This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 1,086,464

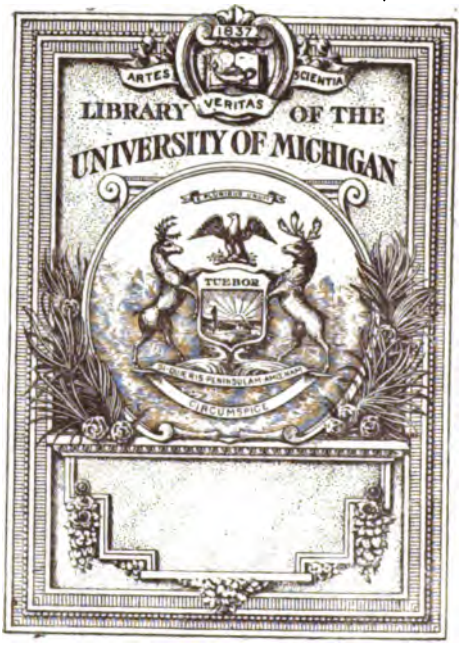
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

DJ
3
.H67

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT)

DERDE SERIE

N°. 7

DE REGEERINGE VAN AMSTERDAM, SOO IN 'T CIVIEL ALS CRIMINEEL EN MILITAIRE (1653—1672)

ONTWORPEN DOOR

HANS BONTEMANTEL

EERSTE DEEL

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1897

DE REGEERINGE VAN AMSTERDAM

SOO IN 'T CIVIEL ALS CRIMINEEL EN MILITAIRE

(1653—1672)

ONTWORPEN DOOR

HANS BONTEMANTEL

UITGEGEVEN DOOR

DR. G. W. KERNKAMP

EERSTE DEEL

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1897

MAR 17 1919

949.2
H67w

DE REGEERINGE VAN AMSTERDAM

SOO IN 'T CIVIEL ALS CRIMINEEL EN MILITAIRE

(1653—1672)

ONTWORPEN DOOR

HANS BONTEMANTEL

UITGEGEVEN DOOR

DR. G. W. KERNKAMP

EERSTE DEEL

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1897

INLEIDING.

367041

HOOFDSTUK I.

HET LEVEN VAN HANS BONTEMANTEL.

Vermoedelijke poging van Bontemantel om te bewijzen, dat hij van adellijke afkomst is. Zijn grootvader Gerrit Jansz. van Delft, een der oude geuzen, bekleedt verschillende regeeringsambten. Zijne ouders. Bontemantel doet als koopman een reis naar Zweden. Zijn huwelijk. Nadere mededeelingen omtrent zijne familie en den stand, waarin hij leefde. Zijne loopbaan als regent. Zijne onderdanigheid aan de families van Purmerland en Polsbroek. Zijne houding tegenover regeeringskuiperijen. Een enkele maal voert hij oppositie. Is een getrouw aanhanger van de Witt. Bontemantel in 1672. *Biedt aan uit te trekken met de schutterij. Bezoekt de IJsellinie. Wordt commissaris voor de uitleggers. Neemt het schoutambt waar. Is gestreng tegen de oproerige burgerij. Wordt door Willem III ontslagen.*

Bontemantel als verzamelaar van aanteekeningen. Zijne belezenheid in juridische en historische werken. Laat zijne kinderen doopen bij de Remonstranten. Waarom hij eerst later lid van de Remonstrantsche gemeente werd. Zijne houding in het proces der gebroeders Koerbagh, tegenover een kwaker, en bij het opsporen van drukkerijen van Sociniaansche werken. Waarom hij Tulp en Spieghel niet te gelijk als burgemeesteren wil hebben. Zijne clementie als rechter.

Aanzienlijke Amsterdamsche families uit de zeventiende eeuw hadden er een zwak op, hare afkomst van ouden adel te kunnen aantoonen. Zij vonden vaardige stamboommakers, die dezen wensch vervulden: de familie Oetjes werd een descendent van den edelen huize Waveren, de familie de Vlaminck werd vastgekoppeld aan den ouden stam der Hollandsche edelen van Oudshoorn, de

familie Barchman-Wuytiers aan een adellijk Brabantsch geslacht [1]).

Ik hoop Hans Bontemantel geen onrecht te doen, wanneer ik ook hem verdenk niet geheel vrij van deze neiging te zijn geweest. Maar hij zelf draagt er de schuld van. In een zijner manuscripten [2]) vond ik een afschrift van de overeenkomst over het geleide- en bakengeld, dat de poorters van Amsterdam voor hunne schepen en goederen op de Schelde zouden hebben te betalen [3]). Tot hen, die in 1396 dit verdrag met Amsterdam sloten, behoort ook: Godevaert van der Dellef [4]), ridder. De beide malen, dat die naam in het stuk voorkomt, heeft Bontemantel hem onderschrapt, en aan den voet van het afschrift noteert hij: „In de handvesten van den naem van der Delff zal men die meer vinden." Wie eenigszins met zijn gebrekkigen stijl vertrouwd is, mag hieruit afleiden, dat hij wil zeggen: „in de handvesten, waarin de naam van der Delff voorkomt, zal men dien van Godevaert van der Delff meer aantreffen", en het is ook zeer goed mogelijk, dat hij alleen maar bedoelt: „in de handvesten vindt men dezen naam meer."

Ik kan maar één reden bedenken, waarom Bontemantels aandacht door dezen naam zoozeer getrokken werd, en wel deze, dat zijn grootvader van moederszijde Gerrit Jansz. Delff, Delft of van Delft heette. Hierop heeft hij dan misschien de stoute veronderstelling gebouwd, dat ridder Godevaert aan het hoofd van zijn stamboom behoorde te prijken!

In deze vlucht zal ik hem niet volgen en mij tevreden stellen zijne genealogie te laten beginnen met zijn grootvader van moederszijde, Gerrit Jansz. van Delft, die wel

---

1) Zie de artikelen van den heer A. de Roever Nz. over de geslachten Barchman-Wuytiers en de Vlaming van Oudshoorn, in Amsterd. Jaarboekje 1890 p. 121 sqq. en 1891 p. 105 sqq.

2) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. I, p. 521.

3) Noordkerk's Handvesten I, p. 68.

4) Aldus wordt de naam gespeld in Bontemantels afschrift. Bij Noordkerk luidt hij Godevaert van der Dylsz., bij Scheltema (Inventaris Amsterd. Archief, Eerste deel p. 27) Godevaerd van Dylf.

is waar den ridderslag niet heeft ontvangen, maar zich op een andere onderscheiding mocht beroemen: die van te behooren tot de „oude geuzen".

In historische geschriften wordt hij voor het eerst genoemd als een der Amsterdamsche schutters, die in 1566 Jan Arendszoon met een schuit uit Waterland afhaalden, voor de tweede openbare preek, buiten de Haarlemmerpoort [1]). Dat hij zich ook bij de onlusten van het jaar 1567 niet onbetuigd zal hebben gelaten, durf ik wel gissen, al wordt het nergens vermeld. Hij woonde althans in den echten geuzenhoek, bij de Haarlemmerpoort [2]), in het „quartier, (dat) ter oorsaecke dat aldaer van oudts ende voor de troublen deser landen veel luyden, dye nyet heel paus waren gesint, plegen te wonen, het Embder ofte Condees Hoeckgen plach genaemt te worden [3])", en hij behoorde tot de vele Amsterdammers, die in 1567 en 1568 uitweken, en die, door den bloedraad ingedaagd, maar niet verschenen, voor eeuwig verbannen werden, met verbeurdverklaring hunner goederen [4]). Gerrit Jansz. van Delft nam waarschijnlijk in April 1568 de vlucht [5]), te gelijk met zijn broer en zijn zwager [6]). Waarheen hij de wijk

---

1) Brandt, Historie der Reformatie I, p. 325 en 326. (Uit de gedenkschriften van Reael).

2) In het huis, „genaempt de gulden harinckton", blijkens „Annotatiën van den goeden, toebehoort hebbende den binnen bescreven personen, vuyt saecken van den voorleden troublen zoe geëxecuteert als geproclameert ende gebannen", Inventaris van 1568, fol. 20 v° (Amsterd. archief). Naar den naam van het huis te oordeelen, was hij dus haringkoopman. Dat echter het beroep niet altijd uit den naam van het huis kan worden opgemaakt, blijkt hierna, uit noot 3 van pag. XI.

3) Memoriën en Adviezen van Corn. Pietersz. Hooft (Hist. Gen. Werken N. S. N°. 16) p. 17. Over de verklaring van den naam „Embder ofte Condees Hoeckgen" zie Wagenaar, Amsterdam, I, p. 381.

4) Wagenaar, Amsterdam, I, p. 310 en 311.

5) Ik leid dit af uit het feit, dat in de „Annotatiën van den goeden" enz. zijn naam niet voorkomt in den eersten inventaris, van 1567, maar wel in den tweeden, van 1568. Over de uitwijking in April 1568 zie Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam, VI, p. 212 en 213.

6) Zijn broer, Pieter Jansz. (van) Delft, wordt als „fugitief" genoemd op fol. 5v° van den inventaris van 1568. Voor zijn zwager houd ik

nam, is mij niet gebleken. De meeste Amsterdammers gingen eerst naar Embden; vandaar trokken velen naar de Oostzee-steden [1]).

Tien jaren lang moest hij, zoo al niet buiten Holland, dan toch buiten Amsterdam blijven [2]). Eerst bij de satisfactie van 8 Februari 1578 werden de poorten voor de ballingen geopend, en nog geen veertien dagen verliepen er, of velen keerden naar hunne oude woonplaats terug [3]). Ook Gerrit Jansz. Delft heeft de vreugde van dat weerzien gekend. Al spoedig hooren wij van hem als een der mannen, die den nieuwen staat van zaken in Amsterdam hebben gegrondvest. Toen de Gereformeerden, op den 24sten Mei, „nae de wedercompste ut het ballynckschap",

---

Egbert Pietersz., die als kapitein Vinck een rol speelde bij de onlusten in 1567. Uit de „Copie van een quoyer van de verhuyringhe van seeckere confisqueerde huyssen binnen der stede van Amstelredamme, 1569," fol. 2 (Amsterd. Archief) blijkt, dat Gerrit Jansz. van Delft getrouwd was met „Aichte Pietersdr." Dr. Breen, die zoo vriendelijk was op mijn verzoek deze plaats voor mij af te schrijven, meende uit het verband te mogen afleiden, dat deze Aagje Pietersdr. waarschijnlijk een zuster was van den te zelfder plaatse genoemden Egbert Pietersz., alias kapitein Vinck. Ik geloof dit te eerder, daar de zoon van kapitein Vinck, Pieter Egbertsz. Vinck, als getuige staat bij den doop van Hans Bontemantel, den zoon van de dochter van Gerrit Jansz. van Delft. (Doopboek Oude kerk te Amsterdam, 24 Januari 1613.)

1) Ter Gouw, Amsterdam, VI, p. 202—204.

2) Commelin, Amsterdam, II, p. 580 noemt Gerrit Jansz. Delft als regent van het dolhuis in 1574 en 1578; Wagenaar, Amsterdam, II, p. 311 laat hem ook in 1574 regent van dit gesticht worden; Ter Gouw, Amsterdam, VII, p. 426, noemt hem als regent van 1574—1578. Het is echter onmogelijk, dat Gerrit Jansz. Delft in 1574 te Amsterdam was. De ballingen zijn daar niet teruggekeerd vóór 1578: zelfs de amnestie van Requesens gold voor hen niet, want de Amsterdamsche regeering had van dien landvoogd verkregen, dat de uitgewekenen niet binnen hare stad mochten terugkomen, voordat Holland weer geheel onderworpen zou zijn. (Ter Gouw, Amsterdam, VII, p. 125 en 126.) Uit een acte van inkoop van een krankzinnige, van 16 Mei 1578, mij medegedeeld door Mr. Veder, bleek mij, dat toen o. a. regent was Gerrit Jansz. Coesvelt, die niet voorkomt op de regentenlijst bij Commelin, Wagenaar en Ter Gouw. Misschien is Gerret Jansz. Delft met dezen Gerret Jansz. Coesvelt verward.

3) Ter Gouw, VII, p. 307.

een kerkeraad kozen, werd hij tot ouderling benoemd [1]); na het geus worden van de stad nam hij zitting als raad en schepen, en behoorde, als vertegenwoordiger van de handboogschutterij, tot de afgevaardigden, die, op verzoek van den Prins van Oranje, naar Antwerpen werden gezonden om de „alteratie" bij hem te rechtvaardigen tegen de klachten, door de afgezette regenten daarover ingediend [2]).

Blijkt uit dit alles reeds, dat Gerrit Jansz. Delft in Amsterdam een man van aanzien was geworden, ook andere dan stadsbelangen werden weldra aan zijne zorg toevertrouwd. In 1580 komt hij voor onder de gedeputeerden van Amsterdam ter dagvaart [3]) en bekleedde hij den post van ontvanger van Holland [4]), en nog in hetzelfde jaar werd hij tot thesaurier- of commies-generaal van dat gewest benoemd [5]). Daardoor zal hij zijne woonplaats wel

---

1) Ter Gouw, VII, p. 351 en 352.

2) Ter Gouw, VII, p. 385 en 412.

3) In Resol. Holl. 23 Januari 1580 is sprake van een commissie voor financieele aangelegenheden, waarin o. a. zitting zullen hebben „Gerrit Jansz. van Delf of andere gedeputeerden van Amsterdam."

4) Resol. Holl. 7 April 1580.

5) Resol. Holl. 28 Januari, 2 en 17 Mei, 23 Juni, 13, 21, 27 en 29 Juli, en 24 Aug. 1580. Den 28sten Januari werd besloten op de aanstaande vergadering rapport uit te brengen, of het niet noodig zal zijn een thesaurier-generaal te „ordonneeren, sonder ontfang van penningen" (een ontvanger-generaal was er al) „die staat soude opmaken van alle inkomsten en achterwezen van den lande, soowel in het onderhoud van de knegten, van de oorlogscheepen als munitiën van oorlog, ende Dirk de Bye daertoe niet soude mogen worden gëemployeert." Den 17den Mei werd de concept-instructie voor het ambt van thesaurier-generaal aan de steden toegezonden en een nominatie opgemaakt, bestaande uit Jan Pauli, Gerrit Jansz. Delff en Reynier van Neck. Den 27sten Juli werd de instructie en commissie voor Gerrit Jansz. Delff gearresteerd, maar twee dagen later verklaarden „die van het Noorderquartier, dat sij geen Thesaurier in haer quartier nodigh (hadden), en daerom (is) de saecke van den Thesaurier uytgestelt voor dese tijdt." Den 24sten Augustus werd de instructie definitief gearresteerd en legde Gerrit Jansz. Delff den eed daarop af. — Men kan deze instructie vinden aan het slot van Bontemantels Civ. en Judic. Aant. I. De thesaurier was verplicht „daegelijx in 't collegie van de Staten ende haere gedeputeerden, als een lidtmaedt van dien, te compareren;" hij werd be-

uit Amsterdam hebben moeten verleggen naar den Haag, waar destijds de Statenvergadering nog wel niet altijd, maar toch meestal, bijeenkwam. Eerst in 1582 — waarschijnlijk na den 14den Maart, toen hij in zijn ambt gecontinueerd werd [1]) — verklaarde hij uitdrukkelijk niet van meening te zijn wederom in Amsterdam te komen wonen, zoodat eerst toen een ander in zijne plaats tot lid van de vroedschap werd benoemd [2]). Als thesaurier bleef hij soms persoonlijk borg voor de gelden, die hij tot 's lands dienst moest opnemen — een omstandigheid, waaruit men zou mogen afleiden, dat hij bemiddeld was [3]), en

---

noemd op een jaarwedde van *f* 1800, doch moest minstens drie klerken, op zijne kosten, aannemen, en ontving vergoeding voor de reiskosten, zoo van hem als van zijne klerken.

1) Resol. Holl. 14 Maart 1582.

2) Tweede deel, p. 71. — Overal, waar naar „Eerste" of „Tweede deel" wordt verwezen, is mijne Bontemantel-uitgave bedoeld.

3) In Civ. en Mil. Reg. II, p. 616 schrijft Bontemantel: „Dit is geweest dien Gerret Jansz. Delft, die tot Amsterdam aen Burgemeester Rynier Cant sich verborgde voor 3000 ponden cruyt, gecoft tot uytwinninge van den huyse van Staveren, en naderhant voor merckelijcker somme, die (hij) van eenige cooplieden lichte, tot stillinge der muytineerende soldaten, leggende onder het commande van prins Willem aen den Rhijn, met welck gelt (hij) personelijck derwaers trock." Over het eerste vindt men nader uitkomst in Resol. Holl. 1 Mei 1581, waar men leest: „Alsoo den Thesaurier Gerrit Jansz. Delff hem heeft verbonden voor de betaalinge van drie duisend ponden kruits, als bij Arent Jansz. Koesvelt van weegen de Staaten gekogt sal worden, tot overwinninge van den huise van Staveren, van Reynier Cant, burgemeester der stad Amsterdam, om denselven Cant te versorgen de betaalinge van dien, op alsulke daagen en termijnen, als met denselven Cant diesaangaande sal mogen werden gehandelt en geaccordeert, soo is 't dat de Staaten voornoemt belooft hebben en belooven by deesen, dat denselven Thesaurier ter expiratie van den tijt van de betaalinge daartoe ordonnantie sal verleenen moogen, hetzij uyt de inkomsten van de convoyen, de gemeene middelen ofte andere contributiën, daaruit de gereetste middelen van betaalinge bevonden sullen mogen worden." Reynier Cant schijnt in krijgsbehoeften gehandeld te hebben: in Resol. Holl. 2 Mei 1581 leest men ook, dat een hoeveelheid kruit en kogels van hem zal worden gekocht. Over den aanval op het slot van Staveren vgl. Bor (ed. 1621) Boek XVI fol. 17vo en 18. — De laatste mededeeling van Bontemantel, dat Gerrit Jansz. Delft „naederhant", dus na 1581 zich persoonlijk borg stelde voor een som gelds, die hij gebracht

waaruit tevens weer eens blijkt hoeveel moeite het in dien tijd kostte het geld voor de verdediging van het land bijeen te krijgen [1]).

Op 17 Februari 1584 besloten de Staten van Holland Gerrit Jansz. Delft tot Mei d. a. v. te continueeren; in den tusschentijd zou orde gesteld worden op het beleid van de gemeene middelen tot het voeren van den oorlog, zoodat na 1 Mei geen thesaurier meer noodig zou zijn, maar alleen register van het achterwezen behoefde te worden gehouden. Nog denzelfden dag verklaarde hij, zonder tractement tot den genoemden datum zijn ambt te willen bekleeden, „soo wanneer sijne eyghen affaires sulcks (souden) mogen lijden", en nam „een eerlijck affscheydt van de Heeren Staten", die hem in hunne zitting van den volgenden dag uitnoodigden zijne jaarwedde te blijven genieten tot op den eersten Mei [2]).

Over zijn verderen levensloop is mij niets bekend. Ook Bontemantel schijnt daar weinig van geweten te hebben. Onder zijne papieren vond ik althans een brief, door Frans Banning Cocq aan zijn „cousin" Hans Bontemantel geschreven, waaruit blijkt, dat de eerste zich, op verzoek van zijn „cousin", moeite had gegeven de instructie van Gerrit Jansz. Delft als thesaurier te bekomen, en waarin hij hem verder bericht: „Ick en kan mede niet bevinden, dat desen Gerrit Jansen Delff, vóór ofte nae het quiteren van sijn thesaurierschap, in Seelandt eenigh ampt soude hebben bedient, maer verstae, mede uyt een particulier, dat hij daernae een stil leven soude hebben geleyt alhier in Den Haghe, sonder sich elders mede t' bemoeyen, 't welck mede daeruyt staet t' presumeren, omdat hij

---

zou hebben aan Prins Willem, die met troepen aan den Rijn lag, kan onmogelijk juist zijn. Alleen in 1572 heeft Prins Willem met troepen aan den Rijn gelegen; Gerrit Jansz. Delft was toen nog geen thesaurier, maar in ballingschap. Het is mogelijk, dat Bontemantel zich vergist in de volgorde der gebeurtenissen, en dat zijn grootvader een der ballingen was, die den Prins finantieele hulp verleenden. In de door den heer van Someren uitgegeven correspondentie van Oranje en Wesenbeke in 1570 vond ik geen gewag van hem gemaakt.

1) Vgl. P. L. Muller, Staat Ver. Nederl. p. 273.

2) Resol. Holl. 17 en 18 Februari 1584.

alhier in St. Jacobskerck leght begraven op het koor. Op sijn graft (soo ick werdt bericht) soude sijne qualiteyten mede met letteren uytgehouden staen, die ick bij gelegentheyt sal gaen uytschrijven ende UE. toeschicken" [1]).

Dat ik over Gerrit Jansz. Delft alles heb medegedeeld, at mij van hem bekend werd, moge zijne verklaring vinden in de omstandigheid, dat hij de eenige van Bontemantels voorvaderen is, die in onze geschiedenis althans een rol van zekere beteekenis heeft gespeeld. Daaraan zal het dan ook wel toe te schrijven zijn, dat Hans Bontemantel in zijne geschriften hier en daar gewag van hem maakt, en zich moeite heeft gegeven — blijkens den brief van Banning Cocq — om meer van hem te vernemen, dan hij reeds wist. Over zijne familie van vaderszijde bewaart hij een diep stilzwijgen, en in het algemeen deelt

---

1) Missive van Frans Banninck Cocq aan Hans Bontemantel, den Haag, 5/15 December 1647. (Bontemantel, Aant. v. versch. zaken II, bundel 5 „Brieven van notabele personen".) Ik heb geen moeite gedaan naar het opschrift van dezen grafsteen, dat misschien nog enkele mij onbekende bizonderheden bevatte, te zoeken, daar het niet voorkomt in het boekje van Mr. P. van den Brandeler, De Groote of St. Jacobskerk te 's Gravenhage, waarin medegedeeld wordt welke grafschriften in 1893 nog aanwezig waren. De overige zerken — dus deelt de auteur op p. 45 mede — zijn tijdens de omwenteling in het laatst der vorige eeuw verminkt en in het begin dezer eeuw zoodanig door elkander gelegd, dat zij niet meer als betrouwbare gidsen kunnen dienen. Ten slotte zij hier nog medegedeeld dat mij, uit de genealogie van het geslacht Delff, in het maandblad De Nederl. Leeuw, 9de jaargang, p. 67 en 68, niet gebleken is van eenige verwantschap tusschen Gerrit Janz. Delff en de schildersfamilie van dien naam. In de genealogie, voorkomende in het artikel van Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, getiteld „De portretten van Jacob Willemz. Delf en zijne drie zonen" (Oud Holland XII p. 237) wordt vermeld dat de zuster van den portretschilder Jacob Willemz. Delf getrouwd was met Jan Hermansz. van Ruyven. Daar ook Bontemantel een nicht van Ruyven had, kan hier de schakel liggen tusschen de familie van Bontemantel en die van de genoemde schilders.

hij slechts terloops iets mede over zijne familieleden en nabestaanden. Wat ik daarvan zal mededeelen, heb ik uit doop-, trouw- en begrafenis-registers moeten opdiepen.

Den 24sten Januari 1613 werd in de Oude kerk te Amsterdam gedoopt Hans, zoon van Heinrik Barentsz. Bontemantel en Aeltjen Gerritsdr. [1]). De moeder, die ook wel Aeltje Gerrits Delft of van Delff wordt genoemd, is de dochter van den straks genoemden Gerrit Jansz. Van den vader is mij alleen de naam bekend. Het zal niet gewaagd zijn te veronderstellen, dat de familienaam Bontemantel afgeleid is van den naam of het uithangbord van een huis, waarin iemand woonde of gewoond had, die het beroep van pelletier of bontwerker uitoefende [2]); daarmede is echter nog niet gezegd, dat de eerste Bontemantel ook een bontwerker was, daar hij den naam van het huis kan hebben aangenomen, zonder het aan dien naam overeenkomstige beroep uit te oefenen [3]). Of de vader van onzen Hans den naam het eerst voerde, dan wel hem over heeft genomen van zijn vader, is mij onbekend.

Uit het feit, dat Heinrik Barentsz. Bontemantel met een dochter van den thesaurier-generaal of den gewezen

---

1) Doopboek Oude kerk. Bij de aanteekening van zijn ondertrouw, 5 Juli 1646 (Puiboek) wordt aan Bontemantel de ouderdom van 32 jaar gegeven, zoodat hij, volgens dat bericht, niet in Januari 1613 kan geboren zijn. Daar de mogelijkheid bestond, dat het op 24 Januari 1613 gedoopte kind spoedig gestorven was en een later geboren zoon op nieuw Hans genoemd was, heb ik in het doopboek nagegaan of tusschen 1 September 1613 en 20 Juli 1614 ook een Hans Bontemantel genoemd wordt, maar geen gevonden. De opgave van 32 jaar, bij den ondertrouw, moet dus foutief zijn, wat meer voorkomt. — Voor het geval, dat iemand mijne genealogische opgaven mocht willen controleeren, zij hier medegedeeld, dat er in het midden der zeventiende eeuw in Amsterdam verschillende personen waren, die den naam Hans Bontemantel droegen, o. a. een, die op 8 April 1644 ondertrouwde (Kerkinteekenregister Gereform. kerk), en die mij een tijd lang op een verkeerd spoor heeft gebracht bij mijn onderzoek.

2) In een „lijst van oude huisnamen", in het Utrechtsch gemeentearchief, vond ik verscheiden huizen, die „in den bonten mantel" heetten.

3) Bij Dodt van Flensburg, Archief v. kerkel. en wereldsche gesch. V, p. 193 wordt een huis „in den bonten mantel" genoemd, waar een wijnlapperij werd gehouden.

thesaurier-generaal van Holland huwde [1]), mag men met eenige zekerheid afleiden, dat hij reeds bij zijn huwelijk tot den stand der gegoede kooplieden behoorde. In elk geval mag men hem later daartoe rekenen. In het „Kohier van den tweehonderdsten penning voor Amsterdam en onderhoorige plaatsen over 1631 [2])" staat hij aangeslagen voor 250 gulden, zoodat zijn vermogen toen geschat werd op *f* 50.000. Volgens de telling van 1630 bedroeg het aantal inwoners 115.000. In het Kohier vindt men 899 personen, wier vermogen op meer dan 20.000 gulden werd geraamd: van die 899 zijn er 583 geschat op een vermogen van 20 tot 50.000 gulden, 218 op een vermogen van tusschen de 50 en 100.000 gulden, en 98 op een vermogen van tusschen 100.000 en 500.000 gulden [3]). Behoorde Hendrik Barendsz. Bontemantel dus al niet tot de allerrijksten, een rijk Amsterdammer mag men hem in elk geval noemen. Zijn zoon Hans heeft dan ook waarschijnlijk in zijne jeugd de Latijnsche school bezocht: al maakt hij later nog al dikwijls fouten in zijn Latijn, zijne aanteekeningen bewijzen, dat hij die taal althans geleerd had.

Over Bontemantels jeugd en over zijne persoonlijke lotgevallen in het algemeen vernemen wij in zijne over-

---

1) Het geboortejaar van Hans Bontemantel, 1613, maakt het wel waarschijnlijk, dat het huwelijk van zijne ouders gesloten is na 1584, in elk geval niet lang voor dat jaar, waarin Gerrit Jansz. Delft zijn ambt neerlei.

2) Uitgegeven door J. G. en P. J. Frederiks, Amsterdam 1890. Vgl. aldaar p. 68 „Keysers Graft Westzijde N°. 44". Hans Barentsz. Bontemantel, waarschijnlijk een broer van Hendrik Barentsz., is aangeslagen voor 30 gulden (p. 9, Wester Voorburchwal N°. 155) en was dus heel wat minder gegoed.

3) Ik ontleen deze cijfers aan een schriftelijke aanteekening van wijlen Mr. N. de Roever, in het op het Amsterd. archief berustende exemplaar van het door de heeren Frederiks uitgegeven Kohier. De 98, waarvan boven sprake is, kunnen weer verdeeld worden in de volgende categoriëen: 54 hadden, volgens schatting, een vermogen van f 100.000 tot f 150.000, 20 van f 150.000 tot f 200.000, 12 van f 200.000 tot f 250.000, 4 van f 250.000 tot f 300.000, 7 van f 300.000 tot f 400.000 en 1 van f 500.000. Deze laatste schatrijke Amsterdammer was burgemeester Jacob Poppen, wiens erfgenamen voor f 2500 zijn aangeslagen (p. 70 N°. 195).

gebleven gedenkschriften zoo goed als niets. Ik hoopte eenig licht te krijgen uit het „Journaal van de Deensche en Zweedsche reis, door Hans Bontemantel gedaan in het jaar 1644" [1]), maar ook dit leert ons zeer weinig omtrent zijn particulier leven. Er blijkt alleen uit, dat hij in het genoemde jaar met de vloot, die onze gezanten naar Denemarken en Zweden aan boord had [2]), in zee stak. Bontemantel was, met de gezanten naar Denemarken, aan boord van het schip de Vereenigde Provinciën, dat gecommandeerd werd door den schout-bij-nacht Waterdrinker. Onderweg werd hij éénmaal bij de gezanten aan tafel genoodigd — een eer, die hij misschien te danken had aan zijne bekendheid met een hunner, den Amsterdamschen burgemeester Dr. Gerrit Schaep Simonsz. Na aankomst te Kopenhagen kreeg hij, met andere kooplieden, van den Deenschen rijkshofmeester Corfitz Ulfeld een paspoort voor zijne verdere reis naar Stockholm, waarheen hij vertrok met het oorlogschip de Zon [3]). Voor welke zaken hij naar Zweden ging, blijft onopgehelderd, en wij zouden zelfs niet weten, dat hij er voor zaken heenging, wanneer hij in het Deensche paspoort niet genoemd werd onder de Hollandsche kooplieden, en wanneer in den recommandatiebrief, dien hij op zijne terugreis van onze in Stockholm vertoevende gezanten meekreeg, niet vermeld stond, dat hij naar Zweden was geweest „ten eynde hij aldaer sijne affaires soude mogen verrichten". In dienzelfden recommandatiebrief betitelen de gezanten hem „Monsr. Hans Bontemantel" en deelen tot meerder eere van zijn persoon mede, dat hij „soo (in Zweden) als oock in Denemarcken het hoff van Hare Exlen (had) gefrequenteert" — een onderscheiding, die hij in het eerstgenoemde land aan burgemeester Andries Bicker, in het laatste aan

---

1) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken, II, bundel 4. De eenige bizonderheid, die men uit dit journaal kan trekken, is deze, dat zijn vader destijds reeds moet zijn overleden, daar Hans uit Kopenhagen een wissel op zijne moeder trekt.

2) Zie mijn proefschrift, De sleutels van de Sont, p. 75.

3) Zie De sleutels van de Sont, p. 130, noot 1. Het daar genoemde schip van kapitein van Salingen heette de Zon.

Schaep verschuldigd zal geweest zijn. De eenige aanteekening van Bontemantel, waaruit gegist zou kunnen worden voor welke soort van zaken hij op reis was, is deze: „29 Augustus. Reed naer de middach naer de ijserwercken van Jan van Hoorn, te Toursie", maar het is even goed mogelijk, dat hij dit bezoek bracht uit nieuwsgierigheid, als ter bevordering van handelsbelangen. Op zijne thuisreis, over Denemarken, was hij te Kopenhagen weer de gast van onze gezanten, deed een rijtoer met hen in de kales van onzen resident van Cracauw, en ging vervolgens naar het vaderland terug met het oorlogschip „'t huys te Jaersvelt", dat brieven van de gezanten had over te brengen. Zoo blijven wij in het onzekere, welk beroep Bontemantel eigenlijk uitoefende. Ook de officiëele registers, het puiboek b.v., waar gewoonlijk het beroep van den bruidegom wordt opgeteekend, bewaren er het stilzwijgen over, eveneens zijne eigen aanteekeningen, waaruit alleen valt af te leiden, dat hij een man van zaken was [1]). Uit de beleefdheid, die onze gezanten hem bewezen, en den titel „Monsieur", waarmede zij hem vereerden, blijkt weder, dat hij niet de eerste de beste koopman was, maar tot een gegoede en notabele familie behoorde.

Den 5den Juli 1646 werd in het puiboek het voorgenomen huwelijk ingeschreven van „Hans Bontemantel, out 32 jaren [2]), geassisteert met sijn moeder Aeltje Gerrits Delft, wonende op de Keysersgraft, en Maria Snoecks, out 18 jaren, geassisteert met haer moeder Weyntje van Bronckhorst, wonende als voren". Bontemantels bruid was de dochter van Dr. Aegidius Snoeck, medicijnmeester

---

1) Zoo lezen wij, dat hij „om eenige sijner affaires nae de treckschuyt op Muyde" ging (Tweede deel, p. 13) en dat hij gewoon was de beurs te bezoeken, blijkt uit de plaats, waar de heer van Zuidpolsbroek, burgemeester de Graeff, hem verzoekt of hij, „gaende nae de beurs, eens wilde aencomen." (Tweede deel, p. 126.)

2) Zie hiervóór, p. XI, noot 1.

der Oost-Indische Compagnie [1]). In deze qualiteit was hij belast met het examineeren van de candidaten voor het ambt van scheepsdokter bij de Compagnie, en met de keuring van hare uit Indië teruggekeerde dienaren, die beweerden door den dienst ongeschikt te zijn geworden voor hun werk, en aanspraak maakten op de in den artikelbrief bepaalde schadeloosstelling [2]). Dat hij als medicus goed stond aangeschreven, blijkt hieruit, dat hij, dadelijk bij de instelling, zitting kreeg in het Collegium Medicum, welk college had toe te zien op het naleven van de keur, waarbij het gebruik van het — op initiatief van Nicolaas Tulp samengestelde — receptenboek aan alle apothekers was voorgeschreven [3]). Ook heeft hij, zooals vele andere doctoren in zijn tijd, zitting gehad in de regeering, doch slechts in eenige lagere banken: in 1630, 1631 en 1632 was hij Commissaris van kleine zaken, van 1633 tot en met 1637 rekenmeester. Zijne vrouw, Wijntje van Bronckhorst, behoorde insgelijks tot een notabele familie [4]); enkele van hare bloedverwanten zaten in de regeering, maar ook slechts in ondergeschikte college's. Eerst later wordt er één schepen en lid van de vroedschap [5]). Dr.

---

1) De naam van Bontemantels schoonvader — die in de huwelijksaanteekening van het puiboek niet genoemd wordt — blijkt uit het begrafenisregister der Oude kerk, bij de aanteekening van het begraven van Wijntje van Bronckhorst, op 15 Januari 1653. Dat hij medicijnmeester van de Oost Indische Comp. was, ontleen ik aan een collectie genealogische aanteekeningen van wijlen Mr. de Roever.

2) Vgl. G. C. Klerk de Reus, Geschichtlicher Ueberblick der administrativen, rechtlichen und finanziellen Entwicklung der Niederl. Ostind. Comp. (Verh. Batav. Genootschap, deel XLVII) p. 57 en bijlage I, art. 42, p. 315 en 316. — Ook Dr. Jan van Hartochveld, lid van de vroedschap en oudschepen, overleden 11 Januari 1669, was „doctor van het Oost-Indischhuys, dat jaerlijx geeft vijf a ses hondert guldens." (Bontemantel, Civ. en mil. Reg., I, p. 707.)

3) Vgl. Rogge, Nicolaas Tulp, Gids Juli 1880, p. 93.

4) Vgl. Prof. Tideman, Bijzonderheden uit de geschiedenis der Amsterd. Remonstr. gemeente, in de Stud. en Bijdr. van Moll en de Hoop Scheffer III p. 498.

5) Van 1636—1652 was Nicolaas van Bronckhorst accijnsmeester, van 1644—1646 Hendrik van Bronckhorst commissaris van desolate boedels. Mr. Vincent van Bronckhorst werd in 1664 schepen, in 1667 raad (Wagenaar, Amsterdam III p. 415 en 416, 464, 343 en 358.)

Snoeck is de eerste en de laatste van zijn geslacht, die op de regeeringslijsten van Amsterdam voorkomt. Over de vraag, of hij een man van vermogen was, licht ons het Kohier van 1631 in: hij staat daar [1]) aangeslagen voor *f* 120 en zijn vermogen gold dus voor *f* 24.000. Een bizonder rijke partij deed Bontemantel dus waarschijnlijk niet, en ook was zijn schoonvader niet hoog genoeg gestegen op de ladder der regeeringsambten om zijn schoonzoon een carrière als magistraat te kunnen openen. Wij zullen dan ook later zien, dat Bontemantel aan verder verwijderde bloedverwanten zijne opneming in de stedelijke regeering te danken heeft gehad.

Van die verder verwijderde bloedverwanten wordt in Bontemantels manuscripten slechts nu en dan, en dan nog maar terloops, melding gemaakt. Toch is het van belang hunne namen te kennen, daar wij ons daardoor een beter voorstelling zullen maken van de maatschappelijke kringen, waarin hij verkeerde. Ik maakte reeds melding van een brief van Frans Banning Cocq, heer van Purmerland, waarin deze Hans Bontemantel toespreekt met „mon cousin" [2]). Banning Cocq was van geringe afkomst, maar zijn vader had een goed huwelijk gedaan [3]) en hij volgde dit voorbeeld en overtrof het zelfs door te trouwen met de dochter van den rijken burgemeester Volkert Overlander, ridder, heer van Purmerland en Ilpendam. Van zijn schoonvader erfde hij de heerlijkheid en door zijne familiebetrekkingen — Cornelis de Graeff van Zuidpolsbroek was zijn zwager — viel het hem gemakkelijk toegang tot de hoogste regeeringsambten te krijgen. In hoeverre Bontemantel aan den heer van Pur-

---

1) p. 3, N°. 53 van de uitgave der heeren Frederiks.

2) Hiervóór, p. IX. Ook Bontemantel spreekt van „nichte van Purmerland" in Resol. Raad II, 2, p. 582—590.

3) In de bekende genealogische aanteekeningen over Amsterdamsche consulares familiae van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. wordt van dezen vader, Jan Cock, gezegd: „van Bremen hier in 't land gekomen et ostiatim mendicasse dicitur; aengenomen ut commiseratie van den apteker, in de Witte Doos wonende, in de Warmoestraet. Troude daerna, invitis parentibus vel consanguineis, Lijsbeth Fransz., dochter van Frans Benning". (Herald. Bibliotheek 1873, p. 235).

merland verwant was, heb ik niet kunnen nasporen [1]). Volle neven waren zij in elk geval niet; en het voorbeeld van den admiraal Cornelis Tromp, die Nicolaas Witsen „cousyn" noemt, omdat Witsen's grootvader en zijn eigen schoonmoeder volle neef en nicht waren [2]), doet ons zien, dat het neefschap in de zeventiende eeuw nog al uitgemeten werd. Ook van andere „neven" en „nichten", waarvan Bontemantel spreekt, is de graad van bloedverwantschap dikwijls ver te zoeken. Zoo vernemen wij, dat hij te Delft eet bij „nicht van Ruyven", de vrouw van den bekenden burgemeester Maarten Graswinckel [3]); elders [4]) noemt de Amsterdamsche burgemeester Nicolaas Pancras hem neef, spreekt Bontemantel zelf van zijn neef den Rotterdamschen burgemeester Couwenhoven [5]) en zegt Nicolaas Tulp, dat hij met Hans Bontemantel van één geslacht is [6]). Onder al deze bloedverwanten was waarschijnlijk echter geen enkele volle neef of nicht [7]).

---

1) Ook de genealogie der familie Overlander (Amsterd. Jaarb. 1897) vermeldt geen Bontemantel. Misschien is de verwantschap aldus te verklaren: Bontemantel spreekt ergens van zijn neef Lourens Hoying, den koster van de Oude kerk, zoon van burgemeester Jacob Gerritsz. Hoying. Een dochter van dezen burgem. Hoying was getrouwd met een broer van burgem. Volkert Overlander, den schoonvader van Banning Cocq. (Oud Holland I p. 193). Heel na verwant waren Bontemantel en de heer van Purmerland dan niet!

2) J. F. Gebhard Jr., Leven van Nicolaas Witsen I p. 235, noot 2. Zie ook aldaar, I p. 168, noot 2.

3) Bontemantel, Notulen Staten van Holland 1670, p. 129.

4) Bontemantel, Aant. v. versch. zaken I.

5) Bontemantel, Aant. v. versch. zaken I.

6) Zie hierna, Tweede deel, p. 92, noot 2.

7) Ds. Graswinckel, te Amersfoort, was zoo vriendelijk mij mede te deelen, dat Maarten Graswinckel de zoon was van Engelbert Graswinckel en Margaretha van Hogenhouck, terwijl zijne vrouw Maria van Ruyven de dochter was van Harmen Pietersz. van Ruyven, gezegd van Werve of de Werwe, en Catharina van Ruyven, gezegd van Brandwijk. Geen van deze namen kan ik in de genealogie van Bontemantel een plaats geven. Hetzelfde is het geval met de ouders van Nicolaas Pancras en zijne vrouw (te vinden bij Alberdingk Thijm, Het patriciaat van Amsterdam fol. 44); de ouders van den Rotterdamschen burgemeester Couwenhoven en zijne vrouw Aefje Cornelis zijn mij onbekend; onder de getuigen bij den doop hunner kinderen komt herhaaldelijk

Door zijne vrouw was Bontemantel verwant aan de aanzienlijke Amsterdamsche familie Bas [1]), terwijl zijn broer Frederik met een lid van het geslacht Hasselaar huwde [2]). Doch ook van minder aanzienlijke bloedverwanten wordt in Bontemantels aanteekeningen gewag gemaakt: van een neef Uylenbroeck, wiens vader, Hendrik Uylenbroeck, ziekentrooster was [3]); van een neef Laurens Hoying, die het ambt van koster in de Oude kerk waarnam [4]) en dus eenige trappen lager was gekomen op de maatschappelijke ladder dan zijn vader Jacob Gerritsz., die in 1618 en 1620 burgemeester was geweest. Ook in de Amsterdamsche „puyboecken" en „kerck-inteycken"-registers uit de tweede helft der zeventiende eeuw vond ik eenige juffrouwen Bontemantel — nichtjes en achternichtjes van Hans —, die met wijnverlaters en wijnkoopers trouwden en dus niet tot de patricische families zullen behoord hebben [5]).

Uit al het voorgaande volgt dus slechts, dat Hans Bontemantel behoorde tot den gegoeden Amsterdamschen koopmansstand en dat hij verwanten had onder de geslachten, die in het midden der zeventiende eeuw tot de patricische werden gerekend. Of hij na zijne opneming in de magistraat zijne zaken aan kant gedaan [6]) en zich

---

burgemeester Hartichsvelt of Hartogvelt voor (mededeeling van den archivaris van Rotterdam) en de familie Hartogvelt was weer aan Bontemantel verwant (zie beneden). Ook in de genealogie van Nicolaas Tulp (o.a. bij Rogge, Gids Juli 1880) vind ik geen namen, die op verwantschap met Bontemantel wijzen.

1) Vgl. Tweede deel, p. 468, noot 2.

2) Frederik Bontemantel, een oudere broer van Hans, trouwde in 1642 met Agatha Hasselaar, een dochter van den Tesselschen schout Jan Hasselaar. (Puiboeck, 6 Juni 1642, en Herald. Bibliotheek 1873 p. 226).

3) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. IV, in de 60 laatste ongepagineerde bladzijden.

4) Bontemantel, Aant. v. versch. zaken I.

5) Kerkint. register 17 Maart 1644, 2 Januari 1660 en 16 Januari 1665.

6) Wanneer hij dit gedaan heeft, dan geschiedde het waarschijnlijk tegelijk met zijne verhuizing uit de O. Z. Armsteeg naar de Keizersgracht. In 1667 woonde Bontemantel nog in de O. Z. Armsteeg (Gebhard, Amsterd. Aant. uit 1672, in Fruin's Bijdr. N. R. X p. 252) —

heeft kunnen veroorloven zijn tijd verder geheel te wijden aan de stedelijke regeering, dan wel of hij ook als regent koopman bleef, is mij onbekend.

Van zijn particulier leven neem ik hiermede afscheid. Alleen zij nog medegedeeld, dat uit zijn huwelijk elf kinderen werden geboren [1]); zijn oudste zoon, Hendrik, werd vaandrig en luitenant bij de schutterij [2]), maar heeft geen enkel magistraatsambt bekleed, hetzij omdat hij misschien vroeg gestorven is, hetzij omdat zijn vader juist in den tijd, toen hij voor dergelijke ambten in aanmerking begon te komen, uit de regeering werd gezet. Ook de overige zonen hebben het nooit tot magistraat gebracht. Van Bontemantels dochters was er althans ééne, die met een patriciër trouwde: zijn tweede dochter — haar doopnaam, Aaltje, was bij haar huwelijk reeds tot Aletta geworden! — die in 1673, op twintigjarigen leeftijd, trouwde met den Amsterdamschen advocaat Mr Albert Pauw, heer van Schalkwijk [3]), een zoon van Reinier Pauw, baljuw van Amstelland, en dus een kleinzoon van den raadpensionaris Adriaan Pauw [4]). Vroeg weduwe geworden, hertrouwde zij in 1681 met Wilhelmus Mettinga, van Embden, „gedeputeerde van de stad Emden aen 't Collegio van Oostfriesland, veertigen derselver stad ende rentmeester" [5]).

---

geen aanzienlijke buurt, maar het kwam meer voor, dat regenten niet in de rijkste wijken woonden (ibid. p. 164, noot 1) —; in 1672 woonde hij op de Keizersgracht (ibid. p. 161, noot 1) en uit dat huis werd hij in 1688 begraven (Begrafenisboek Oude kerk, 8 Juni 1688).

1) Blijkens het doopboek der Remonstrantsche kerk. (Amsterd. Archief). De oudste, Hendrik, werd 15 Mei 1647, de jongste, Anna, 15 Augustus 1664 gedoopt. Van deze vier zonen en zeven dochters zijn er althans twee jong gestorven, daar de namen Gilles en Machteld tweemaal voorkomen.

2) Vgl. J. A. Jochems, Amsterdams oude burgervendels, p. 71 en 72, en Commelin, Amsterdam, II, Boek V, p. 823.

3) Kerkinteekenregister 23 Maart 1673.

4) Vgl. hierna, Tweede deel p. 518.

5) Kerkinteekenregister 27 September 1681.

Aan den invloed zijner in hoogheid gezeten verwanten, en vooral aan dien van den heer van Purmerland [1]), had Bontemantel het te danken, dat hij in de regeering is gekomen.

De lijst der waardigheden, die hij heeft bekleed, wil ik thans laten volgen.

In 1650 was hij luitenant bij de schutterij [2]).
„ 1651 „ „ commissaris van kleine zaken.
„ 1652 „ „ idem.
„ 1653 „ „ rekenmeester en wordt lid van de vroedschap en kapitein bij de schutterij [3]).
„ 1654 „ „ schepen en wordt bewindhebber van de West Ind. Comp.
„ 1655 „ „ commissaris van kleine zaken.
„ 1656 „ „ president-commissaris van huwelijksche zaken.
„ 1657 „ „ idem.
„ 1658 „ „ president van accijnsmeesteren.
„ 1659 „ „ schepen.
„ 1660 „ „ president van accijnsmeesteren.
„ 1661 „ „ idem.
„ 1662 „ „ idem.
„ 1663 „ „ idem.
„ 1664 „ „ idem.

---

1) Tweede deel p. 127 en p. 136, noot 2.

2) Op een schutterstuk van Nicolaas Eliasz. Pickenoy, uit het jaar 1639, komt Hans Bontemantel voor, als schutter. Deze schilderij is verminkt, en het is niet mogelijk te weten of Bontemantel behoort tot de overgebleven figuren, en zoo ja, welke van deze dan zijn portret is. (Oud-Holland III p. 112 en 113 en IV p. 96 en 97). — Dat Bontemantel in 1650 luitenant bij de schutterij was, blijkt uit J. A. Jochems, Amsterdams oude burgervendels, p. 72, waar hij luitenant in de 49ste wijk wordt genoemd. In de „Lotinge en ordre, weghen het sitten, trecken eude wachten van de 54 capiteynen, geresolveert in den manhaften crijgsraedt tot Amstelredam, den 22sten November 1650", te vinden achter het pamflet „Amsterdams Journael" (Tiele N°. 3662) wordt hij luitenant bij de 43ste compagnie genoemd.

3) Volgens een aanteekening van Bontemantel zelf, op een ongepagineerd blad, in Aant. v. versch. zaken I. Volgens Jochems, Amsterd. oude burgervendels, p. 11 en 73, werd hij op 1 Juli 1654 kapitein.

In 1665 was hij president van assurantiemeesteren.
„ 1666 „ „ thesaurier-extraordinaris.
„ 1667 „ „ idem, tot op 8 September 1667, toen hij weesmeester werd, in plaats van den tot burgemeester gekozen Nicolaas Pancras.
„ 1668 „ „ schepen.
„ 1669 „ „ president-schepen.
„ 1670 „ „ gedeputeerde naar de dagvaart.
„ 1671 „ „ schepen.
„ 1672 „ „ president-schepen, en een korten tijd waarnemend schout [1]).

De officiersrang bij de schutterij, waarmede de lijst begint, telt natuurlijk niet mede onder de regeeringsambten, doch gaf aan hem, die den rang bekleedde, goede hoop om eenmaal in de regeering te worden opgenomen, wanneer hij nog geen zitting daarin had, daar de schutterofficieren „uyt de regeeringe ofte de apparenste daertoe" [2]) werden gekozen. De benoeming tot commissaris van kleine zaken — een der „subalterne banken van judicature" of lagere rechtsbanken, die het werk der schepenbank verlichtten en van wier uitspraak hooger beroep op deze bank werd toegestaan — kon de stijgbeugel worden om eenmaal op het regeeringspaard te komen. Wel is waar werden niet alle commissarissen — aldus heetten zoowel de leden van de administratieve college's, die onder het oppertoezicht van burgemeesteren stonden, als de leden van de lagere rechtsbanken [3]) — later tot hooger waardigheid, tot vroedschap of schepen,

---

1) De bewijsplaatsen voor deze mededeelingen vindt men voor het meerendeel in deze Bontemantel-uitgave, gedeeltelijk ook in zijne nog niet door mij uitgegeven aanteekeningen. Het scheen mij onnoodig al deze bewijsplaatsen aan te geven. Voor de volledigheid zij hier nog vermeld, dat B. in 1658, 1662, 1665 en 1667 op de lijst der veertienen stond, maar niet tot schepen werd benoemd. De lijst van Bontemantels ambten, die men vindt bij A. W. Kroon, Amsterdam in 1672, p. V, is onvolledig.

2) Eerste deel, p. 194.

3) Eerste deel, p. 109 en 255.

bevorderd, maar de meerderheid wel [1]). Bontemantel heeft niet lang op zijne promotie behoeven te wachten. Bij de verkiezing in 1652 kwam hij reeds in aanmerking voor een plaats in de vroedschap, maar werd niet verkozen. Ik vermoed dat hij, met het oog op zijne candidatuur, zich den 16den December 1651 als ingeboren poorter heeft doen erkennen [2]). Meermalen toch kwam het voor, dat tegen candidaten voor een vroedschapsplaats het bezwaar werd geopperd, dat zij geen poorters waren, en niet altijd was in de vroedschap de voorsteller in de gelegenheid deze tegenwerping, ook al was zij ongegrond, te weerleggen [3]). Bontemantel was, door zijne geboorte, in Amsterdam, uit poorters, een *ingeboren* poorter; om echter gebruik te kunnen maken van eenig voorrecht, aan het poorterschap verbonden, of om benoemd te kunnen worden tot een waardigheid, waarvoor het poorterschap een vereischte was, moesten ook de geboren poorters hun burgerschap laten overteekenen, d. w. z. zich door burgemeesteren als ingeboren poorter doen erkennen [4]).

Het volgende jaar was het lot hem gunstiger. Het zeldzame geval deed zich voor, dat zeven opengevallen plaatsen in de vroedschap moesten worden aangevuld, en de heer van Purmerland maakte van die gelegenheid gebruik om zijn „neef" te doen kiezen. Voor de nieuw gekozenen was de benoeming gewoonlijk geen verrassing, en zij werden dan ook meestal in hun huis aangetroffen door den roedragende bode [5]), die hen kwam ontbieden

1) Met behulp van het tweede register bij Wagenaar, Amsterdam, III, p. 481—490, heb ik nagegaan, hoeveel commissarissen, die van 1650—1672 (inclusief) werden benoemd, later vroedschap of schepen werden. Met 34 van de 64 was dit het geval; de overige 30 brachten het niet verder dan commissaris. Men dient hierbij echter rekening te houden met de omstandigheid, dat er onder deze 30 enkele geweest zullen zijn, die vroeg stierven, of die b. v. benoemd werden tot stadssecretaris of tot een ambt buiten de stad.

2) Vgl. Tweede deel, p. 92, noot 1.

3) Vgl. Tweede deel, p. 91 en 92.

4) Wagenaar, Amsterdam, III, p. 154.

5) Bontemantel maakt dan ook — als bizonderheid — melding van de enkele malen, dat de nieuw gekozenen zich lieten wachten: Tweede deel, p. 12 en 13.

opdat zij terstond beëedigd konden worden; maar Bontemantel had er ditmaal klaarblijkelijk niet op gerekend, of liever, de heer van Purmerland had hem onkundig gelaten van het feit, dat hij in aanmerking kwam, zoodat hij voor „eenige sijner affaires nae de treckschuyt op Muyde" was gegaan, en de bode hem niet thuis trof. Toen deze hem eindelijk op het Damrak tegenkwam en het bericht van zijne benoeming mededeelde, vertrouwde Bontemantel zijne ooren niet, en sloeg eerst geloof aan de tijding, toen ze hem, op den Dam, door een tweeden bode werd bevestigd. Op het Prinsenhof — waar destijds de vroedschap vergaderde, daar het oude stadhuis verbrand en het nieuwe nog niet gereed was — wachtte men ondertusschen ongeduldig zijne komst. De zes overige nieuw gekozen heeren waren reeds present, en de raad nam al in overweging, of men hen niet vast beëedigen zou, doch kwam tot de conclusie, dat tot de nominatie der veertienen — de voordracht voor nieuwe schepenen — niet kon worden overgegaan, zoolang de raad incompleet was, en dat dus eerst de beëediging van *alle* nieuwgekozenen moest plaats hebben, tenzij een van hen ziek, of buiten de stad was, of om andere noodzakelijke redenen niet kon verschijnen. Toen Bontemantel eindelijk opdaagde, werd hem eenig misnoegen getoond over zijn lang uitblijven — wel een bewijs, dat de nieuwe leden zich zelden lang lieten wachten! Hij verontschuldigde zich dan ook met te zeggen, dat hij niet had geweten welke eer hem wachtte: als de heer van Purmerland het hem maar verteld had, zou hij wel op den uitkijk gestaan hebben naar den bode [1]).

Bontemantel maakte er dus geen geheim van, dat hij zijne verkiezing aan de bescherming van Banning Cocq was verschuldigd. Voor het geval, dat hij het vergeten mocht zijn, werd het hem later nog herinnerd door de vrouw van burgemeester Cornelis de Graeff, heer van Zuidpolsbroek, die, toen haar man Bontemantels stem noodig had voor een vroedschapsverkiezing, hem den

1) Zie over B's verkiezing tot raadslid: Tweede deel, p. 12, 13, 107 en 108.

plicht der dankbaarheid op het hart bond, zeggende, dat haar man, op recommandatie van den heer van Purmerland, veel had gedaan om Bontemantel tot vroedschap en schepen te bevorderen, en dat hij, zonder die bescherming, het nooit zoo ver gebracht zou hebben [1]).

Aan den heer van Purmerland heeft Bontemantel het waarschijnlijk mede te danken gehad, dat hij in Januari 1654 tot bewindhebber der West-Indische Compagnie werd benoemd. Op het drietal, door de hoofdparticipanten aan burgemeesteren aangeboden, kwam hij eerst in de derde plaats voor, en zijne mededingers naar het voordeelige ambt waren Spiegel en Gerrit Schaep Pietersz. [2]), beiden van aanzienlijke familie. Het is dus geoorloofd te veronderstellen, dat ook hier Banning Cocq, destijds burgemeester, voor zijn beschermeling in de bres is gesprongen; eveneens dat ook hij het was, die Bontemantel kort daarna op de lijst der veertienen heeft gebracht en tot schepen doen benoemen [3]).

Het schepenambt was in Amsterdam een begeerlijker waardigheid nog dan elders — niet alleen om het gewicht van het ambt in een groote koopstad, maar vooral omdat alle oud-schepenen deel uitmaakten van den oud-raad, het kiescollege van burgemeesteren, tevens omdat de kring der burgemeesteren uit de oud-schepenen gerecruteerd werd. Ware Banning Cocq nog lang in leven gebleven, wellicht had hij later gelegenheid gevonden Bontemantel ook tot de burgemeesterlijke waardigheid te bevorderen. Bontemantel zelf deelt ons althans mede, dat de heer van Purmerland in dat geval voornemens was geweest hem „verder te verheffen" [4]), waarmede moeielijk iets anders bedoeld kan zijn dan de verheffing tot het burgemeesterschap. Banning Cocq overleed echter op Nieuwjaarsdag van het jaar 1655 [5]), en met zijn dood ontviel Bontemantel een invloedrijk beschermheer. De bur-

1) Tweede deel, p. 127.
2) Tweede deel, p. 110.
3) Ibidem.
4) Tweede deel, p. 136.
5) Tweede deel, p. 100.

gemeesterlijke waardigheid heeft hij nooit kunnen bereiken en daardoor aan de leiding der Amsterdamsche politiek nimmer deel gehad. Evenzoo bleven dus voor hem gesloten de aanzienlijke waardigheden, die — met een enkele uitzondering — alleen voor oud-burgemeesteren openstonden: de vertegenwoordiging van Amsterdam in de Staten-Generaal, den Raad van State, de Gecommitteerde Raden. Ook in de voornaamste administratieve colleges in de stad, die grootendeels door oud-burgemeesteren vervuld werden, in de thesaurie-ordinaris en de wisselbank, heeft Bontemantel nooit zitting gehad; in de weeskamer slechts eenige maanden, van September 1667 tot Februari 1668, toen hij inviel voor Nicolaas Pancras, die tot burgemeester gekozen was. Maar van de overige administratieve colleges, ook van de lagere rechtbanken, heeft hij de meeste op zijne beurt bekleed: alleen in de bank van leening, het college van zeezaken en de desolate boedelkamer nam hij nooit plaats.

Gaat men de boven afgedrukte lijst van Bontemantels waardigheden na, dan krijgt men ook eenigszins een denkbeeld van de rangorde der Amsterdamsche regeeringsambten. Reeds voordat hij lid van de vroedschap was, had Bontemantel, in 1651 en 1652, zitting in de minst belangrijke der lagere rechtbanken, het college van kleine zaken, waarin gewoonlijk de „aankomelingen"[1]) geplaatst werden. Nadat hij in 1654 schepen was geweest, werd hij in 1655 weder benoemd in het college van kleine zaken, als tweede in rang van de zeven commissarissen. Bontemantel en Coenraad Burg waren de eenige oud-schepenen in het college; daar Burg ouder in schepen-

1) Toen op 3 Februari 1667 Frans Reael door burgemeesteren in de weeskamer werd geplaatst, bedankte hij voor die benoeming, uit spijt omdat hij, die vroeger herhaaldelijk schepen en eenmaal president van de schepenbank was geweest, in de laatste jaren — hoewel hij herhaaldelijk op de lijst der veertienen stond — niet meer tot schepen benoemd, maar sinds 1660 voortdurend geplaatst werd in de bank van kleine zaken, waarvan hij, in zijne qualiteit van oudschepen, voorzitter was, „als een schoolmeester, om de jeucht te instrueeren, alsoo gewoonelijck de aencomelinge daer eerst werden geset." (Bontemantel, Civ. en milit. Reg. I, op een blad, ingevoegd tusschen p. 611 en 612).

rang was dan Bontemantel, werd hij president. In 1656 en 1657 nam Bontemantel in het college van huwelijksche zaken den presidentszetel in, als de eenige oud-schepen; de overige leden hadden slechts den rang van commissarissen. Om dezelfde reden was hij in 1665 voorzitter van assurantiemeesteren. Van het hoogste rechterlijke college, de schepenbank, is Bontemantel zes malen lid geweest, en twee malen, in 1669 en 1672, als president. In het laatstgenoemde jaar heeft hij zelfs eenigen tijd het schoutambt waargenomen, toen Gerard Hasselaar door zijne verwonding verhinderd was zijne functie uit te oefenen. In de administratieve colleges had Bontemantel achtereenvolgens zitting in dat van rekenmeesteren, van accijnsmeesteren, waarvan hij zes malen voorzitter was, en in de thesaurie-extraordinaris. Toen hij voor de tweede maal, in 1667, in het laatstgenoemde college plaats nam, diende hij het jaar niet uit, maar werd, zooals boven reeds is medegedeeld, tusschentijds overgeplaatst naar de weeskamer.

Naarmate hij in ancienniteit opklimt, zien wij Bontemantel dus belangrijker regeeringsposten vervullen. Toen hij in 1659 schepen was geweest, had hij in het volgende jaar vice-president moeten worden, volgens de gewoonte, die medebracht dat de twee presidenten uit de oudsten in eede der afgaande schepenen werden gekozen [1]), maar Hendrik Hooft, die wel jonger in rang was als schepen, maar reeds burgemeester was geweest, stak hem de loef af. Nadat Bontemantel echter in 1668 in de schepenbank had gezeten, zien wij hem het volgende jaar als president optreden; in 1670 woonde hij de Statenvergadering van Holland bij, volgens het gebruik, dat de afgetreden presidenten van de schepenbank, zoo zij tevens lid van de vroedschap waren, door burgemeesteren werden medegenomen naar de dagvaart [2]) In 1671 krijgt hij opnieuw

1) Eerste deel, p. 243. Bontemantel schrijft daar „In den jaere 1659 had Bontemantel behooren tweede president te weesen" enz. Dit is eigenlijk onjuist, want hij bedoelt: nadat ik van 1 Febr. 1659 tot 1 Febr. 1660 schepen was geweest, had ik op laatstgenoemden datum vice-president behooren te worden.

2) Eerste deel, p. 102.

zitting in de bank, hoewel tegen zijn zin [1]), in 1672 werd hij weder president.

Ook in de vroedschap is Bontemantel langzamerhand van meer beteekenis geworden. Dikwijls benoemde de raad een commissie uit zijn midden, om rapport uit te brengen over de een of andere aanhangige zaak, met welk rapport de vergadering zich dan gewoonlijk vereenigde. In den beginne wordt Bontemantel slechts een enkele maal, en dan meestal in commissies voor onbelangrijke zaken, benoemd, maar ook hierin bracht de tijd verandering, en vooral na 1667 zien wij hem verscheiden malen deel uitmaken van een commissie voor zaken van gewicht [2]). Dat hij echter ook in deze laatste jaren van zijne loopbaan als magistraat buiten de leiding der stedelijke politiek stond, blijkt uit een voorval tijdens de vergadering der Staten van Holland in 1670, die hij als een der afgevaardigden van Amsterdam bijwoonde. Bij de beraadslagingen over het toelaten van den Prins in den Raad van State trachtte de Witt te bewerken, dat hem alleen een adviseerende stem zou worden gegeven. De Oranjepartij daarentegen ijverde voor het geven van een concludeerende stem, en wist ook Amsterdam aan hare zijde te krijgen. De Witt trachtte een vergelijk te bewerken en ontwierp, in overleg met van Beuningen en Fagel, een „concept-conciliatoir". Toen hij en Fagel in het logement van de heeren van Amsterdam kwamen om hen voor zijn voorstel te winnen, namen alleen Pancras en Hop aan het onderhoud deel, daar aan de overige afgevaardigden, Bontemantel en Corver, „bij forme van versoek (gelast werd) te willen soolang in den thuyn gaen wandelen — niettegenstaende mede gedeputeerdens ter dachvaert waren," voegt Bontemantel er geërgerd aan toe [3]).

---

1) Tweede deel, p. 161.

2) De bewijzen hiervoor zijn te vinden in Bontemantels aanteekeningen over de vroedschapsvergaderingen. Zie ook: Eerste deel, p. 15 en 16, waar een paar belangrijke commissies worden opgenoemd, waarin Bontemantel in Nov. en Dec. 1671 zitting had.

3) Eerste deel, p. 107. Vgl. ook Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt II p. 84—97, welke auteur zijn verhaal voor een gedeelte ontleent aan Bontemantels Notulen Staten van Holland 1670.

Zoowel het uitspreken als het opvolgen van dit verzoek bewijst overtuigend, dat niet alleen onder de leden van de vroedschap [1]), maar zelfs onder de gedeputeerden naar de dagvaart „allen" en „niemendallen" waren.

Sinds het jaar, waarop hij tot commissaris van kleine zaken benoemd werd, ging er geen voorbij, waarop Bontemantel niet in een der regeeringscolleges zitting had — de vroedschap, waarin men voor zijn leven zat, buiten rekening gelaten. Wie eenmaal in het regeeringsschuitje plaats had genomen, voer mee, tot de dood hem er uit haalde, tenzij hij, zooals Bontemantel, door Zijne Hoogheid er uit werd gezet. Ook zij, die het niet tot vroedschap of schepen brachten, maar commissaris bleven, werden gewoonlijk herbenoemd, hetzij in dezelfde, of in een andere regeeringsbank; wanneer een commissaris werd thuisgelaten, „benadeelde dit zijn respect" en het geschiedde dan ook alleen om „zware redenen", wanneer er althans geen intriges bij in het spel waren, of, zooals Bontemantel het noemt, wanneer er geen „parteculiere menschelijckheyt onder speelde" [2]).

Wie de regeeringslasten droeg, had ook deel aan de regeeringslusten. Behalve het genot van macht te hebben en invloed uit te oefenen, waren er voor de Amsterdamsche magistraten nog tal van genoegens van lageren aard weggelegd, die echter toch, dunkt mij, door velen hunner wel gewaardeerd zullen zijn. De maaltijden, waaraan zij zich vereenigen, volgen elkaar in onrustbarende hoeveelheid op: elk college schier had zijn eigen jaarlijkschen maaltijd, en eens in het jaar, na afloop der verkiezingen, vereenigde de geheele regeering zich aan het Heerenmaal, of — zooals het in den volksmond heette — het logenmaal [3]). Was er verpachting gehouden, of met de regeering van een naburige stad afgerekend over een zandpad, kwamen er commissies van de Staten of Gecommitteerde Raden of andere regeeringscolleges, was er een hoog bezoeker — de heeren werden voor rekening

---

1) Vgl. Eerste deel, p. 167, noot 4.
2) Eerste deel, p. 124.
3) Eerste deel, p. 183, en Tweede deel, p. 118.

van de stad „gedefroyeerd" in de Doelens of het Heerenlogement of een andere voorname herberg. Burgemeesteren vroegen er gewoonlijk een paar leden van de Amsterdamsche regeering bij, en ook Bontemantel was dikwijls van de partij, en hoorde er, onder den dronk, menige anecdote, die hij in zijne gedenkschriften opteekende. Bijna was hij ook benoemd tot overman van den Voetboogsdoelen: een waardigheid, die aan den bezitter een emolument van *f* 300 bezorgde, daar de winst van de Doelens onder de overlieden werd verdeeld [1]). Hij moest echter de vlag strijken voor burgemeester de Vlaming van Oudshoorn, wat hem ook daarom ontstemde, omdat het gebruik medebracht, dat alleen kapiteinen van de schutterij tot overman gekozen werden, en Oudshoorn geen kapitein was [2]). Ook op commissies buiten de stad werd hij uitgezonden: hij vertegenwoordigde Amsterdam herhaaldelijk op dijkschouwen van de vier Noorderkoggen en de Hondsbossche zeewering [3]) — een plezierreisje, waarop de heeren zich soms door vrouw en kinderen lieten vergezellen — op de afrekening van zandpaden met Utrecht, Haarlem en Gouda, bij de verpachting van tienden in de Klundert [4]), en ging voor de Amsterdamsche kamer der West-Indische Compagnie naar Tessel of naar Veere, om een onderzoek in te stellen naar den toestand van een schip, dat met averij was binnengeloopen.

Ook deze commissies buiten de stad hadden haren sleep van maaltijden en brachten daardoor regenten, die geen sterke drinkers waren, wel eens in moeielijke omstandigheden. Bontemantel schijnt ook niet vrij geweest te zijn van het zwak van vele zijner mederegenten en dronk wel eens meer dan wenschelijk was [5]), maar een meester in de kunst was hij toch niet. Toen hij voor het eerst deel-

---

1) Eerste deel, p. 184.

2) Tweede deel, p. 149 en 150.

3) Vgl. Tweede deel, p. 506—510. — Over het aandeel van Amsterdam in het bewind over den Vier-Noorder-Koggen-dijk en de Hondsbossche zeewering, zie: Wagenaar, Amsterdam, III p. 108 en 109.

4) De Klundert was een bezitting van de Oranje's, door Willem II in 1650 aan Amsterdam verpacht. Zie Wagenaar, Amsterdam I p. 550.

5) Tweede deel, p. 128 en 129.

nam aan den maaltijd bij de afrekening van het Haarlemmer zandpad en, volgens het gebruik, rijstebrij moest eten en het verhensglas ledigen, „groot omtrent een mingele wijn," viel hij „wat zwak in den dronk" en had de hulp van den geoefender burgemeester van Vlooswijck noodig [1]). Ook is het drinken hem op den duur niet goed bekomen en werd hij op later leeftijd geplaagd door het euvel, dat meer regenten kwam bezoeken [2]), door het podagra. Men zou dit althans willen afleiden uit het volgende. Midden in zijne notulen over het verhandelde op de Statenvergadering van Holland in 1670 — waar het nog al een zonderlinge figuur maakt — deelt hij een recept tegen het podagra mede, hem aan de hand gedaan door een Rotterdamsch burgemeester, die er ook niet vrij van geweest schijnt te zijn. Ik zou dit recept aan mijne lezers zeker niet onthouden, wanneer Bontemantel slechts de samenstelling had medegedeeld van het watertje, dat bij juffrouw Nelson, in den Haag, achter de Kloosterkerk, was te krijgen, en waarvan men een lepel vol moest warm maken en vervolgens grauw papier daarin betten: „vrijft de seere plaets, 't sij op de voeten, knie of handen, een wynich en lecht dat pampier, alsoo nat gemaeckt, daerop, altemet het ververssende. Den burgemeester Hoogendorp tot Rotterdam recommandatie" [3])!

Elders hoop ik uitvoerig te handelen over de kuiperijen, die in het door Bontemantel beschreven tijdvak bij de magistraatsverkiezingen te Amsterdam in zwang waren of kwamen. Over het aandeel, dat hij zelf daaraan nam, zal thans slechts gesproken worden, in zooverre wij er zijne persoonlijkheid beter door leeren begrijpen.

Wanneer de lezer kennis zal hebben genomen van den inhoud der beide deelen, die ik thans uit Bontemantels geschriften uitgeef, zal het hem gebleken zijn, dat de

---

1) Tweede deel, p. 509.
2) Tweede deel, p. 127 en 152.
3) Bontemantel, Staten van Holland 1670, p. 229.

waarde van deze reeks aanteekeningen hoofdzakelijk bestaat in wat zij ons leeren over hetgeen er voorviel achter de schermen van het tooneel der stedelijke regeering. Tot in de kleinste bizonderheden vernemen wij hier, hoe de regenten van Bontemantels tijd knoeiden en konkelden om hunne eigen kleine belangen te behartigen, hoe partijzucht en persoonlijke afkeer beslisten over de vervulling der gewichtigste ambten; het gansche verloop eener verkiezingsmanoeuvre wordt herhaaldelijk beschreven, zelfs de onbeduidendste voorvallen daarvan: scheldwoorden, in dronkenschap geuit, achterklap en straatgeruchten worden ons niet onthouden. Had Bontemantel den vinger willen leggen op de booze zweer van het systeem der „vrijheid", ware het zijne bedoeling geweest een gestreng, maar onloochenbaar juist requisitoir op te stellen tegen het bederf van familie- en partijregeering, dat in het bestuur van stad en land begon in te vreten — het wit zou in de kern geraakt zijn. Maar zoo hoog mikte hij niet. In de eerste plaats is niet door hem zelf, maar door mij bijeengelezen [1]) wat in zijne geschriften verspreid staat betreffende de regeeringskuiperijen te Amsterdam. Vervolgens spreekt hij slechts een enkele maal op afkeurenden toon over de „vuile kuiperijen", waarvan zijne stad „vrij behoorde te blijven", en die slechts verbittering tusschen de regeerende families verwekten [2]). Gewoonlijk echter beperkt hij zijne taak tot die van nauwkeurig verslaggever, en verhoogt juist daardoor zoozeer de waarde zijner mededeelingen. Over de kuiperijen van zijne mederegenten schrijft hij als over de natuurlijkste zaak ter wereld, die nu eenmaal bij de regeering behoort: een kwaad misschien, maar dan toch een noodzakelijk kwaad. Het beste, volgens hem, is, dat burgemeesteren „het werk eens zijn vóór de electie" [3]) en de „goede harmonie" bewaren. Dan loopt alles van een leien dakje. In het tegenovergestelde geval echter „loopt de electie als de baren van de zee" [4]);

---

1) In bijlage I: Tweede deel, p. 99—283.
2) Tweede deel, p. 4 en 139.
3) Tweede deel, p. 127.
4) Eerste deel, p. 93.

iedere partij tracht dan „hare vaten wel te bekuipen" en geeft aan de vriendjes de les meê, wien zij als candidaat moeten „op-" of „afwerpen" [1]). Oneenigheid tusschen de burgemeesteren „spendeert hunne autoriteit" [2]), verwekt „een kwaad gerucht onder de gemoederen en gemeente, ja, ook door het gansche land," en kan een „beginsel tot grooter scheuringe" [3]) worden. En de autoriteit van burgemeesteren is voor hem het plechtanker van het schip van staat. Wanneer in een vergadering van den krijgsraad burgemeesteren en kolonellen overstemd worden, dunkt het hem voor de eersten „seer disreputatieus te weesen, in soo een vergaederinge, daer veelderly soorten van humeuren sijn, soo overstemt te worden, alsoo 't selfde een groote verbrydinge door de stadt maeckt, en oversulx de authorityt verklynt, daer men nochtans behoort altijt op de authorityt van burgemeesteren te letten, alsoo de macht der stadt daerdoor bestaet" [4]).

Er is nog een reden, waardoor de geloofwaardigheid van Bontemantels aanteekeningen aangaande regeeringsintriges wordt verhoogd. Zijn gezag is nooit zoo hoog geklommen, dat hij hoofdman of medeaanvoerder eener partij werd en zelf de lakens kon uitgeven. In al de door hem beschreven kuiperijen speelt hij zelf slechts een ondergeschikte rol; om zijne stem wordt druk geworven, wanneer het op één stem, en dus ook op de zijne, kan aankomen — zooals bij de burgemeestersverkiezingen in 1666 en 1671 — maar nimmer treedt hij zelf op als verkiezingsagent en maakt zich druk voor partij of kliek. Niet alles wat er achter de schermen gebeurde, kwam te zijner kennis; in het geheim der beraadslagingen van de burgemeesterenkamer werd hij niet ingewijd, maar hij was zelf getuige of kreeg door zijne vrienden kennis van wat in den uitgebreider kring van leden van vroedschap en oudraad werd geintrigeerd en geijverd — en dit alles teekende hij des avonds op met een nauwgezetheid, alsof

1) Tweede deel, p. 160 en 161.
2) Tweede deel, p. 133.
3) Tweede deel, p. 138.
4) Eerste deel, p. 192, noot 3.

hij de officieele aanstelling had ontvangen tot historieschrijver der chronique scandaleuse van de Amsterdamsche regeering.

In de veelheid zijner aanteekeningen is niets, dat hem zelven compromitteert — wat ik niet zoozeer op rekening van zijne eerlijkheid, als wel van de weinige belangrijkheid van zijne figuur als regent zou willen stellen. Alleen geeft hij ons een enkele maal — zooals beneden zal blijken — gelegenheid hem op een leugen te betrappen of verbaast ons door de verzuchting, dat hij zoo onnoozel is geweest niets te bedingen voor zijne stem — een verzuchting, zoo naief, dat zij ons vertrouwen op zijne waarheidsliefde versterkt. Niet vermoedende, dat een onbescheiden nageslacht den blik zou slaan in zijne manuscripten, teekent hij zelfs getrouwelijk op, welk een bedroefde figuur hij bij sommige gelegenheden heeft gemaakt. Laat mij een en ander door voorbeelden aantoonen.

De vroedschapsverkiezing van het jaar 1662 stond voor de deur [1]). Twee vacaturen waren te vervullen. In de plaats van den heer van Maarseveen, oud-burgemeester, die in den herfst van het vorige jaar was overleden, „stond zijn zoon vast"; voor de tweede, opengevallen door den dood van Willem Schrijver, liepen de gevoelens uiteen. Burgemeester van Vlooswijck „speculeerde op" Jacob van Neck, den zoon van wijlen den burgemeester van dien naam; zijn ambtgenoot Cornelis de Graeff, heer van Zuid-Polsbroek, had het oog geslagen op Jacob Boreel, den zoon van den toenmaligen gezant onzer republiek aan het Fransche hof. Den dag vóór de verkiezing wordt Bontemantel ontboden ten huize van den heer van Polsbroek — zooals hij Cornelis de Graeff steeds noemt. Mevrouw ontvangt hem, daar haar man juist bezoek heeft, en deelt hem al spoedig mede, dat zijne stem verlangd wordt voor de verkiezing van Boreel. Een lastig geval voor Bontemantel! Juist den vorigen middag had hij zich, op den maaltijd van accijnsmeesteren, onder een glaasje, erg ongunstig over Boreel uitgelaten en te kennen ge-

1) Het volgende is ontleend aan Tweede deel, p. 126—130.

geven, dat hij zijne stem op den tegencandidaat, op van Neck, zou uitbrengen; maar aan den anderen kant — het was moeielijk dit verzoek te weigeren aan den invloedrijken burgemeester, die, op voorspraak van den heer van Purmerland, mede had geholpen om hem in de regeering te brengen. In zijne verslagenheid blijft hij zwijgen en de Vrouwe van Polsbroek, die lont begint te ruiken, vraagt of soms iemand anders al om zijne stem heeft geworven. Bontemantel haast zich dit te ontkennen en veinst zelfs niet te weten, wie nog meer in aanmerking komt. Als hem dit is medegedeeld, vermijdt hij een bepaald antwoord en zegt dat het beste zal zijn, dat burgemeesteren het vóór de verkiezing onderling eens worden; maar mevrouw, die de zaak niet vertrouwt, herinnert hem er aan, dat hij, zonder de hulp van haar man, niet in de regeering zou zijn gekomen, en dat de eene dienst den anderen waard is. Bontemantel haast zich dan te betuigen, dat hij „een dienaar is, met dankbaarheid, van den heer van Polsbroek", en als zij herneemt, dat zij daar ook nooit aan getwijfeld heeft en er op aandringt, dat hij de zaak zal overwegen, blijft hij den onnoozele spelen: hij heeft wel van terzijde gehoord, dat Boreel en van Neck genoemd werden, maar was door niemand „in het particulier daarover aangesproken, zoodat dit verzoek hem rauwelijk voorkwam"; intusschen, hij zou „de speculatie daarover laten gaan".

Onderwijl is het bezoek vertrokken en wordt Bontemantel tot den burgemeester zelf toegelaten, die de candidatuur van Boreel nog eens nader aandringt, ook met deze reden, dat Boreel schepen is, en hij zich geen voorbeeld herinnert dat een schepen, die lid van de vroedschap kon wezen, uit dat college geweerd werd, wanneer hij althans niet in verboden graad van bloedverwantschap tot een der leden stond. Bontemantel weet daarop dan niet veel meer te zeggen, dan dat het eene ambt niet slecht past bij het andere! Ook de burgemeester begint nu te bemerken, dat op Bontemantels stem geen staat valt te maken en zegt, waarschijnlijk een beetje uit de hoogte, dat hij volstrekt geen vaste toezegging wil uitlokken, en de stem vrij laten. Bontemantel acht het dan

maar de wijste partij heen te gaan, na nog even — bij wijze van verontschuldiging — opgemerkt te hebben, dat de candidatuur van Boreel misschien weinig bijval zou vinden: het vorige jaar had het ook al heel wat moeite gekost om hem op de lijst der veertienen te brengen.

Kostelijk is de beschrijving van dit bezoek! hoe leeren wij er de verhouding uit kennen van een weinig invloedrijk lid der regeering tegenover een burgemeester, die hem voortgekruid heeft! Wat ziet de man er tegen op om er voor uit te komen, dat hij van Boreel niet gediend is! Had hij zich maar niet uitgelaten op den maaltijd van accijnsmeesteren, hij zou zich gaarne laten overhalen, nu hij bemerkt, hoeveel zijn machtigen beschermer aan deze verkiezing is gelegen. Maar thans is hij gebonden door zijne onvoorzichtige woorden.

Met een bezwaard gemoed zien wij hem op den morgen van den verkiezingsdag, den 28sten Januari, naar het stadhuis wandelen. Zoo hij zich de illusie gemaakt had, dat wie op den maaltijd aanwezig geweest waren, nog dieper in het glas hadden gekeken dan hij zelf en dus misschien zijne woorden vergeten waren, burgemeester van Vlooswijck verstoort dien waan en herinnert hem in de vroedschapskamer nog even aan wat hij gezegd heeft, nl. dat hij zich niet kon voorstellen hoe een eerlijk man Boreel zou stemmen. Hij, van Vlooswijck, die voor den tegencandidaat ijvert, heeft er te veel belang bij, dat Bontemantel zijne woorden gestand zal doen. Zoo blijft dezen niets anders over dan eenvoudig die woorden te loochenen, of wel ze op rekening van den dronk te stellen — een uitvlucht, waar van Vlooswijck, die wel bemerkt dat de heer van Polsbroek aan het werk is geweest, weinig geloof aan hecht [1]).

Ook den schroomvallige helpt soms de fortuin. Bontemantel zou de onaangenaamheid bespaard blijven om zijne eigen woorden te logenstraffen en in het publiek te moe-

1) Aan zijne aanteekening van dit voorval voegde Bontemantel later toe, dat het „wonder was," dat hij aan van Vlooswijck niet te kennen gaf, wat hij op den maaltijd had gezegd. (Tweede deel, p. 129, noot 1). Klaarblijkelijk wilde hij zich toen de ware toedracht ontveinzen, want voor ons is er niets wonderlijks in.

ten toonen, hoe hij onder den duim zat van den heer van Polsbroek. Volgens gewoonte lieten burgemeesteren vlak voor de verkiezing een paar van de oudste leden der vroedschap bij zich komen, om hun „de intentie van Hare Ed. bekend te maken". Toen deze terugkwamen in de raadskamer, zei een van hen, Nicolaas Tulp: „concordia". Burgemeesteren waren het ten slotte eens geworden; Cornelis de Graeff had er zich bij neergelegd dat van Neck zou worden gekozen; dat de heer van Maarseveen voor de andere vacature gekozen moest komen, was door niemand betwist. Zoo werden beide candidaten benoemd: Boreel kreeg slechts een paar stemmen. Ook Bontemantel kon thans met een gerust gemoed zijne stem op van Neck uitbrengen [1]): burgemeesteren waren het immers eens geworden op hem, zooals burgemeester van de Poll nog eens uitdrukkelijk herinnerde, toen hij zag dat enkelen toch nog Boreel stemden.

Bij de burgemeestersverkiezing van 1666 had Bontemantel het gemakkelijker [2]). Het ging er ditmaal om of Hendrik Hooft dan wel Andries de Graeff tegelijk met Nicolaas Tulp en Cornelis van Vlooswijck tot burgemeester zou worden gekozen. Hasselaar en de zijnen ijverden voor Hooft; Valckenier, Pancras en van Vlooswijck hielden de zijde van de Graeff. Toen Pancras Bontemantel kwam polsen, begon deze weer met te zeggen, dat men het eens moest zien te worden; mocht dat echter niet gelukken, dan wilde hij wel verklaren dat hij „tot Graeff inclineerde", maar zonder zich vast te verbinden. Al spoedig kwam de Vrouwe van Purmerland — een bloedverwante [3]) van de Vrouwe van Polsbroek, wier man een

---

1) Hij zegt dit wel is waar niet uitdrukkelijk en deelt alleen mee, dat Boreel gestemd werd door „Rynst, met gevolch van Burch, en noch een", (Tweede deel, p. 130) maar die eene, wiens naam niet genoemd wordt, zal hij zelf wel niet geweest zijn. Het strookte immers niet met zijne beginselen zich te verzetten tegen een candidatuur, die door burgemeesteren met eenparigheid was gesteld!

2) Vgl. voor het volgende: Tweede deel, p. 134—142.

3) „Naegeallieerde" zegt Bontemantel: Tweede deel, p. 135, noot 2. De moeder van de Vrouwe van Polsbroek en de vader van de Vrouwe van Purmerland waren zuster en broeder.

broer van Andries de Graeff geweest was — Bontemantel voor denzelfden candidaat bewerken en kreeg van hem gelijk antwoord; alleen gaf hij haar nog te kennen, dat hij ook een bepaalde reden had — wij zullen later zien welke — waarom hij liever de Graeff gekozen zag dan Hooft. Bij zich zelven overlegde hij, dat hij „wellicht het verzoek in regard zou kunnen nemen en daarop speculeeren", daar hij niet alleen veel verplichtingen had aan de familie van Purmerland, maar ook „de welstand van de stad" scheen te vorderen dat hij aan het verzoek gehoor gaf. Hij kan het slechts aangenaam gevonden hebben, dat de „welstand van de stad" hem aanspoorde tot hetzelfde, wat zijne „weldoeners" hem verzochten! Toch was hij zoo voorzichtig — het gebeurde in 1662 had hem iets geleerd — zich nog niet openlijk te verklaren. Een paar dagen later hooren wij hem echter aan Hasselaar verzekeren, dat hij „te zeer verplicht was aan de Vrouwe van Purmerland, en bijgevolg de zijde van de Graeff zou houden". Klaarblijkelijk was hij het toen met zich zelf eens geworden, en schroomde niet meer openlijk kleur te bekennen. De moeite, die Hasselaar zich gaf, om hem nog te winnen, was dan ook vruchteloos. Frederik Bontemantel, die verwant was aan de families Hasselaar en Hooft, werd er op uitgezonden om zijn broer over te halen, maar „kwam te laat school." Dat het er spande en dat de zijde van de Graeff niet geheel zeker was van Bontemantels stem, mag worden afgeleid niet alleen hieruit, dat de Vrouwe van Purmerland hem tot drie malen over de zaak kwam spreken, maar ook uit de omstandigheid, dat Andries de Graeff, vergezeld door de presidenten van de schepenbank, Pancras en Blauw, zelf te zijnen huize kwam om hem te verzekeren, dat het op één stem aankwam, en dat zij en hun aanhang Bontemantel en de zijnen bij voorkomende gelegenheden voor „gerecommandeerd zouden houden", indien zij thans op zijne stem mochten rekenen. Na allerlei betuigingen, dat de verdeeldheid der regeering hem leed deed, en na zich eenigszins er over verwonderd te hebben dat men, ondanks zijne uitlatingen tegenover Pancras en de Vrouwe van Purmerland, nog niet vast op hem rekende, bedankte

Bontemantel de heeren voor hunne toezegging en zei, dat hij „de effecten daarvan hoopte te zien"; dat hij altijd naar de gunst van burgemeesteren getracht had, te meer, daar hij een huis vol kinderen had, ook een zoon, die in de termen begon te vallen om tot een of ander regeeringsambt te worden benoemd, en dat hij hen allen, ook de kinderen van zijn broer, voor „gerecommandeerd aan hare Ed." zou houden. Merkwaardige woorden! niet alleen omdat wij er de motieven uit vernemen, die ten slotte den doorslag gaven, maar vooral omdat hij daar zoo rond voor uitkomt, en het hem niet in schijnt te vallen dat dergelijke redenen eigenlijk het daglicht niet konden zien. Toch schijnen zijne bezoekers nog niet tevreden geweest te zijn, en hielden nog aan en gingen niet weg, voordat Bontemantel uitdrukkelijk had verklaard, dat zij absoluut op zijne stem konden rekenen en dat hij zeker op de verkiezing zou aanwezig zijn. Maar toen was de vreugde dan ook groot: „ieder gaf hem de hand, tot bevestiging der presentatiën, met blijdschap en zulke exclamatie", dat hij er verwonderd over was. De heeren waren nu zeker van hunne zaak: het spel was gewonnen.

Die buitengewone blijdschap bracht Bontemantel aan het nadenken. Er was hun dus wel veel aan gelegen geweest om zijne stem te winnen! Maar dan had hij ook gebruik moeten maken van de gelegenheid en zijne stem moeten verkoopen, zooals men zei dat de heer van Maarseveen gedaan had, wien een bewindhebberschap van de Oost-Indische Compagnie was toegezegd. Overleggingen, die altemaal wonderwel passen bij de beweegredenen, waardoor Bontemantel zich had laten leiden, en waarvan ons alleen de zelfbekentenis verrast. Is het niet kenteekenend voor den tijd, dat Bontemantel in zijn dagboek geen woord over heeft voor het verderfelijke van deze verkiezingspraktijken, maar alleen zijne onnoozelheid beklaagt, die te weinig profijt had getrokken uit een gunstige gelegenheid?

Wie onderdanig moet zijn tegenover hooge beschermers, haalt zijne schade wel eens in tegenover anderen, aan

wie hij minder verplichting heeft. Dat Bontemantel niet altijd hand- en spandienst verrichtte, maar oppositie durfde voeren tegen hen, op wier bijstand hij toch niet te rekenen had, moge thans nog uit een voorbeeld blijken.

Af en toe kwam het voor, dat vroedschapsleden tot een hoog ambt buiten de stad werden benoemd [1]) en daardoor hunne plaats in de vroedschap moesten opgeven; zoo in het jaar 1638 Jacob Opmeer, die raadsheer in den Hoogen Raad werd. In Bontemantels tijd sloop echter te Amsterdam het gebruik in, dat reeds in andere steden bestond, om nl. in dergelijke gevallen aan den benoemde een acte uit te reiken, waarbij hem werd beloofd dat hij, zoodra hij ontslag uit dat ambt had gekregen of verzocht, bij de eerste vacature weer tot lid van de vroedschap zou worden gekozen en in zijn ouden regeeringsrang hersteld. Aan Koenraad Burg, die den 8sten Januari 1666 thesaurier-generaal was geworden, werd op den 12den Maart van dat jaar zulk een acte voor het eerst uitgereikt [2]). Reeds vroeger was het beproefd, toen Hendrik Hudde raadsheer in den Hoogen Raad was geworden, in 1656; aanvankelijk had de vroedschap zelfs besloten, dat Hudde ook als raadsheer zitting in haar midden zou kunnen behouden, en wel op deze gronden: „dat den eet der vroetschap wel syt van te moeten compareeren, ontbooden sijnde, nootsaeken uytgesondert, en dat, ingevalle (de raden) in Den Haech Raetsheer sijn, de stadt van derselver raet niet can gedient sijn, maer dat integendeel de aensienelijkeyt der Raeden daermede soude geaugmenteert werden, ende dat (zij) in dien gevalle, als bij eede verbonden sijnde aen

---

1) Vgl. bij het volgende: Tweede deel, p. 1—6.

2) Oorspronkelijk was de Leidsche burgemeester Meerman voor het ambt van thesaurier-generaal bestemd; maar hij verzocht zijne candidatuur in te trekken (Resol. Holl. 18 December 1665 en 2 Januari 1666), misschien wel om dezelfde reden, waarom hij in 1654 had bedankt voor het ambt. Hij had toen nl. geweigerd van Beverningh als thesaurier-generaal op te volgen, omdat de regeering van Leiden hem niet wilde toestaan zijne plaats in de vroedschap te behouden. Vgl. hierover: Prof. Fruin, Bijdr. en Meded. van het Histor. Gen. XVIII p. 422—425.

deese stadt, in 't selfde collegie goede diensten connen doen en bequamer correspondentie houden; dat (zij), in gevalle van nootsaeckelijcke besoignes den raet beschreven werdende, bijtijts alhier connen weesen, aangesien Den Haech niet veer gelegen is". Vooral de overweging dat Amsterdam er belang bij had iemand in den Hoogen Raad te brengen, die, bij de veelvuldig voorkomende geschillen over jurisdictie tusschen het stedelijk gerecht en de Hoven, of bij de behandeling van rechtszaken, waarin Amsterdammers betrokken waren, het voor de stad en hare poorters zou opnemen, zal hier wel den doorslag gegeven hebben. Doch het reeds genomen besluit moest weder ingetrokken worden, daar beweerd werd dat de ampliatie van de instructie der Hoven niet toeliet het raadheerschap tegelijk met het vroedschapsambt te bekleeden. Van een poging, om aan Hudde althans te verzekeren, dat hij, na afloop van zijn raadheerschap, bij de eerste vacature in de vroedschap zou worden gekozen, wordt door Bontemantel wel melding gemaakt, maar zij voerde niet tot het gewenschte doel.

Toen nu in 1666 aan Koenraad Burg de gemelde acte was uitgereikt, kwamen burgemeesteren, bij monde van hun toenmaligen president Valckenier, op de zaak van Hudde terug en stelden voor, ook hem alsnog zulk een acte te geven, te meer, daar Hudde, als raadsheer, in den eed van Holland was gebleven en Burg, als thesaurier, in dien van de Generaliteit was overgegaan. Tegen het uitreiken van de acte aan Burg schijnt geen oppositie gevoerd te zijn, althans Bontemantel maakt er geen melding van, maar toen voorgesteld werd — nog wel met eenparig advies van burgemeesteren — ook aan Hudde den veiligen terugkeer in de haven der vroedschap open te stellen, raakten de gemoederen in beweging. Ook Bontemantel verzette zich er tegen. De klemmendste reden, die hij aanvoerde, was deze, dat door dergelijke acte niet alleen aan latere vroedschapsleden de vrijheid van keuze benomen werd, daar zij verplicht zouden zijn den bezitter van de acte te kiezen, maar dat bovendien ook zijne naaste magen — door de privilegiën, die zekere graden van bloedverwantschap tusschen de vroedschapsleden

verboden — in het vervolg niet in de vroedschap zouden kunnen worden gekozen. Daarom was hij tegen zulk een nieuwigheid; in andere steden mocht het gebruik zijn, daardoor was Amsterdam niet gebonden; er waren elders wel meer vuile kuiperijen in zwang, waarvan Amsterdam vrij behoorde te blijven. Met één stem bleef de oppositie in de meerderheid.

Opmerkelijk is het, dat geen bezwaar werd gemaakt tegen het verleenen der acte aan Burg, wel tegen de acte voor Hudde. Dezelfde argumenten golden toch voor beide gevallen. Van de reden, die vroeger in de zaak van Hudde werd aangevoerd, nl. dat de ampliatie van de instructie der Hoven de vereeniging van het raadheerschap met het vroedschapsambt verbood, wordt niet meer gerept, en ik heb dan ook tevergeefs in deze instructie naar een dergelijke bepaling gezocht. Waarschijnlijk school er een adder onder het gras. Burgemeester Gillis Valckenier „maakte groote estime" van zijn „neef" Hudde en had hem eerst tot lid van het Admiraliteitscollege in Zeeland, vervolgens tot lid van den Hoogen Raad helpen bevorderen; Bontemantel verdacht hem er van, dat hij opzettelijk het uitreiken der acte aan Burg had uitgelokt, om zich daarop te kunnen beroepen ten gunste van Hudde: „doch alsoo aen de tweede voorstel wierd gemerckt, waerom de eerste was toegestaen, wierde, als gesyt, met één stem meer als d'andere, die saeke ter sijde gestelt". In het midden blijft nog of het Valckenier alleen te doen was om Hudde later weer in de vroedschap te kunnen brengen, dan wel — waarop Bontemantel misschien in de vroedschap zinspeelde — of hij door de verlangde acte enkele familieleden van Hudde uit de regeering wilde weren. Hoe dit zij, hij leed de nederlaag, en als ik mij niet vergis, was dit hoofdzakelijk toe te schrijven aan de weinig vriendelijke gezindheid, die bij velen zijner mederegenten te zijnen opzichte bestond, en waarvan Bontemantels aanteekeningen op menige bladzijde het bewijs leveren. Bontemantels bekende meening omtrent het hoog houden van de autoriteit van burgemeesteren belette hem althans niet zich te verzetten tegen een voorstel, dat door alle vier de burgemeesteren werd gesteund, maar dat uit den koker van

Valckenier kwam. Aan het principieel verzet hecht ik heel weinig waarde, daar men tegen de acte van Burg geen bezwaar had gemaakt. Bontemantels klacht over het beperken van de vrijheid der verkiezing moge in den grond waar zijn — zij maakt weinig indruk op ons, in een tijd, toen de vroedschapsleden voor het meerendeel hun vrijheid van keuze toch reeds kwijt waren. Bovendien kon daartegenover met recht worden beweerd, dat een lid van de vroedschap, zoo hij een ambt buiten de stad aanvaardde, later, na het neerleggen van dat ambt, geheel buiten de regeering zou staan en weer van onderen op moest beginnen, als zijne vroedschapsplaats niet voor hem werd opengehouden. Verleende men die zekerheid niet, dan zou bijna ieder lid van de regeering er voor terug deinzen een ambt te aanvaarden, dat hij niet voor zijn gansche leven wenschte te bekleeden. Dat het eenmaal ingevoerde gebruik te Amsterdam in zwang bleef, blijkt dan ook uit de vermelding van dergelijke acten in 1677 en 1679 [1]).

Ook bij een andere gelegenheid heeft Bontemantel wel eens bouter taal gevoerd, dan wij van hem gewoon zijn. Toen den 27sten April 1669 burgemeester Gerard Klaasz. Hasselaar tot schout benoemd was, kwam de vraag aan de orde, of hij titel en functie van oud-burgemeester zou behouden [2]). Over die zaak zelve, die voor de kennis van de stedelijke regeering niet zonder belang is, zal ik thans niet uitweiden. Hier wil ik slechts de aandacht er op vestigen dat Bontemantel — die zich er tegen verklaarde, omdat, als de schout oud-burgemeester bleef, hij later weer burgemeester kon worden en de burgerij, dit wetende, niet zou durven klagen over misbruik van macht, dat hij kon maken — in de discussie ook een andere zaak ter sprake bracht, nl. de jaarwedde van den schout, die hij veel te hoog vond: behalve de *f* 1500, die hij trok, ontving hij, voor zijn deel aan de boeten of voor zaken, die bij compositie afgedaan werden, jaarlijks 5 à

---

1) Tweede deel, p. 5 en 6.
2) Vgl. bij het volgende: Eerste deel, p. 5—9.

6000 gld.; bovendien werden er, door hebzuchtige schouten, allerlei ongerechtigheden gepleegd. Inderdaad raakte Bontemantel hier een gevoelige plek: de inkomsten van den schout waren zeer hoog en vloeiden soms uit zeer troebele bronnen [1]). Maar ik vermoed niet, dat hij veel genoegen van zijn uitval zal hebben beleefd, vooral nu in den laatsten tijd het schoutambt aan oudburgemeesteren ten deel viel!

Over het algemeen valt in Bontemantels houding meer flinkheid op te merken, naarmate hij langer op het kussen zat en zich meer begon te gevoelen. Bij de belangrijke burgemeestersverkiezing in 1671 maakt hij een beter figuur dan bij die van 1666 en komt vaster voor zijne meening uit [2]). Trouwens, toen gold het ook de vraag: voor of tegen de Witt? en in dat opzicht heeft hij nooit gewijfeld.

De politieke geloofsbelijdenis van Bontemantel is in het algemeen te karakteriseeren, door hem te noemen: een aanhanger van Jan de Witt. Ook voor hem was het begrip „vrijheid" synoniem met stadhouderlooze regeering [3]). De gewelddaden van 1618 en 1650 verfoeit hij als onwettig en „onordentelijck" [4]). Die staatsgezinde overtuiging komt in zijne gedenkschriften elk oogenblik voor den dag. Wanneer burgemeesteren in 1666 voorstellen aan den te benoemen tweeden pensionaris een jaarwedde van *f* 4000 toe te leggen, en geen termen vinden om de wedde van den anderen pensionaris, Pieter de Groot, die maar *f* 2000 trok, insgelijks op *f* 4000 te brengen, is Bontemantel de eenige, die het voor de verhooging van de Groot's tractement opneemt, niet alleen omdat hij hem goed gezind is, maar ook om aan den zoon te vergoeden, wat de vader

---

1) Vgl. Eerste deel, p. 29—35, en Tweede deel, bijlage III, p. 330—346.
2) Vgl. Tweede deel, p. 152 sqq.
3) Tweede deel, p. 195.
4) Tweede deel, p. 3, 5, 29, 58, 68 en 72. — Onordentelijck = tegen de orde der regeering.

voor het land had geleden [1]). Als de Groot uit zijn pensionarisambt ontslagen zal worden, tracht Bontemantel althans gedaan te krijgen, dat men hem in de gelegenheid zal stellen dit ontslag te verzoeken, en ook zijn oordeel over de Groot's houding in 1672 bewijst, dat hij ten opzichte van den zoon van Hugo de Groot bizonder welwillend gestemd was [2]).

Zijne gezindheid tegenover den Prins van Oranje is van dien aard, dat hij hem zelfs het geringste bewijs van kleinachting — of wat hij daarvoor houdt — kwalijk neemt. Toen de Prins in het voorjaar van 1670 zitting had gekregen in den Raad van State, ging hij alle leden van de Staten van Holland afzonderlijk bedanken voor de hem betoonde welwillendheid. Tot tweemalen kwam hij ook aan het logement van de Amsterdamsche gedeputeerden, maar vond hen niet tehuis, daar de heeren „uyt solliciteeren waeren" [3]). Deze hadden toen de beleefdheid audiëntie bij den Prins te vragen en hem te gaan complimenteeren, waarop hij nog denzelfden middag hun een contra-bezoek bracht. Niet aan Bontemantel was de beleefdheid van de Amsterdamsche afgevaardigden te danken. Hij was van meening geweest, dat zij geen bezoek hadden moeten brengen, „alsoo Sijne Hoocheyt alleen en passant en voorbijrijdende had laeten vraegen of (zij) thuys waeren, en (hun) die eer niet had gedaen van te laeten vraegen of het te pas quam, dat een clynachtinge schijnt te weesen". Hop en Vlooswijck dreven echter door, dat het gebeurde, en op stuk van zaken ging Bontemantel ook mee naar den Prins, maar smaakte later de voldoening, dat de houding van zijne mede-afgevaardigden werd afgekeurd, niet alleen door de Witt, maar ook — wat vreemder schijnt — door burgemeesteren van Amsterdam, die juist bij de deliberatiën over de toelating van Zijne Hoogheid in den Raad er altijd voor hadden geijverd,

---

1) Tweede deel, p. 79.

2) Tweede deel, p. 81 en 83.

3) Nl. voor Hendrik Hudde, lid van den Hoogen Raad, dien Amsterdam tot president van het Hof van Holland wilde maken: vgl. Eerste deel, p. 158 en 159.

dat de Prins een concludeerende en niet een adviseerende stem zou krijgen [1]).

Ook in belangrijker aangelegenheden heeft Bontemantel zich schrap gezet tegen den Prins. Wanneer op den 26sten Augustus 1672 -- twee dagen na den moord der de Witten — de Amsterdamsche vroedschap het besluit neemt zich te vereenigen met het advies der Gecommitteerde Raden, die voorstellen aan den stadhouder te verzoeken de regeering te veranderen, is Bontemantel van meening, dat men die autoriteit, als zijnde een recht van den souverein, niet moest opdragen aan Zijne Hoogheid, maar aan gedeputeerden uit het midden der Staten, aan wie dan de Prins zou kunnen worden toegevoegd [2]). Toen Willem III, bij zijn bezoek aan Amsterdam, in Augustus 1672, gehoor verzocht in de vroedschap om eenige zaken voor te dragen, bracht Tulp in herinnering, dat in 1650 aan den stadhouder dergelijk verzoek was geweigerd, en dat in elk geval burgemeesteren hem eerst hadden behooren af te vragen, welke voorstellen hij wenschte te doen. De eenige, die Tulp bijviel, was Bontemantel [3]).

De mededeeling, dat Bontemantel „al morrende" den eed op het eeuwig edict heeft afgelegd, is niet in strijd met zijne staatsgezinde overtuiging. Hij morde, niet omdat het stadhouderschap werd afgeschaft, maar omdat hij voorzag dat deze eed toch eenmaal gebroken zou moeten worden, of, zooals burgemeester Hooft het uitdrukte, dat men in veranderde tijden het edict zou moeten „ontzweren" [4]).

In de voor de Witt zoo moeielijke jaren, die aan 1672 voorafgingen, toen Valckenier en de zijnen hem den voet dwars zetten, bleef Bontemantel een getrouw aanhanger van den raadpensionaris. Bij de kuiperijen voor de burgemeestersverkiezing van 1671 wilde Pancras hem overhalen geen burgemeesteren te kiezen, die „van sulcke humeuren

---

1) Bontemantel, Notulen Staten van Holland 1672, p. 223 sqq. en p. 260.

2) Tweede deel, p. 185 en 186.

3) Tweede deel, p. 45 en 46.

4) Tweede deel, p. 57.

sijn, dat het landt en deese stadt van een minister werden geregeert, denoteerende den raetpensionares de Witt"; maar Bontemantel gaf hem te kennen, dat hij „de maxime van den raetpensionares hooch estimeerde, ende bijgevolch gaeren Burgemeesteren soude sien, die met sulcke humeuren overeencomen" [1]).

Een enkele maal is Bontemantels zelfgevoel als Amsterdamsch magistraat in strijd gekomen met zijn eerbied voor de Witt. Toen deze in 1668, met Kerstmis, in Amsterdam vertoefde, werd hij door burgemeesteren uitgenoodigd den schepenmaaltijd, op tweeden Kerstdag, bij te wonen. Zij wilden hem aan tafel de eereplaats geven, doch, wetende hoe fijngevoelig schepenen op het punt van préséance waren, vroegen zij hun advies, te eerder, daar zij zelven niet gastheeren, maar genoodigden waren. Toen de zaak in de schepenbank ter sprake werd gebracht, achtte Bontemantel het niet noodig den raadpensionaris een hooger plaats aan te wijzen, dan hij vroeger bij dergelijke gelegenheden had ingenomen; het was gevaarlijk — zoo meende hij — ministers van staat te hoog te zetten, en het gaf maar onaangenaamheid, als men hen later weer op een lageren rang plaatste. Burgemeesteren kregen hun zin, en, hoeveel plichtplegingen de Witt ook maakte, hij werd, „als met gewelt, door den presideerende Burgemeester alleen boven aen de tafel geset" [2]).

Als de raadpensionaris aan zijne Amsterdamsche familieleden een bezoek bracht, maakte hij tevens van de gelegenheid gebruik om met zijne staatkundige vrienden over politieke zaken te spreken. Gewoonlijk schijnt hij met Kerstmis te zijn gekomen: het was dan kort voor Vrouwendag, en het geschikte oogenblik om invloed uit te oefenen op de aanstaande magistraatsverkiezing [3]). Ook Bontemantel heeft eens de eer gehad, den raadpensionaris te zijnent te zien, en wel op 29 December 1668, vlak na den zooeven genoemden maaltijd. De Witt kwam

---

1) Tweede deel, p. 156 en 157.
2) Eerste deel, p. 16 en 17.
3) Tweede deel, p. 210.

niet voor de stedelijke politiek bij hem, maar voor een ander doel: Gouda, waar „een goede poletique regeeringe" was — en dit zal wel beteekenen: een regeering naar den zin van Meester Jan — had al een bewindhebber in de Oost-Indische Compagnie en een vertegenwoordiger in de Admiraliteit, maar het wou nu nog graag een bewindhebber in de West-Indische Compagnie hebben. Kon Bontemantel, zelf bewindhebber van de laatste Compagnie, daartoe niet helpen? Hij beloofde het niet vast, maar zou er over spreken met de bewindhebbers, die „de meeste directie" hadden [1]).

Het jaar 1672 is ook in het leven van Hans Bontemantel een veelbewogen jaar geweest. Bij de verkiezingen in het begin van Februari was hij president van de schepenbank geworden, een ambt, dat een groot gedeelte van zijn tijd in beslag moet hebben genomen. De gebeurtenissen van het jaar 1672 stelden echter aan de regenten buitengewoon zware eischen, en Bontemantel heeft zich niet onttrokken aan zijn deel daarvan. Toen op den 8sten April de Staten van Holland besloten, dat, behalve de landssoldaten en de aan te werven waartgelders, ook een gedeelte van de schutterijen uit de steden, zoo noodig, naar de grenzen zou worden gezonden, overwoog den volgenden dag de krijgsraad van de Amsterdamsche schutterij, op welke wijze men de 1000 man, die Amsterdam moest leveren, bijeen zou krijgen. Bontemantel — die als kapitein den krijgsraad bijwoonde — was de eerste, en aanvankelijk de eenige, die vrijwillig aanbood uit te trekken, zeggende, „dat het nu geen tijd van bravade op de parade was, dat nu het oogenblik was gekomen om voet bij stuk te zetten, en dat met laffe uitvluchten het land niet beschermd kon worden" [2]). Hij ergerde zich er aan, dat sommigen zich aan den tocht wilden onttrekken, getuige zijn uitval tegen een dezer kapiteins, Louis Trip,

---

1) Bontemantel, Resol. Raad III, 1, p. 97.
2) Eerste deel, p. 211.

van wien hij ergens [1]) schrijft: deze heer, later schepen, raad, burgemeester en bewindhebber der Oost-Indische Compagnie wordende, oordeelde „deselfde verdraechlijcker tochten te weesen." Zijn aanbod werd echter niet aanvaard, omdat men van meening was, dat de president van de schepenbank bezwaarlijk kon worden gemist.

Bontemantel bleef dus in Amsterdam en nam vooreerst geen werkzaam aandeel aan de verdediging van het land. Dat hij echter in militaire zaken veel belang stelde, blijkt hieruit, dat hij in het begin van Juni, met zijn zoon Hendrik, „uyt speculatie" naar den IJsel reisde, en over Kampen, Zwolle, Deventer, Zutfen en Doesburg naar Arnhem trok, om de versterkingen van deze linie op te nemen [2]). De schepenbank had toen waarschijnlijk vacantie, zoodat zijne tegenwoordigheid te Amsterdam niet vereischt werd. Dat Bontemantels kennis van militaire zaken zijne belangstelling daarin niet evenaarde, zou men haast opmaken uit de groote bewondering, waarmede hij over de IJsel-linie spreekt: „de steeden heerlijck gefortificeert, met groote meenichte van canon, meest metael, op de wallen; de garnisoenen, soo waertgelders, burgers en soldaten, welgemoet, gelijck ook de quartieren van Sijne Hoocheyt, Prins Mauritius, Wurst, Graef van Stirum, en Opdam ordentelijck gecampeert" [3]). De gedeputeerden

---

1) Eerste deel, p. 210.

2) Men vindt het verhaal van deze reis in Bontemantels Resol. Raad III, 2, p. 140 sqq. en Civ. en Mil. Reg. II. p. 334 sqq. — Ook in de Kronijk van het Histor. Genootschap, 1861, p. 233—263, vindt men „Dagelijksche aanteekeningen van een reisje ter bezichtiging van de verdedigingswerken van den IJsel. 1672". Tot het gezelschap, dat deze reis deed, behoorde Pieter de la Court.

3) Minder gunstig luidt het oordeel in het reisverhaal, waarvan in de vorige noot sprake is; zie bv. p. 249 sqq., waar de schrijver over de verdedigingswerken aan den IJsel de meening uitspreekt, dat „de koning van Vrankrijk meester te velde sijnde, de voors. retranchementen geensins bequaem waren 't overkomen van den vijand te beletten". De versterkingen bij Doesburg alleen worden gunstig beoordeeld (p. 254). Hierbij moet men echter in aanmerking nemen, dat Bontemantel n het begin van Juni de IJsel-linie bezocht, toen deze verder gevorderd was dan in het laatst van April, den tijd, waarin de reis van Pieter de la Court's gezelschap plaats had.

te velde, destijds te Zutfen, dachten er anders over en hadden — niet zonder reden — er een zwaar hoofd in of onze troepen het Fransche leger wel zouden kunnen stuiten, te meer, omdat de waterstand van de rivieren zoo laag was. Te Arnhem vond Bontemantel den Amsterdamschen pensionaris Hop, die met andere heeren door Holland was afgevaardigd om met den Prins, de gedeputeerden te velde, den griffier Fagel en Slingeland, secretaris van den Raad van State, krijgsraad te houden [1]). Van Hop vernam Bontemantel, dat er bericht was gekomen van het overgaan van Orsoy, Burik en Rijnberk; dat ook Wezel zich reeds had overgegeven, naar het gerucht meldde; dat besloten was de IJsel-linie te blijven verdedigen. Hop verzocht hem dit alles aan den presideerenden burgemeester in Amsterdam te willen berichten; alleen de tijding van het overgaan van Wezel moest hij nog onder zich houden, daar men er in Arnhem geen geloof aan sloeg. Geen goed nieuws, dat Bontemantel mocht overbrengen! te meer, daar in den nacht voor zijn vertrek ook het gerucht van Wezel werd bevestigd: „Hop quam in sijn hempt voor het bet van de Groot de seeckerhyt van 't overgaen van Wesel brengen".

Nadat de vijand de Betuwe was binnengedrongen, nam Amsterdam krachtige maatregelen tot tegenweer. Met het inundeeren werd zoo lang mogelijk gewacht, maar toen het Fransche leger op Utrecht aantrok, draalde men niet langer. Ook Bontemantel kreeg thans gelegenheid zich verdienstelijk te maken. In de vroedschapsvergadering van den 20sten Juni werd hem opgedragen te zorgen [2]) voor het plaatsen van uitleggers in den Amstel, die met 8 à 10 stukken geschut gewapend en met 20 à 30 soldaten bemand werden. Hij had nog al wat te stellen met de bevelhebbers van deze vaartuigen, „mannen van courage, maar wat ruw van leven", die 's nachts op roof uitgingen

1) Het verslag van deze bijeenkomst vindt men bij van Sijpesteyn en de Bordes, De verdediging van Nederland in 1672 en 1673, I p. 111—115.

2) Verschillende stukken, hierop betrekking hebbende, vindt men in Bontemantels Aant. v. versch. zaken I. Vgl. ook van Sijpesteyn en de Bordes, t. a. p. II p. 104.

en de fuiken van de pachters van het vischwater in de buurt lichtten! Toen de schout Hasselaar bij ongeluk verwond werd, moest Bontemantel, als president-schepen, zijn ambt waarnemen, en daar het hem nu aan den tijd ontbrak, zich met andere zaken te bemoeien, verving Cornelis Roch hem, sinds 17 Augustus 1672, als commissaris voor de uitleggers.

Bontemantels houding in het jaar 1672 geeft een goeden dunk van zijne cordaatheid. Toen in de vroedschapsvergadering van 26 Juni beraadslaagd werd of de Groot voor de tweede maal naar Lodewijk XIV zou worden gezonden, met plein pouvoir om te onderhandelen — tot de eerste zending was besloten, voordat de vroedschap er over gehoord was — sprak ook hij daartegen, en „drong op tegenweer en (ried aan) niet in onderhandelinge te treeden, maer den vijand af te keeren ende de uytcomst van Godt te verwachten" [1]). Op den 24sten Augustus, als burgemeesteren voor de eerste maal voorstellen van de regeering af te staan, omdat het duidelijk blijkt, dat de burgerij een misnoegen heeft tegen de regeerende heeren, behoort Bontemantel tot hen, die dezen maatregel nog onnoodig vinden [2]).

Ongenadig en onredelijk streng is hij tegen een ieder, die de majesteit der stadsregenten aanrandt. In het begin van Juni was een koperslager, een zekere Govert Outvorst, brutaal weg, met zijn hoed op, in burgemeesterkamer binnengedrongen en had aan Hooft gevraagd hoe burgemeesteren het met de stad voor hadden: hij verkoos dat te weten, er waren er wel 3000 bezorgd over, evenals hij, en die moesten gerustgesteld worden. Toen deze en andere „oproerige ende onrespectueuse woorden" ter kennisse van den waarnemenden schout en president-schepen Hans Bontemantel kwamen, stelde hij aan schepenen niets minder voor dan den „oproermaecker te lichten en met corte expeditie te laeten ophangen"! Schepenen waren wijzer. Een van hen, Jacob de Graeff, in wiens schuttercompagnie de oproermaker als sergeant diende, en die van hem verklaarde, dat hij anders „een trouw man onder den

1) Bontemantel, Civ. en Mil. Reg. II, p. 443—445.
2) Tweede deel, p. 182 en 183.

capetyn" was, zei, dat hij wel eens met hem zou spreken en hem aanraden zijn excuus te gaan maken bij burgemeester Hooft. Daarmee liep de zaak af [1]).

Later, wanneer de vergadering op den Kloveniersdoelen heeft plaats gehad en eenige gedeputeerden van deze malcontenten de grieven van de burgerij aan burgemeesteren komen bekend maken, acht Bontemantel, als waarnemend schout, zich verplicht in de schepenbank voor te stellen, dat de vier gedeputeerden zullen worden gevangen genomen, om crimineelijk tegen hen te procedeeren. Schepenen vonden het maar beter dit niet te doen [2]) — wat voor Bontemantel misschien niet ongewenscht was, want de Oranjevrienden hadden al iets tegen hem, niet om zijn eisch tegen den koperslager, waarvan zij wel niet geweten zullen hebben, maar om de volgende reden. In het laatst van de maand Juni had kapitein Jan van Erpecum aan zijne compagnie schutters, die tot de witte vendels behoorde, zoodat de piekeniers witte sjerpen en de musketiers witte pluimen droegen, bevolen oranje te dragen in plaats van wit. Kort daarna, op den 17den Juli, kwam de procureur Molengraaf, adelborst bij deze compagnie, met de oranjesjerp om, voor de balie in de schepenbank pleiten. Bontemantel gelastte, met goedvinden van schepenen, aan den procureur, dat hij de sjerp bij het pleiten af zou leggen. Hij zelf stelt het voor, alsof hij dit alleen deed, omdat hij het ongerijmd vond, dat iemand, die geen hoofdofficier was, in krijgsgewaad zou pleiten; hij had dan ook alleen van sjerp gesproken, en het woord oranje met voordacht niet genoemd — maar de hatelijkheid, die hij, bij de woordenwisseling met den procureur, aan het adres van diens kapitein debiteerde, maakt het twijfelachtig of hij niet meer naar het oranje keek dan naar de sjerp. In elk geval, de heele stad wist weldra, dat Bontemantel de oranjesjerp had willen afbinden; hij had er heel wat last van, en kreeg zelfs dreigementen dat zijn huis geplunderd zou worden. Op straat werd hij niet gemolesteerd, maar

1) Bontemantel, Resol. Raad III, 2, p. 235 en 236.
2) Tweede deel, p. 205.

hij schrijft dit alleen toe aan de omstandigheid dat hij, als waarnemend schout, steeds door dienaars vergezeld was. Het bleef dan ook bij dreigementen [1]).

Na het voorgaande is het niet te verwonderen, dat Bontemantel behoorde tot de regenten, die in het begin van September 1672 door Willem III uit de regeering werden gezet. In het pamflet, getiteld: „Redenen, waerom eenige heeren uyt de magistraet der stadt Amsterdam gedeporteert zijn" [2]), wordt voor Bontemantel als reden opgegeven: „omdat hij niet heeft willen hebben, dat de procureurs met Orangie charpen souden pleyten, en omdat (hij) tegen Valckenier is". Wanneer met het eerste bedoeld wordt Bontemantels staatsgezinde overtuiging in het algemeen, dan slaat de schrijver van het genoemde pamflet den spijker op den kop. Niet alle tegenstanders van Valckenier, ook niet alle vrienden van de Witt werden uit de regeering verwijderd: er waren redenen, waarom sommige hunner gespaard moesten worden. Bij Bontemantel gold geen enkele dezer redenen: hij had te weinig autoriteit, dan dat men hem behoefde te ontzien.

Na ontvangst van den brief, waarin Willem III mededeelde welke heeren uit de regeering waren ontslagen, besloot de vroedschap aan Zijne Hoogheid „nader elucidatie" [3]) van zijne meening te verzoeken, en stelde de vragen: of de ontslagen heeren, voor zoover zij oud-burgemeesteren en oud-schepenen waren, dien rang zouden blijven behouden en dus deelnemen aan de verkiezing van burgemeesteren? of zij allen voortaan in geen enkel regeeringscollege binnen de stad mochten worden benoemd of afgevaardigd naar een regeeringscollege daarbuiten? of zij ook als kolonel en kapitein van de schutterij moesten aftreden? of de heeren, die slechts ontslagen waren in hunne qualiteit van oud-schepenen, ook hunne plaats in de vroedschap moesten ruimen, wanneer zij daar tevens

1) In Bontemantels Aant. v. versch. zaken I. Men kan het verhaal in zijn geheel lezen bij J. F. Gebhard Jr., Amsterd. aant. uit 1672, in Fruins Bijdr. N. R. X. p. 188—191.

2) Tiele N°. 6483. Men kan het ook vinden bij Gebhard t. a. p. p. 247.

3) Zie over alles, wat deze elucidatie betreft: Tweede deel, p. 216—221.

lid van waren? De toeleg is duidelijk. De aangebleven heeren waren van meening, dat de afgezette, de „geëxcuseerde", zooals men toen zei, voortaan in geen enkel opzicht meer deel aan de regeering zouden hebben, maar wenschten, dat dit ook uitdrukkelijk door den Prins zou worden geconstateerd, opdat het odium van deze uitlegging van 's Prinsen besluit niet alleen hen zou treffen. Zelfs schreven zij een tweeden brief aan Willem III, om op de elucidatie nader aan te dringen, en berichtten daarin, dat „verscheide gequalificeerde burgers, het afgaen van de magistraetspersonen dusverre goediglijk hebbende geacquiesceert", begonnen te murmureeren, nu zij hoorden dat het ontslag zich zou uitstrekken tot alle ambten, die de geëxcuseerde heeren in de regeering bekleedden. Bontemantel gelooft daar niets van, en meent dat deze reden slechts werd aangevoerd om aan Zijne Hoogheid een nadere uitlegging te ontlokken [1]). Hoe dit zij, het antwoord van den Prins luidde zooals verlangd werd. De geëxcuseerde heeren waren ontslagen van „alle functie en bedieninge, dewelcke sijluyden wegens de stadt en uyt den hoofde van deselve waren bekleedende, hoedanich en van wat natuere die oock mogen wesen" [2]).

Op den 19den September werden de ontslagen regenten door burgemeesteren gedéchargeerd [3]). Van weerskanten toonde men een vriendelijk gelaat. Alleen een paar heeren konden hun wrok tegen Valckenier — die bij de plechtigheid niet tegenwoordig was, want hij was toen geen burgemeester — niet verzwijgen, maar burgemeester Hooft bracht hen tot bedaren. Zelfs maakte Bontemantel een grapje en debiteerde de eenige geestigheid, die ik van hem ben tegengekomen. Er was over gesproken, of de ontslagen heeren hunne plaatsen in de kerk, in het magistraatsgestoelte, mochten behouden, ja of neen. Burgemeesteren deelden hun nu mede, dat zij deze plaatsen mochten blijven innemen: zij hoopten althans, dat Zijne Hoogheid zich het bestel der heerenbanken in de kerk

1) Tweede deel, p. 219, noot 1.
2) Tweede deel, p. 220.
3) Vgl. bij het volgende: Tweede deel, p. 221—226.

niet zou aanmatigen. Bontemantel viel daarop fijntjes in: „als ten minsten burgemeesteren daarop aan Zijne Hoogheid geen elucidatie verzoeken!" Zoo vertrokken de heeren „al boertende, nae minnelijcke hantgeevinge, bedanckinge van de goede confraternité, met vroolijcke uytterlijcke gespreck". Diegenen van hen, die in de schepenbank zaten, hadden daarop nog den dank van den president voor hunne bewezen diensten in ontvangst te nemen.

„Ende daermeede", schrijft Bontemantel, „is de rolle der afgaende heeren gespeelt, die van de gecontinueerde en nieuwe in 't speelen, en de gordijne der nieuwe opgehaelt". Sommige schutters maakten nog aanstalten om een request in te dienen, waarbij zij wilden verzoeken, dat zij hunne kapiteins mochten behouden. Ook de schutters van Bontemantels compagnie schijnen daar ijverig in geweest te zijn, maar hij ontried het hun, vooral toen hij hoorde, dat zij, met voorbijgaan van „haer wettelijcke magistraeten en crijsraet", het request aan den Prins wilden sturen. De schutters van de compagnieën van de kapiteins Willem Blauw en Jacob de Graeff dienden nog een verzoekschrift in, maar kregen geen antwoord, en de verzochte audiëntie bij den Prins werd hun geweigerd [1]).

De regeering van stad en land heeft bij Bontemantels ontslag waarschijnlijk minder verloren dan wij. Houden zijne aanteekeningen met het jaar 1672 ook al niet geheel op, de mededeelingen worden toch schaarsch. Nu en dan verneemt hij van zijne vrienden nog wel iets van wat er achter de schermen gebeurt, zelfs het belangrijke „concept van eenigheid" van 1676 komt te zijner kennisse, maar vergeleken bij den overvloed zijner aanteekeningen uit de jaren 1653—1672 is het maar weinig. Na 1678 weet hij ons van de regeeringsverkiezingen niets meer mede te deelen dan een paar benoemingen tot kolonel bij de schutterij [2]). Toch is, in een enkel opzicht, Bontemantels ontslag ook aan onze kennis van de geschiedenis van zijn tijd ten goede gekomen. Na 1672 had hij volop gelegen-

1) Eerste deel, p. 207 en 208, Tweede deel, p. 226—229.
2) Tweede deel, p. 283.

heid aan zijn aangeboren lust tot nasnuffelen den toom te vieren, want „de gordijn" werd voor hem niet meer „opgehaald": hij was en bleef uit de regeering. Straks, bij de beschrijving van zijne nagelaten aanteekeningen, zullen wij zien, dat hij nog in 1682 en 1684 nasporingen instelt naar de juiste toedracht der gebeurtenissen van het jaar 1672, en ook dat hij in zijn otium als magistraat een verhandeling heeft opgesteld over de regeering van Amsterdam in de jaren 1653—1672. Zestien jaar heeft hij van zijne rust kunnen genieten; eerst in het begin van Juni 1688 is hij overleden [1]).

Na het voorgaande overzicht van Bontemantels loopbaan als magistraat, wensch ik nog het een en ander te laten volgen over zijne persoonlijkheid, voor zooverre wij die uit 's mans geschriften of uit andere bronnen kunnen leeren kennen. Wel is waar schijnt hij mij niet een figuur van beteekenis, maar de gestalte van den auteur eener voor ons zoo belangrijke collectie gedenkschriften dient, ook voor de beoordeeling van de waarde zijner aanteekeningen, ons zoo duidelijk mogelijk voor oogen te staan. Bovendien zal ik daarbij tevens gelegenheid vinden enkele zaken ter sprake te brengen, die voor de kennis van den tijd, waarin Bontemantel leefde, niet onbelangrijk zijn.

Wanneer de lezer in het volgende hoofdstuk een denkbeeld zal hebben gekregen van den heterogenen inhoud der zware folianten manuscripten, die Bontemantel naliet, zal hij zich eerst duidelijk bewust worden van 's mans belangstelling in alles, wat de regeering van stad en land betrof, van zijne liefhebberij — bijna schreef ik van zijne manie — om alles op te teekenen, zoowel gebeurtenissen, die hij zelf had bijgewoond, als die hij uit den mond van anderen leerde kennen. Wat al copieën van vroedschapsresolutiën, van resolutiën der Staten van Holland en der

---

1) Begrafenisboek van de Oude kerk: „8 Juni 1688, Hans Bontemantel, Outschepen, van de Keysergraft".

Staten-Generaal, welk een menigte van processtukken heeft hij verzameld! Hoe getrouw heeft hij zich des avonds neergezet om zijne aanteekeningen bij te houden, aan te vullen, te verbeteren, tot op het laatst van zijn leven, zooals de data van enkele mededeelingen en de bevende hand van den toen ruim zeventigjarige bewijzen! Met welk doel heeft hij deze geschriften samengesteld? Voor een historisch werk, voor een beschrijving van den regeeringsvorm zijner stad? Het is, dunkt mij, ontwijfelbaar, dat hij een dergelijk plan niet had — en, laat mij het er terstond aan toevoegen, wij behoeven het ook niet te betreuren, dat hij zelf zich er niet toe gezet heeft uit den rijkdom zijner aanteekeningen een samenhangend verhaal op te stellen: zijn stijl is foutief en duister, zijne spelling allerzonderlingst. Wel heeft hij, in het laatst van zijn leven, althans na 1672, een beschrijving van den regeeringsvorm zijner stad ontworpen — waarover later — maar ook deze kan niet voor publicatie bestemd geweest zijn. De meest afdoende reden daarvoor is zeker wel deze, dat hij in zijne „Regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire" ons zooveel bizonderheden over de personen der regenten, over verkiezingskuiperijen en regeeringsintriges mededeelt, dat een publicatie, gesteld dat zij ondernomen ware, onmiddellijk verboden en vernietigd zou zijn. Voor zijn eigen genoegen en voor zijn eigen nut heeft hij zich de moeite gegeven zooveel duizenden bladzijden vol te schrijven: voor zijn genoegen, omdat hij de manie had van het verzamelen en genoten moet hebben, als hij weer de een of andere bizonderheid, uit den mond zijner vrienden opgevangen, kon noteeren; voor zijn nut, omdat hij thans in staat was de retroacta ook van de intieme regeeringsquestiën op te slaan en zich telkens weer voor den geest kon brengen wat in lang verleden jaren was gebeurd. Wie weet, hoe sober de inhoud der officiële resolutiën van regeeringscollege's is [1]), zal beseffen hoe gewenscht

1) Zooals elders, vermelden ook de resolutieboeken der Amsterdamsche vroedschap alleen het genomen besluit, niet de gevoerde debatten. In 1584 werd een poging gedaan om ook de adviezen der minderheid in

het voor de regenten van die dagen was, deze officiëele notulen uit hunne eigen aanteekeningen te kunnen aanvullen. Doch wie de wenschelijkheid daarvan erkenden, zullen nog wel eens teruggeschrokken zijn voor de moeite en den tijd, die het opstellen en bijhouden van eigen notulen eischte. Dat Bontemantel zich deze moeite gaf, bewijst hoezeer hij opging in regeeringsaangelegenheden.

Ook in een ander opzicht stellen zijne aanteekeningen, met name die, welke op rechtszaken betrekking hebben, hem in een gunstig daglicht. De stedelijke rechtbank van zijn tijd, de schepenbank, bestond, naar men weet, niet uit rechtsgeleerden van beroep, die voor hun leven zitting hadden, maar uit een jaarlijks wisselend personeel van regenten-kooplieden. In het begin van de zeventiende eeuw treft men onder de Amsterdamsche schepenen maar weinige gestudeerde personen aan, slechts enkelen, die den titel Mr. of Dr. konden voeren; in het midden van de eeuw neemt hun aantal toe, maar zij vormen nog de minderheid; tegen het einde van de eeuw zijn zij verreweg in de meerderheid, en het jaar 1701 zag voor het eerst een college van negen schepenen, die allen den meestertitel voerden. Schepen Bontemantel behoort tot het geslacht van kooplieden-regenten, door geen academische studie voor de praktijk der rechten opgeleid. Zijne rechtsgeleerde opvoeding heeft hij genoten in het college van kleine zaken, waar „gewoonlijk de

---

het resolutieboek te laten opnemen, maar zij mislukte, blijkens de volgende aanteekening: „Ten voorn. daeghe (20 October 1584) hebben enighe van de Raeden gesustineert, dat men heure advysen ende andere van de Raeden advysen, die sulcx versochten, elcks apart in 't resolveren behoorde te teyckenen, ende vele van de Raeden ter contrarie sustinerende ende vele middelen allegerende, dat sulcx nyet en behoorde gedaen te worden, als gheen gebruyck zijnde, ende dat een yeghelick zijn gemoet verclaert hebbende, die meeste stemmen int resolveren behoorden gevolcht te worden, sijn den Raeden geresolveert dat voortaen gheen advysen off middelen van stemmen bij gescrift overgelevert off geteyckent zullen worden, dan dat altijt zall gevolcht worden int resolveren die meeste eenparighe stemmen, waernaer den secretarys oick die resolutiën zall extenderen ende teyckenen". (Resol. Vroedschap V p. 90).

aankomelingen gezet werden" [1]): ook hij diende daar twee jaar, vóór hij in de schepenbank werd opgenomen, keerde er, na afloop van zijn schepenjaar, weer terug, en presideerde twee jaar een van de overige lage rechtbanken, het college van huwelijksche zaken, voor hij opnieuw schepen werd. Moeielijke rechtszaken kwamen in de subalterne college's niet veel voor, en, indien het al geschiedde, konden de commissarissen de voorlichting inroepen van de ouderen onder hen, die reeds als schepen gediend hadden, of wel van de geheele schepenbank. Het laatste college kon weder het advies van den pensionaris inwinnen, maar deze was dikwijls uit de stad, op de dagvaart, en ook daarom was het dus gewenscht, dat die leden van de schepenbank, wier begrip van rechtszaken door gebrek aan studie of praktijk te wenschen overliet, hunne kennis zooveel mogelijk aanvulden. Bontemantel bleef niet in gebreke dat te doen. Gaat men de lijst van rechtsgeleerde werken na [2]), die hij in zijne „judicieele"

---

1) Zie hiervóór, p. xxv.

2) Ik maakte daarvan de volgende lijst op; de aanhalingen of excerpten komen meerendeels voor in Bontemantels Civ. en Jud. Aant. II en Merkw. stukken II:

Hugo de Groot, Inleiding tot de Holl. rechtsgeleerdheid.
Groenewegen, Annotatiën op de Holl. rechtsgel. van H. de Groot
Hugo de Groot, Apologie enz.
id. , De jure belli ac pacis.
Simon van Leeuwen, Roomsch-Hollandsch recht.
id. , Ordonnantie of manier van procedeeren in crimineele zaken.
id. , Paratitla juris novissimi.
Hogerbeets, Aenvang der processen.
Damhouder, Practijk crimineel.
J. van Sande, Gewijsde zaken.
Autumne, Conférence du droit françois avec le droit romain.
Merula, (Manier van procedeeren?)
Bernard van Sutphen, (Praktijk der Nederl rechten?)
Hoegeboom, (zonder titel van werk).
Peter Pappus van Tratzburg, Annotatiën op den artikelbrief.
(Tjaassens,) Zeepolitie.
Nieustadt of Neostadius, Vonnissen van den Hoogen Raad.
id. , Vonnissen van den Hove van Holland.

aanteekeningen aanhaalt of waarvan hij excerpten mededeelt, hetzij om zijne stem in de schepenbank of een der subalterne college's te motiveeren, hetzij om gevallen te noemen, waarin vroeger dergelijke of afwijkende beslissingen zijn genomen, dan zal men moeten erkennen, dat hij zeer belezen was in de rechtsgeleerde literatuur van zijn tijd. Soms schrijft hij, tot eigen leering, geheele hoofdstukken uit, dan weer verzamelt hij extracten uit sententieboeken van vroeger jaren, een ander maal maakt hij een register van alle Latijnsche en bastaardwoorden, die in margine van de Groot's Inleiding tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid voorkomen, en geeft er de Hollandsche vertaling bij [1]).

Niet alleen in de rechtsgeleerde, ook in de historische literatuur van zijn tijd was Bontemantel geen vreemdeling. De twee hoofdwerken van Aitzema — De zaken van staat en oorlog, en De herstelde leeuw — worden vaak en met voorliefde door hem geciteerd; hij noemt ze „waerdich, ja, nootsaekelijck van alle heeren met opmer-

---

Willem de Groot, Register van bastaard-duitsche woorden.
P. Peckius, Annotatiën van Simon van Leeuwen.
id. , Tractaat van arresten.
P. Bort, Tractaat van appèl in 't crimineel.
Cooren, Observantiën.
Nicolaas Duysentdaelders, (zonder titel van werk: misschien „Leges, statuta, consuetudinesque Amstelaedamenses". Vgl. Eerste deel, p. 274)
Gigas, Tractaat de crimine laesae majestatis.
Papegay (of Formulierboek: van W. van Alphen?)
Roseboom, Recueil. (vgl. Eerste deel, p. 272).
Handvesten van Amsterdam.
Costumen van Antwerpen.
Statuten van de stad Hamburg.

Verder verschillende consultatiën van bekende Amsterdamsche rechtsgeleerden, en enkele, gecopieerd uit de verzameling „Consultatiën ende adviezen" enz.

1) In de eerste drukken van de Inleiding enz (1631) worden de daarin voorkomende „nu wat ongebruyckelijcke, doch goede oude Duytsche woorden, die in de oude handvesten ende keuren bevonden werden, oock eenighe woorden door tsamenvouginge gemaeckt" in margine vertaald met Latijnsche of bastaardwoorden.

kinge doorsien te werden" [1]). De cynische wereldbeschouwing van dezen auteur, die geen Prins- of Hollandsgezinden verklaarde te kennen, maar alleen eigen- of zelfgezinden, en zelf ook tot die talrijke groep behoorde [2]), kan Bontemantel niet gehinderd hebben, die, levende in een kring van regenten, waar zelfzucht en partijschap alle edeler gevoelens verstikten, het de natuurlijkste zaak van de wereld vindt, dat — om met Aitzema te spreken — „een yeder zijn interest bemindt", en die een eigenaardige manier heeft om aan het slot van een mededeeling over een of andere kuiperij, of ter loops, er tusschen in, droogjes, zonder goed- of afkeuring, als iets dat van zelf spreekt, de egoistische motieven te noemen, waardoor de heeren zich lieten leiden [3]). Ook past volkomen bij Aitzema's scepticisme de pessimistische beschouwing van de menschelijke natuur, die Bontemantel zich in zijn rechterambt vormde, blijkens de woorden, geschreven op het eerste blad van het eerste deel zijner aanteekeningen over rechtszaken: „l'homme (est) double de ceur et inconstant en toutes ses voyez" [4]). Behalve Aitzema citeert Bontemantel verder nog zooveel historische werken [5]),

---

1) Eerste deel, p. 106.

2) Vgl. Fruin, Geheime briefwisseling van Lieuwe van Aitzema. Bijdr. N. R. III p. 227.

3) Zoo bv. Eerste deel, p. 219, aan het slot van noot 2; p. 237, waar hij van burgem. Pater zegt: „wiens dochter aen Jan (ten Grootenhuyse) getrouwt was"; Tweede deel, p. 93, noot 2, verder p. 114, waar ook de sleutel van het verhaal ligt in het slot: „sijnde byde getrout met de dochters van burgem. Albert Pater"; p. 166, noot 2, en p. 167. Merkwaardig is ook Tweede deel, p. 139, waar hij berouw toont over zijne domheid, dat hij zijne stem niet tegen een behoorlijke belooning verkocht heeft.

4) Bontemantel, Merkw. Stukken II p. 1.

5) Ik vond aanhalingen of verwijzingen naar: Bor, van Meteren, de Groot, Hooft, de beschrijvingen van Amsterdam van Pontanus, Dapper en Domselaer, Domselaer's Binnenlantsche burgerlijcke beroerten, Montanus, Leven en bedrijf van Willem Hendrik, Valckenier's Verwerd Europa, de Fransche Mercurius van 1672, Machiavelli: Discours sur Tite Live, Négociations van Jeannin, en tal van pamfletten. Ook de Gedenkschriften van Laurens Jacobz. Reael heeft Bontemantel gekend, waarschijnlijk door Brandt, met wien hij omgang had. Verder vindt men in Bontemantels schriften tal van plaatsen uit Cicero, den bijbel en Cats.

dat men het volste recht heeft hem belezen te noemen in de geschiedenis van Holland en vooral in die van Amsterdam.

Boven heb ik reeds medegedeeld, dat Bontemantel een klassieke opleiding moet hebben genoten, althans dat hij de Latijnsche school moet hebben bezocht. Een enkel bewijs daarvoor moge hier nog volgen. Bij het motiveeren van zijne stem in de schepenbank — er was een doodslag begaan aan een vrouw uit een bordeel — schrijft hij [1]): „Die Juvenalis geleesen hebben, namentlijck sijn seste satire, sullen oock wel onthouden hebben, in wat qualityt die lichte vrouwen stelt" [2]); en iets verder: „die met opmerckinge de schriften van Plato geleesen hebben, en hebben oock wel gesien sijn descriptie van de lichte vrouwen". Grotius, de jure belli, citeert hij in het Latijn en zoo straks zal ik een Latijnsche aanhaling uit Lucretius te vermelden hebben. Of echter zijne kennis van het Grieksch groot genoeg geweest is om Plato in het oorspronkelijk te lezen, zou ik betwijfelen; en dat hij ook met het Latijn niet zoo bizonder vertrouwd was, blijkt uit ettelijke fouten in zijne Latijnsche citaten, ook uit het feit, dat hij van Tacitus en Livius een Fransche vertaling aanhaalt.

Toen ik in het begin van dit hoofdstuk over Bontemantels huwelijk schreef, ben ik opzettelijk heengegleden over een bizonderheid, die beter bij het volgende ter sprake kon komen. De afkondiging van zijn huwelijk is nl. niet ingeschreven in het kerkelijk inteekenregister, maar in het puiboek. Daaruit blijkt, dat hij niet in de publieke kerk is getrouwd, zoodat of hij, of zijne vrouw, of wel beiden tot een ander kerkgenootschap dan het Gereformeerde hebben behoord. Deze omstandigheid werd mij eerst bekend geruimen tijd nadat ik Bontemantels

---

1) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. II p. 211—214.

2) Een aanhaling uit de 10de satire van Juvenalis vindt men: Eerste deel, p. 60.

gedenkschriften voor de eerste maal had doorgelezen; doch reeds bij die lectuur was mijn aandacht gevallen op enkele plaatsen, die reden gaven te betwijfelen of onze auteur wel zuiver was in de Calvinistische leer. Allereerst op de volgende. Toen op den 7den Januari 1656 een vroedschaps-vergadering zou worden gehouden, werd Bontemantel „aleer den raet ging sitten, versocht bij Burgemeesteren [1]) te coomen, alwaar eenige discourse, bij deselve gepleegt op 't West-Indische huys, wat qualijck sijn genoemen, sijnde deselve door Burgemeester Witsen seer vilayn gerapporteert ofte overgedraegen aen Spiegel [2]), te weeten: denselven Bontemantel, bij discourse van de progressen van (de) Sweeden [3]), syde, dat de Lutersche farheeren seer aengaen in de Pruyss(isch)e steeden, en, volgens het gemeene seggen, liever souden met de Pausgesinde dan met de Calvinesche willen aenspannen; en soo voort discoureerende onder den anderen, dat de geestelijcken haet een verdoemelijcken haet is; dat de advocaeten alles onder de clausule van „onder correctie" adviseeren, maar de geestelijcken „op verdoemenisse", ende dat den godsdienst dickmaele tot een deckmantel van veel quaets wort gebruyckt, volgens het veers van den poëet Lucretius: tantum religio potuit suadere malorum [4]); dat Lichester, in 't lant coemende, sijn schelmerijen door de religie socht uyt te voeren; dat de seedert gecoemen quaestiën in deese landen alleen door de geestelijcke waren gebroet; ende ingevallen men had gedaen als den generael Maetelief, vaerende nae Indiën, deed, dat is, omdat de predicanten op de vloot in dispute vervielen, deselve opsloot tot soolange met den anderen verdraegen waeren, dat veel onhylen niet souden toegecoemen weesen: alle welcke propoosten, in 't minnelijck ende soet gediscoureert weesende, op een

---

1) Spiegel, Cornelis de Graeff en Johan Huydecoper; van de Poll was afwezig.

2) Spiegel was een kerkelijk man (vgl. hierna) en aan hem zal Bontemantel de berisping wel te danken hebben gehad.

3) Nl. in den Noordschen oorlog (1655—1660).

4) T. Lucretius Carus, De rerum natura I vs. 101.

ander manier sijn voortgesyt, alsof hij alle kerckelijcke regeeringe socht omver te smijten".

Aangenomen dat deze „propoosten" wat scherper overgebracht waren dan Bontemantel ze bedoeld had, zooveel valt er toch uit af te leiden, dat hij vrij libertijnsche opvattingen omtrent kerk en predicanten had. Ook andere plaatsen uit 's mans nagelaten papieren versterkten mij in het vermoeden, dat hij een Arminiaan was, hetzij dan een verkapte, hetzij dat hij er openlijk voor uitkwam. Wij lezen ergens bij hem [1]), dat de pensionaris Hop, op eersten Kerstdag van het jaar 1670 uit de Remonstrantsche kerk komende, aan Bontemantel vertelde hoe burgemeester Valckenier, die den pensionaris zeer onaangenaam had bejegend, het later weer goed had gemaakt tegenover hem; al wordt het er niet met zooveel woorden bij gezegd, de veronderstelling ligt voor de hand, dat ook Bontemantel uit dezelfde kerk kwam. Maar wij behoeven het niet bij veronderstellingen te laten: Bontemantel zelf deelt ons mede [2]), dat hij op den 1sten November 1682 de morgenpredicatie in de Remonstrantsche kerk bijwoonde. Vandaar dat ik het in het Amsterdamsche gemeente-archief berustende doopboek der Remonstranten ter hand nam, om mij zekerheid te verschaffen of Bontemantels kinderen daarin voorkwamen. Werkelijk vond ik ze alle tien; bij het eerste kind staat alleen „gedoopt", bij de negen volgende: „gedoopt in huys". Tevens blijkt uit datzelfde doopboek, dat een betrekkelijk groot aantal Amsterdamsche magistraatspersonen hunne kinderen bij de Remonstranten lieten doopen. Dat er in het begin van de zeventiende eeuw in de Amsterdamsche regeering personen zitting hadden, die niet tot de Gereformeerde kerk behoorden, is bekend. Cornelis Pietersz. Hooft heeft er altijd buiten gestaan, en ook burgemeester Oetgens [3]).

---

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 808. Het is dezelfde mededeeling, die men ook vindt hierna, Tweede deel, p. 87, noot 2. Daar staat echter alleen „Den pensionares Hop, uyt de kerck comende" enz. en wordt er niet uitdrukkelijk bij verteld, dat hij uit de Remonstrantsche kerk kwam.

2) Tweede deel, p. 66, noot 2.

3) C. Pz. Hooft, Memoriën en Adviezen (Werken Hist. Gen. Nieuwe

In de jaren na 1625 vinden wij burgemeester Bas, die geregeld in de Arminiaansche kerk verscheen, en burgemeester Jacob de Graeff, die nergens ter kerke kwam; in 1630 werd tot lid der vroedschap iemand gekozen, die een request van de Remonstranten had onderteekend. [1]) In het midden der zeventiende eeuw was dit niet langer een uitzondering; onder hen, die hunne kinderen bij de Remonstranten lieten doopen, vindt men een groot aantal namen van Amsterdamsche patriciërs en regeeringsleden [2]): de geslachten Hooft, Hasselaer, van Vlooswijck,

---

Serie N° 16) p. 126: „Redenen, waeromme ick van over lange gemijdet hebbe mijn in de gemeente van de kercke deser stede te begeven"; op p. 15 aldaar vindt men de verklaring van burgemeester Oetgens.

1) Mr. J. C. Naber, De dissenters op het kussen. Tijdspiegel 1884, Tweede deel, p. 54.

2) Ik heb het doopboek der Remonstranten nagegaan van het begin, 2 Januari 1633, tot op het jaar 1673, en noteerde daarbij de volgende namen van echtparen (bij sommige kinderen wordt alleen de naam van den vader medegedeeld), die hunne kinderen bij de Remonstranten lieten doopen. Ik teekende alleen de namen van mij bekende notabele Amsterdamsche families op.

Mr. Petrus Cloeck en Jannetje Hooft.
Nicolaas van Loon.
Jacob Willemsz. Hooft en Maria Jonckheyns.
Prof. Barlaeus.
Dr. Johan van Hartochvelt.
Jan Munter en Margrieta Geelvinck.
Cornelis van Vlooswijck en Anna van Hoorn.
Gabriel Marcelis.
Jan van de Poll en Duyfjen van Gerven.
Pieter van Loon en Anna van Foreest.
Willem van Loon en Margrieta Bas.
Hendrik Hooft en Aagje Hasselaer.
Jan Hulft en Margrieta Cloeck.
Willem Schrijver en Wendela Graeff.
Hans Bontemantel en Maria Snoeck.
Gerardt Claesz. Hasselaer en Agatha Pietersd. Hasselaer.
Joachim Rendorp en Brigitta Hulft.
Symon van Hoorn en Henriette van der Graff.
Frederik Bontemantel en Aagje Hasselaer.
Jan Uytenbogaert, ontfanger.
Cornelis Hop en Anthonia Cloeck.
Pieter van Dam (advocaat van de O. Ind. Comp.)

Geelvinck, van de Poll, Munter, Bas, Cloeck, Hop, van Loon — om slechts de voornaamste te noemen — komen daarbij voor. Zeer veel kinderen werden in huis gedoopt, of, zooals aanvankelijk de term ook wel luidt, „heymelijck" of „in't secreet," waarschijnlijk om geen aanstoot te geven of omdat men niet zoo openlijk voor zijne Remonstrantsche gezindheid wilde uitkomen. Herhaaldelijk zijn — om dezelfde reden, naar ik veronderstel — ouders, die hunne kinderen bij de Remonstranten lieten doopen, eerst veel later als lidmaten toegetreden; sommigen zijn zelfs nooit lid geworden [1]). Het vermoeden, dat de dissenters in

---

Elbert Goyken en Agatha Munter.
Dirck Schaep, secretares.
Everardt Verloo en Agnes Hulft.
Jacob Simonsz. Hinlopen.
Hermanus van de Poll, secretares, en Brechje Hooft.
Willem Blauw en Anna van Loon.
Mr. Johan van Hartochvelt.
Pieter de Groot, pensionares.
Hendrik Hooft de jonge.

Vgl. ook de namen uit de lidmaten-registers, medegedeeld door prof. J. Tideman, Bijzonderheden uit de geschiedenis der Amsterdamsche Remonstrantsche gemeente, in de Studiën en Bijdragen van Moll en de Hoop Scheffer III p. 499 sqq.

1) Op het Amsterdamsche gemeente-archief is alleen het doopboek van de Remonstranten aanwezig. Het archief van de Remonstrantsche gemeente is niet voor het publiek toegankelijk. De heer J. H. Groenewegen, te Amsterdam, had echter de bizondere welwillendheid mij aan te bieden in dat archief op te sporen, wat ik verlangde te weten. Om van zijne goedheid geen misbruik te maken, verzocht ik hem van de volgende tien echtparen, wier kinderen, blijkens het doopboek, in de Remonstrantsche kerk gedoopt zijn — ik zocht die paren uit, waarbij de mannen de belangrijkste magistraatsambten hebben bekleed — mij te willen mededeelen, of zij ook als lidmaten van de gemeente staan ingeschreven:

Jan Munter en Margrieta Geelvinck.
Cornelis van Vlooswijck en Anna van Hoorn.
Jan van de Poll en Duyfje van Gerven.
Willem van Loon en Margrieta Bas.
Hendrik Hooft en Aagje Hasselaer.
Jan Hulft en Margrieta Cloeck.
Gerardt Claesz. Hasselaer en Agatha Pietersd. Hasselaer.
Simon van Hoorn en Henriette van der Graff.

Staten-Generaal, welk een menigte van processtukken heeft hij verzameld! Hoe getrouw heeft hij zich des avonds neergezet om zijne aanteekeningen bij te houden, aan te vullen, te verbeteren, tot op het laatst van zijn leven, zooals de data van enkele mededeelingen en de bevende hand van den toen ruim zeventigjarige bewijzen! Met welk doel heeft hij deze geschriften samengesteld? Voor een historisch werk, voor een beschrijving van den regeeringsvorm zijner stad? Het is, dunkt mij, ontwijfelbaar, dat hij een dergelijk plan niet had — en, laat mij het er terstond aan toevoegen, wij behoeven het ook niet te betreuren, dat hij zelf zich er niet toe gezet heeft uit den rijkdom zijner aanteekeningen een samenhangend verhaal op te stellen: zijn stijl is foutief en duister, zijne spelling allerzonderlingst. Wel heeft hij, in het laatst van zijn leven, althans na 1672, een beschrijving van den regeeringsvorm zijner stad ontworpen — waarover later — maar ook deze kan niet voor publicatie bestemd geweest zijn. De meest afdoende reden daarvoor is zeker wel deze, dat hij in zijne „Regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire" ons zooveel bizonderheden over de personen der regenten, over verkiezingskuiperijen en regeeringsintriges mededeelt, dat een publicatie, gesteld dat zij ondernomen ware, onmiddellijk verboden en vernietigd zou zijn. Voor zijn eigen genoegen en voor zijn eigen nut heeft hij zich de moeite gegeven zooveel duizenden bladzijden vol te schrijven: voor zijn genoegen, omdat hij de manie had van het verzamelen en genoten moet hebben, als hij weer de een of andere bizonderheid, uit den mond zijner vrienden opgevangen, kon noteeren; voor zijn nut, omdat hij thans in staat was de retroacta ook van de intieme regeeringsquestiën op te slaan en zich telkens weer voor den geest kon brengen wat in lang verleden jaren was gebeurd. Wie weet, hoe sober de inhoud der officiëele resolutiën van regeeringscollege's is [1]), zal beseffen hoe gewenscht

1) Zooals elders, vermelden ook de resolutieboeken der Amsterdamsche vroedschap alleen het genomen besluit, niet de gevoerde debatten. In 1584 werd een poging gedaan om ook de adviezen der minderheid in

het voor de regenten van die dagen was, deze officiëele notulen uit hunne eigen aanteekeningen te kunnen aanvullen. Doch wie de wenschelijkheid daarvan erkenden, zullen nog wel eens teruggeschrokken zijn voor de moeite en den tijd, die het opstellen en bijhouden van eigen notulen eischte. Dat Bontemantel zich deze moeite gaf, bewijst hoezeer hij opging in regeeringsaangelegenheden.

Ook in een ander opzicht stellen zijne aanteekeningen, met name die, welke op rechtszaken betrekking hebben, hem in een gunstig daglicht. De stedelijke rechtbank van zijn tijd, de schepenbank, bestond, naar men weet, niet uit rechtsgeleerden van beroep, die voor hun leven zitting hadden, maar uit een jaarlijks wisselend personeel van regenten-kooplieden. In het begin van de zeventiende eeuw treft men onder de Amsterdamsche schepenen maar weinige gestudeerde personen aan, slechts enkelen, die den titel Mr. of Dr. konden voeren; in het midden van de eeuw neemt hun aantal toe, maar zij vormen nog de minderheid; tegen het einde van de eeuw zijn zij verreweg in de meerderheid, en het jaar 1701 zag voor het eerst een college van negen schepenen, die allen den meestertitel voerden. Schepen Bontemantel behoort tot het geslacht van kooplieden-regenten, door geen academische studie voor de praktijk der rechten opgeleid. Zijne rechtsgeleerde opvoeding heeft hij genoten in het college van kleine zaken, waar „gewoonlijk de

---

het resolutieboek te laten opnemen, maar zij mislukte, blijkens de volgende aanteekening: „Ten voorn. daeghe (20 October 1584) hebben enighe van de Raeden gesustineert, dat men heure advysen ende andere van de Raeden advysen, die sulcx versochten, elcks apart in 't resolveren behoorde te teyckenen, ende vele van de Raeden ter contrarie sustinerende ende vele middelen allegerende, dat sulcx nyet en behoorde gedaen te worden, als gheen gebruyck zijnde, ende dat een yeghelick zijn gemoet verclaert hebbende, die meeste stemmen int resolveren behoorden gevolcht te worden, sijn den Raeden geresolveert dat voortaen gheen advysen off middelen van stemmen bij gescrift overgelevert off geteyckent zullen worden, dan dat altijt zall gevolcht worden int resolveren die meeste eenparighe stemmen, waernaer den secretarys oick die resolutiën zall extenderen ende teyckenen". (Resol. Vroedschap V p. 90).

de regeering van het begin af een steeds slinkend be-

Cornelis Hop en Anthonia Cloeck.

Willem Blauw en Anna van Loon.

De heer Groenewegen antwoordde mij, dat hij in het „Communicanten-boek van 1631—1710" en in een ander Communicanten-boek, vermoedelijk een copie van het vorige, maar met enkele afwijkingen, vond opgeteekend als communicanten, op den achter hun naam genoemden datum:

Hendrik Hooft (23 Juni 1641) en Aeghje Dierks Hasselaers, huysvrouw van Hendrik Hooft (17 October 1641).

Jan van der Poll, apoteecker (5 October 1645). Deze apotheker zal echter wel niet dezelfde persoon zijn als de door mij bedoelde latere burgemeester. Ook komt Duyfje van Gerven, de vrouw van den burgemeester, niet onder de communicanten voor.

Aegje Pietersd. Hasselaer, huysvrouw van den Ed. Gerart Claessen Hasselaer (30 October 1647). Haar man komt niet voor onder de communicanten.

Margarita Cloeck, huysvrouw van Jan Hulft (18 Juni 1648). Haar man, Jan Hulft, „Raat en Outschepen", communiceerde eerst op 25 December 1671.

Cornelis Hop (28 Februari 1649) en Anthonia Cloeck, destijds nog „jonge dochter" (23 Juni 1650).

Anna van Loon, huysvrouw van den heer schepen Willem Blauw, (4 December 1670). Haar man komt onder de communicanten niet voor.

Willem van Loon, outschepen, en zijne huysvrouw (25 Februari 1671).

Het resultaat van dit onderzoek is dus, dat van de tien door mij opgegeven echtparen, bij vier nòch de man nòch de vrouw op de lijst van lidmaten voorkomt; dit is het geval bij Jan Munter en Margrieta Geelvinck, Cornelis van Vlooswijck en Anna van Hoorn, Jan van de Poll en Duyfje van Gerven, en Simon van Hoorn en Henriette van der Graff; bij vier andere zijn man en vrouw beiden lidmaten, nl. Hendrik Hooft, Jan Hulft, Cornelis Hop en Willem van Loon, met hunne vrouwen; Jan Hulft werd eerst lidmaat in 1671, terwijl zijne vrouw het al in 1648 was geworden. Van de overblijvende twee paren worden alleen de vrouwen als lidmaten genoemd: Aegje Pietersd. Hasselaer en Anna van Loon, en niet de mannen: Gerardt Claesz. Hasselaer en Willem Blauw. Men zou de opmerking kunnen maken, dat het niet voorkomen van sommige namen in het communicantenboek nog niet bewijst, dat deze personen geen lid der Remonstrantsche gemeente geweest zijn, daar het communicantenboek eerst aanvangt met 1631, van welk jaar het gevestigd bestaan der Amsterdamsche gemeente dagteekent (Tideman, t. a. p. p. 496), en de mogelijkheid bestaat, dat de bedoelde personen reeds vóór 1631 tot de Remonstranten waren toegetreden. Ook ik had deze mogelijkheid verondersteld; doch uit het artikel van prof. Tideman blijkt (p. 497 en 498), dat in het communicantenboek niet

standdeel hebben uitgemaakt [1]), hoezeer ook waar in het

---

alleen de namen van hen zijn opgeteekend, die sinds 1631 tot de gemeente toetraden, maar dat in 1631 daarin ook de namen zijn opgeschreven van hen, die toen lidmaat waren. Men heeft dus het volste recht uit het niet voorkomen der namen in dat communicanten-boek te concludeeren tot het niet als lidmaat zijn toegetreden. — In het artikel van prof. Tideman vond ik nog een ander bewijs, dat velen bij de Remonstranten ter kerke kwamen en hunne kinderen lieten doopen, zonder lidmaat van de gemeente te worden. Op p. 518 schrijft hij: „Reeds in de oudste kerkorde, van 1681, was wel het bijwonen, maar niet het lidmaatschap der gemeente tot vereischte voor het opzienerschap gesteld. Dit laatste werd eerst in de wet van 1779 opgenomen, in die van 1834 behouden, maar in 1850, nadat men er bij herhaling van afgeweken was, weder door „het lidmaatschap der Christelijke gemeente" en „het avondmaal en broederschap houden met deze gemeente" vervangen. Door het opzienerschap aan te nemen wordt men lidmaat der gemeente." Prof. Tideman schrijft deze bepaling toe, zoowel aan de vrijzinnigheid als aan de moeielijkheid om in de kleine gemeente altijd het benoodigd getal van geschikte opzieners te vinden.

Ook Hans Bontemantel heeft, zooals boven zal blijken, al zijne kinderen bij de Remonstranten laten doopen, voordat hij zelf toetrad tot de gemeente. Of hij bij de Remonstranten getrouwd is, mag betwijfeld worden. Wel is waar staat de aanteekening van zijn voorgenomen huwelijk in het puiboek en niet in het kerkelijk inteekenregister, zoodat hij in geen geval in de publieke kerk is getrouwd; maar bij de Remonstrantsche gemeente is noch in de kerkorde van 1681, noch in de kerkwetten van 1779 en 1834, maar eerst in die van 1850 uitdrukkelijk sprake van de huwelijks-inzegening. In 1795 werd het huwelijk dan ook door den kerkeraad nog „geacht een burgelijke zaak te zijn, wier voltrekking nimmer in de kerk behoorde te geschieden". (Tideman t. a. p. p. 504). De mogelijkheid bestaat dus, dat Bontemantel niet kerkelijk getrouwd is.

1) Naber t. a. p. p. 55. — Overdreven is zeker de voorstelling van de godsdienstige gezindheid der Amsterdamsche regenten, die men vindt in Thurloe-papers V p. 662, waar de graaf de Holac schrijft: „Si on considère les personnes, qui gouvernent l'Hollande et principalement Amsterdam ..... ils ne sont ou que des papistes en leurs coeurs (dont les bons protestants icy n'ont que trop de seure informations) ou libertins, qui est à dire des athéistes; et une personne de considération m'asseura ces jours, qu' à leur grand regret il n'y ait que deux ou trois des vrays protestants entre tous les gouverneurs icy, qui font regler toute la Hollande selon la maxime d'un intérest privé". Alleen dan is dit laatste bericht misschien waar, wanneer men onder „des vrays protestants" mannen moet verstaan, die van de streng kerkelijke gezindheid van Nicolaas Tulp waren.

algemeen, wordt althans voor de Remonstrantsche dissenters te Amsterdam in het midden der 17e eeuw niet geheel bevestigd: men vindt dan onder hen, die hunne kinderen bij de Arminianen lieten doopen, zeker niet minder leden van patricische geslachten dan in het begin dier eeuw.

Hans Bontemantel en zijne vrouw hebben hun eerste kind, Hendrik, den 15den Mei 1647 bij de Remonstranten laten doopen. Kort daarna trad Bontemantels vrouw tot de gemeente toe, op 30 Juni 1647; hij zelf heeft geruimen tijd daarmede gewacht en is eerst op negen en zestigjarigen leeftijd lidmaat geworden, den 23sten Februari 1682 [1]). De familie Bontemantel behoorde in het begin der 17de eeuw tot de publieke kerk [2]); of de Arminiaansche neigingen zich bij Hans zelf hebben ontwikkeld, dan wel of zij onder den invloed van zijne vrouw zich hebben gevormd, blijve hier in het midden gelaten. Het laatste is niet onmogelijk. De vader van Maria Snoeck, Dr. Aegidius Snoeck, komt voor onder hen, die het bekende request van 1628 onderteekenden, waarbij verzocht wordt om vrije uitoefening van de Remonstrantsche religie [3]). Niet alle onderteekenaars van dat request — reeds Wagenaar heeft het opgemerkt [4]) — waren Remonstranten ex professo, maar dan toch den Remonstranten zeer goed gezind, en zoo moge dan ook Dr. Snoeck geen lid der gemeente zijn geweest, hij zal na 1630 wel de predikatie daar hebben bijgewoond. Welke reden Hans Bontemantel, die al zijne kinderen bij de Remonstranten liet doopen, mag hebben bewogen zoolang te wachten met het openlijk toetreden tot de gemeente, laat zich wel verklaren. De Remonstranten werden in Amsterdam noch door de wet,

---

1) Op dezen datum komt hij zoowel in het communicanten-boek als in een naamlijst van „persoonen, die haer tot het Heylige Avontmael hebben begeven" voor. Deze mededeeling, ook die aangaande Bontemantels vrouw, heb ik te danken aan den heer Groenewegen.

2) Hans Bontemantel werd 24 Januari 1613 in de Oude kerk gedoopt.

3) Wagenaar, Amsterdam I p. 497. Ook Wijntje van Bronckhorst, de vrouw van Dr. Snoeck, behoorde tot een Remonstrantsche familie: Tideman t. a. p. p. 498.

4) Wagenaar, ibid. I p. 498.

noch door de praktijk uit de regeering geweerd, maar het was bij velen toch nooit een aanbeveling voor een candidaat, wanneer hij niet tot de publieke kerk behoorde, en er waren onder de regenten altijd lidmaten van de Gereformeerde kerk, die meenden, dat men bij regeeringsverkiezingen op lidmaten behoorde te stemmen en niet op Remonstranten [1]). Hans Bontemantel was een voorzichtig man, die, toen hij nog geen lid van de vroedschap was, zijne kans om het te worden niet verminderd zal willen hebben door Remonstrantsch te worden; toen hij eenmaal in de regeering zitting had, bleef dezelfde reden gelden, waarom hij zijne kans op hooger ambt niet wilde verspelen. Wel is waar, burgemeester Hendrik Hooft was ook lid van de Remonstrantsche gemeente — reeds in 1641 werd hij het — maar omstreeks 1668 begon hij, „die plach bij de Remonstranten te nachtmael te gaen, bij de Groote of France kerck (te gaan)" [2]). Ook hij ver-

1) Vgl. Tweede deel, p. 121. Dr. Jan van Hartochvelt, van wien daar sprake is, was opziener en bibliothecaris van de Remonstrantsche gemeente: Tideman t. a. p. p. 518 en 524.

2) Vgl. Tweede deel, p. 478, over den overgang van Klaasje Hooft naar de publieke en van Hendrik Hooft naar de Fransche kerk. Te eerder vestig ik de aandacht op die plaats, omdat ook in Simon van Leeuwen's Bedenckingen over de stadh. macht enz. gezegd wordt (Bijdr. en Meded. van het Hist. Gen., deel XVIII, p. 446 en 447), dat de aanhangers van de Witt „om deese luyden van de Arminiaense ende Louvesteinse factie, die tot Dordreght, Amsteldam, Rotterdam ende Goude gemackelijck inquam, tot Leyden, daer die religie altoos op 't hoogste vervolgt en verbannen is geweest, met fatsoen in de regeringe te krijgen, die luyden, wiens ouders het allerhardst geweest waren ende de meeste vervolgingh geleeden hadden, aen de handt (hebben) soecken te crijgen; eerst persuaderder men haer in de france kercke, daer dienaengaende geen scheuringe gemaeckt en was, maer de tollerantie plaets was gegeven, te communiceren, totdat sij daernae tot de nederduytse kercke overquamen. Metten eersten wist men te bekuypen, dat die luyden in kerckedienst quamen, daermeede sij al genoeg gesuyvert waren om in de regering getrocken te werden." Wat te Leiden geschied schijnt te zijn, n.l. de overgang van Remonstrantschen door de Waalsche tot de publieke kerk, gelijkt veel op wat Hendrik Hooft deed, want al is deze misschien nog geen lid van de Nederduitsche kerk geworden — hij behoefde het zeker niet te doen om de reden, die van Leeuwen voor Leiden opgeeft — ook de Waalsche gemeenten behoorden tot de Nederlandsch-Hervormde kerk en lieten zich op hare synoden vertegenwoordigen.

toonde dus neiging de Remonstranten te verlaten en Bontemantel, die bovendien zooveel minder mocht wagen dan Hooft, zal het gevaarlijk hebben gevonden aan boord van een zinkend schip plaats te nemen. Na zijn ontslag uit de regeering, in 1672, kan hij zich gevleid hebben met de hoop er weer in opgenomen te worden, zooals met meer ontslagen regenten van 1672 gebeurd is, en misschien heeft hij daarom wel met het toetreden tot de Remonstranten gewacht, tot alle kans op herstel voor hem verkeken was.

Nu wij eenmaal weten, dat Bontemantel een Arminiaan was, valt op sommige plaatsen uit zijne aanteekeningen een helderder licht. Zijne vriendschap of bekendheid met den Remonstrantschen predikant Gerard Brandt en den pensionaris Hop, die reeds op jeugdigen leeftijd lidmaat bij de Remonstranten was geworden [1]), zou evengoed wel te verklaren zijn: met den eersten kan hij in aanraking gekomen zijn door zijne historische onderzoekingen, met den laatsten had hij herhaaldelijk over regeeringszaken te handelen. Maar tot de vrienden van Bontemantel behoort ook de graveur Romijn de Hooge [2]), die misschien een leerling was van den vermaarden Dr. van den Enden, en, althans later, met den aartsketter Dr. Adriaan Koerbagh en anderen, als huisvriend bij van den Enden verkeerde [3]).

De houding van Bontemantel in het beruchte proces van den zooeven genoemden Koerbagh, den auteur van eenige „goddelooze" boeken, en zijn broeder Johannes [4]),

---

1) Hiervóór, p. LXVI, in de noot.

2) Vgl. Tweede deel, p. 206, waar Bontemantel meedeelt, hoe hij ten huize van de Hooge, en door zijn toedoen, een samenkomst had met een scheepstimmerman, dien hij aan het praten wilde brengen over de gebeurtenissen van 1672. Ook in de nog niet gedrukte aanteekeningen van Bontemantel, b.v. in Civ. en Jud. Aant. IV, in de laatste ongepagineerde 60 blz, verhaalt Bontemantel, dat Romyn de Hooge bij hem aan huis kwam. Ik moet er echter bij vermelden, dat het eerste voorviel in 1680, het laatste in 1684, toen Bontemantel voor het compromitteerende, dat er in den omgang met de Hooge mocht zijn, niet meer behoefde te vreezen.

3) Vgl. Meinsma, Spinoza en zijn kring, p. 143, noot 3, en p. 234.

4) Over Koerbagh en zijne werken heeft de heer Meinsma het laatst

verdient eenigszins uitvoerig geteekend te worden. Op den morgen van den 27sten Juli 1668 had de schout zijn eisch tegen Adriaan uitgesproken, inhoudende, dat hem op het schavot de rechterduim zou worden afgehouwen en een gloeiende priem door de tong gestoken; dat hij dertig jaren opgesloten zou blijven en alle gerechtskosten betalen; dat zijne resteerende goederen verbeurd verklaard en zijne boeken verbrand zouden worden. De schout verliet daarop, met den secretaris, het vertrek, en nadat ook de aangeklaagde was weggevoerd, vroeg de president van schepenen [1]), Jan van Waveren, aan den vice-president van de bank, Nicolaas van de Capelle, zijne meening te willen uiten, die, naar gewoonte, den president verzocht hierin te willen voorgaan. Van Waveren zei daarop, dat de gevangene twaalf jaar in hechtenis moest worden gehouden, daarna gedurende twaalf jaar uit Holland gebannen en tot een boete van *f* 6000 en het betalen van *f* 2000 gerechtskosten behoorde veroordeeld te worden. De vice-president vereenigde zich hiermede, doch wenschte vijftien jaar hechtenis, in plaats van twaalf. Na de beide presidenten kwam de beurt aan den oudsten in rang van schepenen, Hans Bontemantel. Hij begon met eraan te herinneren, dat de Staten van Holland, bij plakkaat van het jaar 1653 [2]), alle godslasteraars, die schrijven tegen God en zijne eigenschappen, tegen de goddelijkheid en de voldoening van Christus en tegen de heilige drievuldigheid, m. a. w. de Socinianen, met verbanning bedreigd hadden [3]); voorts dat in 1637 te Groningen eenige vreemde

---

uitvoerig gehandeld in zijn werk „Spinoza en zijn kring", p. 272—324. Hij deelt echter, op p. 314, niet mede, voor welke straf de verschillende leden van de schepenbank gestemd hebben, en vermeldt alleen het eindbesluit van de bank. Terwijl ik dus over de persoon en de werken van Koerbagh het stilzwijgen kan bewaren, (vgl. ook Eerste deel, p. 279, noot 1) zal ik alleen Bontemantels houding bij het proces toelichten.

1) Het volgende naar Bontemantels aanteekeningen in Aant. v. versch. zaken II, bundel N°. 9.

2) Dit plakkaat is in zijn geheel afgedrukt bij Meinsma, t. a. p., bijlage IV. Over de aanleiding tot het uitvaardigen vgl. ibid. p. 99 en 100.

3) Het plakkaat spreekt niet alleen van hen, die Sociniaansche boe-

geestdrijvers waren geweest, o. a. een zekere Upke Walles, die verbannen was, omdat hij beweerde, dat Judas en de hoogepriesters en schriftgeleerden in het verraden en overleveren en kruisigen van Christus geen kwaad hadden gedaan, maar zalig waren door het bloed Christi, evenzoo de beide moordenaars aan het kruis, daar zij hunne tijdelijke straf hadden geleden en Christus voor hen was gestorven. Daar de wetten van het land dus godslastering met verbanning straften, zou hij aan den schout zijn eisch willen ontzeggen en den gevangene veroordeelen tot verbanning en in de gerechtskosten; „doch alsoo deese voors. boecken wat varder gaen als wel de opinie der Socinianen, ende men varder moet sien dan op het gepasseerde, maer oock soucken voor te coomen dat in toecomende soodanige boecken niet werden gemaeckt, dat (de gevangene) soude connen werden gecondemneert te blijven in beslooten hechtenisse tot soolang borg had gestelt, tot genoegen van scheepenen, dat hij in toecomende geen soodanige boecken soude schrijven." Vervolgens zou hij dan verbannen worden. Ook zou men de som wat hoog kunnen nemen, zoodat licht in de eerste jaren niemand borg zou willen blijven. Schepenen van de volgende jaren — „onse naecomelingen", schrijft Bontemantel — zouden dan, „siende beeter comportement in den patient, connen disponeeren nae haer geraeden duncken soude, òf (hem) het bannissement laeten voldoen, òf sooals te raede souden werden"; met deze straf „soude de intentie van de voorsittende heeren, van (hem) in beslooten hechtenisse te houden, oock sijn effect hebben."

Hulft vereenigde zich met het gevoelen van de presidenten, zonder uitdrukkelijk te zeggen of hij twaalf dan wel vijftien jaar hechtenis wilde; Corver stemde voor tien

---

ken schrijven, maar ook van allen, „die eenige van de voors. Socinianensche dwalinge hier te lande invoeren ofte gemeenmaecken ofte daertoe bijeenkomsten ofte tsamenrottingen houden", en bedreigt hen, „dat sij voor d'eerste mael uyt den lande ghebannen, ende voor de tweede reyse arbitralicken, naer exigentie van saecken, (zullen) werden gestraft ende gecorrigeert."

jaar hechtenis en daarna verbanning voor tien jaar, met *f* 4000 boete en *f* 2000 gerechtskosten; Hudde [1]) evenzoo, doch hij nam de boete op *f* 6000; Ranst vereenigde zich met het advies van Bontemantel „van te bannen uyt Hollant en Westvrieslant"; de Graeff stemde met Corver. „Waerop noch wat gediscoureert sijnde, sijn de advysen eenparich geloopen — uytgenomen Ranst, die persisteerde bij het bannissement" — op tien jaar hechtenis, daarna voor tien jaar gebannen, een boete van *f* 4000 en *f* 2000 gerechtskosten.

Onaannemelijk schijnt mij de meening [2]), dat Bontemantel, met zijn „listigen" voorslag, bedoeld heeft Koerbagh tot aan zijn dood in de gevangenis op te sluiten. Dit zou geheel in strijd zijn met zijn welwillende houding tegenover Johannes Koerbagh en tegenover andere dissenters — waarover straks — terwijl ook „listige" i. e. kwaadaardige voorslagen in 't algemeen moeielijk overeen te brengen zijn met het karakter van Bontemantel, zooals dat in zijne gedenkschriften blijkt. Ik geloof integendeel, dat Bontemantel eigenlijk alleen heeft willen stemmen voor verbanning — Ranst, van wien bericht wordt, dat hij het advies van Bontemantel overneemt, stemt ook daarvoor — maar dat hij, ziende dat de beide presidenten voor gevangenisstraf waren, hen voor zijn gevoelen heeft willen winnen door den borgtocht zoo hoog te nemen, dat het eenige jaren zou duren voor Koerbagh op vrije voeten werd gesteld, zoodat hij dan feitelijk toch ook tot gevangenisstraf werd veroordeeld. De familie van Koerbagh was vrij bemiddeld [3]) en de borgtocht zou misschien eerder bijeengebracht zijn dan Bontemantel het — misschien opzettelijk — liet voorkomen, tenzij de som buitensporig hoog was. Daar Bontemantel geen bedrag noemt, kunnen wij alleen naar zijne bedoeling gissen, maar ik

---

1) Volgens de rangorde had nu het advies van van Beunigen moeten volgen, maar deze was toen als gezant in Frankrijk: zie Eerste deel, p. 287 sqq. Het is wel jammer, dat wij daardoor zijn oordeel in deze zaak moeten missen.

2) Geuit door den heer P. Leendertz. Wz., in Navorscher 1877 p. 548.

3) Meinsma, Spinoza en zijn kring, p. 152.

geloof niet, dat hij juist de strengste straf heeft willen toepassen. Ook het volgende pleit daartegen. Nadat Adriaan Koerbagh was weggeleid, werd zijn broer Johannes binnengebracht. Bij zijn vroeger verhoor had men getracht hem de bekentenis te ontlokken, dat hij medeauteur was van de door zijn broeder uitgegeven werken, maar hij ontkende dit steeds; ook Adriaan Koerbagh had bij zijn verhoor verklaard, dat zijn broer slechts één vel gecorrigeerd had, en dat daarin geen aanstootelijke passages voorkwamen. Tegen hem eischte de schout niettemin: geeseling binnenskamers, twaalf jaren hechtenis, en veroordeeling tot een boete en de kosten. De president verklaarde zich voor „eenige wynige jaeren"; de vice-president wilde de gevangenisstraf weglaten, maar vereenigde zich overigens met het vorige gevoelen. Daarop kwam Bontemantel aan de beurt. Hij zei niet te kunnen begrijpen welke reden er was tot verbanning, laat staan tot gevangenisstraf, vermits een aangeklaagde daartoe alleen op bekentenis kon worden veroordeeld; die bekentenis nu ontbrak. Hoogstens kon men den beschuldigde eenige „verkeerde discoursen" ten laste leggen. Daarom was hij van gevoelen „deesen gevangen, op hanttastinge van wederom te compareeren, als (hij) van den schout ofte schepenen soude ontbooden werden, met beloften van sich onderwijlen eerlijck te draegen, (in vrijheid te stellen), ende alsoo sijn saecke te houden in reatu, met betaelinge van costen en mise van justitie; te meer, alsoe (hij) alreede in strickte gevanckenisse omtrent de tien weecken had geseeten, dat meede voor een straffe can opgenoemen werden; oock dat men hier te lande, als geen boecken werden geschreeven en vergaederinge gelyt, op de opinie, die yder heeft voor sijn selve van de godtsdienst, soo naeuw geen regart (pleegt te nemen)".

Schepen Hulft was van meening, dat de aangeklaagde eenige jaren gevangenisstraf verdiend had, maar Bontemantel smaakte de voldoening, dat Corver, Hudde, Ranst en de Graeff met zijn advies meegingen, zoodat in dien zin het besluit van de schepenbank viel. Alleen werd de aangeklaagde — waarvan Bontemantel niet gesproken had — nog gekapitteld met een „scharpe vermaeninge".

Bontemantels houding bij dit weerzinwekkend proces stelt hem, dunkt mij, nog niet in zoo'n kwaad licht. Tegen de veroordeeling van Johannes Koerbagh, die — ook naar de opvatting van een streng geloovige — feitelijk niets misdreven had, is hij met kracht opgekomen, en voor den broeder heeft hij — wanneer men zich althans niet met de uitlegging van den heer Leendertz vereenigt — de minst zware straf geeischt van alle schepenen. Dat hij ten slotte in de meening van de meerderheid berust heeft — het vonnis over Adriaan Koerbagh is met op één na algemeene stemmen geveld — was te verwachten. Zich voor hem in de bres te stellen, was gevaarlijk; en Bontemantel was daar de man niet voor, gesteld al dat hij Koerbagh's boeken minder „profaen, godtloos en afgrijselijk" had gevonden, dan hij ergens verklaart [1]).

Nog andere getuigenissen kan ik aanvoeren, waaruit blijkt dat Bontemantel, de Arminiaan, geen rechter geweest is naar het hart der stijve Calvinisten. Op Zondag den 3den Maart 1669 [2]) kwamen in de Nieuwe kerk, waar Ds. Schaeck preekte, drie mannen, die onder het gebed en het gezang den hoed ophielden, „dat groote omsicht onder de gemeente gaf, niet sonder ontsteltenis". Na het einde van de godsdienstoefening volgden hen een aantal menschen, onder het geroep „kwakers!" zoodat eenige schepenen, die mede uit de kerk kwamen, een paar schoutendienaars uitzonden, om te beletten dat de mannen mishandeld werden. Deze arresteerden een van de drie en brachten hem naar het stadhuis, waar de schepenen, die moesten trouwen, bijeen waren. Daardoor verspreidde zich de menigte en konden de twee overigen zich uit de voeten maken. Voorloopig werd door schepenen besloten, dat de gearresteerde in de boeien zou blijven. Op den 7den Maart onderging hij zijn eerste verhoor, voor Bontemantel — destijds president van de bank, en plaatsvervanger van den schout, die ziek was — en de schepenen Cornelis Geelvinck en Mr. Willem Blauw.

---

1) Eerste deel, p. 279.

2) Het volgende naar Bontemantels Civ. en Judic. Aant. III, 1, p. 7—10.

De man beweerde, dat hij op dien Zondagmorgen door den geest naar de Nieuwe kerk gedreven was; dat hij „in 't gemoet niet conde vinden" zijn hoed af te nemen, „met een hylige meening, door een drift als vooren". Nadat hem, met aanhaling van verschillende plaatsen uit den bijbel, was voorgehouden, dat het geven van aanstoot moest worden vermeden, antwoordde hij, „dat de magistraeten van hem niet werden veracht, maer sijn gemoet niet conde toelaeten den hoet af te neemen; soo het hem wert gedaen [1]), dat het moet aensien, en haer leer meedebrengt alles geduldich te moeten sonder oppositie verdraegen; dat in haer vergaederinge somtijts wel wangelaeten coomen en toback drincken, en oock wel ageeren alsof op een comedie waeren, maar dat alles sonder tegenspreecken geduldich lijden en verdraegen". Na hem nog eens vermaand te hebben voortaan geen ergernis te geven, besloten schepenen hem in vrijheid te stellen, mits hij de kosten van zijn gevangenschap betaalde; daarop zond de kwaker den cipier naar zijne vrouw, om het geld te halen, die dat echter weigerde te geven, „als wesende teegen haer gemoet". Bontemantel gelastte niettemin den man dadelijk op vrije voeten te stellen: de kosten zouden altijd nog wel geëischt kunnen worden. Een weinig tijds later kwamen de schepenen van de rol beneden en namen het zeer kwalijk, dat Bontemantel met dezen „patient" zoo haastig was geweest, aangezien zij tegen hem hadden gezegd, dat zij beneden zouden komen, om over de straf te spreken, die, naar hunne meening, in een geldboete had behooren te bestaan, „twelck Bontemantel wel weetende" — zoo teekent hij zelf aan — „daerom hem, gevangen, soo spoedich had laeten uytgaen". Schepen Cornelis Graafland zei zelfs, dat „soo een man was een perturbateur van de gemeene ruste, en andere heeren woogen het werck vrij swaer". Maar Bontemantel verdedigde den man met te zeggen, dat er „geen boosaerdichyt in 't werck was geweest, maer alleen een drift, gedreeven uyt godtsdienst, soo sij, quaeckers, het

---

1) Dit zal wel beteekenen: zoo men hem den hoed afnam.

noemen, en dat men niet gewoon is alhier te lande, ende voornaementlijck in deese stadt, ymant in sijn conscientie lastich te vallen; dat de France predicanten preecken met de hoet op, en (de predikanten) in de Duytsche kerck met de hoet af ofte blootshoofs; dat geen wetten sijn gemaeckt hoe men Godt bidden sal, of gedeckt ofte ongedeckt, soodat de ergernisse wel het swaerste scheen te weesen, daerin (de kwaker) misdaen had, doch niet waerdich om ymant daerover te straffen". Eindelijk herinnerde Bontemantel, dat Jan Knol [1]), „een quaetaerdich man", die in het tuchthuis had gezeten, 't zelfde in de Remonstrantsche kerk had gedaan; dat schepenen hem toen voor zich geroepen en met een scherpe vermaning hadden laten gaan, terwijl de kwaker — dien men nu zooveel zwaarder wilde straffen — bij iedereen bekend stond als een „stil, eerlijck" burger.

Er is alle grond om aan te nemen, dat Bontemantel den kwaker toch niet had willen straffen — anders zou men zijne genadige gezindheid nog aan een minder nobele reden kunnen toeschrijven, nl. aan de geraaktheid van den Remonstrant, die zich ergert dat er zooveel drukte wordt gemaakt over iemand, die zijn hoed ophoudt in de publieke kerk, terwijl schepenen den Sociniaan Jan Knol, die hetzelfde misdrijf had gepleegd in de Remonstrantsche kerk, met een berisping naar huis lieten gaan.

Een vrij wat belangrijker geval, waaruit wij iets kunnen afleiden omtrent Bontemantels godsdienstige gezindheid, deed zich in hetzelfde jaar 1669 voor [2]). In het begin van dat jaar hadden de Staten van Holland het Hof gelast de plakkaten, tegen het drukken van Sociniaansche boeken gemaakt, te doen nakomen, waarop het Hof o. a. den schout van Amsterdam een brief zond, inhoudende dat, ondanks het plakkaat van 1653, waarbij het drukken en verkoopen van Sociniaansche boeken streng verboden

---

1) Over dezen Jan Knol, den beruchtsten der Amsterdamsche Socinianen, zie: Meinsma, Spinoza en zijn kring, op de in het register genoemde bladz.

2) Zie voor het volgende: Eerste deel, p. 21—28.

was, een volledige verzameling der Sociniaansche werken, onder den titel: „Bibliotheca patrum Polonorum" etc. [1]), hier te lande gedrukt en verkocht werd, „niet anders of deese landen waeren het seminarium van alle lasteringen tegens Godt ende sijn eigenschappen, tegens de Godthyt ende sijne voldoeninge ende de Hylige Dryvuldichyt, mitgaders tegen de fondamenteele gronden en hoofdpunten van de ware Christelijcke religie." Vermoedelijk werden deze boeken gedrukt bij een gewezen Arminiaanschen predikant, die te Amsterdam een boekdrukkerij had opgezet; ook waren ze te koop gezien in den winkel van Hendrik Boom, boekverkooper bij Jan Rodenpoortstoren. Daarom werd de schout door het Hof gelast onverwachts naar deze drukkerij te gaan en de gedrukte exemplaren, zoo hij ze vond, mede te nemen, eveneens den winkel van Boom en andere boekwinkels en drukkerijen te doorzoeken, opdat de verboden boeken konden worden opgehaald en tegen drukkers en verkoopers geprocedeerd volgens den inhoud van het plakkaat van 1653.

Op het oogenblik toen deze brief verzonden werd — 11 April 1669 — stond het schoutambt te Amsterdam ledig. Cornelis Witsen was den 12^den^ Maart gestorven en de presideerende burgemeester, Cornelis van Vlooswijck, nam het ambt tijdelijk waar, tot een nieuwe titularis zou zijn benoemd. Bij hem aan huis werd de missive van het Hof dan ook bezorgd, juist toen schepenen bij hem te dineeren waren. Vlooswijck opende den brief en deelde den inhoud aan zijne gasten mede, waarop „eenige discoursen" vielen en o. a. gezegd werd, dat aan het plakkaat van 1653 niet meer de hand werd gehouden; dat dergelijke boeken, als de hier bedoelde, dagelijks te vinden waren en dat het niets zou geven, of men al het drukken in Amsterdam belette, daar ze dan toch in andere steden gedrukt zouden worden. Daarop werd de brief ter zijde gelegd — ik vermoed met de bedoeling om er geen gevolg aan te geven; Bontemantel maakte ondertusschen van de gelegenheid gebruik, en „nam den brief stillekens

---

1) Vgl. Eerste deel, p. 24, noot 1.

nae hem." Vlooswijck, begeerig om het aandeel in de boeten te verdienen, dat hem, als waarnemend schout, toekwam, wanneer een boekverkooper of drukker werd gecalangeerd, liet kort daarna ergens een Sociniaansch boek koopen. Zoodra Bontemantel daar kennis van kreeg, sprak hij er over met een der burgemeesters, die de handelwijze van den schout niet dienstig oordeelde, zoodat de zaak bleef steken. Daar het Hof geen antwoord ontving op zijne missive, zond het een tweeden brief, ditmaal aan Gerard Hasselaar, op 27 April tot schout gekozen. Toevallig was Bontemantel, president-schepen, er bij tegenwoordig toen de schout dezen brief las, en op nieuw belette hij de uitvoering van het bevel van het Hof, en waarschuwde den schout, dat hij hierin niets mocht doen zonder kennis van burgemeesteren en schepenen. Hasselaar deelde dan ook aan burgemeesteren den inhoud van het schrijven mede, die verzochten den eersten brief van het Hof te mogen zien, en daar deze nergens te vinden was — daar had Bontemantel voor gezorgd — schreef de schout daarover aan het Hof, dat hem daarop een extract van den eersten brief toezond. Ook thans werd aan het bevel nog niet dadelijk gevolg gegeven. Eenige schepenen verstonden — „op voorstel van den president", i. e. Bontemantel — dat de schout dergelijk onderzoek niet mocht doen zonder goedvinden van burgemeesteren en medeweten van schepenen; indien hij, alleen op aanschrijven van het Hof, onverwacht huiszoeking zou mogen doen, zonder verlof van burgemeesteren, „soo soude het Hof souveryn weesen en t' allen tijden de inwoonders connen doen lichten en in de huysen vallen, daer goede sorg voor moet werden gedraegen, opdat niemand overlast en comt te lijden"; en wanneer het al goedgevonden werd, dan moesten in elk geval twee schepenen bij de huiszoeking tegenwoordig zijn, om te beletten dat de schout al te ruw optrad.

Ondertusschen begrepen burgemeesteren, dat toch op het aanschrijven van het Hof iets behoorde te worden gedaan. Daar zij echter niet geneigd waren de boekdrukkers en boekverkoopers er in te laten loopen, vonden zij er het volgende op. De burgemeesteren Pancras en Reael

ontboden Bontemantel, als president-schepen, bij zich, en gelastten hem aan eenige boekverkoopers in het geheim bekend te maken, dat wellicht, „om alle opspraeck te mijden", de schout en twee schepenen bij hen zouden komen zoeken naar Sociniaansche geschriften. Zij konden dan zorgen, dat er niets te vinden was! Bontemantel vond het tevens wenschelijk, aan burgemeesteren mede te deelen, dat de schout had te kennen gegeven de bedoelde huiszoeking wel te mogen doen zonder verlof, en verzocht hun dit te willen beletten, waarop zij antwoordden, „dat sal hij hem wel wachten te doen".

Volgens het ontvangen bevel, ontbood Bontemantel te zijnen huize „een, die kennisse aen de boeckvercoopers heeft", nl. zijn neef „W. Hartochvelt, van Rotterdam, sijnde een Sociniaen" [1]), en deelde hem mede, wat burgemeesteren gezegd hadden. Daarmede waren degenen, wien het aanging, gewaarschuwd, en wij vernemen dan ook niet, dat er iemand betrapt is. — Op welke wijze burgemeesteren verder zorg droegen, dat het Hof niet meer den schout zou aanschrijven tot huiszoeking, zonder hun goedvinden, en dat de schout in geen geval aan dergelijk bevel zou gehoorzamen, kan men te zijner plaatse lezen [2]). Het is mij hier slechts te doen om het aandeel van Bontemantel in deze zaak duidelijk te doen uitkomen. Op het diner van burgemeester Vlooswijck neemt

---

1) „Volgens de voorsyde secreeten last heeft den president tot sijnen huyse ontbooden een, die kennisse aen de boeckvercoopers heeft", schrijft Bontemantel: Eerste deel, p. 26. Vond hij het toen niet wenschelijk den naam van deze persoon te vermelden? In zijne Civ. en Mil. Reg. I p. 750 had hij echter reeds genoteerd, dat het was: „W. Hartochvelt, van Rotterdam, sijnde een Sociniaen, en neef". Ook in Amsterdam woonden leden van deze familie: een Dr. Johan van Hartochvelt, vroedschapslid, en Mr. Johan van Hartochvelt, beiden Remonstranten (vgl. hiervóór, p. LXIV, noot 2, en LXIX, noot 1). In den catalogus der verzameling J. N. Scheltema (auctie R. W. P. de Vries, Amsterdam, 21—25 Sept. 1896) wordt onder N° 345 vermeld een brief van Joh. à Moskorovius, Steph. à Przykovius en 21 andere Socinianen aan Johannes Hartogfeld (te Amsterdam?), waarin dank betuigd wordt voor verleende hulp.

2) Eerste deel, p. 21, en 26—28.

hij den brief van het Hof stillekens tot zich. Waarom? men zou kunnen veronderstellen: voor zijne collectie aanteekeningen, als een stuk, dat hem belangrijk toescheen; maar in verband met het volgende komt mij een andere, straks te noemen reden waarschijnlijker voor. Zoodra hoort hij niet dat Vlooswijck aanstalten maakt, den last van het Hof uit te voeren, of hij steekt een spaak in het wiel, door aan een der burgemeesteren mede te deelen, dat de schout, zonder hunne voorkennis, huiszoeking wil doen. Als schout Hasselaar den tweeden brief van het Hof ontvangt, maakt Bontemantel hem er opmerkzaam op, dat hij aan burgemeesteren en schepenen verlof tot de huiszoeking moet vragen. Wederom is Bontemantel het, die een uitspraak van schepenen uitlokt, dat de schout in deze zaak niet alleen aan het Hof heeft te gehoorzamen. Aan hem wordt opgedragen de boekverkoopers en drukkers te waarschuwen, en voor die waarschuwing heeft hij een neef bij de hand, een Sociniaan nog wel.

Ik stem toe, dat men Bontemantels ijver uitsluitend kan verklaren uit zijne positie als president-schepen. Hij kan de autoriteit der schepenbank hebben willen verdedigen, met name het recht, dat ook schepenen gekend moesten worden in de voorgenomen huiszoeking. Om die reden kan hij den brief van het Hof hebben bemachtigd, om het bewijsstuk in handen te hebben, dat het Hof, in zijn bevel aan den schout, zijne bevoegdheid te buiten ging; vandaar al zijne verdere stappen. Maar het is bovendien mogelijk, dat hij de vervolging der Socinianen afkeurde en wilde beletten. Bontemantel was een Remonstrant: onder de Socinianen scholen veel Remonstranten. De vergaderingen der collegianten — waar Koerbagh, Jan Knol en hunne geestverwanten samenkwamen — werden ook door Remonstrantsche predikanten bezocht [1]); Johannes Koerbagh trachtte in 1669 „met de Remonstranten gemeenschap des avondmaals te houden" [2]); voor velen was de naam Remonstrant gelijk aan dien van libertijn.

1) Meinsma, t. a. p. p. 242. — Vgl. ook hiervóór, p. LXXX, noot 1, (brief van de Socinianen aan den Remonstrantschen Hartochvelt).

2) Meinsma, t. a. p. p. 322.

Denkt men nu aan Bontemantels libertijnsche uitlatingen over de kerk en de predikanten, waardoor hij zich een berisping van burgemeesteren op den hals haalde; aan zijne gematigdheid in het proces van de beide Koerbagh's, aan zijne welwillende houding tegenover den door den geest gedreven kwaker, dan is er veel voor te zeggen zijn optreden tegen het zoeken naar Sociniaansche geschriften althans gedeeltelijk aan zijn afkeer van geloofsvervolging toe te schrijven. Dat hij Adriaan Koerbagh toch heeft willen straffen, is daarmee niet in strijd. Koerbagh had meeningen verkondigd, waarvoor zelfs libertijnen terugdeinsden [1]), en het is begrijpelijk, dat Bontemantel, ook al was hij niet geneigd tot een strenge straf, in de schepenbank hem niet wilde en durfde vrij pleiten.

Ten slotte wil ik nog op een plaats uit Bontemantels aanteekeningen wijzen, die, naar mijn oordeel, eerst duidelijk wordt, nu wij hem in zijne libertijnsche meeningen hebben leeren kennen. Voor de verkiezing van burgemeesteren in 1666 werd druk gekuipt om Hendrik Hooft uit dat ambt te weren en Andries de Graeff gekozen te krijgen [2]). Een van de redenen, die Bontemantel bewogen op den laatste te stemmen, was deze: wanneer de Graeff burgemeester werd, zou Valckenier -- een van de aftredende burgemeesteren — voor het tweede jaar aanblijven; werd daarentegen Hooft gekozen, dan stond het vast, dat uit de aftredende heeren Spiegel zou worden gekozen als burgemeester voor het tweede jaar. Daar nu zoowel de partij van Hooft als die van de Graeff ook Tulp candidaat had gesteld voor het burgemeesterschap en hij dus zeker gekozen zou worden, zou, wanneer de verkiezing van Spiegel gelukte, deze tegelijk met Tulp burgemeester zijn, en dat wilde Bontemantel „bij sijn speculatie niet gaere sien" [3]).

---

1) Jan Pietersz. Beelthouwer, een libertijn, die te Enkhuizen was „afgesneden" van de kerk, en te Amsterdam druk verkeerde met de collegianten, schreef een weerlegging van Koerbagh's Bloemhof, die echter niet werd uitgegeven. Meinsma, t. a. p. p. 243 en 306.

2) Vgl. hiervóór, p. XXXVI sqq.

3) Tweede deel, p. 136.

Deze „speculatie" kan ik alleen op de volgende wijze verklaren. Tulp was een kerkelijk man: wel is waar, hij werd in 1628 door de „harde gereformeerden" nog tot de „waggelmutsen" gerekend [1]) en niet tot de echte Calvinisten, de „vromen", maar in later jaren had hij als president-schepen mee gedaan aan ketterjagerij [2]) en, volgens Bontemantel, had zelfs zijne onverdraagzaamheid hem in tijden, toen burgemeesteren van Amsterdam wat zachter te werk gingen tegenover dissenters, in den weg gestaan om spoedig zitting te krijgen in 't burgemeestersgestoelte. Toen de Luthersche kerk, door het groeien van het ledental, te klein werd en de gemeente verzocht een „bequaem packhuys op de Brouwersgraft" tot tweede kerk te mogen inrichten, was Tulp de eenige, die in de vroedschap „met exempelen uyt het Nieuwe Testament daertegen ging" en alleen goedvond, dat de bestaande zou worden vergroot [3]). Wanneer burgemeesteren in 1660 crediet vragen om de Prinses-moeder met haar zoon, bij hun doorreis door Amsterdam, feestelijk te ontvangen, verzoekt Tulp, dat „sulcke hydense goden en godinnen op triumpwaegens, als in den voorleeden jaere op de festoyeringe van 't huys van Nassouw door de stadt reeden", ditmaal mogen wegblijven [4]) en aldus geen ergernis worde gegeven aan Calvinistische gemoederen. Ook Spiegel had „een maxime seer kerckx en predicants": toen hij in 1655 burgemeester was, namen de predikanten en kerkeraadsleden hun kans waar en beriepen eenige predikanten, die vroeger door minder goedgezinde burgemeesteren waren geweerd; hij mocht dan ook vóór zijn aftreden den dank van kerkeraad en predikanten in ontvangst nemen voor de hun toegevoegde „faveuren" [5]).

Nu wij Bontemantels gezindheid kennen, wordt het wel vrij zeker, dat hij Tulp en Spiegel daarom niet gaarne

---

1) Wagenaar, Amsterdam I, p. 492 en 493.

2) Bij het proces van François van der Mers: vgl. Vaderl. Letteroef. 1821, 2de stuk, p. 97—103, en Rogge, Gids Juli 1880, p. 103—106.

3) Tweede deel, p. 516.

4) Tweede deel, p. 491, noot 2.

5) Tweede deel, p. 119

tegelijk in het burgemeestersgestoelte zag, omdat hij vreesde, dat dan te veel voet zou worden gegeven aan Calvinistische drijfgeesten.

De eisch van den schout in het proces van Adriaan Koerbagh gaf een staaltje van de barbaarsche rechtspleging van dien tijd. Wie het verlangt, kan in Bontemantels aanteekeningen over de door de schepenbank berechte crimineele zaken tal van andere vinden. Het viel mij herhaaldelijk op, dat Bontemantel tot clementie neigde [1]). Een enkel voorbeeld daarvan worde hier aangevoerd. Iemand had zelfmoord gepleegd. In de schepenbank was Roeters van gevoelen, dat de goederen van den overledene in beslag behoorden te worden genomen, opdat den schout zijne actie daarop, zoo hij eenige had, niet ontging. Bontemantel, president van de bank, en plaatsvervanger van den schout, die ziek was, „vont sich daerin beswaert van te eysschen, alsoo de doode lichaemen om de misdaden, bij haer leven begaen, in haer persoonen niet strafbaer sijn, uytgesondert alleen om eenige swaere misdaden ende enorme fyten"; maar „diegeene, dewelcke alleen uyt wanhoope ofte mistroosticheyt haer selve te cort doen, sijn niet strafbaer, noch aen het lijf, nochte in haer goet" [2]). Niet alle schouten plachten even genadig te zijn bij hun eisch. Immers, op een andere plaats [3]) bericht Bontemantel ons: „Te Amsterdam wort meest gebruyckt, dat een persoon, sich selfs verhangen hebbende, wort geschouwt ofte gevisiteert bij den schout, ten overstaen van twee schepenen, waervan schepenen rapport gedaen wort, die dan ordonneeren het doode lichaem 's nachs door 's heeren dinaers te worden begraeven, niettegenstaende den schout eyscht, dat het lichaem

---

1) In de door mij uitgegeven aanteekeningen vindt men daarvan een voorbeeld: Eerste deel, p. 74. Uit Bontemantels Civ. en Judic. Aant. kan dit voorbeeld met tal van andere worden vermeerderd.

2) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. III p. 5—7.

3) Bontemantel, Merkwaardige stukken, II p. 149.

onder den deur [1]) door getrocken sal warden en op een horde, met het hooft omlaech, langs de straeten gesleept, en alsoo onder de galch begraeven te worden." Ook hier, zooals bij vele andere gevallen, was de eisch echter heel wat gestrenger dan het vonnis; bij zelfmoord stonden schepenen bovendien dikwijls toe, dat het lijk niet door de schoutendienaars werd begraven, maar door de „vrinden".

Wanneer dit gewoonte was bij schepenen, moet het weinig gegrond schijnen, dat ik zooeven, als staaltje van Bontemantels clementie, mededeelde, hoe zijne meening was over het straffen van zelfmoordenaars. Doch niet elk college van schepenen volgde die humane gewoonte. In 1668 werd weder een zelfmoordenaar „in een mick aen de Volewijck gehangen". Bontemantel betuigt uitdrukkelijk dat hij, die destijds schepen was, voor dit vonnis niet aansprakelijk gesteld mag worden: „hier ben ick niet over geweest en is teegen de rechten" [2]). In hoeverre het vonnis in strijd was met het geldende recht, zij daar gelaten. Ik wilde slechts de aandacht vestigen op Bontemantels protest.

---

1) Met „deur" zal hier wel „bovendeur" bedoeld zijn: de bovenste helft van een in tweeën gedeelde deur.

2) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. II p. 429.

HOOFDSTUK II.

DE GEDENKSCHRIFTEN VAN HANS BONTEMANTEL.

Geschiedenis van de collectie-Bontemantel. Zij wordt in 1817 *aan Willem I aangeboden voor het rijks-archief, maar komt daar niet en wordt later het eigendom van Jhr. Beeldsnijder van Voshol. De collectie wordt verminkt en geraakt verspreid. Het grootste gedeelte blijft bewaard en komt ten slotte aan het gemeente-archief van Amsterdam. Beschrijving van den inhoud van de dertien banden en de portefeuille's met losse stukken, die bewaard bleven. Hulpmiddelen, die Bontemantel ten dienste stonden bij het schrijven zijner aanteekeningen. Beoordeeling van de waarde zijner gedenkschriften.*

Wagenaar was de eerste geschiedschrijver, die de schriftelijke nalatenschap van Hans Bontemantel heeft gekend, althans de eerste, die er melding van maakt en er enkele berichten aan ontleent [1]). Hij had er heel wat meer uit kunnen putten, wanneer het hem veroorloofd ware geweest ook de intieme geschiedenis van de Amsterdamsche regeering te schrijven.

Na Wagenaar heeft het geruimen tijd geduurd, voordat opnieuw gewag wordt gemaakt van het bestaan dezer collectie. Alleen kan ik verzekeren, dat zij voortdurend in het bezit van Bontemantels nakomelingen is gebleven. Immers, in het Algemeen Rijksarchief te 'sGravenhage

---

1) Wagenaar, Vad. Historie, XIV, p. 85, 86, 106, 181, 208, 209, 215, 216, en Wagenaar, Amsterdam, I p. 631 en 632.

berust een brief [1]), gedagteekend 14 Juni 1817, aan Koning Willem I geschreven door mejuffr. E. J. D. Baart, eenig overgebleven dochter van Mr. Cornelis Baart, „in leven raad in de vroedschap en president-schepen van Haarlem, midsgaders griffier van de leenhoven en secretaris van de houdvesterije en hoge justitie van Breederode", waarin zij bericht een collectie manuscripten van Bontemantel te bezitten, die haar vader, van moederszijde van Bontemantel descendeerende, van zijne ouders heeft geërfd. Zij geeft in dit schrijven verder te kennen, dat zij, reeds bejaard zijnde [2]), vreest dat na haar dood de collectie in onwaardige handen zou kunnen geraken, en biedt daarom aan, de handschriften te laten onderzoeken door vanwege Zijne Ma^{t}. te benoemen personen. Wanneer deze er dezelfde waarde aan toekennen, als hare familie steeds gedaan heeft, hoopt zij dat Zijne Ma^{t}. de verzameling zal willen aannemen en in 's Rijks archieven deponeeren. Dus doende zal er, naar zij vermeent, gehandeld worden in den geest van haar voorvader Bontemantel, die zeker gewenscht zal hebben dat zijne aanteekeningen eenmaal tot nut en leering zouden strekken.

Aan dezen brief was een lijst toegevoegd, waarop de verzameling als volgt beschreven werd:

N° 1 [3]). Een deel in carton, getiteld: Clatverzameling van 't volgende.

N° 2. Een deel in groen linnen, getiteld: Regeering van Amsterdam A° 1653—1673, ontworpen door Hans Bontemantel, zoo in 't civile als crimineel en militair, behelzende zeer veele gevallen, dien betreffende.

---

1) Aan de vriendelijkheid van den heer Hingman, commies-chartermeester van het Algemeen Rijks-archief, heb ik het te danken, dat ik van dezen brief, met bijbehoorende lijst, en de minuut van het advies van den archivaris van Wijn, kennis mocht nemen.

2) Haar vader was, volgens haar brief, reeds den 11^{den} April 1785 overleden.

3) De nummers vóóraan zijn door mij toegevoegd, om het aanhalen te vergemakkelijken.

N° 3 [1]). Een deel, geteekend A, behelzende zeer veele civile zaaken, missiven, reekeningen etc., meest alle de regeering van Holland en Amsterdam specteerende.

N° 4. Een deel, getiteld B, behelzende: Verzameling en annotatiën van civile en judicieele zaaken en verdere remarquable papieren van de jaren 1671, 1672 en 1673.

N° 5, 6, 7 en 8. Een deel, getiteld: A, B, C, D } behelzende eenige weinige judicieele annotatiën, verhooren, confessiën, vonnissen etc.

N° 9. Een deel in groen linnen, gequoteerd 1651—1670, behelzende de notulen, zoo in de vroedschap en daar aan- en afhangende zaaken, de stad Amsterdam betreffende, gehouden in de jaaren 1653—1672, door Hans Bontemantel, schepen en raad, voor zooveel, present zijnde, de memorie heeft kunnen toedragen en, bij afweezen, door de heeren is gecommuniceert, vooraan zijnde ingebonden eenige notabele stukken, behelzende de fijtelijkheden, in den jaare 1650 in en om dezelve stad voorgevallen, waarvan sommige niet in druk zijn, als van eenige ontwerpen wegens het ververschen van stinkend water in den Amstel en burgwallen. Vooraan zijn mede gesteld de lijste der geëxcuseerde en gecontinueerde regenten [2]); nog veele notabele zaaken betreffende de seclusie van Zijne Hoogheid de Prins van Orange.

N° 10. Een deel in groen linnen, zijnde een vervolg op het vorige, ofte notulen, van de jaaren 1671—1672, der zaaken, voorgevallen in de stad Amsterdam, raakende de tweespalt van de heeren van de regeeringe, de oproeren der gemeente tegen haar wettige overigheid, de getrouwe hulp en bescherming van het gemeeneland en stad,

1) Naast N° 2 en N° 3 staat in margine, met potlood, geschreven waarschijnlijk door den heer van Wijn): „vol platen".

2) Geëxcuseerd en gecontinueerd in 1672.

zoo te water als te lande, door burgemeesters en raaden toegebracht, de verandering der magistraaten met de authentique resolutiën der vroedschap, bezendingen en missiven aan en van Zijne Hoogheid den heere Prins van Orange, de verandering raakende, mede hetgeen in de krijgsraad in dezelfde jaaren is omgegaan, alsook de masacre van Jan en Cornelis de Witt, te zien uit de resolutiën van H. Ed. Gr. Mog., en derzelve missive, geschreven aan Zijne Hoogheid, tot weering derzelve en verdere bekommeringen, teekeningen en portraiten der voornaamste heeren etc.

N° 11, 12, 13, 14 en 15. Vijf deelen in parchement, gequoteerd N° 1—5, behelzende de resolutiën van den raad van Amsterdam, van den jaare 1653—21 September 1671, met register der voornaamste zaaken; tusschen beide zijn mede veele particuliere aangeteekende anecdotes, disputen etc.

N° 16. Een deel, mede in parchement, gequoteerd N° 6, zijnde een vervolg op de voorige en behelzende de notulen van 1671 en 1672, alsmede eenige aanteekeningen van volgende jaaren, alsmede particuliere aanteekeningen.

N° 17 en 18. Twee deelen in parchement, zwaar ruim 2000 bladzijden, behelzende zaken van de West-Indische Compagnie, octroyen, resolutiën en besognes, equipagiën, reekeningen, missiven van en aan bewindhebberen, gedeeltelijk in copie, gedeeltelijk in originaal, gaande ongeveer van den jare 1658—1664, doch vervattende ook verscheidene documenten van vroegere dagteekening.

N° 19. Resolutieboek voor de regeering wegens de generale geoctroyeerde West-Indische Compagnie der Vereenigde Nederlanden, residerende binnen de limite van het Noorderdistrict van Africa, in Guinea, op het kasteel St. Georgy d'Elmina, aanvangende met de directie van den directeur Jan Valkenburg, 1 Febr. 1656—10 Juli 1664.

N° 20. Een deel in parchement, behelzende procedure crimineele van Jacob Sijms, oudburgemeester en

raad en bewindhebber der Oost-Indische Compagnie tot Hoorn, voor den gerechte tot Amsterdam als in den Hoogen Raad, met origineele stukken enz.

N° 21. Een band met verscheidene politieke en civile documenten, missives, resolutiën, etc.

N° 22. Een deel, behelzende annotatiën, gedaan in de Staten van Holland A° 1670.

N° 23. Een deel, geteekend III, in parchement, behelzende privilegiën, instructiën, resolutiën, etc.

N° 24. Een deel, behelzende contracten, rantsoenbrief en lijsten, betreffende de West-Indische Compagnie.

N° 25. Clatverzameling der (beroerten) van den jaare 1672, voorgevallen tot Amsterdam, en verder afhangende zaaken. De burgerkrijgsraad. De drie doelens.

N° 26. Een deel, behelzende extracten uit eenige remarques, getrokken uit de notulen van twee pensionarissen, gehouden in de vergadering van de Heeren Staten van Holland en West-Friesland, A° 1671 en 1672."

De brief van Mejuffr. Baart werd aan den archivaris van Wijn toegezonden om consideratie en advies. Na inzage te hebben genomen van de verzameling, gaf hij als zijne meening te kennen dat de verschillende deelen — al was het een wat belangrijker dan het ander — voor de geschiedenis van Holland en met name van Amsterdam groote waarde hadden, en adviseerde dan ook het aanbod goedgunstig aan te nemen en de collectie in 's rijks archief te deponeeren [1]).

1) De minuut van dit schrijven is op vele plaatsen kwalijk leesbaar; ook de heer Hingman, die mij zijne hulp verleende bij het ontcijferen, slaagde er niet in, alle onduidelijkheden op te lossen. Wat ik echter boven uit den inhoud heb medegedeeld, staat vast. Ook wordt er nog in medegedeeld dat Prof. Kluit op een auctie een manuscript van Bontemantel had gekocht, en aan den heer van Wijn had verklaard het dikwijls met nut te hebben gebruikt; na Kluit's rampzalig uiteinde was het niet onder zijne papieren gevonden. Wat de inhoud van dit handschrift was, wordt niet gezegd — althans niet in de ontcijferbare krabbels van de minuut.

Ondanks dit advies, is de collectie-Bontemantel — tot schade voor de kennis onzer geschiedenis — niet in het rijksarchief te recht gekomen. Ik kan niet mededeelen, waarom het aanbod van Mejuffr. Baart niet is aanvaard; ook op het Algemeen Rijksarchief is dat niet bekend. In de minuut van den archivaris van Wijn vond ik echter enkele woorden, die tot een gissing kunnen leiden; hij schrijft nl. „dat hem is voorgekomen dat de adressante niet zeer begunstigd is van tijdelijke middelen en het verzoek misschien)" — daarmede breekt de zin plotseling af. Men zou dus kunnen veronderstellen dat Mejuffr. Baart, naar van Wijn was gebleken, de verzameling eigenlijk niet ten geschenke bood — hoewel de bewoordingen van haar brief aldus luiden — maar er een som gelds voor wenschte te bedingen. Het is mogelijk dat de zaak daarop is afgesprongen. Heel waarschijnlijk vind ik het niet, te meer omdat Willem I, zooals de heer Hingman mij verzekerde, in dergelijke zaken niet karig was. Zoo blijft alleen de mogelijkheid over dat Mejuffr. Baart, die reeds op hoogen leeftijd was gekomen, tijdens de onderhandelingen is gestorven, en dat de collectie na haar dood aan een particulier verkocht is.

Voor het eerst vond ik er weer melding van gemaakt in een catalogus der manuscripten, toebehoorende aan Jhr. G. J. Beeldsnijder van Voshol, te Utrecht, verschenen in het jaar 1838, waar men op p. 151 leest: „Annotatiën, notulen, waaronder vele eigenhandige brieven en origineele stukken, alles geschreven door de hand van Hans Bontemantel, vroedschap, schepen en burgemeester, alsmede bewindhebber der Oost-Indische Compagnie en kapitein der burgerij der stad Amsterdam, waarin gevoegd zijn vele zeer zeldzame kaarten, platen en portretten van den jare 1653—1672. Deze stukken zijn nimmer gebruikt door eenig historieschrijver. Voor ieder dezer deelen is een alphabetisch register. 26 deelen in 16 banden [1])".

---

1) De volledige titel van den catalogus is: „Alphabetische catalogus der handschriftelijke documenten, brieven enz., berustende in de verzameling van Jhr. G. J. Beeldsnijder van Voshol. Utrecht, J. Altheer, 1838. Niet in den handel." Een exemplaar van dezen catalogus berust

Het aantal deelen, 26, stemt overeen met dat van de lijst van 1817, wanneer men althans, zooals ik gedaan heb, de onder N° 5, 6, 7 en 8 beschreven stukken voor vier deelen, en niet voor één deel houdt. De verzameling is intusschen gebonden in 16 banden [1]); beneden zal blijken, welke deelen in één band vereenigd werden.

Twee jaren later kwam de geheele collectie onder den hamer, op de auctie van den Amsterdamschen boekhandelaar C. Weddepohl. Als N° 1 van den catalogus [2]) dezer verkooping vinden wij haar aldus gespecificeerd:

„Hans Bontemantels Geschied- en Letterkundige Verzameling, ten opschrift voerende:

Civiele en judicieele aanteekeningen, 4 deelen.

Resolutiën der (sic) raad van Amsterdam, 1653—1657, 3 deelen.

Civiele en Militaire Regeering, 1653—1670, 3 deelen.

Privilegiën, Instructiën en Resolutiën, 1420—1616, 1 deel.

West-Indische Compagnie, 1641—1664, 2 deelen.

Staten van Holland 1670, 1 deel.

Merkwaardige stukken, 1656—1782, 2 deelen,

tezamen 16 deelen, in folio formaat, gebonden in half engelschen band, bevattende, behalve het journaal eener door den Amsterdamschen schepen en raad Hans Bontemantel gedane zeereis, eene voor de beoefening der vaderlandsche en Amsterdamsche geschiedenis allerbelangrijkste collectie staatsstukken, eigenhandige brieven en geschriften van voorname en beroemde personen, kaarten, platen,

---

in de Utrechtsche gemeentebibliotheek. Ten onrechte wordt Bontemantel hier burgemeester genoemd; ook was hij geen bewindhebber van de Oost-, maar van de West-Indische Compagnie; eveneens is de mededeeling, dat geen historieschrijver ooit van de stukken gebruik maakte, onjuist, daar, zooals wij zagen, reeds Wagenaar er uit putte. — In Dodt van Flensburg's Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen, Tweede deel, 1839, wordt ook gewag gemaakt van de „Adversaria" van Hans Bontemantel en vindt men enkele stukken daaruit afgedrukt: vgl. aldaar p. VI, X, 99, 100, 359—367.

1) In elken bewaard gebleven band vindt men de étiquette van den Utrechtschen boekbinder van Dommelen.

2) Catalogus auctie C. Weddepohl, Amsterdam, 22 April 1840. Een exemplaar berust in de Utrechtsche gemeentebibliotheek.

portretten, zeldzaam voorkomende spotprenten, begraafnisbriefjes enz."

Als N° 1* volgt dan: „Het portret van Bontemantel, op doek geschilderd, door J. L. [1]), en deszelfs wapenbord".

Uit de beschrijving van de collectie meen ik te mogen afleiden, dat wij hier nog alle handschriften terug vinden, die op de lijst van 1817 vermeld werden, zooals onderstaande vergelijking duidelijk zal maken.

Lijst 1817.	*Catalogus Weddepohl* 1840.
N° 1 en 2 =	Civiele en Militaire Regeering, 3de deel.
N° 3 =	Civiele en judicieele aanteekeningen, 1ste deel.
N° 4 =	Civ. en jud. aant., 4de deel.
N° 5 =	Merkwaardige stukken, 2de deel (gedeeltelijk).
N° 6 =	Civ. en jud. aant., 2de deel.
N° 7 =	„ „ „ „ 3de deel, 1ste stuk.
N° 8 =	„ „ „ „ 3de deel, 2de stuk.
N° 9 =	Civ. en Mil. Reg., 1ste deel.
N° 10 =	„ „ „ „ 2de deel.
N° 11, 12, 13, 14, 15 en 16 =	Resol. Raad 3 deelen (elk deel bestaat uit 2 stukken).
N° 17, 18, 19 en 24 =	West-Ind. Comp., 2 deelen.
N° 20 en 21 =	Merkw. stukken (1ste of 2de deel).
N° 22 =	Staten van Holland 1670.
N° 23 =	Privil., Instruct. en Resol.
N° 25 en 26 =	Merkw. stukken (1ste of 2de deel).

Ik kan den lezer thans slechts verzoeken dit zonder nader bewijs te willen aannemen; bij de inhoudsbeschrijving van elk der overgebleven deelen, in het vervolg van dit hoofdstuk, zal hij kunnen controleeren op welke gronden ik tot de bovenstaande vergelijking ben gekomen.

Al dadelijk moet ik echter wijzen op enkele fouten in den catalogus van 1840. In plaats van „Resolutiën der raad van Amsterdam, 1653—1657, 3 deelen" moet men lezen: „Resolutiën van den raad van Amsterdam, 1653—1672, 3 deelen", en in plaats van: „Civiele en Militaire Regeering,

---

1) J. L. = Jan Lievensz.?

1653—1670, 3 deelen", behoort er te staan: „Civiele en Militaire Regeering, 1653—1672, 3 deelen"; de vergissing is waarschijnlijk hieraan toe te schrijven, dat het eerste deel van de Resol. Raad loopt van 1653—1657 (het tweede van 1658—1667, het derde van 1668—1672) en het eerste deel der Civ. en Mil. Reg. het tijdvak 1653—1670 behandelt (het tweede loopt over de jaren 1671 en 1672, het derde geeft een overzicht van den regeeringsvorm der stad in het tijdvak 1653—1672). Zonderling is het ook, dat het journaal van Bontemantels reis naar Denemarken en Zweden, een zeer onbelangrijk stuk, met name genoemd wordt.

Ook volgt uit den titel der twee laatste deelen: „Merkwaardige stukken, 1656—1782", dat de daarin voorkomende documenten niet alle door Bontemantel zelf verzameld zijn, maar dat er stukken uit de achttiende eeuw aan zijn toegevoegd: wij zullen later zien welke. Eindelijk zij er op gewezen, dat de naam „Geschied- en *Letterkundige* Verzameling" wel ten onrechte aan de collectie zal zijn gegeven; in wat er nu nog van overbleef, vond ik althans niets, dat voor onze letterkundige geschiedenis van belang is. Evenmin is er in de lijst van 1817 eenige aanduiding, dat dergelijke stukken vroeger in de collectie voorkwamen.

Alle moeite, die ik mij heb gegeven om inzage te krijgen van den auctie-catalogus of het zoogenaamde handexemplaar der in 1840 gehouden verkooping, was vergeefsch [1]). Ik kan dus niet mededeelen aan wien de

---

1) Ik begon met mij te wenden tot den heer R. W. P. de Vries, boekhandelaar te Amsterdam, die in 1865 de zaak van den heer Weddepohl overnam. Hij had de welwillendheid mij mede te deelen, dat hij de auctie-catalogi van zijn voorganger niet bezat, daar zij reeds vóór het overnemen der zaak alle vernietigd waren! Toen ik van een anderen boekhandelaar vernam, dat van iedere veiling een verbaal gedeponeerd wordt bij den ontvanger der registratie, waarop de prijzen en de namen der koopers staan aangeteekend, vroeg ik aan den heer J. Scheltema, ontvanger der registratie te Amsterdam, of er nog mogelijkheid bestond, inzage te verkrijgen van zulk een exemplaar der auctie-Weddepohl. Hij antwoordde mij, dat wel een auctie-catalogus wordt geannexeerd aan het procesverbaal van verkoop, maar na de registratie wordt teruggegeven aan den betrokken notaris of deurwaarder,

collectie-Bontemantel en het daarbij behoorende portret verkocht is; zelfs kan ik niet met zekerheid zeggen, wie de verzameling door den boekhandelaar Weddepohl liet verkoopen, al ligt het voor de hand te veronderstellen dat dit geschiedde op last van Jhr. Beeldsnijder van Voshol, die in 1838 nog de geheele collectie in eigendom had. Bovendien bestaat de mogelijkheid — en uit een later mede te deelen feit zal blijken, wat voor het aannemen van deze mogelijkheid pleit — dat de collectie op deze auctie niet verkocht is, maar opgehouden werd en bleef toebehooren aan Jhr. Beeldsnijder van Voshol. Van Bontemantels portret vond ik na 1840 nergens meer melding gemaakt, zoodat ik het niet heb kunnen opsporen en alzoo de gelegenheid heb moeten missen om den man, wiens manuscripten mij zoo geruimen tijd bezig hielden, eens van aangezicht tot aangezicht voor mij te hebben, en de voorstelling, die ik mij van hem maak, aan de nabootsing der werkelijkheid te toetsen [1]).

Na 1840 raken wij dus het spoor van onze collectie voorloopig kwijt. Eerst in 1863 vernemen wij er weer iets van. In het voorbericht van het vijfde deel van Aemstel's Oudheid schrijft Dr. P. Scheltema, dat zijn verhaal van Jean de Labadie's verblijf te Amsterdam „voornamelijk getrokken is uit de aanteekeningen van den Amsterdamschen schepen Hans Bontemantel. Een vorige eigenaar van dit belangrijke handschrift, vervat in dertien zware banden, heeft eenige stukken daaruit genomen, die later door aankoop het eigendom van het Amsterdamsche archief zijn geworden. De banden zelve met het grootste gedeelte der stukken zijn thans in het bezit van den heer Isaac Meulman."

---

en dan in diens protokol gedeponeerd; alleen wanneer de naam van den notaris of deurwaarder, die de bedoelde verkooping gehouden had, bekend was, zou er eenige kans zijn het verlangde stuk op te sporen. Daar echter in den catalogus deze naam niet genoemd wordt, en ik, ook bij navraag aan enkele Amsterdamsche firma's, er niet in slaagde hem te weten te komen, mislukte ook deze poging.

1) Boven is reeds medegedeeld (p. XX, noot 2) dat het niet meer mogelijk is Bontemantel aan te wijzen op een schutterstuk, waarop hij voorkomt.

Uit deze mededeeling van wijlen den archivaris van Amsterdam blijkt, dat het vernielingswerk toen reeds was geschied. Gelukkig waren „dertien zware banden" met „het grootste gedeelte der stukken" in het bezit gekomen van den bekenden verzamelaar Meulman, van wien het niet te vreezen was dat hij voort zou gaan met het sloopen der collectie; doch drie van de zestien deelen ontbraken reeds in de rij.

Welke stukken het Amsterdamsche archief had aangekocht, is wel te vermoeden. In een catalogus der auctie van Voorst, in 1859 te Amsterdam gehouden [1]), komen eenige papieren voor van Hans Bontemantel, nl. elf bundels, op allerlei onderwerpen betrekking hebbende. De opschriften van die bundels zal ik hier niet vermelden, daar wij ze later terug vinden in de portefeuille met stukken, die thans heet: „Aanteekeningen van verschillende zaken II." Dat deze elf bundels in 1859 voor het Amsterdamsche archief zijn aangekocht, viel reeds hieruit te vermoeden, dat het door Dr. Scheltema in 1863 gepubliceerde artikel over „Jean de Labadie te Amsterdam, in de jaren 1669 en 1670" voor een groot gedeelte steunt op Bontemantels aanteekeningen over dezen predikant, genoemd onder N° 482, letter *g*, in den catalogus der auctie van Voorst. Bij navraag aan de firma Frederik Muller en Co. te Amsterdam werd dit vermoeden tot zekerheid.

Eindelijk kwam in het laatst van 1869 ook de collectie, die de heer Meulman bezat, ter plaatse, waar zij behoorde. Het gemeente-archief van Amsterdam kocht haar op de auctie van zijne bibliotheek. In den catalogus van die auctie [2]) werd de verzameling — waarvan erkend werd,

---

1) Catalogue raisonné de la précieuse collection de manuscrits et d'autographes de MM. D. C. van Voorst, père, et J. J. van Voorst, fils, pasteurs évangéliques à Amsterdam. Amsterdam, Frederik Muller, 1859. Zie aldaar bladz. 84, N°. 482. Een exemplaar van dezen catalogus vond ik in de Amsterdamsche gemeentebibliotheek.

2) Catalogus van de bibliotheek van Isaac Meulman, verkocht te Amsterdam op 22 November 1869 en 5 volgende dagen, onder leiding van F. Muller en Mart. Nijhoff. — Een exemplaar van dezen catalogus vond ik in de Utrechtsche gemeentebibliotheek.

dat zij „niet meer in haren oorspronkelijken staat" verkeerde — aldus beschreven:

„N° 839. Verzameling van belangrijke geschreven stukken, deels eigenhandig, deels verzameld door Hans Bontemantel, schepen van Amsterdam. 13 vol. veau, et 1 portef. fol.

a. Civiele en judicieele aanteekeningen. 4 vol.

b Resolutiën van den raad der stad Amsterdam, 1653—1672, 3 vol.

c. Civiele en militaire regeering der stad, 1653 [1])—1672, 3 vol.

d. Privilegiën, instructiën, resolutiën, 1420—1670, 2 vol.

e. Merkwaardige stukken, 1 vol. et 1 portef."

In deze opgave schuilt een fout, en wel onder letter *d*. De catalogus van de auctie Weddepohl noemt, zooals ik boven vermeldde, een deel, getiteld: „Privilegiën, Instructiën, Resolutiën, 1420—1616." De catalogus-Meulman noemt onder denzelfden titel 2 deelen, en geeft als de jaren, waarover de inhoud loopt: 1420—1670.

Dit is, dunkt mij, aldus te verklaren: aan den heer Meulman behoorde ook het deel, dat in den catalogus-Weddepohl getiteld is: „Staten van Holland, 1670"; dit blijkt uit zijn ex-libris aan den binnenkant van den band. In den catalogus van de auctie zijner bibliotheek wordt het echter niet genoemd. Ik geloof nu met zekerheid te mogen aannemen, dat in den catalogus-Meulman onder letter *d* niet gelezen moet worden, wat er staat, maar het volgende:

„Privilegiën, instructiën, resolutiën, 1420—1616. 1 vol.
„Staten van Holland, 1670, 1 vol."

Na deze rectificatie stemt de beschrijving uit den catalogus-Meulman dan ook overeen met die, welke voorkomt in den door Dr. P. Scheltema uitgegeven inventaris van het Amsterdamsche gemeente-archief [2]). Schijnbaar is er nog eenig verschil, maar dit valt gemakkelijk te verklaren. Daarom zij het mij veroorloofd de thans definitief vast-

---

1) In den catalogus staat, door een drukfout, 1453.

2) Derde deel, p. 125—126.

gestelde inhoudsopgave uit dezen inventaris — met weglating van enkele onjuiste jaartallen — hier nog over te nemen, alleen, om de vergelijking met de catalogi Weddepohl en Meulman gemakkelijker te maken, in andere volgorde:

„Civiele en judicieele aanteekeningen. Vier banden.

Resolutiën van den raad der stad Amsterdam, 1653—1672. Drie banden.

Civiele en militaire regeering der stad Amsterdam, 1653—1672. Drie banden.

Staten van Holland, 1670. (1 band).

Privilegiën, instructiën en resolutiën. (1 band).

Merkwaardige stukken. Een band. (De tweede band ontbreekt).

Aanteekeningen over verschillende zaken. Twee portefeuille's [1])."

Vergelijkt men deze inhoudsopgave met die van den catalogus Meulman, zooals zij door mij gerectificeerd is, dan bespeurt men nog dit verschil. De laatste vermeldt:

„Merkwaardige stukken, 1 vol. et 1 portef.",

de archiefinventaris heeft:

„Merkwaardige stukken. Een band. (De tweede band ontbreekt).

Aanteekeningen over verschillende zaken. Twee portefeuilles."

Herinneren wij ons echter, dat het Amsterdamsche archief reeds op de auctie van Voorst, in 1859, elf bundels met stukken, uit Bontemantels collectie afkomstig, had aangekocht. Deze elf bundels vormen te zamen de portefeuille, getiteld: „Aant. over versch. zaken II", terwijl wat in den inventaris van het archief heet: „Aant. over versch. zaken I", de portefeuille is, die in den catalogus-Meulman genoemd wordt „Merkw. stukken, 1 portef." Daarmede is het schijnbaar verschil weggenomen.

Vergelijken wij thans nog eens de inhoudsopgave van Bontemantels handschriften, zooals zij in den archiefinventaris voorkomt, met de inhoudsopgave van den catalogus-

1) De inventaris heeft, minder juist, twee banden.

Weddepohl — waar wij nog alle deelen, in de lijst van 1817 vermeld, terug vonden — dan blijkt dat verloren zijn gegaan: Bontemantels op doek geschilderd portret, de twee deelen met aanteekeningen over de West-Indische Compagnie, en een van de twee deelen, getiteld „Merkwaardige stukken". Daarentegen is de collectie verrijkt met twee portefeuille's, getiteld: „Aanteekeningen over verschillende zaken"! Een verklaring van deze vermeerdering der collectie zal niet overbodig zijn.

Laat mij echter eerst opmerken, dat van de twee deelen over de West-Indische Compagnie althans nog iets over is! In 1883 werd door den Utrechtschen archivaris, Mr. S. Muller Fz., aan het Amsterdamsche archief een losse band toegezonden [1]) — die niets bevatte dan een register — geheel gelijk aan de overige banden van de collectie Bontemantel en, evenals deze, voorzien van de étiquette van den Utrechtschen boekbinder van Dommelen. Op den rug van den band staat: „Bontemantel, West-Indische Compagnie, 2de deel, 1656—1664," en het register loopt over onderwerpen uit de geschiedenis van deze Compagnie.

Juist deze vondst deed mij hierboven schrijven, dat op de auctie van het jaar 1840 de collectie-Bontemantel misschien niet, of althans niet in haar geheel, verkocht is. Immers, in den catalogus van die auctie vindt men o. a. vermeld: „West-Indische Compagnie, 1641—1664, 2 deelen"; daar de zooeven genoemde losse band af-

---

1) Mr. S. Muller Fz. deelde mij mede, dat door zijne tusschenkomst de regeering in 1883 de collectie ms. van Jhr. Beeldsnijder, destijds berustende onder diens schoonzoon, den heer des Tombe, heeft gekocht, en dat hij voor de verdeeling daarvan heeft zorg gedragen. De vele brieven, uit het Utrechtsche rijksarchief afkomstig, keerden terug ter plaatse, waar zij behoorden; de platen werden naar het Prentenkabinet gezonden, de losse band van het 2de deel der West-Indische Comp. en eenige kleinigheden naar het Amsterdamsche archief, de rest hoofdzakelijk naar het rijksarchief in den Haag. Wat het laatste archief ontving, was een collectie autografen; uit den daarvan opgemaakten inventaris zou men afleiden, dat slechts sommige afkomstig zijn uit de collectie—Bontemantel.

komstig is uit de nalatenschap van Jhr. Beeldsnijder, mag men vermoeden dat beide deelen in zijn bezit zijn gebleven [1]).

Ik stel mij zelfs voor, dat na 1840 de geheele collectie onder berusting van Jhr. Beeldsnijder is gebleven; dat hij allerlei kaarten, platen, origineele brieven en dergelijke stukken er uit heeft losgemaakt — een veronderstelling, die ik te eerder durf uiten, omdat mij van bevoegde zijde werd verzekerd, dat de heer Beeldsnijder herhaaldelijk historische documenten heeft verminkt ten behoeve van zijne verzameling van autografen [2]) — en dat o. a. ook de inhoud van de beide deelen der West-Ind. Comp. en van een der deelen, getiteld: „Merkw. stukken" door hem is losgesneden, zoodat deze geheel verspreid is geraakt, en er thans in de collectie Bontemantel nog slechts eenige restanten van over zijn. Van deze losse stukken moeten enkele door hem verkocht zijn, althans die, welke in den catalogus—van Voorst voorkomen en door het Amsterdamsch archief zijn aangekocht. De heer Meulman is ten slotte eigenaar geworden van de collectie, voor zooverre deze nog bijeen was gebleven; de beide deelen van de West-Ind. Comp. ontbraken toen reeds, en zijn ex-libris komt dan ook niet voor op den lossen band. Het verloren gaan van deze deelen is juist zeer te betreuren. De aanteekeningen van Bontemantel, die sinds Januari 1654 bewindhebber van de Compagnie was, hadden een belangrijke [3]) bijdrage kunnen leveren tot de

---

1) Ook het volgende feit bewijst, dat na 1840 althans een gedeelte der manuscripten van Bontemantel aan Jhr. Beeldsnijder toebehoorde. Bij van Sijpesteyn en de Bordes, De verdediging van Nederland in 1672 en 1673, II p. 104, noot 1, (verschenen in 1850) leest men dat „de schriftelijke last van de regeering van Amsterdam aan Bontemantel (om te zorgen voor de uitleggers in 1672) berust in de rijke verzameling handschriften van Jhr. Beeldsnijder van Voshol, te Utrecht". Dit stuk behoorde tot de collectie-Bontemantel en ligt thans in de portefeuille, getiteld Aant. van versch. zaken I.

2) Deze veronderstelling wordt bevestigd door wat Dr. Scheltema mededeelde: zie hiervóór, p. XCV.

3) Belangrijk, blijkens de inhoudsopgave, hiervóór, p. LXXXIX en XC, N° 17, 18, 19 en 24.

slechts fragmentarisch bekende geschiedenis van dit handelslichaam. De inhoud van den band, loopende over de jaren 1656—1664, is waarschijnlijk zoo verspreid geraakt, dat hij nooit weer bijeengebracht zal worden, en het vermoeden, dat ook het eerste deel, loopende over de jaren 1641 [1])—1655, uiteengehaald is [2]), wordt bijna tot zekerheid, daar wij in een der bundels van de portefeuille, getiteld: „Aant. v. versch. zaken II", eenige brieven en stukken aantreffen, betrekking hebbende op een reis naar Veere, die Bontemantel in 1655 deed, in zijne qualiteit van bewindhebber der Compagnie. Dit laatste levert dan tevens een voorbeeld, hoe het komt dat de collectie-Bontemantel ten slotte twee portefeuille's met losse stukken bevat, die oorspronkelijk er niet bij behoorden.

Bij de uitvoerige opgave van den inhoud der verschillende deelen, waartoe ik straks zal overgaan, zal blijken dat uit enkele daarvan tal van bladzijden zijn weggescheurd. Niet alle, maar vele daarvan vindt men terug in de beide portefeuille's. Zoo is het ook zeer waarschijnlijk, dat van het eene deel „Merkwaardige stukken", dat verloren ging, tal van fragmenten in een der portefeuille's bewaard zijn gebleven; het overgebleven deel bevat echter niet meer wat er oorspronkelijk in was. Een en ander zal later uitvoeriger worden betoogd.

Eindelijk valt, bij vergelijking der inhoudsopgave van den archiefinventaris met die van den catalogus Weddepohl, nog dit verschil in het oog, dat de laatste spreekt van „Merkw. stukken, 1656—1782, 2 deelen", terwijl de eerste vermeldt, dat de overgebleven band der „Merkw. stukken" loopt over de jaren 1671—1683, wat moeilijk overeen schijnt te brengen met de opgave, dat de twee deelen tezamen over het tijdvak 1656—1782 handelen. Ook hierop kom ik later terug.

---

1) Dit beginjaar leid ik af uit den catalogus der auctie-Weddepohl, waarin bericht wordt dat de twee deelen, getiteld: W. Ind. Comp., loopen over de jaren 1641—1664. Hoewel Bontemantel eerst sedert 1654 bewindhebber was, had hij ook aanteekeningen verzameld over gebeurtenissen vóór dien tijd: vgl. hiervóór, p. LXXXIX, sub N° 17 en 18.

2) De losse band is echter niet door Mr. Muller gevonden.

Na 1840 — dit is de slotsom van het voorgaande — is de collectie-Bontemantel dus langzamerhand verminkt: kaarten, platen, portretten, zeldzame spotprenten, waarschijnlijk ook verscheiden origineele missiven en tal van bladzijden werden er uit gescheurd of los gesneden: slechts eenige pamfletten, een enkele plaat — van weinig waarde — en een paar gedrukte convocatiën voor de vroedschapsvergadering zijn van de illustratiën overgebleven; ook gingen er van de zestien banden drie verloren, en de inhoud van slechts één dezer is waarschijnlijk in fragmenten bewaard. Gelukkig heeft de heer Meulman de verzameling voor verdere versnippering behoed; en het Amsterdamsche gemeente-archief, reeds door aankoop op de auctie van Voorst eigenaar geworden van enkele bundels verspreide papieren, heeft vervolgens aan alles, wat van de verzameling overbleef, een veilige schuilplaats verschaft [1]).

Eindelijk zij hier ook vermeld, dat in het Amsterdamsch archief nog een portefeuille met losse stukken berust, die geacht worden van Bontemantel afkomstig te zijn, althans, op de étiquette van den omslag staat — met een hand uit onzen tijd, ik meen die van wijlen Mr. de Roever — met potlood zijn naam geschreven. Over de herkomst van deze portefeuille kon ik op het Amsterdamsche archief niets vernemen. Daar er in den inventaris van Dr. Scheltema geen gewag van wordt gemaakt, was ik reeds geruimen tijd met het bestudeeren van Bontemantels ma-

---

1) Een enkele maal vindt men op een auctie nog een fragment van Bontemantels papieren, zoo bv. in den catalogus van de verzameling J. N. Scheltema, 21—25 Sept. 1896 te Amsterdam verkocht door den boekhandelaar R. W. P. de Vries, waar onder N°. 1507 ook eenige paskwillen van de hand van Bontemantel worden genoemd. Bij inzage bleek het mij, dat het afschriften van een paar onbeduidende spotverzen uit het jaar 1672 waren. — Ook in den catalogus Beeldsnijder 1838 (p. 19) en een lateren catalogus Beeldsnijder 1850 (beide aanwezig in de Utr. gemeentebibliotheek) worden twee brieven van Bontemantel uit het jaar 1655 genoemd, die Jhr. Beeldsnijder wel zal hebben losgesneden. Van een dezer brieven van B. uit 1655 berust een copie in de bibliotheek van mr. Roijaards van den Ham, te Utrecht. De brief is van weinig belang.

nuscripten bezig, vóór ik kennis kreeg van haar bestaan. Te zijner plaatse zal worden medegedeeld wat deze portefeuille — welker inhoud waarschijnlijk niet van Bontemantel, maar van zijn tijdgenoot, den pensionaris Mr. Cornelis Hop, afkomstig is — bevat, en welk merkwaardig document ik daarin nog ontdekte.

Na het voorgaande overzicht van de geschiedenis der collectie, voor zoover ik die heb kunnen opsporen, wil ik thans overgaan tot een gedetailleerde inhoudsopgave der verschillende deelen, in zulk een volgorde en aldus gegroepeerd, als mij voor den lezer het gemakkelijkst toeschijnt.

Drie deelen van de collectie zijn getiteld: „Resolutiën van den raad". Deze titel is — evenals die, waarmede de andere deelen van de collectie thans genoemd worden — ontleend aan den rug van den band, en werd, evenals de overige, waarschijnlijk bedacht door Jhr. Beeldsnijder, toen hij de collectie liet binden. Bontemantel zelf gaf, zooals wij later zullen zien, aan de verschillende deelen zijner verzameling namen, die soms afwijken van die, welke thans op den rug der banden voorkomen.

Het eerste deel bevat aanteekeningen over de vroedschapsvergaderingen van 28 Januari 1653—19 December 1657 en bestaat uit twee stukken: het eerste telt 382, het tweede 542 bladz. fol°. [1]). Aan elk stuk gaat een register vooraf.

Het tweede deel bevat aanteekeningen over de vroedschapsvergaderingen van 13 Januari 1658—17 Maart 1668, en bestaat insgelijks uit twee stukken, elk door een register voorafgegaan. Het eerste stuk telt 675, het tweede 883 bladz. fol. [2]).

---

1) Geen enkel blad ontbreekt. Een paar maal springt, zooals in B.'s geschriften vaak voorkomt, de paginatuur een of twee cijfers over; ook zijn er enkele onbeschreven bladen.

2) In werkelijkheid is het aantal bladz. geringer. In het eerste stuk springt de paginatuur over van p. 69 op p. 80 en van p. 125 op p. 226; op p. 234 volgt p. 257, maar daartusschen zijn enkele bladz. uitge-

Het derde deel bestaat weder uit twee stukken, elk met een register; het eerste telt 528, het tweede 456 bladz. fol. [1]). Het eerste loopt van 20 Maart 1668—21 September 1671; daar Bontemantel in 1670 gedeputeerde ter dagvaart was, woonde hij slechts weinige vroedschapsvergaderingen in dat jaar bij, doch geeft hier, onder het opschrift „Hollantse besoignes", tal van aanteekeningen over wat toen in de Statenvergadering aan de orde was. Het tweede stuk bevat in de eerste 350 bladz. aanteekeningen over de vroedschapsvergaderingen van 3 October 1671—11 September 1672, op welken dag Bontemantel verzocht werd niet in de vroedschap te komen, daar hij door den Prins was ontslagen [2]). Te beginnen met dezen datum, woonde hij dus geen vergaderingen van de vroedschap meer bij. Op bladz. 350—456 vindt men aanteekeningen over regeeringszaken uit de jaren 1672—1683; dan volgen eenige niet gepagineerde bladen, betrekking hebbende op de verandering der regeering in September 1672 en op de vergadering in den Kloveniersdoelen; de laatste bladzijde eindelijk is gepagineerd: 457, en bevat een aanteekening over van Beuningen's heengaan uit de regeering in 1686 en zijn in hetzelfde jaar gesloten huwelijk.

In deze drie deelen heeft Bontemantel geregeld aangeteekend wat er voorviel in de vroedschapsvergaderingen, tot op het oogenblik van zijn ontslag. Telkens vindt men daartusschen ook gewag gemaakt van zaken, die niet in de vroedschap aan de orde kwamen, maar meestal hebben zij toch betrekking op de regeering van Amsterdam. In het begin van het eerste deel wordt ook her-

---

scheurd, op zijn hoogst 6, zoodat bovendien de paginatuur moet zijn versprongen. In het tweede stuk ontbreekt geen enkele bladz., maar de paginatuur springt over van p. 104 op p. 305, van p. 325 op p. 426, van p. 474 op p. 477; ook verspringt de paginatuur enkele malen met een gering cijfer. Daar de tekst doorloopt, kunnen de verspringingen niet hieraan toegeschreven worden, dat Bontemantel, voor hij de deelen liet innaaien, een verandering in de indeeling bracht.

1) Uit beide stukken zijn enkele bladen weggescheurd; bovendien verspringt in het eerste de paginatuur van p. 153 op p. 184. Het tweede stuk heeft achterin verscheiden ongepagineerde beschreven bladzijden.

2) Tweede deel, p. 210.

haaldelijk melding gemaakt van buitenlandsche politiek en vindt men allerlei copieën van stukken, betrekking hebbende op de onderhandeling over den vrede, die een eind zou maken aan den eersten Engelschen oorlog. Ook worden wel eens enkele afschriften van Resol. Holl. of Resol. St. Gen. ingelascht. Na zijn ontslag uit de regeering teekende hij op, wat hij van zijne vrienden over regeeringszaken vernam, of wat hij zelf daarvan gewaar werd. Tot in het laatst van zijn leven heeft hij dit volgehouden. Op de slotpagina van het derde deel staat een aanteekening over een gebeurtenis in 1686, en Bontemantel overleed in het begin van Juni 1688.

Zijne aanteekeningen zijn niet over alle onderwerpen uitvoeriger dan de officieele vroedschapsresolutiën, maar bevatten hierom zooveel belangrijks, omdat hij herhaaldelijk ons iets bericht over de gevoerde debatten, waarover de officieele resolutiën steeds het stilzwijgen bewaren. Ook deelt hij ons telkens mede, welke kuiperijen aan verschillende verkiezingen voorafgingen, en bericht ons wie zich bij de stemming voor of tegen een candidaat verklaarden.

Bontemantel ontbrak zelden in de vroedschap — behalve natuurlijk in 1670 — en wanneer dit voorkwam, zorgde hij toch kennis te krijgen van wat er verhandeld was en teekende dit meestal nog aan. [1]) Zijne aanteekeningen zijn opgesteld kort na de vroedschapsvergadering, waarover zij handelen, waarschijnlijk nog wel op denzelfden dag. Dat ze niet geruimen tijd later werden geschreven, is reeds à priori te vermoeden, omdat zij zoo uitvoerig zijn, en blijkt bv. uit wat hij schrijft op 17 September 1672: „ben ontbooden tegen morgen ten thien euren in het vertreck van burgemeesteren te comen" [2]). Gedurende de vroedschapsvergaderingen zelve zijn zij zeker niet geschreven, daar zij er volstrekt niet uitzien als kladnotulen, maar zorgvuldig zijn uitgewerkt. Ook was dit niet wel mogelijk.

---

1) Resol. Raad III, 1, p. 39 (9 Augustus 1668): „presentibus alle de burgemeesteren, soo mijn is gesyt; den raet was sterck 12 à 14 persoonen, nae mijn van de Cappelle heeft gesyt."

2) Resol. Raad III, 2, p. 354.

Wanneer men bij Bontemantel naleest [1]), hoe de leden van de vroedschap geplaatst waren in de schepenkamer, tevens raadskamer van het oude stadhuis, tot op 7 Juli 1652, toen dit gebouw afbrandde, vervolgens in een kamer van het Prinsenhof, tot op 29 Juli 1655, toen het nieuwe stadhuis in gebruik werd genomen, daarna „in 't groote vertrek van burgemeesteren" in het nieuwe stadhuis (daar de vroedschapszaal nog niet gereed was) tot op 3 Februari 1660, eindelijk, sinds dien datum, in de vroedschapszaal, dan zal men bemerken dat in het oude stadhuis en op het Prinsenhof alleen de vroedschapsleden, die tevens schepen waren, met burgemeesteren aan een tafel zaten, terwijl de overige leden op banken langs den wand plaats namen en geen tafel voor zich hadden. Toen de raad in burgemeesterkamer vergaderde, zaten alleen burgemeesteren aan de tafel, en dit bleef zoo nadat de vroedschap haar eigen zaal in het nieuwe stadhuis had betrokken [2]). Tot 29 Juli 1655 zaten dus alleen de raden, die tevens schepen waren, aan een tafel, na dien datum geen enkele raad meer. Alleen in het jaar 1654 heeft Bontemantel dus daaraan plaats kunnen nemen; in alle andere jaren had hij niets voor zich, en kon daarom alleen met potlood aanteekeningen maken op een stuk papier, dat hij op zijn knie moest leggen.

Dat hij soms alleen op zijn geheugen moest vertrouwen, blijkt uit een plaats, waar hij, naar aanleiding van een in den raad uitgebracht rapport, schrijft: bestaende in substantie, en sooveel mijn memorie heeft connen toedragen, in het navolgende" [3]); en in zulke gevallen zal hij dan wel zoo spoedig mogelijk na de vergadering althans nog op denzelfden dag, tehuis hebben opgeschreven wat hij zich van de deliberatiën herinnerde. Maar in vele andere gevallen, bv. bij rondvraag of bij stemmingen, kan men onmogelijk aannemen, dat hij steeds zou hebben onthouden, hoe of op wien elk lid van de vroedschap gestemd had, en moet hij dus zijn geheugen

1) Tweede deel, p. 7—11.
2) Vgl. Tweede deel, p. 10.
3) Resol. Raad II, 1, p. 372. — Vgl. ook hiervóór, p. LXXXVIII, sub N° 9.

wel te hulp zijn gekomen door kladnotulen, tijdens de vergadering gemaakt.

Het feit, dat de meeste raadsleden, en later alle, niet aan een tafel zaten, heeft een historische verklaring, die Bontemantel zelf ons mededeelt. In het oude stadhuis had de vroedschap geen afzonderlijke kamer, maar vergaderde in die van de schepenbank. Wanneer nu de raad bijeenkwam, waren de schepenen gewoonlijk reeds aanwezig en zaten aan hunne tafel, „soodat schepenen — als de vroetschap vergaederde — aen haer tafel bleven sitten, alle opschuyvende om plaets te maeken voor Burgemeesteren" [1]), die ook aan de tafel moesten zitten. In de kamer van het Prinsenhof ging het eveneens. In het nieuwe stadhuis vergaderde de raad eerst in de kamer van burgemeesteren: natuurlijk zaten deze aan hunne tafel, en het was niet vreemd, dat thans geen enkel lid van den raad meer daaraan plaats nam. Toen eindelijk in 1660 de nieuwe raadszaal in gebruik werd genomen, bleef de tafel „alleen voor vier heeren" [2]).

Misschien wilden burgemeesteren dusdoende opzettelijk beletten, dat er door de raden tijdens de vergadering aanteekeningen werden gemaakt. Ik zou niet op die gedachte zijn gekomen, wanneer Simon van Leeuwen in zijne Verhandeling over de Stadhouderlijke macht niet het volgende had geschreven: „Verder, om de minder vroetschappen altoos blindt te houden, soo practiseert men niet alleen dat de poincten van de beschrijvinge niet als op het laetste ogenblick werden geopent, maer deselve alle hulp van schrijven ende aenteeckenen wat datter passeert benomen werdt. Want de voorsittende heeren setten sigh aen een tafel met pen en inct ende papier voor haer, maer de andere werden rontom de kamer op een losse en enckele stoel geset, sonder eenig behulp bij haer te hebben, daerop sij iets souden konnen aenteeckenen" [3]).

---

1) Tweede deel, p. 10.

2) Ibidem.

3) Deze plaats is ook gedrukt bij de Witte van Citters, Contracten van correspondentie p. XXI, en bij prof. Fruin, Bijdr. en Meded. van het Hist. Gen. XVIII p. 453 en 454.

Van Leeuwen beschrijft hier in het algemeen hoe het toeging in de steden van Holland; misschien heeft hij ook zijne eigen woonplaats, Leiden, op het oog, Amsterdam waarschijnlijk niet, daar hij die stad dan wel bij name zou hebben genoemd. Zoo schijnt dus in meer steden van Holland het gebruik te hebben bestaan dat alleen burgemeesteren aan een tafel, met schrijfgereedschap voor zich, plaats namen, en volgens de verklaring van van Leeuwen zou dit dan opzettelijk gebeurd zijn om aan de andere heeren de gelegenheid te ontnemen, iets op te teekenen. Het is mogelijk dat burgemeesteren van Amsterdam, nu het feit, dat de leden van de vroedschap niet aan de tafel zaten, een historische verklaring had, opzettelijk daarin geen verandering hebben gebracht, om de raden niet in de gelegenheid te stellen tot het maken van notulen. Het voorbeeld van Bontemantel bewijst dat dit opzet, zoo het bestaan heeft, niet altijd de uitwerking had, die men er van verwachtte.

Behalve door zijne tijdens de vergadering gemaakte kladnotulen kan Bontemantel nog op een andere wijze hebben aangevuld en verbeterd wat hij zich van het voorgevallene herinnerde. De resolutieboeken van den raad werden wel eens uitgeleend aan zulke leden van de regeering, die „curieus waren de dagelijxse voorvallende remarcabele saeken ad notam [1])" te nemen, o. a. aan den heer van Swieten. Toen eenige resolutieboeken, die hij geraadpleegd en niet teruggegeven had, na zijn dood een tijd lang zoek bleven, werden burgemeesteren door den raad gemachtigd de secretarissen te gelasten, geen resolutieboeken uit te leenen, tenzij daarvan in een register aanteekening was gehouden. Hieruit volgt dus dat de gelegenheid om ze mee naar huis te nemen, bleef bestaan. Ook Bontemantel zal van die gelegenheid vaak gebruik hebben gemaakt om zijn eigen notulen aan te vullen, ook om afschriften te maken van verschillende resolutiën, genomen voordat hij in de vroedschap zat. Behalve de resolutieboeken van den raad waren, zooals later

1) Vgl. Tweede deel, p. 53.

zal blijken, nog andere officieele registers voor hem toegankelijk.

Dat Bontemantel niet de eenige Amsterdamsche regent was, die voor zich zelven aanteekening placht te houden van regeeringszaken, zou reeds af te leiden zijn uit de omstandigheid, dat ons particuliere notulen bewaard zijn gebleven van Amsterdamsche regenten, die vóór en na hem leefden, maar blijkt bv. ook uit wat hij noteerde aangaande een besluit, in de vroedschapsvergadering van 29 Juli 1672 genomen: „is yts geresolveert op secretesse, selfs daer niet van te moogen aentyckenen, op den eet, als Raed gedaen [1])". Met „aentyckenen" kan hier, dunkt mij, niet bedoeld zijn: „aanteekening houden in het officieele register der vroedschapsresolutiën", daar Bontemantel dan niet van „moogen aentyckenen" gesproken zou hebben; het besluit verbood bepaaldelijk, dat er door vroedschapsleden privatim notitie van deze zaak werd gehouden, en het zal wel niet alleen met het oog op Bontemantel zijn genomen. Overigens was het natuurlijk aan de leden van de regeering bekend, dat hij voor zich zelven aanteekening hield, omdat zij hem telkens kladnotulen zagen houden en hij herhaaldelijk bij zijne ambtgenooten inlichtingen over regeeringszaken inwon [2]).

---

1) Ik citeer deze woorden uit Civ. en Mil. Reg. II p. 522 en niet uit Resol. Raad III, 2, p. 257 en 258, waar hetzelfde, maar minder duidelijk, wordt gezegd. Alleen blijkt uit de laatste plaats nog, dat het besluit betrekking had op de „doleantiën van den 200sten penning."

2) Dat althans na Bontemantels ontslag uit de regeering zijne vrienden wisten, dat hij schriftelijke aanteekeningen opstelde, blijkt bv. uit een mededeeling, in 1678 door Jan Six aan Bontemantel gedaan, betreffende de pogingen, die van Beuningen in 1672 had aangewend om „Sijn Hoochyt met den raetpensionares, naedat (deze) sijn demissie had becoomen, te vereenigen." „Nae het gesyde voechde Jan Six daerbij, (dat Bontemantel) hetselfde wel mocht aentyckenen, alsoo het authentyq is." (Aant. v. versch. zaken I). Het bedoelde verhaal komt in hoofdzaak overeen met wat de Wicquefort bericht, Hist. des Prov. Unies. (ed. Chais van Buren) IV p. 536. Vgl. ook Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt II p. 478.

In de collectie van Bontemantel komen drie deelen voor, die op den rug van den band den titel dragen: „Civiele en Militaire Regeering der stad Amsterdam". Daar de inhoud er van voor een goed deel overeenstemt met dien van de „Resolutiën van den raad", schijnt het gewenscht ze onmiddellijk daarna ter sprake te brengen.

Het eerste deel bevatte, behalve een register, 810 bladzijden, althans de laatste nog aanwezige draagt dat getal; bovendien vindt men voorin nog tal van ongepagineerde bladen. Er zijn echter op verre na geen 810 meer aanwezig. De band is los gesneden en tal van bladzijden zijn er uitgenomen [1]), in het geheel omstreeks 120, zoodat er nog een kleine 600 over zijn. Van de vermiste heb ik sommige weer teruggevonden in de portefeuille's, getiteld: „Aant. van versch. zaken [2])"; met behulp van het register was het mogelijk ze te herkennen.

In het begin van het deel vindt men tal van aanteekeningen, betrekking hebbende op de belegering van de stad in 1650, ook tal van copieën van vroedschapsresoluiën, Resol. Holl. en Resol. St. Gen. uit dat jaar. Oorspronkelijk zal er nog heel wat meer aanwezig geweest zijn dan thans. Ik leid dit af, niet alleen uit de weggescheurde bladen (vele zijn niet gepagineerd, zoodat het moeielijk is uit te maken hoeveel is weggescheurd), maar ook uit deze aanteekening op p. 131: „Leest de belegeringe, hiervoor in 't boek gebonden, met notable documenten". Wat daarvan nu over is, geeft geen volledig overzicht van „de belegeringe", maar alleen enkele aan-

---

1) Ook de platen en enkele ingelaschte origineele brieven zijn verloren gegaan; zoo wordt bv. op p. 236 gesproken van Reinier Pauw, den zoon van burgem. Pauw, „wiens print hiervoor staet." De „print" is er niet meer.

2) In overleg en met goedvinden van den archivaris van Amsterdam, zal ik alle bladen uit deze portefeuilles, waarvan ik aldus de herkomst kan aantoonen, in den band leggen, waar zij behooren. Daar de meeste van deze bladen door mij aangehaald zijn als liggende in de portefeuilles „Aant. v. versch. zaken", zal ik — ten behoeve van een contrôle van mijn werk — in deze portefeuilles een blad leggen, waarop genoteerd staat welke aanteekeningen er uit zijn genomen en naar welken band zij overgebracht zijn.

teekeningen daarover, meest in later jaren door Bontemantel opgeschreven uit den mond van regenten, die een werkzaam aandeel hadden genomen aan de gebeurtenissen van 1650 [1]).

Hierop volgen allerlei projecten van de ingenieurs Jan Heymansz. Coeck en Volckert Croock, meest uit het jaar 1653, ten doel hebbende om aan Amsterdam een betere waterverversching te geven: een oud vraagstuk, dat nog geruimen tijd aan de orde zou blijven.

Te beginnen met p. 60 bevat dit deel aanteekeningen over het gebeurde in de vroedschapsvergadering, sedert 28 Januari 1653 tot aan het einde van het jaar 1670; geen notulen van alles wat in behandeling kwam, zooals de „Resolutiën van den raad", maar fragmenten, waarvan de inhoud in hoofdzaak overeenstemt met dien van de „Resolutiën"; soms echter zijn ze uitvoeriger. De verhouding tusschen het eerste deel der „Civ. en Milit. Regeering" en de deelen van de „Resolutiën van den raad", die over hetzelfde tijdvak, 1653—1670, loopen, zal het best blijken uit de volgende mededeelingen.

In Civ. en Mil. Reg. I vindt men zeer uitvoerige aanteekeningen over de magistraatsverkiezingen en over zuiver stedelijke aangelegenheden, zooals de openbare werken van Amsterdam; zij vormen den hoofdinhoud. Ook in de Resol. Raad komen deze aanteekeningen wel voor, maar niet even uitvoerig; ik vergeleek bv. wat in beide wordt medegedeeld over magistraatsverkiezingen in de jaren 1658—1662, en bevond toen, dat in de Resol. Raad niet voorkomen de aanteekeningen over de verkiezing van de veertienen in 1658, 1659 en 1661, en van burgemeesteren in 1659, 1660 en 1661, die men wel vindt in Civ. en Mil. Reg. I; ook bevat dit deel mededeelingen over benoemingen, door den krijgsraad gedaan, die de Resol. Raad niet hebben. De punten van beschrijving voor de dagvaart, met de daarop in de vroedschap genomen besluiten,

1) Vgl. ook de beschrijving van dit deel in de lijst van 1817, hiervóór, p. LXXXVIII, sub N° 9. De „lijste der geëxcuseerde en gecontinueerde regenten", waarvan daar gesproken wordt, ligt thans niet meer in dit deel, maar in Civ. en Mil. Reg. III.

worden steeds genoemd in Resol. Raad: in Civ. en Mil. Reg. I alleen die, waarbij Amsterdam een speciaal belang heeft, bv. de benoeming van een raadsheer, als er een Amsterdammer voor wordt aanbevolen. Over de buitenlandsche politiek bevatten de Resol. Raad veel meer dan Civ. en Mil. Reg. I; toch vindt men in dit laatste bv. weer zeer veel aanteekeningen over den vrede van Westminster en de acte van seclusie, de onderhandelingen, in 1663 over het „cantonneeren" van de Zuidelijke gewesten gevoerd, en het uitzenden van de Ruiter naar de kust van Guinea in 1664; alle belangrijke zaken van binnenlandsche politiek daarentegen: de langdurige onderhandelingen over het last- en veilgeld, het geschil van Overijsel met Willem Frederik in 1655, de pogingen, in 1655—1657 gedaan om den laatstgenoemde tot veldmaarschalk te verheffen, de opvoeding van den Prins, het geschil van Tromp en de Ruyter, het eeuwig edict en tal van dergelijke aangelegenheden komen zoowel in Civ. en Mil. Reg. I als in Resol. Raad voor.

In het algemeen kan men zeggen, dat de inhoud van Civ. en Mil. Reg. I een uittreksel is van Resol. Raad, maar soms uitvoeriger of met andere woorden, en wel hoofdzakelijk van die notulen, welke betrekking hebben op de „civiele en militaire regeering van Amsterdam", zooals de titel aangeeft. Geheel juist is dit echter niet, daar ook aangelegenheden van buitenlandsche politiek volstrekt niet zijn uitgesloten; een vast principe bij het samenstellen heb ik dus niet kunnen ontdekken.

Het waarschijnlijkst komt het mij voor dat Bontemantel naast zijne Resol. Raad een collectie aanteekeningen heeft willen verzamelen, hoofdzakelijk bevattende die gedeelte van de Resol. Raad, welke voor Amsterdam het belangrijkst waren; dat hij voor dat doel zelf een excerpt heeft gemaakt uit zijne Resol. Raad, evenals deze gerangschikt naar de data van de vroedschapsvergaderingen, en niet altijd dezelfde woorden heeft gebruikt, als daarin voorkomen, maar soms, met behulp van zijne kladnotulen of van hetgeen hij later nog vernomen had, of wel uit zijne herinnering, de een of andere zaak uitvoeriger of anders heeft medegedeeld. Het beste bewijs voor die meening

is, dunkt mij, dat, toen ik uit de Resol. Raad die aanteekeningen geëxcerpeerd had, welke van belang zijn voor de regeering van de stad, mijn excerpt in hoofdzaak hetzelfde bevatte als Civ. en Mil. Reg. I. Toch blijft het steeds noodig de Resol. Raad met dit deel te vergelijken, daar men soms nog iets nieuws vindt [1]).

Volgens mijne veronderstelling behoeft de inhoud van Civ. en Mil. Reg. I niet achtereenvolgens te zijn geschreven in de jaren, waarin de behandelde gebeurtenissen voorvielen, maar kan dit zelfs geruimen tijd daarna geschied zijn, bv. na Bontemantels ontslag uit de regeering, toen hij volop den tijd had uit zijne collectie aanteekeningen een excerpt voor een bepaald doel te maken. Enkele aanwijzingen schijnen daarmee in strijd; zoo leest men bv. op p. 149, naar aanleiding van iets, dat voorviel op een regeeringsmaaltijd: „op welcke maeltijt van deesen jaere 1654 een pasquil wierde geleesen" enz. Daaruit behoeft echter niet te volgen, dat Bontemantel p. 149 van Civ. en Mil. Reg. I in 1654 schreef; hij kan immers de woorden „van deesen jaere 1654" gedachteloos hebben overgenomen van een in 1654 gemaakte aanteekening, die hij overschreef, en misschien beteekent het ook alleen „van het genoemde jaar 1654". Daarentegen zijn er verscheiden aanwijzingen om te concludeeren dat de aanteekeningen niet werden geschreven in den tijd, waarover zij handelen. Uit de vele, die ik zou kunnen aanvoeren, wil ik er een noemen, die mij afdoende schijnt. In Civ. en Mil. Reg. I p. 646 bericht Bontemantel, wat op 25 Februari 1668 in den raad voorviel over de fortificatie van Naarden, en voegt daaraan toe, dat dit alles „ampel te leesen is in Aytsma, lib. 48" [2]). Deze mededeeling is niet later bijgeschreven, daar het gewone onderschrift van elk bericht over het in een vroedschapsvergadering behandelde: „was secretaris" enz., nog lager, onder de aangehaalde woorden, staat. Het 48ste boek van Aitzema nu komt in de fol° uitgave, die Bontemantel altijd citeert,

1) Dit is dan ook herhaaldelijk door mij gedaan. Tal van voorbeelden vindt men in Tweede deel, Bijlage I.

2) Zie Aitzema, S. v. S. e. O. VI p. 496 sqq.

voor in het zesde of laatste deel der „Saken van Staet en Oorlogh", dat eerst in 1672 uitkwam; de 4° uitgave heeft het in het XIV^de^ deel, dat in 1671 verscheen. Hieruit, en uit dergelijke bewijzen, meen ik te mogen afleiden dat Civ. en Mil. Reg. I, zoo al niet geheel, dan toch voor een groot deel eerst na 1671 is geschreven, het laatste gedeelte eerst na 1677, daar, na de mededeeling over de sollicitatie van Hudde naar het presidentschap van het Hof van Holland in 1670, onmiddellijk, op p. 787, met dezelfde hand en zonder eenig spoor van later te zijn bijgeschreven, een aanteekening volgt over de sollicitatie van Hudde naar het praesidium van den Hoogen Raad in 1676 en 1677 [1]).

Het tweede deel der „Civiele en militaire regeering der stad Amsterdam" behandelt de jaren 1670 en 1671. Vooraan liggen „Eenige remarques, getrocken uyt de notelen van twee pensionaressen, gehouden in de vergaederinge van de Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant, a° 1671, 1672, door Vivieen en Hop, pensionaressen van Dordrecht en Amsterdam, behelsende merckelijcke veel wonderlijcke gepasseerde saecken van oorloch, oproer etc. etc., (Pieter) de Groot, Raetpensionares (de Witt), (zijne) dienstdemisse, massacre, Fagel raetpensionares": een bundel van 76 bladz., waarvan 10 blanco. Slechts enkele aanteekeningen uit het jaar 1671 vindt men daarin; verder notulen van de Statenvergadering van Holland op 13 Juni, 25 Juni—27 Aug., 16—27 Sept. en 18 Nov.—20 Dec. 1672; ten slotte nog enkele uit de jaren 1673, 1674 en 1675.

1) Tusschen p. 559 en 560 is een blad ingeplakt, dat een aanteekening bevat over iets, dat op 28 en 29 Januari 1678 gebeurde; tusschen p. 569 en 570 ingeplakt vindt men een Extr. Vroedsch. Resol. van 22 November 1678, tusschen p. 601 en 602 een aanteekening over een gebeurtenis in 1680. Het inplakken bewijst, dat Bontemantel zich ook in 1678 en 1680 nog bezig hield met het aanvullen van deze collectie aanteekeningen, tevens dat de bladzijden, waarbij deze aanteekeningen ingeplakt zijn, vóór 1678 en 1680 resp. waren geschreven.

Zooals de titel aangeeft, hebben wij hier een excerpt uit de bekende, reeds door Wagenaar gebruikte notulen van Vivien en Hop, thans toebehoorende aan Mr. Roijaards van den Ham, te Utrecht [1]). Bontemantel zal ze waarschijnlijk te leen hebben gehad van den pensionaris Hop, met wien hij zeer bevriend was, en van hem vergunning hebben gekregen ze te excerpeeren.

Deze „remarques" behooren eigenlijk niet bij het deel, waarin zij thans liggen, maar moeten later daarheen overgebracht zijn [2]). Er wordt dan ook geen melding van gemaakt op het eerste blad van Civ. en Mil. Reg. II, waar de inhoud van dat deel met dezelfde bewoordingen wordt beschreven als N° 10 van de lijst van 1817 [3]); alleen volgt achter „bekommeringen" nog: „gehouden door Hans Bontemantel, Out-Scheepen en Raedt, voor sooveel de memorie heeft connen toedraegen, daer present is geweest, en, bij absentie, is bekent geworden.

En eenige tyckeninge der voornaemste H(eeren), als andere afbeeldinge.

Ende een register, vooraen ingestelt, der voornaemste saecken.

Instructie van den raetpensionares de Wit.

Instructie der pensionares Hop en (van sommige) Schouten etc."

---

1) Vgl. Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt II p. 221, noot 1. Deze auteur, die ook uit de manuscripten van Bontemantel geput heeft, vermeldt dat Bontemantels Notulen Staten van Holland 1670 toebehooren aan den heer Roijaards van den Ham (II, p. 88, noot 2); deze deelde mij echter mede, dat hij nooit manuscripten van B. heeft bezeten. De vergissing van den heer Lefèvre-Pontalis is waarschijnlijk hieraan toe te schrijven, dat hij ook inzage heeft genomen van Bontemantels excerpt uit de notulen van Vivien en Hop, en dit verward heeft met de origineele notulen van de beide pensionarissen, die de heer Roijaards bezit.

2) Op de lijst van 1817 komen zij voor als N° 26 (vgl. p. XC); ik vermoed, dat zij later zijn gebonden in een van de deelen, getiteld: Merkw. Stukken, en, toen dit uiteengehaald was, in Civ. en Mil. Reg. II gelegd, omdat ook dat deel de gebeurtenissen van 1671 en 1672 beschrijft.

3) Hiervóór, p. LXXXVIII en LXXXIX.

De laatste bladzijde is gepagineerd: 697. Er zijn echter geen 697 bladzijden meer over; in 't geheel ontbreken er 155. Zeer vele daarvan vond ik weer in de portefeuille Aant. v. versch. zaken I, maar niet alle. Zoo blijkt uit het register, dat op p. 542 iets gestaan heeft over „Raetpensionares beetert; wort ontslage; Raetsheerschap", en op p. 587 over „Sijn (nl. Jan de Witt's) hart aen de Heeren gepresenteert van Amsterdam"; deze aanteekeningen vond ik nergens terug. Ook de „tyckeninge en andere afbeeldinge" zijn alle verdwenen, insgelijks de instructie van den raadpensionaris.

Het deel begint met het verhaal der kuiperijen, die voorafgingen aan de verkiezingen van 1671 [1]), en bevat vervolgens uitvoerige notulen van de vroedschap en van den krijgsraad, waarin Bontemantel als kapitein der burgerij zitting had; deze notulen worden herhaaldelijk afgebroken door het verhaal van allerlei regeeringszaken uit denzelfden tijd [2]), vooral van gebeurtenissen, die te Amsterdam in 1672 voorvielen. Zooals uit het titelblad blijkt, vormen de aanteekeningen uit dat jaar zelfs den hoofdinhoud. Zij eindigen met Bontemantels ontslag uit de regeering en met het verhaal van enkele daarop betrekking hebbende gebeurtenissen.

Voor een zeer groot gedeelte komt de inhoud dus overeen met Resol. Raad III, voor zoover dit ook over de jaren 1671 en 1672 loopt. Toch blijft het telkens noodig ook deze deelen met elkaar te vergelijken [3]), daar zij elkander herhaaldelijk aanvullen; soms is het eene, soms het andere uitvoeriger. Een bepaalde aanwijzing voor het jaar, waarin deze aanteekeningen zijn opgesteld, vond ik niet; naar mijne meening zijn zij echter — evenals Civ. en Mil. Regeering I — van lateren datum dan de ermede overeenkomende Resol. Raad, en heeft Bonte-

---

1) Tweede deel, p. 152 sqq.

2) Op p. 72—99 vindt men bv. het verhaal van een geschil tusschen Amsterdam en Leiden, wegens het inloopen van zout water in Rijnland, door de sluizen van Amsterdam: een opmerkelijke waterschapsquaestie.

3) Dit is bijv. herhaaldelijk geschied in Tweede deel, p. 152—231.

mantel na 1672 daaruit geëxcerpeerd — hier en daar uit latere berichten weer aangevuld of gewijzigd — wat hem voor de regeering van Amsterdam het belangrijkst toescheen.

Het derde deel der Civ. en Mil. Regeering van Amsterdam — N° 1 en 2 van de lijst van 1817 — wordt door mij in zijn geheel uitgegeven.

In zijn geheel is eigenlijk minder juist. Behalve de verhandeling over „De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel, als crimineel en militaire", 489 fol. bladz. groot, bevat het nog een register, maar verder ook een „Clatbeschrijvinge", het ontwerp van het voorgaande gedeelte. In het derde hoofdstuk van deze inleiding, waar het plan van mijne Bontemantel-uitgave wordt uiteengezet, handel ik uitvoerig over den inhoud, en kan dus hier volstaan met de mededeeling, dat het een beschrijving van den regeeringsvorm van Amsterdam bevat in het tijdvak 1653—1672, door Bontemantel opgesteld gedurende zijn otium als magistraat, en bijna geheel getrokken uit vroeger door hem gehouden notulen en aanteekeningen.

Op de beschrijving van de voorgaande deelen volgt het best die van den band — N° 22 van de lijst van 1817 — getiteld: „Staten van Holland 1670", door Bontemantel zelf dikwijls geciteerd als „Haechse Annotatiën", die, behalve een register, 472 fol. bladz. telt, waarvan 50 in blanco, en Bontemantels notulen van de Staten-vergadering van Holland in het jaar 1670 bevat, waarheen hij, als afgetreden president van de schepenbank, namens Amsterdam was afgevaardigd. Ik deelde reeds mede [1]), dat ook in het eerste stuk van het derde deel der Resolutiën van den Raad, onder het opschrift „Hollantse besoignes", aanteekeningen gevonden worden over de Statenvergadering van 1670, die

---

1) Hiervóór, p. CIV.

echter heel wat beknopter zijn dan deze notulen. Uit schrift en inhoud blijkt dat wij hier te doen hebben met kladnotulen, door Bontemantel tijdens de vergadering — waar het hem niet aan schrijfgereedschap en andere hulpmiddelen zal hebben ontbroken — opgesteld. De officieele Resolutiën Holland 1670 zijn over de meeste onderwerpen veel uitvoeriger dan deze notulen, maar Bontemantel vermeldt herhaaldelijk de uitgebrachte adviezen van de ridderschap en de verschillende steden, en teekent bovendien tal van wetenswaardige zaken aan, die hij in het logement der heeren van Amsterdam van zijne medeafgevaardigden of van bezoekers vernam. Het belangrijkst zijn wel de mededeelingen over alles wat er te doen was naar aanleiding van de introductie van den Prins in den Raad van State, over de acte van harmonie, over een benoeming van een president van het Hof van Holland, vooral ook de uitlatingen van verschillende Amsterdamsche regenten over Jan de Witt, wiens positie in 1670 hoe langer hoe meer ondermijnd werd. Dat men een enkele maal in deze notulen wel eens zaken vindt opgeteekend, die minder met de regeering te maken hebben, blijkt uit wat boven is medegedeeld over het recept tegen podagra [1]), dat den lezer hier komt verrassen.

Gaan wij thans over tot die reeksen van aanteekeningen, welke op de rechtspraak betrekking hebben.

Ik vestigde er reeds [2]) de aandacht op, dat de titels, die tegenwoordig op den rug der banden van Bontemantels collectie voorkomen, niet van hem zelven afkomstig zijn, maar, naar ik vermoed, bedacht werden door Jhr. Beeldsnijder van Voshol, toen deze de verzameling op nieuw liet binden. De namen, waarmede Bontemantel zelf de verschillende deelen zijner collectie noemde, blijken uit de verwijzingen in margine [3]). Voor

---

1) Hiervóór, p. XXX.
2) Hiervóór, p. CIII.
3) Ook op de lijst van 1817 vindt men de meeste terug.

sommige is het verschil van titel gering. Of men, met Bontemantel, spreekt van zijne „Annotatiën van den raad", dan wel van „Resol. Raad", is eenerlei; ook de titel „Staten van Holland 1670" komt overeen met Bontemantels benaming „Notulen van de dagvaart" of „Notulen van de Statenvergadering" of „Haechse Annotatiën". Opmerkelijk is het, dat ik nergens een verwijzing vond naar de drie deelen zijner „Civiele en Militaire Regeering" — een bewijs te meer voor mijn vermoeden, dat deze drie deelen na 1672, en dus later dan de andere, zijn geschreven, zoodat in „Civ. en Mil. Reg." wel de „Resol. Raad" worden geciteerd, maar niet omgekeerd. De naam „Civ. en Mil. Reg." is ontleend aan den titel, dien Bontemantel zelf aan Civ. en Mil Reg. III gaf; de lange titel van Civ. en Mil. Reg. II, voorkomende op het schutblad, is door mij reeds medegedeeld; hoe hij Civ. en Mil. Reg. I noemde, is mij niet bekend.

Van meer belang is het echter te weten, hoe Bontemantel de overige deelen zijner collectie noemde, daar de tegenwoordige titels daarvan niet altijd aan den inhoud beantwoorden [1]). Door telkens plaatsen, waarnaar verwezen wordt, op te slaan, heb ik met zekerheid kunnen vaststellen, dat de volgende titels met elkaar overeenkomen:

Bij Bontemantel.		*Tegenwoordige titel.*
Annotatiën van Judicature	A =	Merkwaardige Stukken II 1671—1782.
„ „ „	B =	Civiele en Judicieele Aanteekeningen II.
„ „ „	C =	„ „ „ „ III, Eerste stuk.
„ „ „	D [2]) =	„ „ „ „ III, Tweede stuk.
„ „ Civile Saecken	A [3]) =	„ „ „ „ I.
„ „ „ „	B [4]) =	„ „ „ „ IV.

1) Bij het citeeren heb ik altijd den tegenwoordigen titel genomen, daar dit ook gedaan is door hen, die vóór mij B's manuscripten aanhaalden, en bovendien anders licht verwarring zou ontstaan.

2) Annot. v. Judic. A, B, C en D = N° 5, 6, 7 en 8 van de lijst van 1817.

3) Ook wel door Bontemantel aangehaald als „Civile saecken" of „Civile Annotatiën."

4) Annot. v. Civ. saecken A en B = N° 3 en 4 van de lijst van 1817.

Wat Bontemantel noemde „Annotatiën van Judicature A", heeft tegenwoordig den weinig gemotiveerden titel „Merkwaardige stukken, 2de deel, 1671—1782". De inhoud, geheel los in den band, bestaat uit 177 bladzijden, groot 4°; daarop volgen een groot aantal ongepagineerde blatzijden, waarvan slechts een tiental beschreven zijn. Wij hebben hier de aanteekeningen voor ons, door Bontemantel op het papier gebracht naar aanleiding van rechtszaken, die in de jaren 1651, 1652 en 1655 [1]) behandeld werden voor commissarissen van kleine zaken, alsmede enkele aanteekeningen van gevallen, die in 1654 door de schepenbank berecht werden.

Gewoonlijk vertelt Bontemantel de rechtszaak en het gevelde vonnis; herhaaldelijk verwijst hij daarbij naar de rechtsgeleerde werken, die ik vroeger vermeldde [2]); de grootste helft van het deel wordt zelfs ingenomen door aanhalingen uit die werken en door verhandelingen over allerlei theoretische rechtsquestiën, aan bekende juridische auteurs ontleend. Voorin vindt men een register op den geheelen inhoud, achterin een „register van alle Latijnse woorden, die op de kant van Grotius Hollantse Rechtsgeleertheyt staen, ende bastaert-duytse woorden [3])". Ook worden het gebed van commissarissen van kleine zaken, en formulieren voor de uitspraak van vonnissen in verschillende gevallen medegedeeld. Ten slotte geeft hij nog den verkorten inhoud van enkele vonnissen van het Hof of van den Hoogen Raad in causes célèbres, waarin Amsterdammers betrokken waren [4]).

Ik wees er reeds terloops op [5]), dat dit deel in den archiefinventaris is opgenomen onder den titel „Merkw.

---

1) Telkens (dit geldt voor alle later te noemen jaren, waarover aanteekeningen van rechtszaken loopen) resp van Febr. 1651—Febr. 1652, Febr. 1652—Febr. 1653 enz. In 't begin van Februari werden de commissarissen der lagere rechtbanken benoemd: Eerste deel, p. 255; ook wisselde dan het personeel der schepenbank.

2) Hiervóór, p. LVIII, noot 2.

3) Hiervóór, p. LIX.

4) Vgl. bv. Tweede deel, p. 470.

5) Hiervóór, p. CI.

stukken 1671—1682" — het laatste jaartal zal wel een drukfout zijn voor 1783 — terwijl de catalogus Weddepoh. twee deelen „Merkw. stukken" vermeldt, tezamen loopende over het tijdvak 1656—1782. De rugtitel van het overgebleven tweede deel heeft „1671—1782", waaruit volgt dat het eerste deel stukken heeft bevat over de jaren 1656—1671. Zooals men ziet, loopt de inhoud van het tweede deel niet over de jaren 1671—1782, maar over rechtszaken uit de jaren 1651, 1652, 1654 en 1655. Deze aanteekeningen behooren dus niet in den band, waarin zij liggen; ook past de band voor papier in fol° formaat, terwijl de aanteekeningen zelve op papier in groot 4° zijn geschreven; bovendien vullen zij het deel op verre na niet. Toch zijn zij, hoewel nu los in den band liggende, althans een tijd lang daarin gebonden geweest, zooals blijkt uit de overeenkomst tusschen de zaagsneden van den rug van het papier en de plaatsen, waar de touwen in den band zijn vastgemaakt.

Ik zou wel een gissing kunnen wagen, hoe deze aanteekeningen in den band, waarin zij thans liggen, zijn geraakt, maar zal mij daarvan onthouden, omdat ik zelfs van den lezer, die het geduld heeft gehad deze boedelbeschrijving tot dusverre te volgen, niet mag vergen ook nog het vrij ingewikkelde betoog aan te hooren, waarmede ik mijne gissing zou moeten rechtvaardigen. Daarom zal ik mij er mede tevreden stellen, de aandacht te hebben gevestigd op het verschil, dat er tusschen den rugtitel en den inhoud van het deel bestaat. Alleen zij nog medegedeeld, dat de oorspronkelijke inhoud van Merkw. Stukken II — waartoe N° 20, 21 en 26 van de lijst van 1817 behoord kunnen hebben — later verspreid is geraakt; het restant ligt waarschijnlijk thans in de portefeuille's met losse stukken.

—

„Civ. en Jud. Aant. II" is de tegenwoordige titel van wat Bontemantel „Annotatiën van Judicature B" noemde. Ook hier ligt de inhoud los in den band. De laatste bladz. is gepagineerd: 563; in werkelijkheid

zijn er echter maar ongeveer 500 fol. bladz., daar er een 50-tal is uitgescheurd en de paginatuur eenige malen overspringt.

Gaf het vorige deel ons de aanteekeningen over rechtszaken, behandeld in de jaren toen Bontemantel als rechter debuteerde, hier krijgen wij het vervolg daarvan, nl. aanteekeningen over zaken, voorgevallen in de schepenbank van 1654 en in het college van kleine zaken van 1655, aansluitende aan wat over die jaren in het vorige deel was opgeteekend; verder aanteekeningen over quaesties, behandeld in 1656 en 1657 voor commissarissen van huwelijksche zaken, in 1659 en 1668 voor de schepenbank, in 1665 voor assurantiemeesters; een enkele maal worden ook rechtszaken uit andere jaren vermeld, of gebeurtenissen, die met de rechtspraak niets te maken hebben, bv. een beschrijving van de feestelijkheden bij de publicatie van den vrede, in 1654. Ook hier vinden wij weder tal van verwijzingen naar of aanhalingen uit rechtsgeleerde werken, alsmede een aantal extract-vonnissen, „getrocken uyt het bouck van Jacob de Haen [1]), geweesen secretaris op de assurantiecamer, welck berust op deselve camer." Bij de aanhalingen is niet altijd na te gaan, wat Bontemantel aanleiding gaf tot zijn citaat; zoo vindt men ergens uit de „Conférence du droit françois avec le droit romain", van Autumme, het interessante citaat: „Les rabins ont escrit que le roy Salomon engrossa sa nourrice à dix ans", — niet, zooals men verwachten zou, bij een zaak, die voor commissarissen van huwelijksche zaken berecht werd, maar tusschen een geval van „vertroude goederen gestolen" en een geval, dat tot toelichting dient van den rechtsregel: „in cas d'appèl den impetrant niet compareerende, wort verleent comparuit."

Bontemantels „Annotatiën van Judicature C en D" vinden wij terug in „Civ. en Jud. Aant. III, Eerste en Tweede stuk." Van het eerste stuk is de laatste bladz.

---

1) Hij werd in 1594 secretaris: Wagenaar, Amsterdam, III p. 495.

[illegible]

Het eerste bevat de beschrijving van [illegible] zaken, voor de schepenbank behandeld in 1668, 1671 en 1672. Zeer uitvoerig wordt verhaald de zaak van [illegible] d'Amour [1], de zaak van Sijms [2], het proces tegen den kapitein van Haringcarspel [3], het proces van Anna Pauw contra Hendrik van Hoven [4], en een proces over de nalatenschap van den pater-Jezuiet Augustijn van Teilingen. Ook hier vindt men de gewone verwijzingen, inlasschingen van analoge rechtszaken uit andere jaren, aanteekeningen over de rechtspraak in het algemeen of over zaken, daarmede slechts los verbonden, bv. het geschil van schepenen en oudburgemeesteren over de preseance [5].

In het tweede vindt men aanteekeningen over rechtszaken, in 1672 voor schepenen behandeld — de voortzetting dus van wat over dat jaar in het eerste stuk is medegedeeld — tot op het oogenblik, dat Bontemantel uit de regeering werd ontslagen. Ook na dien tijd heeft hij echter aanteekening gehouden van belangrijke rechtszaken, die hem ter oore kwamen; zoo vindt men er nog uit 1676, 1677 en zelfs een van 14 November 1686. Tusschen dit alles in komen nog zaken voor uit vroeger jaren, vonnissen nl. van valsche munters in 1620, 1636 en 1669.

De „Annotatiën van Judicature A, B, C en D", overeenkomende met de deelen, die tegenwoordig getiteld

1) Vgl. Eerste deel, p. 36 sqq.
2) Vgl. Tweede deel, Bijlage II.
3) Vgl. Wagenaar, Amsterdam, I p. 621—624.
4) Vgl. Tweede deel, p. 483 sqq.
5) Vgl Eerste deel, p. 246—248 en 250—254.

zijn: Merkwaardige stukken II, 1671—1782, en Civiele en Judicieele Aanteekeningen II en III (Eerste en Tweede stuk), geven ons dus een overzicht van Bontemantels werkzaamheid in de rechtbanken, waarin hij achtereenvolgens zitting had. Dat deze aanteekeningen opgesteld zijn in de jaren, toen Bontemantel resp. commissaris van kleine zaken, schepen enz. was, ligt voor de hand. De mogelijkheid bestaat, dat hij ze eerst later heeft in het net geschreven uit vroeger gemaakte kladnotulen, maar geen enkele aanwijzing daarvoor heb ik gevonden; het is trouwens ook van weinig belang.

Zetten wij thans onze boedelbeschrijving voort met den inhoud der beide deelen, die Bontemantel „Annotatiën van Civile Saecken A en B" noemde, thans resp. getiteld: „Civiele en Judicieele Aanteekeningen I en IV."

In Civ. en Judic. Aant. I ligt de inhoud weder los in den band; voorin vindt men een register. De laatste gepagineerde bladz. is genummerd: 861; tal van bladzijden ontbreken echter, zoodat thans nog maar omstreeks 550 fol. bladz. over zijn.

Het is niet doenlijk, met enkele woorden een denkbeeld van den inhoud te geven; ook is het wenschelijk, dat men hier een korte opgave vinde van alle eenigszins belangrijke stukken, die er in voorkomen, omdat het volstrekt niet mijn voornemen is al het wetenswaardige uit Bontemantels gedenkschriften te laten drukken. Bij deze opgave laat ik alles weg, wat men elders gemakkelijk kan vinden, bv. in de Amsterdamsche vroedschapsresolutiën, in Resol. Holl. en Resol. St. Gen., alsmede copieën van verdragen, commissiën en andere bekende documenten. Bijna alle stukken zijn copieën, grootendeels niet van de hand van Bontemantel; onder de missiven, waarvan ik den inhoud vermeld, is geen enkele origineele.

p. 14—16: Schrijven van burgemeesteren van Amsterdam aan de Synode te Haarlem (1627), over

de zaak van den predikant Hanekop, deels in extracto, deels in extenso [1]).

p. 18—20: Bij de hier medegedeelde commissie van Willem II tot gouverneur, kapitein-generaal en admiraal van Holland en Westfriesland vindt men enkele aanteekeningen over het zitting nemen van Frederik Hendrik en Willem II als eerste edele in Holland.

p. 26—29: Aanteekening over de volgende gebeurtenis: op 6 October 1639 was de groote kerkeraad bijeen om een predikant te verkiezen, uit een nominatie van drie personen. De commissaris-politiek, vanwege burgemeesteren daar tegenwoordig, gaf te kennen dat deze N° 1 van het drietal niet wilden hebben; dat zij N° 2 beter achtten op een dorp dan in Amsterdam — zoo hij echter gekozen werd, zouden zij nader informeeren — en dat zij de verkiezing van N° 3 wel konden goedkeuren [2]). Daarop zond de kerkeraad gedeputeerden naar burgem. om te klagen, dat hem, dus doende, de vrijheid der verkiezing geheel benomen werd. De gedeput. rapporteerden, dat burgem. hadden gezegd met een goede bedoeling te hebben gehandeld, maar dat zij in het vervolg zich zouden onthouden van zulk een waarschuwing en de kerk bij haar vrijheid laten, onverminderd hun recht om de keuze te approbeeren: „'t welck de gedeputeerden van de kercke rapporteerende, is bij den achtb.

---

1) Vgl. hierna, Eerste deel, p. 138, noot 3, en H. W. ter Haar, Jacobus Trigland, p. 58 sqq.

2) Het voorgaande is ook medegedeeld: Eerste deel, p. 137. Het slot, waarvan ik toen de bedoeling slechts kon gissen, wordt nu toegelicht door de rest van het verhaal, dat hierboven uitvoerig wordt medegedeeld. Bij het drukken van Eerste deel, p. 137, stond mij de plaats uit Civ. en Judic. Aant. I, p. 26—29, niet meer voor den geest — wat, naar ik hoop, zijne verontschuldiging zal vinden in den rijken en veelslachtigen inhoud van de collectie-Bontemantel.

De laatste bladzijde is gepagineerd: 697. Er zijn echter geen 697 bladzijden meer over; in 't geheel ontbreken er 155. Zeer vele daarvan vond ik weer in de portefeuille Aant. v. versch. zaken I, maar niet alle. Zoo blijkt uit het register, dat op p. 542 iets gestaan heeft over „Raetpensionares beetert; wort ontslage; Raetsheerschap", en op p. 587 over „Sijn (nl. Jan de Witt's) hart aen de Heeren gepresenteert van Amsterdam"; deze aanteekeningen vond ik nergens terug. Ook de „tyckeninge en andere afbeeldinge" zijn alle verdwenen, insgelijks de instructie van den raadpensionaris.

Het deel begint met het verhaal der kuiperijen, die voorafgingen aan de verkiezingen van 1671 [1]), en bevat vervolgens uitvoerige notulen van de vroedschap en van den krijgsraad, waarin Bontemantel als kapitein der burgerij zitting had; deze notulen worden herhaaldelijk afgebroken door het verhaal van allerlei regeeringszaken uit denzelfden tijd [2]), vooral van gebeurtenissen, die te Amsterdam in 1672 voorvielen. Zooals uit het titelblad blijkt, vormen de aanteekeningen uit dat jaar zelfs den hoofdinhoud. Zij eindigen met Bontemantels ontslag uit de regeering en met het verhaal van enkele daarop betrekking hebbende gebeurtenissen.

Voor een zeer groot gedeelte komt de inhoud dus overeen met Resol. Raad III, voor zoover dit ook over de jaren 1671 en 1672 loopt. Toch blijft het telkens noodig ook deze deelen met elkaar te vergelijken [3]), daar zij elkander herhaaldelijk aanvullen; soms is het eene, soms het andere uitvoeriger. Een bepaalde aanwijzing voor het jaar, waarin deze aanteekeningen zijn opgesteld, vond ik niet; naar mijne meening zijn zij echter — evenals Civ. en Mil. Regeering I — van lateren datum dan de ermede overeenkomende Resol. Raad, en heeft Bonte-

---

1) Tweede deel, p. 152 sqq.

2) Op p. 72—99 vindt men bv. het verhaal van een geschil tusschen Amsterdam en Leiden, wegens het inloopen van zout water in Rijnland, door de sluizen van Amsterdam: een opmerkelijke waterschapsquaestie.

3) Dit is bijv. herhaaldelijk geschied in Tweede deel, p. 152—231.

mantel na 1672 daaruit geëxcerpeerd — hier en daar uit latere berichten weer aangevuld of gewijzigd — wat hem voor de regeering van Amsterdam het belangrijkst toescheen.

Het derde deel der Civ. en Mil. Regeering van Amsterdam — N° 1 en 2 van de lijst van 1817 — wordt door mij in zijn geheel uitgegeven.

In zijn geheel is eigenlijk minder juist. Behalve de verhandeling over „De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel, als crimineel en militaire", 489 fol. bladz. groot, bevat het nog een register, maar verder ook een „Clatbeschrijvinge", het ontwerp van het voorgaande gedeelte. In het derde hoofdstuk van deze inleiding, waar het plan van mijne Bontemantel-uitgave wordt uiteengezet, handel ik uitvoerig over den inhoud, en kan dus hier volstaan met de mededeeling, dat het een beschrijving van den regeeringsvorm van Amsterdam bevat in het tijdvak 1653—1672, door Bontemantel opgesteld gedurende zijn otium als magistraat, en bijna geheel getrokken uit vroeger door hem gehouden notulen en aanteekeningen.

Op de beschrijving van de voorgaande deelen volgt het best die van den band — N° 22 van de lijst van 1817 — getiteld: „Staten van Holland 1670", door Bontemantel zelf dikwijls geciteerd als „Haechse Annotatiën", die, behalve een register, 472 fol. bladz. telt, waarvan 50 in blanco, en Bontemantels notulen van de Staten-vergadering van Holland in het jaar 1670 bevat, waarheen hij, als afgetreden president van de schepenbank, namens Amsterdam was afgevaardigd. Ik deelde reeds mede [1]), dat ook in het eerste stuk van het derde deel der Resolutiën van den Raad, onder het opschrift „Hollantse besoignes", aanteekeningen gevonden worden over de Statenvergadering van 1670, die

---

1) Hiervóór, p. CIV.

echter heel wat beknopter zijn dan deze notulen. Uit schrift en inhoud blijkt dat wij hier te doen hebben met kladnotulen, door Bontemantel tijdens de vergadering — waar het hem niet aan schrijfgereedschap en andere hulpmiddelen zal hebben ontbroken — opgesteld. De officieele Resolutiën Holland 1670 zijn over de meeste onderwerpen veel uitvoeriger dan deze notulen, maar Bontemantel vermeldt herhaaldelijk de uitgebrachte adviezen van de ridderschap en de verschillende steden, en teekent bovendien tal van wetenswaardige zaken aan, die hij in het logement der heeren van Amsterdam van zijne medeafgevaardigden of van bezoekers vernam. Het belangrijkst zijn wel de mededeelingen over alles wat er te doen was naar aanleiding van de introductie van den Prins in den Raad van State, over de acte van harmonie, over een benoeming van een president van het Hof van Holland, vooral ook de uitlatingen van verschillende Amsterdamsche regenten over Jan de Witt, wiens positie in 1670 hoe langer hoe meer ondermijnd werd. Dat men een enkele maal in deze notulen wel eens zaken vindt opgeteekend, die minder met de regeering te maken hebben, blijkt uit wat boven is medegedeeld over het recept tegen podagra [1]), dat den lezer hier komt verrassen.

Gaan wij thans over tot die reeksen van aanteekeningen, welke op de rechtspraak betrekking hebben.

Ik vestigde er reeds [2]) de aandacht op, dat de titels, die tegenwoordig op den rug der banden van Bontemantels collectie voorkomen, niet van hem zelven afkomstig zijn, maar, naar ik vermoed, bedacht werden door Jhr. Beeldsnijder van Voshol, toen deze de verzameling op nieuw liet binden. De namen, waarmede Bontemantel zelf de verschillende deelen zijner collectie noemde, blijken uit de verwijzingen in margine [3]). Voor

---

1) Hiervóór, p. XXX.
2) Hiervóór, p. CIII.
3) Ook op de lijst van 1817 vindt men de meeste terug.

sommige is het verschil van titel gering. [illegible] Bontemantel spreekt van zijne „Annotatien van den Raad", dan wel van „Resol. Raad", is eenerlei; ook de titel „Staten van Holland 1670" komt overeen met Bontemantels benaming „Notulen van de dagvaart" of „Notulen van de Statenvergadering" of „Haechse Annotatien". Opmerkelijk is het, dat ik nergens een verwijzing vond naar de drie deelen zijner „Civiele en Militaire Regeering" — een bewijs te meer voor mijn vermoeden, dat deze drie deelen na 1672, en dus later dan de andere, zijn geschreven, zoodat in „Civ. en Mil. Reg." wel de „Resol. Raad" worden geciteerd, maar niet omgekeerd. De naam „Civ. en Mil. Reg." is ontleend aan den titel, dien Bontemantel zelf aan Civ. en Mil Reg. III gaf; de lange titel van Civ. en Mil. Reg. II, voorkomende op het schutblad, is door mij reeds medegedeeld; hoe hij Civ. en Mil. Reg. I noemde, is mij niet bekend.

Van meer belang is het echter te weten, hoe Bontemantel de overige deelen zijner collectie noemde, daar de tegenwoordige titels daarvan niet altijd aan den inhoud beantwoorden [1]). Door telkens plaatsen, waarnaar verwezen wordt, op te slaan, heb ik met zekerheid kunnen vaststellen, dat de volgende titels met elkaar overeenkomen:

Bij Bontemantel.			*Tegenwoordige titel.*
Annotatiën van Judicature	A	=	Merkwaardige Stukken II 1671—1782.
„ „ „	B	=	Civiele en Judicieele Aanteekeningen II.
„ „ „	C	=	„ „ „ „ III, Eerste stuk.
„ „ „	D [2])	=	„ „ „ „ III, Tweede stuk.
„ „ Civile Saecken	A [3])	=	„ „ „ „ I.
„ „ „ „	B [4])	=	„ „ „ „ IV.

1) Bij het citeeren heb ik altijd den tegenwoordigen titel genomen, daar dit ook gedaan is door hen, die vóór mij B's manuscripten aanhaalden, en bovendien anders licht verwarring zou ontstaan.

2) Annot. v. Judic. A, B, C en D = N° 5, 6, 7 en 8 van de lijst van 1817.

3) Ook wel door Bontemantel aangehaald als „Civile saecken" of „Civile Annotatiën."

4) Annot. v. Civ. saecken A en B = N° 3 en 4 van de lijst van 1817.

Wat Bontemantel noemde „Annotatiën van Judicature A", heeft tegenwoordig den weinig gemotiveerden titel „Merkwaardige stukken, 2de deel, 1671—1782". De inhoud, geheel los in den band, bestaat uit 177 bladzijden, groot 4°; daarop volgen een groot aantal ongepagineerde blatzijden, waarvan slechts een tiental beschreven zijn. Wij hebben hier de aanteekeningen voor ons, door Bontemantel op het papier gebracht naar aanleiding van rechtszaken, die in de jaren 1651, 1652 en 1655 [1]) behandeld werden voor commissarissen van kleine zaken, alsmede enkele aanteekeningen van gevallen, die in 1654 door de schepenbank berecht werden.

Gewoonlijk vertelt Bontemantel de rechtszaak en het gevelde vonnis; herhaaldelijk verwijst hij daarbij naar de rechtsgeleerde werken, die ik vroeger vermeldde [2]); de grootste helft van het deel wordt zelfs ingenomen door aanhalingen uit die werken en door verhandelingen over allerlei theoretische rechtsquestiën, aan bekende juridische auteurs ontleend. Voorin vindt men een register op den geheelen inhoud, achterin een „register van alle Latijnse woorden, die op de kant van Grotius Hollantse Rechtsgeleertheyt staen, ende bastaert-duytse woorden [3])". Ook worden het gebed van commissarissen van kleine zaken, en formulieren voor de uitspraak van vonnissen in verschillende gevallen medegedeeld. Ten slotte geeft hij nog den verkorten inhoud van enkele vonnissen van het Hof of van den Hoogen Raad in causes célèbres, waarin Amsterdammers betrokken waren [4]).

Ik wees er reeds terloops op [5]), dat dit deel in den archiefinventaris is opgenomen onder den titel „Merkw.

---

1) Telkens (dit geldt voor alle later te noemen jaren, waarover aanteekeningen van rechtszaken loopen) resp van Febr. 1651—Febr. 1652, Febr. 1652—Febr. 1653 enz. In 't begin van Februari werden de commissarissen der lagere rechtbanken benoemd: Eerste deel, p. 255; ook wisselde dan het personeel der schepenbank.

2) Hiervóór, p. LVIII, noot 2.

3) Hiervóór, p. LIX.

4) Vgl. bv. Tweede deel, p. 470.

5) Hiervóór, p. CI.

stukken 1671—1683" — het laatste jaartal zal wel een drukfout zijn voor 1783 — terwijl de catalogus Weddepohl twee deelen „Merkw. stukken" vermeldt, tezamen loopende over het tijdvak 1656—1782. De rugtitel van het overgebleven tweede deel heeft „1671—1782", waaruit volgt dat het eerste deel stukken heeft bevat over de jaren 1656—1671. Zooals men ziet, loopt de inhoud van het tweede deel niet over de jaren 1671—1782, maar over rechtszaken uit de jaren 1651, 1652, 1654 en 1655. Deze aanteekeningen behooren dus niet in den band, waarin zij liggen; ook past de band voor papier in fol° formaat, terwijl de aanteekeningen zelve op papier in groot 4° zijn geschreven; bovendien vullen zij het deel op verre na niet. Toch zijn zij, hoewel nu los in den band liggende, althans een tijd lang daarin gebonden geweest, zooals blijkt uit de overeenkomst tusschen de zaagsneden van den rug van het papier en de plaatsen, waar de touwen in den band zijn vastgemaakt.

Ik zou wel een gissing kunnen wagen, hoe deze aanteekeningen in den band, waarin zij thans liggen, zijn geraakt, maar zal mij daarvan onthouden, omdat ik zelfs van den lezer, die het geduld heeft gehad deze boedelbeschrijving tot dusverre te volgen, niet mag vergen ook nog het vrij ingewikkelde betoog aan te hooren, waarmede ik mijne gissing zou moeten rechtvaardigen. Daarom zal ik mij er mede tevreden stellen, de aandacht te hebben gevestigd op het verschil, dat er tusschen den rugtitel en den inhoud van het deel bestaat. Alleen zij nog medegedeeld, dat de oorspronkelijke inhoud van Merkw. Stukken II — waartoe N° 20, 21 en 26 van de lijst van 1817 behoord kunnen hebben — later verspreid is geraakt; het restant ligt waarschijnlijk thans in de portefeuille's met losse stukken.

„Civ. en Jud. Aant. II" is de tegenwoordige titel van wat Bontemantel „Annotatiën van Judicature B" noemde. Ook hier ligt de inhoud los in den band. De laatste bladz. is gepagineerd: 563; in werkelijkheid

zijn er echter maar ongeveer 500 fol. bladz., daar er een 50-tal is uitgescheurd en de paginatuur eenige malen overspringt.

Gaf het vorige deel ons de aanteekeningen over rechtszaken, behandeld in de jaren toen Bontemantel als rechter debuteerde, hier krijgen wij het vervolg daarvan, nl. aanteekeningen over zaken, voorgevallen in de schepenbank van 1654 en in het college van kleine zaken van 1655, aansluitende aan wat over die jaren in het vorige deel was opgeteekend; verder aanteekeningen over quaesties, behandeld in 1656 en 1657 voor commissarissen van huwelijksche zaken, in 1659 en 1668 voor de schepenbank, in 1665 voor assurantiemeesters; een enkele maal worden ook rechtszaken uit andere jaren vermeld, of gebeurtenissen, die met de rechtspraak niets te maken hebben, bv. een beschrijving van de feestelijkheden bij de publicatie van den vrede, in 1654. Ook hier vinden wij weder tal van verwijzingen naar of aanhalingen uit rechtsgeleerde werken, alsmede een aantal extract-vonnissen, „getrocken uyt het bouck van Jacob de Haen [1]), geweesen secretaris op de assurantiecamer, welck berust op deselve camer." Bij de aanhalingen is niet altijd na te gaan, wat Bontemantel aanleiding gaf tot zijn citaat; zoo vindt men ergens uit de „Conférence du droit françois avec le droit romain", van Autumme, het interessante citaat: „Les rabins ont escrit que le roy Salomon engrossa sa nourrice à dix ans", — niet, zooals men verwachten zou, bij een zaak, die voor commissarissen van huwelijksche zaken berecht werd, maar tusschen een geval van „vertroude goederen gestolen" en een geval, dat tot toelichting dient van den rechtsregel: „in cas d'appèl den impetrant niet compareerende, wort verleent comparuit."

Bontemantels „Annotatiën van Judicature C en D" vinden wij terug in „Civ. en Jud. Aant. III, Eerste en Tweede stuk." Van het eerste stuk is de laatste bladz.

---

1) Hij werd in 1594 secretaris: Wagenaar, Amsterdam, III p. 495.

gepagineerd 502; in werkelijkheid zijn er, doordat enkele malen de paginatuur verspringt en een aantal bladen zijn weggescheurd — daarentegen ook verschillende ongepagineerde ingelascht — omstreeks 450 fol. bladz.; p. 41—133 van het eerste stuk vindt men in het tweede, waar zij door een vergissing van den binder zullen zijn terecht gekomen. Het tweede stuk telt slechts 46 bladzijden (gepagineerd 10—57, doch p. 46 en 47 ontbreken) en verder p. 41—133 uit het eerste stuk. Beide worden voorafgegaan door een register.

Het eerste bevat de beschrijving van allerlei rechtszaken, voor de schepenbank behandeld in 1669, 1671 en 1672. Zeer uitvoerig wordt verhaald de zaak van notaris d'Amour [1]), de zaak van Sijms [2]), het proces tegen den kapitein van Haringcarspel [3]), het proces van Anna Pauw contra Hendrik van Hoven [4]), en een proces over de nalatenschap van den pater-Jezuiet Augustijn van Teilingen. Ook hier vindt men de gewone verwijzingen, inlasschingen van analoge rechtszaken uit andere jaren, aanteekeningen over de rechtspraak in het algemeen of over zaken, daarmede slechts los verbonden, bv. het geschil van schepenen en oudburgemeesteren over de préséance [5]).

In het tweede vindt men aanteekeningen over rechtszaken, in 1672 voor schepenen behandeld — de voortzetting dus van wat over dat jaar in het eerste stuk is medegedeeld — tot op het oogenblik, dat Bontemantel uit de regeering werd ontslagen. Ook na dien tijd heeft hij echter aanteekening gehouden van belangrijke rechtszaken, die hem ter oore kwamen; zoo vindt men er nog uit 1676, 1677 en zelfs een van 14 November 1686. Tusschen dit alles in komen nog zaken voor uit vroeger jaren, vonnissen nl. van valsche munters in 1620, 1636 en 1669.

De „Annotatiën van Judicature A, B, C en D", overeenkomende met de deelen, die tegenwoordig getiteld

---

1) Vgl. Eerste deel, p. 36 sqq.
2) Vgl. Tweede deel, Bijlage II.
3) Vgl. Wagenaar, Amsterdam, I p. 621—624.
4) Vgl. Tweede deel, p. 483 sqq.
5) Vgl. Eerste deel, p. 246—248 en 250—254.

zijn: Merkwaardige stukken II, 1671—1782, en Civiele en Judicieele Aanteekeningen II en III (Eerste en Tweede stuk), geven ons dus een overzicht van Bontemantels werkzaamheid in de rechtbanken, waarin hij achtereenvolgens zitting had. Dat deze aanteekeningen opgesteld zijn in de jaren, toen Bontemantel resp. commissaris van kleine zaken, schepen enz. was, ligt voor de hand. De mogelijkheid bestaat, dat hij ze eerst later heeft in het net geschreven uit vroeger gemaakte kladnotulen, maar geen enkele aanwijzing daarvoor heb ik gevonden; het is trouwens ook van weinig belang.

Zetten wij thans onze boedelbeschrijving voort met den inhoud der beide deelen, die Bontemantel „Annotatiën van Civile Saecken A en B" noemde, thans resp. getiteld: „Civiele en Judicieele Aanteekeningen I en IV."

In Civ. en Judic. Aant. I ligt de inhoud weder los in den band; voorin vindt men een register. De laatste gepagineerde bladz. is genummerd: 861; tal van bladzijden ontbreken echter, zoodat thans nog maar omstreeks 550 fol. bladz. over zijn.

Het is niet doenlijk, met enkele woorden een denkbeeld van den inhoud te geven; ook is het wenschelijk, dat men hier een korte opgave vinde van alle eenigszins belangrijke stukken, die er in voorkomen, omdat het volstrekt niet mijn voornemen is al het wetenswaardige uit Bontemantels gedenkschriften te laten drukken. Bij deze opgave laat ik alles weg, wat men elders gemakkelijk kan vinden, bv. in de Amsterdamsche vroedschapsresolutiën, in Resol. Holl. en Resol. St. Gen., alsmede copieën van verdragen, commissiën en andere bekende documenten. Bijna alle stukken zijn copieën, grootendeels niet van de hand van Bontemantel; onder de missiven, waarvan ik den inhoud vermeld, is geen enkele origineele.

p. 14—16: Schrijven van burgemeesteren van Amsterdam aan de Synode te Haarlem (1627), over

de zaak van den predikant Hanekop, deels in extracto, deels in extenso [1]).

p. 18—20: Bij de hier medegedeelde commissie van Willem II tot gouverneur, kapitein-generaal en admiraal van Holland en Westfriesland vindt men enkele aanteekeningen over het zitting nemen van Frederik Hendrik en Willem II als eerste edele in Holland.

p. 26—29: Aanteekening over de volgende gebeurtenis: op 6 October 1639 was de groote kerkeraad bijeen om een predikant te verkiezen, uit een nominatie van drie personen. De commissaris-politiek, vanwege burgemeesteren daar tegenwoordig, gaf te kennen dat deze N° 1 van het drietal niet wilden hebben; dat zij N° 2 beter achtten op een dorp dan in Amsterdam — zoo hij echter gekozen werd, zouden zij nader informeeren — en dat zij de verkiezing van N° 3 wel konden goedkeuren [2]). Daarop zond de kerkeraad gedeputeerden naar burgem. om te klagen, dat hem, dus doende, de vrijheid der verkiezing geheel benomen werd. De gedeput. rapporteerden, dat burgem. hadden gezegd met een goede bedoeling te hebben gehandeld, maar dat zij in het vervolg zich zouden onthouden van zulk een waarschuwing en de kerk bij haar vrijheid laten, onverminderd hun recht om de keuze te approbeeren: „'t welck de gedeputeerden van de kercke rapporteerende, is bij den achtb.

---

1) Vgl. hierna, Eerste deel, p. 138, noot 3, en H. W. ter Haar, Jacobus Trigland, p. 58 sqq.

2) Het voorgaande is ook medegedeeld: Eerste deel, p. 137. Het slot, waarvan ik toen de bedoeling slechts kon gissen, wordt nu toegelicht door de rest van het verhaal, dat hierboven uitvoerig wordt medegedeeld. Bij het drukken van Eerste deel, p. 137, stond mij de plaats uit Civ. en Judic. Aant. I, p. 26—29, niet meer voor den geest — wat, naar ik hoop, zijne verontschuldiging zal vinden in den rijken en veelslachtigen inhoud van de collectie-Bontemantel.

Heere Commissaris (politiek) versterckt; dit den broeders in 't gemeen wel bevallende, is in ons [1]) kerckenbouck gebouckeert, luydende de acte van woort tot woort aldus": (deze acte laat ik weg, omdat zij slechts de bovenstaande verklaring van burgem. constateert). Daarop lieten burgem. echter door den commissaris bekend maken, dat „wij hunne meening niet goed hadden gevat, alsoo die noyt waere geweest, omtrent de nominatie ende ventilatie haere advertissement nae te laten, maer haere vrijhyt daerinne wilden behouden." De kerkeraad zond wederom gedep. naar burgem. om te verzoeken, dat zij de zaak zoo wilden laten, als die in de voornoemde acte was opgeteekend. Burgem. verzochten copie van die acte, wat eerst geweigerd werd, als prejudiciabel voor de kerk, terwijl de stilus fori ecclesiastici niet medebracht aan politieke magistraten extracten uit de notulen te geven: „'t is seecker, dat onder ons noch veele geoffenseerde leedematen sijn over 't innecoomen van de sessie [2]), dewelcke ons meer als genoch te doen geven, (en) op onse actiën letten; wat sullen die niet wel te seggen hebben, wanneer dit tot haeren ooren soude moogen coomen?" Op voortdurend aanhouden van burgem. werd echter later copie van de acte gegeven, „met betuyginge ende verclaringe, dat het geschiedde sonder prejuditie van de vrijhyt der kercke ende met vertrouwen, dat wij voor het toecomende niet meer alsoo sullen beswaert worden."

1) Uit dit „ons" en het later volgende „wij" blijkt, dat de memorie afkomstig is van een predikant of een ander kerkeraadslid.

2) Bedoeld wordt: over het besluit van de regeering om zich door commissarissen-politiek in den kerkeraad te doen vertegenwoordigen. Dit besluit kwam in 1631 in werking: zie Eerste deel, p. 136.

verklaring daarvan wenschten, werd deze geweigerd. — Over het algemeen is de gezindheid van de Zweden niet gunstig ten opzichte van de Hollanders.

p. 350—354: Memorie over commissarissen van huwelijksche zaken (door mij uitgegeven, hierna, Tweede deel, p. 464—467).

p. 374 en 375: Missive van van Beverningh en Nieupoort, extraord. ambassadeurs in Engeland, aan de Staten van Holland, d.d. Westminster, 17/27 Maart 1654: berichten over de Engelsche vloot; over de vredesvoorwaarden is men het nog niet geheel eens; er wordt nog onderhandeld over het opnemen van Denemarken in den vrede, en over de vorderingen van de Engelsche en de Hollandsche Oost-Indische Compagnie [1]).

p. 522: Excerpt uit een brief, d.d. Dantzig, 26 April 1656, van? aan? bevat berichten over den oorlog tusschen Zweden en Polen.

p. 542—544: Missive van de Staten van Holland aan de regeering van Amsterdam, d.d. 's Gravenhage, 26 April 1657, ter begeleiding van een plakkaat over het aanhouden van Fransche goederen, met verzoek het te publiceeren en eenige leden uit de vroedschap te committeeren om aanteekening te houden van de aan te brengen schepen, koopwaren, wisselbrieven enz., en den eed af te nemen van hen, die verdacht worden Fransche goederen te verzwijgen; verder verzoek om alle ingezetenen bij notificatie op te roepen voor de te benoemen commissie, ten einde opgave te doen van schepen, koopwaren, wisselbrieven en andere effecten, toebehoorende aan onderdanen van Frankrijk. Notificatie (de boven bedoelde) van 4 Mei 1657.

1) Vgl. hierbij het gedrukte verbaal van deze ambassade, p. 325 en 326.

dent van Denemarken in den Haag, d. d. Hamburg, 21 Augustus 1658; bericht over den oorlog: Karel X heeft het beleg voor Kopenhagen geslagen; de Denen zien uit naar hulp van de Staten-Generaal.

p. 231—255: Concept-contract, met de extraord. ambassadeurs van Engeland te sluiten (1651), met remarques van Zeeland en advies van Amsterdam.

p. 240: Missive van Simon van Hoorn, gedeputeerde van Amsterdam ter dagvaart, aan? (waarschijnlijk aan burgemeesteren van Amsterdam) d.d. Den Haag, 17 December 1652, over het gevecht van Tromp met de Engelsche vloot bij de Singels.

p. 270—280: Memorie over oorsprong en bevoegdheid van de Bank van kleine zaken (door mij uitgegeven, hierna, Tweede deel, p. 453—463).

p. 280—290: Memorie over de Rekenkamer van Amsterdam, met tal van extracten uit de Willekeuren, Schepenminuutregister, Groot-memoriaal, Resol. Vroedschap, Resol. Oudraad en Register van de taxatiën in 1641.

p. 346—350: Missive van van Beuningen, extraord. ambassadeur in Zweden, aan de Staten van Holland, d.d. Stockholm, 22 Februari 1653: de buitengewone gezanten van Denemarken, die te Stockholm zijn aangekomen, hebben in de publieke audientie aan de Koningin van Zweden verzocht, dat Zweden met Denemarken maatregelen zal beramen om, bij den dreigenden oorlog tusschen Engeland en de Republiek der Vereenigde Provinciën, de vrijheid van handel en scheepvaart op de Oostzee te beschermen. In een particuliere audientie hebben zij verzocht, dat Zweden de Republiek tegen Engeland zal bijstaan of althans niets te haren nadeele zal doen. De Koningin heeft geantwoord, neutraal te willen blijven; maar toen de Deensche gezanten een formeele

verklaring daarvan wenschten, werd deze geweigerd. — Over het algemeen is de gezindheid van de Zweden niet gunstig ten opzichte van de Hollanders.

p. 350—354: Memorie over commissarissen van huwelijksche zaken (door mij uitgegeven, hierna, Tweede deel, p. 464—467).

p. 374 en 375: Missive van van Beverningh en Nieupoort, extraord. ambassadeurs in Engeland, aan de Staten van Holland, d.d. Westminster, 17/27 Maart 1654: berichten over de Engelsche vloot; over de vredesvoorwaarden is men het nog niet geheel eens; er wordt nog onderhandeld over het opnemen van Denemarken in den vrede, en over de vorderingen van de Engelsche en de Hollandsche Oost-Indische Compagnie [1]).

p. 522: Excerpt uit een brief, d.d. Dantzig, 26 April 1656, van? aan? bevat berichten over den oorlog tusschen Zweden en Polen.

p. 542—544: Missive van de Staten van Holland aan de regeering van Amsterdam, d.d. 's Gravenhage, 26 April 1657, ter begeleiding van een plakkaat over het aanhouden van Fransche goederen, met verzoek het te publiceeren en eenige leden uit de vroedschap te committeeren om aanteekening te houden van de aan te brengen schepen, koopwaren, wisselbrieven enz., en den eed af te nemen van hen, die verdacht worden Fransche goederen te verzwijgen; verder verzoek om alle ingezetenen bij notificatie op te roepen voor de te benoemen commissie, ten einde opgave te doen van schepen, koopwaren, wisselbrieven en andere effecten, toebehoorende aan onderdanen van Frankrijk. Notificatie (de boven bedoelde) van 4 Mei 1657.

---

1) Vgl. hierbij het gedrukte verbaal van deze ambassade, p. 325 en 326.

p. 546—564: Stukken, uit het jaar 1657, over de door Frankrijk gevorderde teruggave van twee door de Ruyter genomen Fransche kapers; over het beslag, door Frankrijk gelegd op Nederlandsche schepen, goederen en schulden; over de represaille-maatregelen van Holland enz.

p. 565—568: „Eene corte begrijp van de vredehandelinge met Portugael en Engelant, 10 Juli (st. vet.) 1654": translaat uit het Latijn.

p. 619—620: Missive van de Staten van Holland aan den Graaf van Cuylenburg, d.d. 's Gravenhage, 23 Maart 1664, over de zaak—Mortaigne.

p. 623—624: Naamlijst van de meesterknapen van Holland, 1562—1669.

p. 639: „Bijlaege, gesonden aen de heeren van Amsterdam, nopende de introductie van Sijne Hoocheyt in den Raed van State" (1670).

p. 655: Lijst van de compagniëen te paard, staande ter repartitie van Holland (zonder jaartal): bevat de namen van de hoofdofficieren dezer compagnieën.

p. 673—726: Extracten uit een (thans niet meer op het Amsterdamsche archief aanwezig) resolutieboek van burgemeesteren en oudburgemeesteren van Amsterdam, uit de jaren 1589, 1592, 1594 en 1602 [1]).

p. 778: Statistiek van de opbrengst van het last- en veilgeld (1652—1664) en van de convooien en licenten, door de Admiraliteits-colleges van Amsterdam, Rotterdam en het Noorderkwartier ontvangen (1648—1664).

p. 780—786: Statistiek van de schulden en lasten der Admiraliteits-colleges in Holland (zonder jaartal).

p 790 en vgg. „Bericht van den ontfanger Spiegel, op sekere missive van des Generaliteyts Rekenkamer," Febr. 1670 (gedrukt exemplaar).

---

1) Hieruit blijkt, dat er ook vóór 1603 een resolutie-boek van burgem. en oud-burgem. is geweest. Het oudste, dat op het Amst. archief bewaard wordt, begint met 1603: vgl. Eerste deel, p. 179, noot 1. De moeielijkheid, die ik daar niet kon oplossen, vervalt nu.

p. 824: Eenparig advies van de gecommitteerden uit de Admiraliteits-colleges in Holland, nopens de continuatie van de extra-ordinaris middelen. Zonder jaartal (gedrukt exemplaar).

Na p. 850: Uitspraak van Geelvinck, Bontemantel en Hooft, als commissarissen, door burgemeesteren benoemd, over een geschil tusschen „die van de neringe" en de impostmeesters van de brandewijnen: 26 Maart 1656.

Na het voorgaande: Instructie voor Gerrit Jansz. Delff als thesaurier- en commies-generaal, d.d. den Haag, 24 Augustus 1580 [1]).

Onder de door mij niet vermelde stukken vindt men nog allerlei aanteekeningen over het schouwen der dijken van de Noorderkoggen en van de Hondsbossche zeewering, afrekeningen van zandpaden, statistieken van verpachtingen en dergelijke; verder komen talrijke uittreksels uit historische werken voor.

Bontemantels „Annotatiën van civile saecken B" dragen thans den titel: „Civ. en Judic. Aant. IV". De inhoud ligt weder los in den band; voorin vindt men een register. Het laatste gepagineerde blad is genummerd: 774, maar de grootste helft ontbreekt, zoodat nog maar ruim 300 gepagineerde fol. bladzijden over zijn. Achterin liggen nog een zestigtal ongepagineerde bladen.

Volgens dezelfde methode, die ik bij het vorige deel volgde, geef ik ook hier een overzicht van de belangrijkste stukken.

p. 21: Aanteekening over de komst van Frederik Hendrik te Amsterdam, in 1628; daarop betrekking hebbende Resol. Gecomm. Raden van Holland, van 8 of 9 April 1628; een stuk, bevattende het plan, hoe men de landssoldaten binnen de stad zal brengen (1628).

---

1) Zie hiervóór, p. VII, noot 5.

p. 88: Resolutie van burgemeesteren en oud-burgemeesteren van Amsterdam, d.d.4 September 1598 (uit het verloren gegane resolutieboek): aan de Portugeesche kooplieden, die in Amsterdam wonen en verzoeken het poorterschap te mogen koopen, zal aangezegd worden, dat burgemeesteren, vertrouwende dat zij Christenen zijn en als goede burgers alhier eerlijk zullen leven, „henl. de burgerschap wel willen gunnen, doch dat men vóór het doen van den eedt henl. zal vermanen, dat alhier ter stede geen andere exercitie van religie can noch mach toegelaten worden als degeene, die in 't openbaer in de kercken alhier wort geëxerceert."

p. 276: „Praesentatie des Gereformeerden Kerckenraedts aen de predicanten en ledematen der Remonstranten tot Uyterecht, 23 December 1653. Exhibitum mihi a consiliario Rodenburgh, 11 Januarij 1654." Het stuk bevat de geloofsbelijdenis, door de Remonstranten af te leggen, vóór zij tot de gemeenschap van de publieke kerk worden toegelaten.

p. 540: Naamlijst van de in 1672 door Willem III te Gouda en te Monnikendam ontslagen magistraten.

Na p. 566 volgt een lijvige bundel sententiën, geëxtraheerd uit het justitieboek, geteekend met de letters L. en M., berustende ter secretarie van Amsterdam. De hier medegedeelde vonnissen zijn van de jaren 1640, 1642, 1645, 1646, 1648 en 1649.

Een groot deel van dezen band wordt gevuld door aanteekeningen over processen, met bijbehoorende processtukken en consultatiën van advocaten; zoo vindt men hier zeer veel over het reeds genoemde proces van den kapitein van Haringcarspel [1]), over dat van Gabriel de Lalande contra Elizabeth van Thijen, weduwe van Abraham Lestevenon [2]), en verschillende gedrukte stukken over een

1) Hiervóór, p. CXXIII.
2) Vgl. Eerste deel, p. 43 sqq.

proces tegen den wijntapper Salomon Beuns, in 1671, bv. „Korte deductie, aan 't gerecht van Amsterdam ingediend door den Schout Gerard Hasselaar", en „Onderdanigh beright van Salomon Beuns op en tegens d'onreghtmatige pretensie van den Heer Officier".

Het schijnt vreemd, dat Bontemantel aan dezen band den naam „Annotatiën van civile saecken B" gaf; immers, ook al wilde men het woord „civiele zaken" opvatten als tegenstelling van „crimineele zaken", dan nog zou de titel onjuist zijn, daar men hier ook tal van aanteekeningen over crimineele vonnissen vindt. Ik geloof echter, dat Bontemantel met „civile saecken" bedoelt: zaken van burgerlijke regeering, zooals hij ook spreekt van de „civiele en militaire regeering van Amsterdam". De inhoud van „Annot. v. civ. saecken A" bestaat dan ook bijna geheel uit stukken, betrekking hebbende op de regeering van Amsterdam, Holland en de Republiek, door Bontemantel bijeengebracht gedurende zijne loopbaan als magistraat; van de meeste daarvan is het gemakkelijk na te gaan, hoe hij zich er copieën van heeft kunnen verschaffen, al begrijpt men niet altijd waarom hij zich er voor interesseerde. „Annot. van civ. saecken B" daarentegen zou beter „Annot. van judicature" kunnen heeten: A en B tezamen verdienen den titel, die thans aan elk afzonderlijk wordt gegeven, nl. „Civ. en Judic. Aanteekeningen".

Achter in Civ. en Judic. Aant. IV liggen nog, zooals reeds opgemerkt werd, een 60-tal ongepagineerde bladzijden, die er waarschijnlijk niet in behooren, maar afkomstig zullen zijn uit een der deelen „Merkw. Stukken". Op het eerste blad staat als titel „Clatversamelinge der beroerte van den jaere 1672, voorgevallen tot Amsterdam, en verder afhangende saecken. De burgercrijsraet. De dry doelens": dezelfde titel dus als N° 25 van de lijst van 1817 heeft.

Over het ook voor hem zelven zoo belangrijke jaar 1672 heeft Bontemantel heel wat bijeenverzameld. Op deze 60 bladz. schreef hij o. a. zijne aanteekeningen over het aanhouden van de heeren de Graeff en Backer, bij hun vertrek uit Amsterdam naar de Statenvergadering, over

het oproer naar aanleiding van het bewaren der stadssleutels en over de ontvangst van de gedeputeerden uit de Doelenvergadering bij burgemeesteren [1]). Ook vinden wij hier een copie van pamflet Tiele N° 6474 en van de acte van authorisatie, voorkomende bij Valckenier, 't Verwerd Europa, bijlage N° 69 [2]). Verder treffen wij copiëen aan van enkele niet onbelangrijke brieven van Willem III, die in verband staan met de gebeurtenissen van 1672, nl.:

Een missive van Willem III aan burgemeesteren van Delft, d.d. den Haag, 14 December 1679, waarbij hij verklaart er niet tegen te hebben, dat eenige in 1672 ontslagen heeren weer in de regeering van de stad worden opgenomen [3]). Hij vindt het zeer goed, dat de regeering van Delft eerst zijne toestemming daartoe gevraagd heeft, en verklaart dat „wij het oock ten uyterste ongerijmd souden houden en geensints connen gedoogen, dat men sonder ons goetvinden tot sodanige admissie zoude willen procedeeren, daer men in den voorseyden jare 1672 ons met die last" (nl. het afzetten van sommige regenten) „hadde beswaert."

Een missive van Willem III aan burgemeesteren van Hoorn, d.d. den Haag, 16 December 1679, van gelijke strekking als de vorige, waarbij hij zijne toestemming geeft, dat de in 1672 ontslagen Mr. Cornelis de Groot weer in de regeering van Hoorn wordt opgenomen.

Een missive van Willem III aan burgemeesteren van Monnikendam, d.d. den Haag, 20 April 1680, berichtende dat hij, in 't geschil over de bediening van het ontvangerschap van de gemeene middelen te Monnikendam, deze beslissing heeft genomen, dat Garbrant Tedingh Berckhout in dat ambt wordt hersteld.

Eindelijk vindt men aan het slot verschillende aanteekeningen over de doelens en den krijgsraad, o. a. lijsten

---

1) Vgl. over dit alles: Gebhard, in Fruin, Bijdr. N. R X. p. 169 sqq., 205 sqq. — en hierna, Tweede deel, p. 208 en 209.

2) Vgl. Tweede deel, p. 206 en 208.

3) Vgl. hierbij vooral: Mr. J. Soutendam, Aanteek. uit de notulen van twee raden van Delft, p. 369—371. (Fruin, Bijdr., 3de Reeks, v.)

van overlieden der doelens en schutterijofficieren, en van schilderijen, die op de doelens bewaard werden.

Van het deel, getiteld: „Privilegiën, Instructiën en Resolutiën, 1420—1616", ligt de inhoud weder los in den band. Een register is niet aanwezig; de pagineering loopt niet door, maar van de groote menigte losse stukken of bundels, die men hier bijeen vindt, en waarvan bijna geen enkel door Bontemantel zelf is geschreven, is gewoonlijk slechts het eerste blad genummerd of gepagineerd [1]). Sommige bundels behoorden waarschijnlijk vroeger in andere deelen thuis, bv. in Civ. en Judic. Aant. IV en in Merkw. Stukken I of II, en zijn ten slotte hier terecht gekomen; immers, het oudste stuk uit dezen band is van 1582, en verreweg de meeste zijn van na 1616, terwijl de titel aangeeft: 1420—1616. Daar de stukken zonder eenige orde in den band lagen, heb ik ze in chronologische orde gelegd, om het vinden van de door mij genoemde te vergemakkelijken. Alles tezamen, telt dit deel omstreeks 475 fol. bladzijden. Ik zal thans die stukken aanwijzen, welke mij van eenig belang toeschijnen:

1582. „Instructie ende ordonnantie, waernaer de officiers van justitie hen sullen hebben te reguleren aengaende de criminele saecken." Bij deze instructie wordt hoofdzakelijk geregeld, welke onkosten de

---

1) In Civ. en Jud. Aant. I p. 622 verwijst Bontemantel naar „een bouck, in folio, van veel pampieren bijeengebonden, getyckent II", en naar „een boeck III, 9de bondel, 41ste bondel." Het eerste boek, „getyckent II", is in de lijst van 1817 niet te herkennen; het „boeck III" is hetzelfde als N° 23 van die lijst, nl. de band, waarvan hier boven sprake is, getiteld „Privil., Instr. en Resol." Dat Bontemantel verwijst naar „bondel 9 en 41" uit „boeck III", stemt overeen met de in den tekst genoemde omstandigheid, nl. dat de pagineering niet doorloopt, maar de stukken alleen genommerd zijn.

officiers van de graaflijkheid in rekening mogen passeeren en welke voor hunne eigen rekening zijn. Deze instructie is „gedaen ende gearresteert, naerdat daervan aen den Staten rapport gedaen es geweest, in de camer van de Rekenmeesteren, in Den Haege, den 20^{en} Aprilis anno 1582." De copie, die wij hier voor ons hebben, is „geëxtraheert ut het eerste bouck van de verpachtingen van de officiën, berustende ter camere van de Rekenmeesteren in Den Haghe, aldaer fol. 34 et ultra; ende naer collatie accorderende bevonden desen 1^{en} Augusti a^{o} 1618, bij mij: J. van Myerop."

1590. „Accordt tusschen Hollandt ende Zeelandt op den opheve van 't halve licent ende 't geheele convoyrecht, 's Gravenhage, 17 April 1590" (copie).

1612. Instructie voor Remigius Causaert, als landdrost over Kennemerland, Rijnland tot den Rijn toe, den Rijn opwaarts tot Alphen en Zwammerdam en wederom naar Amsterdam, met Amstelland en Gooiland: 13 December 1612 (copie).

1614. Namen van kapiteinen en commandeurs, staande ter repartitie van de Admiraliteit van Amsterdam: 3 Maart 1614.

1615. Lijst van oorlogsschepen, staande ter repartitie van de Admiraliteit van Amsterdam, in 1615 en 1616.

1617. „Cort verhael van 't gepasseerde binnen Oudewater, geduyrende de laetste dachvaert van hare Mogh. Ed. (sic) ende daernae": een beschrijving van de Remonstrantsche en Contra-Remonstrantsche twisten te Oudewater, van 9 December 1617—1 Januari 1618. In dit „Cort verhael" wordt slechts terloops gewag gemaakt van het feit, dat aan Dirck Jansz. van Baexen (of van Baexs), een Remonstr. predikant uit Moordrecht, die te Oudewater op 29 Dec. 1617 den dienst zou waarnemen, door de Contra-Remonstranten het preeken belet werd. Veel uitvoeriger handelt daarover de „Informatie, innegenomen bij den bailliu ende burgermeesteren der stede Oude-

water, ten overstaen ende in presentie van schepenen derselver stede, 29 December 1617" (copie) [1]).

1618. Missive van P. van Brederode, Nederl. resident in de Palz, aan H.H. Mog., d.d. Heidelberg, 4 Juni 1618, (copie), inhoudende: hier zijn berichten gekomen van een schrikkelijk verraad te Venetië, dat ontdekt en verijdeld is: een aantal Fransche soldaten zouden, op aanstoken van den onderkoning van Napels, de stad plunderen en in brand steken en den grooten raad en den ganschen adel vermoorden [2]); verder berichten over de onlusten in Bohemen, o. a. over het uit het raam gooien van Slawata, Martinitz en Fabricius, en daarop volgende gebeurtenissen.

1620. „Ordere, beraemt bij de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit van Amsterdam, aengaende den timmerwerf, lijnbaen, magasijn ende reeckeningen, 24 October 1620."

1625. Request en missive van de Gecommitteerde Raden van 't Noorderkwartier aan de Staten van Holland, d.d. Hoorn, 4 Oct. en 4 Dec. 1625 (copie), over de administratie van de geestelijke goederen ten platten lande.

1627 [3]). „Clachte ende conclusie", door Cornelis van Teylingen, schout van Haarlem, bij het gerecht van die stad ingediend tegen Jan Simonsz. Torrentius. Daar deze Torrentius niet alleen een schandaleus en ergerlijk leven heeft geleid, maar de Majesteit Gods, onzen Zaligmaker Jezus Christus en de Heilige Schrift heeft geblasphemeerd en, als voor een deel fabelen, verworpen en gezocht heeft den men-

---

1) Het „Cort verhael" is gedrukt bij Baudartius, Memoryen, I, Boek X, p. 3—4, maar de „Informatie" enz. vindt men daar niet, hoewel in het „Cort verhael" wordt gesproken van de „neffens dese gaende informatie."

2) Dit is de gebeurtenis, waarover Ranke handelt in zijne monografie „Ueber die Verschwörung gegen Venedig im Jahre 1618".

3) Het stuk draagt geen jaartal, maar ik ontleen dat aan Meinsma, Spinoza en zijn kring, p. 35. Uit die plaats blijkt ook dat Torrentius, een schilder, tot 20 jaar gevangenschap werd veroordeeld, maar eenige jaren later, op verzoek van Karel I, in vrijheid werd gesteld. Vgl. over hem nog: Dr. Worp, Fragm. eener autobiographie van Const. Huygens, Bijdr. en Meded. van het Hist. Gen. XVIII, p. 81 sqq.

schen gruwelijke ketterij wijs te maken, zoo concludeert de schout, dat Torrentius, „sonder eenige figure van proces", door het gerecht ter dood zal worden veroordeeld of aan den lijve exemplaarlijk gestraft, met confiscatie van al zijne goederen.

1628. Seinbrief en Journaal van het 4de eskader van 's lands oorlogschepen, gedestineerd tot het kruisen in de Noordzee, onder commando van Wembrich van Berchem, vice-admiraal van Holland en Westfriesland, 8 Juni—30 Juli 1628, benevens Resolutiën van den krijgsraad van dit eskader, gehouden op 't schip Gelderlandt, op 15, 19, 23, 25, 26 en 28 Juni en 1, 6, 11, 16 en 28 Juli 1628 (copie).

1653. „Lijste van alle de schepen van oorloge, zoo eygen als ingehuyrde schepen, bij de Collegiën van de Admiraliteyt overgelevert den 4den April 1653."

Verder tal van extracten uit Resol. Holland, Resol. Staten van Utrecht, Resol. St. Gen., copieën van plakkaten en tractaten, enz.

Onder de stukken, die geen jaartal dragen, komen nog enkele voor, die vermelding verdienen, nl.:

„Status controversiarum ac turbarum hodiernarum in Belgio, desumptus ex duabus epistolis ecclesiastarum Belgicorum nuper in lucem editis, quarum una est illorum quos Remonstrantes vocant, altera vero eorum qui Contraremonstrantes vulgo appellantur."

Drie remonstrantiën van Joris Fortsen, commies-generaal van de convooien en licenten, aan het Admiraliteits-college van Amsterdam (origineel). In de eerste stelt hij voor, het ontduiken van de convooien en licenten te beletten door het invoeren van binnenlandsche paspoorten. De tweede remonstrantie is geschreven naar aanleiding van het besluit der Staten-generaal, dat voorloopig bij binnenvallende schepen alleen convooi geheven zal worden van de lading, die gelost wordt. Fortsen toont aan, hoe schadelijk dit besluit is voor de gemeene middelen en tot welk bedrog het aanleiding geeft, opdat de heeren van de Admiraliteit van Amsterdam er bij H.H Mog. op zullen aandringen, dat niet toegestaan worde last te breken, zonder het volle convooi of licent te betalen. De

laatste remonstrantie handelt over de verschillende manieren, waarop de convooien en licenten ontdoken worden, en geeft de middelen aan om dit bedrog te voorkomen. — Niet alleen voor het goed begrip van de knoeierijen bij het ontduiken der belasting, ook voor de kennis van handel en scheepvaart zijn deze stukken van belang.

Bij onze beschrijving van de collectie zijn wij thans genaderd tot de losse stukken in de portefeuille's. Wel is er nog een band, getiteld: „West-Indische Compagnie, 2de deel, 1656—1664", maar, zooals reeds opgemerkt werd [1]), bevat deze niets dan een register. Van het eerste deel, dat over de jaren 1641—1665 liep, is niets meer over dan misschien een enkel fragment — waarover later. Blijkens N° 17, 18 en 19 van de lijst van 1817 eindigden Bontemantels aanteekeningen over de West-Indische Compagnie met het jaar 1664; dit slotjaar is gereedelijk te verklaren uit de omstandigheid, dat toen Nieuw-Nederland verloren ging, en de aanteekeningen over die kolonie, waarbij Amsterdam zooveel belang had, zullen wel een groot deel van Bontemantels geschriften over de West-Indische Compagnie uitgemaakt hebben.

De portefeuille, thans getiteld: „Aanteekeningen van verschillende zaken I" [2]), bevat een mengelmoes van stukken. Er liggen zeker wel een 5 à 600 fol. bladz. in bonte wanorde dooreen; de meeste zijn gepagineerd, niet alle; verscheidene hebben dezelfde paginatuur. Van vele

---

1) Hiervóór, p. XCIX.

2) Bij verwijzingen naar Aant. v. versch. zaken I heb ik in deze uitgave gewoonlijk geen pag. opgegeven, omdat sommige getallen daarvan tweemaal voorkomen en verschillende bladz. niet gepagineerd zijn. Eenige malen is alleen verwezen naar Aant. v. versch. zaken, terwijl portefeuille I bedoeld werd; tot vergissingen kan dit echter geen aanleiding geven, daar Aant. v. versch. zaken II uit twaalf bundels bestaat, en, bij het citeeren van een stuk uit die verzameling, altijd de bundel genoemd is. Wordt dus bij een verwijzing naar Aant. v. versch. zaken geen bundel genoemd, dan is altijd bedoeld: Aant. v. versch. zaken I.

is het mij gelukt te ontdekken, in welk deel der collectie zij oorspronkelijk thuis behooren, en ik heb ze dan weer op die plaats gelegd. Bovendien zal een deel van den inhoud wel afkomstig zijn uit Merkw. Stukken I of II. Sommige aanteekeningen komen tweemaal voor, met verschillende pagineering.

Ik zal thans weer — in chronologische volgorde — een overzicht geven van den inhoud, met weglating van het geheel onbelangrijke en van stukken, die reeds gedrukt zijn of elders gemakkelijk geraadpleegd kunnen worden.

1618. Aanteekening, door Bontemantel opgeschreven uit den mond van Ds. Brandt [1]), vermeldende waarom in 1618 niet Volkert Overlander uit de regeering werd gezet, maar Laurens Jansz. Spiegel; en een aanteekening over de regeeringsvergadering in 1672, aansluitende aan de vorige [2]).

1624. Verklaring van een ongenoemde [3]), d.d. 24 Januari 1624, dat hij Ds. Trigland dronken over straat heeft zien loopen.

1625 (1628). Vidimus van burgem. v. Amsterdam, d.d. 7 Januari 1628, waarbij de echtheid geconstateerd wordt van een brief van Jacobus Trigland aan David Nuyts, in Den Haag, d.d. Amsterdam, 13 Mei 1625; in dezen brief bericht Trigland de ontvangst van een okshoofd wijn, dat „al in mijn kelder soude gehadt hebben, indien men met de pachter, die van huys was, hadde connen handelen" [4]); verder zou de brief melding hebben gemaakt van zijn voornemen om te antwoorden op een brief, door de Remonstr. in druk uitgegeven, en werd er in bericht dat hij zich verheugde, dat „de doleerende participanten voor de Generale Staeten souden gehoort werden."

---

1) Afgedrukt door den heer Gebhard, in Oud-Holland I, p. 189—195.

2) Vgl. Tweede deel, p. 211—213.

3) Waarschijnlijk van een der getuigen van Pieter Evertsz. Hulft, brouwer in het Haantje: vgl. H. W. ter Haar, Jacobus Trigland, p. 70 sqq.

4) Van deze zaak vind ik geen gewag gemaakt in bovengenoemd proefschrift van Dr. ter Haar.

1628. Aanteekening over een vergadering, op 28 September 1628 's avonds in het kruiskoor in de Oude Kerk gehouden, door een aantal personen, die ontevreden waren over „de groote stouticheyt ende ongebondenheyt van de Arminianen" en „over de brief, bij de burgemeesteren geschreven aen 't laest vergaderde Synode alhier."

1642. Aanteekening over de inhaling van „het huis van Oranje" in Mei 1642.

1650. Aanteekening, door Bontemantel opgeschreven uit den mond van burgemeester Couwenhoven, van Rotterdam, over den aanslag op Amsterdam.

1652. Request van den Gereformeerden kerkeraad aan burgemeesteren van Amsterdam (copie), d. d. 17 Januari 1652, over het volgende geval: iemand was getrouwd met een vrouw, lidmaat der gemeente, „met welckers eygen suster hij tevooren hadde huys gehouden ende vleeschelick geconverseert"; de kerkeraad weigerde de vrouw tot het avondmaal toe te laten; burgem. verzochten den kerkeraad zich niet met de zaak te bemoeien; deze gaf daarop aan burgem. uitvoerig rekenschap waarom hij, om bijbelsche, juridische en kerkrechtelijke redenen, aldus gehandeld had. — De zaak diende in Sept. 1655 voor de schepenbank, die den schout zijn eisch ontzegde, en „heeft de kerckenraet, nae veel sporling [1]), de vrouw tot het Avontmael geadmitteert."

1652. „Naemen der heeren, die bevonden worden beswaert weegens corru(p)tie": een curieuse lijst van namen van regenten, die voor „vuyl" gehouden worden, met opgave van hetgeen zij genoten hebben en waarvoor.

1653. Extract uit de instructie, door den Luitenant-Admiraal Tromp den 13den Mei 1653 uitgegeven onder de vloot, betreffende de indeeling van de 5 eskaders.

1654. Aanteekening (van 5 Maart 1654) over een preek,

---

1) „Domine Wittewrongel was de voornaemste opposant," leest men in Merkw. stukken II p. 94, waar het geval ook wordt medegedeeld.

een week te voren gehouden door Ds. Badius, die o. a. gezegd had, dat de vrede met Spanje niet deugde, en dat er slechts „scheuringe onder de provintiën, neeringloosheyt, brandt, hoge watervloeden, zieckten, quade oegst" op gevolgd waren; verder klaagde hij er over dat de „dansschoolen ende bancquetten haeren gangh ginghen, affgodendienst wierde meer als oyt gepleeght ende en beterden haer aen geen predicatiën; dat meer was, de comediespeelen en wierden niet alleen niet achtergelaten, maar men verbeelde daer comediën, die Godts naem ten hoogsten lasterlijck waren. Ende wie doet dat? wie laet dat toe? Die het behooren te weeren" enz.

1654. Mededeeling over moedwil, door het volk gepleegd tegen een te Amsterdam wonend Engelschman, „hebbende een winckel van befaeckers(?), heeft uytgehangen de Republique van Engelant". Hij zou „met disrespect van den staet ofte den Admirael Tromp zaliger hebben gesproocken". Deze aant. heeft geen jaartal, maar uit het laatst aangehaalde blijkt, dat de zaak in of na 1654 moet zijn voorgevallen.

1655. Resolutie, genomen door de bewindhebbers van de Amsterdamsche Kamer der West-Indische Compagnie, aangaande den handel op Guinea [1]).

1655. Uitvoerige aanteekening over het ceremonieel bij het vertrek van Huydecoper van Maerseveen, die een pillegaaf van Amsterdam voor den Keurprins van Brandenburg ging overbrengen, op 25 April 1655, en bij zijne terugkomst in de stad, op 9 Juni 1655 [2]).

---

1) Ik vermoed, dat deze aanteekening uit het eerste deel van de West-Indische Compagnie afkomstig is, en wel uit N° 19 van de lijst van 1817. Naar ik veronderstel, heeft Jhr. Beeldsnijder N° 17, 18, 19 en 24 van die lijst tezamen in twee banden laten binden.

2) Mr. N. de Roever maakte van deze aanteekeningen gebruik in zijn artikel „De stad Amsterdam peter over den zoon van den grooten Keurvorst" in „Uit onze oude Amstelstad" IV p. 1—28.

1655. Uitvoerige aanteekening over het inhalen van de Princesse-Douarière van Oranje, op 21 October 1655.

1657. Copie van een gedeelte van „een tractaet van G. Brant, getituleert: „Verlaet uw eygen vergaederinge niet", gedruckt voor Jan Rieuwerse, 1657 [1])".

1659 en 1660. Aanteekening over het inhalen van „het huis van Oranje", op 27 Augustus 1659 [2]), en van de weduwe van Willem II en haar zoon, op 17 Juni 1660.

1662. Alphabet, aan Valckenburg [3]) medegegeven om „secreete brieven te schrijven", Augusti 1662.

1672. Over dit jaar vindt men een groote menigte van aanteekeningen, betrekking hebbende op de verandering der regeering en de onlusten binnen Amsterdam [4]). Vele daarvan komen ook in de andere deelen van Bontemantel voor, maar niet altijd in dezelfde bewoordingen; ook vindt men hier tal van afschriften van pamfletten, soms ook origineele, die echter alle in een der bekende pamfletten-catalogi worden genoemd.

1672. Stukken, betrekking hebbende op Bontemantels bemoeiingen omtrent de uitleggers in den Amstel, en zijne rekening en verantwoording dienaangaande [5]).

1672. Aanteekening, door Bontemantel (in 1678) opgeschreven uit den mond van Jan Six, betreffende een mislukte poging van van Beuningen om Willem III en Jan de Witt, nadat deze zijn ontslag gevraagd had, met elkaar te verzoenen [6]).

1673. Aanteekening over twee door prof. Wolzogen in de Illustre School gehouden Latijnsche oratiën (Maart 1673 en Januari 1674), met politieke toe-

---

1) In de catalogi van Tiele, v. d. Wulp (Meulman), Petit en Knuttel wordt dit pamflet op het jaar 1657 niet genoemd.

2) Vgl. Eerste deel, p. 283.

3) Bedoeld zal wel zijn de directeur-generaal van de kust van Guinea, en dan kan dit stuk afkomstig zijn uit N° 19 van de lijst van 1817.

4) Verschillende daarvan zijn door mij gedrukt, hierna, Tweede deel, p. 180, 181, 184, 185, 198—213, 219—221.

5) Zie hiervóór, p. C, noot 1.

6) Vgl. hiervóór, p. CIX, noot 2.

spelingen, waarin Oranje verheerlijkt werd, „op welke twee oratiën wierden gesneeden vier plaeten en in print uytgegeven, getituleert: Vier figuren, getrocken uyt de oratie van de proffessor Wolsogen" enz. [1]).

1673. Naamlijst van zeekapiteinen, door Willem III in 1673 ontslagen.

Verder vindt men in deze portefeuille stukken en aanteekeningen over de vroeger genoemde processen van Sijms en van Haringcarspel [2]), het proces over de nalatenschap van den Jezuiet van Teylingen [3]), en het proces van van der Perre [4]); beschrijvingen van den maaltijd der Admiraliteit in 1668, van den schepenmaaltijd in dat jaar, waar Jan de Witt als gast aanzat [5]), en van den maaltijd van Tulp in 1672 [6]); aanteekeningen over de landsverpachtingen in 1670, 1671 en 1672; personalia omtrent Hendrik Hooft, Nicolaas Tulp, Jacob van Neck [7]) en Anna Pauw [8]); instructiën van den schout en den onderschout; lijsten van overlieden der doelens [9]), van de schilderijen op den Handboogdoelen [10]), van schutterijofficieren [11]), en tal van aanteekeningen over verschillende minder belangrijke onderwerpen [12]).

De portefeuille, getiteld „Aanteekingen van verschillende zaken II," bevat een aantal losse stukken, in twaalf om-

---

1) Vgl. Fred. Muller, Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche historieplaten, Eerste deel, No. 2522.

2) Waarschijnlijk afkomstig uit N° 20 van de lijst van 1817.

3) Hiervóór, p. CXXIII.

4) Vgl. Tweede deel, p. 488.

5) Vgl. Eerste deel, p. 17 en 18.

6) Vgl. Tweede deel, p. 63 sqq.

7) Tweede deel, p. 477, 478, 481, 490—492.

8) Vgl. Tweede deel, p. 486 en 487.

9) Vgl. Eerste deel, p. 171 sqq.

10) Vgl. Eerste deel, p. 186 en 187.

11) Vgl. Eerste deel, p. 194, noot 3.

12) Daarvan zijn enkele door mij afgedrukt: Tweede deel, p. 468 en 469, 518 en 519, 522 en 523.

slagen, door een hand uit onzen tijd met niet altijd juiste opschriften voorzien. Het zijn de papieren, door het Amsterdamsche archief in 1859 op de auctie-van Voorst aangekocht [1]).

Bundel 1 bevat stukken betreffende de weigering van Hendrik Laurensz. Spieghel om de hem opgedragen commissie van Gecommitteerden Raad ter Admiraliteit van Hoorn te aanvaarden [2]), 1589, nl.:

a. Missive (origineel) van de Gecommitteerde Raden van Holland aan burgem. van Amsterdam, d.d. 's Gravenhage, 27 Juni 1589.

b. Request (copie) van H. L. Spieghel aan de Staten van Holland, (zonder datum).

c. Verklaring van een roedragende bode, dat hij een missive aan Spieghel ter hand heeft gesteld.

Bundel 2 bevat: „Eedt ende ordonnantie van den scherprechter Jacob Moesel," zonder datum, hoofdzakelijk vaststellende welke belooning hij voor verschillende diensten zal ontvangen, met de „alteratie ende augmentatie, (daarop) gedaen bij den Hove van Hollandt, 5 November 1608" (een authentiek extract uit „het vierde register van de verpachtingen van de officiën").

Bundel 3 bevat:

a. Een missive (copie) van het Hof van Gelderland aan de Staten van dat gewest, d.d. Arnhem, 16/26 December 1643, ter wederlegging eener missive, door de

---

1) Vgl. hiervóór, p. XCVI. Daar is slechts sprake van elf bundels. De eerste bundel is echter — zooals valt af te leiden uit de beschrijving daarvan in den catalogus der auctie-van Voorst, p. 84 — later in tweeën gesplitst, nl. in de bundels „Brieven van notabele personen" en „Aant. v. versch. zaken"; bovendien is een gedeelte van den inhoud waarschijnlijk overgebracht naar Aant. v. versch. zaken I.

2) In het „Leeven van H. L. Spieghel" door P. Vlaming, vóór de uitgave van Spieghels Hertspieghel en andere zedeschriften (1723), zijn de Resol. Holl. afgedrukt, op hetzelfde onderwerp betrekking hebbende. De stukken in bovengenoemden bundel geven echter meer; vooral het request van Spieghel is merkwaardig, omdat het de motieven bevat, waarom hij bedankte.

regeering van Nijmegen aan den stadhouder geschreven en door dezen aan het Hof toegezonden, rakende de bezittingen van de commanderie van St. Jan. Nijmegen beweerde dat, na den dood van den commandeur Goltstein, de goederen van de commanderie vacant waren geworden, en wilde zich er meester van maken. Het Hof deed uitspraak ten ongunste van Nijmegen. Daarover beklaagde de stad zich bij den stadhouder.

b. „Antidotum Curiae Gelriae contra venenosam anacrisin civitatis Neomagensis:" een copie van een geschrift, blijkens een aanteekening in margine „geëxhibeert door den Heer Momber [1]) van Gelderlant aen de lantscap, binnen Nijmegen in Augusto 1648 vergadert zijnde".

Bundel 4 bevat het journaal van de reis, door Bontemantel in 1644 naar Denemarken en Zweden gedaan [2]). De inhoud is weinig belangrijk; behalve mededeelingen over de reis, vindt men er nog enkele opgaven over de sterkte der Zweedsche vloot in 1644 (eskaders, namen der schepen, aantal stukken en bemanning), en een „lijste van de oorlochscheepen, uytgeloopen uyt het Vlie a° 1644, den 29^{en} Junij, met een vloot van tussen 600 à 700 scheepen" [3]).

Bundel 5 bevat „Brieven van notabele personen", en wel:

Missive (copie) van de landvoogdes der Zuidel. Nederl. aan den baron van Grobbendoncq, d.d. Brussel, 15 Mei 1629: bericht, dat zij hem zoo spoedig mogelijk hulp en geld zal toezenden.

Missive (copie) van Graaf Hendrik van den Bergh aan den baron van Grobbendoncq, 17 Mei 1629 (zonder plaatsnaam) [4]).

---

1) Momber was de titel van wat wij zouden noemen: den procureur-generaal bij het Hof van Gelderland.

2) Vgl. hiervóór, p. XIII en XIV.

3) Vgl. mijne „Sleutels van de Sont" p. 75.

4) Afgedrukt door Dodt van Flensburg in Arch. voor kerkel. en wereldsche geschied. II p. 99.

Missive (origineel) van Frans Banning Cocq aan Bontemantel, d.d. 's Gravenhage, 5/15 December 1647: berichten over Bontemantels grootvader [1]).

Missive (copie) van Hendrik Schrasser, resident te Hamburg, aan H. H. Mog., d.d. Hamburg, 21 September (st. vet.) 1650: in Polen vreest men voor een inval van de Tartaren. Te Weenen wordt vanwege Spanje sterk geworven. Gezanten van den vorst van Zevenbergen zijn aldaar aangekomen. In Duitschland begint men langzamerhand de goede gevolgen van den vrede te bespeuren; vele troepen worden afgedankt, vele ballingen keeren terug.

Missive (copie) van Paulus Pels, resident te Dantzig, aan H. H. Mog., d.d. Dantzig, 24 September 1650: een groot deel van de Tartaren is uit Polen teruggetrokken. Aan de grenzen van Wallachije blijven veel Tartaren en Kozakken liggen. Door de vele regens stroomen de rivieren over. „Dat den agent Aitsema de copie van alle mijne brieven oversendt, veroorsaeckt groote verbitteringe en is van hem, als een agent der Anzee-steden Hamburch, Lubeck ende Bremen, die met Uwe Hoog Mog. in vertrouwelijck verbondt en alliantie (staan), seer qualijck gedaen, sonder kennisse ofte expresse ordre van sijnne principaelen, gelijcksaem als spionswijse, sonder reden ende oorsaecke, tot disrespect van U. H. Mog. ende tot mijner soo grooten interest, mijne brieven herwaerts over te senden [2]). Ick was deser dagen in compagnie van eenige van de magistraet, daer ick mij liet verluyden dat, ingevalle ick hem niet en verschoonde en aen sijnne principaelen mij beswaerde, sij en souden sijn bedrijff niet approberen."

Missive (copie) van F. Rhijngraeff (commandant van de vesting Maastricht) aan H. H. Mog., d.d. Maastricht, 30 September 1650: Duitsche troepen hebben zich gelegerd te Groensvelt, drie kwartier van Maastricht. De order, door H. H. Mog. op 14 September 1649 gegeven, luidt, niet te gedoogen, dat vreemd krijgsvolk zich legert in

---

1) Vgl. hiervóór, p. IX en X.

2) Een nieuw, maar onnoodig bewijs van de gemeene praktijken van Aitzema en de beambten der griffie van de St. Gen.

de dorpen, onder het kanon of een half uur gaans van Maastricht gelegen. Hij vraagt, wat hij thans doen moet. Zoo noodig, ziet hij kans de vreemde troepen met zijne manschappen te verdrijven.

Missive (copie) van Jacob van der Burch, agent te Luik, aan H. H. Mog., d.d. Luik, 1 October 1650: vier regimenten ruiters, die, naar men zegt, door den Hertog van Lotharingen in Bohemen zijn geworven, zijn in de buurt van Luik. Men vermoedt, dat deze troepen in het Luiksche zullen overwinteren. In de stad is het onrustig. Hij vreest dat er den een of anderen dag een groot bloedbad zal worden aangericht.

Missive (copie) van Willem Boreel, gezant te Parijs, aan H. H. M., d.d. Parijs, 19 November 1650: het hof is naar Parijs teruggekeerd en door de bevolking met groote blijdschap ontvangen.

Missive (copie) van Hendrik Schrasser, resident te Hamburg, aan H. H. Mog., d.d. Hamburg, 19 November 1650: de Koningin van Zweden heeft den 17den October een schitterenden intocht te Stockholm gehouden en de kroning [1]) is daar den 20sten d. a. v. met groote pracht gevierd. De Tartaren verlaten de grenzen van Polen. In Polen heerscht duurte van het graan, ook in Denemarken, waar, zooals het gerucht luidt, de uitvoer van graan is verboden.

Missive (copie) van Paulus Pels, resident te Dantzig, aan den Griffier van H. H. Mog., d.d. Dantzig, 1 Februari 1653: daar hij bericht heeft gekregen, dat de ambassadeurs van H. H. Mog. te Lubeck zijn aangekomen, heeft hij, op verzoek van „de Nederlantsche natie te Dantzich", zijn zoon, die laatst in Polen geweest is, naar Lubeck gezonden, om aan de gezanten de belangen van de Nederlanders te Dantzig kenbaar te maken, vooral het punt van „de de Gereformeerde affgenomene Grauwe Monickenkercke, alsoo die van Dantzich daer (nl. te Lubeck) oock haere creaturen hebben."

---

1) Koningin Christina, die reeds in 1644 zelf was begonnen te regeeren, werd eerst in 1650 gekroond: vgl. Geyer, Gesch. Schwedens III p. 416.

Missive (copie) van Willem Boreel, gezant te Parijs, aan H. H. Mog., d.d. Parijs, 21 Februari 1653 [1]): het is nu zeker, dat de Prins van Condé niet van de Nederl. grenzen vertrokken is naar Guyenne. Mademoiselle heeft een samenkomst met hem gehad te Orleans. Zoowel door het hof als door Condé worden veel troepen geworven. Plessis-Besançon gaat als gezant van het Fransche hof naar den Hertog van Mantua, om nader verzekering te krijgen van zijne genegenheid tot Frankrijk. De Kardinaal begint zich weer meer te vertoonen. Uit La Rochelle is bericht gekomen, dat Tromp met 76 oorlogschepen en 150 koopvaarders onder zeil is gegaan. Hij heeft een eskader achtergelaten voor de koopvaardijschepen, die nog verwacht worden.

Request (origineel) van Johan van Hasselt, agent van den Koning van Perzië, overgeleverd in de vergadering der Staten-Generaal van 3 Maart 1653, met bijlage: hij herinnert aan de overeenkomst, door hem, als agent van den Koning van Perzië, op 7 Febr. 1631 met H. H. Mog. gesloten, over de vestiging van Perzische kooplieden hier te lande, welke overeenkomst niet tot uitvoering is gekomen, omdat geen „Persiaensche coopluiden, in competenten getale, met een goet capitael" zich in deze gewesten hadden gevestigd. Thans zijn er echter 17 te Amsterdam gekomen, „met notabele coopmanschappen, en werden noch alle dagh meer coopluiden verwacht, met groote capitaelen", in het vertrouwen, dat de overeenkomst van 1631 effect sorteere, wat hij onderdanig verzoekt.

Missive (origineel) van de regeering van Zutfen aan die van Amsterdam, d.d. Zutfen, 18 October 1653: Hendrick van der Capellen toe Rijssel, burgem. van Zutfen, heeft in Juli 1651 met Gerrit van den Voorde, koopman te Amsterdam, een schip met „bouwvolck, bouwgereetschap ende levensmiddelen naer Nieuw-Nederlandt (gezonden) om, volgens 't octroy, aen die participanten der West-Indische Comp. verleent, aldaer een colonie op te richten." Dit schip is door Peter Stuyvesant, directeur

1) De gedrukte correspondentie van de Witt en Boreel (Brieven de Witt I) begint eerst in Augustus 1653.

van Nieuw-Nederland, geconfisqueerd en naar Amsterdam gezonden. v. d. Capelle voert hierover thans een proces voor het Hof van Holland; de bewindhebbers der kamer van Amsterdam hebben hem redelijk contentement aangeboden; op zijn verzoek schrijft de regeering van Zutfen nu aan die van Amsterdam, om te willen bevorderen dat hem zijn eigendom worde teruggegeven, althans dat goede en korte expeditie van justitie geschiede.

Missive (copie) van van Beverningh, Nieupoort en Jongestal, extraord. gezanten in Engeland, aan H. H. M., d.d. Westminster, 2 Januari 1654: berichten, met welke plechtigheid „de heer generael Cromwel is verclaert te wesen Gouverneur-Generael over dese natie" [1]). Daarbij is gevoegd een stuk, bevattende: „Articulen, binnen Londen, den 19^{en} December, Engelse stijl, geproclameert door 't crijgsvolck": over de macht van den Protector, het bijeenroepen van het Parlement enz.

Missive (copie) van dezelfden aan de Staten van Holland, d.d. Westminster, 3/13 Maart 1654: bericht over hunne aankomst in Engeland en over het binnenhalen [2]).

Missive (copie) van Nieupoort aan H. H. Mog., d.d. 8 Januari 1655 (zonder plaatsnaam), met bijlage: bericht over het uitloopen van 15 Engelsche schepen, oorlogstoerustingen, besluiten omtrent de regeering, afschaffing van den adel enz.

Missive (origineel) van de bewindhebbers der Amsterdamsche Kamer van de West-Indische Compagnie aan Hans Bontemantel (die, als bewindhebber, naar Veere gezonden was om het schip „Graaf Enno", dat daar met averij binnengesleept was, te inspecteeren), aan de Kamer van Zeeland en aan den schipper van de „Graaf Enno", d.d. Amsterdam 9, 12 en 13 Sept. 1655, met bijbehoorende stukken [3]).

Missive (origineel) van den pensionaris Cornelis Hop aan de schepenbank van Amsterdam, d.d. 's Gravenhage,

---

1) Vgl. het gedrukte Verbaal, p. 266—268.

2) Ibid. p. 313.

3) Vermoedelijk zijn deze brieven en stukken uit N° 17 van de lijst van 1817 afkomstig.

9 Mei 1669: over het proces van Anna Pauw contra Hendrik van Hoven [1]); de schepenbank had hem verzocht, te willen beletten dat in de zaak van Paulus de Swarts tegen den kapitein Gerard Tack mandement werd toegestaan; hij antwoordt, dat zijn zwager Cloeck [2]) zijn best zal doen „partijen buyten proces ende de stadt buyten klaghte te houden".

Missive (origineel) van den pensionaris Cornelis Hop aan den president van de schepenbank Hans Bontemantel, d.d. Den Haag, 26 Juli 1669: geeft te kennen, dat het recht niet geschonden en het gezag van schepenen, naar zijne meening, niet wordt verkort door het Hof, dat mandement van provisie heeft verleend — in welke zaak, blijkt niet.

Missive (copie) van „den geweesen pensionares de Groot, geschreven uyt Antwerpen, December 1672, aen ..... Aldewerelt, coopman op de Heeregraft": de inhoud is onbegrijpelijk [3]).

Missive (origineel) van Cornelis Hop aan? d.d. Amsterdam, 18 Februari 1675: vraagt zijn advies of hij zal solliciteeren naar een vacante plaats in den Hoogen Raad [4]).

Missive (origineel) van Cornelis Geelvinck aan? d.d. Amsterdam, 4 Januari 1677, over het bijleggen van zijn twist met Gillis Valckenier [5]).

Missive (origineel) van (den pensionaris?) J. Hop aan? d.d. Amsterdam, 24 December 1682: bericht dat Belmonte bij burgemeesteren van Amsterdam en ook bij hem heeft geklaagd „wegens de discoursen, door den heere van Beuningen aen den heere Ronquillo gehouden" [6]).

---

1) Het gedeelte van den brief, dat hierop betrekking heeft, is medegedeeld: Tweede deel, p. 484, noot 3.

2) Raadsheer in het Hof.

3) Ook prof. Krämer, die een groot aantal brieven van de Groot aan de Wicquefort heeft uitgegeven (Werken Hist. Gen., Derde Serie, N° 5), kon dezen brief niet verklaren.

4) Vgl. Tweede deel, p. 240 en 241.

5) Deze brief is door mij afgedrukt: hierna, Tweede deel, p. 268—272.

6) Wie Belmonte was, is mij onbekend. Don Pedro Ronquillo was in 1682 gezant van Spanje in Engeland: vgl. Sylvius, Vervolg op Aitzema, II p. 233. van Beuningen was in 1682 gezant in Engeland: vgl. Wagenaar, Vad. Hist., XV p. 61 en 120.

Bundel 6 draagt tot opschrift denzelfden titel als de geheele bundel, nl. „Aanteekeningen van verschillende zaken". Het zou dan ook moeielijk zijn er een anderen naam aan te geven, daar de stukken, die er in liggen, over de meest verschillende onderwerpen handelen. Wellicht zou het aanbeveling verdienen, ze alle over te brengen naar de portefeuille, getiteld: Aant. v. versch. zaken I.

De inhoud bestaat uit:

1595. Een authentieke copie van een contract, door de regeering van Delft op 6 November 1595 gesloten met vijf meester-saaiwerkers uit Veuren-Ambacht en Velle-Ambacht, waarbij uitvoerig de voorwaarden geregeld worden, waarop zij zich binnen Delft zullen vestigen, „brengende met hen elx ten minsten vier werckluyden, te weten sayewerckers, omme elx van hen met vier getouwen ten minsten de neeringe van sayweven binnen deser stadt inne te voeren". Tal van faciliteiten worden aan hen verleend. Verder nog een contract van 7 November 1596 met vier andere Vlamingen, op nagenoeg dezelfde voorwaarden [1]). — Deze contracten zijn van belang voor de kennis van den invloed, door de vestiging van Zuid-Nederlanders op onze nijverheid uitgeoefend.

1615. Propositie (copie), door den Franschen gezant du Maurier in de vergadering van H. H. Mog. gedaan, op 10 Februari 1615.

1626. Aanteekening van het verhaal, door den raadpensionaris Anthonie Duyck in de vergadering der Staten van Holland, op 27 Februari 1626, gedaan, betreffende de poging, door Louise de Coligny, in overleg met Maurits en Willem Lodewijk, aangewend, om de kinderen van Oldenbarnevelt te bewegen, gratie voor hem te vragen [2]).

---

1) Vgl. over de vestiging van Vlaamsche saaiwerkers in Delft: van Bleyswijck, Beschrijving van Delft, p. 333, 425, 602 en 603.

2) Deze aanteekening is geheel gelijkluidend met het verhaal, dat — naar ik meen, voor het eerst — is gedrukt bij G. Brandt, Historie

1652. Berichten uit Milaan, Rome en Venetië, alle op postpapier geschreven door dezelfde hand, in het Hollandsch, maar vermengd met veel Italiaansche woorden. Het bericht uit Milaan, d.d. 6 Maart 1652, beschrijft den intocht in Milaan van „Doña Chatarina Ponze di Leon, de bruyt van den Marques, ons Gouvernator", en het bezoek aan Milaan van de „Seren. Archiduchi d'Inspruck". Het bericht uit Rome, d.d. 9 Maart 1652, bevat allerlei verhalen omtrent gebeurtenissen in de pauselijke wereld, o. a. over het proces van „Don Francisco Canonici geweesen Mascabruno"; de schrijver stond in dienst van den Paus, over wien hij spreekt als „ons Heer". Het bericht uit Venetië, d.d. 16 Maart 1652, handelt over den oorlog, door Venetië tegen de Turken gevoerd.

1652. „Extraict d'un mémoire, donné par Mr. l'ambassadeur d'Espagne aux Estats-Généraux, à la Haye, le 9 Avril 1652". In deze memorie klaagt de gezant over het nemen van een Spaansch schip door twee Hollandsche.

Verder twee origineele convocatiën tot de vroedschapsvergadering van 22 October 1666 en 9 Augustus 1667 [1]), en afschriften van bekende pamfletten uit 1672 en 1677.

Bundel 7 heeft tot opschrift: „Aanteekeningen betreffende het drukken van paskwillen, libellen, Sociniaansche en andere verboden boeken, 1650—1680." Het beginjaar

---

van de Rechtspleging enz. (de 1ste druk daarvan verscheen in 1708), p. 133—135. Brandt had het gelezen in schriftelijke aanteekeningen van Volkert Overlander, heer van Purmerland en Ilpendam, die het verhaal van Duyck in de Statenvergadering hoorde. Bontemantel kan insgelijks de aanteekening hebben overgeschreven uit Overlanders papieren, door bemiddeling van diens schoonzoon Banning Cocq, zijn beschermheer. Daar Bontemantels aanteekening de waarheid van Brandt's mededeeling staaft, maakte ik er, hoewel zij reeds elders gedrukt is, in den tekst melding van.

1) Vgl. Tweede deel, p. 33 en 34.

1650 is onjuist, daar het eerste stuk in tijdsorde betrekking heeft op 1619. Vroeger schijnt de inhoud van dezen bundel grooter geweest te zijn: in den catalogus der auctie-van Voorst [1]) wordt hij vermeld als te bestaan uit 42 pag.; thans zijn er nog geen tien over.

Men vindt hier:

1619. Copie van een vonnis, geëxtraheerd uit het schepenminuutregister, fol. 152, d.d. 2 October 1619, waarbij Reynier Cant, student in de medicijnen, tot een boete van *f* 200 en de kosten veroordeeld werd, omdat hij „seeckere Latijnsche versen, die hij gemaeckt heeft op de excecutie van den geweesene advocaet Johan van Oldenbarnevelt", aan een ander student had medegedeeld; ook had hij bekend „twee veersen, in 't Latijn, ende vier, in 't Duytsch geschreven, op de Synode, tot Dordrecht gehouden, gehadt te hebben, sonder aenwijsinge te doen van wien hem deselve sijn behandicht." De schout, die dit niet geloofde, had hem willen pijnigen, maar schepenen ontzeiden hem dezen eisch. De advocaat-fiscaal kwam van dit vonnis in appèl voor het Hof.

1651. Afschrift van het pamflet Tiele N° 3668 en van het vonnis, tegen den schrijver, Willem Breeckevelt, uitgesproken: vgl. hierna, Eerste deel, p. 51 en 52.

1669. De missive over de Sociniaansche boeken, en bijbehoorende memorie, afgedrukt hierna, Eerste deel, p. 22—24.

1679. Afschrift van de missive, door Huygens, op last van Willem III, den 19den Maart 1679 aan de „courantiers tot Amsterdam" geschreven, afgedrukt bij Wagenaar, Amsterdam I p. 664. — Daaronder staat deze aanteekening: „Burgemeesteren hebben den courantier Commelijn de voorschreven brief doen boven brengen, en, deselfde geleesen hebbende, belast die wel te bewaeren om bij tijt en wijlen, die nodich hebbende, daervan te connen dienen; dat

---

1) Aldaar, p. 84.

beter geweest was, die op den Dam aen eenige niet had bekent gemaeckt, maer aenstonts haere E. E. deselfde gecommuniceert; dat vorder geen copye soude geven en 't selfde de andere courantiers bekent te maecken. Dit heeft den courantier Otte Barensz. Smient mijn gesyt en de voors. brief laeten leesen, den 21sten Mey 1679. De voors. copye heb eenige tijt van te voren van een goet vrind becomen".

Bundel 8 bevat copieën van Resol. Holland, 11 Maart 1652, tot schorsing van Jacobus Stermont, predikant in Den Haag, totdat hij aan H. Ed. Gr. Mog. contentement zal hebben gegeven wegens zijne op 10 Maart 1652 gehouden preek, en van Resol. Holland 27 Maart 1652, waarbij het voorgaande besluit wordt ingetrokken; ook een afschrift van de door Stermont schriftelijk aangeboden verontschuldiging.

Bundel 9 bevat de aanteekeningen over het proces van de gebroeders Koerbagh [1]), bundel 10 die over Jean de Labadie en zijne prediking te Amsterdam [2]); bij de laatste ligt een exemplaar van het zeldzame pamflet, getiteld: „Vint et cinq raisons ou considérations importantes, pour lequeles le Sr. Jean de Labadie, pasteur, et ceux qui luy sont unis de santimant et de conduite ecclésiastique peuvent jouyr avec justice de (la) liberté spirituele et tamporele, particulièrement en la ville d'Amsterdam, sous le bon plaisir, l'obéissance et l'inspection du magistrat" [3]).

Bundel 11 bevat een afschrift van een „Extract uyt de Resolutiën van de curatoren over de Universiteyt der stadt Leyden ende burgemeesteren van derselver stadt, van den 5den Mey 1676", inhoudende: naar aanleiding van

---

1) Vgl. Meinsma, Spinoza en zijn kring, p. 272 sqq., en hiervóór, p. LXX sqq.

2) Vgl. Eerste deel, p. 141, noot 2.

3) Vgl. Scheltema, Aemstel's Oudheid V p. 217.

het verschijnen van een geschrift, getiteld: „Abrahami Heidani consideratiën over eenige saecken, onlangs voorgevallen in de Universiteyt binnen Leyden", hebben curatoren en burgemeesteren professor Heidanus voor zich geroepen, die erkend heeft het genoemde boekje te hebben geschreven en uitgegeven; daarop besluiten zij hem te ontzetten van zijn ambt als theol. professor.

Bundel 12 is getiteld: „Extracten uit verschillende resolutieboeken der stedelijke regeering, getrokken uit de papieren van Hans Bontemantel, door J. Schouten". Dit opschrift is onjuist. Van deze 32 bladz. (waarvan 9 blanco) is slechts de eerste uit Bontemantel geëxcerpeerd, en bevat allerlei aanteekeningen, die wij uit zijne geschriften kennen; daarbij is er ééne, die ik mij niet herinner ergens bij Bontemantel te hebben aangetroffen, nl. deze: „1672. Een heer van Rotterdam, van der A(a), ter vergaderinge van de Staeten van Hollant, als men besoigneerde wegens de instructie van den capityn-generael, prickte met het mes op 't pampier; sijn meedegedeputeerde vraechde, wat dat beduyde? waerop antwoorde: soo licht is het pampier met een mes stucken te pricken, hoeveel te meer met den deegen!" — dezelfde anecdote, maar eenigszins gewijzigd, die gewoonlijk verteld wordt van den Dordschen pensionaris Vivien, bij gelegenheid van het opstellen van het eeuwig edict.

Overigens bevat deze bundel echter: Extracten uit de Resolutiën van burgem. en oudburgem., van 1649—1753, uit de Resolutiën van Thesaurieren-Ordinaris, van 1657—1718, en uit de Besoignes-boeken van de Thesaurie, van 1749—1772 — welke voor verreweg het grootste gedeelte dus niet ontleend kunnen zijn aan aanteekeningen van Bontemantel [1]). In den catalogus der auctie-van Voorst (p. 84, onder letter *l*), werd deze bundel genoemd: „Extracten uit de stedelijke resolutiën van de stad Amsterdam van 1649—1772, getrokken uit de papieren van H. Bonte-

1) Klaarblijkelijk heeft deze bundel vroeger behoord tot het deel, dat „Merkw. Stukken II 1671—1782" is getiteld.

mantel en J. Hop, van de hand van J. Schouten". Ook dit geeft echter weinig licht; met J. Hop zal misschien bedoeld zijn Mr. Jacobus Hop, die in 1680 pensionaris van Amsterdam werd, maar ook zijne aanteekeningen kunnen niet verder geloopen hebben dan tot het begin der 18de eeuw. Wie J. Schouten was, heb ik niet kunnen ontdekken; klaarblijkelijk zijn de resolutiën uit de 18de eeuw door hem toegevoegd aan die, welke hij uit papieren van Bontemantel en van Hop overschreef.

Van de twaalf bundels, waaruit Aant. v. versch. zaken II bestaat, behoort de laatste dus niet tot de collectie-Bontemantel. De elf overblijvende bevatten, naar mijne meening, allerlei stukken, die oorspronkelijk in een anderen band van de collectie thuis behoorden. Van sommige is dit met zekerheid aan te toonen. De losse bladen bv. van bundel 9 — over het proces van de gebroeders Koerbagh in 1668 — behooren in Civ. en Jud. Aant. II, waar men ook andere gevallen vindt beschreven, in het genoemde jaar voor de schepenbank behandeld; de paginatuur stemt juist overeen met de in Civ. en Jud. Aant. II ontbrekende bladzijden uit het jaar 1668. Op dergelijke gronden is mij gebleken dat van de losse bladen in bundel 9 — over de Labadie — een deel gescheurd is uit Civ. en Mil. Reg. I; het overige komt waarschijnlijk uit Resol. Raad III, 1. Niet van alle bundels is het even gemakkelijk de herkomst aan te toonen, daar een gedeelte van de daarin voorkomende papieren uit gescheurde of halve bladen bestaat, die geen paginatuur hebben. Ik acht het echter zoo goed als zeker, dat zij meerendeels afkomstig zijn uit het deel „Instructiën, Privilegiën en Resolutiën" en uit de twee deelen, getiteld „Merkwaardige Stukken."

Eindelijk wordt op het Amsterdamsche gemeentearchief nog een portefeuille met losse stukken bewaard, die in den inventaris niet vermeld staat als behoorende tot de

collectie-Bontemantel, maar op de étiquette van den omslag is met potlood door een hand uit onzen tijd geschreven: Bontemantel. Ik kreeg haar dan ook eerst in handen, toen ik reeds geruimen tijd met het bestudeeren van Bontemantels aanteekeningen bezig was, gelukkig nog bijtijds om er het interessante stuk aan te ontleenen, door mij als bijlage VI afgedrukt, nl. het „Journal van de commissie tot vorderingh van Mr. Hendrick Cloeck tot het raedsheerschap in den Hove van Holland."

Bij een vluchtig onderzoek [1]) bleek mij, dat dit het belangrijkste stuk van de geheele portefeuille was, ook het eenige, dat ik voor mijne Bontemantel-uitgave kon gebruiken. Nu ik den tijd heb gehad de collectie nauwgezet na te gaan, vond ik er nog verschillende stukken en origineele missiven, die niet geheel zonder belang zijn. Ik vermeld daarvan de volgende:

Verzoekschrift (minuut), uit naam van „de Joodsche natie" door den advocaat Cornelis Hop in 1656 ingediend aan burgem. van Amsterdam: verzoek, dat de Joden gelijke dispensatie krijgen als de Mennonieten van de bepalingen omtrent het aangaan van een huwelijk — nl. dat de huwelijken, door hen tot nog toe gesloten volgens de ceremoniën hunner wet, zonder dat zij behoorlijk zijn aangebracht voor de kerk of het gerecht, als wettig mogen worden erkend — en dat een proces, begonnen door iemand, die de wettigheid van een Joodsch huwelijk betwist, zoolang mag worden geschorst; en een missive (origin.) van burgem. v. Amst. aan Cornelis de Graeff en andere gedep. ter dagvaart, d.d. 20 Juli 1656, waarbij deze worden uitgenoodigd dit verzoek te ondersteunen, als de zaak in de Staten van Holland in behandeling komt.

Missive (origineel) van burgem. v. Amst. aan? (wschl. aan de gedeputeerden ter dagvaart), d.d. 9 Februari 1667: bevat klachten over strandroof, door de Amelanders gepleegd; en een missive (origineel) van dezelfden aan de

---

1) Vgl. Tweede deel, p. 409, noot 1, aan het slot.

gedep. ter dagvaart, d.d. 15 Juni 1667, over hetzelfde onderwerp [1]).

Missive (origineel) van burgem. v. Amst. aan de gedeput. ter dagvaart, d.d. 29 Mei 1669, over „de differenten met Zeeland omtrent de administratie van de justitie".

Missive (origineel) van Baljuw en burgemeesteren van de zes dorpen van Waterland, aan Mr. Cornelis Hop, pensionaris van Amst., d.d. Ransdorp, 27 Januari 1670: verzoek om in de aanstaande Statenvergadering te willen opkomen voor hun goed recht in zake de verkiezing van schepenen in Waterland.

Een aantal missiven over het proces van den kapitein van Haringcarspel en het naar aanleiding daarvan ontstane geschil tusschen Amsterdam ter eenre, en het Hof en den Hoogen Raad ter anderen zijde, nl.:

a) Rescriptie van burgem. v. Amst. aan het Hof, September (zonder vermelding van den dag) 1671: minuut, van de hand van den pensionaris Hop.

b) Missive van Pancras, Geelvinck, Roetert Ernst en Hop, gedep. ter dagvaart, aan burgem. v. Amst., d.d. 's Gravenhage, 1 October 1671 (origineel, van de hand van Hop).

c) Missive (origineel) van de schepenbank v. Amst. aan de gedep. ter dagvaart, van 2 en 7 October 1671.

d) Advies van de zes stadsadvokaten Jacob Dedel, W. van den Kerckhove, Adriaan Roetenburch, Mart. van der Goes, B. Oyens en B. van Molenschot, d.d. 's Gravenhage, 15 October 1671.

e) Missive (copie) van Hop aan de zes stadsadvocaten, d.d. Amsterdam, 19 Oct. 1671.

f) Acte van citatie van complainte (copie), door de schepenbank aan Haringcarspel verleend, d.d. 24 Oct. 1671.

g) Missive (copie) van het Hof van Holland aan burgem. v. Amst., d.d. 's Gravenhage, 26 Oct. 1671.

---

1) Over de door het Commercie-College in 1664 voorgestelde maatregelen om „het beroven der strandende schepen in Texel en 't Vlie" tegen te gaan, vgl. Dr. H. Brugmans, De notulen en munimenten van het College van Commercie te Amsterdam, Bijdr. en Meded. van het Hist. Gen. dl. XVIII p. 256–258 en 260—262.

h) Missive (origineel) door Hop, uit naam van burgem., geschreven aan de heeren Hudde en Druyff, (raadsheeren in den Hoogen Raad?), d.d. Amst., 31 Oct. 1671.

i) Missive (origineel) van Hendrik Druyff aan Hop, d.d. 's Gravenhage, 4 Nov. 1671.

k) Missive (copie) van den raadsheer in het Hof Fannius aan? (het opschrift is: „Mijn Heer en broeder") d.d. 6 Nov. 1671 (zonder plaatsnaam).

l) Missive (origineel) van Hop aan Jan de Witt, d.d. Amsterdam, 10 Nov. 1671.

Over het reeds meermalen genoemde proces tegen Sijms vindt men hier twee brieven, nl.:

Missive (origineel) van burgem. v. Amst. aan Hop, d.d. Amst., 23 Oct. 1671.

Missive (origineel) van schout en schepenen v. Amst. aan Hop, d.d. Amst., 23 Oct. 1671, met copieën van eenige op dit proces betrekking hebbende stukken.

Ook in de zooeven genoemde missive van Hop aan Jan de Witt, van 10 Nov. 1671, vindt men een mededeeling over het proces Sijms.

Verder bevat deze portefeuille:

Missive (origin.) van de Staten-Generaal aan den raadsheer in den Hoogen Raad Cornelis Hop, d.d. 's Gravenhage, 14 Nov. 1675, waarbij hij gecommitteerd wordt, met de Raden-ordinaris in den Rade en Leenhove van Brabant zitting te nemen over het proces tegen de erfgenamen van den ontvanger-generaal Doubleth; met bijbehoorend extract Resol. H. H. Mog. 14 Nov. 1675.

Sententie (copie) in de zaak van de erfgenamen van Doubleth tegen het gemeene land, van 10 Januari 1676.

Bij deze stukken ligt ook een copie van de instructie voor Philips Doubleth, ontvanger-generaal van de Staten-Generaal, d.d. 1 Januari 1629.

„Aenteyckeningh van 't Hoff wegens 't gepasseerde over het confinement van Abraham van Wickefort, 21 Januarij 1676": een rapport van de conferentie, op genoemden dag gehouden tusschen de heeren Baan en van der Meulen, gecommitteerden van het Hof, en een commissie uit de Staten van Holland, waartoe ook de raadpens. Fagel be-

hoorde, over de vraag, waar de Wicquefort zou worden gevangen gezet [1]).

Behalve het reeds genoemde, door Hop gehouden, journaal, vindt men verder in deze portefeuille nog tal van copieën van Resol. Vroedschap Amst., extracten uit de Dagelijksche Notulen van burgem. van Amst., uit Resol. Vroedsch. Rotterdam, Resol. Holland, en eenige gedrukte sententiën en pamfletten, die ook van elders bekend zijn.

Nu de lezer kennis heeft kunnen nemen van den inhoud dezer portefeuille, wil ik rekenschap geven van mijn reeds vroeger geuit vermoeden [2]), dat zij met de collectie-Bontemantel oorspronkelijk in geen verband staat. De eenige aanwijzing van dat verband is de met potlood geschreven naam Bontemantel, buiten op den omslag, nog wel met een hand uit onzen tijd. De inventaris van het Amsterdamsche archief maakt, bij het opnoemen van de verschillende deelen der collectie-Bontemantel, geen melding van deze portefeuille. Hoe zij op dat archief is gekomen, kon niemand mij daar mededeelen.

Ik meen nu met volkomen zekerheid te kunnen zeggen, dat wij hier te doen hebben met papieren, die alle afkomstig zijn uit de door den pensionaris Cornelis Hop nagelaten manuscripten. Immers vinden wij er niet alleen tal van missiven bij, door Hop ontvangen in zijne qualiteit van pensionaris of als gedeputeerde naar de dagvaart, maar ook origineele, door hem geschreven brieven, minuten en copieën daarvan, en het door hem gehouden journaal van de rondreis om Cloeck te recommandeeren tot, en Pieter de Groot te weren uit de vacante plaats in het

---

1) Van den inhoud van dit stuk vindt men een zeer kort overzicht bij Mr. D. Everwijn, Abraham van Wicquefort en zijn proces, p. 112 en 113. De „Aenteyckeningh" enz. vermeldt o. a. nog — wat men bij Everwijn niet vindt — dat de heeren van Amsterdam, die aan deze conferentie deelnamen, er tegen waren, de Wicquefort binnen hunne stad gevangen te zetten; zij zeiden o. a., niet te kunnen instaan voor de „securiteit" van hun tuchthuis, ook dat de Wicquefort verwant was aan verschillende notabele families te Amsterdam, o. a. aan sommige regeerende geslachten.

2) Vgl. hiervóór, p. CII en CIII.

Hof van Holland. Ook wordt op zeer vele stukken — zoowel op de brieven als op de copieën van resolutiën en dergelijke — in dorso, met de hand van Hop, in het kort vermeld, waarover de inhoud loopt.

Wel is waar bestaat de mogelijkheid, dat Bontemantel, die met Hop bevriend was, al deze stukken van hem heeft gekregen, maar waarschijnlijk komt dit mij niet voor, daar Hop zelf aanteekening van staatszaken hield [1]) en dus niet zal hebben willen afstaan, wat voor hem niet zonder belang was. Om te verklaren, hoe zijne papieren bij de collectie-Bontemantel kunnen zijn gekomen, herinner ik er aan, dat Bundel 12 van de portefeuille Aant. v. versch. zaken II in den catalogus der auctie-van Voorst beschreven werd als: „Extracten enz., getrokken uit de papieren van H. Bontemantel en J. Hop, van de hand van J. Schouten [2])". Uit de omstandigheid, dat laatstgenoemde heer excerpten maakte zoowel uit de manuscripten van Bontemantel als uit die van J. Hop — de pensionaris Mr. Jacob Hop zal bedoeld zijn — zou men kunnen gissen, dat reeds toen deze papieren bij elkaar gevoegd waren of aan denzelfden eigenaar toebehoorden. Jacob Hop zal wel de schriftelijke nalatenschap geërfd hebben van zijn vader Mr. Cornelis Hop.

Nu ik aan het einde ben gekomen van mijne uitvoerige beschrijving van den inhoud der door Bontemantel nagelaten papieren, schijnt het gewenscht deze te resumeeren, opdat aan den lezer het overzicht van de omvangrijke collectie niet ontsnappe.

Het belangrijkste gedeelte daarvan wordt gevormd door de drie deelen, getiteld: „Resolutiën Raad", waarin Bontemantel zijne uitvoerige aanteekeningen heeft opgeschreven over wat in de vroedschap van Amsterdam voorviel in de

---

1) Ik herinner aan de reeds meermalen genoemde notulen van Vivien en Hop; zie verder ook den catalogus van de auctie-van Voorst, p. 76, N° 437.

2) Hiervóór, p. CLVI en CLVII.

jaren 1653—1672; ook na zijn ontslag uit de regeering is hij voortgegaan met aan te teekenen wat hem ter oore kwam, zoodat aan het slot van het tweede stuk van Resol. Raad III nog gebeurtenissen uit 1686 worden beschreven. Over de regeeringszaken, waaraan hij deelnam als gedeputeerde van Amsterdam naar de dagvaart, bericht hij ons in het deel „Notulen Staten van Holland 1670".

In de deelen, getiteld: „Civiele en Militaire Regeering I en II" verzamelde hij wat hem het belangrijkste toescheen uit zijne raadsnotulen, soms met dezelfde bewoordingen, vaak met een afwijkenden tekst; vooral de gebeurtenissen van het jaar 1672 worden uitvoerig behandeld en vormen den hoofdinhoud van Civ. en Mil. Reg. II. In Civ. en Mil. Reg. III, na zijn ontslag uit de vroedschap opgesteld, gaf hij een uitvoerige beschrijving van den regeeringsvorm der stad, grootendeels aan vroegere aanteekeningen ontleend.

Van de rechtszaken, voorgevallen in de lagere rechtbanken, waarin hij achtereenvolgens zitting had, en in het college van schepenen, waarvan hij herhaaldelijk lid en éénmaal voorzitter was, kunnen wij het vaak zeer uitvoerige relaas — afgewisseld door tal van verwijzingen naar, en citaten uit rechtsgeleerde werken — lezen in de deelen, door hem zelf genoemd: „Annotatiën van Judicaturen A, B, C en D"; de inhoud van A is later terechtgekomen in den band, getiteld: „Merkw. stukken II", de overige drie zijn thans getiteld: „Civ. en Jud. Aant. II en III, Eerste en Tweede stuk". In het laatste komen nog aanteekeningen voor over rechtszaken, waaraan Bontemantel zelf geen deel meer kon nemen, maar die hij van anderen vernam, uit de jaren 1676, 1677 en 1686.

Behalve de genoemde deelen, waarvan de inhoud een samenhangend geheel vormt, bracht Bontemantel er nog verschillende bijeen, die een bonte mengeling van allerlei stukken bevatten. Daarbij zijn er twee, door hem zelven genoemd „Annotatiën van Civile saecken A en B", tegenwoordig getiteld „Civ. en Judic. Aant. I en IV." In het eerste vindt men zeer veel copieën van stukken, loo pende over de meest verscheiden regeeringszaken, meeren-

deels uit Bontemantels tijd, voor een gedeelte ook uit de jaren, voordat hij in de regeering zitting kreeg. Het tweede bevat ook dergelijke documenten, maar wordt toch hoofdzakelijk gevuld door aanteekeningen over geruchtmakende processen en daarop betrekking hebbende stukken.

De inhoud van den band, thans getiteld „Privilegiën, Instructiën en Resolutiën", beantwoordt slechts ten deele aan zijn naam en bestaat meerendeels uit soortgelijke stukken als in de straks genoemde voorkomen; daarbij zijn ook zeer vele, die handelen over gebeurtenissen vóór Bontemantels tijd.

Eindelijk vinden wij in de twee portefeuille's „Aant. v. versch. zaken I en II" waarschijnlijk de restanten van Merkw. stukken I en II, alsmede tal van bladen, losgescheurd uit andere deelen der collectie. In de portefeuille N° 1 beslaan de aanteekeningen over het jaar 1672 weer de grootste plaats. De twee banden met aanteekeningen over de West-Indische Compagnie zijn verloren gegaan, op enkele bladzijden na, die men onder de losse stukken van de andere deelen der collectie vindt.

Ook de talrijke platen, portretten, kaarten enz., zijn spoorloos verdwenen. Wanneer men bedenkt, hoeveel er sinds 1840 uit de collectie verloren is gegaan, hoe men zich niet ontzien heeft tal van bladzijden uit den band te scheuren, soms ook onleesbaar te maken [1]) — en wat onleesbaar gemaakt is, zal wel niet de onschuldigste mededeelingen bevat hebben — dan is er alle reden zich er over te verheugen, dat het grootste gedeelte der collectie thans in het Amsterdamsche gemeentearchief een veilige bewaarplaats heeft gevonden en niet langer door oneerbiedigen kan worden geschonden.

Nog enkele opmerkingen mogen thans volgen over de hulpmiddelen, die Bontemantel bij het schrijven zijner aanteekeningen ten dienste stonden, en over de bronnen,

---

1) Een voorbeeld daarvan biedt de plaats, door mij met moeite ontcijferd, afgedrukt in: Eerste deel, p. 9, noot 1.

waaruit hij putte, wanneer hij schreef over gebeurtenissen, die hij zelf niet had bijgewoond.

Ik heb hiervóór reeds gehandeld over de notulen van de vroedschap en de wijze, waarop Bontemantel die moet hebben geschreven [1]). Gemakkelijker moet het hem zijn gevallen, zijne aanteekeningen over de Statenvergadering van Holland en over rechtszaken op te stellen, daar hij zoowel op de dagvaart als bij de zittingen der banken van commissarissen en der schepenbank tijdens de vergadering gelegenheid had tot het schrijven van notulen of korte aanteekeningen, die hij desnoods tehuis kon uitwerken. Bovendien kreeg hij de processtukken in handen — en vele daarvan vinden wij in zijne collectie terug! Als lid der regeering had hij verder de vrijheid om inzage te nemen van allerlei archiefstukken: vroedschapsresolutiën, keurboeken, groot-memorialen en tal van andere, en kon deze zelfs mee naar huis nemen [2]). Ook had hij een inventaris van de zoogenaamde ijzeren kapel [3]), bewaarde getrouw allerlei stukken, die hem in handen kwamen bij de verschillende commissies, waarin hij zat, behield ook — dank zij de weinige zorg voor de regeeringsarchieven van dien tijd — brieven, niet aan hem persoonlijk, maar bv. in zijne qualiteit van presidentschepen aan hem gericht [4]), en eigende zich ook wel eens een brief toe, die heelemaal niet aan hem geadresseerd was, maar waarin hij om de een of andere reden belang stelde [5]). Van den pensionaris Hop kreeg hij de notulen, door Vivien en Hop in de Statenvergadering gehouden,

---

1) Vgl. p. CV—CIX.

2) Vgl. hiervóór, p. CVIII; tal van extracten uit officieele registers zijn bij de beschrijving der collectie door mij vermeld.

3) Vgl. Eerste deel, p. 154, en de volgende aanteekening in Aant. v. versch. zaken I: „De oude pampieren, coop, opdrachten en wat aen het werck van de ambachtsheerlijckheeden raeckt, sijn berustende in de 29ste, 30ste ende 31ste laeden der octroyen in de Oude kerck".

4) Zoo bv. eenige brieven, voorkomende in bundel 5 van Aant. v. versch. zaken II, nl. origineele brieven, door Hop in 1669 aan de schepenbank geschreven, waarvan B. toen president was: hiervóór, p. CL en CLI.

5) Eerste deel, p. 25, noot 1: vgl. hiervóór, p. LXXVIII en LXXIX.

te leen, om er een afschrift of excerpt van te maken Banning Cocq gaf hem misschien inzage van de papieren van Volkert Overlander [1]); van den Remonstrantschen predikant Brandt, zijn geloofsgenoot, kan hij allerlei mededeelingen ontvangen hebben over historische gebeurtenissen, door Brandt beschreven of bestudeerd. Vooral heeft Bontemantel zich groote moeite gegeven om nauwkeurig te leeren kennen wat er in 1672 te Amsterdam was voorgevallen. Herhaaldelijk zocht hij personen op, die in die gebeurtenissen een rol hadden gespeeld, of lokte een samenkomst met hen uit [2]) en vroeg nadere inlichtingen, die hij zich dan haastte tehuis op te schrijven; vooral in 1680, 1682 en 1684 hield hij zich daarmede bezig, zoodat wij wel mogen aannemen, dat de meeste van zijne verspreide aanteekeningen over 1672 in het laatst van zijn leven — hij stierf in 1688 — zijn opgeschreven. Een enkele maal kwam hij bij zulke nasporingen zelfs in moeielijkheden, daar de menschen achteraf wel eens bang werden, dat zij last konden krijgen van hunne mededeelzaamheid, en niet goed begrepen waarom Bontemantel hen kwam uithooren [3]).

Voor de historici — en andere lezers van deze inleiding mag ik niet verwachten — is het, na alles wat ik heb medegedeeld, wel onnoodig in den breede uit te weiden over de waarde van de collectie-Bontemantel. Zij zullen bespeurd hebben dat deze aanteekeningen in twee categorieën zijn te onderscheiden: 1° aanteekeningen over regeeringszaken, aan de behandeling waarvan Bontemantel zelf deelnam, en 2° historische documenten, voor een groot deel copieën, voor een ander deel origineele stukken, betrekking hebbende zoowel op gebeurtenissen vóór den tijd van Bontemantels magistratuur als op voorvallen uit dien tijd zelven. De laatste categorie is de minst

1) Vgl. hiervóór, p. CLII, noot 2.

2) Zie bv. Tweede deel, p. 200, noot 3, en p. 206—208; verder Gebhard, Amsterd. aant. in 1672 (Fruin, Bijdr. N. R. X.) p. 178, 179, 180, 212, noot 1, 214, noot 1.

3) Vgl. Tweede deel, p. 200, noot 3.

belangrijke, en vele van de daarin voorkomende stukken zijn ook elders te vinden. Tot de eerste behooren zijne notulen van de vroedschapsvergadering, van de Staten van Holland en van het behandelde in verschillende rechtbanken, afgewisseld door tal van mededeelingen over regeeringskuiperijen en personalia. Zij stellen ons tot in de kleinste bizonderheden voor oogen hoe de regeeringsvorm en de administratie van Amsterdam in het eerste stadhouderlooze tijdvak waren ingericht. Van hoeveel belang dit ook moge zijn, de waarde van de collectie—Bontemantel ligt toch in iets anders. En wel hierin, dat zij ons de met groote nauwgezetheid opgestelde, bijna dagelijksche aanteekeningen aanbiedt van een Amsterdamsch regent over alles, wat er achter de schermen voorviel, zonder eenig opzet tot vergoelijking of afkeuring van de kuiperijen, die hij beschrijft, en bijeengebracht alleen tot eigen nut en leering, zonder de bijgedachte, dat zijne manuscripten eenmaal als bron van historisch onderzoek zouden dienst doen. Aan Bontemantel is wel eens verweten dat zijne aanteekeningen „geen aanspraak kunnen maken op den naam van onpartijdige waardeering" [1]). Onpartijdig in dien zin, dat hij zich boven de partijschappen weet te stellen en een billijke waardeering geeft van de leidende personen en beginsels van zijn tijd, is hij zeker niet; over den Prins van Oranje en Valckenier is hij gewoonlijk niet goed te spreken, met Jan de Witt en zijn regeeringssysteem daarentegen hoogelijk ingenomen. Maar onze meening over zijn staatkundig inzicht is niet zoo gunstig, dat wij hem als leidsman zouden wenschen bij het vormen van een onpartijdig oordeel over het eerste stadhouderlooze tijdvak. Wij zijn reeds meer dan tevreden, dat hij ons, als een eerlijk kroniekschrijver, een schat van wetenswaardige zaken heeft opgeteekend, en dat hij het ons zoo gemakkelijk maakt te onderscheiden aan welke zijde zijne sympathieën waren; wij hebben bovendien een groot vertrouwen in de nauwgezetheid van onzen chroniqueur, die, zelfs bij de geringste kleinigheden, vermeldt van wien, en dikwijls ook op welken dag, hij

1) Nl. door den heer Gebhard, in Bijdr. N. R. X. p. 143 en 167.

zijn bericht heeft gekregen [1]), die niet de minste moeite doet zijne aanteekeningen uit te dossen in een fraai gewaad — waarschijnlijk zou hem dat ook slecht afgegaan zijn — maar ze opschrijft in de taal van het dagelijksch leven, kunsteloos, maar ook ongekunsteld. Zijn stijl is gebrekkig en onbeholpen, en toch gelukt het hem wel eens een aardig tooneeltje te teekenen, dat ons in de herinnering blijft: ik denk o. a. aan zijn verhaal van de dames, die bij burgemeesteren genade komen vragen voor de veroordeelde Fransche soldaten [2]), aan de beschrijving van zijn bezoek ten huize van den heer van Zuidpolsbroek [3]), en aan tal van mededeelingen over het gebeurde in regeeringscolleges en op regeeringsmaaltijden, waar de regenten den plechtigen, officieelen toon aflegden en voor den dag kwamen in de ruwheid en ongemanierdheid, die hun vaak eigen was.

Bontemantels aanteekeningen over rechtszaken zullen aan een kenner van het „Rooms-Hollandsch" recht waarschijnlijk tal van wetenswaardige gegevens voor de praktijk van dat recht verschaffen. Maar ook voor anderen is de kennismaking met deze banden der collectie aan te bevelen. Bij het doorlezen dacht ik herhaaldelijk hoe een auteur, die het maatschappelijk leven van de zeventiende eeuw in den vorm van vertellingen of historische novellen ons voor oogen wilde brengen, hier een schat van gegevens bijeen zou vinden, niet alleen voor de kennis van die lagen der bevolking, die met de crimineele justitie herhaaldelijk in aanraking kwamen, maar ook voor die van de hoogere standen: van kooplieden, die te recht stonden wegens het drijven van verboden handel, van leden van patricische families, die betrokken werden in processen wegens verbreking van huwelijksbeloften [4]), in quaesties over erfenissen [5]), of dergelijke.

---

1) Vgl., behalve de plaatsen, in noot 2 van pag. CLXVI genoemd, nog: Tweede deel, p. 145, 151, 152 sqq., 193, noot 1, 232 en 241; en Gebhard t. a. p. p. 155, noot 1, en p. 184, noot 2.

2) Eerste deel, p. 230—232.

3) Tweede deel, p. 126—128.

4) Tweede deel, p. 470—472 en 483—487.

5) Tweede deel, p. 481—483.

Voor de gebeurtenissen te Amsterdam in het jaar 1672 is Bontemantel de voornaamste bron. Hij stelt ons in staat de meening te logenstraffen, die Pieter Valckenier en Wagenaar [1]) ingang hebben doen vinden, nl. dat het in 1672 te Amsterdam rustiger is gebleven dan in andere steden van Holland. Niet alleen van de intriges der regenten, maar ook en vooral van wat er toen onder de burgerij omging, heeft hij ons het aanschouwelijk en tot in de geringste détails uitgewerkte tafereel voorgehangen.

Eindelijk wil ik hier nog wijzen op wat men bij Bontemantel niet vindt. Ik zei daareven dat zijne aanteekeningen over rechtszaken onze kennis van het maatschappelijk leven dier dagen verrijken. Het is echter zijns ondanks, dat Bontemantel ons die kennis aanbrengt. Niet daarvoor heeft hij de procedures opgeteekend, maar alleen om de juridische beteekenis er van. Van handel en nijverheid vernemen wij alleen iets, wanneer zij een onderwerp van beraadslaging in regeeringscolleges uitmaken. Over zijn eigen bedrijf, zijn eigen zaken teekent hij niets op, en gelukkig onthoudt hij ons het verhaal van allerlei onbeduidende mededeelingen uit zijn eigen leven, die men bv. in het dagboek van Constantijn Huygens Jr. vindt. Voor alles, wat de kunst betreft, is zijn oog gesloten. Van de schilderijen in het stadhuis vindt hij alleen den prijs vermeldingswaardig [2]). Over de letterkunde van zijn tijd bewaart hij het diepste stilzwijgen. Zelfs over onderwerpen, die meer binnen zijn gezichtskring liggen, teekent hij niets aan, wanneer zij geen verband houden met de „civiele en militaire regeering." Voor alles, wat buiten de regentensfeer ligt, is in zijne aanteekeningen geen plaats. Alleen de regent is daar aan het woord.

---

1) In zijn Verwerd Europa I, p. 687, schrijft Valckenier: „Amsterdam ..... hadde in 't begin van de algemeene burgerlijke troebelen en als de noot van wegens den vijand op 't hoogste was, minder oploop en t'samenrottinge der burgeren als wel de kleinste stad in Holland". Een dergelijke uitspraak bij Wagenaar, Amsterdam I p. 628.

2) Tweede deel, p. 520.

HOOFDSTUK III.

VERKLARING VAN HET PLAN DEZER UITGAVE.

Opgave van historische werken, bij de samenstelling waarvan gebruik is gemaakt van Bontemantels manuscripten, en van de tot dusverre daaruit gepubliceerde fragmenten. Verklaring van de redenen, waarom „De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire" thans in haar geheel wordt uitgegeven. Toelichting van den inhoud dezer verhandeling en van de daaraan toegevoegde bijlagen, met name van die, welke betrekking hebben op de rechtspraak en de administratie. Schets van de wijze, waarop deze Bontemantel-uitgave waarschijnlijk zal worden voortgezet.

Zooals in het begin van het vorige hoofdstuk werd medegedeeld [1]), heeft reeds Wagenaar — op zeer bescheiden wijze — van Bontemantels manuscripten gebruik gemaakt; de officieele historieschrijver van de stad Amsterdam zal wel niet hebben behoeven te strijden tegen de aanvechting, om er ook het verhaal van de regeeringskuiperijen aan te ontleenen.

Geschiedschrijvers uit het laatst van de vorige en het begin dezer eeuw — Kluit, van Wijn, Bilderdijk, Tydeman — maken van Bontemantels aanteekeningen geen gewag, behalve waar sommigen op de onwaarschijnlijkheid wijzen van het door Wagenaar er uit medegedeelde verhaal, dat het eeuwig edict door Fagel en Valckenier

---

1) Hiervóór, p. LXXXVI.

eigenlijk ontworpen en aan Jan de Witt zou zijn opgedrongen [1]).

Eerst nadat Jhr. Beeldsnijder eigenaar van de collectie was geworden, zijn sommige fragmenten daarvan — een paar brieven en de beschrijving van het proces der gebroeders Koerbagh — gepubliceerd door Dodt van Flensburg [2]), terwijl ook van Sypesteyn en de Bordes er een enkele bizonderheid aan ontleenden voor hun werk over de verdediging van Nederland in 1672 en 1673 [3]). Toen het gemeentearchief van Amsterdam in het bezit was gekomen van eenige verspreid geraakte stukken der verzameling, heeft Mr. Scheltema daaruit het verhaal van den maaltijd, door Nicolaas Tulp in 1672 aangeboden, laten afdrukken en zijne beschrijving van de Labadie's verblijf te Amsterdam er hoofdzakelijk uit geput [4]). Nadat de geheele collectie was aangekocht, publiceerde de archivaris van Amsterdam daaruit nog de artikelen, getiteld: „De gedenkpenning van Amsterdam op den vrede van 1667, gesloten te Breda," „Prijzen van schilderijen op het oude stadhuis" en „De burgemeester Nicolaas Tulp, geschetst door zijnen tijdgenoot, den schepen Hans Bontemantel" [5]).

Intusschen was reeds een historisch werk verschenen, bijna geheel samengesteld met behulp van Bontemantels aanteekeningen. De heer A. W. Kroon, die inzage had gekregen van de collectie, toen deze nog aan den heer Meulman behoorde, gaf in 1868 een boek in het licht, getiteld „Jan de Witt contra Oranje, 1650—1672": een fragmentarische schets van den strijd tusschen de Loeve-

---

1) Kluit, Hist. der Holl. Staatsreg. III p. 334 en 335; Bilderdijk, Geschied. des Vaderl. IX p. 235. In onzen tijd heeft ook prof. Fruin Bontemantels mededeeling over het eeuwig edict besproken in zijn artikel, getiteld „Prins Willem III in zijne verhouding tot Engeland" (Gids 1889), p. 16 van den overdruk. — Dat Kluit een mij onbekend gebleven ms. van Bontemantel heeft bezeten, is medegedeeld hiervóór, p. XC, noot 1.

2) Archief voor kerkel. en wereldsche geschied. II (1839) p. 99, 100, 359—367.

3) Hiervóór, p. XLIX, noot 2.

4) Aemstel's Oudheid V (1863) p. 201 sqq., 207 sqq.

5) Aemstel's Oudheid VI (1872) p. 16, 38, 92 sqq.

steinsche factie en de Oranjepartij, waarin verschillende gegevens uit Bontemantel verwerkt zijn. Ook zijn geschrift over „Het Amsterdamsche stadhuis, thans paleis, 1625—1700", dat reeds in 1867 verscheen, bevatte eenige aan Bontemantel ontleende mededeelingen.

Hoewel in het eerstgenoemde werk geen gelukkig gebruik was gemaakt van Bontemantels manuscripten, hadden deskundigen er toch uit kunnen vermoeden, welk een rijkdom van anecdota de schriftelijke nalatenschap van den Amsterdamschen regent moest bevatten. Toch duurde het geruimen tijd voordat iemand zich op nieuw geroepen gevoelde haar te bestudeeren. Eerst in 1880 publiceerde de heer J. F. Gebhard Jr. een uitvoerig artikel, getiteld „Amsterdamsche aanteekeningen uit 1672" [1]), voor een groot deel samengesteld uit Bontemantels mededeelingen over de gebeurtenissen, te Amsterdam voorgevallen sedert het laatst van Juni tot het midden van Augustus van het genoemde jaar. In vervolg van tijd bleef de heer Gebhard zijne Bontemantel-studiën voortzetten en gaf als resultaat daarvan nog een paar artikelen in het licht, nl. „Een raadselachtige bladzijde bij Geeraert Brandt, opgehelderd door Bontemantel" [2]), en „Iets over Pieter de Groot, als pensionaris van Amsterdam" [3]). Ten slotte leverde de heer A. W. Kroon nog het bewijs, dat ook hij Bontemantel niet vergeten was, door in 1888 een populair geschreven boekje uit te geven, getiteld „Amsterdam in 1672: historische schets der bange dagen, naar officieele bronnen bewerkt," hoofdzakelijk echter geput uit de officieuse bron van Bontemantels geschriften.

Hiermede is aangegeven, welk gebruik er tot dusverre van de collectie gemaakt is; nu en dan hebben sommige schrijvers terloops nog een en ander er uit medegedeeld, maar het schijnt mij niet noodig daarvan hier te gewagen. Door de genoemde publicaties werd de aandacht der his-

---

1) Fruin, Bijdr., N.R. X p. 139 sqq.
2) Oud-Holland I (1883) p. 189 sqq.
3) Fruin, Bijdr., Derde Reeks II (1885) p. 312 sqq.

torici telkens weder op de verzameling gevestigd, en moet bij sommigen wel de wensch ontstaan zijn, dat iemand zich er toe zette al het wetenswaardige daaruit in het licht te geven. Geruimen tijd heeft de heer Gebhard dan ook dit plan gekoesterd; de proeven, die hij van zijne Bontemantel-studiën publiceerde, vooral ook zijne met goud bekroonde levensbeschrijving van Nicolaas Witsen gaven een waarborg, dat hij die taak met groote toewijding en nauwgezetheid zou hebben vervuld. Daar zijn tijd echter bijna geheel door ambtsbezigheden in beslag werd genomen, vorderde hij slechts langzaam met zijn arbeid.

Een studie over de geschiedenis van Amsterdam in de zeventiende eeuw was de oorzaak van mijne kennismaking met de collectie-Bontemantel. Toen de heer Gebhard vernam, dat ik begonnen was deze te bestudeeren, verklaarde hij zich spoedig bereid zijne taak aan mij over te dragen, vooral geleid door de overweging, dat de ook door hem zoozeer gewenschte uitgave eerder het licht zou zien, wanneer zij werd toevertrouwd aan iemand, die meer tijd aan archief-studie kon besteden dan hij; bovendien had hij de welwillendheid een door hem gemaakt afschrift van het derde deel van Bontemantels Resolutiën van den raad te mijner beschikking te stellen. Zoowel voor het een als voor het ander betuig ik hem hier mijn welgemeenden dank.

Ik heb geruimen tijd noodig gehad om de collectie in haar geheel te lezen en eerst langzamerhand vestigde zich bij mij een meening over den meest gewenschten vorm van uitgave. Dat zij veel bevatte, wat niet in aanmerking kwam om gedrukt te worden, bleek al spoedig; maar het overblijvende was nog zeer omvangrijk en heterogeen. Ten slotte kwam ik tot het inzicht, dat de uit te geven aanteekeningen onder twee rubrieken gebracht kunnen worden: voor een deel hebben zij betrekking op den regeeringsvorm der stad, voor een ander deel op de geschiedenis van de Republiek, en in het bizonder van Holland, gedurende het eerste stadhouderlooze tijdvak. Uit den aard der zaak komen in de laatste de belangrijkste onderwerpen ter sprake; toch heb ik er de voorkeur aan gegeven met de aanteekeningen uit de eerste rubriek

mijne Bontemantel-uitgave te beginnen. Ik werd daartoe geleid door de volgende redenen. Een van de deelen der collectie — gewoonlijk aangehaald als Civ. en Mil. Reg. III — bevat een beschrijving van „De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire," een door Bontemantel zelf ontworpen schets van den regeeringsvorm zijner stad, samengesteld met behulp van zijne, in verschillende deelen verspreide, talrijke aanteekeningen over hetzelfde onderwerp, hier en daar zelfs woordelijk daaruit overgenomen. Door dit deel als grondslag van mijne uitgave te nemen, kon ik, in den vorm van noten of bijlagen, daaraan toevoegen alle aanteekeningen uit de overige deelen der collectie, welke het in den tekst gedrukte nader toelichten of aanvullen, o. a. alles, wat Bontemantel heeft opgeschreven over de kuiperijen bij de verschillende regeeringsverkiezingen. Zoo doende kreeg ik tevens gelegenheid de collectie in alle richtingen te doorkruisen en mij er zoo vertrouwd mede te maken, dat het mij later gemakkelijk zou vallen die plaatsen aan te wijzen en te laten overschrijven, welke voor de algemeene geschiedenis van onze Republiek van belang zijn. De verhandeling van Bontemantel bevat natuurlijk veel, wat ons van elders bekend is: de regeeringsvorm van Amsterdam uit het midden der zeventiende eeuw verschilt betrekkelijk weinig van dien uit het midden der volgende, die door Wagenaar uitvoerig en nauwkeurig is beschreven. Toch oordeelde ik het wenschelijk Bontemantels ontwerp aan de historici niet te onthouden, omdat hij ons herhaaldelijk, te midden van allerlei bekende zaken, onbekende bizonderheden mededeelt, hetzij over de administratie van de stad, hetzij over de personen der regenten of de kuiperijen, waarin zij een rol speelden, en het mij niet geraden scheen deze los te maken uit het verband, waarin zij voorkomen. Door zorgvuldig alle détails, betrekking hebbende op de constitutie en de administratie der stad, te verzamelen, werd het mogelijk den lezer een schets te vertoonen van de regeering onzer voornaamste stad in het belangrijkste tijdvak onzer geschiedenis, geteekend door een regent, wiens mededeelingen het meeste vertrouwen verdienen;

bovendien heb ik er naar gestreefd deze schets beter af te werken, door het raadplegen van tal van officieele registers of particuliere aanteekeningen, die op het gemeente-archief van Amsterdam worden bewaard, en door telkens te verwijzen naar de mij bekende historische geschriften over de in den tekst behandelde onderwerpen.

In zijne „Regeeringe van Amsterdam" brengt Bontemantel eenige malen gebeurtenissen ter sprake, betrekking hebbende op de geschiedenis van Holland [1]), waardoor de eigenlijke draad van zijn verhaal wordt verbroken; hoewel het mij mogelijk zou geweest zijn deze nader toe te lichten door overeenkomstige plaatsen uit andere deelen zijner geschriften, heb ik mij daarvan onthouden omdat ik, zooals reeds medegedeeld werd, alles, wat de geschiedenis van Holland en de Republiek aangaat, in volgende deelen van deze uitgave denk te verzamelen. Hier en daar heb ik nog wel eens geaarzeld of ik den tekst van Bontemantels verhandeling in zijn geheel zou laten afdrukken; in sommige hoofdstukken vindt men, te midden van belangrijke mededeelingen en karakteristieke bizonderheden, uitweidingen over allerlei beuzelingen, en van de geheele beschrijving geldt, dat er heel wat kaf onder het koren is. Ten slotte heb ik toch besloten alles te laten drukken, omdat de geheel onbelangrijke gedeelten tezamen slechts een gering aantal bladzijden beslaan, en in de rest het meerder en minder wetenswaardige zoo dooreengeweven is, dat ik geen kans zag zonder schade het een van het ander te scheiden. Alleen heb ik mij veroorloofd eenige brieven, ingelascht in het hoofdstuk over de schepenbank, daaruit los te maken en afzonderlijk te laten drukken, als bijlage N° V; beneden zal worden verklaard, waarom dat geschiedde.

Zooals den lezer reeds bekend is [2]), stelde Bontemantel eerst een „Clatbeschrijvinge" van zijne verhandeling op; ik heb deze natuurlijk vergeleken met het uitgewerkte stuk, maar behoefde er bijna niets aan te ontleenen, daar

---

1) Vgl. bv. Tweede deel, p. 16 sqq, p. 35 en 39.
2) Vgl. hiervóór, p. CXVII.

het laatste alles bevat, wat de „clatbeschrijvinge" heeft, en den inhoud daarvan gewoonlijk uitbreidt, soms ook rectificeert. Wat ten slotte het jaar betreft, waarin de „Regeeringe van Amsterdam" is opgesteld, uit het titelblad blijkt reeds dadelijk dat Bontemantel op zijn vroegst in 1673 een begin heeft kunnen maken met het schrijven zijner verhandeling. Daar hij echter herhaaldelijk ook gebeurtenissen uit latere jaren vermeldt [1]) — niet in aanteekeningen op den kant, maar in den tekst — moet de terminus a quo ook later dan 1673 worden gesteld; met volle zekerheid kan hij niet worden bepaald, daar het van sommige aanteekeningen niet is uit te maken, of zij tijdens het schrijven der verhandeling, dan wel geruimen tijd na de voltooiing daaraan zijn toegevoegd. Ik heb echter reden te vermoeden, dat het grootste deel der verhandeling is opgesteld tusschen 1678 en 1680. Het laatste jaar, waaruit iets vermeld wordt, op een ingelascht blad, is 1684 [2]).

Het wordt thans tijd, dat ik den lezer een overzicht geef van den inhoud.

De „Regeeringe van Amsterdam" bestaat uit zeven hoofdstukken, getiteld: „Den Hoofd-Offecier", „Burgemeesteren", „De Doelens", „Burgerkrijgsraedt en Schutters", „Stadsmilitie", „Schepenen" en „De Vroetschap"; het tweede en het laatste hoofdstuk hebben weder onderdeelen of paragrafen, die door mij, evenals de hoofdstukken zelve, genummerd zijn. Een enkele maal heb ik ook een paragraaf gesplitst, als het opschrift daartoe aanleiding gaf [3]).

Het eerste hoofdstuk beschrijft het schoutambt. Hier, zoo min als elders, geeft Bontemantel de geschiedenis van den oorsprong en de ontwikkeling van het door hem beschreven ambt of college — waarvan hij vermoedelijk ook geen zeer heldere voorstelling zal hebben gehad — maar bepaalt zich in hoofdzaak, zooals de titel van zijn

---

1) Vgl. Eerste deel, p. 100, 101, 143, 168, Tweede deel, p. 4, 5, 28, 68, 75 en 83. Sommige van deze aanteekeningen kunnen echter later ingelascht zijn.

2) Vgl. Eerste deel, p. 47 en 48.

3) Vgl. Eerste deel, p. 133, noot 1.

schets trouwens aangeeft, tot den toestand van de jaren 1653—1672. De logische volgorde in het behandelen der verschillende onderdeelen van het thema laat vaak veel te wenschen over. Bontemantel begint met te verhalen, door wien de schout wordt verkozen, en dat het ambt soms onvervuld blijft en door een der burgemeesteren wordt waargenomen; uitvoerig beschrijft hij wat er voorviel in de vroedschapsvergadering van 27 April 1669, toen, bij de benoeming van Gerard Klaasz. Hasselaar, de vraag te berde werd gebracht of de nieuwe schout de qualiteit van oud-burgemeester zou behouden. Na vermeld te hebben op welke wijze de nieuwe titularis zijn ambt aanvaardt, en na een uitweiding over de pogingen, aangewend om het door Amsterdam gepachte schoutambt weer in te lossen, behandelt Bontemantel de vraag, in hoeverre de schout aan de schepenen verwant mag zijn, en welken rang hij in de regeering inneemt; naar aanleiding van het laatste punt wordt uitgeweid over den schepenmaaltijd van 26 December 1668, waar Jan de Witt, als gast tegenwoordig, op de eereplaats werd gezet. Daarna bespreekt hij de volgende onderwerpen: in wiens naam de vonnissen worden vermaand; de praktijk van de Resol. Holland van 27 September 1668, bepalende dat niet langer recht zou gedaan worden „van 's Heeren wegen", maar uit den naam van de Staten; in hoeverre de schout heeft te gehoorzamen aan bevelen van het Hof; hoe hij soms in conflict komt met de schepenbank, wanneer hij zich te veel gezag aanmatigt; dat hij zonder toestemming van schepenen geen huiszoeking mag doen bij poorters; dat een poorter het recht heeft te eischen, tegen borgtocht uit de voorloopige hechtenis te worden ontslagen, wat dan nader wordt toegelicht met verschillende voorbeelden; eindelijk handelt hij over beloften van impuniteit, die alleen door de Staten mogen worden gegeven. De gang van een crimineele procedure wordt dan geschetst; verschillende soorten van straffen en executiën worden genoemd, en de gevallen, waarbij de rechter tot „scherpe examinatie" mag overgaan, opgesomd; uitvoerig vernemen wij, op welke wijze een doodvonnis wordt uitgesproken en voltrokken. Ten slotte deelt Bontemantel mede, wie den

schout, bij afwezigheid, vervangt; hoe wordt gehandeld, als de stemmen in de schepenbank staken; hoeveel substituten, dienaren en klerken er zijn; op welke wijze de schout rekening en verantwoording doet; en hij eindigt met de vermelding van de instructie van den schout en den substituut, en een opgave van de geldsommen, die bij verschillende gelegenheden aan den schout en zijne ondergeschikten moeten worden betaald.

In het tweede hoofdstuk, over burgemeesteren, beschrijft Bontemantel eerst uitvoerig, hoe zij worden verkozen, en brengt daarbij de volgende punten ter sprake: wie het college van „electeurs" vormen; in welken graad van bloedverwantschap de gekozenen aan elkander verwant mogen zijn; hoe gehandeld wordt als een burgemeester binnentijds sterft of aftreedt; uit wie het college van burgemeesteren altijd wordt aangevuld; hoe het toegaat bij de voorbereiding der verkiezing, de „groote cuyp"; bij welke verkiezingen men het niet eens kon worden over de candidaten; welk gebed vóór de stemming wordt voorgelezen; hoe gestemd wordt; welken eed de nieuwgekozenen afleggen; in hoeverre de electeurs van burgemeesteren elkaar mogen bestaan. Daarna handelt hij over het aandeel van burgemeesteren in de verkiezing van schepenen, en over den graad van bloedverwantschap, die tusschen de leden van beide colleges verboden is; deelt mede, welke bevoegdheid burgemeesteren hebben ten opzichte van de rechtspraak, het maken van willekeuren, en het waarnemen der dagvaart, en dat hun het recht toekomt bezendingen aan de stad te ontvangen, haar voorstel aan te hooren en daarop te beschikken, zonder dat zij verplicht zijn de vroedschap daarover te raadplegen; daaraan wordt dan vastgeknoopt een beschouwing over de vraag, of zij den raad moeten bijeenroepen, wanneer ter dagvaart besloten is dat alle leden „een keer (zullen) doen nae hare principaelen om een voorstellinge, bijgebracht tot eenparicheyt, uyt te werken". Vervolgens wordt de samenstelling en de werkkring beschreven van de subalterne banken, waarvan de leden alleen door burgemeesteren benoemd worden, nl. de administratieve colleges van: thesaurieren, weesmeesters, thesaurieren-extraordi-

naris, rekenmeesters, commissarissen van de wisselbank, commissarissen van de bank van leening en accijnsmeesters. Daarna wordt ter sprake gebracht de bevoegdheid van burgemeesteren ten opzichte van: de politieke uitzetting; de benoeming van regenten der godshuizen, kerkmeesters en overlieden der gilden; het begeven der talrijke „officiën"; de ambachtsheerlijkheden van de stad; de vertegenwoordiging in den kerkeraad, de benoeming van predikanten en het handhaven onder hen van de gehoorzaamheid aan de regeering; de verkiezing van bewindhebbers der beide compagnieën; de benoeming van een concierge, het bewaren van de stadssleutels, het begeven van de posterijen, en het toezicht op de ijzeren kapel, waar de handvesten bewaard worden.

Ten slotte wordt medegedeeld, dat burgemeesteren gewoonlijk leden van de vroedschap zijn; dat men bij hen kan solliciteeren naar ambten, die door de Statenvergadering worden begeven, en dat zij, wanneer zij den een of anderen candidaat gaarne gekozen zien, recommandatiebrieven rondzenden aan de leden van deze vergadering en soms ook eenige heeren machtigen om, namens hen, de aanbeveling mondeling te ondersteunen. Het hoofdstuk eindigt met een verhandeling over de waardigheid der oud-burgemeesteren, de ambten, door hen bekleed, hunne vergaderingen met de regeerende burgemeesteren en de daarin genomen besluiten, het streven om het gezamenlijk aantal van regeerende en oud-burgemeesteren zooveel mogelijk te beperken, en het door Valckenier opgestelde „concept van eenigheid" van 1676.

In de aanteekeningen, die ik aan Bontemantels tekst toevoegde, heb ik, te beginnen met dit hoofdstuk, o. a. ook de belangrijkste plaatsen opgenomen uit de op het Amsterdamsche archief bewaarde papieren van mr. Gerrit Schaep Pietersz., met name uit zijne verhandeling, getiteld: „Ordre ende instructie van de regeeringe tot Aemstelredam, mitsgaders de tijt van 't veranderen van de magistrature aldaer" [1]). Daar Schaep's geschriften het

1) Vgl. de inleiding op de door mij uitgegeven „Twee memoriën van

tijdvak, onmiddellijk voorafgaande aan het door Bontemantel beschrevene, behandelen, was het hier en daar mogelijk op eenig verschil te wijzen tusschen den regeeringsvorm der stad in den tijd van Frederik Hendrik en in dien van de Witt.

In het hoofdstuk over de doelens wordt verhaald, hoe de overlieden werden gekozen, aan wie deze eerepost gewoonlijk werd opgedragen, wat de oorspronkelijke bestemming van de doelens was, welke diensten de gildebroeders van de drie schutterijen vroeger aan de stad bewezen, en welke voorrechten en inkomsten hun daarvoor werden toegekend. Sinds 1580 hielden de drie oude schutterijen op te bestaan: zij smolten samen met de burgercompagnieën en kwamen onder den eed en de ordonnantie van den burgerkrijgsraad; het schieten op de schijf in de doelens nam langzamerhand af, een groot deel van den bijbehoorenden grond werd verkocht en aangelegd tot straten, zoodat de gebouwen ten slotte alleen herbergen bleven. De overlieden — altijd „heeren van de regeeringe" — verpachtten ze en trokken er een jaarlijksch voordeel van, dat op drie à vier honderd gulden voor elk werd berekend. „Het moet geen onaangename bedieninge geweest hebben", merkt Bontemantel, wien het ambt tegen zijne verwachting ontgaan was [1]), droogjes op, „want in den jare 1654 waren bedenckingen, of niet dienstich soude wesen jaerlijx eenige (overlieden) te laten afgaen, opdat andere mede een beurt souden connen gekrijgen" [2]); maar door den dood van den heer van Purmerland, die deze verandering wenschte in te voeren, bleef de zaak bij het oude. Na nog medegedeeld te hebben, welke doelens de drukste nering hadden, verhaalt hij vervolgens hoe van Beuningen er voor heeft gezorgd, dat het ambt van overman — in 1672 — afgeschaft, en de huurprijs van de gebouwen voortaan in de stadskas werd

---

mr. Gerrit Schaep Pietersz. over de regeering van Amsterdam", in Bijdr. en Meded. van het Historisch Genootschap dl. XVI p. 333 sqq.

1) Hiervóór, p. XXIX.

2) Eerste deel, p. 175 en 176.

gestort. Het hoofdstuk eindigt met enkele berichten over de schilderijen, die in de doelens bewaard werden.

Zooals men ziet, is er eigenlijk weinig reden, in een beschrijving van den regeeringsvorm van Amsterdam in de jaren 1653—1672 een hoofdstuk over de doelens op te nemen; het eenige verband tusschen deze gebouwen en de regeering is, dat enkele bevoorrechte regenten er jaarlijks een speelpenning van krijgen. Overigens is de inhoud van het hoofdstuk nog al aardig. Bij de toelichting ervan heb ik o. a. gebruik gemaakt van het op het Amsterdamsche archief berustende handschrift van Beudeker, getiteld „Oudheden van Amstelredamme" [1]), met heel mooie teekeningen van Rademaker. Wat de lijsten van overlieden betreft, die ik er aan heb toegevoegd — en dit geldt ook voor de lijsten van schutterofficieren in het volgende hoofdstuk — ik overschat het belang daarvan niet en ben mij zeer goed bewust, dat ik mij hier voor een kleinigheid veel moeite heb gegeven; ik heb echter ook in deze kleinigheden, waartoe mijn onderwerp aanleiding gaf, zoo nauwkeurig en volledig mogelijk willen wezen. Bij de beoordeeling van noot 3 op pag. 188, waarin het afsnijden van de „Schuttersmaaltijd" ter sprake wordt gebracht, gelieve men te bedenken, dat zij werd afgedrukt voordat deze quaestie een veelbesprokene was geworden; ik heb er alleen mee willen aantoonen, dat de berichten van Dr. Dyserinck over deze zaak niet in elk opzicht vertrouwbaar zijn.

De „burgerkrijgsraedt en schutters" zijn van meer belang voor de „militaire regeeringe" van Amsterdam dan de doelens; niet alleen omdat „in sware defentie en onrusten" en bij het maken van veranderingen in „oude gepractiseerde saecken, den krijgsraedt eenichsins aengaende", soms het advies van dit college door burgemeesteren is ingewonnen, maar vooral omdat herhaaldelijk de schutterij dienst heeft moeten doen bij tumulten in de stad, en een enkele maal zelfs is uitgetrokken. Ook in dit hoofdstuk is de draad van het betoog niet altijd gemakkelijk te

---

1) Vgl. Eerste deel, p. 170, noot 2.

volgen, en wordt nu en dan uitvoeriger teruggekomen op iets, dat vroeger al in het kort was vermeld. Bontemantel deelt eerst mede, wie zitting in den krijgsraad hebben, en in hoeverre dit college onder de autoriteit van burgemeesteren en vroedschap staat. Het voorstel van burgemeesteren en kolonellen wordt er altijd aangenomen: als een bizonderheid vernemen wij, dat eens een andere candidaat, dan de eersten hadden voorgeslagen, tot kapitein werd benoemd. Van oude tijden af hebben de leden van de regeering, of wie de meeste kans hadden dat te worden, de hoogste rangen bij de schutterij bekleed; ten bewijze daarvan worden later lijsten van de schutterij-officieren in 1642 en 1649 medegedeeld, met opgave van den rang, dien elk in de regeering bekleedde. Na 1580 waren de kolonellen meestal tegelijk burgemeester, totdat in 1650 beide ambten onvereenigbaar werden verklaard. Verschillende voorbeelden worden dan aangevoerd van kolonellen, die, toen zij burgemeester of schout werden, het zijdgeweer moesten afleggen. Vervolgens vernemen wij, dat het aantal schuttercompagnieën, aanvankelijk elf, in 1672 was toegenomen tot zestig; in welke kamer de krijgsraad vergadert en in welke rangorde de leden zitten; hoe de eed van de nieuwe schutters wordt afgenomen; hoeverre de rechtsmacht van den krijgsraad zich uitstrekt, over welke inkomsten hij beschikt en welke uitgaven te zijnen laste komen. Het gebeurde zelden, dat de officieren ontslag verzochten, behalve in 1672, toen sommigen geen lust hadden mede uit te trekken. Ook werden in dat jaar eenige kapiteinen uit de regeering en tegelijk uit den krijgsraad gezet; Bontemantel verzuimt niet mede te deelen, dat de schutters van sommige compagnieën toen tevergeefs gerequestreerd hebben om hunne kapiteinen te mogen behouden. Daarna beschrijft hij, met welke ceremonie de officieren begraven worden; welke dienaren de krijgsraad te zijner beschikking heeft; komt dan nog eens uitvoerig terug op het uittrekken der schutters in 1672; verhaalt, bij welke gelegenheden de schutterij parade maakt, en eindigt zijn hoofdstuk met enkele mededeelingen over de boeten: hoe zij worden uitgesproken, door wie geind en waarvoor gebruikt.

In het vijfde hoofdstuk handelt Bontemantel over de stadsmilitie. Twee landscompagnieën, ter sterkte van 400 man, en door Holland betaald, liggen altijd in Amsterdam; de stad kan voor eigen rekening meer soldaten in dienst nemen. Zoowel de lands- als de stadscompagnieën mogen alleen met goedvinden van de vroedschap buiten Amsterdam worden getrokken. Burgemeesteren benoemen de hoofdofficieren van de compagnieën, en de presideerende geeft het wachtwoord. Na vermeld te hebben, hoeveel soldaten er in 1653 in dienst waren en hoeveel zij het land of de stad kostten, verhaalt Bontemantel hoe, sinds dat jaar, het aantal compagniëen herhaaldelijk vermeerderd of verminderd en de getalsterkte veranderd is, en welke gebeurtenissen daartoe aanleiding gaven. Vervolgens licht hij met tal van voorbeelden toe, welke diensten deze stads- en landsmilitie in verschillende tijden heeft bewezen: tot verzekering van de rust in de stad, tot het handhaven van haar goede recht in geschillen, en tot het verleenen van hulp aan naburige steden, waar de gemeente oproerig was. Herhaaldelijk trok zij ook in oorlogstijd naar de grenzen en werd te hulp gezonden aan bedreigde plaatsen of tijdelijk op de vloot in dienst gesteld. De soldaten wonen niet bijeen in kazernes, maar hebben zelf voor kost en inwoning te zorgen, wat nog al eens last veroorzaakt, omdat zij, wegens schuld, hunne wapens en kleeren te pand zetten en daarom niet behoorlijk uitgerust op de parade of monstering verschijnen.

Bontemantel eindigt zijn hoofdstuk met een vermakelijke anecdote. In 1672 waren vier Fransche soldaten door den krijgsraad veroordeeld om gehangen te worden. De scherprechter uit Haarlem was al ontboden, in de kerken voor de „patiënten" gebeden, de galg opgericht op het bolwerk bij de Leidsche poort. Een paar dames, die bij den provoost-geweldige logeerden, hoorden van het geval, en verzochten aan hun gastheer — die in den Jan-Rodenpoortstoren woonde, waar de soldaten in hechtenis zaten — of zij de veroordeelden eens mochten zien. Bewogen door hunne klacht, dat zij niemand hadden, die een goed woord voor hen kon doen, besloten de dames met haar vijven naar burgemeester van Ouds-

hoorn te gaan, die vlak in de buurt woonde, en toen zij hem niet thuis vonden, trokken zij de stoute schoenen aan en gingen naar het stadhuis, waar zij in burgemeesterkamer werden toegelaten en haar verzoek om pardon voordroegen. Van Oudshoorn zal ze wel verlegen gemaakt hebben met zijne vraag, of zij ook bereid zouden zijn met de veroordeelden te trouwen: in oude tijden immers kon een misdadiger de doodstraf ontgaan, als een vrouw zich daartoe aanbood! De dames hadden een geldig excuus: zij waren allen getrouwd. Burgemeesteren lieten haar daarop gaan met de verzekering, de zaak te zullen onderzoeken, en, de daad bij het woord voegende, ontboden zij den provoost-geweldige en lieten zich door hem van het geval onderrichten. Hunne galanterie vond gelegenheid de voltrekking van het vonnis te doen uitstellen: het bleek, dat de krijgsraad onwettig was samengesteld en bovendien verzuimd had het praeadvies van burgemeesteren te vragen, zonder wier goedvinden — althans in de burgerlijke rechtspraak — geen kapitale straf mocht worden voltrokken. Zoo schreven zij aan de gedeputeerden ter dagvaart om de zaak in de Statenvergadering te brengen, die den 2den Augustus voorschreef op welke wijze een nieuwe krijgsraad moest worden samengesteld; over het beweerde recht van praeadvies ook in militaire delicten liet zij zich niet uit. De nieuwe rechters waren zachter in hun oordeel: de soldaten werden wel gestraft, maar niet met den dood. De dames hadden eer van haar werk, burgemeesteren van het hunne.

In het hoofdstuk over de schepenbank behandelt Bontemantel zijn thema weder op weinig logische wijze en komt eenige malen uitvoeriger op een reeds in het kort besproken zaak terug; een enkelen keer verhaalt hij iets tweemaal met bijna dezelfde woorden, zoodat ik den lezers de herhaling bespaard heb. De volgende onderwerpen brengt hij er bij ter sprake: uitvoerig wordt beschreven, hoe het toegaat bij de nominatie der veertienen door de vroedschap, uit welke lijst, in het stadhouderlooze tijdvak, door burgemeesteren zeven schepenen worden gekozen; dan wordt vermeld, hoe de verkiezing van de presidenten der bank geschiedt, hoe de aftredende

schepenen worden ontslagen en de nieuwgekozenen geïnstalleerd, en welke bizondere gevallen zich af en toe bij deze verkiezingen hebben voorgedaan. Vervolgens vernemen wij, hoe de verschillende werkzaamheden van de bank onder de schepenen verdeeld worden, en maken wij kennis met het huishoudelijk reglement van de bank; de overtreding daarvan wordt meestal gestraft met de verbeurte van de pos, d. i. de schuldige moet aan het college een maaltijd aanbieden, waarbij ook de schout, de pensionaris en de secretaris van schepenen worden genoodigd. In den breede weidt hij uit over een ranggeschil tusschen schepenen en oud-burgemeesteren, dat langen tijd de gemoederen in beweging bracht, en o. a. aanleiding gaf tot de weinig stichtelijke vertooning, dat, in den begrafenisstoet van de vrouw van burgemeester van de Poll, de oud-burgemeester Nicolaas Tulp door de schepenen van zijne plaats werd gedrongen! Naar aanleiding hiervan wordt nog een ander geschil over den rang besproken, tusschen oud-schepenen, tevens raden, en raden, die nooit in de schepenbank zitting hadden gehad, en wordt medegedeeld welke bepalingen er gemaakt werden ten opzichte van den rang in de lagere rechtbanken. Het laatste brengt Bontemantel er toe, te beschrijven hoe, op den 4den Februari, de leden van deze subalterne banken door burgemeesteren en schepenen worden gekozen; op denzelfden dag worden ook de procureurs beëedigd en de secretarissen van de verschillende college's in hun ambt bevestigd. Een poging, om ook de Inspectores medici [1]) op de lijst van commissarissen te brengen, werd beproefd, maar mislukte. Op Goeden Vrijdag worden door burgemeesteren en schepenen de leden van verschillende college's benoemd, die toezicht hebben te houden op de nijverheid: staal- en tarrameesters, keurmeesters van het touw, en dergelijken.

Tot de functie van schepenen behoort ook dat zij, met schout en burgemeesteren, het college van de „Heeren van den Gerechte" uitmaken, die de willekeuren vast-

---

1) De leden van het collegium medicum: hiervóór, p. xv.

stellen; met een voorbeeld wordt aangetoond dat burgemeesteren, die een keur wilden uitvaardigen alleen met advies van den raad, zonder schepenen geraadpleegd te hebben, daarvoor ter verantwoording werden geroepen en genoodzaakt den wettigen weg te volgen. Na medegedeeld te hebben, welk gezag de bank heeft over sommige besluiten van weesmeesteren, weidt Bontemantel uit over een onderwerp, dat herhaaldelijk grooten strijd heeft verwekt, nl. in hoeverre de schepenbank heeft te gehoorzamen aan de bevelen van de Hoven van Justitie. Vooral het proces van Isaac Cooimans gaf aanleiding tot zulk een geschil over de judicature; zijn vonnis, en de brieven, tusschen het Hof van Holland en burgemeesteren en schepenen gewisseld over de vraag, of de procureurgeneraal daarvan in appèl mocht komen, worden in extenso medegedeeld. Daar de brieven een groot aantal bladzijden beslaan, heb ik ze als bijlage afgedrukt; bij de toelichting daarvan kom ik op dit onderwerp terug.

Na dit intermezzo behandelt Bontemantel achtereenvolgens: hoe de „ordonnantie ende maniere van procedeeren" van 1654 tot stand kwam; de rangorde der vonnissen in crimineele zaken, van de lichtste tot de zwaarste; in hoeverre de schepenbank heeft te zorgen voor de uitvoering van vonnissen, door andere, hoogere of lagere, rechters uitgesproken; welke bevoegdheid zij heeft ten opzichte van het werkhuis en de tuchthuizen, waaruit de veroordeelden alleen op bevel van schepenen kunnen worden ontslagen. Verschillende voorbeelden van zulk ontslag, op verzoek van hooge gasten toegestaan, worden dan aangevoerd. Ook wordt medegedeeld, buiten welke gewesten schepenen iemand bij vonnis kunnen verbannen; appèl van een dergelijk vonnis kan nooit plaats hebben, rappèl alleen verleend worden door de Staten van Holland, na vooraf ingewonnen advies van de bank.

Schepenen zijn gehouden het jaar, waarvoor zij benoemd zijn, uit te dienen: alleen bij het verkrijgen van een ambt buiten de stad kunnen zij tusschentijds worden ontslagen. Zeer uitvoerig wordt dan het geval van van Beuningen besproken, die, in het begin van 1668 tot schepen benoemd, kort daarop als buitengewoon gezant naar Frank-

rijk vertrok, zoodat hij geen enkele zitting van de bank bijwoonde; hij verzocht daarom uit zijn ambt te worden ontslagen, wat hem eindelijk, na langdurige deliberatiën, werd toegestaan. Bontemantel geeft slechts hier en daar — en dan nog niet heel duidelijk — te kennen, waarom het in deze zaak eigenlijk te doen was, nl. om van Beuningen in het volgende jaar tot burgemeester te kunnen kiezen. De burgemeesters Cornelis de Graeff en Reynst, voorziende dat dit de toeleg van Valckenier was, hadden opzettelijk bewerkt, dat van Beuningen in het begin van 1668 tot schepen was benoemd — hoewel zij toen reeds wisten dat hij naar Frankrijk zou gaan — om te beletten dat hij in 1669 burgemeester werd. Gewoonlijk was de benoeming tot schepen een middel, om iemand later in aanmerking te brengen voor het burgemeesterambt, daar alleen oud-burgemeesteren of oud-schepenen daartoe gekozen werden; in dit bizondere geval diende het juist voor het tegenovergestelde doel, nl. om de verkiezing in 1669 te beletten. Immers, op 1 Februari van dat jaar, wanneer de burgemeestersverkiezing plaats moest hebben, zou van Beuningen nog geen oud-, maar regeerend schepen zijn, daar de schepenbank eerst na de genoemde verkiezing werd vernieuwd. Valckenier was echter zijn tegenstanders te slim af; hij wist door te drijven, dat het door van Beuningen verzochte ontslag werd toegestaan — hoewel deze reeds kort hierna in het vaderland zou terugkomen — zoodat hij oud-schepen werd, bijgevolg verkiesbaar tot burgemeester. Op 1 Februari 1669 werd hij tot dat ambt benoemd.

Ten slotte verhaalt Bontemantel dat de schepenen, na afloop van hun zittingsjaar, gewoonlijk in lagere rechtbanken geplaatst worden en de qualiteit van oud-schepen verkrijgen, welke zij alleen verliezen door het aanvaarden van een permanent ambt buiten de stad; en deelt, iets later, mede, welke gewoonte gevolgd wordt bij tusschentijdsche verkiezingen, wanneer een der presidenten of een lid der bank tijdens het vervullen van zijn ambt komt te sterven. Aan het laatste heeft hij reeds laten voorafgaan een kort bericht over de aan de schepenbank verbonden ambtenaren: den pensionaris, een secretaris, en de roe-

dragende boden; bij de eersten verwijst hij naar uitvoeriger mededeelingen in zijne beschrijving van de vroedschap.

In den tekst van het behandelde hoofdstuk heeft Bontemantel een teekening van burgemeesterkamer opgenomen [1]), voorstellende hoe de schout, de aftredende en nieuwgekozen burgemeesteren en de schepenen daar gezeten zijn bij het beëedigen van de schepenbank; ik zelf heb aan dit hoofdstuk [2]) een teekening toegevoegd van de schepenkamer — tevens raadzaal [3]) — in het oude stadhuis (i. e. het stadhuis, dat in 1652 afbrandde), door mij onder de losse stukken van Bontemantel gevonden.

Het laatste hoofdstuk — het belangrijkste — handelt over de vroedschap. Bontemantel deelt eerst mede, dat de raden zitting hebben voor het leven; alleen wanneer zij hun poorterschap verliezen, of om belangrijke redenen van den eed worden ontslagen, of een permanent ambt buiten de stad bekomen, houden zij op, lid van de vroedschap te zijn. Van het laatste geval voert hij verschillende voorbeelden aan, en weidt in den breede uit over de in zijn tijd ingeslopen gewoonte om aan raden, die tot een dergelijk ambt benoemd werden, een acte uit te reiken, dat zij, na het neerleggen van dat ambt, weer zitting konden krijgen in de vroedschap [4]). Vervolgens behandelt hij, in afzonderlijke, door mij genummerde paragrafen, de volgende punten:

§ 1, De „electie der XXXVI Raeden" bevat een uitvoerige beschrijving, hoe deze verkiezing plaats heeft, hoe de nieuwgekozenen dadelijk worden beëedigd en in welke rangorde zij zitting nemen. Aan deze paragraaf is een teekening toegevoegd van de kamer in het oude stadhuis, waar zoowel de schepenbank als de raad vergaderde; in het hoofdstuk over de schepenbank stelt de teekening voor, hoe de kamer er uitzag als dat college vergaderde, hier wordt zij afgebeeld bij een vroedschapsvergadering. Dit onderwerp brengt Bontemantel er dan toe, mede te

---

1) Eerste deel, p. 239.
2) Eerste deel, p. 242.
3) Hiervóór, p. CVI en CVII.
4) Hiervóór, p. XXXIX—XLII.

deelen, in welke rangorde de leden van de vroedschap in verschillende tijden hebben gezeten. Naar aanleiding van den eed, die van de nieuwgekozenen wordt afgenomen, verhaalt hij, hoe sinds 1668 alle raden ook den eed op het eeuwig edict hadden af te leggen en te onderteekenen, en wat er in 1672 gebeurde bij het verbranden van het boek, waarin deze handteekeningen geschreven waren. Tevens voegt hij daaraan een uitvoerige mededeeling toe, wie eigenlijk de ontwerpers van het eeuwig edict waren en hoe men in 1672 tot de intrekking van dit besluit is gekomen — echter in andere volgorde, dan ik hier vermeld.

§ 2 handelt over de „Gecommitteerdens bij den raedt in diverse buyten-collegiën", over de permanente vertegenwoordiging dus van Amsterdam in de Admiraliteitscollege's van het Noorderkwartier, Amsterdam en Zeeland, en in de Gecommitteerde Raden, en over de vertegenwoordiging bij tourbeurten in de Staten-Generaal, den Raad van State, de Generaliteits-Rekenkamer en de Rekenkamer van Holland. Wij vernemen hoe deze heeren worden gekozen, voor hoelang zij zitting nemen, en dat de Witt een almanak heeft opgemaakt van de tourbeurten der steden van Holland voor de vertegenwoordiging in de genoemde college's.

Van § 3 zou de verkorte titel luiden: „Gedeputeerden naar de dagvaart". Achtereenvolgens komen hierbij ter sprake: het toezenden van den beschrijvingsbrief aan burgemeesteren, die hem in den raad brengen en dezen een besluit doen nemen op de verschillende punten, daarin vervat; terwijl de Statenvergadering bijeen is, hoort de raad gedurig het rapport van de belangrijkste zaken, die in behandeling komen, hetzij schriftelijk, hetzij mondeling, als een of meer der gedeputeerden een keer naar huis doen. Na het scheiden van de dagvaart dient de pensionaris een schriftelijk rapport aan burgemeesteren in, die er den raad weer kennis van geven. De gedeputeerden naar de Statenvergadering moeten burgemeester of lid van de vroedschap zijn; namens Amsterdam gaat altijd een van de burgemeesteren, die gewoonlijk de laatst afgetreden presidenten van de schepenbank —

mits zij tevens raden zijn — en enkele andere leden van de vroedschap met zich mede verzoekt. Een enkele maal is het voorgekomen, dat een oud-schepen, die geen raad was, mede is genomen naar de dagvaart, maar daartegen is onmiddellijk geprotesteerd. Ten slotte vernemen wij, in welke rangorde deze gedeputeerden zitting nemen, dat zij beschouwd worden als gezanten en dus jure gentium niet arrestabel zijn, wat met voorbeelden wordt toegelicht. Ook ten opzichte van de afgevaardigden naar de Generaliteit is een dergelijke bepaling gemaakt, maar Holland heeft verklaard zich daardoor niet gebonden te rekenen.

§ 4, „Stads finantiën", bevat de mededeeling, dat de beslissing over alle financieele aangelegenheden van eenig belang aan de vroedschap toekomt, en dat hare besluiten door thesaurieren-ordinaris ten uitvoer worden gebracht. Een vaste commissie uit den raad staat sinds 1655 burgemeesteren en thesaurieren ter zijde en dient hun van advies in alle zaken, de fortificatie, nering en zeevaart betreffende; in 1663, toen de uitlegging der stad de taak van burgemeesteren en thesaurieren zóózeer verzwaarde, dat zij niet voldoende het oog konden houden op de publieke werken, zijn, op voorstel van een commissie uit den raad, burgemeesteren gemachtigd het aantal thesaurieren te vermeerderen, en is tevens o. a. besloten dat voortaan in het begin van Februari aan den raad een verslag van den toestand der openbare werken en een begrooting van de in dat jaar uit te voeren zou worden ingediend.

In § 5, „Commissiën van den raet", vernemen wij dat, bij de behandeling van belangrijke aangelegenheden, de raad zich gewoonlijk laat voorlichten door het rapport van een uit zijn midden benoemde commissie; of hij verplicht is een zaak commissoriaal te maken, wanneer een der leden dat verzoekt, is een betwist punt. Ook van deze commissies vernemen wij natuurlijk in welke rangorde de leden zitten. Vrij los met het voorgaande verbonden is de mededeeling, dat de raden soms verzocht worden in de stad te blijven en de afwezigen opgeroepen te verschijnen, wanneer een gewichtige vergadering op handen is of een benoeming, waarin burgemeesteren belang stellen.

§ 6, „Secretessen van den raet", geeft voorbeelden van besluiten, waarvan geheimhouding werd opgelegd, op den eed, als raad gedaan. Toen in 1654 bleek dat desniettegenstaande een mededeeling over de acte van seclusie was uitgelekt, werd besloten door alle raden een afzonderlijken eed op de verplichte geheimhouding te doen afleggen. Een jaar later werd dit besluit al ingetrokken, zooals het heette omdat de raadseed reeds „zwaar genoeg tot secretesse verbond". Ten slotte wordt een voorbeeld aangehaald, dat de raad geheimhouding beloofde van een zaak, die niet eens te zijner kennis was gebracht, nl. van het besluit tot uitreiking der acte van seclusie.

§ 7, „Als in den raet van een der presente wert gehandelt", bevat, behalve eenige onbeduidende bizonderheden, eigenlijk alleen de mededeeling, dat in het genoemde geval de betrokken persoon zich verwijdert.

In § 8, „De audientiën in den raet", wordt een onderwerp ter sprake gebracht, dat reeds vroeger werd aangeroerd, nl. het recht van burgemeesteren om aan bezendingen van buiten audientie in den raad toe te staan of te weigeren, naarmate hun goeddunkt; volgens besluit der Staten van Holland van 2 Augustus 1653 en 28 November 1662 mag de audientie echter niet geweigerd worden aan een commissie uit die Staten, wanneer aan deze bevolen is in de vroedschap opening te doen van haar last. Allerlei voorbeelden — die bij het hoofdstuk over burgemeesteren niet vermeld waren — worden dan nog genoemd van de ontvangst van dergelijke „buyten-commissiën". Zeer uitvoerig wordt beschreven wat voorviel bij de komst van Willem III te Amsterdam, in Augustus 1672, en bij zijne ontvangst in de vroedschap.

§ 9 behandelt de vraag „of de vroedschappen de vrije jacht hebben", en wat in 1660 daarover te doen geweest is in de Staten van Holland. Amsterdam was van meening dat de vroedschapsleden daartoe evenzeer gerechtigd waren als de ridderschap.

§ 10 heeft tot opschrift: „Pensionaresen noch secretaresen sijn geen Raeden". Bontemantel toont hier aan, dat de genoemde titularissen, wanneer zij in een regeerings-college werden gekozen, steeds hun ambt eenige

dagen tevoren hebben neergelegd. Alleen de secretaris Jan Corver was zoo voorzichtig zijn post te blijven bekleeden, totdat hij bericht kreeg van zijne benoeming tot lid van de vroedschap.

§ 11 vermeldt hoe de „Resumptie der resolutiën van den raet" geschiedt: de vroedschap heeft hare eigen secretarissen, die tevens in dienst van burgemeesteren zijn; een van de twee woont de vergadering bij, maakt kladnotulen en werkt die later uit; zoodra deze door burgemeesteren geresumeerd zijn, worden zij door een beëedigden klerk — vroeger door den secretaris zelf — in het resolutieboek opgeteekend. De resolutieboeken worden door de secretarissen bewaard en mogen sinds 1656 niet uitgeleend worden, tenzij daarvan in een register aanteekening is gehouden. Vervolgens vernemen wij, welke secretarissen in Bontemantels tijd den raad hebben gediend, en hoelang. — Naar aanleiding van een opmerking, dat enkele resolutieboeken een tijd lang vermist werden, deelt Bontemantel hier iets mede, dat met het voorgaande al heel weinig te maken heeft, nl. dat een exemplaar van de werken van Baronius, met schriftelijke aanteekeningen van David Blondel, op een auctie gekocht voor rekening van de stad, ook een tijd lang vermist en eindelijk teruggevonden werd op de stadsbibliotheek.

§ 12 deelt ons mede: „De vroetschappen hebben geen tractementen." Het eenige, dat er voor hen op overschoot, was af en toe een gouden gedenkpenning, geslagen ter herinnering aan een vredesverdrag, en een enkele maaltijd. Een enkele — het aantal regeeringsmaaltijden was wel legio, maar de heeren verschenen daar niet in hunne qualiteit van lid der vroedschap. Als zoodanig heeft Bontemantel er slechts twee bijgewoond: een bij de inwijding van het nieuwe stadhuis, en een, door Tulp aangeboden, toen hij 50 jaar raadslid was. Van beide feestelijkheden krijgen wij hier de uitvoerige beschrijving.

§ 13 beantwoordt ontkennend de vraag: „Of een raetspersoon can op sijn versoek ontslagen werden", en noemt voorbeelden van weigering van zulk een verzoek.

§ 14, 15 en 16, getiteld: „Het sterven der Raeden",

„Met wat ceremonie de Raeden werden begraven" en „Raeden-bij-avont-begraffenisse", zijn al zeer weinig belangrijk. Wij vernemen er uit dat, wanneer een raadslid vóór 28 Januari — den dag der verkiezing van nieuwe leden — komt te sterven, en zijn lijk op dien dag nog boven aarde staat, de vacature in de vroedschap onvervuld blijft tot den 28sten Januari van het volgende jaar. Verder wordt de ceremonie bij de lijkstaatsie beschreven, en melding gemaakt van een begrafenis bij avond.

§ 17, van meer belang, handelt over de „Pensionarisen", die door den raad benoemd werden: vandaar dat zij ter sprake komen in een onderdeel van het hoofdstuk over de vroedschap. Bontemantel verhaalt hier, wie sinds 1650 achtereenvolgens dat ambt bekleed hebben of er voor in aanmerking zijn gekomen, en wat er bij de benoeming of het ontslag van deze titularissen, vooral bij dat van Mr. Pieter de Groot, in den raad is voorgevallen. Ook brengt hij de vraag ter sprake, in hoeverre de pensionaris gehouden is de bevelen van de schepenbank op te volgen, en verhaalt hoe Cornelis Hop in 1670 onaangenaam bejegend werd door burgemeester Valckenier, omdat hij, zonder diens voorkennis, maar op aanschrijven van de schepenbank, zich gewend had tot een lid van den Hoogen Raad om uitstel van behandeling te verkrijgen van een rechtszaak tegen een faillieten Amsterdamschen koopman. Vooral in de aanteekening, door mij uit een ander deel van Bontemantel hier ingelascht, vernemen wij tot in de kleinste bizonderheden hoe de oploopende Valckenier bij deze gelegenheid tegen den pensionaris uitvoer.

§ 20, over de „Poorters", vormt het slot van het hoofdstuk. Eerst wordt medegedeeld, dat het poorterschap een vereischte is voor alle magistraten; vervolgens dat in 1652 een groot- en een klein-poorterschap werd ingesteld. Alleen wie het eerste bezat, was, mits hij bovendien gedurende minstens zeven jaar in de stad gewoond had, verkiesbaar tot alle regeeringsambten en hooge bedieningen. Daar het groot-poorterschap wegens den hoogen prijs — vijf honderd gulden — door slechts zeer weinigen gekocht werd, schafte de raad het in 1668 af, zoodat voortaan het poorterschap met alle daaraan verbonden rechten weer

voor *f* 50 te koop was. Vervolgens wordt bericht, dat de oudste registers van het poorterschap verloren zijn gegaan, zoodat èn hierdoor, èn omdat vele Amsterdammers in het begin van den opstand uitgeweken en buitenslands getrouwd waren en kinderen hadden gekregen, in later tijden het aan velen vaak moeielijk viel te bewijzen dat zij geboren poorters waren. Bij regeeringsverkiezingen werd soms betwijfeld of een candidaat wel poorter was, en daardoor afbreuk gedaan aan zijne kans [1]); ook Bontemantel zelf moest, toen hij reeds zitting had in de vroedschap, twijfel hooren opperen omtrent dit punt. Om dergelijke onaangenaamheden te voorkomen, werd in 1655 vastgesteld dat allen, die den eed als raad hadden afgelegd, met hunne sinds dien tijd geboren nakomelingen als poorters beschouwd zouden worden, ook al hadden zij verzuimd den specialen poortereed af te leggen. Na medegedeeld te hebben, dat sinds 1667 het poorterschap geschonken werd aan de te Amsterdam beroepen predikanten en hunne kinderen, verhaalt Bontemantel verder dat Amsterdammers, die de stad verlieten, omdat zij tot een aanzienlijk ambt daarbuiten werden benoemd, herhaaldelijk, zoo voor zich als voor hunne kinderen, verzocht hebben de voordeelen van het poorterschap te mogen blijven genieten; hij noemt tal van voorbeelden, dat zulk een verzoek werd gedaan en ingewilligd. Ten slotte vernemen wij, hoe het poorterschap wordt verloren; voor verdere bizonderheden verwijst Bontemantel naar het gedrukte Recueil van den secretaris Rooseboom.

Uit het voorgaande overzicht van den inhoud der „Regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel, crimineel als militaire" zal den lezer gebleken zijn, dat Bontemantel, zij het ook vaak in een andere volgorde dan wij verwachten of wenschen, bijna alle onderwerpen aanroert, die in een dergelijke verhandeling ter sprake gebracht

1) Vgl. hiervóór, p. XXII.

moeten worden, benevens sommige, die wij niet zouden hebben gemist. Enkele ontbreken echter in de rij. Zooals hij in het hoofdstuk over burgemeesteren een beschrijving geeft van de administratieve college's, die hun ter zijde staan in het beheer van de stedelijke financiën, het bestuur van de wisselbank en de bank van leening, en de voogdij over de weezen, hadden wij in het hoofdstuk over schepenen eenige paragrafen mogen verwachten, waarin de samenstelling en de bevoegdheid der „subalterne banken van judicature", die de taak der schepenbank verlichtten, werd uiteengezet. Daar ik in het eerste deel zijner „Civiele en judicieele aanteekeningen" twee memoriën vond over de kamer van kleine en die van huwelijksche zaken, waarin Bontemantel zelf zitting heeft gehad, heb ik deze als bijlage N° IX en N° X doen afdrukken. De eerste memorie is alleen reeds hierom merkwaardig, omdat wij er iets in vernemen over een college, waarvan, voor zoover mij bekend is, geen enkele beschrijving van den regeeringsvorm van Amsterdam gewag maakt, nl. het college van „vredemaeckers", waaruit zich dat van kleine zaken heeft ontwikkeld. Verder gaf zij mij aanleiding tot een mededeeling over de insgelijks weinig bekende „goede mannen": experts, op verzoek van de schepenbank aangewezen door de notabelste personen uit elk bedrijf, welke experts voor schepenen of lagere rechters uitspraak deden in zaken, waarover deze zelf niet in staat waren te oordeelen. — Behalve in de bank van kleine en die van huwelijksche zaken had Bontemantel nog zitting in een ander subaltern college van judicature, nl. in dat van assurantiemeesters. Een memorie van zijne hand over dat college heb ik nergens gevonden, maar in het deel, getiteld Civ. en Jud. Aant. II [1]), vindt men tal van aanteekeningen over zaken, door assurantiemeesters berecht, die ons een zeer duidelijk denkbeeld van hun werkkring geven; trouwens, ook over de gevallen, voor commissarissen van kleine zaken en die van huwelijksche zaken behandeld, heeft hij ons in Merkw. Stukken II en Civ.

---

1) Hiervóór, p. CXXII.

en Jud. Aant. II [1]) het noodige bericht. Vooral het laatstgenoemde college had vaak in curieuse quaesties te beslissen! De aanteekeningen, door Bontemantel daarvan gehouden, hoezeer ook te waardeeren als bijdrage tot de kennis van de toenmalige zeden, zijn echter dikwijls van dien aard, dat het moeielijk is ze af te drukken, te meer, daar elk geval op zich zelf gewoonlijk weinig belangrijk is. — Zoo blijven er ten slotte slechts twee ondergeschikte rechtbanken over, waarvan Bontemantel ons niets verhaalt, omdat hij er nooit lid van geweest is, nl. het college van zeezaken en de kamer van desolate boedels.

Als bijlage VIII heb ik de instructie van den pensionaris Mr. Cornelis Hop laten afdrukken, en deze vergeleken met de instructies van andere pensionarissen uit den door Bontemantel beschreven tijd, nl. die van Koenraad van Beuningen, Pieter de Groot en Reinier van Heemskerck. De instructie van Pieter Vogelesangh, die in 1650 tot pensionaris werd aangesteld, heb ik nergens kunnen vinden; vermoedelijk is hij op dezelfde voorwaarden benoemd als van Beuningen.

Bijlage I houd ik voor het belangrijkste gedeelte dezer uitgave, en ik heb mij daarom veel moeite gegeven haar zoo volledig mogelijk te maken. Aan het hoofd er van heb ik de lijst laten afdrukken, die voorafgaat aan de verhandeling over de „Regeeringe van Amsterdam" [2]), maar naar mijne meening beter hier kon geplaatst worden. Zij bevat een opgave van de personen, die in het tijdvak 1653—1672 het ambt van schout bekleed hebben, van de burgemeesteren en oud-burgemeesteren, die er op 1 Februari 1653 waren, van hen, die sedert burgemeesteren zijn geworden, en van de regeerende en oud-burgemeesteren op 9 September 1672 — telkens met opgave van datum en jaar, waarin zij schout of burgemeester zijn geworden, en waarin zij uit de regeering zijn ontslagen, of overleden; dan volgt een naamlijst van

---

1) Hiervóór, p. CXX en CXXII.
2) Vgl. Eerste deel, p. 1, noot 1.

regeerende- en oud-schepenen op 2 Februari 1653 en van hen, die na dien datum het schepenambt hebben bekleed, eindelijk een opgave van hen, die op 28 Januari 1653 lid van de vroedschap waren, en van de raden, sinds dien dag tot den 29sten Januari 1672 gekozen; de laatste vermeldt weder het jaar, waarin de raden zitting namen, en dag en jaar van hun overlijden. Deze lijst is door Bontemantel tot aan het eind van zijn leven bijgehouden; vooral de mededeeling van de data van overlijden der magistraten is op prijs te stellen, omdat het soms noodige opsporen daarvan een onaangenaam en tijdroovend werk is; de lijsten van regeerende en oud-burgemeesteren enz. voor een bepaald jaar zijn met behulp van de gedrukte regeeringslijsten wel op te maken, maar ook deze arbeid is ons thans bespaard.

In de bijlage zelve heb ik verder samengebracht alle aanteekeningen over regeeringsverkiezingen, die in de verschillende deelen der collectie zijn te vinden; als een zelfde bericht meermalen voorkwam, zijn kleine afwijkingen door mij vermeld. Men vindt hier dus alles bijeen, wat Bontemantel heeft opgeschreven over de kuiperijen, die aan de magistraatsverkiezingen voorafgingen, en over die verkiezingen zelve; in vele gevallen vermeldt hij ook, op welken candidaat elk der aanwezigen zijne stem uitbracht. Wanneer hij alleen bericht, wie tot een of ander ambt werd gekozen, heb ik die mededeeling niet laten drukken, daar men haar in de regeeringslijst van Wagenaar kan vinden; zoodra hij er echter bij aanteekent, dat de verkiezing heeft plaats gehad „met eenparige stemmen", of wanneer hij melding maakt van de verkiezing der veertienen of een benoeming tot ambachtsheer, dijkgraaf, scholarch, commissaris-politiek in den kerkeraad, kolonel bij de schutterij, bewindhebber van de Oost- of West-Indische Compagnie of overman der doelens — waarvan de regeeringslijsten geen gewag maken — heb ik zijne aanteekening in de bijlage opgenomen. Herhaaldelijk zal men er particuliere mededeelingen over kuiperijen vinden, aan Bontemantel gedaan of door hem opgevangen bij bezoeken te zijnen huize, bij maaltijden — als de heeren spraakzaam werden — in gesprekken bij het uit de kerk

komen, bij begrafenissen en dergelijke gelegenheden; ook treft men er een soort van memorie aan, waarin Bontemantel een overzicht geeft van den partijstrijd in Amsterdam tot aan Valckenier's nederlaag in het begin van 1671, het stuk nl., getiteld: „Veranderinge in de regeeringe ofte exclipse in de son." Vooral over het verzetten der wet in 1672 zijn zijne aanteekeningen overvloedig: over de wijze, waarop deze maatregel werd voorbereid en ten uitvoer gebracht, de poging van een aantal burgers om verandering te brengen in den regeeringsvorm, en de ontevredenheid der schutters over het ontslag van eenige kapiteinen worden ons hier tal van merkwaardige bizonderheden medegedeeld, die ik heb aangevuld uit de pamfletten van dat jaar en uit den in het Amsterdamsche gemeentearchief berustenden bundel „Originele geteekende stukken, betrekking hebbende tot de verandering der regeering te Amsterdam door Prins Willem III, in September 1672, en de commissies, bij den raed ten uitvoer gebragt door den secretaris Dirck Schaep". Ten overvloede worde hier nog eens herinnerd, dat ik in de beide thans uitgegeven deelen alleen verzameld heb, wat op den regeeringsvorm betrekking heeft, en dus bij de aanteekeningen uit het jaar 1672 niet heb opgenomen diegene, welke handelen over verschillende in dat jaar voorgevallen tumulten — het bedreigen van het huis van de Ruyter, het aanhouden van afgevaardigden naar de dagvaart enz. — die de constitutie van de stad niet raken.

Na Bontemantels ontslag uit de regeering worden zijne aanteekeningen natuurlijk schaarscher, daar hij nu zelf geen oog- of oorgetuige meer is van wat er achter de schermen voorvalt. Toch deelt hij ons ook uit de jaren 1672—1678 enkele zeer belangrijke zaken mede, met name over het door Willem III in zwang gebrachte recommandeeren van candidaten voor verschillende ambten, waarvan de electie niet aan hem stond, en over de verzoening, die in 1676 en 1677 tot stand kwam tusschen de twee partijen, die in en vóór 1672 zoo heftig tegenover elkaar hadden gestaan. Bovendien heb ik zijne berichten aangevuld uit, of vergeleken met de „Notulen van 't gepasseerde in de vroedschap der stad Amsterdam, gehouden

bij Joan Appelman, sedert 15 September 1672 tot 23 September 1694," terwijl ik over het „Concept van eenicheyt" — de poging tot verzoening tusschen Hooft en Valckenier, elk met zijn aanhang, waarop prof. Fruin het eerst de aandacht heeft gevestigd — alle officieele stukken heb bijeengebracht, die men vindt in het Resolutieboek van burgemeesteren en oud-burgemeesteren, en de niet minder belangrijke officieuse mededeelingen uit de zoogenaamde „Nieuwe collectie Hudde", een bundel papieren, afkomstig van den lateren burgemeester Johannes Hudde.

Twee bijlagen hebben betrekking op de rechtspraak. In bijlage V heb ik de brieven laten afdrukken, die in het hoofdstuk over schepenen voorkomen, gewisseld tusschen het Hof van Holland en het gerecht van Amsterdam over het appèl van een door het laatste geveld crimineel vonnis, alsmede een concept-brief, die niet verzonden werd. Het schijnt niet ongewenscht de rechtsvraag, waarover het geschil loopt, wat nader toe te lichten.

De rechtspraak ten tijde van onze Republiek [1]) was al even gebrekkig ingericht als haar regeeringsvorm. Vooral de omstandigheid, dat de werkkring der verschillende colleges van judicature niet nauwkeurig omgrensd was, gaf aanleiding tot veel verwarring en talrijke geschillen over de jurisdictie. De stedelijke rechtbanken beijverden zich altijd hare macht uit te breiden, ten koste van die der Hoven: een streven, dat in den grafelijken tijd kon worden tegengegaan door den souverein, maar sinds 1588, toen de Staten zich met de volle souvereiniteit bekleed achtten, door den souverein juist werd aangemoedigd. Vooral in Holland, waar de stemhebbende steden bijna geheel over de regeeringsmacht beschikten, werd de onafhankelijkheid der stedelijke rechtbanken zeer groot en de macht van het Hof aanmerkelijk besnoeid. De

---

1) Bij het bovenstaande is gebruik gemaakt van Mr. J. A. Fruin, Het recht en de rechtsbedeeling onder de Republiek der Verecnigde Nederlanden (Versl. en Meded. der Vereen. tot uitgave der bronnen van het oude vaderl. recht, VI p. 384—418).

resolutie van 10 September 1591 — de „beruchte" resolutie noemde wijlen prof. J. A. Fruin haar [1]) — heeft niet weinig er toe bijgedragen om de ingezetenen te berooven van den steun, dien het betrekkelijk onafhankelijke Hof hun tegen de willekeur der stedelijke rechtbanken kon verleenen. Bij die resolutie toch werd o. a. bepaald [2]): dat de Hooge Raad en het Hof geen provisie mochten verleenen op het verzoek van eenige personen, tegen wie crimineel, extraordinair en op hunne confessie was geprocedeerd, maar dat deze vonnissen zouden worden ten uitvoer gebracht, zonder dat eenige appellatiè, reformatie of provocatie zou zijn toegelaten. Den verderen inhoud van de resolutie, hoe opmerkelijk ook, laat ik hier rusten, omdat alleen het door mij genoemde gedeelte van het besluit der Staten van belang is voor het geschil tusschen Amsterdam en het Hof, dat ik heb toe te lichten. Dit besluit gaf dus aan de stedelijke rechtbanken de bevoegdheid om in crimineele zaken, waarbij in extraordinair proces, op de bekentenis van den beklaagde, gevonnisd was, te wijzen bij arrest, zoodat van hare uitspraak geen hooger beroep op het Hof of den Hoogen Raad was toegelaten. Het verschil tusschen ordinair en extra-ordinair proces bestond o. a. hierin, dat bij het laatste de beklaagde verstoken bleef van gerechtelijken bijstand, en dat zijne zaak niet in het openbaar werd behandeld, zoodat hij geheel weerloos tegenover den aanklager, den schout of baljuw, stond. Reeds vóór het uitvaardigen van de Crimineele Ordonnantiën van Koning Philips was de ordinaire procedure in onbruik geraakt, de extraordinaire regel geworden; door de resolutie van 10 September 1591 werd de toepassing van de laatste in crimineele zaken nog meer in de hand gewerkt, daar van een op dergelijke wijze geveld vonnis geen hooger beroep meer mogelijk was, wanneer het nl. was uitgesproken nadat de beklaagde

1) Fruin t. a. p. p. 396.

2) Vgl. over deze resolutie: Het advies van Hugo de Groot, in Consultatiën, Advysen enz. III N° CCCXXVI, „nopende 't recht, de steden competerende in cas van judicatuyre"; verder de Apologie van de Groot, Cap. XII, en Kluit, Hist. der Holl. Staatsreg. III p. 52—58.

bekend had. Hoewel nu oorspronkelijk bij de extra-ordinaire procedure zoowel gevonnisd werd op convictie — wanneer de rechter voldoende overtuigd was van de schuld van den aangeklaagde, zonder dat deze bekend had — als op confessie, werd, sinds de genoemde resolutie, waarbij de confessie als onmisbare voorwaarde voor het niet verleenen van appèl gesteld was, er steeds naar gestreefd om in het extraordinaire proces den beklaagde tot bekentenis te dwingen, desnoods door de pijnbank, tot welk middel men bijna altijd kon overgaan door de ongelukkige komma, ingeslopen tusschen de woorden pleine en demie in de uitdrukking „pleine demie preuve" van art. 42 der Ordonnantie op den stijl. De ordonnantie had de pijniging alleen willen toelaten bij „pleine demie preuve": vol half bewijs; doordat er echter bij vergissing in den Franschen tekst „pleine, demie-preuve" stond, vertaalde de Hollandsche overzetting dit met „volle ofte half" bewijs, zoodat men nu in bijna alle gevallen de pijnbank kon aanwenden.

Zoo had de resolutie van 10 September 1591 in allerlei opzichten nadeelige gevolgen voor de rechtspraak in crimineele zaken: zij bevorderde de aanwending van de voor den aangeklaagde zoo ongunstige extra-ordinaire procedure; zij lokte uit, dat er bij deze procedure uitsluitend werd gevonnisd op confessie, die dikwijls alleen door pijniging verkregen kon worden; zij verminderde de bevoegdheid van het Hof en den Hoogen Raad om de vaak willekeurige uitspraak van den stedelijken rechter te herzien. Te vergeefs kwamen het Hof en de Hooge Raad er tegen op: de resolutie werd door de Staten gehandhaafd.

Gaan wij thans na, welke rechtszaak aanleiding gaf tot het geschil tusschen Amsterdam en het Hof over de toepassing van de resolutie van 1591.

Tot de vele ongeoorloofde middelen, waardoor Hollandsche kooplieden in de zeventiende eeuw winst behaalden, behoorde ook de concurrentie tegen de twee groote Compagnieën. Hoewel de Oost- en de West-Indische Compagnie door haar octrooi gewaarborgd schenen te zijn tegen mededinging van landgenooten, bleef deze niet achterwege, maar dekte zich met het masker van buitenlandsche

ondernemingen [1]). De West-Indische Compagnie heeft een tijd lang te kampen gehad met de concurrentie van de Zweedsch-Afrikaansche Compagnie, opgericht door den bekenden koopman Lodewijk de Geer, en voortgezet door zijne zonen. Of de vader de voor de kust van Guinea bestemde schepen in Zweden heeft bemand en uitgerust, zij daargelaten; in elk geval deden zijne zoons het niet, maar maakten de onderneming tot een zuiver Amsterdamsche, die zich verschool achter den Zweedschen naam. Een voormalig dienaar van de Zweedsche Compagnie, die onaangenaamheid had gekregen met zijne patroons, een zekere Caerlof, beraamde uit wraakzucht het plan om haar afbreuk te doen. Hij wist een octrooi te verkrijgen van den Koning van Denemarken voor de oprichting van een Deensch-Afrikaansche maatschappij, die echter, evenals de Zweedsche, feitelijk door Amsterdamsche kooplieden werd ondernomen, en niet alleen tegen de Zweden, maar ook tegen de West-Indische Compagnie op de kust van Guinea vijandelijk optrad. Tot de „gequalificeerde" Amsterdammers, die hun geld voor dit werk leenden, behoorden Nicolaas Pancras — sinds 1650 lid van de vroedschap, herhaaldelijk schepen en later burgemeester — en Isaac Cooimans, een aanzienlijk koopman [2]). Natuurlijk trachtte de West-Indische Compagnie bewijzen in handen te krijgen om zich van deze ongeoorloofde concurrentie te bevrijden. Pancras wist buiten schot te blijven, Cooimans werd het kind van de rekening. Twee bewindhebbers van de West-Indische Compagnie, Spiegel en Pergens, leverden in handen van den schout van Amsterdam het bewijs [3]), dat Cooimans heimelijk correspondentie had gehouden met Joost Cramer — een voormalig beambte van de Nederl. W. Ind. Comp., later overgegaan in den dienst van de

1) Vgl. bij het volgende de bronnen, genoemd in Eerste deel, p. 265, noot 3. In het daar aangehaalde artikel van Mr. de Roever vindt men interessante mededeelingen over de Zweedsche- en de Deensche Afrikaansche Compagnie; hij heeft echter geen kennis gehad van het proces van Isaac Cooimans.

2) Vgl. bij het volgende: Eerste deel, p. 265 sqq.

3) Ik leid dit af uit een mededeeling in Eerste deel, p. 271, noot 1.

Deensche Compagnie en tot directeur van hare bezittingen op de kust van Guinea benoemd —, hem had onderricht van een voorgenomen aanval der Nederlanders, en aangeraden zich te bedienen van de hulp der negers om den handel van de W. I. Comp. te benadeelen en een van hare forten te veroveren. Cooimans verdedigde zich met te zeggen, dat hij aldus had gehandeld uit vriendschap voor Cramer, en was zoo onvoorzichtig te beweren, dat, naar zijne meening, de W. Ind. Comp. „noch eygendom noch superioriteyt (in Guinea) hadde, maar alleen een vergunninge van negotie, die haer van de inwoonders wierdt toegelaten" — een meening van „seer quade consequentie", die hij beter had gedaan voor zich te houden. De schepenbank — ook Pancras had daarin zitting! — had hem bijna ter dood veroordeeld. Doch dien dans ontsprong hij. Het op 24 Januari 1662 met meerderheid van stemmen gevelde vonnis luidde: zes jaar opsluiting, daarna verbanning uit Amsterdam, uit alle landen en plaatsen onder de gehoorzaamheid van de Staten Generaal, en uit de reeds verworven of nog te verwerven bezittingen van de W. Ind. Comp.; verder een boete van 20.000 Carolus guldens, de gevangeniskosten en misen van justitie. Een week later werd hij naar het „secreet-tuchthuis" gebracht om zijne straf te ondergaan.

De procureur-generaal bij het Hof van Holland vond het gevelde vonnis te licht, verkreeg van het Hof een „mandement in cas d'appèl" en zond een deurwaarder naar Amsterdam om dit mandement te exploiteeren en Cooimans naar 's Gravenhage te voeren, opdat zijne zaak door het Hof opnieuw zou worden onderzocht. De weigering van burgemeesteren en schepenen om zich aan dit mandement te storen, had de correspondentie ten gevolge, die in bijlage V is afgedrukt. De lectuur van die brieven is geen aangenaam werk! Zij wemelen van bastaardwoorden en zijn in een afschuwelijken stijl geschreven: zoowel het Hof als Valckenier — de president van de schepenbank, die voor haar de pen voerde — verstaan de kunst om een zin tot een doolhof te maken. Wie zich de moeite wil geven de brieven te lezen — ik heb getracht dat gemakkelijker te maken door het plaatsen van lees-

teekens en de toevoeging van enkele verklaringen — zal bemerken dat het debat in hoofdzaak loopt over een vraag, die eigenlijk niet aan de orde is, nl. of appèl kan worden aangeteekend van crimineele vonnissen, door het gerecht van Amsterdam gewezen, hetzij bij ordinaris-, hetzij bij extraordinaris-figuur van proces. De zaak, waar het op aankomt, nl. of appèl mogelijk is van het crimineel vonnis, bij extraordinair proces tegen Isaac Cooimans, op zijne bekentenis, geveld, verdwijnt bijna geheel achter de meer algemeene questie. Het Hof had dan ook weinig kans in de eerste gelijk te krijgen: de resolutie van 10 September 1591 sprak duidelijk. Wel is waar, het tracht den nadruk te leggen op de bewoordingen van dat besluit, dat de Hoven geen provisie van appèl mogen verleenen op het verzoek van de delinquenten, tegen wie crimineelijk enz. is geprocedeerd, en leidt daaruit af dat, aangezien van de officieren of den procureur-generaal niet wordt gerept, aan hen de weg van appèl nog open staat, „cum inclusio unius sit alterius exclusio", maar Valckenier beantwoordt die exceptie met de opmerking, dat „zeggende in één camer te zijn Jan, Pieter en Paulus, daermede niet werdt genegeert dat Gajus en Sejus in dezelve mede niet souden wesen", m. a. w. de resolutie van 1591 spreekt alleen over appèl, verleend op verzoek van de delinquenten, omdat alleen daarover en niet over appèl vanwege den officier of procureur-generaal geklaagd was, aangezien het laatste na de afzwering van Koning Philips geen plaats had. Ook was de praktijk van de resolutie geheel in het voordeel van Amsterdam. Zooals ik zeide, loopt het debat echter hoofdzakelijk over de quaestie of in het algemeen van crimineele vonnissen mag worden geappelleerd. Zooals bij vele andere debatten, wordt ook hier de discussie noodeloos gerekt, doordat het Hof aan de heeren van Amsterdam iets in den mond legt, dat zij niet hadden beweerd [1]). Ik laat het verder aan den belangstellenden lezer over, de argumenten, die van weerszijden worden aangevoerd, te

1) Vgl. Tweede deel, p. 394, noot 1.

wegen, en vestig nog slechts de aandacht op de volgende punten: hoe Valckenier vuur vat op de uitdrukking „subalterne rechter" en „lage vierschaar", door het Hof ten opzichte van de schepenbank gebezigd; hoe hij een van zijne beste argumenten ontleent aan Hugo de Groot [1]), nl. dat het Hof zelf in 1564 aan den Grooten Raad van Mechelen heeft geschreven, dat „men in crimineele zaken, zoo ter lager vierschaer als bij onsluyden (het Hof) gegeven over lijf of lid, van alle oude tijden geen appellatie geadmitteert heeft"; hoe hij, sprekende van „eer Hollandt de Graven heeft erkent", en van „de Graven, met de Staten voormaels makende de Hoge Overheyt deser landen", dezelfde ketterij omtrent het middeleeuwsch staatsrecht verkondigt, die voor het eerst geuit werd in de bekende deductie, door François Franken in 1587 op last van de Staten van Holland opgesteld, later herhaald en uitgewerkt door Hugo de Groot, en in den tijd van Valckenier als onbetwijfelbaar beschouwd; en eindelijk, hoe hij aan het slot van zijn laatsten brief het Hof bij den duivel te biecht stuurt, wanneer hij sarcastisch opmerkt, gaarne te zullen zien, dat de procureur-generaal zich bij de Staten van Holland beklaagt over „de ongeregeltheid ende merckelijck gebreck, in de zaek van Isaac Coeymans bij die van den Gereghte van Amsterdam gepleegt". Inderdaad, als de Staten van Holland er bij te pas kwamen, was er weinig kans dat de andere steden Amsterdam tegenover het Hof in het ongelijk zouden stellen!

De laatste brief van Valckenier is dan ook niet eens verzonden, „alsoo de saeke in stilte was geraekt" [2]). Het Hof moest berusten in het gevelde vonnis en handelde, wat de theoretische quaestie betreft, in den geest van den minder vriendelijken raad van Valckenier — dien het echter niet onder de oogen kreeg — nl. om met al dit geschrijf zijn eigen tijd en dien van burgemeesteren en schepenen van Amsterdam, „die doch daerbuyten noch

---

1) Apologie Cap. XII.
2) Tweede deel, p. 392, noot 1.

cort genoeg valt om den dienst van 't gemeen waer te nemen", niet te verbeuzelen.

Als een van de redenen, waarom aan de officiers en den procureur-generaal het recht was gegeven van crimineele vonnissen der stedelijke rechtbanken te appelleeren, had het Hof aangevoerd, dat anders „een al te groote deure zoude werden geopent tot bedrogh ende corruptiën, tot gunste ende cuyperijen, ten minsten tot een praepostere misericordie." Verontwaardigd antwoordde Valckenier daarop, zich niet bewust te zijn dat het gerecht van Amsterdam tot zulk een verdenking meer oorzaak had gegeven dan het Hof zelf. Wat er echter verder met Cooimans gebeurde, brengt ons de vraag op de lippen, of die vrees wel zoo ongemotiveerd was. Den 31sten Januari 1662, zagen wij, was hij naar het secreet-tuchthuis gebracht; den 25sten Mei d. a. v. werd hem, op zijn verzoek, toegestaan [1]) zijne straf verder te ondergaan in Jan Rodenpoortstoren, mits hij een borgtocht stelde; in 1666 vonden schepenen goed, dat hij de rest van zijn straftijd in zijn eigen huis zou doorbrengen; in Februari 1667 verleenden de Staten van Holland hem, na ingewonnen advies van schepenen, rappèl van ban en werd hem de vrijheid, onder cautie, teruggegeven. „Soo gaen de saecken van de werelt", merkt Bontemantel philosophisch op: „die de heevichste waeren geweest in de condemnatie, waeren nu de facielste" [2]). Cooimans had invloedrijke beschermers — beschermsters althans; toen Bontemantel den 27sten Januari 1662 bij den heer van Polsbroek ontboden werd, vond hij daar voor de deur de koets van de weduwe de Wilhem staan, en vernam van de Vrouwe van Polsbroek, dat „de weduwe Rynst, vergeselschapt met noch een juffrouw, bij haer man beneen was, welcke juffrouwen (de zaak van Cooimans) in faveure waeren recommandeerende". Op den genoemden dag was het vonnis reeds gewezen, maar nog niet bepaald waar de gevangene zou worden opgesloten;

---

1) Vgl. bij het volgende: Eerste deel, p. 271 en 272.
2) Eerste deel, p. 272, noot 1.

vermoedelijk deden de dames een goed woordje, dat hij niet in het tuchthuis zou worden gebracht. Hij kwam dan ook in het „secreet-tuchthuis", ook wel „willige tuchthuis" geheeten, waar de „wittebroodskinderen" zaten: jongelui, die „te los in de bocht sprongen", ook wel bejaarden, die daar, op verzoek van ouders, voogden of familie, tegen betaling onder dak werden gebracht [1]); het was daar althans beter uit te houden dan in het tuchthuis. Ook zal het Cooimans geen kwaad hebben gedaan, dat Nicolaas Pancras een tijd lang met hem in dezelfde schuit had gevaren.

De andere bijlage, die over een jurisdictie-geschil handelt, bijlage II, getiteld „Het proces van Jacob Sijms", levert een merkwaardig bewijs, hoeveel omhaal er in de zeventiende eeuw noodig was om een stedelijke rechtbank, die hare bevoegdheid te buiten ging, tot reden te brengen, vooral wanneer het de schepenbank van de hoofdstad gold. De kern van de quaestie — of Amsterdam een Hoornsch burger mag gevangen nemen en te recht stellen — leert men het best kennen uit den brief van Jan de Witt aan burgemeesteren van Amsterdam [2]), waarin de raadpensionaris bondig en overtuigend aantoont, hoezeer de stad ongelijk heeft; wat Bontemantel ons echter mededeelt over den loop van het geschil, is niet minder merkwaardig, omdat wij er tot in de kleinste bizonderheden uit vernemen, hoe het kluwen werd opgerold en weder afgewikkeld. Ik zal den lezer zoo kort mogelijk op de hoogte stellen van de zaak, die het hier geldt; voor de bizonderheden verwijs ik hem naar de bijlage zelve, die door mij overal, waar dit noodig scheen, is toegelicht.

Jacob Sijms, lid van de vroedschap en oud-burgemeester te Hoorn, bewindhebber in de aldaar gevestigde Kamer der Oost-Indische Compagnie en raad in de Admiraliteit van het Noorderkwartier, had zich tegenover de Compagnie

---

1) Eerste deel, p. 278.
2) Tweede deel, p. 306 sqq.

schuldig gemaakt aan het gemeenste bedrog, en haar jaren lang bestolen; nog andere Hoornsche regenten, medebewindhebbers, waren aan dit wanbedrijf medeplichtig, doch in mindere mate. Toen de zaak ruchtbaar werd, benoemden de „Heeren XVII" een commissie van onderzoek, op wier rapport zij besloten Sijms, den hoofdschuldige, ter verantwoording voor zich te ontbieden [1]). Op weg naar Amsterdam werd hij door den baljuw van de Beemster aangehouden, doch weder losgelaten tegen belofte van, gedaagd wordende, te zullen verschijnen. Ontsnapt aan de Scylla van de Beemster, werd hij het slachtoffer van de Amsterdamsche Charybdis. Schout Hasselaar, van zijne komst onderricht, wachtte hem in den vroegen morgen van den 24sten Augustus 1671 bij de aankomst van de nachtschuit op, heette hem beleefdelijk welkom, leidde hem, met respect, zonder dat iemand op straat het kon merken, naar een herberg, vandaar naar het Oost-Indische huis, toen het donker begon te worden naar de pijnkamer, en liet twee dienaren tot zijne oppassing achter. Daar Sijms tot de „fatsoenlijcke" lieden behoorde, verzocht de schout aan burgemeesteren een kamer op het stadhuis voor hem in gereedheid te laten brengen, maar zij lieten weten dat daar geen gelegenheid toe was.

De vogel was in de kooi, en schout Hasselaar had geen plan hem te laten ontsnappen. Bij verschillende gelegenheden verklaarde hij „niet te kunnen aanzien, dat zoodanige dieverij ongestraft werd gelaten"; zijn Hoornsche collega had hem verzekerd geen kans te zien Sijms, die „oud-burgemeester en heel bemaecht" was, te recht te stellen, en hem daarom aangespoord dit in zijne plaats te doen; ook eenige Amsterdamsche bewindhebbers van

---

1) Wie kennis wil nemen van den aard der gepleegde knoeierijen, vindt daartoe gelegenheid in het pamflet, getiteld: „Autenticq verhael van 't gepasseerde in de O. Ind. Comp. tot Hoorn, met de bijgevoeghde examinatiën van de Heeren Seventienen en die daerop gevolghde debatten met de heer Jacob Claesz. Sijms" (Tiele N° 5786). Dat het boekje op last van de heeren XVII is uitgegeven, blijkt uit den inhoud; ten overvloede wordt het bevestigd door Schout Hasselaar: Tweede deel, p. 292.

de Compagnie hadden hem daartoe geraden. Dit mag zoo zijn, maar ik betwijfel ten sterkste, of hij Sijms alleen heeft gearresteerd uit liefde voor het recht; zijne houding in den verderen loop van het proces laat vermoeden, dat het hem hoofdzakelijk te doen was om zijn aandeel in de op te leggen boete.

De regenten van Hoorn zullen onaangenaam verrast zijn geworden door de tijding van de arrestatie. Sommige van hen hadden er maar al te veel belang bij, dat Sijms niet voor den rechter verscheen; moest dit echter geschieden, dan gaven zij er de voorkeur aan, dat de zaak voor de schepenbank van hunne eigen stad werd berecht. Gelukkig voor hen, konden zij dit ook op goede gronden eischen. Schout Hasselaar was niet in het minst bevoegd tot de arrestatie van een Hoornsch burger, en de Amsterdamsche schepenbank toonde weinig kennis van of eerbied voor het vigeerende staatsrecht, toen zij de daad van den Schout goedkeurde en bleef verdedigen. De regeering van Hoorn zond spoedig afgevaardigden naar burgemeesteren van Amsterdam, om te verzoeken, dat Sijms naar zijne woonplaats mocht worden teruggebracht en daar te recht staan; deze, aanvankelijk verlegen met het geval, gaven ten antwoord, dat het „eene saecke van justitie was, en bijgevolch de polecie" — de regeering — „niet raeckende". Daarop werd hetzelfde aan de schepenbank verzocht en door deze, met eenparige stemmen, geweigerd. Sijms had zich onderwijl tot het Hof gewend en de tusschenkomst van dit college ingeroepen, opdat aan den Baljuw van de Beemster en aan den Schout van Amsterdam werd gelast, hem ongemoeid te laten; desverlangd wilde hij borg stellen van te zullen verschijnen voor het Hof of de schepenbank van Hoorn. Het Hof stelde dit request in handen van de schepenbank van Amsterdam om advies, en beval haar de procedure middelerwijl te staken; toen deze daarop niet antwoordde, liet het door een deurwaarder een mandement-penaal exploiteeren, dat den last bevatte Sijms uit te leveren aan het gerecht van Hoorn; bij weigering daarvan, werden Schout en Schepenen voor het Hof gedaagd.

Ondertusschen had het geschil reeds gerucht in den

lande verwekt, en al spoedig moeide de raadpensionaris zich er mee. Evenzeer als hij verlangde, dat Sijms zijne gerechte straf niet zou ontgaan, was hij overtuigd dat Schout en Schepenen van Amsterdam hunne bevoegdheid waren te buiten gegaan, en niet minder vast stond zijn besluit, met kracht op te komen tegen hunne inbreuk op 's lands wetten. Bij andere gelegenheden had hij paal en perk gesteld aan het brutale streven der steden van Holland om zich te verzetten tegen de boven hen gestelde macht van Staten of Hof, en ook nu zou hij dat doen, al gold het de voornaamste stad van het gewest, op wier goede gezindheid hij juist in 1671 den meesten prijs moest stellen. Burgemeesteren van Amsterdam, die zich liefst buiten het geschil hielden, hadden ondertusschen reeds te kennen gegeven, dat zij de handelingen van Schout en Schepenen in hooge mate afkeurden; naar ik vermoed, zal de Witt daarin wel de hand gehad hebben. Bij de verkiezing in Februari 1671 hadden Valckenier en de zijnen de nederlaag geleden en waren burgemeesters gekozen, die de zijde van den raadpensionaris hielden: zijn zwager Andries de Graeff nam als burgemeester voor het tweede jaar zitting. In overleg met hen zal de Witt ook gehandeld hebben in het geschil over het proces van Sijms. Toch was het gewenscht de schepenbank te ontzien en haar den uitweg uit de moeielijkheid, waarin zij zelf zich gebracht had, zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Zulk een uitweg vond de raadpensionaris. Reeds den 9den September 1671 schreef hij aan den Hoornschen regent Lucas van Neck, dat naar zijne meening schout en schepenen van Amsterdam geen recht hadden over Sijms te vonnissen, en gaf den raad „dat van wegen de gemelte regieringe (van Hoorn) eenige gedeputeerden herwaerts gesonden werden om daerontrent, met overlech van ervaerene rechtsgeleerden ende practisijnen, sooverre ende soodaenich voor de conservatie van de rechten ende privilegiën, de stadt Hoorn ende d'ingesetenen van deselve competeerende, te vigileren, als sonder eenige indracht in d'administratie van goede ende vigoureuse justitie over de malversatiën, die bij den heere Sijms souden mogen wesen begaen,

wettelijck sal connen geschieden". Daaruit bleek dus tevens, dat de Hoornsche heeren niet op den bijstand van de Witt hadden te rekenen, wanneer zij Sijms buiten bereik van de strafwet wilden brengen. „Ten welcken eynde", dus schrijft hij verder, „ick oordeele, dat Borgemeesteren ende Vroedtschappen van Hoorn haere gedeputeerden behooren te munieeren met aucthorisatie om in de vergaderinge van H. Ed. Gr. Mog. [1]) ende elders, daer 't van noode soude mogen wesen, onder acte van non prejudicie te mogen verklaeren, tevrede te sijn, dat d'persoon van den borgemeester ende bewindthebber Sijms in dese gelegentheyt te rechte gestelt werde voor 't Hoff of voor den Hoogen Raedt over Hollandt ende West-Vrieslandt — dat is, met seclusie van de Zeeuwsche Raeden [2]) — ende dat zij daerenboven mede gemunieert mogen sijn met eene overgift van den heer Sijms selve off van sijne vrunden, om sich aen 't een off 't ander van de voorseyde Hoven vrijwillichlijck te submitteeren" [3]).

Juist een maand na het schrijven van dezen brief scheen het geschil op de door de Witt aangegeven wijze te zullen worden beeindigd. Den 9den October besloten de Staten van Holland, op een request van Sijms, dat de Schout van Amsterdam hem zou overleveren aan den Hoogen

---

1) Deze raad schijnt in strijd met wat de Witt later aan Reynst en van Dam, den advocaat der O. I. Comp., verklaarde, nl. „dat questie, vallende tusschen de steede wegens de jurisdictie, volgens de instructie van 't Hof moet staen ter judicature van 't Hof, ende die questie in de Staeten van Hollant niet can gebracht werden, als sijnde bij derselver ordre gedefereert aen het Hof, ende dat de Staeten de decreeten met de machtige hant moeten doen effect sorteeren." (Tweede deel, p. 295). Ik geloof echter, dat de tegenspraak slechts schijnbaar is. De Witt zal als zijne meening hebben uitgesproken, dat alleen het Hof beslissen kon over het jurisdictie-geschil; de oplossing, die hij aan de hand deed, nl. het verzoek, vanwege Sijms aan de Staten in te dienen om voor het Hof of den Hoogen Raad te recht te staan, bracht dan ook geen beslissing van het staatsrechtelijk geschil, maar een schikking onder acte van non-praejudicie.

2) Vgl. over de reden daarvan: Tweede deel, p. 305 en 326.

3) De Witt aan van Neck, 9 Sept. 1671. Minuut, R. A. Den Haag.

Raad en dat hij voor dat college te recht zou staan: alles zonder praejudicie van de privilegiën, aan de burgers der steden van Holland in het algemeen, en die van Hoorn in het bizonder, vergund. Daarmede scheen de jurisdictie-quaestie opgelost. Doch wie dit dachten, vergisten zich. De resolutie was genomen op inschrijven, binnen vier dagen, van Amsterdam en van Hoorn: binnen den genoemden termijn konden beide steden hare bezwaren er tegen, zoo zij die hadden, kenbaar maken, en de resolutie „afschrijven", d. w. z. haar krachteloos maken. Van beide kanten nu daagden bezwaren op. Den 9den October was de Statenvergadering op reces uiteengegaan. Bij het extendeeren der resolutie had de Witt, omdat hij meende „dat sulx ter bevorderinge van vigoureuse justitie ende tot meerder genoege van Amstelredam soude strecken", er iets aan toegevoegd, dat in de vergadering niet uitdrukkelijk besloten was, nl. dat de Oost-Indische Compagnie, als belanghebbende, een bekwaam persoon zou mogen aanwijzen om den advocaat-fiscaal en den procureur-generaal in het proces ter zijde te staan. Daar er geen gelegenheid meer was om de vergadering zelve over deze toevoeging te raadplegen, schreef de Witt er over aan alle leden. Hoorn nam er geen genoegen mede, waarschijnlijk omdat het voorzag, dat hierdoor de aan Sijms op te leggen straf niet minder zou worden. Amsterdam had een ander bezwaar, dat niet de toevoeging, maar de extensie raakte. De schepenbank ergerde zich er aan, dat aan het slot van de resolutie werd gezegd: „zonder praejuditie van de rechten der burgers van Hoorn in het bizonder", en meende, dat daarbij ook van Amsterdam moest worden gesproken; aldus was ook ter vergadering geconcludeerd, volgens het rapport van den pensionaris Hop. Bovendien verlangde zij de inlassching van de woorden „om gevoechs wille", om duidelijk te doen uitkomen, dat Amsterdam geen afstand deed van zijn beweerd recht, maar alleen uit inschikkelijkheid in de resolutie berustte. Niet alleen schout en schepenen, ook de pensionaris, zelfs burgemeesteren waren van die meening en maakten haar aan den raadpensionaris kenbaar.

Toen de Witt bemerkte, dat ook burgemeesteren weer

de partij van het gerecht opnamen, schreef hij hun den 13den October een brief, waarin hij eens voor al de zaak uiteenzette. Tegen de inlassching van de woorden „om gevoeghs wille" had hij niet het minste bezwaar: „dewijle ick wel wete, dat op saecken van diergelijcke nature, hoe klaer deselve oock souden mogen leggen, in de politycque vergaederinge van de Heeren Staeten niet anders dan bij vrijwillige overgifte ende inschickinge, ende sulx met onderlinge gevoechsaemheydt van de leden, yets geresolveert kan werden". Maar overigens kon hij aan het verlangen van Amsterdam niet voldoen. Bij de mondelinge conclusie was alleen sprake geweest van het voorbehoud der privilegiën van Hoorn, daar vanwege Amsterdam niet beweerd was, dat die stad het recht zou hebben burgers van andere steden gevangen te nemen en te vonnissen, en de overige steden en de ridderschap uitdrukkelijk verklaard hadden „recht te zijn in Hollandt, dat geene ingesetenen van deselve provincie, niet fugitiff wesende off latiterende, noch oock in flagranti delicto geattrappeert wordende, geapprehendeert off te recht gestelt mogen werden anders dan door den officier ende rechter, beyde in haeren regarde ordinaris, daegelijx ende competent sijnde"; daarom had de Witt in de extensie geen clausule opgenomen, waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat de Staten aan Amsterdam zouden willen vergunnen een recht staande te houden, dat door achttien leden van de vergadering betwist werd. Ook meende hij, dat het belang van Amsterdam medebracht zijne eigen burgers in andere steden niet bloot te stellen aan gelijke behandeling, als Sijms bij hen was aangedaan.

Na de ontvangst van dezen brief hebben burgemeesteren niet lang geaarzeld en verklaarden de resolutie te willen aannemen, zooals zij was geëxtendeerd. Ook schepenen besloten eerst daartoe, maar veranderden weer van meening, toen te hunner kennis werd gebracht, dat Hoorn bezwaar maakte tegen de bepaling omtrent de Oost-Indische Compagnie; zij beschouwden nu de resolutie als vervallen en begonnen er over te denken, of zij Sijms maar niet aan het gerecht van Hoorn zouden uitleveren — natuurlijk onder acte van non-praejuditie!

Het schijnt mij onnoodig hier verder mede te deelen, hoe de schepenbank bleef weifelen en zelfs burgemeesteren later weer eens van meening veranderden en de uitlevering aan Hoorn goedkeurden: al dat geaarzel en gedraai bewijst wel, dat de heeren begrepen een slechte zaak te verdedigen. Ten slotte heeft de Witt voor de finale oplossing moeten zorgen. Ten gelieven van Hoorn werd de bepaling omtrent de Oost-Indische Compagnie weggelaten; Amsterdam kreeg in zooverre zijn zin, dat het voorbehoud van de rechten van Hoorn in 't bizonder werd geschrapt, en alleen in het algemeen gesproken van „zonder praejuditie van de rechten der burgers en ingesetenen van de steden van Holland". De Witt had niet zonder reden geschreven, dat alleen „bij inschickinge yets geresolveert kan werden": de concessie, thans gedaan aan het eigenbelang der Hoornsche en de stijfhoofdigheid der Amsterdamsche regenten, was niet de eerste, die hij zich moest laten weggevallen.

Zoodra Amsterdam en Hoorn zich met de gewijzigde extensie vereenigd hadden, trad de resolutie in werking. Den 24sten November kwam de procureur-generaal van den Hoogen Raad naar Amsterdam om Sijms af te halen, maar de schout leverde den gevangene niet uit, voordat deze een schepenkennis had gepasseerd, waarbij hij verklaarde aan den schout de gevangeniskosten te zullen betalen, wanneer hij door den Hoogen Raad werd veroordeeld in de kosten. Zoo levert dit geschil zelfs in zijn laatste stadium nog het bewijs van het verderfelijke eener rechtspleging, waarbij schouten en baljuwen persoonlijk voordeel trokken uit de veroordeeling der beschuldigden.

Bij de toelichting van de zaak-Sijms heb ik mij bepaald tot het belangrijkste gedeelte der quaestie; in de bijlage zelve zal de lezer nog allerlei bizonderheden vinden, die ik hier onaangeroerd liet: hoe de baljuw van de Beemster te vergeefs zijn best deed om den voorrang van de door hem gedane arrestatie boven die van schout Hasselaar te handhaven; hoe tusschen Hoorn en Amsterdam voor het Hof, en later voor den Hoogen Raad, geprocedeerd werd over het geschil van jurisdictie, welk proces sleepende

werd gehouden, zoolang partijen het nog oneens waren over de extensie van de Resol. Holl. van 9 October 1671. Hij zal zich dan tevens kunnen overtuigen van de nietigheid der redenen, waarmede de schepenbank haar handelwijze verdedigde, en bespeuren hoe weinig consequent hare houding was. Opmerkelijk is nog een der argumenten, waarmede zoowel de Witt als burgemeesteren aan schout en schepenen trachten te bewijzen, dat zij tegen het belang van de stad handelen, omdat er uit blijkt dat vele Amsterdammers reden hadden voor een aanraking met den strafrechter beducht te zijn: toen schout Hasselaar en Pieter van Dam, de bekende advocaat der Oost-Indische Compagnie, over zaken van deze Compagnie een onderhoud met de Witt hadden en het gesprek op de zaak-Sijms kwam, zei de raadpensionaris, dat vooral een stad als Amsterdam, „daer veel cooplieden woonen ende veel magistraeten sijn, die tot allen tijden sich soo niet connen gedraegen, of daer valt somtijts wat te seggen," geen burgers van andere steden moest arresteeren en te recht stellen, omdat alle schouten en baljuwen zich op dat antecedent zouden kunnen beroepen, wanneer zij Amsterdammers wilden gevangen nemen. Burgemeester Andries de Graeff bezigde datzelfde argument tegenover den schout en eenige schepenen: de Amsterdammers zouden, omdat zij door het gansche land reizen, er den meesten last van krijgen, wanneer de eene stad poorters van de andere mocht arresteeren; hij, de Graeff, had al gehoord dat eenige schouten en baljuwen zich gereed maakten om Amsterdamsche kooplieden gevangen te nemen, die den fiscus hadden bedrogen. In een latere bijeenkomst deelde hij mede, dat de schout zelf het eerste slachtoffer zou kunnen zijn: als hij ooit te Hoorn kwam, wilde men, uit weerwraak, hem daar arresteeren, omdat hij eigenlijk de oorzaak zou zijn van het verbranden der koopvaardijschepen in het Vlie door de Engelschen, daar hij, hoewel hem opgedragen was zich derwaarts te begeven en maatregelen ter bescherming te nemen, getalmd had met het uitvoeren van dien last.

Nog moet de aandacht gevestigd worden op een zeer zonderlingen voorslag, in den loop van het geschil door

de schepenbank geopperd, nl. dat de gerechten van Amsterdam en Hoorn tezamen over Sijms zouden vonnissen; iets dergelijks was vroeger voorgevallen, toen een burger van Muiden, die te Amsterdam inbraak gepleegd en moord had begaan, te Muiden gearresteerd was en vervolgens te Amsterdam te recht gesteld: de baljuw van Gooiland en de schout van Amsterdam waren daarbij tezamen als aanklagers opgetreden en de schepenbanken van beide steden hadden tezamen het vonnis uitgesproken. Daar Bontemantel niet het jaar noemt, waarin dit plaats had, heb ik een tijd lang te vergeefs in het schepenarchief gezocht naar meer bizonderheden over dit geval, dat zeker een unicum in de rechtshistorie mag genoemd worden. Ten slotte vond ik er toevallig melding van gemaakt in Domselaer's Beschrijvinge van Amsterdam, die het vonnis afdrukt [1]), naar het schijnt meer om de zwaarte van het begane misdrijf dan om het opmerkelijke van de rechtspleging. Zoo viel het mij gemakkelijk in de sententie- en confessieboeken van het Amsterdamsche archief de zaak op te sporen. Zij geven echter niet veel meer dan uit het vonnis blijkt. De misdadiger is eerst verhoord in tegenwoordigheid van schout, burgemeesteren en schepenen van Amsterdam; bij zijn tweede verhoor was ook de baljuw van Gooiland (tevens kastelein van Muiden) aanwezig; in de derde zitting werd hem zijne bekentenis voorgelezen ten overstaan van schout, burgemeesteren en schepenen van Amsterdam, den baljuw van het Gooiland, en burgemeesteren en schepenen van Muiden [2]).

Uit de sententie vernemen wij nog, dat de „eisch ende conclusie" gesteld is door den baljuw van 't Gooi en den schout van Amsterdam, het vonnis op 9 Mei 1581 uitgesproken door de schepenen van Amsterdam en van

---

1) Boek VI p. 291—294. Bij vergelijking met het Sententieboek (1578—1595) fol. 19 en 19 v° bleek mij, dat Domselaer het vonnis vrij onnauwkeurig heeft afgedrukt. Juister is dit geschied door Jacobus Koning, in Bijlage A van zijne Geschiedk. Aanteek. betrekkelijk de lijfstraffelijke regtsoefening enz. Vgl. ook aldaar, p. 26 en 27.

2) Confessieboek (1578—1586) fol. 176 v°—180 v°.

Muiden, met advies van burgemeesteren van Amsterdam — die in kapitale zaken praeadvies uitbrachten — „dewelcke, volgend die wille ende geliefte van den hoichgeboren Furst den Prince van Orangiën, Gouverneur enz., den voornoemden bailliu ende schepenen van Muyden, alwaer die gevangen geapprehendeert is geweest, alhier gegunt hebben, in 't respecte van dien, territorium, onder expresse conditiën, dat 't selfde geensins sal mogen strecken tot prejuditie ofte lesie van de gerechticheyt ofte vrijdom deser stede, noch oick van der stede van Muyden ende die jurisdictiën derselver, ende dat een ygelick zall blijven in sijn geheele gerechticheyt van alles, volgende de acte, bij Zijne Furstel. Genade hiervan verleent ofte te verlyen." Daaruit blijkt dus dat deze zonderlinge gecombineerde rechtspraak plaats had met goedvinden of volgens bevel van den Prins, die destijds te Amsterdam vertoefde [1]). Noch in de Vroedsch. Resol., noch in het Groot-Memor. en het Secreet Register Resol. Schepenen vindt men over deze zaak iets naders opgeteekend, zoodat ik niet kan mededeelen, welke motieven geleid hebben tot de gecombineerde rechtspraak. Misschien werd op deze wijze een geschil opgelost tusschen de gerechten van Muiden en Amsterdam over de vraag, waar de misdadiger te recht moest staan: deze was immers een poorter van Muiden, had te Amsterdam het misdrijf gepleegd en was te Muiden gearresteerd.

Over den afloop van het proces van Sijms vindt men nog een en ander aan het slot van de bijlage. Men leest daar o. a. dat hij den 29sten Januari 1672 door den Hoogen Raad voorloopig uit de hechtenis ontslagen werd. In het „Verhael van zaken, voorgevallen op den aanvang van de beroerten en den oorlog in de Nederlanden in den jare 1672, bijeengesteld door Mr. Nicolaes Witsen", wordt daaromtrent opgeteekend: „'t wiert bij de gemeente mede euvel opgenomen, dat seker Hoorns burgemeester, om diefstal aen den lande gepleegt, op vrije voeten wiert gestelt, 't geen geschag, soo men voorgaf, om de partij tegen den

1) Koning t. a. p. p. 111 en 117.

Prins te stijven; dese man tot Hoorn komende, wiert van 't volck met sneeuw gesmeten en met messen gejaegt, oock van niemant gegroet, soo euvel wilde de gemeente dees burgemeester Sijms dulden, meer omdat hij, en door hem de stadt, (zich) partij van de Prinse van Orangie stelden, als om sijne dieverijen, die dog groot waren" [1]). Dit gerucht insinueert dus, dat de partij van de Witt het ontslag van Sijms uit de gevangenis had weten te bewerken: men vraagt zich echter af, hoe zij „gestijfd" zou kunnen worden door een misdadiger, op wiens terechtstelling de Witt zelf steeds had aangedrongen. Welke redenen den Hoogen Raad tot zijn besluit bewogen, kan ik niet mededeelen [2]). In elk geval is Sijms later veroordeeld, den 30sten Juni 1673. Hij werd ontzet uit het bewindhebberschap van de Compagnie, onbekwaam verklaard om ooit eenig ambt te bekleeden en moest een boete van 10.000 gulden, en de kosten en misen van justitie betalen. Vergeleken met het vonnis van Isaac Cooimans, is deze straf licht te noemen.

In hetzelfde jaar 1671, terwijl het geschil over de procedure tegen Sijms nog niet beslecht was, ontstond een andere strijdvraag over de rechtspraak, die insgelijks geruimen tijd onopgelost bleef. Dirk van Haringcarspel, kapitein bij de zeesoldaten, kreeg op Tessel, in een herberg, twist met een collega en stak hem dood. Op zijn verzoek aan de Gecommitteerde Raden, dat hij zich voor den grooten krijgsraad zou mogen verantwoorden, brachten deze het request in de Statenvergadering, die er gunstig op beschikte. De broeder van den verslagene wist echter te bewerken, dat dit besluit werd ingetrokken en de Staten aan van Haringcarspel gelastten, zich voor zijnen „ordinaris ende dagelijxen regter ter purge te stellen", waarop deze, een poorter van Amsterdam, zich voor dit doel tot de schepenbank van die stad vervoegde. Daar

---

1) Gebhard, Nicolaas Witsen I p. 88 en 89.

2) De heer Hingman deelde mij mede, dat op het Algemeen Rijksarchief nog een lijvige portefeuille met stukken over het proces van Sijms bewaard wordt. Ik heb het echter niet noodig gevonden deze door te zoeken, alleen om een antwoord op de boven gestelde vraag te vinden.

echter het Hof gerechtigd meende te zijn kennis van zijne zaak te nemen, ontspon zich wederom een langdurig geschil tusschen het gerecht van Amsterdam ter eenre, en het Hof en den Hoogen Raad ter andere zijde, waarover men bij Bontemantel tal van stukken vindt [1]). Om die reden, en omdat in de bijlage over het proces van Sijms gewag wordt gemaakt van de zaak van Haringcarspel, bracht ik haar hier even ter sprake; ik acht het echter onnoodig er over uit te weiden, daar men bij Wagenaar een juiste en vrij uitvoerige uiteenzetting van het geschil aantreft [2]).

Over de administratie van de stedelijke financiën bericht Bontemantel ons in het hoofdstuk over burgemeesteren, en wel in die paragrafen, waar hij handelt over de aan burgemeesteren ondergeschikte administratieve college's. Ik heb echter gemeend, dat het wenschelijk was deze mededeelingen aan te vullen, door als bijlage IV te laten afdrukken een overzicht van den inhoud van het rapiamus: een op de thesaurie samengesteld register, dat een gedétailleerde opgave bevat van verschillende posten, waarvan in de stadsrekeningen alleen de eindsommen worden vermeld. Bontemantel verhaalt ons, hoe en door wie deze stadsrekeningen worden nagezien, en dat zij vervolgens in de open vierschaar worden voorgelezen, „ten aenhooren van yder, die hem daeraen laet gelegen wesen" [3]). Wie ze kent, weet hoe weinig licht zij geven over de stedelijke administratie, en hoe het voorlezen er van, zelfs al geschiedde dit niet „haestelicken ende duysterlicken" [4]), een bloote formaliteit was en geen waarborg voor een eerlijk beheer van stadspenningen verschafte. Om zich een juist denkbeeld van die administratie te

---

1) Vgl. hiervóór, p. CXXIII, CXXXII, CXLIV en CLIX.
2) Wagenaar, Amsterdam I p. 621—624.
3) Eerste deel, p. 111.
4) Ibid., aan het slot van noot 3.

vormen dient men althans de rapiamussen te raadplegen, benevens de resolutieboeken en de „overleveringen" van thesaurieren. In de resolutieboeken vindt men, pro memorie, de besluiten van burgemeesteren of thesaurieren, die aanleiding geven tot het innen of betalen van gelden; wat men onder „overleveringen" heeft te verstaan, zal straks blijken.

Daar het mij hoofdzakelijk te doen was om de inrichting der administratie, niet om het bedrag van de inkomsten en uitgaven, heb ik het rapiamus van een willekeurig gekozen jaar uit Bontemantels tijd, en wel van 1653, genomen. Om den lezer nuttelooze moeite te besparen, liet ik het niet in zijn geheel afdrukken, maar maakte er een overzicht van, door gelijksoortige posten bijeen te voegen en alleen de eindsommen te vermelden, opdat men des te gemakkelijker zou kunnen nagaan uit welke bronnen de inkomsten van de stad vloeiden en waarvoor de uitgaven werden gedaan. Aan het slot van „den ontfangh" en „d'uytgifte" voegde ik een recapitulatie toe van de verschillende „grossa's." Daaruit blijkt nu dadelijk, dat de gewone inkomsten hoofdzakelijk bestaan uit den grooten accijns (op bieren, azijnen en granen), die door accijnsmeesteren geind werd, en uit de kleine accijnsen, die verpacht werden; daarop volgen, naar de grootte van het bedrag: kashuren (huurprijs van lijnbanen, huizen, winkelkasten, kaden enz.), aflossingen van renten, de opbrengst der ambachtsheerlijkheden, en eindelijk, met geringe sommen: de renten van hypotheken op landsdomeinen, de opbrengst van stadslanderijen, de huur der lakenramen, het poortergeld, het veer in Waterland en de opbrengst van verkochte rogge. De groote accijns bracht — in ronde getallen — *f* 238.500 op, de kleine accijnsen *f* 234.000, de overige grossa's tezamen slechts *f* 85.000.

Verreweg het grootste gedeelte der inkomsten wordt echter gevormd door de grossa, getiteld „extra-ordinaris saecken", waarvan het bedrag *f* 1.600.000 is, terwijl het totaal-cijfer der ontvangsten *f* 2.156.500 beloopt. Meer dan $^4/_5$ van de inkomsten bestaan dus uit „extra-ordinaris saecken": een zonderlinge toestand! Gaan wij de afzon-

derlijke posten van deze grossa eens na, dan vinden wij er vermeld: sommen, door thesaurieren opgenomen van regeerings-college's of van particulieren; de opbrengst van de bank van leening; rente van geld, door Amsterdam geleend aan Willem II en aan den Koning van Denemarken; een som gelds, die Holland, door tusschenkomst van Amsterdam, aan laatstgenoemden vorst overmaakte, geen eigenlijke ontvangpost dus, en die dan ook later weer voorkomt in de grossa „uytgaeff van extraordinarissaecken"; verder tal van kleinere bedragen: geld, ontvangen bij de afrekening met naburige steden over zandpaden; marktgelden, huur van stadswallen, werven enz. Niet van alle der door mij genoemde posten is het intusschen duidelijk, waarom zij als buitengewone inkomsten worden beschouwd. Verder komen in deze grossa nog voor: het saldo, ontvangen van de thesauriers van het vorige jaar, en twee posten, die een nadere toelichting vereischen, nl. „bij de heeren thesaurieren van den jare 1653, bij 't register, genaemt d'overlevering, meer ontfangen dan uytgegeven" en „ontfangen bij het register, genaemt Baginen-rapiamus". Laat mij met de verklaring van het laatste beginnen.

Het eerste register van de reeks „Baginen-Rapiamussen" is van het jaar 1603. Aan het hoofd van de bladen leest men achtereenvolgens „Bethaniën, St. Urselen ofte XI maechden, Margariten, Ceciliën, Geertruyden, Agnieten, Mariën, Claren, Clarissa, Barbaren, Cellebroeders, Cellesusteren en Graeuwe Monicken": de namen van vroegere kloosters, die, sinds 1578, met hunne eigendommen door de stad aan zich getrokken waren. Het „Baginen-rapiamus" bevat de opgave van wat deze bezittingen opbrengen aan: huishuur, landhuur, oudeigens en losrenten. In verloop van tijd schijnt de stad er een gedeelte van verkocht te hebben: in het rapiamus van 1653 vindt men althans geen hoofd „Cellebroeders" meer, en van de andere kloostergoederen is de opbrengst zeer verminderd.

Het register, genaamd „Overlevering", is wel het merkwaardigste. Daarin worden onder letter A opgesomd tal van oninbare of kwade posten, „te weten aen restanten van excijnsen, bleeckvelden, cas- ende winckelhuyren,

mitsgaders huyren van huysen en andre uytstaende schulden, waervan men meindt, dat weinig of niet zal koomen, van welcke partijen thesauriers van den jare 1654 geen ontfang zullen maecken, soo sij die ontfangen, maer royeren" [1]). Onder letter B volgen dan, met het opschrift „Schulden, die thesauriers van a° 1654 moeten goet doen ende bij thesauriers van a° 1653 hun overgelevert sijn, van welcke partijen sij uytgeven maeken zullen, soo sij die niet ontfangen", tal van folio's, een opgave bevattende van: hoeveel Amsterdam nog te vorderen heeft van de Staten van Holland en den Koning van Denemarken, wegens geleend geld, waarvan een obligatie is gepasseerd; hoeveel van de West-Indische Compagnie, volgens obligatie of wegens op bodemerij gegeven geld. Dan worden vermeld sommen, op voorschot gegeven voor nog te verrichten werk of nog te leveren waar; sommen, die allerlei college's, welke in voortdurende rekening staan met de thesaurie, aan haar schuldig zijn gebleven; sommen, die de thesaurie betaald heeft, maar weer bij andere colleges kan invorderen; verder bv. *f* 150.000, op last van burgemeesteren, volgens een secreete resolutie van den raad, betaald; wisselbrieven, „tot secreete diensten, met kennisse van de Ed. Heeren burgemeesteren, uyt Engelandt getrocken." Alle posten, onder letter B genoemd, zijn dus nog te innen bedragen, sommen, als voorschot betaald, of later weer in te vorderen van andere college's. De folio's, gemerkt met letter C, hebben het opschrift: „Thesaurieren van den jaere 1653 sijn schuldig jegens de voors. letteren A en B de volgende partijen, die zij goet doen moeten, zonder daervan uytgeef te maken, maer aen de voors. A en B zullen korten." Het voornaamste gedeelte van letter C schijnt mij de rekening tusschen de thesaurie en de wisselbank: thesaurieren van de jaren 1649—1653 waren, volgens de gepasseerde obligaties, aan de bank *f* 1.828.000 schuldig! Overigens worden hier opge-

---

1) Over den oorsprong van dit gedeelte van het register vgl. men Ter Gouw, Amsterdam VI p. 391, 392, 423 en 424. De oudste „overlevering" is van 1609.

teekend de sommen, die thesaurieren ontvangen hebben van de rekenmeesters en de desolate boedelkamer, en tal van kleinere posten van anderen aard; van verschillende daarvan is het mij volstrekt niet duidelijk, waarom zij onder letter C en niet onder letter B staan. Immers, het meerendeel van de posten onder letter C zijn bedragen, door thesauriers ontvangen; doch men vindt er ook bij: bedragen, door verschillende personen schuldig gebleven op het emmer- of straatgeld of wegens verbetering van wegen of straten, en dergelijke, die men of onder A, of onder B zou verwachten. Ook al zijn de bizonderheden van dit register mij niet alle begrijpelijk — een financier zou er beter kijk op hebben — ik durf toch beweren dat, zoo er middel is om burgemeesteren en thesaurieren na te rekenen in hunne administratie, dan zeer zeker daarbij in de eerste plaats gebruik zal moeten worden gemaakt van het register „overlevering", omdat wij alleen daaruit vernemen in welke rekening de thesaurie stond met de voornaamste college's en financieele instellingen. Vermoedelijk zullen ook de boeken van de wisselbank nog wel een en ander tot het beter begrip van die rekening opleveren; ik zal echter niemand aanraden zich aan te gorden tot dit nacijferen, in de eerste plaats, omdat daarvoor, behalve een grondige kennis van de financieele colleges uit den tijd van de Republiek, ook de praktische ervaring van een financier vereischt wordt, en vooral omdat ik betwijfel of zelfs iemand, die beide bezit, geheel en al achter het geheim van de stedelijke administratie zal komen [1]).

Aan het slot van register C volgt nog de rekening van eenige inkomsten, die steeds voor een vast doel bestemd waren, nl. „de halve stuyvers" en „de oortgens". De opbrengst van de eerste bestond in het aandeel van Amsterdam in de „rantsoenen [2]) van de gemeene landsmiddelen", betaald bij de verpachtingen, welke Amsterdam

---

1) Vgl. ook Eerste deel, p. 111, noot 3.

2) In de grafelijkheidsrekeningen is het rantsoen een soort van handgeld (arrha), bij het verpachten door den pachter gegeven.

ten behoeve van Holland hield; het geld werd besteed voor de tractementen van predikanten, zieketroosters, kosters en voorzangers, en voor buitengewone toelagen aan hen of hunne weduwen. Het „oortgens-geld" werd bijeengebracht uit het armengeld [1]) en uit de rantsoenen, betaald bij de verpachting van des gemeenen lands middelen, en uitgegeven aan: kost, inwoning en toelagen voor de stads-alumni, en subsidies voor liefdadige instellingen, zooals diaconieën en gasthuizen.

In het tweede gedeelte van het rapiamus worden de uitgaven opgenoemd. Naar het bedrag van de eindsommen, door mij in de recapitulatie vermeld, volgen de gewone uitgaven in deze orde op elkaar: 1° het fabriek-ambt, wat wij thans zouden noemen: de publieke werken; 2° de ordinaris-wedden, een grossa, die daarom belangrijk is, omdat wij er het tractement en de namen uit leeren kennen van allen, die in stads dienst stonden, ook de wedde en het kleed- en presentiegeld, aan verschillende magistraatspersonen toegekend; 3° de opbrengst van door de stad verkochte huizen en landerijen; 4° de kosten van de stads-artillerie: het grootste deel daarvan vormt de soldij der stadsmilitie; 5° de „presentatiën", nl. de sommen, aan verschillende kasteleins uitbetaald voor regeeringsmaaltijden, voor het logies en onthaal van hooge gasten e. dgl.; dan volgen, met geringere bedragen: de aankoop van brandstoffen en vetkaarsen, reisgeld voor de leden van de regeering, bodenloon, onkosten van het schoutambt, aankoop van rogge en van benoodigdheden voor de administratie, proceskosten, uitbetaling van lijfrenten (de zoogenaamde „rogge-renten [2])") en onderhoud van de stadszwanen. Het totaal van de uitgaven bedraagt *f* 2.157.000; meer dan de helft daarvan wordt gevormd door de buitengewone uitgaven, die *f* 1.172.000 beloopen. Het grootste deel daarvan, *f* 789.000, komt weer voor rekening van de „overlevering", daar onder de uitgaven wordt geboekt het bedrag, dat thesaurieren van het

---

1) Vgl. Tweede deel, p. 441 en 442.
2) Vgl. Tweede deel, p. 370.

voorgaande jaar in dit register meer hebben ontvangen dan uitgegeven. Verder vindt men hier den post, waarvan vroeger sprake was, nl. de som, die Holland, door bemiddeling van Amsterdam, aan den Koning van Denemarken uitbetaalde; vervolgens sommen, besteed voor den aanbouw van fregatten, voor interest van geleend geld, aandeel in polderlasten, enkele jaarwedden en toelagen, onkosten van de zandpaden, uitgaven voor lakenhal en staalhof, en diversen.

Bij sommige ontvangsten en uitgaven heb ik, ter vergelijking, het bedrag van dezelfde posten in de jaren 1509—1514, 1555 en 1594 medegedeeld; in de bijlage zelve kan men lezen, waarom juist die jaren zijn genomen. Bij de posten uit het tijdvak 1509—1514, ontleend aan de door Prof. Fruin uitgegeven Informacie, ben ik nog een enkele verklaring schuldig, en wel deze, of zij staan uitgedrukt in ponden Vlaamsch, dan wel in ponden van 40 groten Vlaamsch (het zesde gedeelte van een pond Vlaamsch). In de „Verklarende Woordenlijst", i. v. pond, schrijft Prof. Fruin: „in onze Informacie is de gewone rekening in ponden van 40 groten Vlaems", en noemt later enkele steden, waar een ander pond bij de berekening gebruikt wordt; aangezien Amsterdam onder deze steden niet voorkomt, is hij dus van meening, dat de voor die stad genoemde bedragen zijn uitgedrukt in ponden van 40 groten Vlaamsch. Ik geloof echter, dat dit niet het geval was, en dat te Amsterdam met ponden Vlaamsch werd gerekend. In het begin van de „Informacie van die stede van Amstelredamme", (p. 168), waar het bedrag van den wijn-, bier-, mede- en koren-accijns genoemd wordt, geeft de schrijfwijze aan, dat wij met ponden Vlaamsch te doen hebben; bij de volgende posten van het „1e ar1e" wordt het bedrag geschreven in „£" of „£ gr.", maar uit de „Somma van all 't voors. innecommen" (p. 170), die, blijkens de schrijfwijze, in ponden Vlaamsch staat uitgedrukt, volgt, dat bij de optelling alle £ voor £ Vlaamsch zijn gerekend. Dat met de schrijfwijze £ ook een £ Vlaamsch kan worden bedoeld, al staat het woord Vlaamsch niet achter het bedrag, blijkt bv. uit den eersten post op p. 168, waar men leest:

„de somme van 3452 £ 4 ß 7 d. groten 6 st. Vlaems; valet een vijftendeel voor 1 jaer . . . . . 690 £ 8 ß 11 d."

In het laatste bedrag wordt „Vlaems" niet genoemd; toch zijn, blijkens de berekening, ponden Vlaamsch bedoeld. Zoo leest men ook op p. 82 (in de informacie van Hoorn), regel 6 en 7 v. b.: „An jaerlixe losrenten 99 £ 1 ß 1 d. groten, facit in ponden van 40 groten 594 £ 6 ß".

Hoewel de eerste maal klaarblijkelijk ponden Vlaamsch bedoeld worden, is het woord Vlaamsch ook daar niet bijgevoegd.

Het bovenstaande zou mijne meening, dat in Amsterdam met ponden Vlaamsch gerekend werd, voldoende staven, tenzij iemand mij tegenwierp, dat uit de schrijfwijze „3452 £ 4 ß 7 d. groten 6 st. Vlaems" niet blijkt, dat daarmede ponden Vlaamsch bedoeld worden. In dat geval zou ik nog willen aanvoeren, dat in het Amsterdamsche Groot-Memoriaal, in de jaren 1509—1514, de geldsommen, die bv. genoemd worden bij de regeling der wedden van schout of pensionaris, uitgedrukt zijn, hetzij in „ponden Vlaems", hetzij in „guldens"; de gulden is gelijk aan het pond van 40 groten, maar altijd wordt „gulden", nooit „£" geschreven. Verder zijn ook in de oudste stadsrekening, die op het Amsterdamsche archief bewaard wordt, die van 1531, alle geldswaarden in ponden Vlaamsch uitgedrukt. Eindelijk, gesteld dat in de Informacie de Amsterdamsche ponden = ponden van 40 groten waren, dan zou de 1ste grossa van uitgaaf, de „wedden", beloopen hebben:

in 1509—1514	in 1555	in 1594
494 £ gr. = *f* 494 per jaar	*f* 5600	*f* 19.545.

Het bedrag van de 2de grossa, de „presentatiën", zou dan geweest zijn:

in 1509—1514	in 1555	in 1594
150 £ gr. = *f* 150 per jaar	*f* 1880	*f* 8624 [1]).

Het bedrag der wedden zou dan in 1555 ruim elf maal zoo groot geworden zijn als in 1514, daarentegen in

---

1) Deze getallen zijn ontleend aan Tweede deel, p. 368.

1594 slechts $3^1/_2$ maal zoo groot als in 1555; voor de presentatiën verkrijgt men de verhoudingsgetallen 1 tot 13 en 12 tot 57.

Rekent men daarentegen in 1509—1514 met ponden Vlaamsch (*f* 6) dan wordt de verhouding:

	1509—1514	1555	1594
Wedden:	*f* 2964	*f* 5600	*f* 19.545
Presentatiën:	*f* 900	1880	8624.

Men krijgt dan in de 40 jaar tusschen 1555 en 1594 een — naar evenredigheid — veel grooter toename der beide posten dan in het ongeveer even groote tijdvak 1514—1555, wat ook overeenkomt met het feit, dat Amsterdam gedurende de 2de helft der 16de eeuw meer in macht en beteekenis is toegenomen, dan gedurende de eerste helft.

Op grond van dit alles houd ik het dus voor waarschijnlijk, dat de ponden, in de Informacie van Amsterdam genoemd, ponden Vlaamsch zijn.

Ook twee andere bijlagen hebben betrekking op administratieve onderwerpen. In bijlage III heb ik een onderzoek ingesteld naar de ontvangsten en uitgaven van het schout-ambacht, en een en ander medegedeeld over de rekeningen van den schout en over die bepalingen van zijne opvolgende instructies, waarbij de wedde werd vastgesteld. Daar mijn onderzoek voor het door Bontemantel behandelde tijdvak alleen dit resultaat opleverde, dat de stad geen voordeel trok uit het schout-ambacht, maar voortdurend moest bijpassen, heb ik mijne nasporingen voortgezet over de achttiende eeuw, en uit de schoutenrekeningen van de jaren 1732—1793 een overzicht samengesteld, waaruit blijkt hoeveel het schoutambacht aan den titularis opbracht en hoeveel het aan de stad kostte. Aan den inhoud van deze bijlage behoef ik hier verder niets toe te voegen. Alleen wil ik er nog de aandacht op vestigen, dat ik alleen heb kunnen berekenen hoeveel eerlijke schouten uit hunne bediening trokken. De door mij genoemde sommen kunnen bv. nog aanmerkelijk hooger geweest zijn, wanneer de bij compositie ontvangen gelden in de rekeningen niet werden verantwoord; de

gelegenheid tot zulk bedrog bestond, omdat de schout alleen „in wichtige saecken" verplicht was met burgemeesteren of schepenen te raadplegen, voor hij de compositie toeliet: bij geringere werd de zaak alleen tusschen hem en den delinquent afgemaakt.

In bijlage VII heb ik gehandeld over de opbrengst van den grooten accijns in de jaren 1636—1662. Het opmerkelijkste van het daar medegedeelde schijnt mij wel de omstandigheid, dat ik geen overeenstemming heb kunnen vinden tusschen de — naar mijne meening betrouwbare — gegevens van Bontemantel, en de getallen, in de stadsrekeningen als opbrengst van den grooten accijns genoemd: het vertrouwen op de nauwkeurigheid — van oneerlijkheid spreek ik niet — der stedelijke administratie wordt daardoor niet versterkt. Overigens levert de bijlage alleen het negatieve resultaat, dat de vermeerdering of vermindering van den bieraccijns in het tijdvak 1636—1662 geen betrouwbare maatstaf is voor het toe- en afnemen der bevolking. Wanneer men het bier in den genoemden tijd als een weelde-artikel beschouwt, is deze conclusie à priori te trekken; ik meende echter dat het gebruik van dezen drank destijds zoo algemeen was, dat de bieraccijns, niet als de beste, maar als een der grondslagen voor de bevolkingsstatistiek misschien zou kunnen dienst doen. Het is thans gebleken, dat dit niet het geval is.

Als bijlage VI heb ik laten afdrukken het „Journal van de commissie tot vorderingh van Mr. Hendrick Cloeck tot het Raedsheerschap in den Hove van Holland," door mij gevonden in den bundel papieren, die op Bontemantels naam staat, maar eerder afkomstig schijnt te zijn van den pensionaris Cornelis Hop. Ook hier heb ik de toelichting, die noodig scheen, in de bijlage zelve gegeven. Men zal er uit vernemen, hoe Amsterdam zich beijverde om de candidatuur van zijn gewezen pensionaris Pieter de Groot voor een vacature in het Hof tegen te werken, en tevens het oordeel van verschillende personen over de

bekwaamheid van de Groot leeren kennen. Het belangrijkste van het journaal schijnt mij echter, dat wij er tot in bizonderheden kennis maken met de praktijk van de „personeele recommandatie" — één van de misbruiken, die onder het eerste stadhouderlooze tijdvak in zwang kwamen. Aan het slot van de bijlage heb ik aangetoond, van welke jaren dat misbruik dagteekent, en hoe te vergeefs in de Staten van Holland een poging werd gedaan om het voortwoekeren er van te stuiten.

De inhoud van deze bijlage past misschien meer bij het vervolg van mijne Bontemantel-uitgave dan bij de thans verschijnende deelen, daar de „persoonlijke recommandatie" meer betrekking heeft op misbruiken in het bestuur van de provincie Holland, dan op die van de stad Amsterdam in het bizonder. De grenslijn tusschen beide is echter niet scherp te trekken. Ik heb ten slotte het „Journal" maar als bijlage van de „Regeeringe van Amsterdam" geplaatst, omdat Bontemantel, in § 17 van het hoofdstuk over de vroedschap, uitvoerig handelt over het ontslag van den pensionaris Pieter de Groot, en de inhoud van het „Journal" goed aansluit bij die mededeelingen.

In de bijlagen XI en XII, getiteld „Personalia" en „Varia", heb ik sommige sprokkels van mijne studie der collectie-Bontemantel bijeengelezen. Zooals de naam aanduidt, bevat de eerste persoonlijke mededeelingen over bekende Amsterdammers uit Bontemantels tijd, meestal magistraats-personen. De processen over erfenissen en die wegens verbreking van trouwbelofte of echtscheiding zijn er vertegenwoordigd door de gevallen, die het meeste gerucht maakten, en de chronique scandaleuse — ditmaal niet van de Amsterdamsche regeering, maar van de Amsterdamsche regenten — is er een enkele maal aan het woord. Bij de „Varia" heb ik onderscheid gemaakt tusschen twee categorieën: A Handel en Nijverheid, B Verschillende onderwerpen; het aantal aanteekeningen van de eerste soort is geringer, dan ik gewenscht had.

Zoowel voor bijlage XI als XII geldt, dat vele der daarin genoemde bizonderheden op zich zelve weinig waarde hebben. Tezamen echter dragen zij bij tot het hoofddoel van deze uitgave: den lezer een beeld te toonen van den regeeringsvorm en de administratie van Amsterdam, en hem de personen der regenten in levenden lijve voor oogen te brengen, hen zelven en den kring, waarin zij verkeerden.

De registers, aan het slot van het tweede deel, zullen, naar ik hoop, bij het gebruik van Bontemantels verhandeling goede diensten kunnen bewijzen.

Tot mijn spijt moet ik, aan het einde van mijne toelichting dezer uitgave, nog even terugkomen op bijlage V. Toen deze inleiding reeds bijna geheel was afgedrukt, vernam ik van Prof. Pols, dat de briefwisseling tusschen het Hof van Holland en burgemeesteren en schepenen van Amsterdam over het appèl van het vonnis van Cooimans reeds gedrukt is in Loenius, Decisiën en Observatiën, uitgegeven door Boel, (1712) p. 715 sqq. Zijne vriendelijke mededeeling kwam dus te laat om den herdruk van deze correspondentie te beletten, maar juist bij tijds om er nog kennis van te kunnen geven aan mijne lezers.

Met het bovenstaande meen ik genoeg gedaan te hebben om den lezer voor te bereiden op de lectuur van Bontemantels aanteekeningen. Het was aanvankelijk mijn voornemen, aan deze inleiding een uitgewerkte schets toe te voegen van de regeering en de regenten van Amsterdam in het eerste stadhouderlooze tijdvak en het begin van de regeering van Willem III. Om meer dan één reden heb ik echter besloten haar hier achterwege te laten; binnen niet al te langen tijd hoop ik haar elders aan te bieden, aan een kring van lezers, niet uitsluitend uit vakgenooten

bestaande. Zoo heb ik mij dus in het derde hoofdstuk van deze inleiding bepaald tot het geven van een overzicht van Bontemantels verhandeling en tot de verklaring van het plan dezer uitgave; met name de bijlagen, die over administratieve of juridische onderwerpen handelen, zijn nader toegelicht, omdat de inhoud daarvan waarschijnlijk slechts voor een gering gedeelte verwerkt zal kunnen worden in het boven door mij aangekondigde tijdschriftartikel.

Over de voortzetting van deze uitgave wensch ik nog een korte mededeeling te doen.

Ik zeide reeds, dat zij die gedeelten van Bontemantels gedenkschriften in het licht zal brengen, welke geacht kunnen worden van belang te zijn voor de geschiedenis van Holland en de Republiek; zij zal dus hoofdzakelijk bevatten: excerpten uit de Resolutiën van den Raad, vergeleken met de overeenkomstige plaatsen uit Civ. en Mil. Reg. I en II, terwijl voor het jaar 1670 natuurlijk ook gebruik zal worden gemaakt van Bontemantels notulen van de Statenvergadering. Verder schijnt het wenschelijk, Bontemantels mededeelingen aan te vullen uit en te toetsen aan de officieele vroedschapsresolutiën, aan de correspondentie van de Witt met de voornaamste Amsterdamsche regenten en aan de briefwisseling tusschen de Amsterdamsche gedeputeerden naar de dagvaart en de regeering hunner stad. Voor het laatste en belangrijkste gedeelte van het tijdvak 1653—1672, de jaren, waarin het stadhouderloos regeeringssysteem en Jan de Witt ten val neigden, zijn Bontemantels aanteekeningen het overvloedigst; misschien verdient het nog aanbeveling ze te completeeren uit de vroeger genoemde notulen van Vivien en Hop.

Ik wil mij echter volstrekt niet binden aan het geschetste programma. Er kunnen zich omstandigheden voordoen, die het wenschelijk maken Bontemantels aanteekeningen niet tot grondslag van een uitgave te nemen, maar liever tot toelichting van een andere te gebruiken. Voorzichtigheidshalve zal ik mij hierover niet verder uitlaten: het zou niet de eerste maal zijn, dat een aangekondigd voornemen later moest worden gewijzigd of opgegeven. In

elk geval wil ik er op wijzen, dat ik mijne Bontemantel-uitgave niet onmiddellijk zal kunnen voortzetten, daar voorloopig een andere arbeid mijn toch reeds beperkten tijd in beslag neemt.

Eindelijk nog een woord over den vorm van de uitgave, die thans aan de leden van het Historisch Genootschap wordt aangeboden. Toen ik begon haar ter perse te leggen, in December 1894, waren door het bestuur van ons genootschap nog niet gepubliceerd de „Bepalingen over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis" [1]). Ik heb dus mijn eigen weg moeten zoeken, en ben daarbij niet ver afgeweken van de voorschriften dier „bepalingen". Aanvankelijk heb ik de spelling van het handschrift geheel behouden; daar Bontemantel echter in hooge mate inconsequent is in zijne spelling, herhaaldelijk ook bepaalde fouten maakt, bleek het behoud van de oorspronkelijke spelling nu en dan een belemmering te zijn voor het goed begrip van wat hij verhaalt, te meer daar ook de stijl zeer gebrekkig is. Ik heb toen niet geschroomd stilzwijgend sommige fouten te verbeteren en althans eenige gelijkmatigheid in de spelling aan te brengen, daar ik volkomen instem met een der gronddenkbeelden, waarvan uitgegaan wordt in het stel regels, door den Duitschen Historikertag te Leipzig in 1895 aangenomen, nl. „groote minutieusheid in détails bij het afdrukken is onnoodig, omdat het voorhandene materiaal overvloedig is en omdat de taalgeleerden, die vooral belang zouden hebben bij het weergeven dezer détails, in gedrukte werken over deze periode een meer dan voldoend materiaal te hunner beschikking hebben." De taalgeleerden zouden er ook al bitter weinig aan hebben, wanneer ik de foutieve spelling van Bontemantel nauwkeurig had afgedrukt.

Verder heb ik zooveel mogelijk getracht den tekst beter verstaanbaar te maken, door het aanbrengen van leesteekens en door de inlassching van verklarende woorden tusschen ( ). Een enkele maal plaatst ook Bontemantel

---

1) Bijdr. en Meded. XVII p. XXXVI—XLIV.

iets tusschen ( ); uit het zinsverband is echter gemakkelijk af te leiden of, wat tusschen ( ) staat, door Bontemantel of door mij is ingevoegd. Af en toe deelt hij ook iets mede, waardoor de samenhang van het verhaal wordt verbroken. In de eerste vellen heb ik dergelijke passage's uit den tekst gelicht en als noten afgedrukt. Daar echter hierdoor vaak belangrijke mededeelingen naar de schaduw werden verwezen, ben ik er spoedig toe overgegaan de bedoelde passages tusschen [ ] te plaatsen. Dezelfde [ ] zijn gebruikt bij het aanvullen van een lacune in een woord, tengevolge van den toestand van het handschrift; ook hier blijkt echter steeds uit den tekst, of de [ ] een — gewoonlijk vrij lange — uitweiding signaleeren, dan wel een paar weggevallen letters aanvullen. Aan den rand van de bladzijden heb ik de paginatuur van Bontemantels handschrift vermeld, die af en toe wel eens een paar nummers overspringt, omdat er eenige blanco bladzijden volgen, waarschijnlijk opengelaten om, zoo noodig, nog later iets te kunnen toevoegen. Een enkele maal heb ik vergeten op die overspringingen in een noot de aandacht te vestigen: de lezer weet nu, waaraan zij zijn toe te schrijven.

Aan het einde van mijn langdurigen arbeid gekomen, rest mij de aangename taak mijn dank te betuigen aan allen — het zijn er velen —, die mij aan zich verplicht hebben door het geven van inlichtingen of door mij het gebruik van de aan hunne zorg toevertrouwde manuscripten en boekwerken mogelijk en gemakkelijk te maken. Met name de archivaris van Amsterdam, mr. Veder, en de beambten te zijnen archieve zijn mij met de meeste hulpvaardigheid steeds van dienst geweest en hebben mij niet alleen de gelegenheid tot het raadplegen van het rijke archief der hoofdstad te allen tijde opengesteld, maar tevens herhaaldelijk een werkzaam aandeel aan mijn onderzoek genomen. Ik breng hun daarvoor mijn hartelijk gemeenden dank.

Zeer veel ben ik verplicht aan den oudhoogleeraar

Fruin, bij wien ik nooit te vergeefs heb aangeklopt, wanneer mijne kennis te kort schoot voor het oplossen van de een of andere moeielijkheid. Vooral echter ben ik hem dank verschuldigd voor de welwillendheid, waarmede hij zich bereid heeft verklaard de drukproeven van mijn boek te lezen. De opmerkingen, naar aanleiding daarvan door hem gemaakt, brachten mij dikwijls tot het inzicht, dat mijne voorstelling van de behandelde zaak aan duidelijkheid nog te wenschen overliet, en spoorden mij aan tot een hernieuwd onderzoek, dat, naar ik hoop, aan deze uitgave ten goede is gekomen. Ook hij aanvaarde de betuiging van mijne erkentelijkheid voor zijne medewerking.

DE REGEERINGE VAN AMSTERDAM,

SOO INT CIVIEL

ALS CRIMINEEL EN MILITAIRE.

I. DEN HOOFD-OFFECIER.

(p. **20** [1]).) Den Heer Schout, uyt cracht van het 15do artyckel van de afstant van de satisfactie, gemaeckt tusschen de Heeren Staten van Hollant ende de Magistraten van Amsterdam in date den 20sten December A°. 1581 [2]), werd gecooren bij Burgemeesteren en XXXVI Raeden, als in den hoofde van derselver instructie hiernae is te sien [3]).

De electie werd gedaen in volgende maniere. Den Heer Cornelis de Vlaming, Ridder en Heere van Outshoorn, Schout geworden sijnde in den jaare 1649 (als wanneer Burgemeester Pieter Hasselaer 't selfde ampt dry jaaren

---

1) De paginatuur in margine is die van Bontemantels handschrift. Aan p. 20 gaat bij hem vooraf een register, dat voor deze uitgave onbruikbaar is, en een lijst van „Magistraeten, als de heeren Schouten, Burgemeesteren, Scheepenen en Vroetschappen, wanneer gemaekt ende gestorven en door den Prins geëxcuseert." Ik heb deze lijst laten afdrukken aan het hoofd van de bijlage, getiteld: „Magistraatsverkiezingen in Amsterdam, van 1653 tot 1677".

2) Zie den verkorten inhoud daarvan bij: Wagenaar, Amsterdam. I p. 387—389.

3) Deze instructie volgt op p. 114 van het HS. Waar ik de paginatuur van Bontemantel aanhaal, voeg ik achter het getal: „van het HS."

had loffelijck bedient en nae vrijwillige afstand wederom Burgemeester was geworden), is Burgemeester gemaeckt den eersten Februari 1656 [1]). Den 2den Februarij desselven jaars hebben de Heeren van Polsbroeck, Tulp, Vloos-
(p. 21.) wijck en Outshoorn, Burgemeesteren, den raet in bedencken gegeven, of niet raetsaem sal wesen het vacerende schoutamp wederom te begeven, waerop den ousten Raet, den Heere Antony Oetgens van Waveren, voorstelde, dat, alsoo voor deesen besoignes geweest sijn, of het voorschreven ampt niet soude connen werden bedient door regeerende Burgemeesteren otte stedehouder of andere manieren, dat hetselfde soude connen door commissarissen werden geëxamineert, doch is verstaen te blijven bij de oude maniere ende instructie, en te comen tot de electie. Ende is gecooren Dr. Lambert Rynst. Den Heer Gerret Schaep, Heer van Courtenhoef, had bij parteculiere discoursen speculatie, of het gemelde ampt niet soude connen werden bedient door twee Heren, den een int civiel en den andere het crimineel; doch daer werde in de deliberatie niet van gerept.

Den eersten Februarij 1667 is den gemelden Rynst Burgemeester gemaeckt en hebben Burgemeesteren de openstaende plaets sleepende gehouden en het schoutschap waergenomen van dry tot dry maenden door den presiderende, gelijck volgens de resolutie, 24 Augusty 1581 bij Burgemeesteren en Raeden genomen, is gepractiseert geweest tot den 8sten November 1584, als wanneer met Willem van der Does het wederom is gebracht op den ouden voet [2]) voor dry jaaren tschoutamp te bedienen

---

1) Wagenaar, Amsterdam. III p. 285 heeft: „Cornelis de Vlaming van Oudshoorn, Schout 1649 tot 1655." Hij bedoelt daarmede: tot Februari 1656. Ook Lambert Reynst bleef niet tot 1666, maar tot Februari 1667 Schout.

2) Zie hierover: Wagenaar, Amsterdam. I p. 390. Daar wordt gezegd, dat Willem van der Does „omtrent Augustus des jaars 1584" tot Schout werd aangesteld. Bontemantel noemt den juisten datum, nl. 8 November 1584, zooals mij gebleken is door vergelijking met het Groot Memor. dl. II, fol. CLIX en v°. Dit door Bontemantel dikwijls aangehaalde „Groot Memoriael" berust op het gemeentearchief van Amsterdam.

[illegible]

[illegible] Sinter-Niclaes [illegible] jaren [illegible] procedeer.

[illegible]

2) [illegible]

[illegible] Historie [illegible] Holland. 't Amsterdam, Jan Evertsz. [illegible]

[illegible] loose vertrayngien [illegible] vonden in de [illegible] historie van [illegible] forme van [illegible] wijser. [illegible] onses Heeren 1[illegible] [illegible] auteur, en zonder woonplaats en naam van den drukker [illegible] Catal. Pamfletten N°. [illegible] en [illegible] Ende boeken [illegible] op de Univers. Bibliotheek te Utrecht. [illegible] aenwijsing" ook een uitgave van 1622 is, zoals [illegible] is mij onbekend.

3) Over deze Sinterklaasmarkt schreef ter Gouw in zijne Amstelodamiana. II pag. 323—334. Van Calvinistische zijde is [illegible] herhaaldelijk tegen het feest van dezen kinderheilige [illegible] Rössing, Oude Tijd. 1874 pag. 17—19, waar [illegible]

had loffelijck bedient en nae vrijwillige afstand wederom Burgemeester was geworden), is Burgemeester gemaeckt den eersten Februari 1656 [1]). Den 2den Februarij desselven jaars hebben de Heeren van Polsbroeck, Tulp, Vloos-
(p. 21.) wijck en Outshoorn, Burgemeesteren, den raet in bedencken gegeven, of niet raetsaem sal wesen het vacerende schoutamp wederom te begeven, waerop den ousten Raet, den Heere Antony Oetgens van Waveren, voorstelde, dat, alsoo voor deesen besoignes geweest sijn, of het voorschreven ampt niet soude connen werden bedient door regeerende Burgemeesteren ofte stedehouder of andere manieren, dat hetselfde soude connen door commissarissen werden geëxamineert, doch is verstaen te blijven bij de oude maniere ende instructie, en te comen tot de electie. Ende is gecooren Dr. Lambert Rynst. Den Heer Gerret Schaep, Heer van Courtenhoef, had bij parteculiere discoursen speculatie, of het gemelde ampt niet soude connen werden bedient door twee Heren, den een int civiel en den andere het crimineel; doch daer werde in de deliberatie niet van gerept.

Den eersten Februarij 1667 is den gemelden Rynst Burgemeester gemaeckt en hebben Burgemeesteren de openstaende plaets sleepende gehouden en het schoutschap waergenomen van dry tot dry maenden door den presiderende, gelijck volgens de resolutie, 24 Augusty 1581 bij Burgemeesteren en Raeden genomen, is gepractiseert geweest tot den 8sten November 1584, als wanneer met Willem van der Does het wederom is gebracht op den ouden voet [2]) voor dry jaaren tschoutamp te bedienen

---

1) Wagenaar, Amsterdam. III p. 285 heeft: „Cornelis de Vlaming van Oudshoorn, Schout 1649 tot 1655." Hij bedoelt daarmede: tot Februari 1656. Ook Lambert Reynst bleef niet tot 1666, maar tot Februari 1667 Schout.

2) Zie hierover: Wagenaar, Amsterdam. I p. 390. Daar wordt gezegd, dat Willem van der Does „omtrent Augustus des jaars 1584" tot Schout werd aangesteld. Bontemantel noemt den juisten datum, nl. 8 November 1584, zooals mij gebleken is door vergelijking met het Groot Memor. dl. II, fol. CLIX en v°. Dit door Bontemantel dikwijls aangehaalde „Groot Memoriael" berust op het gemeentearchief van Amsterdam.

ofte wederseggen, volgens het accoort en instructie, geregistreert in het 2de Groot Memoriael fol. 159.

(p. **22.**) Den gemelden van der Does [1]) heeft het schoutampt den laesten October 1620 verlaeten, en heeft de heer Fredrick de Vrij, als presideerende Burgemeester, het ampt bekleet tot Vrouwendach daeraenvolgende, alsoo, den Schout overleden sijnde, den president van Burgemeesteren dat ampt waerneemt, en is daernae tot Schout gecooren Dr. Jan ten Grootenhuyse. Den gemelden heer de Vrij, een hooch geleert man (als uyt sijn kerckelijcke — in den jaare 1621 gedruckt bij Jan Eversen Kloppenburg, en 1622 door Jannes Uytdenboogert wederlydt — uytgegeven Historie is te beoogen [2])) wierd genaemt Schout Sinter-Nicolaes, ter oorsaecke dat op Ster. Claas-avond persoonelijck, geassisteert met alle de substituyten en dinaers, de kinderpoppegoet-vercoopers, op den Vijgendam voorstaende, deed opstaen en vertrecken, welcke cramen alle jaaren by klockeslach wierd verboden, als smaeckende nae het pausdom, doch noyt soo hardt daerin was geprocedeert [3]).

---

1) De episode, beginnende met „Den gemelden van der Does" en eindigende met „doch noyt soo hardt daerin was geprocedeert", is een van de vele bij Bontemantel voorkomende uitweidingen. Het afgebroken verhaal wordt voortgezet met „De Heeren Burgemeesteren" enz.

2) De hier bedoelde geschriften zijn:

F. de Vrij, Historie ofte kort ende waerachtich verhael van den oorspronck ende voortganck der kerckelijcke beroerten in Hollandt. 't Amsterdam, Jan Evertsz. Kloppenburgh, 1621.

(J. Uytenbogaert,) Vrije aenwijsing van de onwaerheyden, troulooso verdrayinghen, calumniën ende andere grove misslaghen, bevonden in de ghenaemde Historie van F. de Vrij enz. Ghestelt bij forme van 't samenspraeck tusschen denselven de Vrij ende den Aenwijser. Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren 1621 (zonder naam van den auteur, en zonder woonplaats en naam van den drukker). Zie: Knuttel, Catal. Pamfletten. N°. 3262 en 3263. Beide boekjes zijn ook aanwezig op de Univers. Biblioth. te Utrecht. Of er van Uytenbogaerts „Vrije aenwijsing" ook een uitgave van 1622 is, zooals Bontemantel vermeldt, is mij onbekend.

3) Over deze Sinterklaasmarkt schreef ter Gouw in zijne Amstelodamiana. II pag. 323—331. Van Calvinistische zijde is in de 17de eeuw herhaaldelijk tegen het feest van dezen kinderheilige geijverd: zie o. a. Rössing, Oude Tijd. 1874 pag. 17—19, waar gewag wordt gemaakt van

De Heeren Burgemeesteren Andries de Graef en Cornelis Witsen hebbende yder dry maenden de hooftoffeciersplaets waergenomen, nae als gesyt Rynst Burgemeester was gemaeckt, is niet anders daeruyt gevolcht dan comfusie in de criminele saecken en schoutsrolle, oock impostrolle en wat daervan afhangt. Soodat de justitie niet connende werden geadministreert nae behooren, ten opsicht der groote gemeente, ende dat het darde vierendeel jaars door den Heer Burgemeester Symen van Hoorn (p. **23**.) soude moeten waergenomen werden, die, soo het scheen, een sijner naemaechschap soude soecken tot het schoutamp te vorderen, soo sijn Burgemeesteren te raede geworden die saecke wederom te brengen op sijn oude ploy ende de vroetschap te beschrijven bij de volgende missive:

Eedele, erntfeste, wijse, voorsienige en seer discrete Heer,

Alsoo wij voor den meesten dienst van dese stadt goetgevonden hebben op toecomende Dynsdach, des voormiddachs ten elf euren, sijnde den 9^{den} deser loopende maend, de vroetschap te doen vergaderen op het kiesen van een Hooft-officier ofte Opperschout, soo hebben wij ampshalven niet connen naelaeten van sulckx bij desen bekent te maecken, vrindlijck versoeckende, dat sij daertegen gelieve tijdelijck tehuys te wesen, om ter welgemelde vergaederinge te verschijnen, om te helpen delibereeren als nae behoore.

Hiermede

Eedele, erntfeste, wijse, voorsienige en seer discrete

---

het bezoek, ieder jaar in de laatste week van November door een predikant en een ouderling in burgemeesterskamer gebracht, om de Edel-Achtb. te verzoeken „de superstitueuse insolentiën en groote exorbitantiën, afgodische abuyzen en stouticheden", die op „St. Nicolai-dach en avont" plegen te geschieden, tegen te gaan en „redres in de ijdelheden van genoemden dach en avond" te nemen.

Heer, beveelen wij UEd. in de protextie der Alderhoochste en blijven

Uwer E. goede vrinden,
Burgemeesteren en Regeerders der stadt
Amsterdam.

Was geteeckent:
Ter ordonnantie van deselfe
N. NICOLAY.

Den 2den Augusty 1667.

Het opschrift was:

Eedele, erntfeste, wijse, voorsienige en seer discrete Heer, den Heer N. N., Raet en Outscheepen der stadt Amsterdam.

Volgens de gesyde uytschrijvinge sijn alle de Raeden gecompareert, uytgenomen de Heeren Cornelis Backer, (p. **24**.) Coenraet van Beuninge en Jacob van Neck Jacobsz., en hebben de Heeren van Hoorn, Rynst, Witsen en Graef, Burgemeesteren, tot Schout voorgestelt de gemelden Heer Cornelis Witsen. De Heer Tulp, sijnde den outsten Raet, oordeelde dat een Burgemeester geen Schout behoorde te wesen en dan wederom Burgemeester worden, om veel reeden, die hij syde niet te sullen verhaele, en stemde Roetert Ernst; doch Cornelis Witsen is door de reste der Heeren tot Schout gecooren.

Op het afsterven van de Heer Schout Witsen, dat geweest is den 12den Maert 1669, hebben de Heeren Burgemeesteren den 24sten April den raet beroepen tegen den 27sten derselver maend, om een Hooftofficier te maecken in des overleedens plaets. Den Heer Burgemeester Gerret Clasen Hasselaer heeft sich tegen die tijt (alsoo het besolliciteerde) uyt de stadt begeven, om den raet te laten haer vrije deliberatie [1]).

---

1) In den tekst volgt nu: „Dat bij parteculiere discourse den Heer Witsen meede hadde behooren te doen, ten waer becommert was, en

Op den bestemde tijt van den 27sten April hebben de Heeren Vlooswijck, Pancras en van Beuningen, Burgemeesteren, in den raet tot Schout voorgedragen den (p. 25.) gemelden Heer Gerret Hasselaer, dat met eenparige stemmen is gevolcht; nae de omvraech sloegen eenige heeren, als Tulp, Hooft en Graef, bij discourse voor: of niet best was dat den Schout (alsoo volgens het eerste artyckel van de instructie sich aenstons moet ontledigen van alle offitiën, het bewinthebberschap der Oost- en West-Indische Compagni daerinne begreepen,) afstand deede van de qualityt van Out-Burgemeester, 't welck Burgemeesteren in omvraech hebben gebracht, uyttende voor advys, dat de Heer Hasselaer het ampt heeft versocht in dier voege als sijn huysvrouws vader [1]) Pieter Hasselaer het heeft bedient, en daerop nae Den Haech was getrocken, en oversulx het soude(n) laeten als het is, sonder veranderinge te maecken. Rynst meende,

---

sijn E. presentie authorityt soude geven, dat niet apparent is, alsoo veel maele heeft verklaert nae het schoutsamp noyt te hebben gestaen.

Den 26sten September 1667 nam den Schout Witsen sijn afschyt van de Bewinthebberen der West-Indische Compagni op de Cleveniersdoelen, alwaer in parteculieren discoursen verhaelde tege Bontemantel en bij Godt verklaerde, nae het schoutamp niet gestaen te hebbe, maer van de andere Burgemeesteren daertoe wierde geraede ent acht dagen in bedenken nam, en dat een wijnich tijts eer in den raet gingen de saeke eerst vaststelde; dat van Hoorn voorstelde Vlooswijk, dat hij stemde Graef, doch Graef en Rynst stemde mijn *a*), en dat nae veel sporling het toestond 't soo in den raet te brengen en den resolutie van dien soude afwachten". Hoewel het bovenstaande door Bontemantel in den tekst is opgenomen, geef ik het hier als noot, daar de samenhang er te zeer door verbroken wordt.

2) Gerard (of Gerrit) Claesz. Hasselaer was getrouwd met een dochter van zijn oom Pieter Hasselaer, die van 1646 tot 1649 Schout was. Uit prof. Alberdingk Thym, Het Patriciaat van Amsterdam. fol. 45 zou men opmaken, dat deze dochter Agatha heette. In de Aanteekeningen van Gerrit Schaep Pietersz. (Herald. Bibliotheek 1873, p. 226) wordt echter Anna Hasselaer genoemd als de eenige dochter van Schout Pieter Hasselaer. In Resol. Raad III, 1. p. 143 zegt Bontemantel, dat Pieter Hasselaer de vader was van „de eerste huysvrouw" van Gerrit Claesz. Hasselaer.

---

a) Met „mijn" wordt Witsen bedoeld.

dat soo eenige veranderinge soude gemaeckt werden, dat het most gedaen wesen voordat den Schout gemaeckt was en niet naedat met eenparige stemmen is gecooren, en best is te laten als het nu is.

Rendorp, Backer, Maerseveen, Grotenhuys, Van Neck, Riael, Neck Jacobsen, Boreel, Outshoorn, Capelle, Hulft, Ranst

waren van advys als Burgemeesteren.

(p. **26.**) Tulp, Bontemantel, Graef [1]), Hudde, Blaeu, Roeters, Corver, Bronckhorst, Geelvinck, Van Waveren, Schaep

meende best te sijn den titel van Out-Burgemeester en van desselfs functie af te staen.

Hooft, Hinloopen, Graeflant

syden, dat het soude connen gestelt werden in sijn E. E. beleefthyt ende keuse.

Hasselaer, Schellinger, van Loon, Pol, Valckenier

waren absent, ende Hartochvelt overleeden.

Bontemantel voechde bij sijn advys, dat, alsoo Burgemeesteren en Tresoriers doende sijn de mesnage te besorgen, en alreede een aenvanck hebben gemaeckt ent suyckerbancket geordonneert op de aenstaende Mey-avond-maeltijt nae te laeten, of oock in het schoutschap niet eenige onnodige uytgifte soude connen achtergelaten (p. **27.**) werden; dat in den jaare 1584 den Schout Ver-

---

1) In Resol. Raad III, 1. p. 146 (27 April 1669) wordt gezegd, dat „Graef met veele reeden" (adviseerde) „te moeten afstaen: dat, soo Out-Burgemeester blijft, altijt, als hebbende groot authorityt, veel can doen, gelijck voorleede verkiesinge hebben gesien, en door communicatie een veertien opsmijt om andre of te houden. Nota: daer wilde meede seggen, dat Geelvinck veertienen wierde gemaeckt om van Swieten af te houden, die hij gaeren veertien had gehad en Scheepen gemaeckt, om met gelegenthyt, alsoo Reeckenmeester in Den Haech soude werden, bij occasie thuys te haelen en Burgemeester te maecken *a*). Syde oock, dat den Schout dependeert aen de graefelijckyt, en oversulx bij geen poletique consideratie bij Burgemeesteren niet behoorde te coomen".

a) Ter toelichting hiervan zie bijlage N°. 1 „Magistraatsverkiezingen te Amsterdam" op 28 Januari 1669.

does was toegestaen een tractement van vier hondert guldens jaerlijx; dat de jegenwoordige Hooftschout, in de instructie te sien, treckt vijftien hondert guldens en vijftich guldens tot mantelgelt, boven de emolimenten, die bij sommige jaaren uytsteeckende sijn, soodat daeromtrent de spaersaemheyt beeter soude connen uytgevonden werden dan over het suyckerbanquet, daer de(r) Heeren vrouwen en kindren nae uytsien [1]).

---

1) In Resolut. Raad III, 1. p. 144—145 (27 April 1669) wordt het advies, dat Bontemantel gaf, aldus meegedeeld: „Bontemantel" (was van advys) „die qualityt af te moeten leggen; dat de menschen swack sijn ende den Schout niet derven offenceeren, alsoo gesien is wederom Burgemeester te worden, dat daerom tot laste der gemeente de condemnatie te hooger neemen; dat gesien had in den voorleeden jaaren dat om een gevecht op straet, daer de keure van syt op de peene van 3 à 6 gl., dat evenwel waeren bij verblijf gecondemneert in 4 à 500 gl.". Verder leest men daar nog, dat „den Schout Gerrit Mathysz. 1509 *a*) jaerlijx had aen tractement 200 gl., Schout Verdoes 1584 jaerlijx 400 gl., dat nu hebben 1500 gl., dat is 1000 gl. tractement en 500 gl. gelijck Scheepenen, welcke 1500 gl. wel connen bespaert werden, alsoo den Schout boven dat jaerlijx omtrent 5 à 6000 gl. heeft". Uit het voorgaande kan men opmaken, dat Bontemantel aan de Schepenen „van den voorleeden jaaren" (d. i. 1668) verwijt, dat zij — ten believen van den Schout, die een deel van de boete kreeg — zelfs bij geringe vergrijpen tot hooge boeten veroordeelden. Blijkens de volgende mededeeling, die ik ontleen aan Resol. Raad III, 1. p. 25 waren de Schepenen van het jaar 1667 niet zoo goedgezind jegens den Schout. Wel is waar stelden zij de boete nog hooger dan de Schout wenschte, maar — de veroordeelde was de zoon van den Schout! De bedoelde aanteekening luidt als volgt: „Int lest vant voorleeden jaer den capetyn Lambert Witsz. eenen van der Wielen op straet gesmeeten hebbende, alsoo in eenige saecke oordeelde sijn vaeder geaffronteert te hebben, wierde gecondemneert bij Scheepenen, naer verblijf, in duysent guldens ten behoeven van de armen, niettegenstaende sijn vaeder Schout was, die versocht had aen Scheepenen moderaet te gaen, en waeren sommige, als Boreel, van advys van 1500 gl. en Jan van Waveren 750 gl. Boreel, die door den Schout bij discours gevraecht was, hoe dat het soo hooch van duysent guldens had gevonde, syde: van Waeveren wilde het op 1500 gl. hebben, maer ick op 750 gl." (Deze aanteekening is van Juni 1668, dus de hierin bedoelde Schepenen — de zaak viel voor „int lest vant voorleeden jaer" — waren die van het jaar 1667.)

---

a) De tekst heeft abusievelijk 1609.

Den Heer Hooft had de saecke voor de omvraech hooch opgevadt en met eenige reeden aengeweesen, dat den Schout niet behoorde de qualityt van Out-Burgemeester te houden, ende in de deliberatie wierde moderaet en syde, dat, als de dry jaaren om sijn en vrinden bij tstuck heeft, dat soo Burgemeester gelieft te wesen, het wederom wel sal connen werden, en soo geen apparentie siet, men sijn E. E. wel Schout sal continueeren; ende den Heer de Graef adviseerden vrij wat grof tot afstand.

(p. **28.**) De saecke nae eenige verdere discourse en debatten is bij meerderhyt der advysen geconcludeert: soo den Heer Hasselaer nae dry jaaren werd gecontinueert, oock sal blijven als van outs Out-Burgemeester, maer een ander Schout werdende gemaeckt, die regeerende of Out-Burgemeester is, en sal gedurende dien dienst de qualityt niet mogen excerceeren [1]).

---

1) Resol. Raad III, 1. p. 147—148 (27 April 1669) heeft hierover nog het volgende: „Bontemantel, Hooft en eenige andre Heeren waeren van advys, dat den raet niet toestaet nu te resolveeren wat over dry jaaren sullen doen, en yder sijn vrijhyt daerin behoorde gelaeten te werden, alsoo een partije sullen doot sijn en andre nieuwe daer niet aen connen gebonden werden, ten waer een edict daervan met belofte wierde gemaeckt.

In alles staet te considereeren dat Pancras wilde Hasselaer quyt weesen, om vast te gaen aenstaende jaer president te worden van Burgemeesteren; dat Hasselaer en van Beuningen begonde seer wel te accordeeren, en licht in de grooste authorityt gecomen hebben, en alsoo Pancras en Vlooswijck de schop geven. Oock wilde Vlooswijck Schout weesen, dat niet dienstich was, alsoo al te geltbegeerich was. Vlooswijck, soo men syt, een beslommerde boedel hebbende, en veel gelt van Reael op intrest hebbende, en geen gelegenhyt hebbende die te connen betaelen, waerop eenige, dat ick niet derf dencken, naerder speculatie hebben, dat wilde Reael Burgemeester maecken, hoewel bij niemant gesien noch in respect is, aengesien seer geneegen is int perteculier ..... veel te drincken, dat noyt of wynich in den (raet?) adviseert, of dat is te mercken geweest dat al een soopje op hadde". (De laatste zes regels zijn moeielijk te ontcijferen: er zijn andere letters over heen geschreven en aan toegevoegd, met het kennelijke doel om wat er stond onleesbaar te maken).

„Hooft had consideratie en was geemelijck dat, daer Hasselaer met groote moeite Burgemeester had gemaeckt, nu wierde verlaeten, gelijck oock alle sijn vrinden waeren, te meer, doen sijn schoonvaeder Schout

Den Hooftoffecier, gecooren sijnde, doet eet in handen van Burgemeesteren op de instructie. Den 2den Mey is Schout Hasselaer smorgens gecompareert in schepenebank, seggende dat, alsoo door Burgemeesteren en Raeden den 27sten der voorleden maent April sijn E. E. tot Schout was (p. **29.**) gecooren, ende den eersten deser maend door Burgemeesteren beëedicht op de instructie in date 19 Januarius 1646 bij den vroetschap gearresteert, goet had gevonden cessie te nemen; ende alsoo alle saecken moeten gedaen werden op vonnisse ende met advys van Scheepenen, dat sal soecken de justitie te administreeren volgens derselver instructie, en dat met alle goede hermonie en correspondentie; voors dat sijn E. E. vremt was voorgecomen, dat sooveel was te doen geweest in den raet over den titel van Out-Burgemeester, alsoo Scheepenen sijn E. E. niet anders hebben te considereeren dan als Schout.

Den Heer tweede president Corver absent sijnde, heeft Bontemantel sijn E. E. uyt de naem van Schepenen bedanckt voor de communicatie, en voors geluck gewenst en de tweede saecke in stilhyt voorbij gegaen. Daernae is door de Heeren, yder int bysonder, geluck gewenst, waerop sich heeft geplaest boven Scheepenen, op het kussen, geciert met het waepen van de Heeren Staten van Hollant en Westfrieslant, als excerceerende de hooge en laege jurisdictie in dese stadt en vrijhyt van dien, door (p. **30.**) de authorityt van deselfde Heeren Staten, sijnde en representerende den souverainityt van den landen. Nae een wynich cilentie beurde het hooft op en sach nae de roede van justitie, die gewoon is te steecken aen de rechterhant bovenaen het gestoelte. Dese roede is een doornestock, van voor veel jaren daertoe gebruyckt, van tamelijcke lanckte en dickte. Den Heer van Outshoorn

---

wierde, met seer onfaetsoenelijcke beiegeninge hadde bekeven; doch het was wat anders, alsoo de oude Hasselaer sijn bewinthebberschap moeste quiteeren, daer deese nimendal heeft af te staen, en, soo men syde, een vrouw had getrout voor sijn tweede houwelijck van geen middelen. En het geluck diende Hasselaer, dat hij gaeren Schout volgens sijn solicitatie socht te weesen, en de anderen sochten hem quyt te weesen".

heeft somwijle verhaelt, dat gedurende sijn bedieninge de dieners heeft belooft een vereeringe, soo langer en rechter conden uytvinden; dat in het Sticht van Utrecht en Goylant daer wel sijn op uyt geweest, maer geen hebben connen aentreffen, die dese verbeterde.

(p. **31.**) Terwijl het schoutambacht deser stadt is een leen van Hollant en met een geringe somme van twintich duysent guldens (dat in die tijden van beleening veel was) can ingetrocken werden [1]), soo sijn nu en dan diverse speculatie daerover gehoude [2]); doch omdat eenige Heeren uyt de Ridderschap en Eedelen, alsook eenige leeden van de vergaderinge ofte steden, mede sommige benefitiën excerceeren, die soude connen belemmert en ingetrocken werde, soo heeft het een het ander doen verschuyven, tottertijt dat de graeffelijx-reeckencamer der domaynen door ordre van de Staten van Hollant soo swaer sijn belast met gelden op intrest te lichten, tot verval van de Engelsche oorlogen als andere reedenen [3]); bij welcke sware belastinge wierde geresolveerdt van eenige leenen in te trecken en, neffens veel ballieuw- en schoutambachten en andere benefitiën, alsoock eenige gorsingen [4]), daer bijnae geen voordeel van werd getrocken, te vercoopen, om de extreordenares gelichte penningen wederom af te leggen. De leeden ter vergaederinge van hare Edele Groot Mogende hebben veel maelen de gemelde reeckencamer, soo bij resolutie als anders, daertoe aengemaent, (p. **32.**) soodat eenmael een aenvanck is geweest; doch de difficultyten wierde soo swaer bevonden, dat het geen voortgang had. In den jaare 1658 is een naerder besoigne over

---

1) Zie hierover: ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. VI pag. 41, 42, 406, en: Wagenaar, Amsterdam. III pag. 280 en 281.

2) O. a. 29 Mei 1654: „Op de pointen van beschrijvinge is wegens het vercoopen eeniger graeffelijckxse domaynen bij den raet geresolveert, ist doenelijck, absolut meester te maecken van het schoutambacht van deese stadt". (Civ. en Mil. Reg. I p. 172.)

3) In den tekst volgt dan: „van degeene, die de graeffelijcke goederen te veel in de oogen flickerde", maar deze woorden zijn doorgeschrapt.

4) Volgens het Middel-Nederlandsch Woordenboek van Verwijs en Verdam is gorsinge = grasinge = pacht voor weiland, huur voor grasland te betalen.

den vercoop gemaeckt door de Gecommitteerde Raden, en comende over de beleeninge van het gemelde schoutambacht, sijn te raeden geworden uyt haere E. E. collegie te committeeren den heer Oostdorp (wegens Haerlem aldaer gedeputeert), om bij de regeeringe alhier te onderstaen, hoe het met het schoutschap is geleegen; dewelcke in November sich heeft vervoecht nae dese stadt en geaddresseert aen Burgemeesteren, die sijn E. E. (als een goet heer sijnde) soodanich hebben onderrecht, dat weder is vertrocken [1]). Den 27sten derselver maend November hebben de Heeren Polsbroeck, Courtenhoef en Pol, Burgemeesteren (den heer Witsen absent sijnde) den raet gecommuniceert in substantie 't geen met den gemelde Heer Oostdorp was gepasseert, ende dat de swarichyt, die door het intrecken en vercoopen vant gesyde leen (soude ontstaen) sijn E. E. soo becommerlijck hadden voorgestelt, dat door het rapport de saecke geen last staet te lijden. Burgemeesteren bedanckt sijnde, is vorder op haer E. E. consideratie geresolveert, en sijn geauthoriseert om, of de Gecommitteerde Raeden en reeckencamer (p. **33**.) mochten met die en andere opvylinge comen voort te varen, en het schoutambacht en andere benefitiën omtrent dese stadt geleegen, als Diemen en Ouderkerck, Duyvedrecht en de bedijckte meeren met de daeraen

---

1) Uit Resol. Raad II, 1. p. 123—125 blijkt, dat Burgemeesteren „Sijn Ed." (aldus hadden) „onderrecht de gestaltenisse vant selve schoutampt, te weeten dat het moet weesen een poorter deeser stadt, dat de halve boeten en breucken de stadt toecoemen, dat de ongelden als van substituten en dienaers, die nu door de stadt warden gemaeckt en onderhouden, groot sijn en effectivelijck moeten betaelt warden door den Schout, soodat, als men alle tselve soude in reeckeninge brengen, daer geen proffijt aen te haelen is, maer ter contrarie geld soude moeten bijleggen, waerbij noch comt de ongelden der gevangens; dat oock deese stadt alsoock alle de steeden in Hollant haer Schouten worden gemaeckt opt aengeven ofte voorstellen der steeden, welcke voorstel altijt wort en moet warden geapprobeert, soodat niet connen oordeelen, ofte den coeper soude sich bedroegen vinden, alsoo nimant can Schout warden dan met behaegen der steeden, en, als gesyt is, de voordeelen maer imaginatie sijn". Bontemantel teekent daar in margine bij aan: „dit wierde met een soet praetje door Polsbroeck dien Heer soo wijs gemaeckt".

hangende jurisdictien te vercoopen, dat die op de bequaemste maniere sullen soecken, ten dienste van de stadt en uytbrydinge der jurisdictie, machtich te maecken, 't sij bij coop ofte overeencominge met de reeckencamer, volgens deselve en naerder resolutie; en alhoewel dese stadtsgedeputeerde ter vergaderinge veel maelen, uyt cracht haerder commissie van den raet, hebben aengemaendt tot de vercoopinge, soo is echter daer niet op gevolcht, en is de saecke bij desen raet soo veer geloope, dat de gedeputeerde, gaende ter dachvaert, sijn gelast van stadtswegen in te brengen, volgens haer E. E. commissie in date den 3den Februarij 1672, van den reeckencamer te gelasten een inventares aen de Gecommitteerde Raeden van de effecten over te leveren, om door deselve te doen vercoopen tot betalinge der intresten, als tot de minste schaade oordeelen sullen oirbaer te weesen. Ende den 16den July daeraenvolgende is, op de pointen van beschrijvinge van een tripel getal te nomineeren, om door Sijn Hoochyt één daeruyt tot Reeckenmeester te kiesen in de plaets van den overleden Berckhout, bij den raet geoordeelt van de Heren Reeckenmeesteren te laten uytsterven, en de domaynen te brengen ter administratie der Gecommitteerde Raeden; doch soo eenparich anders werd verstaen, daerin te doen nae gelegenthyt der vergaderinge. Den 30sten Augusti desselven jaar heeft den Heer Burgemeester Rynst in den raet gerapporteert 't gepasseerde ter dachvaert, en onder veele importante saaken, van de authorisatie op Sijn Hoochyt van de Magistraaten te veranderen op insch(r)ijvinge etc. etc., dat den broeder van den Raatpensionares Fagel en Sprence griffiers waren gemaekt, en den Heer Meerman van Lyde door Sijn Hoochyt uyt een tripel getal tot Reeckenmeester was [1]) gecoore.

(p. **34**.) Den Heer Schout alsoo gemaeckt sijnde, staet in bedencken, of een Schepen, den Offecier te nae bemaechschap(t), moet wijcken, of dat jaar soude mogen uytdienen. Hierin is een exempel voorgevallen den 2den

1) Er staat „had".

February 1656, als wanneer den Heer Rynst Schout was geworden, hebben de Heeren Polsbroeck, Tulp, Vlooswijck en Outshoorn, Burgemeesteren, gelyt in deliberatie, of (met) den Heer Scheepen Gerret van Helmont, als yder een dochter getrout hebbende van Cornelis Bicker, Heer van Swieten [1]), tegelijck als Schout en Scheepen connen dienen; en waeren van advys dat, alsoo Scheepen gecooren was, Scheepen te laeten, maer in toecomende excuseeren; doch den raet, bij veer het meeste gedeelte, waren van verstant, alsoo de previlegien seggen in generale terme de maechschap sooveel te schuwe als doenelijck is, ende licht onder de gemeente opspraeck soude veroorsaecke, als niet considereerende, dat coude swagers (soo men syt) sijn, dat niet alleenich nu, maer oock in toecomende, soo nae den anderen bestaende Schout en Schepen (niet) tegelijck sullen mogen weesen ofte dienen. Ende alsoo den Heer Helmont selfs swarichyt maeckte, bij vonnisse (p. **35.**) als anderssins den Schout int crimineel yts toe te wijsen, soo hebben Burgemeesteren haer gevoecht bij de meeste stemmen. Den Heer Joores Backer is door Burgemeesteren uyt de veertienen Scheepen gemaeckt in Helmonts plaes.

Gedurende het schoutschap van Jan ten Grotenhuys is Hendrick Hudde veelmaele Scheepen geweest, niettegenstaende susterlingen waeren [2]); maer gedurende de bedieninge als Schout van den Heer Outshoorn is de

---

1) Gerrit van Helmont was getrouwd met Margaretha Bicker, en Schout Lambert Rynst met Alida Bicker, dochters van Burgemeester Cornelis Bicker. Zie: Alberdingk Thym, Patriciaat van Amsterdam fol. **22.**

2) Mr. Loeff, adjunct-archivaris van Amsterdam, was zoo vriendelijk voor mij na te sporen in hoeverre bovengenoemde Heeren elkaar verwant waren. Zijn onderzoek leidde tot deze uitkomst:

Hendrik Hudde Arentszoon, Schepen

Zoon	**Rymersch Hudde, tr. in 1569 met Jan ten Grootenhuis**
Hendrik Hudde, Schepen in 1622.	**Johan ten Grootenhuis, Schout van 1621—1646.**

Heer Cornelis Geelvinck van de veertienen gehouden, ter oorsaecke dat susterlingen waeren [1]).

Den Schout opend de missive der nieuwgemaakte Schepenen ter presentie der nieuwaengecome Burgemeesteren, dachvaert de afgaende en nieuwgemaakte Schepenen, om de eerste te bedanke en van den eet te ontslaen, en de nieuwe onder den eet te brengen. De gemelde missive volcht, daer van de nominatie der veertienen en het beeedigen der Schepenen gesprooken werd [2]).

Den Schout sit de eerste ofte bovenaen int maeken der willekeuren, als breder daer vant maaken derselve sal gesprooken werden.

(p. **36**.) Den Heer Hooftoffecier, als representeerende de souveraynityt, heeft de rang boven Burgemeesteren, Schepenen en verdere Magistraeten, uytgenomen in den raet, alwaer niet anders werd geconsidereert dan als Vroetschap, en heeft sijn plaets nae de outhyt in eede als Raet gedaen, en werd in de commissiën aldaer niet anders gestelt. Den 16den November 1671 is over het sevende point van beschrijvinge, wegens het indubitabel recht waer yder terecht moet staen, een commissie gedecerneert op Bontemantel, Scheepen, Schout Hasselaer, van Beuningen, Out-Burgemeester, Roch Scheepen, Cornelis Backer en Hudde, gelijck in rang in den raet sitten; alsoo is

---

1) In hoeverre zij elkaar verwant waren, blijke uit de volgende geslachtslijst, getrokken uit het reeds aangehaalde Patriciaat van Amsterdam, fol. 36, 39a en 40.

Cornelis de Vlaming × Margareta Dirks Wuytiers

Wendela van Bronkhorst × Dirk de Vlaming, Heer van Outshoorn — Agatha de Vlaming × Jan Cornelisz. Geelvinck

Cornelis de Vlaming, Heer van Outshoorn (de Schout) — Cornelis Geelvinck

Waarom ik eerst aan Dirk de Vlaming den titel Heer van Outshoorn gegeven heb, blijkt uit het artikel van A. de Roever Nz. in Amsterdamsch Jaarboekje 1891 p. 120.

2) Deze missive staat niet in het hoofdstuk, waar over Schepenen gehandeld wordt, maar in het hoofdstuk over Burgemeesteren, p. 138 van het HS.

mede een commissie aengestelt over het resultaet der besoigne wegens de ordre, te houden in de leegers te velde, en wie het hoogste gesach sal hebben, waertoe den 10den December desselven jaars sijn versocht Bontemantel, Hasselaer, van Beuningen, Schaep en Roch.

Op alle maeltijden door Burgemeesteren aengestelt, den Officier mede sijnde genodicht, werd de eerste geplaest; op de maeltijden van Scheepenen is altijt bovenaen geset, (p. 37.) uytgenomen den 26sten December 1668 op Schepenen-Corstijtsmael [1]), alwaer Burgemeesteren mede sijn van alle oude tijden geweest. Den Heer Raetpensionares van Hollant de Wit, dien tijt in de stadt sijnde, is door Burgemeesteren versocht op de gesyde maeltijt mede te willen comen, gelijck heeft gedaen. De Heeren Burgemeesteren Valckenier, Rynst, Vlooswijck en Outshoorn gaven aen Scheepenen te kennen, dat inclinatie hadden den Raetpensionares te setten aen tafel op de hoochste plaets, doch alsoo selfs genoodichde gasten sijn, 't selfde

---

1) „Scheepenen-mael cost omtrent 18 à 19 hondert guldens". (Resol. Raad III, 1. p. 91.) Een andere aanteekening over den schepen-maaltijd op tweeden Kerstdag vond ik op een los blad in Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken I, nl. de volgende berekening van onkosten:

„Tweeden Corsdach-maeltijt van Scheepenen 1671, daer den Schout, Burgemeesteren en Tresoriers met haer vrouwe meede sijn, gehouden op de doelen van Groenendijck ofte de Cleveniersdoelen.

Aen Groenendijck voor 2 daegen	ƒ	907—10
Bellecheere	„	18—18
Vis uyt Den Haech	„	36—15
Reviervis aen Jan Brantjes betaelt	„	75— 0
Willem Jansz. voor vis	„	14—10
Aen Heyman voor 42 schootelen banquet	„	302—14
Jan Snel voor Rinse wijn	„	213—10
Jacob de Frans voor Franse wijn	„	92— 0
Aen Kipshaven voor bloemen	„	13— 4
	ƒ	1674— 1

Op de maeltijt van den Offecier geeven Scheepenen ordinares aen bellescheere 6 ducatons".

„Bellescheere" = fooi aan „de boodens en myssens", blijkens een andere, overigens gelijkluidende, aanteekening over dezen maaltijd in denzelfden bundel.

niet hebben willen doen dan met communicatie [1]). De presidenten van Waveren en van de Cappelle sijn met de Heeren beneeden gegaen en hebben 't gelyt in deliberatie, en waren van advys Burgemeesteren daerin niet tegen te gaen. Bontemantel syde, dat de Raetpensionares meermaele was geweest in deese stadt op aensienlijcke maeltijden der regeeringe, en geseeten nae Burgemeesteren, en op het Scheepenmael van den jaare 1664 was geplaest nae den president van Burgemeesteren, en doen de saeck wel was geëxamineert; dat nu van geen grooter qualityt (p. 38.) is; dat het periculeus is, de ministers van staet te hooch te setten, ende misnoegen geeft daernae wederom in de behoorelijcken rang te plaetse. Waerop wierde geantwoort dat Raetpensionares van Hollant ende Westfrieslant is en Zeegelbewaerder, oock president vant Leenhof, die in andere landen Conseilliers werden genaemt, en wierde het werck wat hart gedreven, voornaemelijck van Pieter de Graef (die neffens den Heer de Wit met de dochters van den overleeden Burgemeester Jan Bicker waren getrout), hoewel anders van een sacht en beleeft humeur is. Bontemantel repliceerde sich de saecke soo stijf niet te willen aentrecken, en soo Burgemeesteren en voornaemelijck den Heer Schout haer authorityt en plaetsen gelieven te wijcken, dat het soude aensien; maar alsoo gevraecht is, dat tot sijner ontlastinge sijn gevoelen had geuyttet. Naer verdere deliberatie is verstaen dat de Heeren Presidenten sullen gelieven aen Burgemeesteren te rapporteeren, dat, alsoo haere Achtbaerheeden gesint sijn haer plaetsen te cederen, dat daer niet tegen hebben en 't selfde sullen laten aen haer E. E. wijse consideratie, met dien verstande, dat [2]) den Heer Schout Witsen, die de hoochste authorityt representeert en altijt bovenaen (p. 39.) heeft geseeten, daerin werd gekent. Waernae te gelijck wederom boven op de sael sijn gegaen en hebben van Waveren en van de Capelle 't geconcludeerde aen Burgemeesteren gerapporteert, en is den Heer Valckenier,

---

1) „en behaegen" in den tekst doorgeschrapt.

2) De tekst heeft: „dat met den Heer Schout Witsen ..... daerin werd gekent".

presiderende Burgemeester, gegaen bij den heer Witsen, die bij 't vier sat, en de saecke bekent gemaeckt sijnde, antwoorde daer niet tegen te hebben, als het conde geschieden sonder quetsinge van sijn ampt. Op welk antwoort Valckenier misnoecht sijnde, syde, dat dit jaer den Schout sooveel int gemoet was gegaen als in lange jaaren (niet) is gesien, en bleef de saecke voort daer. Onderwijle opgedist werdende, is den Raetpensionares, nae groote en meenichfuldige protestatiën, als met gewelt door den presideerende Burgemeester alleen boven aen de tafel geset, en heeft sich volgens sijn natuer seer vrolijk gedraegen aen taefel met serieuse en aengenaeme discoursen, de heeren en dames grootelijk gerespecteert en met dansen, spelen op de violon, greepen met de caert en andere matematische consten tot verwonderinge vermaeckt [1]).

(p. **40.**) Den Heer Schout vermaent alle vonnissen, soo int civiel als crimineel, ten welcken eynde sich dagelijx laet vinden opt stadthuys, op de playdoye ofte op sijn camer. En indien, om nootsaecke, met kennisse van Burgemeesteren en communicatie der presidenten van Schepenen uyt de stadt is of anders absenteert, werden de vonnisse gepronuncieert door den tweeden Scheepen, op vermaeninge van den voorsittende ter audientie, die dan

---

1) In Bontemantels Aant. van verschillende zaken, dl. I p. 701 en 702 leest men hierover: „De vrolijcke conditiën van den meergemelde Raetpensionares hoeft de maeltijt seer vernoecht, aen de tafel met cierelijcke discourse, van de tafel met dansen, speelen op de violon, aerdige speelen en consten met de kaerten, hantgreepen en matematische consten, daerop Scheepen Jannes Hudde (die de voornaemste matematise vant lant was) dickmaele noodichde". Deze mededeeling van Bontemantel bevestigt het van elders trouwens reeds genoeg bekende feit, dat Jan de Witt in gezelschap een aangenaam mensch kon zijn.

Over Hudde als beoefenaar van de mathesis en vooral van de toegepaste mathesis, zie: van der Aa, Biogr. Woordbk. i. v. en Commelin, Beschrijving der stadt Amsterdam. II p. 832 sqq. Op laatstgenoemde plaats vindt men een beschrijving van de door Hudde ontworpen sluiswerken; dat aan Nicolaas Witsen een gedeelte van den lof voor de uitvoering daarvan toekomt, heeft de heer J. F. Gebhard Jr. aangetoond in zijn Leven van Nicolaas Witsen. I p. 186—193.

op de ordenares en gepreviligieerde rollen meer als het meerdergetal moeten wesen om de reauditiën voor te comen, ten ware partijen daervan renuncieerde(n). Van outs werd gebruyckt de terme van: „Mijnheer N. N., ick vermaen het vonnisse van 's Heeren wegen"; doch alsoo in de andere steeden en ten platten landen, soo int vermaenen der vonnissen als extentiën van dien, gebruyckt werdt den titel van Hoge Overichyt en Graeffelijckeyt van Hollant en Westfrieslant, soo sijn ter vergaederinge van hare Eedele Groot Mogende eenige consideratiën daerop gevallen, twelck bij de leeden is overgenomen en, op het rapport vant gepasseerde ter dachvaert, den tweeden Augusti 1668 in den raet gebracht, en geresolveert bij de Heeren Valckenier, Rynst, Burge-
(p. 41.) meesteren (Vlooswijk en Outshoorn absent sijnde) en Raaden, dat van deser stadts wegen sal werden bewillicht dat die ordre werde gestelt, dat, in plaetse van uyt den naem van de Graeffelijckeyt, van nu voortaan uyt de naem van wegen de Heeren Staaten van Holland en Westfriesland eysch gedaen en recht gesproocken werd, mitsgader vermaeninge van vonnisse geschiede, oock naegelaten werd int crimineel de clausule van „gratie voor rigueur van justitie te prefereren". Waerop bij de Staten is genomen de volgende resolutie:

„Donderdach den 27sten September 1668.

Hebben nae voorgaende rijpe deliberatie de Heeren van de Ridderschap en Eedelen, mitsgaders de Gedeputeerde(n) van de steden, uyt den name ende van wegen de Heeren Burgemeesteren en Vroetschappen, hare committenten, verstaen, geresolveert en vastgestelt, gelijck verstaen, geresolveert en vastgestelt werd mits desen, dat van nu voortaen in de extensiën van sententiën niet meer sal werden gebruyckt de clausule: „Doende recht uyt den name ende van wegen de hooge Overichyt ende Graeffelijckeyt van Hollant ende Westfriesland" of diergelijcke, maer in plaets van dien: „Doende recht uyt den name [1])

1) Resol. Holl. 27 Sept. 1668 heeft: „uit den name ende van weegen de Heeren Staten" enz.

van d' Heeren Staten van Hollant ende Westfrieslant"; dat oock alle Officieren, hoge ende laege, int instellen van hare eischen ende nemen van hare conclusiën, haer insgelijck daernae sullen hebben te reguleeren; dat voors mede van nu voortaen gene Heeren Rechteren in Hollant ende Westfrieslant haer sullen hebben aen te matigen om in hunne sententiën te doen influeren de clausule „prefereerende gratie voor rigueur van justitie", ende sal tot excecutie vant gene voorschreven staet gesonden werden etc. etc."

Den Heer Schout Witsen heeft den 16den October 1668 Schepenen gecommuniceert, dat door Gecommitteerde Raeden was toegesonde(n) de voorschreven resolutie. Oock (p. 42.) hadden Burgemeesteren gelijcke missive becomen, die deselfde hebben gestelt in handen van Schepenen; waerop discourse sijn gevallen — ten aensien dat in dese stadt die aenstootelijcke clausule(n) noyt sijn gebruyckt en de sententiën werde(n) vermaent van 's Heeren wegen, soo int civiel als crimineel, en werden de vonnissen gewonelijck niet anders geëxtendeert: „Schepenen condemneeren of ontseggen etc. etc.", en int crimineel: „Mijne Heeren van den gerechte, gehoort den eysch en comfessie etc. etc., hebben gecondemneert en condemneeren mits desen" — of niet soude connen gebleven werden bij de oude maniere. Het advys van Burgemeesteren ingenomen sijnde, die meende(n) dat onder de terme „van s' Heeren wegen" de Staten van Hollant mede werden uytgedruckt, soo is daer verder niet swaer aen getilt. Bontemantel was van advys, dat soo een rijpe gedelibereerde resolutie, staatsgewijs genomen, moet geobedieert werden en voornaementlijck door de Officiers, die hetselfde specialijck mede werd gelast. Het wierd dus en soo gepractiseert, meest als van outs, om de corthyts wil, doch den gemelden Bontemantel en naederhant Schout Hasselaer hebben punctueelijck geobserveert de resolutie van Hollant.

(p. 43.) Alsoo den Heer Schout gemaeckt werd bij deser stede regeeringe, soo is merckelijck meer desselfs respect onderworpen dan in andere plaetsen, daer de ballieuwen en schoutschappen werden begeven bij de(r)

Staten Reeckencamer der domainen of andere collegiën, soo int apprehenderen, gijselen en excecuteeren en int observeeren van de placcaten, door den Staet ofte derselver Gecommitteerde Raeden toegesonden, alsmede de beveelen van de Hoven van Justitie, alsoo deselfde eerst door Burgemeesteren of Schepenen, ofte byde, de saecke van gewichte sijnde oock wel door den raet, werde(n) geëxamineert.

Den 7den September 1669, den Officier wat te absolut gaende, hebben Burgemeesteren sijn E. E. aengesyt, dat aen geen placcaten noch aenschrijvinge van de Gecommitteerden Raden noch van de Hoven sal differeeren, (p. 44.) noch enquesten doen sonder haere Achtbaerheeden kennisse, alsoo voor het recht haerder ingesetenen staet te sorgen, twelck den president Bontemantel hebben bekent gemaeckt, met versoeck het in Schepenenbanck te communiceeren, dat sooveel te seggen was, dat Scheepenen mede gelieven toe te sien, gelijck alreede hadde(n) gedaen. Want in den beginne van het gemelde jaar hebben hare Edele Groot Mogende het Hof van Hollant bij missive gelast de placcaten, tegen het drucken der Sociniaense boecken geëmaneert, te doen observeeren; uyt cracht van dewelcke hebben bij missive date 11 April 1669 den Officier gelast ondersoeck te doen in eenige druckerijen ofte boeckwinckels, seggende de namen bij wie die te becomen waren. Den brief sijnde verlyt door den presideerende Burgemeester Vlooswijck, alsoo het Schoutampt vacant was door het afsterven van Cornelis Witsen, heeft den nieuwe gemaeckte Schout Gerret Hasselaer een tweede become, en deselfde willende ter executie leggen, is het door den president gemerckt, die daerover in de banck hebbende gesproocken, wierde goetgevonden Burgemeesteren daer kennisse van te geven, en is gesamentlijck verstaen, dat de Hoven niet gevoecht sijn bij aenschrijvinge sulcke bevelen aen den Officier te doen, en daerom sal hebben stil te staen en den pensionares Hop aen te schrijven met het Hof daerover te spreecken, alsoo op sulck een wijse het Hof en (den) Schout soude connen de burgers en inwoonders overlast doen en vangen en spannen en wechvoeren uyt de plaetse

(p. 45.) haerder competente rechters, tegen de costume en previlegiën, der poorteren en inwoonders vergunt.

Den pensionares rapport hebbende gedaen en verstaende van ter sijde, dat den Officier meend gevoecht te sijn op sulcke beveelen ondersoeck te mogen doen, hebben Burgemeesteren den gemelde Hop den 1sten Julij gelast met den Schout daer naerder over te spreecken, en dat niet vermach sonder kennisse en toestaen van haere E. E. en Schepenen sulx te doen. Bij dese voorval wierde verhaelt dat wynich jaren geleeden het Hof had geschreven aen een Schout in Zeelant, om een fameuse bedrieger in assurantie, genaemt Gilles Tijssen (wiens macker alhier is opgehangen), te vangen, gelijck geschieden, 't welck de Regeeringe soo qualijck opnam, dat hem uyt de hechtenisse lieten gaen, met last uyt hare E. E. ordre hem te vangen [1]).

[Over het optreden van het Hof van Holland tegen de drukkers en verkoopers van Sociniaansche boeken, en de houding van de Amsterdamsche regeering in die zaak bericht Bontemantel uitvoerig in een stuk, voorkomende in bundel 7 van zijne Aanteek. v. verschillende zaken, 2dé deel, verder in Civ. en Judic. Aant. III, 2. p. 86—93 en in Resol. Raad. III, 1. p. 190—195. Daar deze aanteekeningen te veel plaats innemen voor een noot, laat ik ze in den tekst afdrukken.

De door het Hof van Holland in April 1669 gezonden missive, waarvan op de vorige bladzijde gesproken werd, luidde als volgt:

„De presideerende ende andere Raeden over Hollant, Zeelant en Vrieslant.

Erntfeste, wijse, voorsienige, seer discreete, live, bysondere,

Alsoo wij in eervaringe coomen, dat nietjegenstaende soo serieuse placcaet van de Edel Grootmoogende Heeren

---

1) Civ. en Jud. Aant. III, 2. p. 92 heeft: „Stelde(n) hem op vrije voeten en lieten hem doen vangen door den Schout, op haer ordre; maer ging onderwijlen door".

Staaten van Hollant ende Westfrieslant in date den XIX^en^ September XVI^c^ dry en vijftich, daerbij wel expresselijck verboden werd aen alle boeckedruckers ende boeckvercoopers eenige Sociniaense boecken, als godtslasterlijcke en pernicieuse, in wat titule het oock soude moogen weesen, hier te landen te doen drucken oft, elders gedruckt, herwaers over te brengen ofte te vercoopen, op seeckere groote peyne daerbij gestatueert; echter al wat oyt van de Socinianen is geschreeven van allerley autheuren, oude ende nieuwe, nu te samen in veele groote volumina word bijeengedruckt, daervan al eenige uytgecoomen sijn onder den tytel, sulx als op het hier ingeslooten pampier staet uytgedruckt, en publiquelijck vercoft werden, ende dat andere noch onder de perse sijn, die alle daech staen uyt te coomen, niet anders of deese landen waeren het seminarium van alle lasteringen tegens Godt ende sijn eygenschappen, tegens de Godthyt ende sijne voldoeninge ende de Hylige Dryvuldichyt, mitgaders tegen de fondamenteele gronden en hooftpunten van de ware Christelijcke religie, ende ons oock, beneffens het toesenden van het voorschreeven placcaet, specialijcken bij aenschrijvens van haere Eedele Grootmoogende belast is, soodanige ordre te houden ende doen houde, dat derselve goede meeninge, in het voorschreve placcaet uytgedruckt, exactelijck ende nae sijne forme en inhouden werde naegecoomen, gepractiseert ende geëxcecuteert, ende het vermoeden wel eenichsints valt, de voorschreeve boecken soude mogen gedruckt werden tot Amsterdam bij eenen gewesene Arminiaense predicant, die, van sijne gemeente sijnde verlaeten, aldaer een boeckdruckerije bij de hant genomen heeft; dat se oock te coop sijn gesien in de winckel van Hendrick Boom, boeckvercooper bij Jan Roompoortsthooren, soo lasten wij U Eedele expresselijck van weegen de Hooge Overheyt, dat ghij de voorschreeve boeckdruckerije op het onversienst sult doorsoecken, ende, ytwes daervan vindende, alle de gedruckte exemplaren nae (u) te nemen, ende voors meede de winckel van de voorschreeven Boom en andere boeckdruckers en boekvercoopers te ondersoecken nae derselver exemplaren, ende deselve ergens vindende, insgelijck meede te doen op-

haelen, ende voors tegens de voorschreve drucker, indien hij aldaer uyt te vinden is, ende de vercoopers ende distributeurs van de voorschreeve boecken sonder eenige dissimulatie te procedeeren, nae innehouden van de voorschreve placcaete, ende tot verval ende voldoeninge van de boeten en peyne, daerbij gestatueert. Sullende hierop wachten te verstaen wat bij U Eedele daerinne sal wesen bevonden ende gedaen.

Hiermeede

Erntfeste, wijse, voorsienige, seer dischreete, lieve, bysondere, bevelen wij U Eedele in de beschermínge Godes. Geschreven in Den Hage den XI^den^ April XVI^c^ negen en sestich.

Adr. Pots."

De superschriptie was:

„Erntfeste, wijse, voorsienige, seer dischrete, live, bysondere,

den Offecier der stadt Amsterdam."

Volcht de memori der boeken:

„Bibliotheca patrum Polonorum qui vocantur Unitarii, continens opera omnia Johannes Crellii Francii, Lodovici Wolsogenii, Fausti Socini Senensis, et exegetica Jona Schligtingii à Bucowico; contenta singulis voluminibus sunt prefixa. Irenopoli post annum Domini 1656.

Fausti Socini Senensis Opera omnia in duos tomos distincta [1]."

---

1) Aldus vermeldt Bontemantel den titel. Bedoeld zal wel zijn het op de Utrechtsche Universiteits-bibliotheek voorhanden werk, waarvan de titel luidt: „Bibliotheca fratrum Polonorum quos Unitarios vocant, instructa operibus omnibus Fausti Socini Senensis, nobilissimi Itali, Johannis Crellii Franci, Jonae Slichtingii à Bucowietz, Equitis Poloni, exegeticis et Johannis Ludovici Wolzogenii, Baronis Austriaci, quae

Deesen voorsyde brief is bestelt aen Burgemeester Vlooswijck, als representeerende den Schout, sijnde president van de Burgemeesteren, aengesien den Schout Witsen was gestorven. En alsoo Scheepenen tot Vlooswijck ten eeten waeren, doen den brief gebracht wierde, sijn eenige discoursen daerop gevallen van dat het placcaet niet in observantie was, en daegelijx veel sulcke en diergelijcken boecken werden gevonden, dat deselfde evenwel soude gedruckt werden op andere plaetsen; en is den brief verlyt [1]). Evenwel heeft Vlooswijck, denckende om de boeten, int placcaet vermelt, ordre gegeeven om een te laeten coopen, door ingeven van den substituyt Engelbrecht; doch den president van Scheepenen [2]) sulx merckende, heeft daervan gesproocken, op den Dam staende, met een der Burgemeesters, die sulx ondienstich oordeelde, soodat Vlooswijck sulx liet steecken. Onderwijlen is Gerret Hasselaer Schout gemaeckt, en alsoo het Hof van Hollant geen antwoort bequam, heeft nochmael geschreeven aen den Schout Hasselaer, (welcke missive) bij geval door den president gesien wert, soo als die door den Schout wierd geleesen, en alsoo daer kennisse van kreech en den Schout swaerhoofdich maeckte daer niet in te moogen doen sonder kennisse van Burgemeesteren en Scheepenen, soodat den brief met Burgemeesteren heeft gecommuniceert, die syde(n) de eerste brief moste opgesocht werden; en alsoo die niet te becoomen was, heeft den Schout daerover aen het Hof geschreeven, dewelcke extract oversonden. Ende sijnde altemets eenige discoursen over die saeck gevallen,

---

omnia simul juncta totius Novi Testamenti explicationem complectuntur. Irenopoli. Post annum Domini 1656. 8 vol. f°." Van deze 8 deelen bevat het eerste deel de werken van Socinus, onder den titel: „Fausti Socini Senensis Opera omnia in duos tomos distincta. Quorum prior continet eius Opera exegetica et didactica, posterior Opera eiusdem polemica comprehendit. Accesserunt quaedam hactenus inedita. Irenopoli. Post annum Domini 1656." Irenopolis = Amsterdam.

1) In margine staat hierbij: „Bontemantel nam den brief stillekens nae hem". Het origineel is nog te vinden in Civ. en Judic. Aant. III, 2. p. 86.

2) Dit was Bontemantel.

soo hebben eenige Scheepenen verstaen, op voorstel van den president, dat geen Schout is bevoecht op aenschrijven van het Hof eenige ondersoeckinge te doen, noch van persoonen, noch eenige andere saecken, sonder permissie van Burgemeesteren en communicatie van Scheepenen, gelijck altijt is gepractiseert in veel saecken, die voorgevallen sijn. Want soo op aenschrijven van de Hoove(n) van Justitie den Schout soude in de huyse vallen sonder verlof van Burgemeesteren, soo soude het Hof souveryn weesen en t'allen tijden de inwoonders connen doen lichten en in de huysen vallen, daer goede sorg voor moet werden gedraegen, opdat niemant overlast en comt te lijden; en soo het goet werd gevonden in ymants huys te vallen, soo werden daer gewoonlijck twee Scheepenen bij gecommitteert, om den Schout buyten onbetamelijckheden te houden, alsoo die gewoonelijck wat rouw en ex authoritate gaet.

Den 31sten Mey 1669 hebben Burgemeesteren, daer present waeren Pancras en Riael, den president van Scheepenen in haer camer ontbooden, en gesyt dat op het aenschrijven van het Hof yts sal moeten werden gedaen, en daerom of behendich wilde sorg dragen, dat eenige winckels in secretesse warde bekent gemaeckt, dat licht, om alle opspraeck te mijde, eenige soude door den Schout en twee Scheepenen afgevraecht werden of eenige sulcke boecken hebben; twelck den president gesyt heeft te sullen doen. Voors syde den president van Scheepenen aen Burgemeesteren, dat den Schout te kennen gaf, dat sulcke ondersouckinge wel soude connen doen sonder kennisse en permissie van Burgemeesteren en Scheepenen, met versouck dat geliefde den Schout daertoe te houde, dat sulx niet en wert gedaen; waerop (Burgemeesteren) syde(n): „dat sal hij hem wel wachten te doen"; en volgens de voorsyde secreeten last heeft den president tot sijnen huyse ontbooden een, die kennisse aen de boeckvercoopers heeft, en hetselfde hem te kennen gegeeven.

Ende alsoo de voorsyde brief van het Hof scharpe ondersouckinge inhielt, soo hebben Burgemeesteren de saecke naeder overwoegen ende den Schout den 5den Juni

1669 gesyt, dat haeren pensionares Hop hebben belast met het Hof daerover te spreecken en versoucken, dat sulcke brieven niet meer werden afgesonden aen den Schout; en hebben den Schout gesyt, dat hem op sulck aenschrijven niet sal vervorderen eenige ondersouckinge te doen, maer het Burgemeesteren sal hebben te kennen te geeven.

Den 9den Juni 1669 heeft den pensionaris Hop mijn gesyt, dat volgens ordre gesproocken had met den Heere van Maesdam, sijnde den outsten Raet in het Hof van Hollant, en aengedient den last van Burgemeesteren, dat het Hof volgens het 7de artyckel van haer instructie wel waeren gelast te inquireeren op de abuysen ende delicten der Schouten en die te corrigeeren, maer niet [1]) sulck aenschrijven te doen aen den Schouten, als in deesen voorsyden brief is gedaen, en aen te wijsen op wat maniere dat de placcaten soude werden geëxcecuteert, dat dickmaele soude strijen tegen de previlegie en oude hercoomen; en oversulx dat van gevoelen is, dat den griffier al te ampel sal hebben geschreeven en buiten ordenares, en dat Burgemeesteren en Scheepenen toestaet, soe yts te excecuteeren is, de forme van staet te ordonneeren, oock dat het Hof niet anders staet te doen. Den Heer van Maesdam syde, dat bij aenschrijven en resolutie van Hollant haer sulx was belast, maer of den Secretaris wat ampel was gegaen, dat cost wel weesen; waerop den pensionares syde, als het al soo was, soo can het Hof niet anders aenschrijven, als in de placcaten staet; en alsoo syde tselfde met den raet te moeten communiceeren, soo syde den pensionares gereet te sijn voor den raet tselfde voor te stellen, en dat onderwijlen gelieft 't voorsyde seggen voor rescriptie op den brief aen te neemen. Den Heer van Maesdam tselfde in den raet gaende relateeren en den pensionares binnen ontbooden sijnde, is aenstonts bij de Staaten ontbooden en is sulx daer gebleeven, en den Heer van Maesdam quam meede in de vergaderinge der Staaten, maer syde niet met al tegen den pensionares.

---

1) De tekst heeft „met", dat klaarblijkelijk een vergissing is.

Den 1sten Juli heeft den pensionares Hop hetselfde den Schout Hasselaer door ordre van Burgemeesteren bekent gemaeckt, en dat het Hof niet bevoecht is alsoo te schrijven en niet verder heeft ordre te stellen, dan soover haer jurisdictie streckt, en het aenschrijven van de Staaten niet anders is dan in gewoonelijcke termen, als aen alle steeds wert geschreeven [1]).]

Daer sijn veelmaelen groote moeijelijkheeden ontstaen door het vangen, sonder kennisse van Burgemeesteren en Scheepenen, over saecke van belang, ende hebben geen goede uytslach. Het reëel arrest van den Heer Jacob Syms, raet en Out-Burgemeester tot Hoorn, Gecommitteerde Raet int collegie ter Admiralityt in Westfrieslant ent Noorderquartier en Bewinthebber van de Oost-Indische Compaigni, die sich tot Hoorn in de Oost-Indische Compaigni had vergrepen, door den Offecier alhier gedaen sonder eenige communicatie, is bij Burgemeesteren hooch opgenomen en bij Scheepenen tamelijck. De saecke, waer (p. 46.) te recht behoorde te staen, heeft groote sporling gemaeckt tusschen dese en die stadt; de Staten van Hollant hebben, met wedersijts toestaen, den gevangen gestelt ter judicature van den Hogen Raet, volgens resolutie van den 9den October 1671, en is den 30sten Junij 1673 vonnis gepronunchieert [2]).

Alhoewel den Schout sich over de beveelen van de Hoven van Justitie niet anders dan als gesyt en heeft te dragen, soo is echter in veel saecken haer te gehoorsamen schuldich, uyt cracht der instructie van deselve Hoven. Het Hof van Hollant heeft in Augusty 1671 gesonden aen den Heer Schout Hasselaer een request, aen haere Eedele Mogende gepresenteert door den Heer Gerard Ruytenburg, Castelyn tot Purmerent en Ballieuw van de Beemster (die sustineerde preventie op het reëel arrest, aen den voorschreeven Burgemeester van Hoorn alhier gedaen, alsoo hem in de Beemster had gearresteert, en laeten gaen op

---

1) Hier eindigt het door mij ingelaschte gedeelte.
2) Over het proces van Jacob Syms zie: bijlage N° 2.

beloften van daer te compareeren), welcke messive vant Hof versoeckt van, alvore daerop te apostilleeren, sijn E. E. advys; waerop de gesyde Schout wat te fier antwoordende, is gelast te compareeren voor den Hove om reeckening daervan te geven; daertoe sich verobligeert vindend, is derwaerts geryst en geaddresseert aen den president Bennebroeck en daernae aen den Raetsheer Goes. Ten Hove comende, heeft den deurwaerder gelast te seggen dat daer was, en versocht hebbende binnen te (p. 47.) staen, en nae binnen treedende, syde den deurwaerder dat eerst geliefde sijn deegen af te leggen, daer den Heer Hasselaer op antwoorde, of sulx belaste uyt ordre (gelijck sijn E. E. had besproocken met den Raetsheer Goes), waerop den deurwaerder, binnen geweest hebbende, syde het sijdgeweer af te leggen, 't welk gedaen hebbende, is binnen getreeden, en de saecke, soo best conde, verantwoort.

De Heeren Schouten sijn gewoon sooveel gesach aen haer te trecken als nae gelegenthyt connen, te meer als uyt Burgemeester Schout sijn gemaeckt en gesien, 't selfde moe sijnde, wederom te worden. De Heer Tulp, als groote eervarentheyt hebbend, socht (als hiervoeren gesyt [1]) voor sijn advys 't voor te comen. Een Schout, wiens soon, over een misslach begaen, was gecondemmeert in een mulckte van ..... gl. [2]) ten behoeve van den arme, en naederhant een proces wegens smeecoolen tot vieringe der 's lants zeebaeckens verliesende (daermede in cas d'appel voor den Hove succombeerde), toonde daerover wynich respect aen Schepenen. Den daeraen volgende (p. 48.) Heer Schout stelden sich van den beginnen af mede maer tamelijck in, dat verswaerde door de volgende missive:

---

1) Zie hiervoor p. 5.

2) 1000 gld. moet dit zijn, daar hier gedoeld wordt op de zaak van Lambert Witsen, den zoon van Schout Witsen. (Zie p. 8, noot 1.) Dat Bontemantel met „een Schout" Schout Witsen aanduidt, blijkt uit de volgende zinsnede, waar hij spreekt van „den daeraen volgende Heer Schout" nl. Gerret Hasselaer, zooals de onderteekening van den brief aangeeft. Witsen was de voorganger van Gerret Hasselaer.

„Eedele Achtbare Heeren,

Mijne Heeren,

Op gisteren nae de middach mijne dinaers sendende ten huyse van seeckere waert, dien ick het tappen voor ses maenden had doen verbieden, omt groot gewelt bij hem in sijn huys, soo aen de gasten als aen sijn huysvrouw, die hij met een stock een wonde int hooft hadde geslagen, 't welck met kennisse van U.E. Achtb. hebbe afgemaeckt voor 25 gl., ende bij die occasie de dinaers aldaer vindende twee jonge vrouwlieden met eenige myssiens goet cier maeckende, dewelcke sij t' mijner huyse brengende, ick hebbe, om haer van sulck leven te doen afschricken, in de boeyen doen brengen, hoewel ick moet bekennen niet veel axtie te hebben; derhalven om die arme dieren niet langer in die swarichyt te houden, indien UE^{d}. Achtb. verstaen deselve cost- en schaedeloos te laeten gaen, ick sal mijn refereeren aen het wijse oordeel van UE^{d}. Achtb.

Ick vinde mij, Ed. Achtb., bij mijne instructie verplicht in wichtige saecken met nimant te mogen composeren [1]),

---

1) De verderfelijke gewoonte van het „componeeren" of „composeeren" — d. i. het intrekken of achterwege laten van een aanklacht tegen betaling van een vaak vrij hooge som, waarvan de Schout zijn deel kreeg — bood aan minder nauwgezette Schouten of Substituten de gelegenheid misbruik te maken van den angst, dien vele overtreders der wetten of keuren, vooral bij vergrijpen tegen de zeden, tegen een behandeling van hunne zaak voor Schepenbank koesterden. Mr. de Roever schreef hierover in „Uit onze oude Amstelstad," Tweede Bundel p. 102 sqq. Zie ook: B. H. Klönne, Amstelodamensia. p. 130-134. — Een ander voorbeeld, hoe de Schout munt sloeg uit zijn ambt, geeft Bontemantel in de volgende aanteekening (Resol. Raad III, 2. p. 439-440): „Een vrouw in deesen jaare (1676) gebannen sijnde, die is wederom in de stadt gekoomen en gebleeven, seggende tselfde van den Schout, en voornaementlijck sijn vrouw, hat afgecoft voor 300 gulden. Den Substituyt N. N. haer in November 1676 int gemoet comende, brengt haer in de boeyen, niettegenstaende de dienders syde(n) dat qualijck deed, alsoo ordre van den Schout hadden haer niet te vangen. Scheepenen tselfde seer qualijck neemende, syde den Schout tselfde te hebben geconsenteert aen het vrouwmensch ten diensten van de justitie, ende sij ontkent eenich gelt daervoor gegeeven te hebben, hoewel veel lieden voor deese tselfde haer hebben hooren seggen". In 1676 was Hendrik Roeters Schout.

tensij met de kennisse van UE^{d}. Achtb.; en also wij gisteren nacht een getrout persoon met een hoer op het bedde hebben gevonden, die om verschyde reedenen seer ongaerne bekent waer, hebben wij die saecke afgemaeckt voor 630 gl., die hij oock aenstonts heeft betaelt.

Voors, Ed. Achtb., middelerwijle recommandere in de heylige bescherminge des Alderhoochste, blijvende, Edele Achtbaere Heeren, Uwer Ed. Achtb. verplichte dinaer.

was geteeckent

Gerret Hasselaer.

Amsterdam den 23sten Mey 1669."

Dese saecke en meer anderen tegens ordre voorvallende, (p. **49.**) hebben Schepenen gelyt in deliberatie, hoe best de beginselen soude connen gebracht werden op een goede voet; en is verstaen door den president Bontemantel in beleefde aenspraeck den Schout ten eerste gelegenthyt in Scheepenenbanck bekent te maecke, gelijck den 29sten Junij 1669 is gedaen, het volgende in substantie:

dat niet is gevoecht eenige interdictie te doen, noch aen tappers, noch smockeltappers ofte yemant anders, van in eenige tijt niet te tappen, maer yts misdaen hebbende, te roepe daer het behoort; en als bekent is dat smockelen, daarmede te procedeeren volgens den placcaten;

dat Schepenen verstaen in cas van overspel met nimant sal hebben te composeeren, dan met kennisse der voorsittende Heeren;

dat int ontbieden tot dienst der justitie tot sijnen huyse, 't selfde sal doen met behoorelijcke discretie; en soo die niet comen, het daerbij sal laeten, en yt willende versoecken, dat bekent te maecken als dat behoort;

dat soo ymant doet vangen, dat het is op sijnen (p. **50.**) peryckele, en hetselfde sal hebben te doen met alle civilityt, en ordre van den staet en vonnisse afwachten;

dat geen notificatie aen imant sal doen door gedruckte billjetten ofte anders, maer civile questiën tusschen de lieden voorvallende, te renvoyeren daer dat behoort;

dat geen weetbrieven of dagementen sal appostilleeren, dan naedat bij Schepenen [1]) die buyten gedachvaert werden eerst sullen sijn gehoort, volgens de instructie en maniere van procedeeren; ende alsoo, volgens den stijle der voorleeden twee Schouten [2]), aen haer clercken buyten ordre hebben doen betalen voor actens van gijselinge, als andere, twaelf stuyvers boven het ordenares, en geen resolutiën daertoe werden gevonden, soo menen Schepenen, dat de gemeente daer niet mede can werden belast;

dat, in cas van arrest, den gearresteerde geen permissie vermach te geven om uyt de stadt te gaen, noch oock twaelf stuyvers daervoor te trecken, alsoo den gearresteerde in Hollant wonende, uyt sich selfs geauthoriseert is uyt de stadt te gaen, en op den rechtdach passende, het arrest daerdoor niet werd gevioleert, volgens het 12de artyckel van de arresten en de ordonnantie van procedeeren; en (p. 51.) die buyten de provintiën wonen, arrest moeten houden, tot verseeckeringe van den arrestant, en oversulx op acte van den Schout niet vermach uyt den arrest te gaen, welcke acte sonder borgtochte te prejudiciabel soude weesen, en bij den rechter connen regard op genomen werden; en onder borch sijnde ontslagen, heeft geen acte nodich.

En vorder nae eenige discoursen met den andren gehouden en de nootsaeckelijckeyt der goede onderlinge correspondentie in minnelijcheyt gerecommandeert sijnde, is, met opmerckinge, van de saecke afgebroocken; alsoo Schepenen niet wilde(n) treden int particulariseeren van de instructie, daer sich somtijts op beriep, en wat saecke(n) van gewichte sijn ofte niet, aengesien die is gemaeckt bij Burgemeesteren en Raden.

De gesyde recommandatie is gedaen door den president ter presentie van Corver, Roeters Ernst, Geelvinck, Cornelis Backer, Cloeck, Graeflant en Willem Blauw, (Groo-

---

1) De zin wordt duidelijker, wanneer men vóór „die buyten" inlascht: „de lieden", zooals men leest in Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 148.

2) Reynst en Witsen.

tenhuys absent sijnde) Schepenen, Hop, pensionares, en secretares Schaep.

(p. 52.) Int laeste van den jaare 1669 eenige smockeltap(p)ers sijnde in de boeyen gebracht, sijn die door Scheepenen op borchtocht uytgelaeten, dat den Schout seer hooch opnam, en belaste den cipier, dat nimant soude uyt laeten gaen dan op sijn ordre, selfs niet op de beveele van Schepenen. Doch daer wierd verstaen dat can apprendeeren, en Scheepenen connen doen ontsluyten op borchtocht, soo de saecke daertoe gedisponeert is, ende den Offecier can nimant relaxceren dan bij voorgaende sententie of advys van Schepenen, soodat wierd gelast de ordre, aen den cipier gegeven, in te trecken en te denken op het 21ste en 22ste artyckel sijner instructie [1]).

---

1) Zie p. 118 van het HS. — In den tekst volgt nu: „In den jaare 1663 seecker man hem seer baldadich aenstellende op het Water bij den Dam, wierde door ordre van Burgemeester van de Pol bij een diender boven gebracht; doch door voorspraecke van denselven Heer bij Schout Rynst weder losgelaten. Schepenen, sulx horende, syde(n) den Heer Schout, dat daertoe niet geauthoriseert was, en soude hebben te besorgen dat wederom in hechtenis werd gebracht; en alsoo meende op de recommandatie van den Burgemeester de relaxatie te mogen doen, soo hebben Schepenen daeraen niet gedefereert, sijn opgestaen en hebben geen criminele justitie willen administreeren, tensij den gerelaxeerde wederom in hechtenisse sal sijn gebracht of andere satisfactie sal hebben gedaen; deselfde opgesocht en in hechtenis gebracht, is daechs daeraen door Schepenen nae een capitilum uytgelate". Het bovenstaande breekt den draad van Bontemantels betoog weer af. Immers in de volgende zinsnede, die aanvangt met „Den Heer Schout versocht aen Burgemeesteren" enz., wordt met den Heer Schout niet Reynst bedoeld, zooals men zou vermoeden als ik de volgorde van Bontemantel had behouden, maar Gerard Hasselaer, die Schout was in 1669. Dit blijkt uit p. 34 noot 1, waarin, naar aanleiding van hetzelfde geval, gesproken wordt van Burgemeester Pancras. Pancras is voor het eerst Burgemeester geworden den 23sten Augustus 1667, toen Reynst reeds afgetreden was als Schout. Pancras was ook Burgemeester in 1669, en het in den tekst bedoelde geval met de „smockeltappers" viel voor „int laeste van den jaere 1669". De zinsnede, aanvangende met „Den Heer Schout versocht aen Burgemeesteren", behoort dus onmiddellijk te volgen op die, welke eindigt met „artyckel sijner instructie."

Den Heer Schout versocht aen Burgemeesteren, dat besoigne(s) mochten aengelyt werden om te weten, waer sich puntuelijck nae soude hebben te reguleeren, (maer) bequam tot antwoort het beste reglement te sijn: met Schepenen wel overeen te comen [1]).

---

1) Hierop volgen in den tekst de later doorgehaalde regels: „Den Burgemeester Pancras syde: Den Heer Schout soude het soo connen maecken, dat Schepenen den cipier soude(n) gelasten sijn E. E. selfs op te sluyten."

Over Schout Hasselaer vond ik nog het volgende in Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 207, 208 en 209, waardoor het in den tekst meegedeelde nader wordt toegelicht:

„Den voorseyden Schout heeft sich seer wreevelich en fors gedraegen. Heeft, nietteegenstaende Burgemeesteren en Scheepenen, als p. 181 hiervooren *a*) (is gesyt), hadden belast het placcaet niet te executeeren, eenige wijncoopers, die (hij) beschuldichde gelaegen geset te hebben, int lest van November op de Schouterol geroepen, dat Scheepenen seer qualijck hebben genoomen, als tselfde doende in vilipendentie van Burgemeesteren en Scheepenen. Heeft selfs in de morgenstont een overspeelder betrapt, sijnde een joode, ende hoewel (alleen met kennisse van) Scheepenen geauthoriseert (is) om af te maecken, tselfde alleen gedaen, ende de vrouw, die uyt Den Haech was ende met een snijder getrout, laeten loopen, sonder kennisse van Scheepenen. Heeft sich geopposeert teegen Scheepenen, die geordonneert hadden eenige gevangens, als smockeltappers, op borchtocht te laeten gaen, geevende ordre aen den cipier nimant uyt de boeyen te laeten sonder sijn weeten, selfs al soude(n) Scheepenen het belasten; dat meede seer qualijck van Scheepenen wierde opgenoomen, als moetende (den Schout) kennisse hebben wie uyt de boeyen gaet, maer niet vermach sulx te wygeren, als Scheepenen dat ordonneeren. Alle 't welcke Burgemeesteren is ter oor gecoomen, voornaementlijck, dat in de boeyen, over eenige examinatie, den Heer Geelvinck seer scharp en lachende bejegende, die oock wederom den Schout daerover scharp aensprack, alles daer de substi-

---

a) Op de aangehaalde plaats in Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 181 staat nl.: „Den 7den September 1669 hebben Burgemeesteren den Schout aengesyt, dat aen geen placcaeten noch aenschrijven vant Hof of Gecommitteerde Raeden en sal deffereeren, en geen enqueste daerop doen sonder haer E. kennisse, en geen ondersouck doen veel min, daer bij de placcaten niet specialijck en ward geauthoriseert nochte gelast, gelijck in het placcaet wegens het setten van gelaegen der wijncoopers niet is geauthoriseert, en hebben Burgemeesteren mijn tselfde gecommuniceert." Met „mijn" is Bontemantel bedoeld, die toen president van de Schepenbank was. Vgl. hierbij p. 43 van het HS.

De eervarenthyt heeft geleert, dat de justitie noyt beeter in goeder hermonie is geadministreert, dan als de Schouten geen Burgemeesteren waren geweest, als ten tijde van Grootenhuyse, Outshoorn en Rynst, volgens de consideratie van den Heer Tulp, hiervoor van gemelt.

(p. **53**.) Den Heer Schout eenige onderrechtinge hebbende ten laste der inwoenders, ende nodich oordeel(ende) eenich ondersoeck te doen, soo maeckt het Schepenen bekent, die, de saecke van gewichte oordelende te sijn, met het meerdergetal daerover delibereeren, en bevindende dat eenige policie daerin is gemengt, wert met Burgemeesteren daerover gesproocken, ende voornaemelijk als bekent is dat poorters sijn. Want het is geen klyne saeck in de cooplieden, winckeliers of andere haer woninge te vallen, t'sij om in de comptoiren ondersoeck te doen, ofte ymant uyt den huyse te lichten, alsoo het crediet en respect der familiën daerdoor te hooch wert gekrenkt, ende daerdoor connen gebracht werden in de uytterste ruine, daer de faute, die soude mogen wesen gedaen, niet tegen can opgewogen werden. Indien geoordeelt wert dat het versoeck van den Officier niet can gewygert werden, soo committeeren Schepenen twee Heeren uyt haer banck om met den Schout op de civielste manier daermede te handelen.

---

tuyten en dinaers en delinquanten bij waeren; dewelcke daernae buyten staende, deed den Schout sijn excuse.

Den 2den December 1669 is den Schout geweest bij Burgemeester Pancras en heeft geklaecht over de procedures van Scheepenen, dat die (hem) geen respect draegen en te veel meester van de boeye maecken; dat best sal weesen dat Burgemeesteren en Scheepenen bij den andere quaemen en alles stelde(n), (op)dat den Schout soude weeten waernae te reguleeren, om in beeter correspondentie met den anderen te leeven. Waerop den Burgemeester den Schout in het ongelijck stelde en (syde) noyt te hebben geweeten, dat, soo Scheepenen ymant uyt de boeyen relaxceeren, dat de Schout hem daerteegen heeft gestelt, en dat den Schout mocht sich soo coomen te draegen, dat sij den Schout selfs wel soude(n) doen opsluyten; dat best was, met Scheepenen te houden goede correspondentie en niet voor Burgemeesteren te coomen, want sonder twijffel tot disrespect van den Schout soude uytvallen."

(p. 54.) In October 1671 den secretares van de Dimermeer, notares d'Amour, wierde gesuspecteert een testament verduystert te hebben. Burgemeesteren meende(n) wel te connen aensien, dat, niettegenstaende burger was, uyt den huyse mocht gehaelt werden. Schepenen met meerderhyt van advysen hebben mede geen swarichyt gemaeckt, soodat den Schout neffens twee Schepenen sijn gegaen int comptoir en eenige protocolle doorlopen hebbende, heeft den Schout den notaris door ordre van Schepenen gelast te volgen, gelijck heeft gedaen; in Scheepenecamer wiert toegestaen van bij provisie in hechtenisse nae beneden gebracht te werden; wiert voorgestelt ten overstaen van vier Heren, en alhoewel den Schout scharp sprack van nu wel te sullen doen bekennen dat ontkent heeft, antwoordt dat sijns wetens niet had begaen, dat strafwaerdich was; dat een poorter is, ende staet op de previlegiën, en oversulx niet gehouden is op het seggen van den Schout te antwoorden; waerop is verstaen op de exceptiën te delibereren. Den reëel gearresteerde versocht pampier, pen en in[k]t, om sijn sustenu bij memorie te mogen stellen. Twee Heren meenden, als Schaep en Bontemantel, dat het niet behoorde gewygert te werden; Boreel en Hendrick Roeters waeren van ander verstant, doch den (p. 55.) voorsittende Heer concludeerde van het geëyste ter handen te stellen, alsoo in ordenares criminele beschuldiginge de stemmen steeckende, in faveur werd geconcludeert. Het schijnt onbillick te wesen, dat den eysscher alle vrijhyt heeft om te connen naerder informatie te besorgen tot beschuldiginge, en dat den beschuldichde soude(n) gewygert werden de middelen om bequame defentie te connen doen. Het advys van den pensionares Hop gevraecht, syde: dat soo Schepenen oordelen de beschuldiginge waer synde (dat onseecker is) geen corporeele straffe soude medebrengen, (sulx) de saecke disputabel maeckt; en oversulx, soo op de previlegiën werd beroepen, onder borgtocht moet ontslagen werden, welcke suffisanthyt der borgen staet tot kennisse van Schepenen; waerop den Officier eenige beschyden heeft gesijt, en vraechde of op die informatie de exceptie can plaets hebben? Den pensionaris syde die met opmerckinge soude moeten lesen,

doch dat geen verklaringe, al ware die onder eede, yemant can naedelich wesen, maer daerop (moet) werden gehoort; en dat een poorter, uyt cracht dér previlegiën, niet hoeft te antwoorde voor en aleer het effect van dien heeft genoten, en dan door den Schout ordentlijck gedachvaert sijnde, en den eysch en verantwoordinge gehoort, Schepenen daerop resolveeren of den beschuldichde sal gebracht (p. **56.**) werden in besloten hechtenisse, ofte den eysch dienaengaende sal werden ontsyt. Eenige dagen daernae is de volle banck van Schepenen gespannen in de pijncamer ofte ordenares camer in de boeyen; en den geapprendeerde voor de baly gebracht sijnde, heeft den Schout wederom beginnen te vraegen; maer den gevangen heeft gepersisteert, en dat op handtastinge moet werden ontslagen, en, soo sulx niet werd verstaen, op borgtocht moet werden uytgelaeten, volgens de previlegiën, den poorteren vergunt. Nae het lesen der stucken hebben Schaep, Bontemantel, Bronckhorst en Munter verstaen het previlegie van Aelbrecht van Byeren [1]) in dese saecke plaets moet hebben, doch Willem Backer, Hinlopen, Boreel en Hendrick Roeters en Roch, dat de exceptie behoorde verworpen te werden, en aenstonts te moeten antwoorden. De saecke alsoo met één stem overgehaelt sijnde, is den notares wederom binnen gestaen en de conclusie aengesyt, maer is blijve staen op sijn recht en heeft overgelevert (de volgende) deductie, bequamelijck ingestelt:

„Eedele Aghtbaare Heeren!

Eerst en vooral bedanke ik uwe Eed. Aghtb. voor de ghonste en goedertierenheyt, die uwe Eed. Aghtb. mij ghelieft hebben te bethoonen met het toestaan van papier, pen en inkt, om mijn zaakke, ghelijk die waarlijk is, te deduceren; dogh alvoren daartoe te komen, verzoeke ik oidmoedighlijk ook deeze ghenade, het uwe Eed. Aghtb. mij ghelieven te verschoonen, indien ik in deeze

1) Den verkorten inhoud van het hier bedoelde privilegie vindt men bij Wagenaar, Amsterdam. I p. 127.

teghenwoordighe standt, in dit mijn schrijven, moghte te buyten ghaan 't ghezagh en eerbiedigheyt, die ik plights- en amptshalven uwe Eed. Aghtb. en sijn Eed. d' Heer Hooftofficier schuldigh ben.

Ende zoo ter zaakke treedende, zij het mij gheoorloft onderdanighst en met alle eerbiedigheyt te zegghen, het mij vremt dunkt, dat sijn Eed. d' Heer Hooftofficier op deeze manier procedeert teegens mij, die niet alleen hier hebbe fixe domicilium, maar behalven dat nogh twee bedieninghen, die mij hier ter steede zoo vastghenaaghelt hebben dat ik, die willende behouden, ghelijk ik nootwendigh moet tot maintenue van mij en mijn familie, alle daghen, ja, bij manier van spreekken, yder uure ben te vinden, omme voor uwe Eed. Aghtb. te verschijnen, wanneer het uwe Eed. Aghtb. ghelieft mij zulx te ghebieden.

Buyten en behalven dit dunkt mij, onder correctie en met ghelijkke eerbiedigheyt ghezeght, dat zijn Eed. d' Heer Hooftofficier voor alsnogh egeene actie 't mijnen laste heeft oft kan hebben, veel min een crimineele actie, en bijghevolghe nogh minder om mij door torture te doen bekennen dat ik het testament in questie hebbe ghepasseert, alzoo hier tot nogh toe niet en is beghaan crimen falsi oft doli mali, welke crimina niet en konnen werden ghecommitteert dan met een boos opzet, om oneerlijk ghewin ende om een ander te bedrieghen, hoewel ten vollen ende der reghten ghenoegh consteerde, dat ik, als notaris, onder het passeeren over het testament hadde ghestaan. De reeden is deeze. Yder notaris, wie hij zij ende hoe goede zorghe en toezight hij hebbe tot conserfatie van de notariale instrumenten, bij hem gepasseert, moet hier ter steede ex necessitudine tot de prothokollen en liassen toegangh gonnen aan sijne klerquen, dewelke zonder weeten van (den) notaris, om eenigh onlukkigh toeval en (om) vrey van bestraffingh te blijven, daaruyt een ofte meer zouden konnen weghneemen; zoude nu die notaris, eenighe jaaren daarnaa die minuten niet te voorschijn konnende brenghen oft reeden gheeven waar die ghebleeven zijn, aanstonts van den praetor beschuldight moghen werden te hebben beghaan crimen falsi, doli mali

oft diergheleyke, daarop moghen werden gheïncarcereert en ghetortureert? Zoo zoude voorwaar de notaris d'ellendighste zijn van alle menschen, die, met anderen te dienen, haar broot moeten winnen; want het wel of kwalijk waardij, d'eere oft infamie van den notaris alsdan alleen en absolut hanghen zoude aan zijn klerquen, welke, om eenigh het minste misnoeghen, dat zij teegen haar meesters opnaamen, haar zoodanighe ramp op den hals zoude(n) schuyven.

Hierteegen zoude d'Heer Officier moghen zeggen, dat een notaris onder dierghelijk pretext den bouff zoude konnen speelen, en daghelix, om oneerlijk ghewin, eyghenbaat oft andere insighten, de gheïnteresseerde haar papieren onthouden. Ik antwoorde: neen, alzoo het dan niet en zoude zijn een onghelukkigh toeval, maar een louter bedrogh, door hem zelffs gepractiseert en dat haast uyt te vissen zoude zijn, omdat de gëinteresseerde, den notaris het een oft ander instrument affeyschende, en tot andtwoort bekomende dat hij, notaris, bekende het instrument te hebben gepasseert, dogh dat hij het hadde verloren, verleyt, dat hij het miste oft diergeleyke, ende de geïnteresseerde daaraan gheen ghenoeghen neemende, zoude konnen en vermoghen die notaris te convenieren voor den reghter, onder wien die notaris sorteert, en concludeeren te zulke fine als hij goet vondt, welke notaris den reghter niet konnende doen blijken sijn onschult, met geen ghedaghte zoude konnen ontgaan condemnatie van den eysch, in de conclusie gemelt, van welke condemnatie de notaris die eerste maal zoo wel zijn bekomst zoude hebben, dat hij 't hem de tweede maal niet weeder lusten zoude te zegghen: Ik heb het papier verloren, verleyt, etc.

Den Heer Hooftofficier zoude uwe Eed. Aghtb. hierop moghen teghemoet voeren, dat dit bijgebracht exempel niet quadreert met de zaak, waarover het zijn Eed. ghelieft heeft mij provisionelijk te incarcereren, en gaarne crimineelijk teegens mij zoude willen procedeeren, vermits ik mij niet excuseere met te zeggen, dat ik het testament in questie hebbe verleyt, dat het mij ontvremt is oft dierghelijk, maar dat ik negeere het testament te hebben

ghepasseert. Hierteegens andtwoord ik, ghelijk ik altijdts hebbe ghedaan, dat ik geen gheheugenisse hebbe van meer als een testament voor Kaspar Venkel te hebben ghepasseert, datt er een in mijn prothokol te vinden is, en dat ik ter goeder trouwe ignoreere een ander te hebben ghepasseert. Ghenomen dat ik absolute ontkende het testament, twelk Kaspar Venkel mij afvordert, te hebben ghemaakt, ende hij hadde zoodanighe bescheyden, waarbij middaghklaar bleek, dat ik het hadde ghepasseert, ende die bescheyden wierde(n) mij niet vertoont, zoo en kan ik, debita cum observantia zij het ghezeght, nogh niet zien, dat d'Heer Hooftofficier eenighe actie teegen mij heeft, niet meer dan hij zoude hebben, indien Kaspar Venkel mij kwaame afvorderen een summe van duysent ponden Vlems, zonder mij te willen toonen de obligatie, waaruit die sproot.

Indien nu de bescheyden van Kaspar Venkel onweederspreekelijk zijn, waerom en zende hij mij van dezelve gheen copye thuys? en waarom en convenieert hij mij niet op de vyerschaare, ghelijk hij schuldigh is te doen, volghens de [ordonnan]tie op het stuk van justitie ende maniere van procederen, alhier gheëmaneert, ende zooveel jaaren langh ghepractizeert?

Dogh Kaspar Venkel zelffs sijn actie ter vierschaar niet dervende institueren, wat actie kan dan d'Heer Officier hebben t'mijnen laste?

Heeft men niet ter eerster instantie aan uwe Eed. Aghtb. ghepresenteert een odieux requeste, waarin men mij denigreert alsoff ik het pretense testament aghterhiel, alleenleyk ter contemplatie van mijn confrater ende compagnon Henrik Venkel? Ben ik niet tot tweemaal toe dienthalve voor uwe Eed. Aghtb. gecompareert geweest, d'eerste reyse zonder, d'tweede reyse met mijn prothocol- en salarisboek? En is er niet opghevolght, dat bij uwe Eed. Aghtb. unanimiter wierde verstaan, dat ik weeder zoude thuys gaan, hoewel men daar exhibeerde seekere copye, door de notaris Cok ghemaakt, ende dat hij met sijn klerquen presenteerde met eed te verklaren, dat die copye ghemaakt was na een, door mijn eygenhandigh onderteekent?

Is niet de zaak, die Kaspar Venkel teegen mij heeft, van

den beghinne aff gheweest civiel? en kan die crimineel werden door het bekomen van nieuwe stukken, die men mij onthoudt, zonder dat ik daarop werde ghehoort, zonder datt er sententie t'mijnen nadeel leyt? off kan een privé persoon een civile zaak crimineel maken, alleen met sijn stukken te geeven in handen van den Heer Officier? Ik moet bekennen, dat ik in vier-en-twintigh jaaren zulx noyt hebbe zien practiseeren.

Men gheeft voor, om mij bij uwe Eed. Aghtb. te denigreeren, dat ik het testament weyger, omdat de soon van Kaspar Venkel mijn compagnon is; dit schijnt t'eerste aanzien soo wat glimps te hebben, maar die terstont verdwijnen ende niet weeder te voorschijn komen zal, de zaakke nauwkeurigh ende na de waarheyt onderzoght. Het testament, dat men mij affverght, wert ghezeght ghemaakt te zijn in het jaar 1661 ofte 1662; in het jaar 1664 ofte 1665 is Henrik Venkel eerst mijn compagnon geworden. Hoe is dat nu moghelijk, dat ik drie jaaren tevoren wist, dat de soon van Kaspar Venkel ontrent drie jaaren daarna mijn compagnon soude werden?

Hoe was het mij moghelijk te weeten, dat Kaspar Venkel, toen gezeght ziek gheweest te zijn, weeder zoude ghezont werden, en dat sijn huysvrouw, toen ghezont, voor hem sterven zoude? En hoe was het mij moghelijk te weeten, dat Kaspar Venkel met eenige van zijne kinderen in contentie zoude gheraakken?

Dit alles onmoghelijk zijnde bij mij te konnen gheweeten werden, zoo is het ook onmoghelijk, dat ik op die tijdt studieuselijk niet in mijn salarisboek zoude hebben aangheteekkent het passeeren van dat testament, dat ik studieuselijk hetzelve uyt mijn prothocoll zoude hebben ghelaaten, ende vervalt dienvolghens alle hetgunt men diesweegen zoude willen allegeeren.

Dit is, Eedele Aghtbare Heeren, de waare gheschaapenheyd der zaake, om welke ik niet kan sien dat d'Heer Officier bevoeght is, op deese voet als zijn Eed. beghonnen heeft, teegen mij te procedeeren.

Indien mijn fixe domicilie en beyde mijne bedieningen niet ghenoegh sijn om mij, onder handtastingh en beloften van 't allen tijde, des vermaan(t), voor uwe Eed.

Aghtb. te verschijnen, uyt mijne detentie te verlossen en weeder na huys te keeren, soo persisteere ik noghmaals bij mijne exceptie op mijn borgerreght ende het privilegie, den poorteren van Amsterdam vergont bij H. L. M. Aelbreght [1]), meedebrengende, dat de Officieren niet vermoghen een poorter te gijselen, vanghen, nogh bekommeren, nogh ook hinder doen aan lijff nog aan goet, zooverre hij suffisantelijk kan kaveeren, tot discretie van Scheepenen, dat hij reght sal verbeyden van 't geene de voorseyde Officiers op hem zouden moghen hebben te pretendeeren, ende dat van alle delicten ende feyten, die een poorter van Amsterdam geperpetreert ende ghedaan magh hebben, uytghezeyt moort, brandt, vrouwenkraght, raerooff [2]), indien een poorter met gewapend hande sigh stelde teegens de hooghe Overigheydt, indien een poorter misdeede binnen den raesloot [3]) van (des Graven) reygerbroek ter Ouderamstel ende (aan) des Graven konijnen in Goylandt etc.

Implorerende op al hetzelve etc. en biddende Godt almaghtigh uwe Eed. Aghtb. te conserveeren".

Waerop den 16den October 1671 is verstaen het previlegie te laten genieten en op borchtocht te relaxceren, present alle de Schepenen. Den 30sten derselver maent sijn, op versoeck, de protocolle en boecken wederom ter handen gestelt.

(p. **57**.) Den 2den October 1671 heeft een regerend Schepen voor de tweede mael versocht een huysman uyt een winckeliershuys te mogen lichten en in gijseling te

---

1) Bontemantel teekent hierbij in margine aen: „Leest Roseboom, cap. Crimineele saken, art. 25, 26, 27, 28, 29". Bedoeld worden de genoemde art. van Cap. XL („Van Poorters, hare Privilegiën" etc.) van Rooseboom's „Recueil van verscheyde keuren en costumen, mitsgaders maniere van procederen binnen de stadt Amsterdam," 2de druk, 1656. Zie over dit recueil p. 362 van het HS.

2) Raerooff = lijkroof.

3) Raesloot = ringsloot. Zie Wagenaar, Amsterdam. I p. 113 ad N°. 18, waar men den inhoud kan lezen van de handvest, waarop notaris d'Amour zich beroept.

brengen, alsoo sijn E.E. broeder in Byerlant overwonnen recht op den boer had becomen en excecutoriale, alsoo aldaer absenteerde en sich alhier onthielt. Eenige Heeren maeckte(n) swaricheyt (sulx toe te staen) sonder communicatie van Burgemeesteren, die mede becommert waeren; doch naerder aangesocht sijnde, maekte(n) Schepenen bekent, dat het versoeck soude(n) connen toestaen met dien verstande, dat den Heer versoecker verseeckert is dat den gecondemneerde hem aldaer ten huyse onthout, en dat het geschiede met alle civilityt, ten bijwesen van twee Schepenen; doch daar is niet op gevolcht, alsoo den Heer Boreel voorseyt stilsadt.

Burgemeesteren sijn altijt gevoelich geweest, dat de ingesetenen door de Schouten geen overlast werd aengedaen; en alsoo van ter sijde yts was doort hooft gewayt, hebben van de Pol, Outshoorn en Rynst (waervan de twee laesten Schouten sijn geweest) den 9den Februarij 1672 specialijck gerecommandeert aen Scheepenen, dat soo den Officier mocht comen te versoecken eenich (p. **58**.) ondersoeck te doen, en geoordeelt wert daer crachtige reedenen toe te hebben, dat (sij), gelijk van alle oude tijden gebruykelijk, twee Heeren uyt Schepenenbank daerneffens (sullen) committeeren, alsoo poorters en inwoonders niet sijn gehouden den Heer Schout over haer drempels ofte in huys te laaten comen, dan in presentie der Schepenen ofte andere speciale ordre van deselve.

In de maend Mey 1661 Gabriel de la Lande, poorter en inwoonder en coopman, opt versoeck van de weduwe Abram Stevenon van in gijselinge gebracht te mogen werden op haeren perykelen, alsoo hij haer dochter pretendeerende, Hendrick Cloeck, advocaat (naederhant Raatsheer in den Hogen Raat) mede comende om de juffrouw te vrijen, hij la Lande soude uytgestroyt hebben van met haer vleeselijck te hebben geconverseert [1]).

---

1) Over dit proces van Elisabeth van Thyen, weduwe van Abraham le Stevenon (Lestevenon of l'Estevenon) contra Gabriel de la Lande vindt men nog allerlei stukken in Bontemantels Civ. en Jud. Aant. IV p. 139 sqq. — Tal van pamfletten over deze geruchtmakende zaak zagen

Den Schout Rynst tot de gijselinge geauthoriseert, heeft bij lichten dagen hem uyt den huyse gehaelt, aen sijn sijde gestelt ende in gijselinge gelyt, en alhoewel versocht bij avont overgebracht te werde en gelogeert in een civielen plaats, heeft sulx gedeclineert. La Lande ver- (p. 59.) socht volgens de previlegië(n) op borgtocht uyt-gelaten te werde. Sij dachvaert hem ter vierschaer. Hij roept haer op de gepreviligieerde rol, om reeden te doen geven van (de) gijselinge, en het reëel arrest te sien afdoen onder cautie, volgens de previlegiën. Waerop is in het parteculier, en den 31sten Mey op de gesyde rol bij vonnisse verstaen, de previlegiën op attroce injuriën geen plaats te hebben, twelck door den advocaten Hop (getrout met de suster van Cloek en naederhant pensionares) en Lamine tegens den advocaet Buys heevich is beplyt. Het wierde la Lande tot een foute toegeschreeve, dat, eer in de camer bij den Schout quaem, de authorisatie niet examineerde. Alle middelen wierden bijgebracht om de injurie crimineel te maken en uyt cracht van hetselve den Schout te doen voege(n); doch die vond de documenten daertoe te swack, niettegenstaende eenige advysen der advocaten. Schepenen verstonden haer vonnisse voorschreve te wesen interlocutoir, en daarom geen appel plaats te hebben, niettegestaende daerin van de costen werd gesprooke. Doch het Hof doet het vonnisse te niet en ontslaet den appellant uyt den arreste, op borchtocht van twintich duysent guldens, den 21sten Julij 1661. Den 30sten Julij desselven jaer doet den Hogen Raat te niet de sententie van den Raade Provinciael en het vonnisse van den gerechte van Amsterdam, ontslaat bij provisie den gegijselde uyt den arreste, onder cautie judicatum

---

het licht; men vindt ze alle bijeen — zes en vijftig! — in den bundel, getiteld „De soete Vrijagie van monsr. Gabriel de Lalande; of d'afgevalle Roos van Juffr. Elisabeth l'Estevenon. Bestaende in alle de Gedichten, Sententiën en Samen-spraken, die er, van 't begin tot den einde, uitgekomen zijn. Door een liefhebber, tot dienst der Amstelsche Jonckheidt. Gedrukt in 't jaer van 't Haegse pleidoy, 1661." — (Knuttel, Catal. pamfl. N°. 8554.) In deze pornografische collectie ontbreekt nog het pamflet, dat in den catalogus van Petit vermeld wordt onder N°. 3218.

solvi ende judicio sisti van twintich duysent guldens, sooals tot Amsterdam had gepresenteert te doen, en werd de appellante geadmitteert te institueeren soodanige axtie van injurie, als sij meent tot den geappelleerde te hebbe, met compensatie van costen. Schepenen, volgens haare missiven date 5 Junij en 24 Julij respective, deselve Hoven toegesonden, verstaen aen de gesyde dicta niet te connen defereeren, doch hebben den 8sten Augusty daeraenvolgende geresolveert desniettemin de voorschreven la Lande uyt den arreste te ontslaen onder cautie, ende sulx ter saake alleen, omdat de weduwe Stevenon aen Scheepenen verklaerde in het dictum van den Hogen Raat haer genoegen hadde, en Schepenenampt voor alsnoch niet meer imploreerde [1]).

(p. **60**.) Eenige swaare delicten van moorderijen, huysbraecken, ombrengen der kindren ende verdere misdaden sijnde gedaen, daer de justitie tot straffe aen geleegen is, soo versouckt den Hooftoffecier aen Scheepenen van bij publicatie ende affixtie van billjetten t'selfde de gemeente mach bekent gemaeckt werden, en genodicht de hantdadigen en mackers aen te brengen, met beloften van vergeldinge die deselve weet aen te wijsen, sulx dat in hechtenisse geraecken. Twelck Schepenen met Burgemeesteren communiceeren (alsoo de premiën uyt statscasse werden betaelt); alle hetwelcke goetgevonden werdende, werd bij forme van notificatie of willekeure alsoo ter puye afgepubliceert en geaffigeert. Wanneer aen de fyten te merckelijck is geleegen, werden de complicen met beloften van impunityt tot het aenbrengen mede versocht. Ende alsoo sulcke laestgesyde belofte van impunityten of vergiffenisse van straffen bij nimant anders validelijk can werden verleent dan bij den Souverayn, soo is diergelijcke op versoeck deser stadt, aen de Staaten van Hollant gedaen door de gedeputeerden ter vergaederinge uyt den name ende van wegen d'Heeren haere

---

1) Het vonnis van het Hof van Holland van 21 Juli, de sententie van den Hoogen Raad van 30 Juli en de beslissing van Schepenen van Amsterdam op 8 Augustus 1661 vindt men bij Petit, N°. 3216 en 3217.

principalen, den 3den Maert 1661 geapprobeert ende met haere souveraine macht bekrachticht [1]).

Resolutie van de Eedle Groot Mogenden de Heeren Staaten van Hollant ende Westfrieslant.

Donderdach den 3den Maert 1661.

De Heeren Gedeputeerden der stadt Amsterdam hebben uyt den name ende van wegen d'Heeren hare principalen ter vergaederinge voorgedragen, dat bij 't afwesen van hare Ed. Groot Mogenden binnen deselve stadt voorgevallen wesende seecker enorm ende in deese landen ongehoort delict [1]), die van den Gerechte aldaer goetgevonden hadden, tot ontdeckinge van de autheurs van dien, bij publicatie te belooven een merckelijcke premie voor die deselve autheurs soude weten aen den dach te brengen, oock met bijvoeginge van beloften van impunityt voor de aenbrengers, indien deselve mede complicen wesen mochten.

Ende naedemael soodanige beloften bij niemant anders

---

1) Bij het matrozenoproer van 1652 had het Gerecht van Amsterdam straffeloosheid beloofd aan alle bootsgezellen, die zich, binnen twee maal vier-en-twintig uur, aan boord van de voor hen bestemde lichters begaven. De Staten van Holland namen het zeer kwalijk, dat de Amsterdamsche heeren aldus buiten hunne bevoegdheid gingen, en noodzaakten de stad verschooning te vragen, en te beloven dat zij voortaan eerst de toestemming van de Staten zou vragen voor het verleenen van impuniteit. (Zie: de Wicquefort, Histoire des Provinces Unies, ed. Chais van Buren. II p. 151-152 en Wagenaar, Amsterdam. I p. 586) Uit de door Bontemantel boven meegedeelde Resol. Holl. blijkt dat de les had geholpen, en dat Amsterdam in 1661 aan de Staten van Holland kwam verzoeken de belofte van impuniteit, door de Heeren van den Gerechte reeds gedaan, omdat er periculum in mora was, te bekrachtigen. (Niet geheel juist is de voorstelling, die men aantreft in het artikel van den hoogleeraar Fruin („Geddes over de Witt", Nederl. Spectator 1880 p. 104), alsof Amsterdam in 1661 door de Witt „gedwongen" werd tot het verzoek om bekrachtiging. De juiste toedracht wordt vermeld in het artikel van prof. Naber, getiteld: „Johan de Witt en zijn jongste geschiedschrijver", Gids November 1888, p. 220 en 221.)

2) Bedoeld wordt het schrijven van brandbrieven. Zie hierover: p. 70. van het HS.

validelijk kan werden gedaen dan bij den souverain, soo versochten de opgemelten Heeren Gedeputeerden derselver stede, dat hare Ed. Gr. Moogende de voorseyde beloften van impuniteyt, bij die Heeren van den Gerechte aldaer, mits het voorseyde seer extreordenares voorval, ende omdat er periculum in mora was, als boven geinterponeert, souden gelieven te approbeeren ende met haer souveraine authorityt te bekrachtigen; waerop gedelibereert sijnde, hebben haer Edele Groot Mogende, aen de voorseyde geallegeerde redenen defererende, 't voorseyde versoeck geaccordeert, ende dienvolgende de meer geroerde geinterponeerde beloften van impunityt geapprobeert ende met haere souveraine macht becrachticht, gelijck haere Ed. Gr. Mog. deselve approbeeren ende met haere souveraine macht bekrachtigen bij desen. Lastende oversulckx de Presidenten en Raeden van de respective Hoven van justitie, mitsgaders allen anderen Officieren ende Justicieren binnen den landen van Hollant ende Westfrieslant haer daernae te reguleeren.

Extract uyt de resolutiën van de Heren Staten van Hollant en Westfrieslant, in haer Ed. Gr. Mog. vergaederinge genomen op Vrijdach den 24sten Maert 1684.

Is nae voorgaende deliberatie goetgevonden ende verstaen mits desen te authoriseeren ende qualificeeren de Heeren Burgemeesteren ende Scheepenen der stadt Amsterdam, om in den naeme ende van wegen haer Ed. Groot Mogende te mogen beloven, accordeeren en geven pardon en impunityt aen den aenlegger of eenige en soodanige van de complicen van diegeene, die op het leeven van den Heer Burgemeester van Beuningen, soo gemeynt werd, eenich desseyn hebben willen uytvoeren [1]), als deselve Heeren Burgemeesteren ende Scheepenen goet, nodich ofte dienstich sullen achten.

Accordeert met de voorseyde resolutie

Symon van Beaumont.

---

1) Zie hierover: Wagenaar, Amsterdam. I p. 683, — Holl. Mercurius van 1684, p 257 — en Tiele, Bibl. Pamfl. N°. 8141 en 8143.

Vide verder de notificatie van het gearresteerde van de Heeren van den gerechte, 22 Maert 1684 en 21 April [1]) desselve jaars geaffigeert, wegens den toelech van Jan van Bancken op den Heer Burgemeester van Beuningen.

De amnestie nae eenige oproer can mede niet vergunt werde dan op resolutie van den souveryne gunst aen de Heeren van de Gerechte, als de amnestie van den jaare 1629, den laesten Januarij gepubliceert, wegens eenige oproer [2]).

Den Heer Schout en substituyten en haer dinaers vangen alle misdadigers, die ter verser daet daerop bevinden en in besprooke ophoudende huysen aen te treffen sijn, 't sij op diverij, vechten, infractie van bannissement ende diergelijke delicten. De dienders maken yder haer substituyten en die den Schout bekent al wat gedaen hebben, en besorgen de verificatiën der delicten.

Den Schout stelt de gevangenen ter examini ten minste voor twee Schepenen en secretares. De beschuldinge sijnde gering, werd op de comfessie aenstonts gedisponeert. Den Schout vraecht, Schepenen hooren de comfessie, examineeren niet, tensij in duistere saaken, tot beeter kennisse; in gevalle yts mocht vergeeten, seggen dat in stillichyt, alsoo den Schout alleen ofte die de plaats representeert, de examen staet te doen [3]).

(p. **61**.) De saak van swaerder gewichte werd gebesoigneerd met het meerdergetal, en in noch swaerder delicten ten bijweesen van alle de Heeren.

Den Offecier gereet sijnde, doet eysch, en Schepenen geven vonnisse, doch de sententie can niet swaerder sijn dan de eysch, alsoo den gevangen verantwoort tgeen hem ten laste werd gelyt, ten welcken eynde den voor-

---

1) Volgens Tiele, Bibl. Pamfl. N°. 8144 en 8145 moeten deze data zijn: 21 Maart en 11 April 1684.

2) Zie Wagenaar, Amsterdam. I p. 504.

3) In den tekst volgen nog deze doorgehaalde regels: „Somwijle sijn eenige Heeren soo ijverich, dat de gevangens meer gesnauw hooren dan van den Schout, tot confusie van den secretares."

sittende Schepen den aengeklaegde [1]) vraecht, of yts tegen den eysch heeft in te brengen. In geringe saaken blijft de Schout sitten, als den gevangen buyten is gebracht, tenwaer een der Heeren 't anders verstaet. Soo de Heeren oordeelen den eysch niet is conform de delicten en de consequentie swaerder vereischt (alsoo de Schouten somtijts eenichge reedenen hebben door 't gevoel), soo werd den eysch en conclusie in advys gehoude en 't selve bedecktelijck te kennen gegeven.

De coorncoopers seer klagende over de diverij, die onder decksel van matschudding [2]) gedaen werd, wort een stuerman daerover gevangen. Den Schout Outshoorn doet een soberen eysch; Schepenen houden het in advys; den Schout doet grooter eysch, en werd (den stuerman) daerop op't schavot gegeeselt.

De straffe(n) binnenscamers werden meest aenstonts ter excecutie gelyt nae de pronunciatie van 't vonnisse, als: verbot van herberge en hoerhuysen, ontseggínge van de stadt, bannissementen, confinementen in de tuchthuysen, geesselinge etc. etc.

De publique straffe, als: op de kaeck, schavot te pronk, geesselinge, brantmerken, onder de galch, bannissementen, confinementen nae de gesyde straffen, werden uytgestelt tot tijtsgelegenthyt.

De capitale straffen, ten opsicht der ceremoniën, sal hiernae van gehandelt werden. De straffe aen den lijve

---

1) De tekst heeft „aenklager".

2) De hoogleeraar Moltzer was zoo vriendelijk mij, op een verzoek om verklaring van dit woord, mede te deelen, dat Winschooten's Seeman (Leiden 1681) in voce „mat" p. 154 vermeldt: „voorts matschudding, dat is dat gruis en die vuiligheid (hetsij van kooren of rijst enz.), die, als de vaartuigen gelost sijn, bijeen geveegd en op een mat te verlugten geleid werden". „Diverij onder decksel van matschudding" moet dus beteekenen: diefstal van koren, onder voorwendsel dat het bij het lossen als matschudding verloren is gegaan. Van een Amsterdamsch korenmeter vernam ik, dat nog tegenwoordig het onderste gedeelte van een lading koren, dat waterschade geleden heeft, „matschudding" wordt genoemd. Ook hoort men dit woord daar ter stede gebruiken in de beteekenis van: „een zaak, daar een luchtje aan is", welke beteekenis verklaard wordt door de vele „diverij, onder decksel van matschudding gedaen".

binnenscamers werd ter executie gelyt door een der diners; in dese tijt wierd Jurjaen, knecht van den cipier, daertoe gebruyckt, alsmede tot het pijnige. De publique executie werd gedaen door den scherprechter, uytgenomen die (p. **62.**) alleen op de kaeck werden gestelt; ook die werden gebannen sonder verder straffe aen den lijve ende mulcte van een somme gelts, als den 25sten Januarij 1662 in presentie van den gevange (die dan achter den Schout staet) is gepubliceert, ter presentie van den Offecier, een der Burgemeesteren en Schepenen. Van de bannissementen sal verder omstandiger gehandelt werden. De lijfstraffe(n) in de openbaare vierschaer wierden gedaen door den scherprechter, soo de vonnisse sulx meedebrachten, als den 27sten Augusti 1646 sijn David Slachter, Jacob Davits en Lijsbet Sanders door den scherprechter strengelijk gegeeselt in de openbaare vierschaare, ten overstaen van de Heer Schout, allen de Burgemeesteren, dempto Geelvink, en allen de Scheepenen, demptis Roeters, Schellinger ende Andries de Graef. Den 22sten Februarij 1648 is Grietje Albers mede alsoo gegeeselt, als ook Beli Teunes den 14den Juni desselven jaars [1]). In de jegenwoordige

1) „In de oude vierschaere stont aen de sijde van de Kalverstraet een pael, daer de excecutiën aen gedaen wierden, daerop was gestelt een houte beelt, representeerende de justitie. Eenige beelden, die op de lijste der vierschaer hebben gestaen, uytbeeldende eenige graven en graefinne, sijn te sien op de cassen der jegenwoordige tresory; ende alsoo deselfden seer verout waaren, sijn met eenige metaale verven sirelijk gebronst en uytgehaelt". Deze mededeeling, die in den tekst staat, verbreekt den draad van het betoog. Over de hier bedoelde houten beeldjes (vier in getal) van graven en gravinnen vergelijke men: Dr. P. Scheltema, Het archief van Amsterdam. p. 63 en 64. — Aemstel's Oudheid (van denzelfden auteur). I p. 137 en 149-157 (in dit deel vindt men tevens afbeeldingen van deze beeldjes) — en het artikel van Mr. N. de Roever, getiteld „De Rariteitenkamer" in Oud-Holland. VI p. 208 sqq. Mr. de Roever meende, dat „bij den stadhuisbrand de beeldjes min of meer geleden hadden, en dat zij dien ten gevolge aan Quellien werden toevertrouwd om ze te herstellen". De rekeningen van Quellien zijn uitgegeven door A. W. Kroon in „Het Amsterdamsche stadhuis," waar men op p. 114 leest: „1656. Gerepareerd de Graven van Holland *f* 40." — Bontemantel zegt niet, dat de beeldjes bij den brand van het stadhuis beschadigd zijn; volgens hem werden zij „met eenige metaale verven sirelijk gebronst en uytgehaalt,

marmere vierschare sijn sulcke excecutiën tot noch toe niet gesien. De excecutie in de oude vierschaer (die voorwaer opmerckenswaardich is ten opsicht de(r) haatelijcke practijken) is geweest in den jaare 1651 den 21sten Januarij, volgens vonnisse van Schepenen dato 18 derselve maend, waerbij Willem Breeckevelt van 's Gravenhaege [1]) werd gecondemneert te staen op de kaecke met een brief op de borst, en daernae in de openbare vierschaer gegeeselt te worden en voors gebannen uyt de lande van Hollant, Zeelant en Westfrieslant den tijt van vijf-en-twintich jaaren [2]), over het drucken eeniger fameuse pasquillen, insonderhyt dat gedruckt heeft een vals en lasterlijck verdichsel van eenige handel en verbond, dat geslooten soude sijn in den jare 1650 tusschen 't Parlement van Engeland en dese stadt in 't parteculier [3]),

---

alsoo deselfden seer verout waaren". — Behalve de vier houten zijn er nog tien metalen beeldjes, waarover zie: Scheltema, Het archief van Amsterdam. p. 63 en 64, en Aemstel's Oudheid II p. 197 en 198. De onjuistheid van de meening, dat ook deze beeldjes op de lijst van de vierschaar in het oude stadhuis zouden gestaan hebben, is reeds aangetoond door Mr. de Roever. Zie: Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. III p. 453 en 454, en Oud-Holland VI p. 209 sqq. Wanneer Mr. de Roever niet had bewezen, dat de metalen beeldjes eerst in 1691 zijn aangekocht, zou men uit de plaats bij Bontemantel niet kunnen opmaken, of hij houten dan wel metalen beeldjes bedoelt. Thans is het echter zeker, dat Bontemantel alleen van de eerste kan spreken. Al deze beeldjes worden bewaard in het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst (Rijksmuseum) te Amsterdam.

1) „out omtrent 25 jaaren". (Uit een „Extract uyt het justitieboeck der stadt Amsterdam", voorkomende in Aant. van verschill. zaken II, Bundel 7.)

2) „seeckeren tijt lang ten thoon te staen op de kaeck, met een exemplaer van de voorgeroerde artyckelen" (zie de volg. noot) „op de borst, en daerbij een brief, daerop stond: valsche-artyckel drucker, ende daernaer in de openbare vierschaer wel strengelijck gegeeselt te worden, voorts hem bannende uyt de landen van Hollant, Zeelant en Westfrieslant den tijt van 25 daeraen volgende jaaren, op peene van meerder straffe, mits betalende de costen sijnder gevangenisse en mise van justitie". (ibid.)

3) „onder den tytel: Artyckelen geslooten en geaccordeert tusschen de Republique van Engelant ter eenre, en de stadt Amsterdam int parteculier ter andere sijde". (ibid.) Zie: Tiele N°. 3668.

daer de heeren Bickers de voornaemste van soude(n) geweest hebbe, sijnde een versiert, oproerich en trouweloos en godtloos verdichsel, 't welck gedurende de gemelde beleegeringe onder de gemeente werd gestroyt; dat heeft gedruckt: Bickers val [1]), ende kennisse gehadt dat sijn broeder Jan tot Lyden had gedruckt: Bickers lourencrans [2]), alle vuyle en injurieuse pasquillen. Aytsma stelt het gemelde verdichte accoort in sijn Herstelde Leeuw niet; maer vermaent daervan in de verklaringe van den Heer Cornelis van Aerssen, Heer van Somersdijk, die sijn Eedelhyt heeft gedaen ter vergaderinge van hare Edele Groot Mogende, wegens de fyten, voor en in de belegeringe deser stadt gedaen, versoekende in de amnestie gecomprehendeert te werde, als oock in het 3de deel in folio, het 31ste boeck, fol. 587 te sien.

(p. **63**.) Den Officier meenende uyt de beschyden ten lasten van den gevange gevoecht te sijn tot scherpe examen, versoeckt en werdt beraempt een precysen tijt. Alle de Heeren Schepenen ofte het meerdergetal van dien compareerende, stelt den beschuldichde in de pijncamer voor, verhaelende in substantie de beschuldiginge en waerop deselfde is gefondeert en 't geen op de examinatie is geantwoort; en werd veeltijts die door den secretares geleesen. Den gevangen blijvende bij het ontkennen, versoekt (den Officier) aen Schepenen, dat bij vonnisse desen gevangen mach gestelt werden in sijn handen, om door pijninge de waerheyt te doen bekennen. Den patient volhardende int ontkennen, wert buyten de camer gebracht en den Schout gaet in het vertrek van den cipier. Schepenen gedelibereert hebbende, werden partijen weder binnen geroepen; den Officier geseeten sijnde, vermaent het vonnisse, waerop den voorsittende Heer het geconcludeerde pronuncieert, seggende: Schepenen stellen dezen gevange in handen van Mijnheer den Schout N. N. om

---

1) „dat hij (gevangen) selfs in Den Haech in sijn eygen druckerije heeft gedrukt de Bickers val". (ibid.) Het hier bedoelde pamflet = Petit N°. 2587.

2) Tiele N°. 3758.

door pijningen de waerheyt te doen bekennen, of: Schepenen ontseggen den Heer Schout sijnen eysch. In 't laeste (geval) wert veeltijts den gevangen opgeslooten en 't vonnis uytgestelt.

Soo den eysch is toegestaen, werd op ordre van den Schout aenstonts alles tot de torture gereet gemaekt. (Mr. P. Bort in sijn Appèl omtrent criminele saaken [1]) syt, dat op deese vonnisse geen appèl wert toegelate. Vide fol. 71.) Den patient, soover nodich is, ontkleet op de pijnbanck geset, de scheen- of duymschroeven en somtijts alle byden aengedaen, de gewichten aen de groote teenen gehecht, de touwen aen de handen gebonden, om van achter ofte voor opgehaelt te werden, en de roeden gereet leggende, voegt den secretares met pampier en inkt sich bij den gecondemneerde, en omringt sijnde van den Schout en (p. 64.) Schepenen, doet den Heer aenklager een stichtelijcke aenspraak, de straffe der sonde voor oogen stellende, met versoek te willen comen tot bekentenisse sijner klaerblijckende en meenichmale voorgestelde boose fyten. Soo halsterck blijft ontkennen, wort een doek voor de oogen gebonden en een aenvang gemaakt met de scheen- of duymschroeven, door welcke pijn, sterck aengeschroeft sijnde, veelmale de misdadiger tot bekentenissen wort gebracht; waerop de schroeven afgedrayt sijnde, werden de kuyten bevonden de waefels gelijk te sijn. De patient met de aengeschroefde instrumente sittende, en niet comfesseerende, versoekt den Schout aen Schepenen den gevangen te mogen laaten ophale, twelck meest achterom werd gedaen, tot soo hoog dat de gewichten, die aen de groote thoonen vastgebonden sijn, met het touw van de vloer drijven, en wort somtijts alsoo hangende met roeden gegeeselt. Men heeft gesien in den jaare 1654 een, die van paerde- en beestediverij klaer en door blijckelijke verificatiën sijnde beschuldicht, als gesyt is gepijnicht, en alsoo hangende de gewichten van de teenen schudde,

---

1) Bedoeld wordt: „Tractaet, verklarende het ghebruyck van Appèl in de Provincie van Hollandt ende West-Vrieslandt omtrent criminele saken, beschreven bij Mr. P. Bort, advocaet voor de resp. Hoven van Justitie in Hollandt. 1652".

dat die lang de camer rolde, stond de torture door en is nae eenige dagen uytgelaten.

(p. **65.**) Als Schepenen oordelen het pijninge hoog genoch te sijn, is den Offecier gehouden den gepijnichde te ontbinden. Soo hij comfesseert, werd het door den secretares opgestelt, (en den patient) neergelaten en aenstonts, of wel daernae, aen de bali gebracht, en het gecomfesseerde voorgeleesen sijnde, vraacht den Schout, of de bekentenisse alsoo waerachtich is en daerbij persisteert. Waerop geantwoort hebbende van ja, werd hij weder opgeslooten en door den cipier besorcht van salve om, so het nodich is, de gereckte leeden te versachten. Soo het gecomfesseerde geen dootstraffe medebrengt, werd somwijle aenstonts de gepijnichde weder binnen gebracht, op den eysch vonnisse gevelt, gepronuncieert ende ter excecutie gelyt, als bannissementen of confinementen voor eenige tijt van jaren, ofte anders werd gewacht tot naerder gelegenthyt dat het schavot sal werden gerecht, in welcken gevallen het vonnisse soolang werde uytgestelt, ook wel gevonnist en de excecutie soolang verschoove. Maer de saake dootstraffe medebrengende, sal naerder van gehandelt werde. Alhoewel de preparatiën tot de torture veel en schrickelijk sijn, soo werden evenwel selden tot het uytterste gebruyckt dan in de swaerste delicten en daer deselve soo klaer blijcken als de son op den middach, (p. **66.**) en niet anders en manquere dan de comfessie selfs om tot de straffe te comen, volgens de gewoonte van den lande; en alhoewel de meeste criminalisten van gevoele sijn, dat men tot de scharpe examinatie niet moet come, tensij op de bekentenisse notoirlijk de dootstraffe volcht, soo is echter de practijque anders, en de Schouten meenen uyt het placcaet van den jaare 1614 gevoegt te sijn de torture op vagabonde, dieven, huysbreeckers, geweldenaers, veelmalen gevangen, gegeeselde, gebrantmerckte en andere van quaet leven te mogen eysschen en dryge, waervan eenige exempelen volgen en de comfessieboeken veel van spreeken.

Eenen genaemt Hairecammer en sijn vrouw, Geesje genaemt, zijn den 24sten Februarij 1668 beschuldicht, door veel tuchtelingen uyt byde huysen, van omtrent de t'ses-

tich partijen gestoole goederen aen haer vercoft te hebbe. Den heer Offecier Witsen haer niet connende tot bekennen brengen, versoekt te pijnige; vijf heeren niet van één gevoele sijnde, alsoo twee waren pro en twee contra, den vijfde helde (volgens gewoonte als de stemme steeken) aen de sachte cant, maer naerder daerover gedelibereert werdende, viel aen de opinie van den president, soodat wierden overstemt. De man is daerop aenstonts (p. **67**.) ter torture gebracht en de scheenschroef aen het rechterbeen toegedrayt en daernae aen de slincker, waervan nae een schrickelijck geluyt in swijm viel; weder becomen sijnde, belaste den Schout de schroeven voort toe te drayen, doch bleef ontkennen, soodat Schepenen oordeelde(n) de gepijnde los te laten. Aen de baly gebracht sijnde, heeft den Heer eysscher versocht, dat Schepenen geliefde(n) bij definitive vonnisse den gevangen te condemneeren gebracht te werden op 't schavot, daernae strengelijk gegeeselt sijnde te werden gebrantmerck en ses jaren gebannen en in de costen en misen van justitie; met meerderhyt der stemmen is gecondemneert in de costen en misen en de verdere eysch ontsyt. Over de costen vielen veel consideratiën; want, schuldich sijnde, moste werden gestraft en dan hebben de costen en mise plaets; maer niet connende overtuycht werde, can niet gestraft nochte de costen plaats hebben, te meer alreede een swaer lijden had uytgestaen. Daernae is sijn vrouw Geesje voorgebracht, die alles ontkende ende syde haer beschuldigers noyt gekent te hebbe; waerop met starcke drygemente is aengetast van ter pijnbank gebracht te werde; waernae den Schout niet veel seggende, de patient buyte gebracht sijnde, is verstaen op hanttastinge van t' allen tijde te compareeren, geroepen sijnde, uyt te laten gaen, mits betalende de coste en mise.

(p. **68**.) Harmen Fijkes, een scheepstimmerman, hebbende sitten drincken met een zeecapityn van den Coninck van Denemarken, volcht den capityn van achteren, treckt hem bij de mantel; die omsiende, geeft een snee in de wang; gevangen sijnde, syt den capityn het fyt den patient aen in facie en lyt een verklaringe, die bij eede sterckt, over, als dat het dezelfde man is, daermede heeft

gedronken, en sonder questie gehat te hebben op straet is gevolcht en van achteren door deselve alsoo de sneede becomen te hebben. Den Schout Witsen lyde noch een verklaring over onder eede van een man, daer den gevange tegen had geroemt van sulk een couragieux fyt gedaen te hebbe. Ontkent alles. Den Offecier wert toegestaen, bij vonnisse, te pijnige; is gebracht ter scharper examinatie, de schroeven op de scheenen toegedrayt, achterom opgehaelt met de gewichten aen de toonen, en alsoo hangende met roede gegeeselt; waerop swijmt en in 't neerlaaten bekent alles. Den 14^{den} September 1668, present de Heer Schout en ses Scheepenen, is gecondem-
(p. **69.**) neert met een mes boven het hooft op 't schavot strengelijk gegeesselt te werden en vier jaren geconfineert in 't tuchthuys, waerop den vijftiende de excecutie is gevolcht. Eenige Heeren meende(n), dat behoorde een snee in de wang gegeven te werden, andre dat het aengesicht noyt door vonnisse behoorde geschent te werde. De eerste behulpen haer met de exempelen van Cristiaen Kreen en Barent Jurjaense, die byde in den jaeren 1645 en 1648 sijn gegeeselt, de wang opgesneeden en de eerste gebannen, den andren geset in't tuchthuys. De andre Heeren brachten bij de exempelen van Hans Croes, 18 Augusti 1646 gegeeselt en gebannen; Adriaen Janszoon, 12 Junij desselven jaer gegeeselt in't tuchthuys en gebannen; Jan Janszoon van Marken, in 1647 gegeeselt met het mes boven het hooft, en Claes Kempen, die een vrouw moetwillich in de wang had gesneeden, was gecondemneert gegeeselt te werde en twintich jaaren gebannen.

Mari Jans, toegenaemt Bruyne Mari, beschuldicht sijnde door Spinhuys-Trijn en Bely Bof, geconfineerde int spinhuys, van veel onbehoorelijke, dartele en onbeschaemde werken gedaen te hebben, is door scheenschroeven tot bekentenisse gebracht.

(p. **70.**) In den jaare 1661 sijn meede eenige cooplieden, als Louwies Trip, naederhant Burgemeester en Raat en Bewinthebber der Oost-Indische Compagnie, Lucas Scholten en N. Boucart door brieven belast eenige merckelijcke somme gelts op seeckere plaetsen in een

beurs te hangen, op drygementen, soo sulx niet en deeden, dat niet lang soude(n) leven, maer omgebracht werde. De eerste plaes was op Sinte Licyen burgwal tussen de huysen; de tweede op de Westermarckt in de kooker van een boom [1]). En alsoo diergelijke in deese landen noyt was gehoort, is groote naerstichyt daerom gedaen, en den 3den Februarij desselven jaars bij notificatie en affictie van billjetten [2]) yder genoot deselve soecken machtich te werden, op een recompense van duysent silvere ducatons, soo die in den rechte can brenge. Maer daer is nimant van gevange.

Den eersten Januarij 1670 heeft den Offecier Hasselaer een sijner gevangens beschuldicht veel valsheeden gepleecht te hebbe, ende dat een brief geschreven soude gesonden sijn aen Adriaen van Delft, wonende omtrent Breukelen, waerin werd gelast een merkelijke somme gelt te legge op een gespecificeerde plaets onder eenige groente aen de voet van een boom, en soo sulx niet deede, dat haest om den hals sal gebracht wese. Ende alsoo sulx ontkende, wierd gedrycht van scherpe examinatie te sullen versoeke; ende alsoo volharde in de ontkentenisse, versocht (den Offecier), dat door vonnisse mocht gestelt werden

---

1) Zie Tiele N°. 4948: „Copye uyt ten originelen Brief van de twee Aldergrootste Schelmen Diodati en Swetoni, gheschreven aen den Heer Trip ende N. Fameuse Heeren, ende Coopluyden in de wijdt beroemde stadt Amsterdam etc."

2) Een exemplaar van deze notificatie ligt in Aanteek. v. verschill. zaken I. Indien de aanbrenger medeplichtig was, zou hem, behalve de premie, ook „behoorlijck Pardon ende Immuniteyt dienthalven werden geprocureert." (Zie hiervóór p. 45 en 46). In deze notificatie verboden verder de Heeren van den gerechte, „een yegelijck, van wat staet, qualiteyt of conditie die zij, langs de straet te gaen met pistolen, zackpistolen, stiletten ende ander verboden geweer, op pene van aen den lijve of anders arbitralijck te sullen werden gestraft. Dat wijders alle herbergiers ende die nachtgasten logeeren, gehouden sullen zijn telckens als zij soodanige gasten van buyten komen te krijgen om t'haren huysen te vernachten, deselve, indien het doenlijck is, vóór drie uren na middagh of ten langhsten des anderen daeghs ter secretarie bij billjet bekent te maecken, welck billjet mede sal moeten inhouden de naem ende woonplaetse van den herbergier, op pene van suspensie van haerluyder neeringe voor den tijt van ses weken".

in sijn E.E. hande. De Heren Cornelis Backer en Willem Blauw, haer beswaert vindende daerover te delibereeren, sijn nae boven in Scheepenebank gegaen, ende alles omstandelijck gerapporteert hebbende, is verstaen op den eysch van den Schout niet te resolveren, en door den secretares (alsoo met veel swaere vals gemaakte obligatiën wierd beschuldicht, en bekende, waerover met den swaerde is gestraft) in 't comfessieboek op den gemelden ysch te laten stellen, dat Schepenen den eysch van den Heer Schout houden in advys. Daer sijn speculatiën, (p. **71.**) of den gevangen, soo de twee Heeren den eysch hadden toegestaen, sich soude hebben connen beroepen op het meerdergetal van Schepenen. Oock werden veelmale discourse gehouden, of de infameerende en lijfstraffen in de boeijen ofte binnenscamers, gevonnist bij 't mindergetal van Schepenen, de reauditie aen 't meerdergetal subject sijn, ter oorsaecke veele aenstonts ter excecutie gelyt werden en daerdoor niet reparabel of te herstelle sijn, en de vonnisse, die uytgestelt en openbaer geëxcecuteert werden, de resumptie bij 't meerdergetal werdende gedaen, veelmaele bij alteratie vermindert en oock wel verswaert sijn; doch meest werden die gelaten als in de boeijen sijn gewesen en alreede bij den secretaris geëxtendeert. Ende alsoo de civile straffen op de Schoutsrolle de reauditie onderworpen sijn, welcke tegen de infamerende ende lijfstraffe niet te vergelijcken sijn, soo hellen de meeste daerheenen, dat de gecondemneerde bij 't mindergetal van Schepenen en daer de excecutie aenstonts op staet te volgen, de reauditie aen't meerdergetal, des versocht werdende, niet behoorde gewygert te werden.

(p. **72.**) De publique excecutiën op't schavot door den scherprechter werden gedaen in volgende manieren. De vonnissen, door Schepenen gewesen op den eysch van den Schout of desselfs stedehouder en de comfessie en verantwoordinge van de gevangenen, in tamelik getal geklommen sijnde, of om andere voorvallen dienstich werdende geoordeelt het schavot te werde(n) gerecht, werd daertoe den dach vastgestelt met communicatie van Bur-

gemeesteren, en besorcht dat de uytgestelde en bij provisie gebrachte in de tuchthuysen overgehaelt werden om gesententieert te werde. Smorgens op den gestelden dach comen de Schout en Schepenen goettijts boven; het gebet gedaen en den Schout uyt Schepenencamer gegaen sijnde, (p. **73.**) werden de sententiën door den secretares geleesen en geresumeert, daer somwijle eenige veranderingen in werden door verlichtinge of verswarenisse gedaen, doch meest werden die gehouden voor gearresteert. Soo eenige abuyse door den secretares mochten wesen in de extentiën gestelt, werden die gecorrigeert. Den Offecier op versoek weder binnen gecome sijnde, werden de gecondemneerdens door de substituyten binnen gebracht en voor of aan de baly gestelt. Den president van Schepenen syt, naedat het vonnis door den Schout is vermaent: Schepenen geven voor vonnisse als door den secretares ter puye af sal gelesen werden. Daerop werde de gecondemneerdens gelyt in de justitiecamer (in het oude stadthuys genaemt de Zegelcamer); Schout en Schepenen gaen bij Burgemeesteren; tot het luyden van de klok werd ordre gegeven, soo de excecutiën met bannissementen sijn vermengt; geen bannissement werd geen klock geluyt; het luyde(n) ophoudende, gaen de Heren in de publicatiegalderij en werd de roede van justitie uyt het venster, daer den Schout staet, gesteke en de gevangenen achter (p. **74.**) de Heren gestelt sijnde, leest de secretares de sententiën, de scherprechter acht nemende wat te verrichten heeft; werden weder gebracht in de justitiecamer, door den scharprechter afgelyt op 't schavot, ten dien eynde opgerecht, en gestraft ingevolge van de sententiën. Die ontfange hebbende en weder bove comende, valle veele op haer knieën, de Heeren bedanckende voor het genadich recht. Alles verricht sijnde, werd de roede van justitie ingenome en weder in Schepenencamer gebracht, waerop de gemeente verschoyt en de geëxcecuteerdens of buyten de stadt of in de tuchthuysen gebracht of anders nae de vonnisse medebrenge.

De excecutiën ter doot werden door meer omstandicheeden verricht. Den Offecier becomen hebbende, of

door vrijwillege of door pijnige, de confessie, daerop van meninge is capitale straffe te eysche, laet de examinatiën, bekentenisse en 't geen verder meent dienstich tot den eysch te sijn, copieeren en stelt die Burgemeesteren en Schepenen ter hande, om tege den onderlinge bestemde tijt yder sijn speculatiën daerover te connen laten gaen, en de ongeruste, als de fyten twijffelachtich en intricaet sijn, met brave mannen en rechsgeleerde te moge consuleeren. Juvenales syt in sijn thiende deel der berispinge [1]) seer wel: dat de menschen wel genegen sijn tot de authorityt om te doode, maer doen het niet gare.

(p. 75.) Op de bestemde tijt comen de Heren in de pijncamer, den Schout en Schepenen sitten aen de lange bank en Burgemeesteren of eenige van deselve in het gestoelte daertegenover.

De achtersijde van 't Stadhuys.

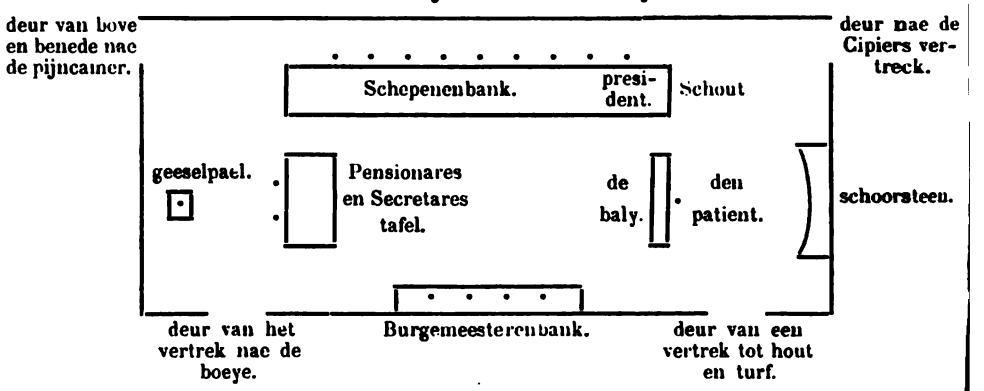

Den Schout syt, naedat het gebet is geleesen bij den secretares, door een corte aenspraeck de reede, waerover de Heren heeft versocht te vergaederen, en of gereet sijn, den delinquante binnen gecomen wesende, den eysch en conclusie te hooren. Den voorsittende Schepen aen Burgemeesteren en Schepenen daerop omvraech gedaen hebbende, werd den patient binnengebracht en aen de baly gestelt. De bedreven fyten door den Schout voorgedragen

1) Juvenalis sat. X vs. 96: ... et qui nolunt occidere quemquam, posse volunt.

en de confessie door den secretares geleesen sijnde, wert door den Schout gevraecht, of daerbij is persisterende; geantwoort hebbende, dat bij sijne gedane bekentenisse persisteert, gaet den Schout voort, doet eysch, verwacht vonnis, stelt die ter excecutie, als bij het volgende te (p. **76**.) leesen is, daer alle de ceremoniën ter hoger vierschare bij sijn af te meete.

In de maendt Mey 1669 hebben de Heeren Burgemeesteren door den president Bontemantel (alsoo den Offecier Gerret Hasselaer buyten de stadt was) Schepenen gecommuniceert een missive van de magistraet tot Hamburg, waerin bekent maken, dat aldaer gevangen hebben eenen Marten Muller, over het uytgeve van eenige valsche ducaten, seggende die becomen te hebben voor eenige laakenen van eenen Jannes Cristiaense, wonende tot Amsterdam in de Cattenburchstraet in N°. 7, versoekende daernae geinquireert te werde om achter de waerheyt te come, en dat met den eersten antwoort mochten erlange. Schepenen hebben de brief, die in Hoochduyts geschreven was, door den clerck ter secretary Roodenburg doen translateeren, ende laten vernemen door den gesyden clerck, of aldaer soodanige afgebeelde man woonachtich was; waerop het rapport hebbende gehoort van ja, sijn Schepenen savons ten thien euren met den substituyt Voerknecht en een goet getal diners naer Cattenburg gegaen en het huys van achteren op de onbeboude erven beset; van voore aengeklopt en niet opengedaen werdende, (p. **77**.) is gesonde om een smit, alsoo versuymt was een moker mede te neme, en hebbe de deur opgeslage; Schepenen, in huys comende, vonde op de plaats een ladder tegen de muer opgerecht en verstonde uyt de bueren, dat over de daeken was klim(m)ende. De vrouw was mede wech, doch door een der Heren in een buerkelder bekent werdende, is wech geraakt; hoewel naarstich wierde gesocht, is echter niet te become geweest, soodat wierde goetgevonde aen de gemeente bekent te maake, dat wie de gevluchte weet aen te wijse, sulx dat die in hechtenis raakt, daerover soude betaelt werde hondert silvre ducatons, en die de vrouw can becomen hondert guldens, en sijn vorders vertrocken, in 't huys latende twee dienders.

Smorgens is op ordre door den notares Westfrisius al 't geen in huys was geinventariseert, en gevonden in de thuyn een kisque, 't welk opgeslage sijnde, daerin wierd gesien eenige instrumenten en stempels, dry valsche ducaten, eenige valsch gemunte rijxdaelders en een ducaton, dat aenstonts op 't stadthuys wierd gebracht. Schepenen daerdoor als verseekert sijnde den gevluchte een valsche munter te wesen, hebben niet willen naelaaten vorder te (p. **78.**) vigileeren om deselfde in hechtenisse te crijgen, sonden de substituyten en dienders vooraf en volchde(n) collegialiter. Den substituyt Voerknecht wierd onderweech door een vrouw in 't oir geluystert, dat boven een brootbacker in deselve straet op de hoek van de dwarssteech onder de spaenders lach verborge. Schepenen hebben de substituyten nae bove gesonde, die de spaenders omroerde, desen Jannes Cristens daeruyt gehaelt en op de voorcamer, daer de Heren waren, gebracht. Den president vraechde, of hij was Jannes Cristiaense van Hamburg; syde ja, en een valsche munter te wese; verder ondersocht sijnde, of eenen Marten Mulder, aldaer woonachtich, kende, syde van ja, en door hem beklapt te wese. In de boeye sijnde, heeft den voorsittende Heer ten overstaen der Heeren (hem) aenstonts geëxamineert; alles wierd ordentelijk beantwoord en bekende meerder dan gevraacht wierde, onder andere dat 2 marken lups [1]) de ducaten coste:

1 marck voor 't make
1 mark voor sijn winst
2 marcken winnen de jooden, daer die aen vercoft, die doen woonde(n) een mijl buyte Hamburg.

6 marck lups.

(p. **79.**) Den Heer Schout Gerret Hasselaer thuys gecomen sijnde, is door den presideerende Schepen ten overstaen van Schepenenbanck het gepasseerde gerapporteert, die vervolgens de examinatiën gedaen en verdere confessie becomen hebbende, heeft met onderling concert van Burgemeesteren en Schepenen den tijt beraemt om den gevangen voor te stellen. De Heeren op den ge-

1) Lups = Lubecksch.

stelde tijt in de pijncamer gecompareert sijnde, den patient aen de bali gebracht, de bekentenisse voorgeleesen en gepersisteert hebbende, heeft den Schout, naer een cort verhael der gedaene fyten, aen Schepenen versocht, dat desen gevange mach door hare Eedele Achtbaerheeden bij definitief vonnisse gecomdemneert werde om gebracht te werde op 't schavot, tot dien eynde voor het stadthuys deser stede op te rechte, en aldaer sijn rechterhant afgekapt, met den swaerde gestraft dat de doot daernae volcht, het lichaem op een radt gelyt en het hooft op de staak gestelt, tot afschrik der boose fyten, om van de vogelen gegeeten en van de lucht verteert te werde, met confiscatie sijner goederen. Den president van Schepenen vraechde den patient, of yts tegen den eysch van den Heer Offecier had in te brengen tot verschooning, doch viel op sijn knie en versocht een genadige sententie. Den Offecier buyte staende gaet in 't vertreck van den (p. **80**.) cipier, en den gevange wechgelyt sijnde, heeft den voorsittende Schepen afgeeyscht het advys der Burgemeesteren van stadts wege; die eenparich van gevoele waaren en den eysch en conclusie van den Schout toestonden, dewelcke voor haare E.E. advysen van stats wegen (hebbende adviseerende en geen concludeerende stemmen) sijnde bedankt, is den president Bontemantel voortgevaare en heeft versocht het gevoele van den tweede voorsittende Schepen, die syde: den Heer president gelieft eerst te adviseeren. Daerop ten principale syde, dat de straffe der valsche munters veel en divers sijn beschreven door de criminalisten: den een, dat behoorde in de oli gesoden, den andren verbrant, hant afgecapt en gehangen of met den swaerde gestraft te werde. Vrieslant syt in een haerder oude wetten: den dootslager het swaert, den moordenaar het radt en den valsche munter de keetel; het Sticht Utrecht: den schroyer vant gelt de galch en den valsche munter het vier [1]). Ende alsoo

---

1) Dit is niet geheel juist. In de door Mr. S. Muller Fz. uitgegeven Middeleeuwsche Rechtsbronnen der stad Utrecht, eerste deel, p. 3 leest men: „Het is ghewoente al Duytschelant doer: den dief de galghe, den mordenmaer ende den moortbrander 't rat, manslacht ende roever

niet bekent is in dese landen, wat straffe die specialijk moeten aengedaen werde, dat sich oversulx keerde nae de practijque deser stadt, als bij de vonnissen en excecutiën van Hendrik Stike, Gerret de Burg en Harmen Crom, den 8sten Augusty 1620 en den laaste den 18den October 1636 is te sien, dat is: met den swaerde te straffe en de goedren geconfisqueert, en daerom soude het afcappe van (p. 81.) de hant excuseere; maer gaf in bedenke, of niet eenige instrumenten publiq soude connen eerst ten aenschouwe der gemeente gebrooken werde en de onbreeckelijke voor Schout en Schepenen soo onbruykbaer gemaakt, dat daer niet meer valshyt can mede gedaen werde door die deselfde soude mogen in hande krijgen, te meer de generaels van de munt door haare missive, date 25 deser, uyt Den Haach daerom hebben geschreven. Corver voechde sich met hetselfde advys, uytgenomen het publiq breeke eeniger instrumenten, om geen confusie in den scherprechter te veroorsaake; Roetert Ernst: aen een staak geworcht, nae de hant sal afgecapt sijn; Geelvinck: het swaert; Cornelis Backer: het swaert, en instrumenten in 't parteculier te breeken; Cloek: hant af te cappe, aen een staak geworcht en daernae geblaakert; Grootenhuyse: 't swaart; Graeflant: aen de pael geworcht; Willem Blauw: 't swaert. (Soo den Offecier sijn eisch had gedaen als eenige heeren adviseerden, soude den delinquant ander versoek hebbe connen doen. Of de condemnatie swaerder

---

't sweert, den valscher den ketel, den spierre de oghen, den pontsnider den duem." (Zie ook: Ant. Matthaeus, De Criminibus. p. 558 sqq.) Deze regel gold zeker niet voor geheel Duitschland want er was geen eenheid van recht, maar men mag er uit afleiden, dat in Utrecht althans de „pontsnider" — of, zooals Bontemantel zegt, de „schroyer van't gelt" — aan „den duem" gestraft werd en niet, zooals Bontemantel zegt, met „de galch." Volgens een mededeeling van Prof. Fockema Andreae bevatten de Friesche wetten geen plaats, waar de verschillende straffen in een soortgelijk adagium gesteld worden als het door Bontemantel medegedeelde. In de algemeene Friesche wetten werd bepaald: roof en moord in eens anders huis wordt gestraft met het zwaard; moord, moorddaad, moordbrand en heiligschennis met het rad; het vermoorden van den heer door zijn knecht met den ketel; den valschen munter slaat men de hand af. (von Richthofen, Fries. Rechtsquellen. p. 27, 30, 31, 427.)

mach sijn dan den eysch, is hiervoore van gesprooke.) Den president concludeerde door de meerderhyt der stemmen, dat den gevangen sal gestraft werde met den swaerde datt er de doot nae volcht, 't lichaem aen de (p. **82.**) Volewijk gelyt te werde op een radt, het hooft op de staak, de goederen geconfisqueert en de instrumenten ten overstaen van Schout en Schepenen onbruyckbaer te breeken. Het vonnisse den 28sten Mey 1669 alsoo gearresteert sijnde, ter presentie van de Heeren Burgemeesteren Pancras en Riael, door alle de Schepenen, is den Schout versocht, door den president van Schepenen, weder binnen te staen en heeft het gearresteerde sijn E. E. bekent gemaeckt, (met versouck) den gecondemneerde op te sluyten en verders tot de excecutie alles te vervaerdige.

Den dach tot de excecutie vastgestelt sijnde, is den Schout op Hemelvaersdach, sijnde den 30sten derselver maent, smorgens nae de predicatie met de Heeren Geelvinck en Grootenhuyse, daertoe gecommitteert, Bontemantel, Roeters en Backer uyt curieushyt, uyt Schepenecamer nae beneeden gegaen; op de plaas hebben vinden staen Jan Corsse, die terselver tijt over een manslach was gecondemneert mede onthalst te werde, en den valschen munter Jan Cristiaense. Den Schout heeft de twee gecommitteerde Schepenen versocht te wille kennisse drage, en heeft aen Jan Cristiaense gesyt: ick dachvaer u tegen morge ter hooger vierschaer om een dach van den Hoochste te legge, en dat ick u voort vermaen, dat ghij u beryt tot sterven; 't welck in gelijke woorden gesyt hebbende aen Jan Corsse, heeft aen den secretares Schaap gelast 't selve aen te teeckenen daer't behoort. De gedachvaerden sijn gebracht in de pijncamer, alwaer vonden dominé Kieft en een siecketrooster, om de patienten tot een cristelijke boetvaerdich eynde te vermanen. Den dach daeraenvolgende, sijnde Vrijdach, sijn Schout en Burge- (p. **83.**) meesteren en Scheepenen met de bloetrocken op't stadthuys gecomen; welcke rocken sijn van swart laaken, een satijne bef en opslagen, bijnae in maniere als de raatsheeren aen hebben, als ter audientie op de rollen sitten; over de slincker schouder van voore tot

achteren neder is genayt een root fluweele reep, daerop silvere cruysen op swart felp, aen wedersijde aen't ende een schilt, daerin 1595,

dry en dry bij den andren, sijnde het wapen deser stadt [1]). Dit is de reep, die Burgemeesteren en Scheepenen, afgaende, de aencomende overgeeven, daer in't ontslaen van Schepeneneet naerder (van) sal gehandelt werde.

Schout en Schepenen in haer camer sijnde, is het gewoonelijk gebet gedaen, en den Offecier vertrocken sijnde, werd(en) door den secretares de geëxtendeerde vonnissen geleesen en geresumeert. De twee capitale gevangenen in de vierschaer gelyt wesende, sijn Schout en Schepenen mede daerin gegaen; den Offecier plaets hem in't midde, Scheepenen aen wedersijde, te weten den president aen de rechter en voors over en weder; de roede van justitie in de hant hebbende, syde: president-schepen Hans Bontemantel, ick vermaene het vonnisse wegens de Heeren Staaten van Hollant en Westfrieslant, of het hooch genoech op den dach is om vierschaer te spannen, recht en justitie te administreeren naer ouder costumen en pri-

---

1) Een duidelijker beschrijving van deze strooken vindt men bij Wagenaar, Amsterdam. III p. 288. Ook vermeldt Wagenaar in dat deel, p. 314—318, met welke plechtigheid de voltrekking van een doodvonnis gepaard ging. Vergelijkt men die beschrijving met het door Bontemantel in den tekst medegedeelde, dan ziet men, dat in de 18de eeuw hetzelfde ceremonieel gevolgd werd en dat slechts op ondergeschikte punten eenig verschil bestaat. Zoo vermeldt Bontemantel bv. niet, dat „het stadhuis van binnen bezet werd met eene wagt van soldaaten", die, als Schout en Schepenen voorbij hen gaan, „het geweer presenteeren en met de esponton groeten, terwijl een roffel op de trom wordt geslagen".

vilegie deser stede? Den president antwoorde: Mijnheer Schout Gerret Hasselaer, ick verklaare dat het hooch genoech op den dach is om vierschaer te spannen, recht en justitie te administreeren naer ouder costume en previlegiën deser stede; daerop vraecht den Offecier de verdere Heeren, noemende deselve bij de namen: wat syt N. N.? die daerop antwoorden: hetselve. Doen sach den Schout nae bovene, alwaer Burgemeesteren uyt het venster (daertoe geordonneert) laegen, en syde: wat seggen Burgemeesteren van stats wegen? Nae becomen advys van 't selve, deede de twee patienten dicht voor hem staen en verhaelde de quade geconfesseerde misdaden en versocht aen Schepenen, dat geliefden dese twee gevangenen te verklaren bij definitieve vonnissen te sijn kindren des doodts. Daerop sijn Schepenen in ordre gegaen bij Burgemeesteren, haer plaetsende aen de linkersijde in't ronde, den secretares wat van ter sijde. De president van Schepenen syde, dat den Heer Hasselaer ex offitie versoekt, dat de twee gevangenen bij Schepenen definitieve vonnissen mogen werden verklaert te sijn kindren des doots. Burgemeesteren haer advys van stats wegen geuyttet hebbende van geen consideratiën op den eysch te hebbe, waaren Schepenen van 't selve verstant. Sooals in ordre Scheepenen opgecomen waren, sijn wederom in de vierschaer gegaen; geseeten sijnde, heeft den Offecier het vonnisse vermaent, waerop den president syde: Schepenen verklaren dese gevangenen te sijn kindren des doots. Daerop deede den Schout sijn eysch op wat maniere die gestraft sullen werde, in substantie als den eysch ter pijncamer gedaen had. Doen sijn Schepenen, van onder op, (p. **85**.) wederom nae Burgemeesteren gegaen met den secretares, en heeft den voorsittende Heer Scheepen Burgemeesteren van stadts weegen en Schepenen haer advys op de maniere van straffe afgeeyscht, waerop Scheepenen geconcludeert hebbende als in de sententiën staet uytgedruckt, sijn de Heeren, van de jongste af, weder nae beneeden ter vierschaer gegaen; geseten sijnde, vermaende den Schout het vonnisse aen de onderaen sittende Schepen, die daerop syde: Schepenen geven voor vonnisse als bij den secretares sal geleesen werde. De gecondemneerdes

dicht voor de stoel geset, sijn de vonnissen geleesen. Doen sijn Schout en Scheepenen en secretares in Burgemeesterencamer gegaen en de patienten gebracht in de justitiecamer, alwaer de andre gecondemneerde gevangenen onderwijl gelyt waren. Daerop ordonneerde(n) Burgemeesteren de klock te luyden; die ophoudende, gingen de Heeren in de publicatie-galderij en werd de roede van justitie uyt het venster van den Offecier gesteeken, de ordenares gevangenen gestelt achter de Heeren, dicht bij den secretares, die alle de vonnissen ter puye afpubliceerde. Onderwijle wierde(n) cussens gespryt in de justitiecamer, daer alle de Heeren, den predicant, de twee patienten en eenige omstanders op knielde(n); het gebet gedaen sijnde, gingen de Heeren weder op de publicatiegalderij; een wynich daernae is den scherprechter met Jan Corsse op 't schavot gecomen, en deselfde onthalst sijnde, is Jan Cristiaense mede alsoo geëxcecuteert. De laeste wiert wat te hooch getroffen aen 't hooft, en voors met het swaert afgesneede sijnde, is door de soon van den scherprechter aen de gemeente vertoont. De verdere gecondemneerde gestraft sijnde, is de roede van justitie ingenomen.

Bij dese, als gesyt, connen alle capitale straffe afgenomen werden, als ook de stijle der vonnissen bij de volgende extentie:

(p. **86.**) Alsoo Johannes Christens Ertman van Wensrëussel in Jutland, out in de 30 jaren, jegenwoordich gevangen, schrijnwerker sijns ambachts, buyten pijne en banden van ijsere in judicio vrijwillichlijk bekent ende beleden heeft, en mijn Heeren van den E. E. gerechte ook gebleken is, dat — nyttegenstaende zoo bij de Roomsche rechten, als de gemene observantie en costume aller landen ende specialijk bij de placcaten van de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der Verenigde Nederlanden, alle muntvervalsinge, conterfeytinge, hegemunterije [1]), bij de-

---

1) Hegemunterij = hagemunterij = het maken van hagemunt, d. i. munt van slecht allooi. Zie Verwijs en Verdam, Middelned. Woordenboek.

welcke de goede munte in quader ende snoder wert getransformeert, mitsgaders alle particuliere muntslach zoo van uytheemsche Vorsten als deser landen op de hoogste straffe zijn verboden, zoo omme te mainteneren 't recht ende de souveraine macht, die de hoge Overicheid in't stuk van de munte alleen competeert, als omme voor te comen ende te verhoeden d'overgrote schade ende interest, die de goede gemeente en principalijk de cooplieden door de mutuele commercie ende trafijcken met andere naburige landen en koningrijken daerdoor souden mogen comen te lijden — hij gevangen, omtrent achtehalf jaren geleden tot Hamburgh sich begeven heeft tot het practiseren van valsche munt, beginnende eerst met het maken van valsche Deense stuyvers, daertoe hij de nodige instrumenten selfs inventeerde, welcke stuyvers hij dan onder de gemeente distribueerde ende uitgaf; 't welck hij gevangen (p. **87**.) eenigen tijd gecontinueert hebbende, vôor vierdehalf jaer tot Hamburg voorseyt kennisse heeft gekregen aen 2 joden, den enen Joseph, ende den anderen Ruben genaemt, jegenwoordich woonachtig (zoo hij niet anders en weet) tot Wansbeeck, dewelcke hem gevangen voorhielden, dat hij meerder vordre soude doen met het maken van valse ducaten, makende contract met hem, dat sij hem die souden afhandelen tot vier mark lubs het stuck, vertonende hem vervolgens een valse ducaet, en hem onderrichtende op wat manier hij die soude cunnen namaken; dat hij gevangen daerop door middel van een ijsere schroef en 2 stale stempels (daer hij alleen het mannetjen ofte wapen van de ducaet op hadde laten snijden, want de letters ende rand wist hij self te snijden) diverse valse ducaten heeft geschroeft, wel tot dusend in't getal en meer, die de joden voor $^2/_3$ van hem overnamen, comende de specie hem gevangen omtrent te costen 2 mark lubs ofte $^1/_3$ part van 5 gulden; dat sijn gevangens vrou, Maddeleen Rijmers van Holsteyn, ook somtijds hier en daer een ducaet onder de gemeente heeft uytgegeven, uit welcke oorsaek sij ook 2 jaren geleden aldaer in hechtenisse is geraekt, vluchtende hij gevangen naar Brunswijk; dat hij gevangen, alsdoen van meninge zijnde (zoo hij zegt) uyt die quade practijcq te

scheiden, van een coopman tot Hamburg woonachtich, (p. **88.**) genaemt Marten Möller, die door sijn swager Lucas Eding kennisse van sijn gevangens doen hadde becomen, als breder bij 't register van sijn confessie staet vermelt, is aengesocht geworden om een grote quantiteit dubbelde valse ducaten voor hem te slaen, ende met denselven is veraccordeert, dat hij hem soude leveren 273 stuckx, daervoren ditto Müller hem in goede specie soude betalen 620 rijxdaelders; dat dienvolgens hij gevangen hier ter stede op Cattenburg een huys heeft gehuyrt, ende het mannetje van de dubbelde ducaet deser Geunieerde Provinciën, geslagen in de munt van Utrecht in den jare 1653, op de stempels hebbende doen snijden, (daerop hij verders de letters ende de rand selver snede, opdat de wapensnijder niet soude weten wat hij daermede in't sin hadde) de gemelde 273 stux in sijn camertje heeft toegestelt, cunnende op één dag ten hoochsten niet meer als 6 dubbelde valse ducaten maken, dewelcke ook zoodanich waren nagecontrefeyt, dat men se qualijk uit de goede soude hebben cunnen onderscheyden, daer se nochtans bij de assaymeester deser stede niet meer bevonden zijn waerdich te zijn als 38 stuyvers het stuck; welke ducaten hij gevangen op den 4den April laestleden door sijn huysvrou aen Marten Möller heeft toegesonde, en alsoo hij (p. **89.**) Möller eenige actie maekte, ende daer noch minder als de bedongen prijs voor wilde geven, zoo is hij gevangen selfs derwaerts gereyst, ende tot Altena, ten huyse van Hans Erwald(?), die ook wel kennisse van deze handelinge hadde, met Möller gesproken, eisschende de ducaeten wederom, alsoo hij niet van sins was die voor minder als 620 rijcxdaelders aen hem te laten; dat Möller hem die eerst wedergaf, doch echter tot de geseide prijs van hem gevangen weder overnam ende behouden heeft; maer in plaetse van de zom in't geheel te betalen, heeft hij van hem niet meer ontfangen als 200 rijcxdaelders in geld of assignatie, ende 50 rijcxdaelders aen laken, en dat hij hem de reste noch schuldich is; dat hij gevangen, behalven dese 273 stux noch 40 a 50 diergelijke ducaten voor sijn selven heeft geschroeft, daervan hij bekent, zoo door hem als sijn vrou, hier ter stede onder

de gemeente zoo nu en dan een uytgegeven te zijn; dat geseide Möller op hem gevangen ook heeft versocht, dat hij eens een proef wilde nemen van silvere munten, als ducatons ende rijcxdaelders, en als dat wel succedeerde, dat hij die ook wel van hem wilde afhandelen; dat dien- (p. **90**.) volgende hij gevangen met de stempel van de silvere rijder, die hem van snijden, zoo hij segt, 14 ducatons heeft gecost, 2 a 3 stucx heeft geschroeft, werdende oock drie valse rijcxdaelders yder van een bijsondere munt bij hem gevangen gevonden, die hij mede bekent gefabriqueert te hebben, en dat hij het zoo in coper als loot heeft besocht, maer dat dese silvere munt niet wel na sijn sin wilde succederen, soude andersints alle de kopere ronde schijven, die in goeden getallen bij hem gevonden zijn, daertoe hebben geëmployeert gehad; werdende ook bij hem gevangen gevonden een stempel van een enkelde Poolsche ducaat, die hij segt hem van snijden gekost te hebben 9 ducatons, hebbende hij gevangen d'instrumenten, die hij tot het maken van de valse munt noodich hadde, ten dele achter sijn huys onder de aerde, en ten dele onder de planken ofte houte vloer van sijn kamertje verborgen gehad, alwaer die door ordre van den E. Gerechte oock zijn ontgraven, ende op 't stadhuys gebracht.

Alle hetwelcke zijnde zaken van zeer quade gevolgen, (p. **91**.) ende in een stad van rechte en goede politie niet tolerabel, maer andere ten exempel op 't hoogste strafbaer: zoo is't dat mijne Heeren van den E. gerechte, gehoort hebbende den eysch en conclusie van mijnheer den Schout, en de confessie van dese gevangen, denselven gecondemneert hebben, gelijke sij hem condemneeren bij desen, op 't schavot, voor den raedhuyse deser stede opgerecht, door den scharprechter met den swaerde geexecuteert te werden, dat er de dood na volgt, sijn lichaem gebracht aen de Voolwijk, ende aldaer geleyt op een rad, en sijn hoofd gestelt op een staek, om van de locht en 't gevogelte te werden geconsumeert, sijne goederen, naerdat daer van alvoorens de costen van gevanckenis en misen van justitie sullen zijn betaelt, geconfisqueert ten profijte van de Heeren, ende alle de instru-

menten, bij hem bevonden, tot ordre van gemelte mijne Heeren van de E. gerechte te werden vernietigt ende gebroken.

Aldus gearresteert den 28sten May 1669, praesentibus den Heeren Gerard Hasselaer, Schout, Nicolaes Pancras ende Dr. Frans Reael, Burgemeesteren, en allen den Schepenen,
en geëxcuteert den laesten May 1669, praesentibus ut supra per omnia.

Den 21sten April 1668 onder de capitale excecutie van twee dochters, Marietje Roelofs, out 25 jaaren en Lijsbet Jacobs, out 18 jaaren, over brantstichting geworcht wordende, vraechde een der Scheepenen aen de Burgemeesteren Outshoorn en Rynst, die byde Schouten geweest sijn, of het wel was voorgevalle op de deliberatiën, die voor Burgemeesteren werden gedaen, of de gevangenen, sijnde ter hooger vierschaer, sullen verklaert werden te sijn kindren des doots, eenige veranderinge was gevallen? Syden ja, en dat aenstonts door Schepenen bij alteratie van vonnisse sijn gecondemneert en gegeesselt. Hetwelcke naederhant mede vraechde aen den cipier Faber, die omtrent veertich jaaren dat ampt had bedient, die syde daer geen kennisse van te hebben [1]).

Alle vonnissen soo lang die niet sijn gepronuncieert, can daer veranderinge in gemaeckt werden, ja verniticht; maer als den gecondemneerde is verklaert te sijn een kint des doots bij vonnisse definitief ter hooger vierschaer, can niet dan in de forme der straffe veranderinge ge-

---

1) Over dezen cipier Faber vind ik nog de volgende bizonderheid, waaruit tegelijk iets blijkt over het aantal gevangenen. „Omtrent deesen tijt" (d. i. 29 Maart 1667) „verhaalde mijn Burgemeester Outshoorn, die lange jaaren Schout is geweest, dat het geen wonder is, dat den cipier, genaemt Faber, rijck is en veel huysen in deese stadt heeft staen, alsoo in sijn tijt en tevooren, doen Groetenhuysen Schout was, jaerlijx 1800 à 2000 en somwijlen 2300 gevangens had, ende oock dat denselfden Faber seer veel jaaren cipier is geweest, doch dat [soo] niet rijck was, nu niet rijck soude worden, alsoo nu maer jaerlijx 3 à 400 gevangens sijn." (Resol. Raad II, 2. p. 750).

maekt werde, als in plaas van hange, worge, onthoofde of anders datt er de dood naevolcht. En daerom gaen Schepenen tot tweemaelen op den eysch der Schout bij Burgemeesteren, om definitief, nae ingenomen advys der Burgemeesteren, te concludeeren; want als Scheepenen geen veranderinge soude(n) connen maeken op het gearresteerde in de pijncamer of vierschaer, soo waeren de gesyde resumptiën onnoodich; doch dit sijn speculatiën.

(p. **104**.) Den Heer Schout met consent van Burgemeesteren, volgens derselver instructie artykel 11, ende kennisse van Schepenen uyt de stadt sijnde, of om andre oorsaaken niet boven comende, neemt de voorsittende Schepen die functie waer, soo de saake geen uytstel can lijde. In den jaare 1672 de Heer Hasselaer aen een quetsure in't been te bet leggende, en eenen Hendrick Ruyter over een manslach gevangen sijnde, heeft den president Bontemantel door pijninge de comfessie becomen, den 11den Augusti den gevange voorgestelt, en becomen condemnatie van met den swaerde gestraft te werde, en soude de excecutie gevolcht hebben, tewaer Sijn Hoochyt den Heer Prince van Orange in de stadt gecomen was en eenige dagen daernae den scharprechter van Haerlem [1]) was op ordre van't Hof vertrocken nae Den Haech, om den ongeluckige Heer Cornelis de Wit, Ruaert van Putten, te pijnige, daer de massacre van sijn E. E. en broeder, den geweesen Raetpensionares, op volchde. En de oproerige gemeente deser stadt maakte Burgemeesteren becommert, als oock eenige Schepenen, het schavot te laten rechten, om alle foele en desordre voor te comen. Onderwijle sijn den president Bontemantel, Willem Blauw en Jacob de Graef door sijn Hoochyt van't Schepenschap geëxcuseert, naedat de gecondemneerde door den stedehouder is bekent gemaekt een missive van

---

1) Amsterdam had geen eigen scherprechter en ontbood gewoonlijk den scherprechter van de provincie Holland, die te Haarlem woonde; een enkele maal ook den beul van Utrecht. Zie: J. Koning, Geschiedk. aanteek. betrekkelijk de lijfstraffelijke regtsoefening te Amsterdam, voornamelijk in de zestiende eeuw, p. 62, 63, 104 en 105.

welgemelde sijn Hoochyt, dat in het versocht pardon, door een sijner vrinde gedaen, niet sal gedaen werden, en dat daerop had versocht acht dagen uytstel om tot sterven te beryde, alsoo op't pardon had gehoopt. Waernae den 22sten October door den Heer Boreel, als stedehouder van den Schout, het vonnisse is ter excecutie gelyt.

Soo Scheepenen even in getalen sijn, en de stemmen steeken, werd weder omvrage gedaen; soo yder persisteert, werd de saake uitgestelt tot naeder deliberatie over (p. 105.) die saake. Den 6den Maert 1659 waren dry Heeren concludeerende tot sterven, en dry van de doot te verschoonen, en twee tot uytstel, alsoo de moeder van den delinquant, Abram Verlet Danielse, had versocht noch eenige documenten in te brenge, tot verschoeninge van haer soon, die een licht vrouwmensch op den Amstel, met haer te bet leggende, de keel had afgesneede. Op naerder omvraege viel de president mede aen de sijde van uytstel, waerop wierde de saake acht dagen verschove. Burgemeesteren hadden van stadts wegen geadviseert tot sterven, en hoorende de discrepantie van Schepenen, sijn te raeden geworden de twee pensionaresen, van Beuninge en Vogelsank, uyt Den Haech te laten comen, om derselver advys te hooren, 't welck den 11den Maert ten overstaen van alle de Schepenen in haer E. E. camer is gedaen, sijnde van advys als Burgemeesteren. Den 13den derselver maend heeft den Schout de gevange wederom voorgestelt, de fyten voorgedrage en den eysch vernieuwt; partijen buyten staende, hebben Burgemeesteren gepersisteert van stadts wegen, en is door Schepenen gecondemneert onthalst te werde en den verderen eysch ontsyt, daer de excecutie den 15den daeraenvolgende is gedaen. Bontemantel alleen was van advys, ten opsicht sijn sinnen noyt machtich waer geweest, dat minderjarich was en het fyt aen een lichte imfame vrouw was gedaen, alles volgens de klaerblijkende beschyden exempelen en advysen der criminele schrijvers, dat van de doot behoorde verschoont te werde.

In ordenarese beschuldiginge crimineel de stemmen steeckende, werd gewoonlijk geconcludeert in faveur van den

patient. In capitale deliberatie helt den jongste Scheepen tot het leve (tenwaer in sijn gemoet anders werd overtuycht), in gevalle het aen sijn stem comt te hange. De stemmen steekende, en den president voelende en inclineerende tot de sachste sijde, concludeert in faveur; doch oppositie vallende, werd gehandelt als hiervoor gesyt.

(p. **106.**) De civile breuken werden door den Offecier berecht ende ter excecutie gelyt, als in de ordonnantie van procedeeren op de Schoutenrol (is te leesen), en verders door de conscharge, als breeder daer van de conscharge werd gehandelt.

(p. **107.**) Alle civiele sententiën, gegaen in kracht van gewijsde, werden door den concharge ter excecutie gelyt volgens het XVI^de^ Capitel der Ordonnantie van procedeeren [1]), daer schatbrief nodich is op deselve, ofte anders ingevolge het gemelde capitel. Geen Schepenen vermogen, voor en aleer den Schout die geseegelt heeft, de haar daeraen te hange (als breeder hiernae te leesen, daer de ordre van Schepenen wort verhandelt). Volgens out gebruyck pleegen die te behelse: Is mijn Schout van mijn genadige Heeren wegen verschene een hoge boete, 't welck den 27sten September 1668 op de resolutie van Haar Eedele Grootmogende [2]) is verandert en geordonneert te stellen: Is mijn Schout voornoemt wegens de Heeren Staaten van Hollant verscheenen een hooge boete. De concharge wert gemaakt bij Burgemeesteren, in wiens handen op instructie eet doet, en stelt cautie van getrouwichyt en tot verantwoordinge der bij excecutie vercofte meubelen.

(p. **108.**) Den Heer Schout wert bedient door een secretares van de secretary, dry onderschouten of substituyten,

---

1) De meermalen door Bontemantel aangehaalde „Ordonnantie ende manier van procedeeren voor den Gerechte" van 24 December 1654 (Zie hierna, p. 362 en 363 van het HS.) is o. a. te vinden in „Handvesten der stad Amstelredam" (ed. Noordkerk, 1748), Tweede deel, p. 610 sqq.

2) Zie hiervóór p. 19 en 20.

den waterschout [1]) en eenichsins van de provoost der allemosseniers en den cipier, een clerck en twaelf 's Heren dieners, die alle gemaekt werden bij Burgemeesteren en op instructie beëdicht. De cipier is bove sijn instructie mede geauthoriseert te moge vange en in hechtenis te brenge; maer duerde niet lang. De onderschouten hebben yder dry dieners. Het vaste tractement der dieners is twintich guldens 's maens en eens 's jaars thien guldens tot een kleet, dat op de stadts-tresory werd betaelt; haer emolumenten sijn te leese daer mede (van) eenige van den Schoutssubstituyten en clerck wert gesprooken.

De Schouten, tot Outshoorn inclus, hebben haer clercken betaelt en niet in reeckening connen passeeren; maer Rynst heeft sijn klerck Beverlot weeten ten laste van de stadt te brenge [2]), 't welk Witsen heeft gevolcht en gebruykt den notares Friesma [3]). De laeste [4]) den 12^{den} Maert 1669 gestorven sijnde en Hasselaer 27 April daeraenvolgende in de plaets gecomen, is den 20sten Augusti bij Burgemeesteren verstaen, dat den Offecier sijn klerck niet sal brenge ten laste van de stadt, nochte dat eenige emolimenten sal trecken uyt de gemeente. Den eersten October desselven jaars is secretaresen door Burgemeesteren aengesyt, dat den clerck van Schout Hasselaer hebben geauthoriseert om extracten uyt de crimineele boeken te extraheeren en door haer secretares te laten tyckenen,

---

1) Het ambt van waterschout of substituut van zeezaken was in 1641 ingesteld, tegelijk met de oprichting van de kamer van zeezaken, blijkens de instructie en ordonnantie voor de commissarissen van zeezaken, gemaakt 28 Januari en gepubliceerd 16 Februari 1641 (Keurboek L). Zie ook: Handvesten, p. 682 sqq., waar men de gewijzigde ordonnantie vindt van 31 Januari 1643.

2) Hij kreeg een tractement van 200 gl. (Resol. Raad III, 1. p. 184).

3) Uit Civ. en Mil. Reg. II, op een paar bladen, ingenaaid tusschen p. 65 en 66, blijkt dat Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren aan Reynst en Witsen hebben toegestaan hunne klerken Beverlot en Friesma ten laste van de stad te brengen. Bontemantel voegt daaraan toe: „Is geen clerck alleen van den Schout, maer oock van Scheepenen en secretaressen, volgens de eet en instructie. Maer dat den clerck yts tot lasten van de gemeente sal trecken anders dan voor extracten, bij Schepenen geordonneert, can niet beweesen werden".

4) „De laeste" = Witsen.

en tot dien eynde de crimineele boeken wederom te brenge op de Schoutscamer. Maer den 16den Julij 1671 [1]) is wederom Schepenen door Burgemeesteren (sijnde vergadert op de requesten) bekent gemaakt, dat Bokx, klerck van den Schout, hebben aengenomen voor stadtsklerck tot dienst van den Offecier, op een tractement van twee hondert guldens. Waerop den Schout voors versocht, dat die de emolumenten meede mocht trecken, als de voorgaende clerken hebben gedaen, dat geconsenteert wierd [2]). Waerin deselve bestaen, sal naer de instructie der Schoute volge.

(p. **109**.) De oncosten ten dienste van de justitie werden betaelt door de stadt op tresory. Den Heer Schout eenige van dien betalende, passeert deselfde in reeckeninge, alsmede 't geen de stadt competeert uyt de breucken, volgens de placcaten van den lande, willekeuren van de Heeren van den Gerechte en sijner instructie; daervan

---

1) De tekst heeft 1672. Dat het 1671 moet zijn, blijkt uit Resol. Raad III, 1. p. 509.

2) Resol. Raad III, 1 p. 509-510 heeft hierover nog:

„Bontemantel syde, dat de Schouten, als Grootenhuys, Outshoorn en alle, die voor haer geweest waeren, noyt clerck tot costen van de stadt hadden gehadt, doch dat tselfde Scheepenen niet aenging, wie Burgemeesteren clerk maeckte(n) of niet, ende alsoo in omvraech wierd gebracht wegens de emolimenten tot lasten van de gemeente, dat voor sijn advys daer niet conde toe adviseeren, alsoo het een nieuwichyt is, die alleen seedert Rynst Schout is geweest, ingecroopen is; dat den Schout groote incomen heeft en sijn clerck behoorde buyten lasten der gemeente te onderhouden; dat het confusie maeckt, dat nu dus en het andere jaer anders wort begreepen; dat de tijden of doen de gemeente is ontlast, ofte nu die wederom wort belast, of doen of nu moeten boos sijn ofte sijn geweest. Burgemeester Pol, die anders een suynich man is voor de stadt (want Tresorier sijnde, wygerde uyt suynichyt turf en hout aen Scheepene te geeven, alsoo het een dach of twee voor de tijt was) was president, Tulp en Vlooswijck stelde(n) haer geen partij. Den president Willem Backer, wiens soon was vaendrager gemaeckt door Hasselaer, doen in de Gecommitteerde Raade sat, Hinloopen, Boreel, Roeters en voort alle de volgende sijn altijt favoriten van Hasselaer geweest, soodat het wijshyt was, dat sijn tijt waer nam".

alle halfjaaren reeckeninge doet aen de Heeren Burgemeesteren ende Tresoriers, die deselfde reeckeninge daernae senden op de Reeckencamer neffens de documenten, alwaer meer uyt curieushyt werden naegesien als anders, en gelyt bij de voorgaande, sijnde gewoonelijk gebonden in quarte.

Reeckeninge van den Schout aen de stadt gedaen van Augusti 1653 tot Februarij 1654, berustende op de reeckencamer [1]).

Schatbriven. . . .	*f* 667—·0—	Oncosten in de
Weetbriven. . . .	- 18— 0—	voorschreven ses
Civile boeten . . .	- 4246—15—	maenden ten laste
	f 4931—15—	van de stadt. . .
		f 4494—18—4.
de ½ voor de Schout	*f* 2465—17—8.	

(p. 114.) Extract uyt de Resolutiën van de Vroetschap der stadt Amsterdam fol. 72 [2]).

Den 19den Januarij 1646.

Is in den raet geleesen het concept van instructie·voor den toecomende Schout, sulx 't selve bij de Heeren Commissaressen, tot het examineeren van dien gelast, was goet gevonden; ende is, nae verschyden discoursen daerover gevallen, ende voorgaende resumptie bij de Heeren van den raet, de volgende instructie geconfirmeert ende gearresteert, luydende van woorde tot woorde als volcht:

Alsoo mijne Heeren de Burgemeesteren, in d'afstant

---

1) Voor de ontvangsten en uitgaven van het Schoutambacht van Amsterdam zie: bijlage N°. 3.

2) Ik heb dit extract vergeleken met den officieelen tekst in Resol. Vroedsch. Amsterdam 19 Jan. 1646 en daaraan de in de noten vermelde verbeteringen ontleend. Wagenaar, Amsterdam. III p. 281—282 geeft slechts den zeer verkorten inhoud van deze instructie.

van de satisfactie deser steede, aen deselve bedongen hebben ende bij de Heeren Staten toegelaten is het Schoutambacht deser stede met de emolumenten van dien etc., soo sijn mijne Heeren de Burgemeesteren voorseyt bij voorgaende resolutie van de Heeren XXXVI Raden op nieuws geaccordeert ende overeengecomen met den E. Pieter Hasselaer omme bij hem als Schout van wegen deser stede het Schoutambacht bedient, ende de justitie voor den tijt van dry jaaren geadministreert te worden, op de conditiën hiernae volgende:

1. Eerst, dat de voorseyde E. Pieter Hasselaer geen andere offitiën en sal mogen bedienen dan alleen het Schoutambacht, ende dat hij hem met geen andere offitiën en sal mogen bemoeyen in eeniger manieren; ende soo hij eenige heeft, dat hij die terstont sal moeten verlaeten, het Bewinthebberschap soo van de Oost- als West-Indische Compaigni daerinne begreepen,

2. Ende dat hij 't voorseyde offitie gehouden sal sijn naerstich te bedienen.

(p. **120.**) 3. Alle placcaten, soo van de Hoog Mogende Heeren Staten Generael, als van de Ed. Groot Mogende Heeren Staten van Hollant ende Westfrieslant, die met kennisse van de Heeren Burgemeesteren deser steede gepubliceert worden alhier, oock mede de ordonnantiën gemaeckt op des gemeene lants middelen, mitsgaders alle de willekeuren, soo wel op de accijssen ende incomste deser stede gemaeckt, als oock allen anderen, geene uytgesondert, te excecuteeren, ende den overtreeders van dien te straffen naer inhoud van deselve, mitsgaders de boeten af te nemen ende innen alle 't gene, dat uyt crachte van het Schoutambacht te inne valt,

4. Oock goede toesicht dragen, dat de stadt ende haere vrijhyt van alle geboefte en tuyscherije gesuyvert werde,

5. Ende tot dien eynde besorge, dat de substituyten, soo bij dage als bij nachte [1]), met hunne dinaers haer op der straten, kercken, alle publique plaetse en buyten de poorten dickwils laeten vinden.

---

1) „Bij avond" volgens den officieelen tekst.

6. Dat hij oock sijns wetens geene hoerhuysen, ophousters van hoeren ofte roffianen, noch oock eenige hoeren oft hoererijen toelaten sal, maar, sooveel in hem is, de stadt en jurisdictie van dien daervan suyveren ende de keuren, daerop gemaeckt, excecuteeren naer behooren [1]),

7. Ende wat gelt dat hij tot dien eynde spilt, ofte uytgeeft tot kundschap, sal hem in reeckening gepasseert worden,

8. Sonder dat hij in wichtige saecken sal mogen composeeren, dan met voorweten van de Burgemeesteren or Scheepenen,

9. Ende sal hem in alle liefde ende vrintschap (sooveel mogelijck is) met alle burgeren dragen ende houden,

(p. 116.) 10. Ende sal van sijn ontfang gehouden wesen te doen behoorlijcke reeckeninge in hande van de Heeren Burgemeesteren ende Tresorieren, alle ses maenden, alsoock van alle schat- ende weetbrieven.

11. Sal voors de voorseyde E. Pieter Hasselaer Burgemeesteren kennen, respecteeren ende gehoorsamen in't gunt hem van de voorseyde Heeren Burgemeesteren sal werden bevoolen, mitsgaders alle saecken van importantie met denselven communiceeren; sal oock uyt de stadt niet mogen vernachten, noch van huys rysen, sonder voorgaende consent van de Heeren Burgemeesteren.

12. Oock sal de voorseyde Offecier alle brieven, raeckende cessiën, rappel van remissiën, perdonnen, surcheantiën van proceduren, binnen behoorelijcke tijt gehouden sijn te beantwoorde, des noot sijnde.

13. Item geen consent moge geven tot de publicatie van eenige mandementen ofte deurwaerders-insinuatiën,

---

1) In vroeger tijden hadden juist de dienaars van den Schout het uitsluitende recht om bordeelen te houden, maar alleen in de Pijl- en de Halsteeg (ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. III p. 322 en 323, V p. 290 en 291). In 1578 werd hun dit privilegie ontnomen. De nieuwe regeering verkoos, dat de dienaars van den Schout „gheen hoeren off andere ontucht in haer huysen meer onderhouden, dan als dienaers van de justitie in alle tucht ende eerbaerheyt leven souden." (ter Gouw VII p. 394).

nochte tot eenige camerspeelen, rijffelerijen, verthoninge van vremdicheden, danserijen of schermen, sonder voorgaende advys van Burgemeesteren.

14. Sal de voorseyde E. Pieter Hasselaer in nootsaeckelijcke saecken, die voor den gerechte deser stadt niet litigieus en sijn, mogen consulteeren met den pensionares; ende wat consultatiën hij buyten de stadt ofte met andere geleerden houden sal, met advys van de Burgemeesteren als vooren, sullen de voorseyde consultatiën bij de stadt (betaelt [1])) ende hem in reeckeninge geleeden werden; ende wes hij doen sal, beroerende sijn offitie, bij advys van den Burgemeesteren, sullen sijlieden hem daervan vrijen, indemneeren ende schaedeloos houden.

(p. 117.) 15. Item sullen Burgemeesteren tot assistentie van de justitie aennemen ende onderhouden sooveel substituyten, als sij voor den dienst van de stadt geraeden sullen vinden, welcke substituten in alles den Schout sullen moeten obediëren ende van de apprehentiën, die se doen, terstont notitie ende goede onderrechtinge doen.

16. Oock sullen de Heeren Burgemeesteren ten selven eynde, met kennisse van den Offecier, aennemen ende onderhouden sooveel dinaers, als sij nae exigentie van saecken geraeden sullen vinden,

17. Op welcke substituten en dinaers de voorseyde E. Pieter Hasselaer goede toesicht hebben sal, dat sij goet regiment houden, noch oock geen geniet hebben van de hoeren ofte houders van hoeren ofte roffianen; ende vier of ten minste dry van de dinaers op 't stadthuys te doen compareeren, soo wanneer Schepenen vergaederen, ende daer blijven soolange de vergaederinge duert,

18. Welcke substituten ende dinaers aen den Heeren Burgemeesteren en de Offecier den gewoonelijcke eet sullen doen,

19. Ende sullen tot gagie, boven haer ordinares, genieten: de substituten de boeten, in hunne instructie uytgedruckt, ende de dinaers de clyne boeten, die sij van outs gehad hebben.

20. Sal voors gehouden wesen alle apprehentiën te

1) Deze aanvulling is ontleend aan den officieelen tekst.

doen, ende dienvolgende [1]), tot vermijdinge van groote costen, sonder delay ofte uytstel, ende ten langsten binnen vier daegen nae de apprehentie, den gevangen te examineeren ende binnen vier daegen daernae terecht te stellen en tegens deselfde te procedeeren, sulx als de gelegentheyt van't delict sal eyschen, ten waer de saecke nootelijck uytstel veryschte bij advys van Scheepenen [2]).

(p. **118.**) 21. Item alle vonnisse ter excecutie te stellen, sonder dat hij yemant sal mogen relaxceeren dan bij voorgaende sententie ofte advys van Scheepenen, ende 't selve advys altijt in't comfessieboeck ofte op sijn rolle te doen teeckenen,

22. Ende of yemant op cautie bij Scheepenen ontslage werde, sal ten naestcomende rechtdach denselve weder op sijn rolle stellen, 't en waer dat Scheepenen anders geraede dochte, waervan men in sulcken gevallen notule houden sal,

23. Voor alle welcken dienst ende arbyd de voornoemde E. Pieter Hasselaer gegeven sal werden duysent guldens 's jaers, te betaelen bij de vierendeel jaers,

24. Voors de helft van alle civile boeten, uyt saecke van keuren deser stede sijner dienste vallende, 't sij bij vonnisse oft compositie, uytgesonderd degene, concernerende de ordonnantie, op de wijcken ende schutterijen deser stede gemaeckt ofte te maecken.

25. Item sal voort hebben ende genieten de helft van alle schat- en weetbrieven, velleklachten, verseete dagen of diergelijcke, mitgaders het darde part van alle 't gunt dese stadt uyt saecke van criminele saecken competeert, die uyt saecke van placcaten bij hem ofte yemant anders sullen werden berecht.

26. Sal voors voor sijne presentie ende cleedinge hebben als een van den Scheepenen.

---

1) Zoowel de officieele tekst als die van Bontemantel heeft na „dienvolgende": „tegens den gevangenen." Ik heb deze woorden weggelaten, omdat zij zinstorend schijnen.

2) Koning, Geschiedk. aanteek. cnz. p. 23 vermeldt een paar gevallen uit de jaren 1627 en 1651, beide te Amsterdam, van doodvonnissen, voltrokken op den vijfden dag en den achtsten dag na den gepleegden manslag of doodslag.

27. Des sal hij geen geschencken noch propinen, nae rechten verbooden, mogen ontfangen, noch directelijck noch indirectelijck door yemand laeten ontfangen.

(p. 119.) Extract uyt het Registerboeck van de Vroetschap der stadt Amsterdam. Letter F. fol. 186 v°.

Den 27sten April 1669.

Getreeden sijnde tot verkiesinge van een Schout deser stede in plaets van den Heer Cornelis Witsen, deser werelt overleeden sijnde, is gecooren den Heer Gerret Hasselaer voor den tijt van dry jaeren naestcomende, op deselve instructie ende voorwaerden als waerop de gemelde Heer Cornelis Witsen tot Schout is aengenomen geweest, en die geinsereert in voorige resolutie van den 19den Januarij 1646.

Op den eersten Mey 1669 heeft den Heer Gerret Hasselaer, als Schout, in handen van de Heeren Burgemeesteren gedaen den behoorlijcken eed op de instructie, staende geinsereert in vorige resolutie van desen rade, in date den 19den Januarij 1646, presentibus allen de Heeren Burgemeesteren, dempto d'Heer van Beuningen [1]).

Onder stont: In kennisse van mij secretares

en was getyckent: N. Nicolay.

Laeger stont: Wybolt Slicher.

---

1) In Resol. Raad III, 1. p. 152 wordt gezegd, dat de instructie van Schout Willem van der Does (1584) in substantie overeenkomt met de boven afgedrukte instructie van Schout Pieter Hasselaer (1646), en dat de instructie van de Schouten Oudshoorn (1649), Rynst (1656) en Witsen ('667) gelijk was aan die van Pieter Hasselaer. Uit het meegedeelde in den tekst blijkt, dat ook de instructie van Schout Gerrit Hasselaer (1669) met de vorige conform was. — Wagenaar, Amsterdam. III p. 282 noemt de instructie van 1646 „de jongste instructie, die nog stand houdt".

Den Schout is mede gehouden in de Ordonnantie van procedeeren, voor sooveel hem aengaet, ende dat nae te comen.

(p. 120.) Conditiën op dewelcke de Heeren Burgemeesteren tot wedersegger aengenomen hebben Jan Voerknecht tot Onderschout en substituyt van den Schout der stadt Amsterdam [1]).

1. In den eersten dat hij, substituyt, gehouden sal sijn den Schout en Burgemeesteren in der tijt gehoorsaem te sijn in 't gene sij hem gebiede sullen, en ook sonder eenich speciael bevel van den Schout ofte eenich extreordenares salaris, met alle naerstichyt en getrouwichyt achtervolgen alle hetgeene hem bij den Heeren Burgemeesteren in der tijt van deser stede wegen bevolen sal worden, 't sij om eenige penningen te innen, apprehentiën ofte civile ofte criminele excecutiën te doen, soowel aengaende sijn voorseyde offitie als andersins.

2. Item om sooveel mogelijk dese stadt en vrijhyt van

---

1) Ik heb den tekst van Bontemantel vergeleken met en aangevuld uit de officieele instructie, voorkomende in Groot Memor. V fol. 27v°—29 (1660, zonder datum), waar gesproken wordt van „Joan Voerknecht, sone van saliger Joan Voerknecht, in sijn leven substituyt", terwijl Dapper, Histor. Beschrijving der stadt Amsterdam (laatste bladzijde), den vader, die in 1656 substituut werd, Salomon Voerknecht noemt. In Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 166 en 167 vindt men art. 4, 5, 6, 8, 9 en 19 van de instructie van Pieter Cornelissen de Zeeuw, die „den 25sten November 1659 *a*) substituyt (is) geworden in plaats van Jan Valckenier, die overleden was." Deze art. zijn eensluidende met art. 4, 5, 6, 8, 9 en 19 van de nevensstaande instructie.

---

a) Volgens Dapper t. a. p. 1654. Bij onderzoek op het gemeentearchief van Amsterdam bleek het niet mogelijk jaar en datum van deze aanstelling te vinden. In elk geval is het door Bontemantel genoemde jaar onjuist, daar een aanteekening in Groot Memor. IV fol. 83 bewijst, dat Pieter Cornelissen de Zeeuw op 5 November 1655 reeds substituut was. Waarschijnlijk vermeldt Bontemantel dus den juisten datum, Dapper het juiste jaar, zoodat de aanstelling plaats had op 25 November 1654.

dien te suyveren van allerhande diven, hoeren, dootslagers, straetschenders, huysbreekers en andere boeven, sal hij alle naerstichyt doen (dieselve) te achterhalen, te apprehendeeren en in 's Heeren slooten te brengen deur en met assistentie van de dienaers, en tot dien eynde soo bij nacht als bij dagen vlijtich ondersoeken de huysen, daer hij eenichsins vermoeden sal dat eenige dieven, hoeren ofte boeven opgehouden souden mogen werden, en ook op de Vismart, Nieuwe bruch, Burchwallen en elders; oock buyten deser stadts poorten stooren de rabauwen, die aldaer tuyschen of andere insolentie sullen doen.

3. Sal mede gehouden sijn naerstich toesicht te dragen, dat de keuren deser stede en placcaten tegen de ongepermeteerde wisselingen behoorlijck onderhouden werden, en nae sijn vermoge de overtreders van dien, sonder eenich faveur ofte dissimilatiën, te bekeuren en de executiën van dien te bevorderen.

(p. 121.) Des sal hij, als de keuren enige portie voor den aenbrenger innehouden, voor sijn bekeuren deselve portiën genieten van't gene hij aengeven sal, ende indien de keuren geen portiën voor den aenbrenger in en houden, alsdan sal hij hebben een darde deel van 't gene hij bekeuren ofte aenbrengen sal, en insgelijck een darde deel van alle boeten van mestrekken, die door sijn aengeven genoten sullen werde(n), mitsgaders van alle gevechten, daerop hij den luyden bevonden ofte die hij aengebracht sal hebben, sonder hem bij de barbiers aengegeven te sijn; maer van de gevechten, die hem bij de barbiers aengegeven sullen sijn, sal hij niet meer genieten als een half darde part, mits 't selve den Schout aendienende als boven,

5. Wel verstaende nochtans, dat alle de boeten, niet dan ses guldens en daeronder bedragende, bij hem substituyt in 't geheel genoten sullen werden, als bij hem daervan de bekeuringe gedaen sal sijn.

6. Item sal genieten een darde deel van de (gelt)boeten, die bij eenich gehout man ofte vrouw, haer met een andren gehouwt of ongehuwde persoon in overspel vermengt hebbende, verbeurt sal worden, wanneer hij alsulcke persoonen verdeckt ofte aengebracht sal hebben,

7. Ende opdat alles ordentelijk [1]) geschiede, soo sal hij substituyt gehouden wesen alle de bekeuringe, bij hem gedaen, van boeten meer als ses gulden bedragende, den Schout aen te geven, en in seecker register, bij hem daervan te houden, aen te teekenen, waerbij blijken mach dat de(n) voorseyde(n) Schout deselve bekeuringen aengegeven sijn; sonder van eenige der voorseyde boeten, bedragende meer als ses guldens, te mogen composeeren buyten weeten en consent van den Schout en Burgemeesteren in der tijt wesende,

(p. 122.) 8. Ende en sal geen deurwaerders vermogen te assisteren, noch ook excecutiën doen voor eenige partijen, sonder consent van den Schout en Burgemeesteren voornoemt in der tijt.

9. Sal ook gene axcijsen ofte imposten mogen pachten, noch eenige portiën daerin hebben, noch ook buyten consent van den Schout, ofte-t'sijne afwesen van de Burgemeesteren, eenige pachters van axcijsen ofte imposten mogen assisteeren, binnen ofte buyten deser stede, in't pylen nochte andersints,

10. Ende sal gehouden sijn de gevangens, bij hem geapprehendeert, sooveele hem mogelijk sal sijn binnen den darden dach nae de apprehentie derselver, te vorderen, dat sij gehoort en de justitie voorgestelt mogen werden, en tot dien eynde binne deselve tijt der gevangen namen den Schout en den Burgemeesteren overleveren, en oock de informatie van de(r) gevangenen misdaden helpen besorgen.

11. Sal mede gehouden sijn de justitie te assisteeren, soo wanneer daer eenige crimineele justitie gedaen sal werden.

12. Item sal alle daechs smorgens van tien tot elf euren, nae der noen van dry tot vier euren, op de markt voor 't stadthuys hem moeten laten vinden, tenware hij van 't offitie wegen was geoccupeert.

13. Ende sal alle confessiën en voorts alles wat er in sijn presentie geschiet, sijn offitie aengaende, secreet houden.

---

1) De officieele tekst heeft: „oprechtelijck".

14. Item sal sijn naerstichyt doen, dat den Schout en hij versien werden van kloeke dienaers, dewelcke soowel den substituyt als den Schout eet sullen doen van getrouwichyt, en tot derselver gebot ende obediëntie staen sullen, op verbeurte van haer dienst en arbitrale correctie.

15. Sal ook goede opsicht hebben, dat de voorseyde dinaers goet regiment houden, sonder eenich genot te hebben van hoeren, ophouders (van hoeren), van roffianen ofte van yemant anders, ter cause van oochluykinge over (p. 123.) d'overtreders van keuren deser stede in eeniger manieren; ende soo hij contrarie bevint, dat hij over deselve niet en sal dissimileeren, maer bij cassatie en anders doen straffen nae behooren.

16. De voorseyde substituyt bij den Schout oft Burgemeesteren meedegenomen ofte expresselijck gesonden sijnde, sal derselver bevel naecomen en sijn ampt en offitie (exerceren) alomme over de gansche stadt en jurisdictie derselven.

17. Van gelijken sal hij schuldich sijn alle dootslagers, dieven en andere gequalificeerde delinquanten, voorvluchtich sijnde ofte latiteerende, (te) vervolgen, apprehendeeren en in 's Heeren slooten te brengen, waer deselve oock souden mogen gevonden ofte achterhaelt worden;

18. Maar in ordenaresse saecken en buyten 't voorseyde bevel sal hij sijn ampt exerceren en al doen, wat een goet substituyt schuldich is te doen in de stadt en jurisdictie derselve.

19. Voor alle welcke diensten hij substituyt boven de voorseyde boeten hebben en genieten sal jaerlijx de somme van acht hondert guldens, te betale de voorseyde 800 guldens bij de virendeel jaers, t' elcken een gerechte vierde part, innegaende . . . . . Des sullen mijne Heeren de Burgemeesteren in der tijt den voorseyden substituyt tot allen tijden mogen afdancken, als't hen goetdunken sal. Ook sal den voorseyden substituyt bij Schepenen in rechten niet sitten, noch op eenige maeltijden bij mijne Heeren comen eeten, tenware hij genoot werde.

(p. 124.) Memorie ende lijsten van 't geen voor de volgende actens wert betaelt, en hoe verdeelt.

Tusschen de civile en crimineele boetens is nae de practijque geen onderschyt; want de substituten, dinaers ofte aenbrengers treckende een darde deel, soo blijven doch twee darde deelen in tweëen gedeelt, is het $^1/_3$ deel van't geheel voor de stadt en het ander $^1/_3$ deel voor den Offecier.

Alle boeten van 12 guldens en daeronder trecken de substituyten. Van ses guldens en daeronder is voor de diners; alle sluytgelt bij des Offeciers dinaers ontfangen werdende, moeten sij daervan aen den Offecier de helft verantwoorde.

Van apprehentie op personen in gijselinge wert betaelt bij de acte:

voor den Schout	*f*	6.00
den clerck	„	—12
zegel	„	— 3
	f	6.15

De oncosten in de herberge over gijselinge, volgens de keure daervan gemaekt in Januarij 1666,

is voor de maeltijden	*f*	4.00
yder dinaer ter maeltijt, die twee sijn .	„	3.00
voor de camer daechs	„	2.00
is voor yder dach . . .	*f*	9.00[1]).

De gijselinge den eersten dach afgedaen sijnde, trecken de dinaers thien stuyvers van de voorschreve ses guldens. Langer durende, wert yder dach aen diners betaelt vijf guldens, daervan de helft is voor den Offecier; geen andere

1) In Civ. en Mil. Reg. II (op eenige bladen, ingevoegd tusschen p. 65 en 66) staat hieronder nog: „Schoutscosten *f* 6.15. Totaal *f* 15.15."

dinaers dan die van den Schout werden voor de gijselinge gebruykt [1]).

De diners treken voor 't ontsluyten van alle gijselaers, die in de gijselcamer op 't stadthuys hebben geseeten, 6 gl., waervan de helft aen den Schout; de clerck 12 stuyvers.

De diners in ymants goet ofte huys sittende, trecken daechs 5 gl., de helft den Schout, 12 stuyvers de clerck.

Den gearresteerde met kennisse van den Schout ver-
(p. 125.) treckende, met belofte van op sijn rechtdach te passen, betaelt 12 st. aen den Schout.

Nota: in Hollant woonende, mach vertrecken sonder consent, en den gearresteerde buyten de provintie wonende, moet arrest houde, als hiervoore fol. 50 te leese.

[2]) De diners op een schip buyten de pale leggende, 't roer af te lichte en bij 't stadthuys te legge, nae gedaen werk elf guldens; de helft voor den Schout en 12 st. voor de clerck.

Kelder ofte pakhuys te sluyten, eens vijf gulden en thien stuyvers; den Schout de helft, 12 st. de clerck.

Acte van seureté du corps, den Schout 5 gl. en 12 st. [3]) de clerck.

Arrest op wagens, carren, schepen binnen de palen, $4^1/_2$ gl. en 12 st. de clerck.

Mandement van cessie, de clerck ses stuyvers.

Benefitiën van inventares bij den Schout geteekent, 2 gl. 8 st.[4]).

Interdictie, den Schout en clerck yder 6 st.

Schatbriven, den Offecier met de stadt 20 st.

Weetbriven nae buyten, als bove.

Weetbriven van buyten, den Schout 12 st.

Gout- en silversmeede beëedicht, den clerck 12 st. [5]).

---

1) Civ. en Mil. Reg. II t. a. p. heeft in margine hierbij: „Dit is een usurpatie van de dinaers, tot naedeel van de andre diners".

2) Civ. en Jud. Aant. III, 1. p. 155 laat hieraan voorafgaan: „De dienaers op een schip buyten de palen sittende, werdt betaelt 10 gl. daegs, d'helft aen de Heer Officier, de clercq voor 't billet 12 st.".

3) „6 st.". (Civ. en Jud. Aant. III, 1. p. 155.)

4) Volgens Civ. en Mil. Reg. II, op eenige bladen, ingelascht tusschen p. 65 en 66, is dit bedrag voor den Schout.

5) „8 st." (Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 156.)

Lijken bij nacht begraven [1]).

Aermen	25 gl.		12			12	
	30 [2])		18	stuivers,		12	stuivers,
	100		24	den Schout.		12	de clerck.
	150		36			12	

Doode lichamen, soo van buyten de jurisdictie binnencomende, als van binnen nae buyten gaende, den Schout 18 st., de clerck 12 stuyvers [3]).

---

1) Civ. en Mil. Reg. II t. a. p. heeft in margine hierbij: „Willekeuren 12 Januari 1663 can niet gesien werden den Schout yt toecomt, veelmin sijn clerck".

2) „50". (Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 156.)

3) Civ. en Mil. Reg. II, t. a. p. heeft nog in margine bij het „transport van doode lichaemen": „Hier sijn geen wetten noch keuren van, dat den Schout yt toecomt, veelmin sijn knecht. Wat recht heeft een Schout de goede gemeente gelt af te perssen, dat hem bij wetten, ordonnantiën ofte keuren niet is toegelaeten? Maer haer giricheyt, gelijck de criminalisten schrijven, doet haer bij usurpatie verder en verder lasten op de lieden en gemeente leggen".

II. BURGEMEESTEREN.

(p. 130.) [1]) Is aenbevoolen het ordenares bestier ende gebiet in alle poletique saeken, soowel de administratie van stadts goederen en incomen, als den welstant ende bewaringe der stadt betreffende, ende sullen die voorschreven Burgemeesteren ende regeerders geene saeken van importantie tracteeren sonder advys van de ses en dartich Raeden, achtervolgens de previlegiën.

Werden alle jaeren op Vrouwenavont-lichtmisse, sijnde den eersten Februarij, bij de meeste stemmen door Burgemeesteren, Scheepenen, Out-Burgemeesteren en Out-Scheepenen gecooren dry aencomende Burgemeesteren, die niet jonger wesen mogen dan veertich jaeren; welcke dry Heeren uyt de afgaende Burgemeesteren, die een jaer gedient hebben, een kiesen, die de dry gekooren beëedicht, als breder hiernae. Den Heer Schout, alhoewel Burgemeester of Scheepen geweest heeft, can daer geen stemme in hebben volgens de previlegiën [2]); welcken electeurs, genaemt den Out-raet, geen Burgemeesters kiesen mogen naeder elkanderen bestaende in bloede dan achters-susters-kindren, en in affinityt geen naeder dan broeders- en susters-kindren. In den jaere 1667 sijn tegelijck Burgemeesteren geweest Andries Graef en Lambert Rynst, hebbende yeder getrout een dochter van Cornelis Bicker, Heer van Swieten; de Graefs vrouw was afgestorven, doch veel sijn van gevoelen het evenwel bestaen can, als hiernae op de electie te sien [3]).

---

1) Tusschen p. 125 en 130 zijn in het HS. eenige onbeschreven bladzijden.

2) Zie: Handvesten van Amsterdam, p. 25.

3) Zie hiervóór, p. 14, noot 1. Andries de Graef was gehuwd met

Binnenstijt een Burgemeester comende te sterven, werd een ander gekooren, soo verstaen werd de ordenares tijt der electie niet af te wachten, die dan gewoonelijk gemaeckt werd uyt Out-Burgemeesteren ofte Out-Scheepenen. Uit Out-Schepenen als: de Heeren van Purmerlant, Maerseveen, van de Pol, Pater en Munter, gecooren den 16den Augusti 1650, 9den September 1651, 16den Juni 1653, 30sten September 1654, 4den Maert 1670, in de plaetsen van Gu(a)lteres Valkenier, (p. 131.) Cornelis Boom, Jan Bicker, Cornelis Bicker en Jan van Waveren, gestorven den 23sten Julij 1650, 22sten Augusti 1651, 10den Mey 1653, 15den September 1654 en 14den Februarij 1670; men weet niet, dat in lange tijt een Out-Burgemeester Burgemeester gemaeckt is binnenstijt.

Als een der Burgemeesteren Schout werd binnenstijts, werd meede gewoonlijk een ander in de plaets gemaeckt uyt Out-Scheepenen; als in de plaets van Cornelis Witsen, die den 9den Augusti 1667 Schout geworden sijnde, is Nicolaes Pancras den 23sten Augusti tot Burgemeester gecooren, en Gerret Hasselaer van Burgemeester den 27sten April 1669 Offecier geworde, is Frans Riael den 29sten daeraenvolgende in de plaets gecomen.

Den Out-raet is wel door gewoonte, maer niet door de wetten of previlegiën gehouden de electie te doen uit Out-Burgemeesteren ofte Out-Schepenen; yder inwoonder is eligibel, die volgens de previlegiën [1]) daertoe is gequalificeert. Men brengt bij, dat ten tijden der troebelen van den jaere 1584 Jan Verburg, grootvader van 's moeders sijde van den Heer Cornelis van Vlooswijk, en Cornelis Boom, geweesen pensionaris en den eersten Februarij 1651 geworden Burgemeester, noyt Schepenen sijn geweest; den laeste, nae het pensionaresschap had afgestaen in October 1650, den 11den derselver maend gestelt door Burgemeesteren op de weescamer, is den 28sten Januarij 1651 Raed gemaeckt en gebracht op de veertienen, oock door Burgemeesteren Scheepen gemaeckt, maer den 1sten

---

Elizabeth Bicker, dochter van Cornelis Bicker, Heer van Swieten, en van Aertje Witsen. Zij stierf 27 Februari 1652. (Alberdingk Thijm, Het patriciaat van Amsterdam, fol 20.)

1) Handvesten p. 25.

Februarij Burgemeester geworden sijnde, heeft geen eet als Schepen gedaen en is uyt de veertienen een ander daertoe gecooren, die tegelijk met de andere ses nieuwe Schepenen den eet heeft gedaen.

Daer sijn geen exempelen dat de electeurs een Schepen tot Burgemeester hebben gemaeckt, alsoo dat jaer Schepen moet blijven; doch de practijcq om van Beuninge buyten den eet te crijge sal naeder van gesprooken werde.

Den Out-raet werd beroepen door Burgemeesteren tegen een gesteldt eur, op 't luyden van de klock. Daechs tevoore communiceeren Burgemeesteren gewoonlijk haer (p. 132.) inclinatie met Schepenen tot de electie, ten welcken eynde Schepenen versoeken bove te coomen; de voorsittende Schepenen, de inclinatie van Burgemeesteren verstaen hebbende, gaen over en weeder om het werk in te schicken (soo daerin niet eenich sijn), is 't doenelijk, en doen daertoe alle debvoiren. Dese voorbereydinge werd genaemt: de groote cuyp [1]). De byde collegiën alsoo eens sijnde, werd bij onse tijden geen exempel gedacht, of hebben de eenparichyt ofte de meeste stemmen gehadt. Burgemeester Hendrick Dircksen Spiegel is veel maelen bij discourse hooren verhaelen, dat eens [2]) Scheepen sijnde neffens Allert Cloek, en Burgemeesteren en Scheepenen het werck eens sijnde wie tot Burgemeesteren te stemmen, dat deselfde Cloeck hem had gelaeten van dat gevoele mede te wesen, maer met voorsichtichyt sich niet daerdoor verobligeert; op de electie confirmeerde sich met twee, doch tegen de darde wierp Andries Bicker op, die de meeste stemmen bequam. Maer soo het werk niet eens connen werde en onverrechter saeke schyden, soo loopt de electie als de baere van de zee. Den 29sten September 1654 hebben de Burgemeesteren van Purmerlant en Maerseveen gehelt aen de sijde van Albert Paeter, ende Tulp

---

1) In de 18de eeuw had „de groote cuyp" plaats op een „nanoensmaaltijd" ten stadhuize. Zie: Wagenaar, Amsterdam. III p. 287.

2) Dit moet zijn voorgevallen in 1633, 1640 of 1645, de eenige jaren, waarin (volgens de regeeringslijsten bij Wagenaar) Hendrick Dircksen Spiegel en Allert Cloeck tegelijk als Schepenen deelnamen aan de verkiezing van Andries Bicker tot Burgemeester.

stont op Hendrik Dirksen Spiegel Burgemeester te maeken tot een nieuwe in de plaets van den Heer van Swieten, die den vijftiende derselver maendt overleden was. De presidenten Van Hoorn en Blaeuw, neffens Riael, Pancras en Bontemantel waren aen de sijde van de eerste, Schellinger en Gerret Rynst (Dronkelaer en Burg absent) aen de tweede; yder persisteerde soo, dat onverrichter saeke schyden; een wynich voor de electie sijn Burgemeesteren eens geworden op Paeter, met dien verstande, dat Spiegel op de naeste electie voor gerecommandeert souden houden, (p. **133.**) dat Schepenen door den president wierd gecommuniceert; evenwel liep het hooch ende laech, doch Paeter had veer de meeste stemmen. Op de electie waren dry Burgemeesteren, seven Schepenen, vijf Out-Burgemeesteren en elf Out-Schepenen. Den 31sten Januarij 1665 conden Burgemeesteren en bijgevolch oock Schepenen niet eens werden. Burgemeester Hooft wilde Gerret Hasselaer alleen hebben ofte neffens Gilles Valckenier; Courtenhoef, van Hoorn en Graef stonden op Valkenier alleen, willende Hasselaer excuseeren. Onverrechter saeke den eersten Februarij op de electie comende, wierden tot nieuwe Burgemeesteren gecooren Valckenier en Hasselaer, en uyt de Out-Burgemeesteren Hendrik Dircksen Spiegel; presentibus alle de Burgemeesteren, alle de Schepenen, vier Out-Burgemeesteren en vijftien Out-Schepenen. Op de electie van den jaere 1666 hebben het werck meede niet eens connen werden; Spiegel en Hasselaer wilden Tulp, Hooft en Vlooswijk; Courtenhoef en Valckenier (wilden) Tulp, Vlooswijk en Andries Graef; de dry laeste op de electie door de meeste stemmen prevaleerden. Den 31sten Januarij 1671 waren Burgemeesteren Munter, Pancras en Valckenier seer hart drijvende op van de Pol, Tulp en van Beuninge, en Andries Graef dreef op Vlooswijck, (p. **134.**) Pol en Tulp; 't welk door de presidenten Roeters Ernst en Geelvinck, op versoeck van Burgemeesteren, voorgedragen sijnde aen Schepenen, waren den gesyde Roeters, Willem Backer, Schaep ende van Neck van advys haer niet te uytten, tensij Burgemeesteren eens sullen sijn; Geelvink, Maerseveen, Capelle en Ranst namen in de voorstel van de dry Burgemeesteren behaegen. Den eersten

Februarij op de electie comende, sonder verder communicatiën der byder collegiën naerder gehoude, stemde Munter van Beuninge; Pancras volchde, doch Graef bracht daertege Vlooswijk, en alhoewel Valckenier wederom van Beuninge opsette, bequam Vlooswijck de meeste stemmen. Op de tweede omvraech wierp Pancras wederom op van Beuninge, daer Graef op stemde van de Pol, en had de meeste stemmen. Graef stemde voor de darde Tulp tot Burgemeester, daer Valckenier tegen wierp van Beuninge, maer de president van Schepenen syde Tulp, en bequam meede de meeste stemmen, soodat Jan van de Pol, Nicolaes Tulp en Cornelis van Vlooswijk door de meeste stemmen Burgemeesteren sijn geworden, niettegenstaende dat dry Burgemeesteren en vijf Schepenen in plaes van Vlooswijck tot van Beuninge waeren geëmporteert. Waren present vier Burgemeesteren, acht Schepenen (Geelvinck bleef absent), vijf Out-Burgemeesteren en negentien Out-Schepenen [1]).

(p. **135.**) De electie werd gedaen in de raetcamer. Burgemeesteren sitten aen de tafel, Schepenen aen de slinker sijde, daerop volgen Out-Burgemeesteren en Out-Schepenen. Den secretares staet aen de tafel, daerop lyt een schrijfschalie ofte lye, tinne com met water, sponcie, crijtpennen en droogeldoek. Den secretares doet het gebet:

> „Almogende Godt ende genadige Vader, schepper ende regeerder des hemels ende der aerde, een licht, alle blinthyt ende duysternisse der harten ende verstants alleen verdrijvende, die anders den menschen, ook door cracht uwes geestes wedergebooren, hier altijt noch aenhangt, als uw apostelen ende jongeren, nu soo hoochlijk van boven door uwen hyligen geest verlicht sijnde, in't verkiesen van haere medehelpers dannoch hebben bekent. Dewijle ghij altijt eenige uyt ten volcke hebt vercooren omme als overhyt ende uwe dinaers in desen de werelt te regeeren, de boose

---

1) Over al deze verkiezingen uitvoeriger in de bijlage, getiteld: „Magistraatsverkiezingen".

te straffen en de vroomen te beschermen, ende wij jegenwoordich in Uwe name vergaedert sijn om sulke te verkiesen, ende U alleen bekent is, wie sulck een hooge ampte de bequaemste ende getrousten sullen sijn, soo bidden ende roepen wij U aen, in den name en om dat bitter lijde uwes Soons Jesus Cristus, onsen Hylant, dat ghij onse harten sulx wilt verlichten ende onser aller affectiën door Uwe hylige geest sulx wilt regeeren ende drijven, dat wij alle besondere genegenhyt voor sooveel mogelijk terugge stellende (dewijle Uwe hylige geest ende wijshyt doch niet en woont in een boos harte, noch in een lichaem, der sonde in slavernije onderworpen), godtvresende, waerachtige, verstandige mannen ende de girichyt vijand sijnde, mogen verkiesen, denwelken wij U, o goedertieren Vader, dan genadelijcke bidden met Uwen hyligen geest sulx te willen begaven, dat sij alles in recht ende gerechtichyt mogen oordeelen, yder het sijne geven, ende in alle getrouwichyt regeeren, tot grootmakinge van Uwen hyligen naem, opbouwinge van de ware kerke Cristi, rust, vrede ende eenichyt van den burgeren ende inwoonders deser stede, ende alle anderen ende haerder sielen salichyt. Amen."

Het gebet gedaen, leest den secretares de extracten uyt de previlegiën, raeckende de electie der Burgemeesteren, staende in een [met] root leer overtrocken boek, daer die van de electie der XXXVI Raden, nominatie der XIIII[en] (p. **136.**) en het previlegie, door de Staeten van Hollant vergunt aen Burgemeesteren om Schepenen te kiesen, in staen. Uyt de gesyde electie is te sien wie de eerste stemt, te weeten de president van Burgemeesteren de eerste, de tweede Burgemeester werpt de tweede en de darde Burgemeester werp(t) de darde op, en werd alsoo yder mael omvraech gedaen tot het comt aen die de voorstel laest heeft gedaen.

De dry gemaekte Burgemeesteren, soo present sijn, nae gelukwenschinge, gaen in haer camer en kiesen uyt de dry afgaende, die dat jaer gedient hebben, een tot de vierde, dewelke de dry den eet afneemt.

Eet.

Dat sweert ghij, dat ghij goede poortermeesters [1]) ende beraeders van der stede wesen sult, der stede goederen [2]) ende renten bewaren sult als uwer selver goederen, deser stede poorteren weduwe(n) en wesen [3]) beschutten en beschermen sult metter stede hantvesten ende rechten naer uwer beste vermogen, ende dat niet te laeten om geenderhande saeke.

Dat u Godt alsoo helpe.

In bloet- en sijdmaechschap elkanderen te nae bestaende volgens de previlegie (die syt: Ende sooveele roert die electie van Burgemeesteren, die bij den Ouden raede ende Schepenen jaerlijx gedaen wort, en sullen voortaen in de electie derselver niet comen vader en soon, noch twee broeders, 't welck ook in affinityt geobserveert sal werden [4])), moet de jongste in eede den ouste wijke(n) op de electie; doch die in bedieninge sijn, werd gewoonelijk dat respect gelaten. Den 1sten Februarij 1661 deet den Heer van Polsbroeck die civilityt aen sijn broeder Andries de Graef, regeerende Burgemeester. Den eersten Februarij 1662 quamen (alsoo den eenen meende den anderen buyten de stadt te sijn) Jan Jacobsen Hinloopen en Jan

---

1) Het oudste eedsformulier, dat wij kennen (in Keurboek A, p. 56), heeft: „poirtmeesters". Over de vraag, of men Burgemeester dan wel Burgermeester moet schrijven, zie: Wagenaar, Amsterdam. III p. 287.

2) Het oudste eedsformulier heeft „der stede eer, gueden ende renten". Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. I p. 374 zegt, dat de eed der Burgemeesteren in de 17de en 18de eeuw luidde: „der stede goederen en renten te bewaren" enz., dezelfde lezing dus, die Bontemantel geeft. Ter Gouw verwijst daarbij echter naar Keurboek A, p. 56, waar men het oudste eedsformulier vindt, dat den straks genoemden tekst aangeeft.

3) Bedoeld wordt: „de weduwen en weezen van de poorteren dezer stede", blijkens Keurboek A, p. 56. De eedsformule drukt uit, waarin de oorspronkelijke werkkring van Burgemeesteren bestond, nl. in het beheer van de geldmiddelen en de eigendommen der stad, en de oppervoogdij over weduwen en weezen. Zie: Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. I p. 373.

4) Handvesten I p. 114

van Maerseveen, regeerende en Out-Schepenen, den eersten met den tweedens suster getrout [1]), in de camer; den andren siende gingen tegelijk buyten, en quam Hinloopen weder in en bleef op de electie, niettegenstaende Maerseveen de ouste in eede was. Ter selver tijt bleef Jacob Jacobsen Hinloopen, latende het respect aen sijn broeder, t'huys; alsoo deed Nicolaes van Loon aen sijn soon Willem (p. **137**.) A° 1663. Op de gewoonelijke verkiesinge van den jare 1668 absenteerde(n) Jan Munter ende Jan Blaeuw, ten opsichte haerder soonen Willem Blaeuw en Jan Munter de jonge. Maer Dirck Tulp, Out-Schepen, savons uyt Den Haech gecomen, liet 1668 [2]) smorgens weeten aen sijn swager Schepen Jan Six [3]), dat van meeninge was de electie bij te woonen; dat quam Six vremt voor, te meer op de groote cuyp was geweest, en daerdoor soude de kaert wacker connen verset werde. Doch Tulp excuseerde sich, dat van sijn swager Six niet was gekent. Bij resolutie van de Staten van Hollant in dato den 30sten September 1666 is verstaen, op elucidatie van't versoek van den Bri(e)l, dat de swagerschap met de doot van diegene, waerdoor deselve is gecontraheert, comt geëxtingeert te werde, sonder eenige onderschyt of van soodanige houwelijck kint ofte kinderen souden mogen sijn, en dat tegelijk als Scheepenen in Den Briel voorschreeven sullen mogen dienen. Of sulx alhier plaets heeft, volcht uyt het volgende: dat Rendorp en Hulft, nae het afsterven van den eerstens vrouw, dat een suster was van den tweeden,

---

1) Jan Jacobsz. Hinlopen was getrouwd met Leonora Huydekooper, een zuster van den in den tekst genoemden Jan Huydekooper (den Jonge), Ridder en Heer van Maarseveen. Zie: Herald. Bibliotheek 1873 p. 234.

2) De tekst heeft: 1667, maar op 1 Februari 1667 was Jan Six nog niet als regeerend Schepen bij de verkiezing van Burgemeesteren, daar hij juist op dien datum — na de verkiezing — voor de eerste maal tot Schepen benoemd werd. Het juiste jaartal 1668 wordt door Bontemantel genoemd in een margin. aant. van zijne Resol Raad II, 2. p. 861.

3) Jan Six was getrouwd met Margaretha Tulp. Dirk en Margaretha Tulp waren kinderen — Dirk uit het eerste, Margaretha uit het tweede huwelijk — van Dr. Nicolaas Tulp. Zie Herald. Biblioth. 1873 p. 236 en 237.

quamen den 1sten Februarij 1658 tegelijk op de electie voorschreve. Twee Heeren, die yeder een suster hebben getrouwt. werden uyt de verkiesinge niet gehoude, als Joores Jooresen Backer en Claes van Loon, die yder een dochter van van Veen tot Alckmaer hadden getrouwt en byde de vrouwen noch in levende lijve waeren, compareerden.

(p. **138.**) Burgemeesteren beëedicht sijnde, is een van de eerste werken, den Schout de brief in haer E. E. presentie te doen openen, daerin door de Burgemeesteren van den voorleeden jaer staen de seven Schepenen uyt de nominatie der XIIIIen geëligeert, volgens den octroye in date 22 December 1650, welck octroy te leesen is in de nieuwe gedruckte handvesten folio 122 [1]). Burgemeesteren kiese(n) de seven Scheepenen uyt de XIIIIen of bij stemm(inge) of lootinge of andere overeencominge. Op de maekinge der Schepenen den 28sten Januarij 1671 wiert Burgemeester Andries Graef gestadich door de andre dry Burgemeesteren Valkenier, Pancras en Munter overstemt, soodat nauwelijkx één uyt de veertienen conde becoome. Den 28sten Januarij 1669 stonden Valckenier en Vlooswijk op Geelvinck, en Outshoorn en Rynst op Dirck Tulp; yder persisteerde en bij lootinge wierd Geelvinck Schepen. De gesyde brief is als volcht:

Burgemeesteren ende regeerders der stadt Amsterdam.

Erntfeste, vroome, lieve, bijsondere,

Achtervolgende het previlegie bij den Edelen Grootmogende Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant (gegeven), omme uyt de veertien persoonen, bij den raedt op huyden genomineert, zeven gecooren te worden, dewelcke nevens de twee aenblijvende voor dit aenstaende jaar als Schepenen recht en justitie sullen administreeren, hebben wij daertoe geëligeert diegeene, welkers namen op't ingeslooten en bij ons onderteekende billjet uytge-
(p. **139.**) drukt staen. Lasten ende beveele(n) U. L. daeromme deselve persoonen, bij stavinge van den behoore-

1) In Noordkerk's Handvesten op p. 108-109.

lijke eet, in dienst te stellen naer ouder gewoonte. Waertoe ons verlaetende,

Erntfeste, vroome, lieve, besondere, beveelen u Godt almachtich.

In Amsterdam den 28sten Januarij 16..

Uwe goede vrinden

N. N.

Het opschrift:

Erntfeste, vroome, lieve, besondere N. N. Officier der stadt Amsterdam.

Soo Burgemeesteren uyt het billjet sien, dat een der Schepenen te nae bemaechschapt is met hare E. E., soo kiesen een ander uyt de genomineerde veertienen in de plaets. Of swagers, den een met des andren suster getrout, tegelijck mogen Burgemeester en Schepen sijn, is veelmaele in disput getrocken en geoordeelt van jae. Den 4den Maert 1670 is Jan Munter Burgemeester gemaekt in de plaets van Jan van Waveren, en alsoo getrouwt was met de suster van Schepen Geelvinck, vraechde Jan Blauw of het mocht bestaen, daerop den Schepen syde: soo het niet can bestaen, dat (hij) soude wijken. Burgemeester Valckenier graude Blaeuw stijf toe en syde: dat den Heer (p. **140.**) van Polsbroek Burgemeester en sijn sustersman Jan Bicker Schepen tegelijk in den jaere 1651 sijn geweest; dat het bij Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren doen is bedisputeert en verstaen, dat het mocht bestaen; dat in den jare 1600 Balthasar Appelman Burgemeester en Gerret Jacob Witsen Schepen sijn geweest, sijnde Witsen getrout met de dochter van Appelman, waer-[over in] dien tijt in den raed [swarich]yt gemaakt en verstaen (wierde), dat het niet was strijdende met de previlegiën, soodat Munter Burgemeester wiert en Geelvinck bleef Schepen. Men syt, dat geen exempelen sijn, dat seedert den jaere 1600 vader en behoutsoon tegelijck in die qualityten hebben gedient. In de veranderinge van den jare 1672 is van Beuninge Burgemeester en sijn susters man David de Willem Schepen door sijn Hoochyt tegelijk gemaekt. Ende dat het tweede meede bestaen can (dat veel naeder

in de sijdmaechschap is) toonen de exempelen van den jare 1675, als wanneer Pancras en Geelvinck Burgemeesteren en haer behouwtsoonen Francoys de Vick de jonge en Albert Bentes Schepenen sijn geweest; en 1678 van gelijke Burgemeester Hooft en Bambeek, die de dochter van Hooft heeft getrout.

(p. 141.) Het staet yeder vrij de previlegiën te bespeculeeren, doch het is seecker dat Burgemeesteren geen judicature, noch in't civiel noch crimineel hebben; staen alleen over capitale beschuldiginge, als gesyt, met adviseerende advysen; staen over alle bannissementen en verdere publique excecutiën. Men heeft gesien in de oproerige tijden van den jaere 1629 in't laeste van Januarij [1]), dat Burgemeesteren meede hebben geseeten van stats wegen over de vonnissen van Dr. Carel Leenaers, Pieter (van) Goethem, Albert Harmense Dingstee ende J(an) W(illemsz.) Boogert en ook Pieter Harke, waervan de dry eerste sijn publiq gebannen, en de twee laesten binnenscamers de stadt en jurisdictie een mijl in't ronde [2]) ontsyt, den eersten sijn leven lang gedurende, en de verdere eeniche getallen van jaeren en verdere straffen. De bannissementen, die niet verder gaen dan uyt de stadt en jurisdictie van dien een mijl in't ronde, en andere excecutiën binnenscamers werden gedaen ten overstaen van Schout en Schepenen. Burgemeesteren en Schepenen staen over het maeken van willekeuren, daer den Schout bovenaen sit en het eerste seggen heeft, oock over het aenstellen sommiger subalterne bancken van commissaressen, procureurs, notaressen, opsienders der draperijen en laekenhal, als van yder op sijn plaes werd verhandelt. En bijgevolch can soo naebemaechschap van Schout, Burgemeesteren en Schepenen, als boven gesyt, de gemeente geen hinder toebrengen, als het met de previlegiën be-

---

1) In den tekst staat abusievelijk: December. De „oproerige tijd" was December 1628; in het laatst van Januari 1629 werden Leenaartsz. c. s. gevonnist. Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 499—504.

2) Over de stads-mijlpalen of „uiterste palen der ballingen" vgl. een artikel van P. H. Witkamp in Amsterdamsch Jaarboekje 1888 p. 176—180; en B. H. Klönne, Amstelodamensia. p. 217—219.

staen can, doch blijven de opspraeck onderworpen, dat niet voor te comen is, alsoo het previlegie syt, dat soowel de XXXVI Raeden als oock de Oude Raeden en Scheepenen hen altoos wachten sullen te kiesen soo wynich ende luttel elckander bestaende, 't sij in consanguiniteit ofte affinityt, als sij meest sullen connen ofte mogen.

(p. 142.) De jongste Burgemeester in eede neemt de eerste dry maenden den dachvaert ofte vergaederinge van de Staeten van Hollant ende Westfrieslant waer, en vervolgens de afgaende presidenten van dry tot dry maenden, tensij anders daerin overeencomen, met sich nemende de Heeren, die twee jaren tot Burgemeesteren en Schepenen hebben gedient, soo de laeste Raden sijn [1]), ofte soodanige andere uyt de vroetschap als te rade werd,

---

1) In het derde deel van de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. (Gemeente-archief Amsterdam) wordt gezegd: „De eerste dachvaert (volgende in de eerste drie maenden) ter vergaderinge van de Staten van Hollant wort waergenomen bij de jongste of nieu aengecomen Burgemeester, tot sijn assistentie nemende eenige Out-Burgemeesteren of Schepenen of Raden, na haer of sijn goetduncken." Schaep — wiens aanteekeningen betrekking hebben op de eerste helft van de 17de eeuw, dus op het tijdvak, voorafgaande aan dat, waarvoor Bontemantels beschrijving van den regeeringsvorm geldt — vermeldt niet, zooals Bontemantel, dat tot de heeren, die mede gingen ter dagvaart, altijd behoorden: de afgetreden Burgemeester, die twee jaren achtereen dat ambt had bekleed, en de gewezen president en vice-president van Schepenenbank, die beiden ook twee jaren achtereen Schepen geweest waren. Om hen daartoe in de gelegenheid te stellen, werd den 31sten December 1654 in de vergadering van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren het volgende besluit genomen: „Is geresolveert dat men voortaen den praesident van Burgemeesteren alsmede beyde de praesiderende Schepenen, die twee jaeren achtereen gedient hebben, niet en sal het volgende jaer, gelijk voor desen, met eenige bedininge" (in de stad nl.) „laten beswaeren, maer van deselvigen, nae d'oude ordre, excuseren." (Resolutieboek van Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 72.) Doch den 2den Februari 1674 werd dit besluit vernietigd, „alsoo de ervarentheyt van volgende tijden heeft geleert, dat niet althoos met den dienst van de stad te compasseren is geweest, ende daeromme oock niet met een volkomene exactitude heeft konnen gepractiseert werden, ende alsnoch gelijcke occasie soude konnen voorkomen, dat de practique van die resolutie diende achtergelaten te werden." (Resolutieboek van Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 186 v°.)

welken Burgemeester het bestier heeft van stadts wegen in Den Haech, tenwaer den Heer, die dan presideert, ofte een der andere Burgemeesteren ter vergaederinge comt. In't laest van den jare 1669 sullende ter vergaderinge eenige militaire ampten begeven werden, is hetselfde door den raedt aen de Heren, gaende darwaers, gedefereert, wie dat gelieven van stadts wegen voor te drage. Van Beuninge ter dachvaert sijnde, is Vlooswijk, president van Burgemeesteren, gevolcht; den eersten meende, alsoo Burgemeester Riael was gestorven, sijn tour te wese ter dachvaert en (hem) de voorsittinge toequam; den tweede syde president te weese en bijgevolch de preseance te hebbe; den eersten, niet willende wijke, stond op en ging uyt de vergaderinge, twelk qualijk opgenomen werd en bij missive van Burgemeesteren versocht een keer te doen, waerover in Burgemeesterencamer veel te doen is geweest. Van Beuninge submitteerde en, nae weder vertro(c)ken was, is Vlooswijk gevolcht en sich ter eerste plaetse in de vergaederinge gestelt [1]). Den ondersittende Burgemeester, als gesyt, neemt de dachvaert waer, en soo een der dry (p. **143.**) andere Heeren om eenige stadts of particuliere saeken in Den Hae(c)h comt en sich ter vergaederinge laet vinden, sit, als gesyt, bovenaen. Den 16^{den} December 1670 was Burgemeester Valkenier volgens sijn tour ter dachvaert en Pancras, sijnde in Den Hae(c)h, compareerde mede ende sadt de eerste, doen Valkenier, daerop volchde den Out-Burgemeester Vlooswijk, Schepen Jannes Hudde, Bontemantel, Out-Schepen, en pensionares Hop. Daechs daeraen saten alsoo ter tafel; dat Hudde sat boven Bontemantel, hoewel de laeste ouder Raed was, comt uyt cracht van de resolutie, in de vroetschap genomen den

---

1) In Resol. Raad III, 1. p. 235 leest men over deze zaak nog 't volgende: „Comende de questie daer van daen, dat van Beuningen, alsoo Riael doot was, voor de tweede mael op den dachvaert was, ende Vlooswijck quaem meede op den dachvaert, alsoo soliciteerde voor een ..... om een hooge charge in de nieuwe wervinge, ende van Beuningen soliciteerde voor een andere. Vlooswijck, coomende in de vergaederinge, wierde van van Beuningen qualijck bejegent, soodat Vlooswijck opstont en ging wech".

21sten October 1653, daer verder in de verhandelinge van den raed van sal gesprooken werde.

Burgemeesteren, als de hoofden van den vroetschap, hebben de directie, beroepen deselve, stellen voor 't geen te verhandelen staet en resumeeren de resolutiën, als die door den secretares sijn geëxtendeert, als hiernae breeder, daer van den raedt wert gesprooken.

Als eenige commissiën ofte deputatiën van buyten aen dese regeeringe in poletique saeken comen, competeert hare E. E. en nimant anders de credentiën te aenvaerden en openen en audientiën te verleenen, doch met bepaelinge als verder sal gesyt werde, soo het hare Achtbaerheden belieft, sonder dat den raet verstaet haer sulx aen te matigen; maer indien, de propositiën gehoort, geraden vinden die in den raet te brengen, staet aen derselver wijse deliberatie, volgens de resolutie van den 8sten Maert 1639 in den raet genomen ende ter vergaderinge van hare Edelen Grootmogende omstandelijk overgelevert, (p. 144.) op een deductie der gedeputeerdens uyt de vergaederinge der Staten Generael, Raeden van Staeten en Gecommitteerde Raeden, klagende aen de Staeten van Hollant, dat Burgemeesteren deser stadt geen audientie in den raet hadden verstaen te verleenen, daer haere commissiën specialijk toe van Haere Hoochmogende lach die niet te openen, dan voor Burgemeesteren in den raet. Het tweede lit der deductie voorseyt van den raet syt aldus, antwoordende aen de gedeputeerden:

„Ende connen Burgemeesteren verklaeren, dat den raet eenparich heeft verstaen en goetgevonden, dat Uwen Ed. Mogende souden werden aengedient, hoe dat deser stede regeeringe soodanich is geconstitueert en altijt geobserveert wordt, dat aen Burgemeesteren, als hoofden van den raet, toebehoort die authorityt ende dat respect, dat de regeeringe in 't stuck van politie in alles bij hare Achtbaerhyt werd waergenomen ende gedirigeert; ende particulierlijk mede, als eenige commissiën ofte deputatiën van buyten aen dese stadt comen, dat het Burgemeesteren competeert en nimant anders, de credentiën te aenvaerde, deselve te openen ende audientie te verleenen, soo het hare Achtbaerheden belieft, sonder dat den raet deser

stadt verstaet haer sulx aen te matigen; maer indien Burgemeesteren, de propositie gehoort hebbende, geraden vinden daerop bij haer selven te disponeeren ofte anders aen den raet te communiceren, dat hetselve bestaet aen de authorityt ende discretie van hare Achtbaerhyt om daerin eens of anders te doen. Soodat Uwe Edele Mogende ten goede gelieft te nemen, dat naer deser stede costume ende regeeringe d'audientie, bij Uw Ed. Mogende versocht aen den raet en Burgemeestren tesamen, niet heeft connen werden toegestaen [1])."

Het antwoort der Burgemeesteren en Raeden op en tegens de propositie van sijn Hoochyt den Heere Prince van Oranje, mondeling gedaen den 30sten Juni 1650 ter vergaederinge van de Staeten van Hollant ende Westfrieslant, en op't versoeck deser stadts gedeputeerden schriftelijk overgelevert, syt aldus: „Ende hoewel haere Achtbaerheeden aen haer hadden de authorityt om omtrent het versoek van audientie bij haer selven te disponeeren, soo hebben haer Achtbaerheeden nochtans, tot haer meerder decharge, hierover met de vroetschap gedelibereert, ende met derselver advys ongeraeden gevonde sijn Hoochyt in de etc. etc. volle vroetschap audiëntie te verleenen etc. etc. [2])." Maar dat deselve eenich recht soude hebben om uyt crachte van deselve commissie van stadthouder in de respective vroetschappen te mogen compareeren, wort in het minste niet gerept, sulcx dat diesaengaende ook in't regart van den gouverneur ende capityn-generael moet nagecomen werden, 't geen tot noch toe, ten regard van een yder in't bijsonder, gebruykelijk is geweest, naementlijk soo deselve yetwes in de vroetschap te proponeeren heeft, sich eerst moet adresseeren aen de Heeren Burgemeesteren, om aldaer diesaengaende openinge te doen ende audiëntie te versoeken, denwelken oock toestaet te oordeelen, of de versochte audiëntie be-

---

1) Vgl. hierbij Wagenaar, Amsterdam. I p. 536—539, en Aitzema, Saken van Staat en Oorlogh. II p. 592—602. Aitzema heeft op p. 598—602 de deductie, waarvan Bontemantel een extract meedeelt, afgedrukt. De tekst bij Aitzema is echter niet nauwkeurig.

2) Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 555—556.

hoort toegestaen te worden (alsoo alle saeken niet en staen tot kennisse van de vroetschap), ende soo niet, moet (p. 145.) dienthalven nemen patientie, sonder eenige offentie van klynachtinge, alsoo Burgemeesteren sulk recht alleen is competeerende. Welken saeken van den jaeren 1639 ende 1650 omstandelijck sijn te leesen in de Historiën van Liewe van Aytsma als ook in sijn Herstelde Leeuw, waerdich, ja nootsaekelijck van alle Heeren met opmerkinge doorsien te werde, en voornaementlijck de wederlegginge van haere Edele Grootmogende tegen de redenen en motiven van sijn Hoochyt, soo ten regarde van't vangen eeniger Heeren (als de) besendige aen de leden van Hollant en belegeren van Amsterdam, welcke wederlegginge is gecomfiermeert bij de resolutie van haer Edele Grootmoogende, 2 Augusti 1653 genomen, van geen audiëntie, als daerin uytgedruckt staet, bij de ordre van de ridderschap nochte oock bij de vroetschappen van de steden sal werden vergunt. De resolutie in dato 28 November 1662 syt aldus:

„Nochmaels geresolveert en vastgestelt, gelijk bij de Heeren edelen ende steeden eenparichlijk vastgestelt werd mits desen, dat noch aen gedeputeerden van de Heeren Staeten Generael, nocht aen gedeputeerden[1]) van d'een ofte andere provintie in't parteculier, nochte aen eenige ministers van andere coningen, republiquen, princen, staeten ofte steden, bij de ordre van de ridderschap nochte oock bij de vroetschappen van de steden audiëntie sal werden vergunt over saeken, den gemeenen staet van de landen betreffende ofte daertoe reflectie hebbende, ende waerop de deliberatie specteert tot dese haer Edele Grootmogende staetsgewijse vergaederinge etc. etc.; en sal de resolutie aan de ridderschap en respective steden bij missive etc. etc., (ten einde) sij luyden, soo haest als sij in ervaringe sullen comen, dat soodanich addres over sulcke saeken geschiet (daerop de premier ofte president-burgemeester, alvorens de versochte convocatie van de ridderschap ofte vroetschap te doen, de versoeckers haer klaerlijk sal doen

---

1) Resol. Holl. 28 Nov. 1662 heeft in plaats van gedeputeerden: „Gecommitteerde Raaden."

expliceren), de gemelde versoekers aenstonts ende sonder eenich uytstel sullen hebben af te wijsen, ende haer, mitsgaeders de saeke, te addresseren en renvoyeren aen dese vergaederinge, sonder deselve versoekers nae become kennisse als bove, tot eenige audiëntie of communicatie in de haere te admitteren."

Volgens welcke resolutie Burgemeesteren in de voorseyde authorisatie van audiëntie te verleenen werden bepaelt als gesyt.

Van dat sijn Hoochyt in den jaere 1672 audiëntie in den raet heeft gehadt, ende 't gepasseerde der gedeputeerden van Rotterdam, wegens de erfgenamen van Hugo de Groot, sal hiernae, daer van de audiëntie in den raedt wert gesprooken, breeder gehandelt werde.

Of Burgemeesteren op resolutie van haere Edele Grootmogende, daerbij alle de leeden werden gelast een keer te doen nae haere principaelen om een voorstellinge, bijgebracht tot eenparichyt, uyt te werken, schuldich sijn (die) in den raet te brengen, is gesien een exempel, als: in den jaere 1670 is veel te doen geweest over de sessie van sijn Hoochyt in de Raet van Staeten, of soude hebben een adviseerende of concludeerende stem. Den raetpensionares de Wit, ingevolche van het thiende artykel sijner instructie, die syt, dat sal hebben te laboreeren in alles, ende voornaementlijk in deliberatie van gewicht, de leeden te brengen ende te disponeeren tot de meeste eenparichyt, had ontworpen een concept-conciliatoir, met advys van den pensionares Fagel van Haerlem en van Beuninge, die te gelijck in't logement van deeser stadts gedeputeerde met den Heer Burgemeester Pancras daer-
(p. 146.) over hebben gesprooken, ten bijwesen van den pensionares Hop, en daertoe geïnduceert (gelastende Bontemantel en Corver, bij forme van versoek, te willen soolang in den thuyn gaen wandelen, niettegenstaende mede gedeputeerdens ter dachvaert waren), welk concept behelsde een concludeerende stem met eenige modificatiën. Welk concept, den 20sten Mey naer de middach ter vergaederinge gebracht, alle de leeden smaekelijk was voor haer in't parteculier, maer den eenen dus en den anderen soo gelast, wierd, als gesyt, geresolveert een keer

nae haren principalen te doen en alle debvoiren aen te wenden, om den 23sten Mey derselver advysen in te brenge. Doch Hoorn syde, (dat sij) al soo veer afgelegen sijn en (dat in de haere) over saeken van sijn Hoochyt niet can geresolveert werden, tensij acht dagen van te vore den raedt daervan verwitticht is. Alle de leeden vertro(c)ken al juychende nae hare principalen, ende nimandt twijffelde aen het succes. De Heeren Pancras en Hop reeden nae Amsterdam, doch bij Burgemeesteren Graef, Valckenier en Munter comende, vonden haer anders gesint, ende dat niet nodich oordeelden den raedt daerover te vergaren, alsoo alreede van stadts wegen was geresolveert in te brenge, gelijk was gedaen, de introductie te doen met een concluderende stem, sonder modificatie, en uyt de missive 18 Mey deses jaers aen de gedeputeerdes ter dachvaert geschreve door Burgemeesteren, alsoo in de brief van de vroetschap niet wert gemelt [1]). Hetwelck den pensionares Hop aenstonts par mis- (p. 147.) sive aen Fagel heeft gecommuniceert, die 'snachs ten elf euren 'tselfde aen Van Leeuwen, Burgemeester tot Lyden, heeft geschreven, dat (dese) smorgens in de vergaederinge particulierlijk communiceerde aen den raedpensionares. Snaemiddach quamen de Heeren Hooft, gecommitteerde in de Gecommitteerde Raeden, en Corver den Ruwaert van Putten en den raedpensionares in't gemoet; den laeste syde: „het staet tot Amsterdam niet wel," daerop Corver syde: „dat is onmogelijck om te weten, alsoo den raedt desen morgen eerst daerover can delibereeren," en dat niet twijffelde aen goede resolutie, daer den raetpensionares wederom op syde: „het staet in u stadt niet wel, en daer connen brieven over Haerlem en Lyden afgesonden werden," en schyde(n) soo van den andren. Pancras en Hop in Den Haech comende, waren verwon-

---

1) In dezen zin moet tusschen „modificatie" en „en uyt de missive etc." iets zijn weggevallen. Bontemantel zal waarschijnlijk het volgende bedoeld hebben: Burgemeesteren vonden niet noodig den raad daarvoor bijeen te roepen, alzoo van stads wegen reeds een besluit was genomen; en zij meenden, dat dit reeds duidelijk was gebleken uit hunne missive van 18 Mei ll.

dert, dat haer last, alleen van Burgemeesteren [1]), bekent was, en syde den eersten van geen schrijve te wete; doch Hop syde sijn E. E., dat het waer was, en wierde versocht tselfde voor de andere Heeren ter dachvaert te secreteeren. Naderhant quam in't licht, dat den brief aen Fagel was geconcipieert op't Oost-Indische huys door Valkenier en geschreven door den pensionares Hop, sonder den raet daerin te kennen.

(p. **148.**) Mede sijn een der eerste affaires van Burgemeesteren haer gedachten te laeten gaen over het stellen der commessaressen van de subalterne banken, soo die alleen en met Schepenen besorgen; die alleen stellen sijn: tresoriers, weesmeesteren, tresoriers-extreordenares, reekenmeesteren, wisselbank, bank van leeninge en axcijsmeesteren. De bancken der judicature sal van gesproocken werden in't verhandelen van Scheepenen.

1. Tresoriers.

Hebben het besien van stadts finantiën, gebouw, huysen, landen en verder administratie daervan afhangende, op ordre van Burgemeesteren en, van gewichte sijnde, op resolutiën van den raedt; worden gewoonelijk of meest aengestelt uyt Out-Burgemeesteren, en pleegen van voor veel jaren twee te sijn, doch sijn Burgemeesteren den 22sten Juni 1663 bij den raed geauthoriseert, het getal soodanich te vermeerderen, als nae de meenichfuldige lasten [2]) oordeelen sullen dienstich te sijn; waerop den 27sten derselver maend bij de Heeren Courtenhoef en Witsen sijn gevoecht Hooft en Valkenier [3]), die te wegen hebben gebracht, dat Burgemeesteren den 11den September

---

1) „Alleen van Burgemeesteren" beteekent hier: die hun alleen door Burgemeesteren gegeven was.

2) Deze waren het gevolg van den in 1658 aangevangen nieuwen uitleg van de stad, waarmede men toen nog druk bezig was. Over „De uitbreiding van Amsterdam in de zeventiende eeuw" schreef de Heer D. C. Meyer Jr. een belangrijk artikel in Amsterd. Jaarboekje 1888 p. 137—165.

3) Naar deze opgave heeft men dus aan te vullen de lijst van Thesaurieren-ordinaris bij: Wagenaar Amsterdam. III p. 372.

desselven jaers bij den raedt sijn gevolmachticht een boekhouder aen te stellen, en hebben daertoe vercoore Jan Peterson, op een tractement van vijftien hondert guldens, (p. 149.) dat den 28sten Januarij 1668 bij den raedt is verhoogt tot achtien. Den Heer van Polsbroek den 4den Mey 1664 gestorven sijnde, sittende in de tresory, hebben de Burgemeesteren geen in de plaets gestelt, maer den 12den Januarij 1665 [1]) den raedt in bedencken gegeven, alsoo de swaerste wercken sijn afgedaen, of het bij de dry sullen laten of den vierde daerbij stellen, waerop sijnde gedelibereert is verstaen, dat dry Heeren het werk wel afconnen, alsoo van den secretares Cornelis de Vries, den penningmeester Hartman Hartmansen en boekhouder Peterson, dat naerstige mannen sijn, werden bedient, neffens den klerck Popagroen. Den penningmeester tot betalinge der dagelijxse wercklieden ontfangt de gelden daertoe op tresory, op ordre van Burgemeesteren; de reeckeninge daervan gedaen sijnde, brengen die op de reeckencamer, neffens de documenten [2]). Doen jaerlijx

---

1) De tekst heeft 28 Januari. De juiste datum, 12 Januari, blijkt uit een aanteekening over de vroedschapsvergadering van dien dag in Resol. Raad II, 2. p. 87—88.

2) Over deze rekening vond ik de volgende aanteekening in Resol. Raad I, 1. p. 21: „Uytgift der penninckmeester Voskuyl van den eersten May 1652 tot den laesten Juli desselven jaers, volgens sijn reeckeninge aen reeckenmeesters overgelevert.

Aen hout	ƒ	25549—	9— 4
Kalck en steen	„	19388—	7— 8
Straetsteenen	„	2266—	9— 0
Sant en soeden	„	2378—	5— 8
Ambachten	„	36615—	14—12
Arbytsloon	„	86823—	5— 6
Schrijven	„	58—	10— 0
	ƒ	173080—	1— 6

Ik neem deze aanteekening op, omdat de uitgaven „ten behoeve deser stede fabryck" in de stadsrekeningen gewoonlijk in een totale som voorkomen. Bij de beoordeeling van bovenstaande rekening houde men verder in het oog, dat men in 1652 bezig was met den bouw van het nieuwe stadhuis. Het totaal bedrag der uitgaven van het fabriekambt in dat jaar was ƒ 672772—15—14. Zie: Kroon, Het stadhuis van Amsterdam. p. 124, waar het bedrag der uitgaven van het fabriekambt wordt meegedeeld voor de jaren 1647—1665

reeckeninge, eerst in't vertrek van Burgemeesteren, in volgende maniere: den Schout sit bovenaen, Burgemeesteren en Schepenen aen de rechtersijde en de Burgemeesteren en Tresoriers van den voorleeden jare, daer de reeckeninge door werd gedaen, aen de slinkersijde van de tafel [1]); den secretaris doet, geseeten sijnde, door den clerk een grosse van de te doene reeckeninge yder ter hande stellen, leest den ontfang en daernae den uytgifte; den voorsittende Schepen siet de quitantiën van den uytgifte distinktelijk nae; den Schout, nae het opnemen van de reeckeninge, vraecht in ordre, of ook eenige (p. 150.) becommeringe daerop te maken is. In gevallen van neen, werden de Heeren rendanten bedanckt en de grossen en verantwoorde documenten door den clerk weder gebracht ter tresory, welken clerck de Heeren voor het overstaen der reeckeninge ter handen stelt $6^1/_2$ stuyvers [2]). Op deselve wijse werd de reeckeninge gedaen eenige dagen daernae in de open vierschaer, ten aenhooren van yder, die hem daeraen laet gelegen wesen; in de Sondachpredicatie voor de middach, voor het doen van de reeckening, werd de gemeente bekent gemaeck den dach en tijt, wanneer die opentlijk sal gedaen werden. En dit is de reeckeninge, die Burgemeesteren jaerlijx gehouden sijn te doen [3]).

1) Resol. Raad III, 1. p. 98 geeft de volgende, van de hierboven meegedeelde een weinig verschillende voorstelling van de rangzitting op de jaarlijksche rekening en verantwoording van thesauriers: „Den Schout sit bovenaen; aen sijn slinckerhant sitten regeerende Burgemeesteren ofte een derselve, dan Burgemeesteren van het voorgaende jaer en dan de Tresoriers van het voorgaende jaer. Aen den rechterhant van den Schout sitten de regeerende Scheepenen. Den secretaris sit nae de Tresoriers".

2) Resol. Raad III, 1. p. 98 heeft: „En becomt yder Burgemeester en Scheepen presentiegelt, dat Scheepenen in haer sackje smijten en den Schout steeckt het in sijn eygen sack".

3) Behalve deze stads-rekeningen (op het gemeente-archief te Amsterdam aanwezig, te beginnen met die van het jaar 1531) staan ons voor het tijdvak 1570—1663 ook de rapiamussen van Thesauriers-ordinaris ten dienste. Aanvankelijk was dit de naam van het boek, waarin de klerk ter thesaurie — den boekhouder van de stad zou men hem kunnen noemen — alle inkomsten en uitgaven opteekende; van dit boek werd een net afschrift gemaakt, om als „rekeninge, bewijs ende reliqua" te worden gelezen bij de openbare rekening en verantwoording.

Het incomen der stadt op tresory bestaet uyt stadts-accijsen, winste van de bank van leeninge en wisselbank,

Zie: Ter Gouw, V p. 318 en 319, waar tevens opmerkzaam wordt gemaakt op een zonderlinge fout van Dr. P. Scheltema, die in zijn Inventaris van het Amsterdamsche Archief, III p. 37, noot 1 schreef: „De rapiamussen zijn afschriften van de stads-rekeningen, welke de thesaurieren voor zich zelven of tot eigen gebruik gemaakt hebben," terwijl juist de stads-rekeningen afschriften zijn van de rapiamussen. Indien de Heer Ter Gouw zijn onderzoek nog had voortgezet na de 16de eeuw, zou het hem gebleken zijn, dat bovendien in het midden der 17de eeuw de stads-rekeningen niet langer afschriften van de rapiamussen genoemd kunnen worden. Ik heb de stads-rekeningen van 1653—1672 en de rapiamussen van 1653—1663 nagegaan en met elkaar vergeleken. Daarbij bleek mij, dat in het genoemde tijdvak de stads-rekeningen zeer globaal zijn opgesteld, terwijl in de rapiamussen een gedetailleerde opgave van de verschillende posten voorkomt. Zij zijn dan ook, met de resolutieboeken en overleveringen van Thesauriers-ordinaris, de beste bron voor elk, die zich op de hoogte wil stellen van de stedelijke administratie. Met het jaar 1663 houden zij echter op, omdat toen een ander stelsel van boekhouding ter thesaurie werd ingevoerd, nl. met grootboek, memoriaal, journaal en weddeboek, zoodat na het genoemde jaar het onderzoek veel lastiger wordt. Ondanks de verschillende documenten, die ons ten dienste staan, blijft het bizonder moeielijk achter het geheim der stedelijke administratie te komen. In zijne „Voorlezingen over de geschiedenis der finantiën van Amsterdam", p. 32—35 gaf Mr. H. J. Koenen reeds te kennen, dat er in de 17de eeuw geen sprake was van eenheid in het beheer der stedelijke geldmiddelen; dat bij de jaarlijksche verantwoording niet alles verantwoord werd, en dat Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren gemakkelijk afzonderlijke kassen konden houden ter voorziening in buitengewone behoeften. Wijlen de archivaris van Amsterdam Mr. N. de Roever deelde mij in der tijd mede, dat men zelfs niet kan ontdekken, waar het geld voor 's werelds achtste wonder vandaan is gekomen; in Kroon's Stadhuis van Amsterdam zijn alle posten verzameld, maar de geheele waarheid leert men er op verre na niet uit kennen. „De administratie van voorheen", zoo schreef hij, „is zeer duister voor allen, behalve voor hen, die in het Burgemeesters-gestoelte zaten".

Het voorlezen van de rekening in de open vierschaar gaf aan hen, die er naar kwamen luisteren, de gelegenheid om zich althans eenigszins op de hoogte te stellen van de stedelijke financiën, zoolang de stads-rekeningen een getrouw afschrift van het rapiamus, en dus vrij uitvoerig waren. Trouwens, in 1565 werd al geklaagd, dat de rekening en verantwoording „soo haestelicken ende duysterlicken" geschiedde, dat er weinig van te verstaan was. (Ter Gouw VI p. 53.) In het midden der 17de eeuw echter was het voorlezen van de rekening geheel een formaliteit geworden, daar zij toen een extract van het rapiamus was.

gecofte-poorters- en portiersgelt, huer der landen, huysen en erven, de halve verpondinge (nae de 4 jaeren vrijdom) der nieuwe getimmeren, totdat veertien jaeren gebout sijn [1]).

[2]) Axcijsen	A° 1665	A° 1666
Beestiael	*f* 24000—0	*f* 22000—0
Waech	„ 75900—0	„ 68500—0
Wijnen	„ 50500—0	„ 48500—0
Fortificatiewijnen. . .	„ 24200—0	„ 22500—0
Uytslach (van) wijn, olie en asijn	„ 9100—0	„ 7500—0
Brandewijnen	„ 10800—0	„ 9200—0
Buyten de fortificatie bier, asijn	„ 8900—0	„ 9700—0
't Gemael	„ 43000—0	„ 42500—0
Turf en coolen . . .	„ 37200—0	„ 35000—0
Branthout . . . . ,	„ 4125—0	„ 4125—0
	f 287725—0	*f* 269525—0

Den axcijs der bieren, asijn ende granen, dat door de Heeren axcijsmeesteren werd ontfangen, beloopt jaerlijx omtrent twee-hondert-vijftich-duysent guldens, als, daer van axcijsmeesteren wert geschreeve, is te leesen.

Den uytgift der tresory bestaet in wedden, dachgelden, tractementen, pampier, pennen en was, turf, hout, caersen, timmeren, maeken en breeken etc. etc.

---

1) Een uitvoerige opgave van de posten, waaruit „het incomen ende den uytgift" van Thes. Ordin. bestond, vindt men in mijne bijlage N°. 4. Wat Bontemantel boven in den tekst vermeldt, is zeer onvolledig.

2) Niet alle stedelijke accijnsen, die verpacht werden, zijn in bovenstaande opgave opgenomen. Een volledige lijst daarvan vindt men bij Domselaer, Boek IV, p. 184. Aan Bontemantels Civ. en Judic. Aant. I p. 534 ontleen ik nog de volgende getallen van de opbrengst eeniger accijnsen in 1658 en 1659. (De juistheid daarvan is mij gebleken door vergelijking met het rapiamus van Thes. Ordin. De in den tekst genoemde getallen van de opbrengst der accijnsen in 1665 en 1666 heb ik niet gecontroleerd, omdat er in de stads-rekeningen niets over staat, en de rapiamussen met 1663 ophouden. Misschien had ik ze kunnen vinden met behulp van grootboek, memoriaal en journaal, maar dat zou een zeer tijdroovend onderzoek gevorderd hebben. Trouwens, men

(p. 151.) Is in den jaere 1653 geweest *f* 2156499—2— 0
„ „ „ „ 1658 „ [1]) „ 2393726—4—11
„ „ „ „ 1667 „ [2]) „ 2950022—9—14

---

behoeft de juistheid van Bontemantels getallen niet te wantrouwen: op een enkele uitzondering na, bleken alle, die ik kon controleeren, juist.)

„Verpachtingen gedaen den 28sten April A° 1659 van des stads pacht.

	A° 1658	A° 1659
De waeg	*f* 68500	*f* 69500
Laken en canefas	„ 40	„ 30
't Gemael	„ 42500	„ 44800
Granen in sacken en tonnen	„ 107	„ 75
Buyten-bieren en asijn	„ 25000	„ 26000
Branthout	„ 4500	„ 4520
Bicsteen	„ 3200	Voor de bicsteen wiert dit jaer niet of weynich gebooden, soodat de H. H. Tresoriers daerover bij monde accorderen sullen."

Commelin, Beschrijving van Amsterdam. II p. 631 bericht, dat de stadsaccijns van de waag in 1663 *f* 92000 opbracht.

1) Volgens Resol. Raad II, 1. p. 382 bedroegen daarvan „de militie-oncosten en dependentie omtrent 92 duysent guldens" (het juiste cijfer van dezen post, gewoonlijk vermeld als „artillery" is, volgens het rapiamus van 1658, *f* 94032—19), „de timmerage omtrent 690 duysent guldens" (rapiamus 1658: „deser stede fabryck *f* 697300"), „de tractement van vremde Vorsten en Ambassadeurs omtrent 23 duysent guldens, daeronder andere maeltijden gereeckent sijn".

2) In Resol. Raad III, 1. p. 98—99 worden de volgende posten genoemd, de 5 eerste van uitgaven, de 2 laatste van inkomsten in het jaar 1667. Zij stemmen overeen met de getallen, genoemd in de stadsrekening van 1667.

1667. „De wedde van de stadt (jaarwedden van magistraten en ambtenaren) . . . . . *f* 124670—19— 8
maeltijden en dachgelden (met „dachgelden" wordt bedoeld: presentie-gelden en vergoeding van reiskosten) . . . . . „ 21634—19— 8
pampier, was en pennen . . . . . „ 4897— 4— 0
turf, hout en caersen . . . . . „ 19998—16— 8
timmeren en daeraen dependeerende saecken. „ 524119— 0— 0

de poortersgelden van incoop (de gelden dus, inkomende van hen, die 't poorterschap kochten) *f* 22900— 0— 0
stads-accijs van bieren, asijn en graenen" . „ 253412—17— 0

In den tekst, hierboven, noemt Bontemantel het bedrag van *f* 2950022—9—14 als de *uitgave* van het jaar 1667, en in Resol. Raad

Ten opsicht der wijtluchtige uytlegginge van de stadt en ommetrek van dien, het bouwen van't stadthuys, de collonie der Zuytrivier in Nieuw-Nederland [1]) en incoop der granen in abondante tijden, sijn oorsaek dat veel gelt hebben moeten op intrest lichten, werdende voornaementlijk in den jare 1672, op voorstel van Burgemeesteren, in den raedt daertoe geconsenteert [2]). Den 29sten No-

---

III, 1. p. 98 en 99 als de *ontvangst*. Dit wordt hierdoor verklaard: in de stads-rekeningen is het bedrag van ontvangsten in zeker jaar altijd gelijk aan het bedrag der uitgaven, doordat bij de ontvangsten gerekend wordt het saldo, dat Thes. Ord. van het vorige jaar hebben overgedragen, en bij de uitgaven het saldo, dat Thes. Ord. van het jaar, waarover rekening gedaan wordt, ter hand stellen aan Thes. Ord. van het volgende jaar. Het juiste bedrag van de ontvangst in 1667 verkrijgt men, door van de eindsom *f* 2950022—9—14 af te trekken het saldo van 1666, dat *f* 137832—15—0 bedraagt. Zoo blijft, als de eigenlijke ontvangst van 1667, over: *f* 2812189—14—14. Het juiste bedrag van de uitgaven in 1667 verkrijgt men, door van de eindsom *f* 2950022—9—14 af te trekken het saldo, dat overgedragen wordt aan Thes. Ord. van het volgende jaar, nl. *f* 127889—11—4. Als de eigenlijke uitgave van 1667 blijft dan over: *f* 2822132—18—10. In de statistiek van ontvangsten en uitgaven der stad Amsterdam in het tijdvak 1594—1753, die men aantreft bij Mr. H. J. Koenen, Voorlezingen over de geschiedenis der finantiën van Amsterdam. p. 121—125, is van de uitgaven steeds het saldo afgetrokken, maar niet van de ontvangsten. Uit die statistiek kan men dus niet opmaken, of in zeker jaar de uitgaven grooter waren dan de ontvangsten. Zoo heb ik boven aangetoond, dat in 1667 de ontvangst *f* 2812189—14—14 en de uitgave *f* 2822132—18—10, dus meer, bedroeg. In de statistiek van Mr. Koenen bedragen de ontvangsten echter meer dan de uitgaven, omdat hij er het saldo van het vorige jaar bij telde.

1) Over de kolonie aan de Zuidrivier vgl. van Rees, Geschiedenis der Nederlandsche volkplantingen in Noord-Amerika. p. 113 sqq. — en Wagenaar, Amsterdam. I p. 594 en 595. Wagenaar haalt op die plaats de vroedschapsresolutiën aan, waarbij besloten werd tot geldleeningen ten behoeve van de kolonie in Nieuw-Nederland.

2) Herhaaldelijk komen in de vroedschapsvergadering aanvragen van Thes. Ord. om geld te mogen opnemen, in behandeling. Ik schrijf daarvan, ter karakteriseering, de volgende af:

3 October 1657.

„Burgemeesteren hebben den raet gecommuniceert, dat Tresoriers haere Achtbaerheeden hadden aengedient, dat door het maecken van het santpat op Gouda ende andere swaere oncosten, haer cas vernoot-saeckt is om assistentie te spreecken. Waerop gedelibereert sijnde, is

nae haren principalen te doen en alle debvoiren aen te wenden, om den 23sten Mey derselver advysen in te brenge. Doch Hoorn syde, (dat sij) al soo veer afgelegen sijn en (dat in de haere) over saeken van sijn Hoochyt niet can geresolveert werden, tensij acht dagen van te vore den raedt daervan verwitticht is. Alle de leeden vertro(c)ken al juychende nae hare principalen, ende nimandt twijffelde aen het succes. De Heeren Pancras en Hop reeden nae Amsterdam, doch bij Burgemeesteren Graef, Valckenier en Munter comende, vonden haer anders gesint, ende dat niet nodich oordeelden den raedt daerover te vergaren, alsoo alreede van stadts wegen was geresolveert in te brenge, gelijk was gedaen, de introductie te doen met een concluderende stem, sonder modificatie, en uyt de missive 18 Mey deses jaers aen de gedeputeerdes ter dachvaert geschreve door Burgemeesteren, alsoo in de brief van de vroetschap niet wert gemelt [1]). Hetwelck den pensionares Hop aenstonts par mis- (p. 147.) sive aen Fagel heeft gecommuniceert, die 'snachs ten elf euren 'tselfde aen Van Leeuwen, Burgemeester tot Lyden, heeft geschreven, dat (dese) smorgens in de vergaederinge particulierlijk communiceerde aen den raedpensionares. Snaemiddach quamen de Heeren Hooft, gecommitteerde in de Gecommitteerde Raeden, en Corver den Ruwaert van Putten en den raedpensionares in't gemoet; den laeste syde: „het staet tot Amsterdam niet wel," daerop Corver syde: „dat is onmogelijck om te weten, alsoo den raedt desen morgen eerst daerover can delibereeren," en dat niet twijffelde aen goede resolutie, daer den raetpensionares wederom op syde: „het staet in u stadt niet wel, en daer connen brieven over Haerlem en Lyden afgesonden werden," en schyde(n) soo van den andren. Pancras en Hop in Den Haech comende, waren verwon-

1) In dezen zin moet tusschen „modificatie" en „en uyt de missive etc." iets zijn weggevallen. Bontemantel zal waarschijnlijk het volgende bedoeld hebben: Burgemeesteren vonden niet noodig den raad daarvoor bijeen te roepen, alzoo van stads wegen reeds een besluit was genomen; en zij meenden, dat dit reeds duidelijk was gebleken uit hunne missive van 18 Mei ll.

dert, dat haer last, alleen van Burgemeesteren [1]), bekent was, en syde den eersten van geen schrijve te wete; doch Hop syde sijn E. E., dat het waer was, en wierde versocht tselfde voor de andere Heeren ter dachvaert te secreteeren. Naderhant quam in't licht, dat den brief aen Fagel was geconcipieert op't Oost-Indische huys door Valkenier en geschreven door den pensionares Hop, sonder den raet daerin te kennen.

(p. 148.) Mede sijn een der eerste affaires van Burgemeesteren haer gedachten te laeten gaen over het stellen der commessaressen van de subalterne banken, soo die alleen en met Schepenen besorgen; die alleen stellen sijn: tresoriers, weesmeesteren, tresoriers-extreordenares, reekenmeesteren, wisselbank, bank van leeninge en axcijsmeesteren. De bancken der judicature sal van gesproocken werden in't verhandelen van Scheepenen.

1. Tresoriers.

Hebben het besien van stadts finantiën, gebouw, huysen, landen en verder administratie daervan afhangende, op ordre van Burgemeesteren en, van gewichte sijnde, op resolutiën van den raedt; worden gewoonelijk of meest aengestelt uyt Out-Burgemeesteren, en pleegen van voor veel jaren twee te sijn, doch sijn Burgemeesteren den 22sten Juni 1663 bij den raed geauthoriseert, het getal soodanich te vermeerderen, als nae de meenichfuldige lasten [2]) oordeelen sullen dienstich te sijn; waerop den 27sten derselver maend bij de Heeren Courtenhoef en Witsen sijn gevoecht Hooft en Valkenier [3]), die te wegen hebben gebracht, dat Burgemeesteren den 11den September

1) „Alleen van Burgemeesteren" beteekent hier: die hun alleen door Burgemeesteren gegeven was.

2) Deze waren het gevolg van den in 1658 aangevangen nieuwen uitleg van de stad, waarmede men toen nog druk bezig was. Over „De uitbreiding van Amsterdam in de zeventiende eeuw" schreef de Heer D. C. Meyer Jr. een belangrijk artikel in Amsterd. Jaarboekje 1888 p. 137—165.

3) Naar deze opgave heeft men dus aan te vullen de lijst van Thesaurieren-ordinaris bij: Wagenaar Amsterdam. III p. 372.

desselven jaers bij den raedt sijn gevolmachticht een boekhouder aen te stellen, en hebben daertoe vercoore Jan Peterson, op een tractement van vijftien hondert guldens, (p. 149.) dat den 28sten Januarij 1668 bij den raedt is verhoogt tot achtien. Den Heer van Polsbroek den 4den Mey 1664 gestorven sijnde, sittende in de tresory, hebben de Burgemeesteren geen in de plaets gestelt, maer den 12den Januarij 1665 [1]) den raedt in bedencken gegeven, alsoo de swaerste wercken sijn afgedaen, of het bij de dry sullen laten of den vierde daerbij stellen, waerop sijnde gedelibereert is verstaen, dat dry Heeren het werk wel afconnen, alsoo van den secretares Cornelis de Vries, den penningmeester Hartman Hartmansen en boekhouder Peterson, dat naerstige mannen sijn, werden bedient, neffens den klerck Popagroen. Den penningmeester tot betalinge der dagelijxse werckliedeu ontfangt de gelden daertoe op tresory, op ordre van Burgemeesteren; de reeckeninge daervan gedaen sijnde, brengen die op de reeckencamer, neffens de documenten [2]). Doen jaerlijx

1) De tekst heeft 28 Januari. De juiste datum, 12 Januari, blijkt uit een aanteekening over de vroedschapsvergadering van dien dag in Resol. Raad II, 2. p. 87—88.

2) Over deze rekening vond ik de volgende aanteekening in Resol. Raad I, 1. p. 21: „Uytgift der penninckmeester Voskuyl van den eersten May 1652 tot den laesten Juli desselven jaers, volgens sijn reeckeninge aen reeckenmeesters overgelevert.

Aen hout	. . . . .	ƒ	25549—	9— 4
Kalck en steen	. . . . .	„	19388—	7— 8
Straetsteenen	. . . . .	„	2266—	9— 0
Sant en soeden	. . . . .	„	2378—	5— 8
Ambachten	. . . . .	„	36615—	14—12
Arbytsloon	. . . . .	„	86823—	5— 6
Schrijven	. . . . .	„	58—	10— 0
		ƒ	173080—	1— 6

Ik neem deze aanteekening op, omdat de uitgaven „ten behoeve deser stede fabryck" in de stadsrekeningen gewoonlijk in een totale som voorkomen. Bij de beoordeeling van bovenstaande rekening houde men verder in het oog, dat men in 1652 bezig was met den bouw van het nieuwe stadhuis. Het totaal bedrag der uitgaven van het fabriekambt in dat jaar was ƒ 67272—15—14. Zie: Kroon, Het stadhuis van Amsterdam. p. 124, waar het bedrag der uitgaven van het fabriekambt wordt meegedeeld voor de jaren 1647—1665

reeckeninge, eerst in't vertrek van Burgemeesteren, in volgende maniere: den Schout sit bovenaen, Burgemeesteren en Schepenen aen de rechtersijde en de Burgemeesteren en Tresoriers van den voorleeden jare, daer de reeckeninge door werd gedaen, aen de slinkersijde van de tafel [1]); den secretaris doet, geseeten sijnde, door den clerk een grosse van de te doene reeckeninge yder ter hande stellen, leest den ontfang en daernae den uytgifte; den voorsittende Schepen siet de quitantiën van den uytgifte distinktelijk nae; den Schout, nae het opnemen van de reeckeninge, vraecht in ordre, of ook eenige (p. **150.**) becommeringe daerop te maken is. In gevallen van neen, werden de Heeren rendanten bedanckt en de grossen en verantwoorde documenten door den clerk weder gebracht ter tresory, welken clerck de Heeren voor het overstaen der reeckeninge ter handen stelt $6^1/_2$ stuyvers [2]). Op deselve wijse werd de reeckeninge gedaen eenige dagen daernae in de open vierschaer, ten aenhooren van yder, die hem daeraen laet gelegen wesen; in de Sondachpredicatie voor de middach, voor het doen van de reeckening, werd de gemeente bekent gemaeck den dach en tijt, wanneer die opentlijk sal gedaen werden. En dit is de reeckeninge, die Burgemeesteren jaerlijx gehouden sijn te doen [3]).

1) Resol. Raad III, 1. p. 98 geeft de volgende, van de hierboven meegedeelde een weinig verschillende voorstelling van de rangzitting op de jaarlijksche rekening en verantwoording van thesauriers: „Den Schout sit bovenaen; aen sijn slinckerhant sitten regeerende Burgemeesteren ofte een derselve, dan Burgemeesteren van het voorgaende jaer en dan de Tresoriers van het voorgaende jaer. Aen den rechterhant van den Schout sitten de regeerende Scheepenen. Den secretaris sit nae de Tresoriers".

2) Resol. Raad III, 1. p. 98 heeft: „En becomt yder Burgemeester en Scheepen presentiegelt, dat Scheepenen in haer sackje smijten en den Schout steeckt het in sijn eygen sack".

3) Behalve deze stads-rekeningen (op het gemeente-archief te Amsterdam aanwezig, te beginnen met die van het jaar 1531) staan ons voor het tijdvak 1570—1663 ook de rapiamussen van Thesauriers-ordinaris ten dienste. Aanvankelijk was dit de naam van het boek, waarin de klerk ter thesaurie — den boekhouder van de stad zou men hem kunnen noemen — alle inkomsten en uitgaven opteekende; van dit boek werd een net afschrift gemaakt, om als „rekeninge, bewijs ende reliqua" te worden gelezen bij de openbare rekening en verantwoording.

Ende alsoo de intresten der parteculieren als ook de beleeninge der Oost-Indische axtiën en verdere verseekeringen op vastichheden tot twee-en-een-half ende dry ten hondert werden uytgeset, en de kerkmeesters van de te bouwen kerck op Wittenburg den 11den Julij 1669 waren door den raed geauthoriseert de gelden, tot den bouw nodich, te negotiëeren tot dry ten hondert, en de bank van leeninge den 13den December 1658 en den 13den Januarij 1666 tot dry en dry-en-een-half, des nodich hebbende, soo heeft den raedt weesmeesteren den 29sten November 1670 geauthoriseert tot dry ten hondert te mogen uytsetten.

Door de meenichfuldige saecken ter weescamer, ende dat eenige bij testamentaire dispositie haer fidei-commissaire goederen belaste(n) die ter weescamer te brengen, om aldaer lange jaren geadministreert te werden, ende dat (p. 154.) den Heer Symen de Rijcke van Graft, Raet en Out-Schepen, comende te sterven in Mey 1652, had van gelijke bij testament belast een merckelijcke groote somme ten behoeve sijner vrinden (alsoo geen kindren naeliet) op de camer te brengen, met een jaerlijxse vergeldinge voor de administratie ofte maeltijt [1]) tot gedachtenis sijner persoon, alsoo achtien jaren achter den anderen in die banck had geseeten, tegen welken last van de camer, om sulx voor te comen, door de Heeren van den gerechte den 30sten Julij 1652, op resolutie van den raet in date den 20sten Junij desselven jaers, is bij willekeure versien, uytgenomen der fidei-commissaire goederen der onmondigen, ter camer beticht [2]).

Hoe weesmeesteren van Schepenen decreet ofte toestemminge becomen om de vaste goederen te vercoopen, sal breder van gehandelt werden in de beschrijvinge van Schepenen.

---

gelden leech leggen door gebrek van occasie om uyt te setten voor de boedels, die, veel in clynicheeden, tesaemen een goede somme uytmaecken; en omtrent 150.000 gld., die bijna niet weeten wie toecoomen, veel jaeren hebben stil geleegen." (Resol. Raad II, 2. p. 613).

1) Zie hierover: Mr. N. de Roever, De Amsterdamsche weeskamer. p. 27.

2) Vgl. Handvesten p. 642 en de Roever, ibid. p. 67.

3. Tresoriers Extre-ordenares.

Werden aengestelt tot den ontfang der verpondinge ofte achtsten pennink van de huysen, erven en verdere gebouwen, het gemene lant van Hollant aengaende, welk getal van huysen in den jare 1666, volgens de registers, is geweest omtrent twee-en-twintich-duysent; hebben, naedat volbout sijn, veertien jaren vrijhyt ten opsicht (p. **155.**) van 't lant, van welcken tijt, nae vier jaeren, thien jaren de helfte betalen aen de stadt [1]); hebben ook den ontfang van turf en koolen [2]), ten voordele van 't lant jaerlijkx verpacht, tot betalinge van s' lants renten, in oude tijden gelicht door de ses groote steden [3]), en (den ontfang van den) twee-honderste penning en capitale leening en andere renten, van alle welken ontfang jaerlijx

---

1) Duidelijker wordt dit aldus gezegd in Resol. Raad III, 2. p. 27: „Nieuwe getimmeren sijn 14 jaeren vrij van verpondinge ofte 8en penninck ten opsicht van 't lant, en wort aen den ontfanger-generael niet betaelt. Doch deese stadt laet die nieuwe getimmeren vier jaeren vrij, en daernae ontfangt thien jaaren tot haeren proffijte de halve verpondinge *a*); en nae de thien jaeren en de 4 jaeren ontfangt de stadt voor haer niet meer, maar comt alles ten voordeelen van het gemelte lant."

Over de opbrengst van den 8en penning vind ik het volgende vermeld in Resol. Raad III, 2. p. 27:

„Verpondinge ofte 8en penninck der huysen tot Amsterdam.

1666.	De verpondinge	*f* 378933—17—0
	De ½ verpondinge	„ 189466—18—8
	De ½ nieuwe getimmeren . .	„ 18930—11—0

Resol. Raad II, 2. p. 606 (15 Maart 1666) heeft: „De verpondinge ofte 8en penninck van de nieuwe getimmeren en meerendeels vernieuwde huysen, sedert 't jaer 1645 tot in den jaere 1665, bedraegen over Amsterdam *f* 37861—13—7".

2) Resol. Raad III, 2. p. 27 heeft: „Den impost van turf en coolen wert ontvangen ter tresory extre-ordenares.

1666	bedraecht de verpachtinge. . . .	*f* 191000—0—0
1667	„ „ „	„ 203500—0—0
1668	„ „ „	„ 189000—0—0

3) Zie hierover: Ter Gouw IV p. 455—457.

---

a) Deze wordt ontvangen door Thes. Ordin. Zie hiervóór, p. 150 van het HS.

met den ontfanger-generael van Hollant en de commiesen van de finantiën werd geliquideert. Twee Heeren van voor lange jaeren hebben het werk waergenomen, niettegenstaende de verhooginge der halve verpondinge sommige tijden meede ontfangen mosten; het emmer- en straetgelt en naederhant in den jaere 1670 het lantarengelt maeckt mede veel werk, soodat den 24sten April 1654 Burgemeesteren door den raet sijn geauthoriseert een darde daerbij te voegen. Boven de liquidatie van 't landt, als gesyt, werd ook reekeninge gedaen aen Burgemeesteren, ten overstaen van den Schout en Schepenen en Burgemeesteren van den voorleeden jaere, daervan de reekeninge gedaen werd [1]). Geschiet in maniere als die

---

1) Over de rekening van Thes. extraord. vond ik het volgende: „Resol. Raad II, 1. p. 372. — Tresory-extreordinares hebben den 17den December 1659 gedaen haer reeckening ten overstaen van den Schout, Burgemeesteren, Scheepenen en Burgemeesteren, den voorleeden jaere gedient hebbende, bestaende den ontfang van den jaere 1658 in ƒ 866787—15—6. Nae lecture der gesyde reeckening heeft den Officier omgevraecht en is bij alle voor goet opgenomen, uytgenomen Witsen, die syde van de post van ƒ 460, verteert op de maeltijt der Tresoriers met Taxateurs *a*) en Reeckenmeesteren, te hoog was." — „Resol. Raad II, 2. p. 719 en 720. (Febr. 1667.) Tresoriers-extreordenares hebbende reeckening gedaen van den jaere 1665 aen Burgemeesteren en Scheepenen, is bevonden den ontfang geweest te sijn ƒ 861852—18—12."

Nota. „(Op) tresory-extreordenares, ick weet niet door wat fouten, wort jaerlijx aen de cas eenige hondert gld. over bevonden, dewelcke door lange jaeren was gemontcert tot de somme van ƒ 59112—18." (Bontemantel, 1655 met Jacob Jacobsz. Roch en Jacob Valckenier Thes. extraord. zijnde, „proponeerde dat soo merckelijcke somme niet behoorde vruchteloos in de kist te leggen", dat men het geld op interest moest zetten om „bij tijt en wijle, des noot, aen de stadt een groote hulp in de cas te weesen"; maar zijne collega's keurden dit af. — Uit de „Clatversamelinge", p. 105.) „'t Welk de Heeren jaerlijx elkanderen de cas overdoende, beloofde(n) stil te houden, doch in deesen jaere 1666 heeft Jacob Valckenier 't selfde aen sijn neef den Burgemeester Valckenier bekend gemaeckt, die 't selfde aen Tresoriers heeft doen in reeckeninge brengen, gelijck in den jaere 1666 in den ontfang

---

a) Taxateurs zijn de commissarissen tot het schatten van den 8sten penning van nieuwe of verbeterde huizen. Zie: Wagenaar, Amsterdam. III, p. 390.

van Tresoriers-ordenares, in 't vertrek van Burgemeesteren, doch niet in de vierschaer. Den ontfang van alles is jaerlijx omtrent achthondert-en-vijftich-duysent guldens, waer- (p. 156.) van de lantspenningen worden betaelt op ordre van den ontfanger-generael, naer communicatie en toestaen van Burgemeesteren [1]).

---

gebracht, ende 1667 in de reeckening van uytgift aen de stadt betaelt." (Alle in deze noot genoemde sommen zijn door mij, bij vergelijking met de rekeningen van Thes. Extr., accoord bevonden.)

1) „Liquidatie met den ontfanger Paeter in Den Haech 20 Januari 1667. De Tresoriers-extreord. betaelen jaerlijx aen rente voor 't lant, dat in voortijden alhier ter stede op intrest is genomen:

aen Tresoriers-ordenares	ƒ	11450— 6—0
aen de wisselbanck	„	8673— 2—0
noch aen particulieren voor renten *a*)	„	59582— 7—6
	ƒ	79705—15—6
dit jaer moet de stadt hebben van vrijdom der nieuwe getimmeren, wiens vrijdom van 14 jaren niet om sijn	„	7869—10—0
	ƒ	87575— 5—6
200sten penning rente	„	13621—13—6
acht-registers rente	„	11697— 0—6
	ƒ	112893—19—2
betaelt aen den ontfanger	„	12270— 0—0
	ƒ	125163—19—2

De rente van den ontfang van de verpondinge wordt nae gelegentheyt van den ontfang verantwoort. De verpondinge bedraecht jaerlijx, dat aen het lant moet verantwoort worden, de somme van ƒ 378933—17—0. Turf en coolen-impost dit jaer (1667) verpacht ƒ 191000—0. Tegen ditto impost wort jaerlijx gecort de rente, die voor veel jaeren in deese stadt sijn ten diensten van 't lant opgenoomen door de 6 groote steeden, omtrent ƒ 49654—17—8; oock op de capitaele leeninge *b*) ƒ 8018—11—18, tezamen ƒ 57673—9—10. Ende de rest, als de pachters betaelen, wort op ordonnantie aen den ontfanger-generael betaelt. Den 8sten penning der huysen bedraecht omtrent vier tonnen gouts." (Resol. Raad II, 2. p. 720 en 721: Februari 1667.)

---

a) In Resol. Raad III, 2 p. 27 wordt deze post genoemd: „de XX pertijen-renten".

b) In Resol. Raad III, 2 p. 27 lees ik: „Uyt den impost van turf en coolen betaelt de tresory-extreordenares jaerlijx omtrent 8000 gulden interest wegens oude capitaele leeninge, alhier in de stadt ten dienste van het lant gelicht, ten tijden der Spaensen oorlooch".

Den ontfanger wegens Hollant in deese stadt werd gestelt door de Staeten van Hollant op voorstel der Burgemeesteren. Moeten sijn poorters en sijn gehouden haer residentie alhier te houden, volgens het redres bij de Staeten van Hollant gemaeckt op de ontfangers, in date 12 Maert 1581.

4. Reekenmeesteren.

Tot den jaere 1654 sijn geweest twee Heeren, die den 24sten April op resolutie van den raet met noch één sijn versterkt, 't welk toequam, dat twee Heeren commissaresen op de electie der subalterne banken waren thuysgelaeten, apparent door abuys, ofte om den Burgemeester Tulp te gelieven en twee nieuwe, als Zacherias Roede ende Dirck Tulp (den eersten getrout met de suster van Burgemeester Tulps huysvrouw [1]), dochter van Pieter de Vlaming van Outshoorn, Burgemeester in der tijt, en den tweede, soon der gemelde Tulp) in de plaets te maecken [2]). Ende om sulx te redresseeren, ten opsicht dat, soo men uytmeet, wederom ingemeeten soude connen werden; dat het respect van sulcke thuysgelaten Heeren te seer werd benaedeelt, ende geen exempelen werden gevonden dan (p. 157.) met en uyt swaere reedenen, daer veelmaelen parteculiere menschelijcheyt onder speelt, soo is men te raede geworde de Tresorieren extre-ordenares en Rekenmeesteren (als wel noodich sijnde) yder met één te versterken, en wierde(n) alsoo de Heeren Jan Hartochvelt en Philips Weevering [3]) in haer behoorlijken eer ende aensien herstelt.

---

1) Dr. Nicolaas Tulp was in tweede huwelijk getrouwd met Margaretha de Vlaming (van Outshoorn.)

2) Dirk Tulp werd commissaris van kleine zaken en Zacharias Rode kwam in de desolate-boedel kamer.

3) Dit waren nl. de beide „thuysgelaeten" heeren. Civ. en Milit. Regeer. I. p. 147 bevestigt het door Boutemantel in den tekst meegedeelde; daar toch wordt gezegd, dat op 24 April 1654 Jan Hartochvelt derde Rekenmeester, en Philips Wevering derde Thes. extraord. werd. Ten onrechte stelt Wagenaar, Amsterdam. III. p. 389 en 395, de vermeerdering van het getal Thes. Extraord. en Rekenmeesters van twee

Ontfangen de verpondinge der huysen, thuynen, landen, molens en raemen buyten de fortificatie in de jurisdictie geleegen, tot ontlastinge der tresory extre-ordenares. Volgens resolutie van den raet, in date 26 Julij 1640, is Reeckenmeesteren toegelyt, in vergeldinge, een tractement als Tresoriers extre-ordenares jaerlijx trecken; doen reeckening van die verponding aen deselfde Tresorier(s).

Op 't versoek van Schepenen is den 11den Februarij 1650 bij Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren geresolveert de consignatie, die bij de ondersittende Schepenen pleeg waergenoomen te worden, te brengen op de reeckencamer, met intentie de penninge, die gesien sijn daer lang te blijven leggen, van tijt tot tijt te brengen op tresory-ordenares, welke (de) gelden weder uyttellen op ordre en beschydt van Schepenen, op afschrijvinge van secretaresen, wegens bij excecutie en decreten vercofte goederen, waervan de penningen in consignatie sijn gebracht volgens ordre van de Heeren van den gerechte in date 22 Maert des selven jaers, berustende in Schepenenregister.

(p. 158.) Bij willekeure, den 25sten November 1654 gepubliceert [1]), sijn meede gelast te ontfangen in de consignatie de gaesien ende gelden, geprocedeert van de vercofte plunje dergeenen, die op zee sijn gestorven, doch hebben daer wynich moeyte van.

Hoe verre de geconsigneerde gelden sijn bewaert, is uyt

---

tot drie, eerst op het jaar 1655. Bovendien noemt hij ibid. p. 392 en 397, Philips Wevering zoowel onder de Rekenmeesters als onder de Thes. Extraord. van 1655; Wevering was toen derde Thes. Extraord. en Hartochvelt derde Rekenmeester, zooals men ook vindt in de regeeringslijst van 1655 bij Dapper, Historische beschrijving der stadt Amsterdam. (De regeeringslijsten staan achter in het boek van Dapper, en zijn niet gepagineerd.) Ook Dapper maakt op het jaar 1654 geen gewag van de vermeerdering van het aantal Thes. Extraord. en Rekenmeesters — evenmin Domselaer en Commelin, — wat hieruit te verklaren is, dat deze vermeerdering plaats had krachtens besluit van de vroedschap van 24 April 1654, dus ná den gewonen dag, waarop de Commissarissen van de lagere administratieve college's door Burgemeesteren werden benoemd, nl. 4 Februari. Ten overvloede bevestigt een aanteekening in het derde deel van de manuscripten van Mr. Gerrit Schaep Pietersz het bericht van Bontemantel.

1) Deze keur staat niet in Noordkerk's Handvesten.

het volgende te sien. Jacob van Bronckhorst, ontfanger in de wisselbank, heeft op ordre van Schepenen ontfangen van Henri Momber, wegens den Vorst van Coerlant, in den jaere 1649 *f* 13507—19 bij forme van consignatie; door 't afbranden van het stadthuys den 7den Julij 1652 sijn de speciën vermist tot op 3142 gl. 19 st. [1]), en alsoo den ontfangers erffgenamen daerover wierden aengesprooken, heeft den raet, op rapport, den 4den December 1653 verstaen, dat op den 15den Mey voorleeden in casu simili van een Yrsman verstaen is, dat doenmaels de Heeren Schepenen, ende nu in haeren naem de voorschreven Bronckhorst, niet anders en connen werden geconsidereert als depositarissen buyten eenich gewin, bedenkelijk voordeel of emolument, ende dienvolgende debitores speciei, werdende de gelde(n) in de geconsigneerde specie bewaert, sulckx dat buyten eenige exceptie de reegel in rechten hier plaets heeft „quod res pereat suo domino", en bijgevolch de voorschreven erffgenamen niet aenspraekelijck te sijn, en soo Momber daer geen genoegen in (p. 159.) neemt, dat Burgemeesteren in die qualityt de saeke in judicio contradictorio sullen verantwoorden. Of de consignatie door ontrouw, diefte, brant ofte ander on-

1) Deze zaak wordt nader toegelicht door de volgende aanteekening: „21 November 1653. — Burgemeesteren hebben den raet gecommuniceert een request, aen haer E.E. overgelevert door de weduwe van Jacob van Bronckhorst, cassier in de wisselbanck, versoeckende: alsoo in den jaere 1649 Hendrick Momber, wegens de Vorst van Coerlant, voor Albert Louw, ten behoeve van Jurjaen Louwergier ende Jannes Kemp, gecondemneert was te namptisseeren *f* 13507—19, en daermeede voor de Heeren Scheepenen comende en de consignatieheeren noch niet boven waeren, hebben de presente Scheepenen belast de gelden beneden te brengen in handen van den gemelden cassier ofte ontfanger Bronckhorst, en niettegenstaende continueele debvoiren heeft gedaen daervan ontlast te werden, is de saecke soo lang gesleept, totdat het stadthuys is comen af te branden, waerdoor de gelden, door smelten als anders, sijn comen te verminderen tot op *f* 10484. Versoeckende de suppliante van de gemelde gelden ontslagen te werden en uyt de wissel(bank) in de consignatie gebracht te werden. Waerop gedelibereert sijnde, is de saecke gestelt ter examen van Polsbroeck, Cloeck en Hudde, die gelijcke versoeck, wegens een Yrsman den 20sten Maert (overgelevert), versocht sijn te examineeren en den raet te dienen van haer advys." (Civ. en Mil. Reg. I p. 112.)

gevallen schaede komende te lijde(n) in ordenares en niet gespecificeerde gelden, (alsoo te considereeren staet, dat de gelden van de Yrsman [1]) waren Engelsche speciën, seperaet in een kiske gelyt, dat onder de puyn wierd gevonden, doch door smelten was eenige schade geleeden; het behouden wert hem ter handen gestelt, en 't vermiste was schade) moet comen ten laste van den consignandt ofte die daertoe gerechticht is, bestaet in speculatiën, alsoo de stadt deselfde gelden gebruykt, als hiervoore is gesyt [2]).

Den 15den Maert 1653 is dese camer voor de eerste mael belast met den ontfang van den 200sten penninck, dat pleech gedaen te werden bij Tresoriers extre-ordenares, en den 1000sten penninck wierde den 10den October daeraenvolgende (op de reeckencamer gebracht [3])), op welken

---

1) Over deze gelden „van den Yrsman" leest men nog in Resol. Raad I, 1. p. 25—26 het volgende: „20 Maart 1653. — Burgemeesteren verhaelde(n) hoe voer deesen Jacob Theunszoon van Straelen had geconsigneert ten behoeven van eenen Thomes Frenckx, Yrsman, aen Engels gelt de somme van *f* .... Welke gelden, alsoo niet gangbaer waeren als tot schaede, in een cas appart bij consignatiemeesters gelyt waren, ende, het stadthuys verbrandende, de consignatiegelden op omtrent *f* 400 (na) gebercht weesende, is die cas niet nae gedocht, doch door naerstich soucken in de puyn, daer men dacht de cas gevallen te wesen, wiert gevonden van deselfde spesie *f* ...., dewelcke door appostille van Scheepenen aen ditto Frenckx getelt waeren. Doch hadden request aen Burgemeesteren overgeleevert met versouck van de schade te betaelen, en vonden geraeden commissarissen te stellen om de saeck te examineeren, waer eenige van den raet op adviseerden het onnoodich te weesen, alsoo de consequentie te groot was, doch wierde(n) daertoe genomineert Graef, Cloeck en Hudde, ende hebben de gemelde commissarissen, doende rapport aen Burgemeesteren, verstaen de schaede tot laste van de Yersche cooplieden te moeten coomen, sooals d' Heer Hudde mijn heeft gesyt".

2) Bontemantel bedoelt dit: wanneer „gespecificeerde gelden" worden geconsigneerd, muntstukken dus, die alleen maar bewaard worden, om ze later, juist zooals zij in zijn gebracht, terug te geven, dan is de stad niet aansprakelijk voor eventueele schade. Wordt echter geld in bewaring gegeven, dat de stad voor een of ander doeleinde gebruikt, en gaat daarvan door oneerlijk beheer, diefstal of brand iets verloren, dan is het een betwist punt, wie de schade moet lijden: de stad, dan wel de consignant of zijn gerechtigde.

3) Later is over de ontvangst van den 1000sten penning weer een

duysenste penninck werden den 18den derselver maent op lijfrenten door Reekenmeesters gelicht vijf mael hondertduysent gulden [1]) tot den penninck elf, door resolutie van Burgemeesteren en den raet, tot laste van 't gemene lant van Hollandt, dat ontfangen wiert in omtrent acht dagen, welke lijfrenten in den jaere 1663 sijn gebracht ten laste van('t) comptoir van den ontfanger van Hollant tot Amsterdam, Jannes Uytdenbogert.

Den Heer Schout brengt sijn reekeninge en de documenten, daertoe specteerende, op tresory-ordenares, en (p. **160.**) vandaer werden die gebracht op de reekenkamer, als breder daer van de Schout wert gehandelt, gelijck meede doet den penningmeester met de documenten van stats- werkluyden en 't geen daervan afhangt.

5. Wisselbank.

De Heeren Commissaresen sijn dry, besorgen de bewaringe der gelden en goude en silvere metaelen, die yeder vrij staet daer in te brengen, volgens de willekeuren successivelijk daerop gestatueert, meest op resolutiën van de vroetschap, dewelke meede behelsen de forme van open afschrijvinge; besorgen dat alle speciën van gelden, die onder de gemeente werden uytgegeven, door haeren essayeur werden geëssayeert; de minderwaerdige ofte valsche munten daerdoor bekent werdende, geven dat te kennen aen Burgemeesteren, die dat brengen daer het behoort. Hoe en op welken maniere de gelden en verdere effecten, aldaer berustende, bevrijt sijn van becommeringe ende arresten, is te leesen in de Hantvesten, laest gedrukt, daerin de willekeure, date 31 Januarij 1609,

---

ander besluit genomen, blijkens de volgende aanteekening: „11 Februari 1655. — Is op advys van Burgemeesteren" (door den raad) „goetgevonden, en op de klachten der reeckenmeesteren, dat den ontfang der duysenste penninck haer camer te veel confusie baert, (geresolveert) van één uyt de tresory-extraordinares te nemen en één uyt de reeckencamer tot den ontfang van den duysenste penninck." — (Civ. en Mil. Reg. I p. 212.)

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 105 heeft „ses tonnen gouts".

door de authorityt van de Staeten gemaekt, en naerder octroy, verleent den 31sten December 1670, omstandelijk te leesen sijn [1]). Hoe de consignatiegelden in de wisselbanck bij ongeluck sijn te draegen, leest fol. 158 [2]).

6. Bank van Leeninge ofte Lombaert.

(p. **161.**) Twee Heeren nemen deselfde banck waer, die alle soorten van meubile goederen beleenen, tot soodanige waerde, als haere taxateurs deselve volgens instructie oordeelen waerdich te sijn, staende het ongeluk van brant en ander gewelt, (ten bedrage) van hondert guldens en daer boven, tot laste der eygenaers, die in sulken geval de penningen, daerop beleent, gehouden sijn te restitueeren; doch de schade, gecomen door ontrouw der suppoosten, comt tot laste van de stadt. De factoor Jacob Felle [3])

---

1) De hier bedoelde willekeur van 31 Januari 1609 en het nader octrooi — niet van 13 December, zooals Bontemantel zegt, maar — van 16 December 1670 vindt men in Noordkerk's uitgave van de Handvesten op p. 673 en 674.

2) Over de wisselbank vond ik nog de volgende aant.: „Werden gedient door boeckhouders, cassiers en onderboekhouder en essayeur, welcke laeste, Suevert Jansz. genaemt, door sijn groote kennisse seer is vermaert. Tot uytvindinge der oncosten, die omtrent 14000 gld sijn" (zie echter de volgende aant. van 27 Febr. 1662) „weten gout en silver in te copen, om te laeten munten ducaten en ander munt, dat met avance, tot gerief der negotie, uytventen, en (trekken) intresten van gelden, die somwijle aen de Oost-Indische Compaignie voor een tijt werden geleent, soodat jaerlijx comen te winnen, boven de oncosten, omtrent veertich à vijftich duysent guldens". (Clatversamelinge, p. 110.)

(27 Februari 1662): „Op 't versouck der Oost-Indische Compaignie is geconsenteert uyt de wisselbanck te mogen gebruycken, voor een corten tijt, viermael hondert-duysent guldens, mits betaelende intrest. De Heeren commissarissen van de wisselbanck syden, dat de ongelden van deselfde banck jaerlijx bedraegen omtrent 19 duysent guldens, die op sulcke wijse moeten gevonden warden, alsoo de andre proffijten van de banck van geen importantie sijn". (Resol. Raad II, 1. p. 542.)

3) „Jacob Felle, stadts-factoor over de graenen". (Aanteekeningen van verschillende zaken I, waar bericht wordt dat hij den 13den September 1668 „gegeesselt (is) met de strop om den hals, naedat onder de galch had gestaen met een coorensack op de schonders, en gebannen".)

is over overgroote ontrouw den 15den September 1668 geschavotteert, en de schade gecomen tot laste van de stadt. De maniere van beleeninge der groote en klyne panden is te sien in de keuren, daerover gemaeckt. Als de bank gelt nodich heeft, bij voorval van groote partijen juweelen en koopmanschappen, werden, op voorstel van Burgemeesteren in den raet, (de Commissarissen) geauthoriseert daertoe de gelden te lichten op intrest, soo van de weescamer als (van) parteculieren, tegen soodanigen intrest als bij de resolutie wert gestelt, als tot dry en dry-en-een-half ten hondert, als den 3den Mey 1672 [1]).

7. Commissaressen van de stadtsaxcijs.

(p. 162.) Sijn vijf Heeren, daer gewoonelijck een der vroetschappen de voorsittende is, als weesende een der notabelste comptoiren der incomsten van de stadt; alleen is in den jaere 1665 daer geen raetspersoon geweest. Hebben den ontfang der consumptie van de bieren en asijnen, oock der granen, die in de stadt werden gebracht. In den jaere 1657 was den axcijs der bieren en asijnen ƒ 228230—14—10
der granen. . . . . „ 22312—15— 0
armengelt der granen. . . . . „ 18000—10— 8
ƒ 268544— 0— 2 [2]).

1) In de vroedschapsvergadering van 18 Februari 1656 werd gezegd, dat „de banck van leeninge plach 's jaers omtrent hondert-duysent guldens voordeel te doen, dat nu maer beloopt omtrent veertich-duysent guldens". (Civ. en Mil. Reg. I p. 288). In Resol. Raad III, 1. p. 248 (1 Februari 1670) vond ik nog deze aanteekening: „De banck van leeninge ofte derselver commissaressen, volgens oude gewoonte, leveren haer reeckening op het Heerenmael aen den president van Burgemeesteren, den 2den Februari, en was in den jaere 1669 geavanceert omtrent de 50 duysent guldens, soo mijn een der commissaressen syde; syde oock, dat de banck van leeninge door Jacob Felle schaede geleeden heeft over de hondert-duysent guldens, en soo eenige processen coomen te verliesen, die voor Scheepenen hangen over die saecke, soo sal het wel omtrent 30 duysent guldens meer bedraegen". Het hier genoemde „Heerenmael" is de „groote verkiesingmaeltijt van Vrouwen-Lichtmis", in de wandeling „het loogenmael" genoemd. Zie de bijlage, getiteld: Magistraats-verkiezingen enz., op 2 Februari 1656.

2) Over de opbrengst der stedelijke accijnsen van bieren, azijnen en

Alsoo de impostmeesters der stadtsaxcijsen over de twee tonnen gouts ten achteren waren, daer niet stont van te comen, soo is den 17den November 1668 bij den raet geresolveert eenige van deselfde te laeten collecteeren; daerop Axcijsmeesteren sijn gelast den impost der stadt van 't gemael, turf en coolen te ontfangen, daertoe eenige suppoosten door Burgemeesteren sijn aengestelt; de turf en coolen heeft in den jaere 1673 opgebracht omtrent dartich-duysent gulden, en het gemael vijftich-duysent gulden, sijnde omtrent sooveel als toen wierden verpacht, soodat het oochwit ruym wierde beryckt en geen quade betaelingen waeren te wachten. Betaelen de ontfangen gelden op ordonnantie van de Heeren Tresorieren, en door een der Burgermeesters ondertykent.

(p. **163.**) Daer is in dispuet getrocken of dese Heeren Axcijsmeesteren den tytel van Commissaressen moogen voeren [1]) en in derselver kerckbanken (werden) geadmitteert. Den Heer Gerret Bors van Waveren, den 7den September 1658 gemaeckt sijnde Axcijsmeester, heeft den 2den Februarij 1659 geweest in de Oude Kerck, sich plaetsende, als in de andere kercken had gedaen, in kerckmeesterengestoelte, daer Commissaressen meede in die kerck sitten. Casper Dronckelaer, als kerckmeester, gelaste aen den kerckbewaerder, anders genaemt hondeslager, Bors aen te seggen sijn plaets daer niet te weesen, en wees op het gestoelte der Huyssitten-Regenten, soodat oprees en verplaeste in dat gestoelte. Doch beeter onderrecht sijnde, is acht daegen daernae vroech in het eerste gestoelte gaen sitten, waerop door Dronckelaer qualijk wierde bejegent, willende hem uyt het gestoelte dringen, doch Bors was de sterkste, drong daer tegenaen en bleef sitten. Burgemeesteren, daer kennisse van krijgende, hebben verstaen dat altijt sijn neffens de andere Commissaressen geconsidereert [2]).

---

granen in het tijdvak 1636—1662, zie de bijlage „Opbrengst van den grooten accijns".

1) Zie over de vraag, of accijnsmeesteren ook commissarissen waren: Wagenaar, Amsterdam. III p. 412.

2) Het college van accijnsmeesteren was een van de oudste college's

8. Recht van uyt de stad te setten.

Burgemeesteren hebben het recht haere ingesetenen, of uyt eygener authorityt, ofte met kennisse van den vroetschap, uyt de stadt te doen vertrecken sonder forme van proces, soo haere E. E. sulx tot de ruste en dienst van de stadt oordeelen hooch noodich te wesen. En werd van oude tijden ende doorgaens in alle de Hollandsche steden alsoo verstaen, met dien verstande, dat die meent vercort te sijn, sich can addresseeren aen den Souverayn, dat sijn de Staeten van Hollant ende Westfrieslant, dewelcken seer gevoelich sijn het respekt der magistraeten te conserveeren. Het advys van Hugo de Groot en sijn apologie, uytgegeven in den jaeren 1613 en 1622, behelsende de wettelijke regeeringe van Hollant [1]), ende het tractaet van Mr. P. Bort over de criminele appellen [2]) schrijven omstandelijk van die saeken; en de exempelen van Adriaen Smoutius en van Jan de Labadie, predicanten, sijn hiernae te leesen. Vide fol. 169.

---

het dagteekende van 1498. Met dat jaar begint althans de lijst van accijnsmeesteren, voorkomende in het derde deel van Schaep's manuscripten, en in de stedebeschrijving van Casparus Commelin; bij Dapper en Domselaer worden zij nog niet in de regeeringslijsten opgenomen. In 1492 worden reeds accijnsmeesteren van de bieren en accijnsmeesteren van het molengeld genoemd (Keurboek A, fol. 187 en 188); maar in 1498 kreeg het college waarschijnlijk den vorm, dien het in de 17de eeuw nog had. Zie: Ter Gouw III p. 413 sqq.

1) Bontemantel bedoelt: de Groot's „Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslant" 1622 p. 129 sqq., en een advies „nopende 't recht, de steden competerende in cas van judicatuyre", voorkomende in „Consultatiën, Advysen en Advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechtsgeleerden in Hollandt", Derde deel, Tweede stuk (1648) p. 606 sqq.; over het recht van uitzetting wordt daar gehandeld op p. 627 ad N°. 65 sqq. Een afzonderlijke uitgave van dit advies in 1613 — zooals Bontemantel heeft — kan moeielijk bestaan hebben, daar het werd opgesteld in het voorjaar van 1617. Prof. Rogge vermeldt in zijne Bibliotheca Grotiana, p. 25, alleen een uitgave van 1710.

2) De juiste titel van dit boek is vermeld op p. 53, noot 1. De plaats, die Bontemantel in den tekst bedoelt, vindt men op p. 150 sqq. van Bort's Tractaet.

9. Kerckmeesters en Suppoosten.

(p. **164**.) Burgemeesteren, tot besorginge der kercken, stellen daertoe opsienders, kerckmeesters genaemt, ook de costers en gravemaekers. Stellen Regenten der goodtshuysen, die alle jaeren reekeninge doen en de sleutels overgeven; nae bedankinge werden gecontinueert, verplaest en ook (doch niet sonder merckelijke reedenen) somtijts thuys gelaeten.

10. Overluyden der gilden [1]).

De Overluyden der gilden werden gemaekt uyt (een) dubbel getal, opgegeeven door de overluyden, daervan eenige jaerlijx volgens de ordonnantiën afgaen; ook wel absolut, soo Burgemeesteren te raede werden, sonder op de nominatie der overluyden regard te nemen, als in de ordonnantie der wijngilden [2]) en anderen te leesen. Doen jaerlijx reeckeninge aen Burgemeesteren, die haere Achtbaerheeden werd ter handen gestelt, of werd door een der secretaressen op derselve ordre opgenomen.

11. Officiën.

Voors sijn Burgemeesteren in possessie van te begeven alle officiën [3]), uytgenomen die gemaekt moeten werden

---

1) § 10, 11 en 12 zijn in het HS. onderdeelen van § 9, waar zij, blijkens het opschrift van die paragraaf, niet thuis behooren. Ik heb er daarom afzonderlijke paragrafen van gemaakt, en die van opschriften voorzien.

2) Zie art. 3 der ordonnantie van het wijnkoopersgild (16 October 1659 opnieuw opgericht) in Noordkerk's Handvesten, p. 1480.

3) Over het begeven van officiën schrijft Schaep in het derde deel van zijne aanteekeningen: „Yder Burgemeester begeeft in zijn ¼ jaers" (wanneer hij president is) „alle de officiën van cleiner gewichte, als: bierdragers, bodeampt, clercken ende suppoosten of dienaers van collegiën, stadtscantoren ende commissarisschappen ende diergelijcke, die der ontallijc vele zijn, maer ampten van beter aensien als: pensionaris- ende secretarisschappen, bewinthebbers van de Oost- en West-Indische

bij de Heeren van den gerechte ofte bij den vroetschap [1]). (p. **165**.) Doch vermoogen Burgemeesteren geen extreordenares tractement toe te leggen aen de officianten, buyten kennisse van den raedt, hoger dan twee hondert guldens, volgens resolutie der vroetschap dato 22 Juni 1663, uytgenomen de predicanten, die jaerlijx, alsook derselver weduwen, dry hondert guldens werden uytgeryckt, tot wederseggen, maer de weduwen gedurende haer leven of soolang in de stadt blijven wonen.

12. Ambachsheerlijkheeden.

Burgemeesteren disponeeren meede, als onsterffelijke Erfleenheeren, van de Ambachsheerlijkheeden van Amsterveen met alle sijne renten en toebehooren, van den Nieuwen Amstel, naer inhoude van de oude brieven, Slooten en Oosdorp met de visserijen en alle sijne toebehooren, ge-

---

Compagnie, 't majoorschap, capiteinschappen ende meer andere, van gewichte sijnde, begeven zij samentlijck."

1) Hierop volgen in den tekst deze regels, die later zijn doorgehaald: „Ende terwijl veel officiën van groot incomen sijn, soo werd wel, door die de voornaemste oorsaek is van 't begeven, in cilensie besprooken, dat jaerlijx yts sal uytkeeren den oude mannen of vrouwen tot haer onderhout, dat genoemt werd oude-wijfkens-gelt". Over het begeven van officiën nog het volgende, ontleend aan het resolutieboek van Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 128 en 146 v°, en aan Bontemantels Resol. Raad II, 1. p. 383: den 31sten Januari 1663 besloten Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren: alle officiën, die worden nedergelegd of gequiteerd, zullen aan niemand anders worden gegeven, „self niet door dien Burgemeester, wiens tour het is", maar zullen zes weken vacant moeten blijven, en alsdan begeven worden, alsof zij dan eerst vacant waren geworden, tenware, met advies van Oud-Burgemeesteren, de regeerende Burgemeesteren verstonden dat er haast bij was. Deze resolutie was een herhaling en nauwkeuriger omschrijving van het laatste lid eener resolutie van den oudraad van 23 Januari 1660 (meegedeeld op p. 176 van het HS); zij werd echter op 12 Maart 1666 weder ingetrokken, „ende sulx ter saecke bij ervarentheyt was bevonden, dat soodanige restringerende resolutiën de scrupuleuse dienen voor een strick, ende de resoluter voor occasie om naer gelegentheyt van tijden sich van deselven (te) dienen ofte niet te dienen, soo als haer speculatiën gedragen."

lijck de Heere Rynout van Brederode ende sijne voorouders die te houden pleegen van de graeffelijkeyt ende hooge overichyt van Hollant ende Westfrieslant, welke heerlijkheden werden verlyt op de nominatie van de vroetschap [1]). Nae Willem Bardessen is Gerret Bicker door den raet ofte vroetschap daertoe geëligeert in den jaere 1604, ende (de ambachtsheerlijkheid) bij de Ridderschap, Eedelen ende steeden van Hollant ende Westfrieslant verlyt en verleent op den voorseyden Bicker, en heeft, als't behoort, hulde, eet ende manschap gedaen ten overstaen van twee leenmannen van Hollant, volgens procuratie van Burgemeesteren van den XXV^sten^ Februarij 1604, als breeder te leesen in het tweede Groot Memoriaelboeck, berustende ter secretary deser stadt, fol. 212. De voorseyde leenen sijn verheft geweest op één Heer, waervan de laeste is geweest Cornelis de Graef, Heer van Polsbroeck, die den 4^den^ Mey 1664 gesto[r]ven sijnde, is bij resolutie van den raed den 11^den^ December daeraenvolgende verstaen te verdeelen in tweeën, en die van Amsterveen op Symen van Hoorn, en van Slooten op Hendrick Hooft, Burgemeesteren en Raeden, te laeten verheffen. Van Hoorn gesto[r]ven den 19^den^ Augusty (p. **166.**) 1667, is in desselfs plaets den 6^den^ September genomineert bij den raet Lambert Rynst, Burgemeester en Raet. Den Leenheer of Heeren draegen alleen den tytel, ten opsicht de secretaresen, Schouten, schoolmeester etc. etc. bij Burgemeesteren werden begeven, (als in 't II^de^ Memoriaelboeck fol. 235, 284, den lesten Mey 1622, ende in verdere registers is te leesen), ook seedert eenigen tijt de predicanten, die (vroeger) door den Leenheer gemaekt werden; maer in Mey 1670 geen der twee Leenheeren Burgemeester sijnde, is door Burgemeesteren haer specialijk genotificeert, dat haer daervan sullen onthouden, als ook Andries de Graef, als Ambachtsheer van Urck en Emmeloort, welcke heerlijckheyt van Urck en

---

1) Bontemantel teekent hierbij in margine aan: „Vide beschrijvinge van Amsterdam door Doncelaer, liber 5, 17de en 18de hooftstuck, fol. 102—109".

Emmeloort door Burgemeesteren, op authorisatie van den raet van 30 September 1659, is gecoft [1]).

13. Predicanten.

De Heeren Burgemeesteren hebben, met communicatie van Out-Burgemeesteren, het recht van approbatie der kerckenleeraers, haere Achtbaerheden door den grooten kerckenraedt voorgedraegen, welken raedt bestaet uyt de predicanten, ouderlingen en diaconen [2]). In den jaere 1631 sijn daerbij gevoech twee Heeren commissaressen-politicq, die adviseerende en geen concludeerende stemmen hebben; sijn gewoonelijck Burgemeesteren ofte die het aparent staen te worden, en nemen het recht en authorityt waer van 't lant en van de regeeringe; sitten de eerste [3]), in een stoel, daertoe gemaekt.

---

1) Over de heerlijkheid Urk en Emmeloord leest men in Resol. Raad II, 1. p. 354 (30 September 1659): „Den raet heeft Burgemeesteren geauthoriseert het ylant Urck en Emmeloort, gelegen in de Zuyderzee, (alsoo den Heer, die het toecomt, benodicht is om gelt, en het hem maer hondert guldens 's jaers op brengt) te coopen". De koop is toen niet gesloten. (Zie ook: Gebhard, Nicolaas Witsen. I p. 488.) In 1660 echter werd de zaak beklonken, blijkens Resol. Raad II, 1. p. 448 (tusschen 7 October en 15 November 1660): „Eenige weecken geleeden is het ylant Urck en Emmeloort, gelegen in de Zuyderzee, volgens resolutie van den raet in dato 30 September 1659, door belyt van Burgemeesteren door Burgemeester ..... in Den Haech gecoft van den Heer genaemt (Johan van de Werve?) wonende in Vlaenderen, voor veertien-duysent guldens en een vereering aen den penningmeester en de (ver?)coopers vrouw, en is 't leen der gecofte heerlijckeeden verheft op den Heer Burgemeester Andries de Graef, wegens dese stadt". Emmeloord was de eene helft van het eiland Schokland.

2) Dat van dat recht gebruik werd gemaakt, blijkt o. a. uit Resol. Raad II, 1. p. 466 (7 Januari 1661): „Omtrent deese tijt heeft dominé Ruyleus, die met do^r. Wittewrongel één lijn treckt, weeten sooveel teweech te brengen, dat de kerckenraet beroepen heeft Dom. Broverus, staende tot Enckhuysen, een man, die eenige jaeren geleeden hem tegen de magistraeten aldaer, ten tijden dat prins Willem van Frieslant (hem) te veel meester socht te maecken, onfatsoenelijck had gedraegen. Doch Burgemeesteren hebben hem gerefuseert, en is daernaer beroepen en oock geapprobeert Ds la Mair, staende tot Rotterdam".

3) D. w z.: zij hebben in den kerkeraad het recht van préséance.

(p. **167.**) Tot de aenstelling van de leeraers wert niet getreeden dan nae communicatie van Burgemeesteren, die haer saeken ter selver vergaederinge door de commissaressen-politicq laeten verrichten en bekent maeken, en alsoo de commissaressen-politicq veelmaelen niet compareeren, soo werden een predicant en ouderling, of wel meer, gecommitteert om met Burgemeesteren daerover te spreecken.

Den 6den October 1639 den gemelde vergaederinge staende uyt dry, die ordentelijk waren genomineert, een te kiesen om aen Burgemeesteren te presenteeren, is hare Eerwaerdichyt advertissement gedaen door den commissares-politicq, van wegen en uyt den naeme van Burgemeesteren, dat haere E. E. den eenen geheel souden excuseeren, en den ander geoordeelt wierde bequamer op een dorp als in deese gemeente te staen, soo nochtans dat, de stemmen op hem vallende, alsdan naerder op alles souden moeten informeeren, doch dat den darden was van goede studie en gaeven, en ingevallen hij mocht vercooren werden, dat haer E.E. lichtelijk geen swarichyt souden maeken de verkiesinge te approbeeren. Ende alhoewel besendinge daerover wierde gedaen aan Burgemeesteren, alsof't selve advertissement een nieuwichyt was, en de rapporten niet waren gedaen noch in de notulen gestelt als de woorden en meeninge van haere Achtbaerheeden waeren geweest, en daer extracten van begeerden, die bequamen, met de reedenen in haerder missive[1]) vermelt, daerover aen Burgemeesteren geschreven, sijn Burgemeesteren bij dat recht gebleven.

Moeten sijn van soodanige qualityten en ouderdom, als

---

1) Welke missive hier bedoeld wordt, is mij niet duidelijk. De zin van deze vrij duistere plaats schijnt overigens de volgende te zijn: hoewel over deze zaak een commissie uit den kerkeraad bij Burgemeesteren kwam, die beweerde dat het gedane „advertissement" een „nieuwichyt" was, welke commissie onjuist had gerapporteerd over haar onderhoud met Burgemeesteren, zoodat ook in de notulen van den kerkeraad een verkeerd relaas was gekomen, waarvan Burgemeesteren een extract vroegen, dat hun gegeven werd enz. — toch zijn Burgemeesteren op hun recht blijven staan.

de decreeten van de Staeten van Hollant van den 20sten November 1667 ende 23sten Maert en 5den December 1668, en (voor) die van de Walsche kercke (het decreet van) den 20sten Julij 1669 meedebrengen; de eersten [1]) moeten in de stemmende steeden van den souverayn, Den Haech daeronder begreepen, sijn dartich jaeren gepasseert, en in de andere steeden seven-en-twintich jaeren [2]), en de laesten moeten gaen in haer acht-en-twintichste en ses-en-twintichste jaeren; ende mogen, alsoo wettelijck beroepen en geapprobeert sijnde, door de Sinodese, classen noch kerckenraeden gecensureert, gedecreteert noch gesuspendeert werden, dan met kennisse en toestemmen van Burgemeesteren, als uyt den missive van haere Achtbaerheeden, geschreven aen den Sinodus tot Haerlem over de saeke van Hanecopius, is te leesen [3]).

---

1) Nl. de Gereformeerde predikanten; met „de laeste" — vier regels verder — worden de Waalsche predikanten bedoeld.

2) Dit is de inhoud van de betreffende Resol. Holl. van 5 December 1668. Bij Resol. Holl. van 20 November 1667 en 23 Maart 1668 was bepaald — en dit gold voor alle steden — dat een beroepen predikant „den ouderdom van vijf-en-twintig jaeren ten vollen (moest) hebben geadimpleert."

3) Van de hier bedoelde missive van Burgemeesteren van Amsterdam aan de Synode te Haarlem, die den — door Vondel vereeuwigden — predikant Hanekop wilde afzetten, deel ik het volgende uittreksel mede uit Bontemantels Civ. en Judic. Aant. I p. 14sqq. Naar aanleiding van het voornemen van de Synode om den genoemden predikant af te zetten, schrijven Burgemeesteren: „'t selfde haer werck (nl. van de Synode) niet te weesen, en die saecke het werck der magistraeten respective te weesen; dat den haet alleenich was gecoemen, omdat hij, Hanecopius, met de andre predicanten niet wilde één lijn trecken, maer de begaene moetwil in 't plunderen van 't huys bij Monckelbaens-thooren bestraffen, begaen 1626 op Paesmaendach; dat (Burgemeesteren) de procedeuren der predicanten niet conden toestaen, alsoo haer aengemaent was van Burgemeesteren Sondachs nae de plunderinge de gemeente te bestraffen en tot gehoorsaemhyt te vermaenen, en op stoel niet een woort daervan hadden aengeroert; dat in de plonderinge gevangen weesende een der voornaemste belhamers, en aparentelijck met de doot soude gestraft worden, de Gedeputeerden van de kerckenraet in 't collegie van de Heeren Burgemeesteren haere Achtbaerheeden hebben aengemaent ende genotificeert, indien men den gevangen ter doot wilde verwijsen, dat men in de kerck voor hem niet soude begeeren te bidden, veelmin

Den dagelijxse eerwaerdigen kerckenraedt, die gewoo-
(p. 168.) nelijck op Donderdach is, meenende gevoecht

---

hem tot sterven vermaenen, als hebbende geijvert in een goede saecke, ja dat selfs de Heeren magistraeten daerover in haere predicatie sijn geïnsulteert, ende onbetaemelijck getraduceert geworden. Alle welcke onbetaemelijcke procedeuren door den gemelde Hanecopius niet geapprobeert, maer gedisprobeert wordende, is men hem op ('t) lijf gevallen met calomnie van differentie in de leer, daer nochtans geen blijck van is, en ter contrary gelooft wort". (Tot nog toe heeft Boutemantel een extract van den brief meegedeeld; „nu vollicht", zooals hij zelf zegt, „van woort tot woort"): „het is den Eerwaerdigen Sinodus wel bekent, dat het den magistraeten toecomt dienaengaende van alles wel geïnformeert te worden, ende dat het den Sinodus niet toe en staet eenige decisie, censure ofte decreet te maecken, waerbij het ampt van eenich kerckendienaer in haere stadt, 't sij expresselijk ofte bij noodige consequentie, onbruyckbaar, veel min afgenoomen soude connen werden, sonder daervan alvooren meede de Heeren magistraeten te hebben gecommuniceert, denselven goet onderricht, ende (van) haere Achtbaerheeden consent verkregen (te hebben); alsoo magistraeten recht hebbende (nae reden ende gebruyck) in't beroup der kerckendienaeren, 't selfde recht bij suspentie ofte afsettinge, buyten haere kennisse, ende sonder alvooren te hebben goet onderrecht van alles, hare Achtbaerheeden niet en kan onthouden, vermindert ofte ontnoomen worden. Ende dewyle dit noodich bericht voor deesen noyt, ende nu eerst maer ten deele, op haer versouck, in de saecke D^{i}. Hanecopii is gedaen, ende dat sij verstaen ende bedencken hebben, dat de tegenwoordigen Eerwaerdige Sinodus in dit stuck bij resumptie verder mochte procedeeren tot approbatie ofte eenige finale dispositie, soo willen mijne Heeren Burgemeesteren denselven versocht ende aengemaent hebben, dat haere Eerwaerdige daermeede willen ophouden ende supercedeeren, ten eynde ende totdat aen hare Achtbaerheeden de informatie ende kennisse sal sijn toegebracht, die haer competeert; ende indien d' Eerwaerdige Sinodus goed docht D^{m}. Hanecopium te ontbieden, sijn saecken in presentie van eenige gedeputeerde magistraeten naeder te resumeeren ende deselve op nieuws rijpelijck examineeren, soo sijn haere Achtbaerheeden tevrede, de saecke wel verstaen hebbende, daerinne soo te handelen als de equityt desselfs ende de gerusthyt van de politie en kercke sal vereyschen. Andersins gelijck sij de voorige procedeuren, tegen D^{m}. Hanecopium aengevangen, aengaende sijne suspentie ofte deportement, niet konnen approbeeren nochte goetvinden konnen, als buyten ordre ende kennisse, ja boven verbot voorgenoemen weesende, soo verclaren haere Achtbaerheeden oock, indien de Eerwaerdige Sinodus daermeede voort wilde gaen, dat sij genes, wat dienaengaende verder geschiet (soo veele haere Achtbaerheeden raeckt) en sullen gedoogen effect te laeten nemen,

te sijn dat de siekentroosters met haer communicatie moeten gemaekt werden, is bij Burgemeesteren anders verstaen. Anno 1655, ten opsicht der sterfte, sijn Burgemeesteren den 4den en 11den September bij den raedt geauthoriseert (nae de resolutie van s' woensdach naer de middach beededach te houde, die den 7den derselver maend was gepubliceert), eenige pestbarbiers aen te stellen en sieketroosters te maeken; 't welck gedaen sijnde en dry sieketroosters tot noothulpers gestelt, is den commissares-politicq gelast de namen en woonplaetsen aen den kerckenraedt volgens een opgestelde billjet bekent te maeken, om van de stoel de gemeente daervan te verwittigen en haer woonplaetsen aen te wijsen. 't Welk Ds. Wittewrongel in handen becomende, voechde daer bij: „nae communicatie van den eerwaerdigen kerckenraedt." De secretares Nicolay, die het billjet had ingestelt, 't welck door Burgemeesteren geresumeert was, kennisse crijgende van de bijvoeginge, communiceerde dat aen haer Achtbaerheden, die daer seer over misnoecht waeren; deeden de billjetten intrecken en andere drucken, met last aen den commissares-politicq Cornelis van Dronkelaer, op sulk en diergelijken saeken nauwer te letten; welcke notificatie den 24sten September desselven jaers is geaffigeert, en waren als noothelpers daerin gestelt: Hendrick Coops, Gerret Hendriksz. en Casparus Rentelaer.

Burgemeesteren hebben de authorityt de predickers te houden in de borne van respect en gehoorsaemhyt, soo ten opsichte van den Staet, volgens menigfuldige resolutiën van Hollant, als bij de resolutiën 18 Junij en 16 December 1654, 7 November en 5 December 1655, als de ruste der

---

Ende opdat in toecoemende in de saecken, daervan de magistraeten de kennisse competeert, niet anders als met haere wetenschap en overstaen en warde gehandelt, dat haere Achtbaerheeden voortaen van myninge ende voorneemen sijn alle weeckelijcke kerckelijcke vergaederingen, die in hare stadt geschieden, te doen assisteeren bij eenige uyt den haeren, soo als 't selve recht hare Achtbaerheeden competeert, ende achtervolgens het exempel ende 't recht bij andre steeden ende magistraeten, onse naebueren, geëxcerceert, ende noch laest verstaen is in de Sinode nationale a° 1619 tot Dordrecht gehouden".

ingesetenen, ende bij naelatichyt daerover te disponeeren, of bij eygener (resolutie), of bij resolutiën van den raedt, nae de saeke van gewichte is veryschende, tot cassatie, uytsettinge en verdere straffen, als hiervoore en nae is te sien. Dominé Abram Ruhof, staende tot Ilpendam in (p. 169.) Waeterlant, droeg sich daer soo politicq, dat door toedoen van Burgemeester Frans Benning Cock, Heer van Purmerlant en Ilpendam, in April 1651 in deese stadt wierd beroepen en 7 Mey bevesticht; deed doen het masquer af en badt te voorbaerich, buyten de intentie der regeeringe, voor sijn Hoochyt den Heer Prince van Orange, waerover door den selven Heer en Cornelis Witsen sterck wierd bejegend, soodat het mooderater aenstelde. Dominé Schaek gebruykende, nae het formelier A° 1663 gearresteert[1]), de woorden: „en voornaementlijck voor sijn Hoochyt etc. etc.", ende dat sich wat te heevich stelde in de predicatiën tegen de saeke van Jan de Labadie [2]), heeft eenich ongenoegen van de regeeringe daerover moeten hooren. Soo het hooger gaet, werd daerin gedaen als in den jare 1630 met Adrianus Smoutius, met de communicatie van den vroetschap, [als omstandelijk is te leesen in de verklaringe ende protest van de gedeputeerdens ter dachvaert, uyt den name en van wegen haere Heeren principaelen gedaen in den jaere 1630, ter vergaederinge van de Heeren Staeten van Hollant ende West Frieslant, tegen de oppositie van 't selfde recht [3]); het soude met den Francen geëxcommuniceerde gemelde predicant de Labadie niet beeter afgeloopen hebben, soo van selfs niet was vertrocken,

---

1) Bontemantel bedoelt, dat Ds. Schaek op de woorden, waarmede het voorgeschreven formulier eindigde: „Vorders bidden wij U voor alle koningen, princen ende potentaten etc.," liet volgen: „en voornaementlijck voor sijn Hoochyt etc."

2) Op verschillende plaatsen (Aant. v. verschill. zaken II N°. 10, Resol. Raad III, 1. p. 348—350 en 378—381, Staten v. Holland 1670 p. 133 en 134, Civ. en Milit. Reg. III. Clatversamelinge p. 115 B) deelt Bontemantel iets mede over deze befaamde persoon. Dr. P. Scheltema heeft van al die aanteekeningen gebruik gemaakt bij het schrijven van zijn artikel, getiteld: „Jean de Labadie te Amsterdam in de jaren 1669 en 1670", in Aemstel's Oudheid V p. 209—226.

3) Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 516—517.

want de secretares Schaep heeft, door ordre van Burgemeesteren, hem overgelevert een denunciatie ofte bekentmaekinge den 17den April 1670, als ter secretary in het Groot Memoriael is te leesen, 't welk bij hem wierd opgenomen als een uytsetting] en in andere steeden (werd daerin gedaen) als volgens de kerckelijke historiën is te leesen.

Tot goede correspondentie werden (de predicanten) jaerlijx door Burgemeesteren ter maeltijt genodicht, daer Schepenen en Tresoriers bij werden versocht, ook somtijts den Schout. Warden nae gelegenthyt des tijts van haere Achtbaerheeden meede in tijden van vreuchdevieren beschonken met wijn en teertonnen; het eerste is meede gedaen op de inwijdinge van 't nieuwe stadthuys. Het extre-ordenares, dat door Burgemeesteren, nae communicatie van Out-Burgemeesteren, jaerlijx wert toegesonden van stadts-
(p. 170.) wegen, en hetgeen haere weduwe(n) ontfangen, is hiervoor [1]) van geschreven, en haer poortrecht sal hiernae van gehandelt werden, daer van 't poorterschap werd geschreeven.

In Mey 1668 is bij Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren geresolveert, dat de gedeputeerdes van den kerckenraet bij Burgemeesteren comende, stoelen sullen werden geset [2]).

14. Bewinthebberen der Oost- en West-Indische Compaignie.

Burgemeesteren hebben, uyt cracht der octroyen, de electie uyt een tripel getal, genomineert in de Oosten door de bewinthebberen en gelijk getal der hooftparticipanten, door de meeste stemmen genomineert [3]), ende in Westen

---

1) Nl. op p. 165 van het HS.

2) Insgelijks was 18 Mei 1668 door Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren besloten, dat stoelen gezet zouden worden voor Raden en Oud-Schepenen, als deze in Burgemeesterenkamer kwamen. (Resolutieboek van Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 168.) In 't laatst van Mei 1668 werd dergelijk besluit genomen ten opzichte van Commissarissen der subalterne banken. (Aant. v. verschillende zaken I.)

3) Deze wijze van verkiezing der bewindhebbers van de Oost-Indische

door de bewinthebbers en hooftparticipanten bij billjetten opgesteld. Pleegen bij toeren te moeten afgaen, nae eenigen tijt van jaeren gediend te hebben, doch die rekeninge is seedert veel jaeren niet uyt te vinden, en in de West-Indische Compaignie is bij het laeste octroi van den jaere 1674 „haer leeven lang geduyrende" speciaelijk uytgedruckt [1]). De Heer bewinthebber (nl. van de O. I.

Compagnie dagteekent van de eerste verlenging van het octrooi, bij plakkaat van 22 December 1622. Zie: Groot Placaet-Boeck I p. 541 sqq. Den verkorten inhoud geeft: Mr. O. van Rees, Geschiedenis der Koloniale politiek enz. (het tweede deel van zijne Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland), p. 162—164, waar o. a. gezegd wordt: „De bewindhebbers zouden gekozen worden door de Staten of stedelijke regeeringen uit drietallen, opgemaakt door de bewindhebbers en *eenige* hoofdparticipanten, daartoe door de participanten aangewezen." In de verlenging van het octrooi staat echter „ende sullen alsdan de Participanten een getal van Hoofdparticipanten tegens die Bewinthebbers, die niet afgegaen en sijn, uytmaecken" (p. 541), d. w. z. de nominatie wordt opgemaakt door Bewindhebbers en een gelijk getal van hoofdparticipanten, zooals Bontemantel ook meedeelt. — Bij de „nader ampliatie en interpretatie van de voorseyde continuatie van het octroy" van 13 Maart 1623 (Groot Placaet-Boeck I p. 543—546), de continuatie ende prolongatie van 22 Juni 1647 (Groot Placaet-Boeck I p. 546—548) en de prolongatie van 17 Februari 1665 (Groot Placaet-Boeck IV p. 1324 en 1325) werd geen verandering gebracht in de wijze van verkiezing der bewindhebbers. Het plakkaat van 22 December 1622 bepaalde ook, dat de bewindhebbers voortaan volgens een rooster moesten aftreden, en dan eerst na drie jaren weer benoembaar waren. Uit hetgeen Bontemantel op p. 170 van het HS. meedeelt, blijkt echter, dat aan deze bepaling niet de hand werd gehouden.

Over den invloed, dien de Amsterdamsche regenten op het bestuur der beide compagnieën hadden, zie: van Rees ibid. p. 23, 24 en 110; het burgemeesterschap van Amsterdam werd bijna onafscheidelijk van het bewindhebberschap der Oost-Indische Compagnie, de regeering van die stad kreeg het bestuur van de Amsterdamsche kamer geheel in handen, en deze kamer had weer het overwicht in het hoofdbestuur der Compagnie, de kamer van XVII[en].

1) Het XIV[de] artikel van het octrooi der West-Indische Compagnie van 3 Juni 1621 (Groot Placaet-Boeck I p. 569—570) bepaalde o. a.: „dat de eerste Bewinthebbers sullen dienen den tijt van ses jaren, ende dat men, deselve overstreken zijnde, eerst bij lotinge sal veranderen een derde part van 't getal van de Bewinthebbers, ende twee jaren daernae gelijcke derde part, ende d'andere twee volgende jaeren het leste derde part, ende voorts successivelick de outste in dienste zijnde

Comp.) Gilles Valkenier heeft beraemt het volgende concept, hetwelk uytwerkte wynich tijts naedat den Heer Nicolaes Pancras bewinthebber was geworden door desselfs toedoen; dat veel aenstoots in de regeeringe gaf, alsof soo bequaem niet waeren de Compaignie dienst te doen als den gemelden Out-Burgemeester Pancras.

(p. 171.) „Wij alle, bewinthebberen van de geoctroyeerde Oost-Indische Compaignie ter camer van Amsterdam, belooven op den eet in 't aengaen van ons ampt gedaen, bij de hier ondergestelde signature, dat wij tot de dry naeste vacant sullende werden bewinthebberenplaetsen nimant sullen nomineeren, die hier ter stede in magistrature, raetsamp of andere publique functie is ofte is

---

laten afgaen. Ende dat in plaetse van de afgaende, ofte van dengeenen, die voor ofte naer souden mogen aflyvich, oft om andere redenen verlaten worden, bij de Bewinthebberen, soo blijvende als afgaende, mitsgaders bij de Hooftparticipanten, die in persoone ende op hare kosten daerbij sullen willen komen, drie andere sullen worden genomineert, uyt welcke de respective Provintiën, Gedeputeerdens ofte Magistraten nieuwe electie van Bewinthebbers sullen doen." Bij de ampliatie van het octrooi van 13 Februari 1623 (Groot Placaet-Boeck I p. 583) kregen de Staten der provinciën vergunning om te bepalen, dat de Bewindhebbers verkozen moesten worden uit een voordracht van drie personen, op te maken bij de hoofdparticipanten. De meeste Bewindhebbers waren toen echter reeds benoemd. (van Rees, ibid. p. 131.) Bij het accoord, tusschen bewindhebbers en hoofdparticipanten gesloten, en den 21sten Juni 1623 door de Staten-Generaal goedgekeurd (Groot Placaet-Boeck I p. 585 sqq.) werd nog bepaald, dat „alle nominatiën, deputatiën ende electiën" (gedaan door bewindhebbers alleen, of door bewindhebbers en hoofdparticipanten tezamen) „met éénen name teffens (moesten) geschieden, met besloten briefkens." Tevens werd daarbij een nieuwe categorie van bewindhebbers ingesteld (dit blijkt niet bij van Rees, ibid. p. 131, noot 1), nl. de bewindhebbers-hoofdparticipanten, „staende onder denselven eedt, hebbende administratie als de andere Bewindhebbers"; zij werden gekozen „bij de hooftparticipanten van de respective kameren, absoluyt, bij pluraliteit van stemmen", en waren gehouden „den hooftparticipanten te communiceren 't geene haer aengaet, haer recht in deselve vergaderinge van Bewinthebberen te bewaren" enz. Bij de continuatie van het octrooi van 4 Juli 1647 (Groot Placaet-Boeck I p. 595) en de prolongatiën van 24 December 1671, 27 Augustus 1672 en 30 Maart 1673 (Groot Placaet-Boeck III p. 1329 en 1330) werd de wijze van verkiezing der bewindhebbers niet veranderd.

Uit Bontemantels mededeeling in den tekst blijkt, dat de bepaling

geweest, maer dat wij onse oogen alleen sullen laeten gaen, sonder eenich relaes van vrintschap, op den dienst van de Compaignie, om daertoe (bequame Heeren) uyt te vinden, gelijk wij ook belooven geen anderen te sullen nomineeren dan cooplieden buyten 't bovenstaende attaschement, sijnde van gerenomeerde vigilantie en verstant, in vigueur van leeven en jaeren, om niet alleen wel, maer ook lang de Compaignie dienst te connen presteeren. Actum den 29sten Mey 1668."

Den 1sten Januarij 1670 quam Hendrik Scholten in de plaets van Jan Lagouche, den 21sten Februarij 1670 Jan [1]) Hochepied de jonge in de plaets van Papenbroek, den 24sten Januarij 1671 Hendrik Becker in de plaets van Jacob Roch, commissares [2]). Waermeede die acte is coomen

---

aangaande het aftreden bij tourbeurten niet werd nageleefd. Reeds in 1629 trachtte Amsterdam in dat opzicht het octrooi te ontduiken. G. M. Asher, in zijn „Prospectus of a Bibliographical and historical essay on the Dutch books and pamphlets, relating to New-Netherland and to the Dutch West-India Company", p. 54, zegt: „(1629) The Chamber of Amsterdam refuses to follow the prescription of the patent, according to which one third of the Bewindhebbers must be changed every six years." (Dit is niet juist; blijkens het boven aangehaalde XIVde artikel van het octrooi van 1621 zouden de eerste bewindhebbers zes jaar aanblijven, en daarna zou om de 2 jaar het derde gedeelte aftreden.) „They dispute and the States decide against the Bewindhebbers."

In het octrooi van de nieuwe West-Indische Compagnie van 20 September 1674 (Groot Placaet-Boeck III p. 1331—1343) werd o. a. (aldaar p. 1337) bepaald, dat „de bewindhebberen sullen dienen haer leven geduyrende, tenware eenige provinciën, steden, kamer ofte kamers desen aengaende in een ander gebruyck mochten zijn, dewelcke bij hare coustuyme in desen sullen vermogen te continueren". Overigens was de wijze van verkiezing der bewindhebbers dezelfde, als bij het octrooi van 1621 was vastgesteld, maar met deze toevoeging: „doch sal altijdt geobserveert moeten werden, dat de meerderhelft der Bewinthebberen ervaren negotianten en koopluyden zijn". Ook de bepaling van 21 Juli 1623 omtrent bewindhebbers, gekozen door, en vertegenwoordigers van de hoofdparticipanten, werd overgenomen.

1) De „Clatversamelinge" heeft Isaac Hochepied de jonge, evenals de volgende noot.

2) In Resol. Raad III, 1. p. 241 wordt dit uitvoeriger aldus medegedeeld: „La Gouche overleeden sijnde, is in desselfs plaets, uyt crachte

te eyndigen, en seedert is niet gesien dat cooplieden,

van 't boovenstaende *a*), op de nominatie gestelt Hendrick Scholten, Dirck Blom ende David Becker, den eersten Januarij 1670, en is den eersten ten selven dage bij Burgemeesteren gekooren en beëedicht. En den 21sten Februarij 1670 is in de plaets van Papenbroeck, die overleeden (was), gestelt op de nominatie Joost de Smit, David Becker ende Isaac Hochepied de jonge, welcke laeste ten selven daege bij Burgemeesteren is gekooren. Den 24sten Januarij 1671 is in de plaets van Jacob Roch, die overleeden was, op de nominatie gestelt Mathijs van den Broeck, laest uyt Oost-Indiën gecoomen, Paulus Godijn en Hendrick Becker, welcke laeste aenstonts bij Burgemeesteren is gekooren". — Over de verkiezing op 21 Februarij 1670 geeft Resol. Raad III, 1. p. 260 nog het volgende: „Den 8sten Maert 1670 Burgemeesteren hoorende het advys der Commissarissen van de monsteringe, te weeten Cornelis Backer, Jan ten Grootenhuysen ende Leonard Ranst, en (van) Tulp, Pol en van Beuningen, Tresoriers, over het casseeren van twee compagnieën der stadts-soldaten, sijnde 400 coppen, is Backer qualijck bejegent van Valckenier, brengende te pas dat eenige cuyperijen had gepleecht in de Oost-Indische Compagnie over het maecken van bewinthebbers, alsoo teegen Blom had gecuypt (die een neef is van Valckenier), dat niet op de nominatie en soude comen; dat (hij, Backer) een man is, lettende op sijn eygen intrest, en daerom Thijssen wilde bewinthebber maecken, alsoo getrout is met sijn vrouws-moeders-suster, daer geen kinderen bij heeft; dat Thijssen als hooftparticipant-bewinthebber altijt adviseert tot uytdeelinge, alsoo veel actiën heeft en niet en siet op 't beste van de Compaignie etc." Over de verkiezing op 24 Januarij 1671 heeft Bontemantel in Resol. Raad III, 1. p. 453—454 deze aanteekening: „Den 25sten Januarius 1671 verhaelde Dirck Tulp aen mijn in de Waelekerck, dat Vrijdaechs 'savons bewinthebberen der Oost-Indische Compaignie vergadert sijnde om te beraemen wie Saterdaechs, sijnde den 24sten Januari, soude(n) voordraegen op de nominatie of tripel getal bij de hooftparticipanten, soo heeft Valckenier voorraf lang ende breet opgehaelt de bequaemhyt van Dirck Blom (deese Dirck Blom is in September 1672 geworden in de verandering Raet), en dat het door Pancras en Munter, meede regeerende Burgemeesteren neffens hem, voor een groote vrintschap soude opgenomen werden, gelijck deselfde, als hier meede sittende, soude(n) connen betuygen, ende dat daerover met Burgemeester Graef hadden gesproocken, die van 't selfde advys meede is." [In margine staat hiernaast: „Dit volgende heeft Burgemeester Graef mijn selfs verhaelt. Sij hadden Burgemeester Graef daerover gesproocken, doch die soude gesyt hebben: Ghij sijt met

a) Met „'t boovenstaende" wordt de acte bedoeld, die in den tekst is afgedrukt.

buyten de regeeringe sijnde, bewinthebbers sijn gemaekt, dan nae veel jaeren één [1]).

---

u dryen, en daer can ick alleen niet teegen hebben, maer uyt den naem van alle de Burgemeesteren te spreecken, can ick niet toestaen, om de authorityt van de Burgemeesteren niet te periculeeren en om geen wet haer voor te stellen aen de Compaignie".] „Doch nimant antwoorde dan alleen Dirck Tulp, die sijn opinie daerteegen wierp. En door den president, Cornelis Backer, in omvraege gebracht sijnde, wat dry op de nominatie soude(n) voortbrengen, is met de meeste stemmen verstaen Mathijs van den Broeck, Poules Godijn ende Hendrick Becker. Voors syde Valckenier, dat de voornaemste oorsaeck is geweest van geen als cooplieden te nomineeren, met seclusie der magistraten; maer bekende 't selfde een groote misslach geweest is, en groote berouw daervan te hebben, en dat sulx niet meer behoorde gedaen te werden".

1) In het „Resolutieboek van de Heeren Regeerende- en Oud-Burgemeesteren" II, fol. 217 sqq. vond ik het volgende besluit, waaruit blijkt, dat Valckeniers (later door hem zelf afgekeurd) denkbeeld, om bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, althans gedeeltelijk, te kiezen uit kooplieden, die buiten de regeering stonden, in later tijd weer is opgevat:

„Den 30sten Junij A°. 1681, praesent(ibu)s alle de Heeren Burgemeesteren *a*) dem(p)to Opmeer, en d' Heeren van Vlooswijk, Munter, van Castricum en Trip, Oud-Burgemeesteren, d'Heer van Maerseveen, Oud-Burgemeester, in den Haeg siek sijnde, en d'Heer Opmeer, na voorgaende communicatie met sijn Ed. gehouden, sijn toestemmend advys hiertoe hebbende gegeven, is door de Heeren Burgemeesteren voorgedragen, dat haer Ed. Groot Agtb. in serieuse agtinge genomen hebbende, van wat belang het welvaren van de Oost-Indische Compagnie is voor den staet in 't generael en voor de goede ingesetenen van dese stad in 't particulier, en hoe grootelix hetselve gevordert ofte veragtert werd door een min ofte meer exacte directie in de saken, die bij de Bewindhebberen, daarover gestelt, verhandelt en besorgt werden, en dat het ten dien opsigte moet werden aengesien voor een sake, waaraen dese stad ten hoogsten is gelegen, dat de camer van de Oost-Indische Compagnie alhier diermate moge sijn bestelt, dat hetgeen in deselve te doen valt met behoorlike sorgvuldigheyd, circumspectie en applicatie mag werden verrigt, en dat de dagelixe ervaringe leert, dat sulx niet soo volkomentlik kan geschieden als te wenschen waer, indien deselve kamer voor een goed gedeelte niet sij gecomposeert uyt Bewindhebberen, die door menigvuldigheyd van publike of particuliere affaires niet werden gedistraheert, hadden geoordeelt van haer pligt te sijn, bij haer selve aendagtelik te overleggen, en vervolgens door Bewindhebberen ter camer alhier te

---

a) Dit waren: van Beuningen, Hudde en Corver.

15. Concharge.

Burgemeesteren stellen de concharge, die door haere E.E. werd beëedicht op sijn ordonnantie, en stelt borgen

---

doen examineren, op wat wijse meest bequamelik, en tot het meeste voordeel van de Compagnie een goede voet in 't eligeren van Bewindhebberen voor het toekomende, tot het bereycken van 't voorseyde oogmerk, geraemt soude konnen werden; en dat daerop bij de Heeren Bewindhebberen ter camer alhier uytgebragt, en aan haer Ed. Groot Agtb. gepresenteert sijnde het hier volgende project, sij goedgevonden hadden 't selve aan de Heeren Oud-Burgemeesteren te communiceren, en tijdelik toe te senden aan de absenten, om daerover haer gedagten te laten gaen, en in een sake van die importantie een goed en vrugtbaar besluyt te maken. Waerop gedelibereert sijnde, hebben alle de presente Heeren haer 't geen bevat is in 't voorseyde project wel laten gevallen, met dien verstande nogtans, dat voor vergaderingen ofte collegiën, welcke niet souden bekleed mogen werden door dat getal van Bewindhebberen, welcke verstaen sullen werden de distractie van publike occupatiën gedurende haer bedieninge in de Compagnie niet onderworpen te mogen sijn, niet sullen werden gereputeert de vroedschap hier ter stede, nog de bijeenkomste van Oud-Burgemeesteren en van Oud-Scheponen, als geen nadeelige avocatie in Heeren, die met de qualiteyt van Vroedschap, Oud-Burgemeester ofte Oud-Schepen alleen voorsien sijn, causerende; en dat dien conform dese importante sake met de Heeren Bewindhebberen ter camer alhier sal konnen werden ingeschikt en finalik ter neder gestelt.

Volgt het project, hierboven gemelt:

Extract uyt het Resolutie-Boek der Heeren Bewindhebberen van de Oost-Indische Compagnie ter camer van Amsterdam, genomen op Donderdag den 26sten Junii a°. 1681.

De Heeren Commissarissen, die aanbevolen is geweest een advys te formeren over het poinct van het aanstellen van Bewindhebberen in het toekomende, daar de Compagnie in dese camer best mede soude konnen werden bedient, hebben dienaangaande soodanig advys uytgebracht, als het volgende concept is dicterende:

In gevolge van de commissie, bij resolutie van den 10den April laatstleden op eenige Heeren uyt dese vergaderinge gedecerneert, om te overleggen, of en wat middelen souden konnen werden uytgedagt en met concert en goedvinden van haar Ed. Groot Agtb. de Heeren Burgemeesteren van dese stad in 't werk gestelt, dat Bewindhebberen, na desen aan te komen, voor een goed gedeelte soude(n) mogen sijn Heeren, die nog door de Regeringe nog door hare particuliere affaires souden mogen werden gedistraheert van den dienst van de Compagnie, hebben na rijpe deliberatie, hares oordeels, niet heylsamer weten uyt

voor Schepenen voor een bequame somme. Heeft sijn wooninge in 't stadthuys en hout hetselve schoon, be-

---

te vinden tot het bekomen van het voorseyde oogwit, als dat, dewijl haar Ed. Groot Agtb. de goedheyd hebben van dese sake aan de hand te geven en metterdaad betoonen, dat haar de goede directie en welwesen van dese Comp(agni)e laten ter harten gaan, tot sooverre dat haar Ed. Groot Agtb. haar selven in het eligeren van Bewindhebberen ten principalen willen limiteren en binden aan den waren dienst van de Comp(agni)e, dese vergadering die gelegentheyd in alle maniere behoorde waar te nemen, en haar meer-gemelte Ed. Groot Agtb. nevens gedienstige dankkentenisse voor te dragen, dat het deselve bijsonderlik aangenaam soude wesen, en hooglik ten besten van een goede directie in de affaires van de Comp(agni)e soude strecken, dat in het aanstellen van Bewindhebberen ter camer alhier voor het toekomende soodanige voorsorge wierde gedragen, dat bij vervolg van tijd het getal van agttien Bewindhebberen uyt de stad van Amsterdam perpetuelik soude mogen bestaan, ten minsten voor de eene helft, uyt Heeren, die gedurende hare bedieninge in de Comp(agni)e in geen vergaderingen of collegiën van Regeringe ofte Magistrature ofte Judicature van stad ofte staat souden mogen sijn; en dat, om tot dit etablissement gevoegelik te geraken, de twee eerste Bewindhebberschappen, die bij versterf, afstand of andersins staan open te vallen, souden mogen werden vervult met geen andere personen als die geen sessie, als voorseyt is, in de bovengeroerde vergaderingen of collegiën gedurende hare bedieninge in de Comp(agni)e souden mogen hebben; dog dat, een derde plaatse naderhand komende te vaceren, voor elegibel tot deselve souden mogen werden gehouden ook diegenen, die in eenige van de meergeroerde vergaderingen ofte collegiën sijn, en gedurende hare bedieninge in de Compagnie daarinne souden verblijven; en dat vorders een vierde en vijfde plaatse komende open te vallen, deselve beyde wederom souden mogen werden bestelt aan geen anderen, als die buyten de voorseyde collegiën gedurende de exercitie van haar Bewindhebbersschap souden sijn; en dat dese ordre in het eligeren van Bewindhebberen soude mogen werden geobserveert, totdat het getal van agttien, uyt Amsterdam, voor de helft sal bestaan uyt Heeren, in de voorseyde collegiën niet occuperende; en bij vervolg alle alsdan sullende komen voor te vallen electiën op dien voet souden mogen werden gedaan, dat t'allen tijden, sonder interruptie, het getal van Bewindhebberen, in dienst sijnde, voor de helft ten minsten bestaa uyt Heeren, gedurende de tijd van haar Bewindhebbersschap geen sessie in de voorseyde vergaderingen of collegiën hebbende. En dewijle het oogmerk in desen geen ander en is als dat door occupatiën, die de Heeren Bewindhebbers elders hebben, den dienst van de Comp(agni)e niet mag werden veragtert, en dat hetselve soo wel kan komen te gebeuren door al te veel particuliere

sorcht brant en kaerse, lyt ter excecutie de vonnissen, gegaen in cracht van gewijsde, volgens de ordonnantie en maniere van procedeeren, Capit. 16 [1]).

16. Sleutels der stadtspoorten en boomen.

(p. 172.) Burgemeesteren sijn seedert omtrent de hondert jaeren geweest in vreedsame possessie van het bewaeren en versorgen der stadtssleutels van de poorten en boomen, die savonds werden gebracht en smorgens gehaelt tot een van de Burgemeesteren, wiens beurt het is die snachts tot sijnen huyse te hebben, als bij de ordonnantiën van de schutterijen, dato 5 Augusty 1594 en 6 April 1618 [2]), en de vordere, nae den anderen door de Heeren van den gerechte gestatueert, is te leesen. Het is te gelooven, dat het van voor aloude tijden alsoo is geweest, en bij de oneenicheeden, ten tijde der opstant van de gereformeerden tegens haere overichyt, om vredens wille anders is toegestaen. Den 9den Augusty 1566 is bij de XXXVI

---

als publyke besigheden, dat dienvolgende ook sonderling, soo in 't nomineren als in 't eligeren, nevens de genoegsame capaciteyt, ervarendheyd en bequaamheyd van jaren in agtinge behoort te werden genomen, dat van degenen, die geen sessie in publyke vergaderingen of collegiën hebben, geen tot de Bewindhebberschappen, die na desen sullen komen open te vallen, mogen werden gevordert, die door al te grooten ommeslag van elders verhindert souden mogen werden den dienst van de Comp(agni)e met behoorlike assiduiteyt waar te nemen.

Waarop sijnde gedelibereert, is het voorseyde geadviseerde in alle sijne leden geapprobeert; en voorts goedgevonden, dat 't selve aan haar Ed. Groot Agtb. sal werden overgebragt, met versoek, dat het derselver goede geliefte sij, daarover hare gedagten te laten gaan, en met dese vergadering te concerteren, om daaromtrent soodanigen voet eenpariglik te beramen, als tot het verkrijgen van 't voorseyde oogmerk sal werden dienstig en nodig geagt. En werden wijders, om 't gunt voorseyt is aan haar Ed. Groot Agtb. voor te dragen, bij desen versogt en gecommitteert de Heer Roch en den Advocaat van de Comp(agni)e Mr. Willem van Dam."

1) Handvesten p. 624—625. Zie ook: Wagenaar, Amsterdam III p. 499.

2) Handvesten p. 146 en 148, waar als data opgegeven worden: 3 Augustus 1594 en 30 April 1618.

Raeden Burgemeesteren belast de poorten geslooten te houden, om het uytloopen ter predicatie te beletten, die daechs daeraen soude gedaen werden; doch door den oploop der gereformeerden en dat tachentich mannen haer verbonden hadden gewapent die buyten te helpen, en den Schout van ongeval gewaerschout, sijn haer Achtbaerheeden genootsaeckt geweest de poorten op het gewoonelijke eur te laeten openen [1]); eenich volk van den Heer van Brederoode omtrent de stadt buyten de Haerlemerpoort leggende, is versocht de poort te willen openen, doch Burgemeesteren hebben dat gewygert. Den gemelden Heer van Breederoode in de stadt sijnde in den jaere 1567, en daernae [2]) Prins Willem, is bij bewilleging toegestaen de sleutels op 't stadhuys te brengen, en bij naeder accoort gespecificeert wie deselve bewaeren soude. Nae de satisfactie van in den jaere 1578 den 8sten Februarij gemaeckt, en de regeerders den 28sten Mey daeraenvolgende, tegens den eet op de pacificatie van Gent en de gesyde satisfactie gedaen, uyt de stadt geset, is den 8sten September 1580 de ordonnantie op de wacht vernieut, en geordonneert de sleutels gehaelt en gebracht te werden volgens voor- (p. 173.) gaende ordonnantiën [3]); en bij de ordonnantie van den 5den Augusty 1594, hiervoore gemelt, wert in 't 18de artyckel gesyt, dat alle ende een yegelick, die de dachwacht sullen hebben, sullen hen des morgens voor 't luyden van de poortklok voor Burgemeestere-deure, die de sleutelen bewaert, vinden laeten, ende gaen, elk daer sijn lot gevallen is, met de sleutelen, ende openen de poorten, ende des avonts, nae der poorteklock ende sluyten van de poorten ofte boomen, de sleutelen wederom brengen tot des Burgemeesters huys, op peene van telckens te verbeuren thien stuyvers. Soodat niet is te twijffelen aen de authorityt, die Burgemeesteren altijd gehadt hebben

1) Zie: Ter Gouw VI p. 93 en 94.

2) De volgorde is anders. Oranje was te Amsterdam van 15 December 1566 tot 20 Januari 1567; Brederode kwam er den 27sten Februari 1567 en verliet de stad op den 27sten April van dat jaar. Zie: Ter Gouw VI p. 135, 145, 162, 183, 186 en 187.

3) Handvesten p. 145.

van het sluyten en openen der stadtspoorten en boomen, dan alleen wynich jaeren gedurende de gesyde troubelen, en noch hebben gehadt tot in den jaere 1672, als wanneer door eenige oproerige gemeente wederom muyteriën over 't bewaeren der sleutels is aengestelt voor het huys van den Burgemeester Jan van de Pol, daerop den 5^{den} Augustus van 't gesyde jaar, bij resolutie der vroetschap, is verstaen, na ingenomen advys van den krijsraedt, op versoek van Burgemeesteren, daechs tevoore gegeeven, van de sleutels te brengen op 't stadhuis, te sluyten in een kist van twee slooten, van dewelcken den eenen te laeten ter bewaringe van den hooftofficier, die de wacht heeft op 't stadthuys, en den andren door de burgerwacht te laeten brengen tot den Burgemeester, wiens tijt het is die te bewaeren, en op gelijke manier die smorgens te laeten afhaelen; van welcke timulte omstandelijck hiernae sal gesprooken werden [1]).

17. Postmeesters.

(p. **173a.**) Burgemeesteren, tot besorging der brieven op Antwerpen, Engeland, Ceulen, Hamburg en veel andere plaetsen, bestellen daertoe comptoiren, die bedient werden door dry ofte vier, door haere E.E. daertoe gebeneficeert, waervan de voornaemste de dry eerste sijn, en hebben groote incomsten; pleegen selfs te rysen, doch naederhant hebben het comptoir waergenomen, de brieven door knechts afgesonden, ontfangen en door haer suppoosten doen bestellen. Castelyn, Moolenaer en N. N., bij request yts versoekende aen Burgemeesteren, gebruykte(n) de naem van postmeesters, dat qualijk wierde opgenomen, en tegemoet gevoert geen postmeesters te kennen; royeerden 't selfde en gaven het weer uyt. Maar eenige jaeren daernae den Heer Geelvinck, Heer van Castricum, Burgemeester sijnde,

---

1) Over het tumult wegens het bewaren van de sleutels in 1672 leze men het artikel van den heer J. F. Gebhard Jr., getiteld: „Amsterdamsche aanteekeningen uit 1672", in Fruin's Bijdragen. 2de R., X p. 205 sqq.

wierde sijn soon Coenraedt Geelvinck een boodeschap op Ceulen vergunt, en bequamen doen den tytels van postmeesters [1]).

---

1) Zie hierbij: Wagenaar, Amsterdam. II p. 543—545. — Le Jeune, Het brieven-postwezen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden. p. 186—202. — P. Scheltema, De brieven-posterij te Amsterdam. (Acmstel's Oudheid II p. 205—213.) — Over een post op Portugal, die ingesteld en weer opgeheven werd, vond ik nog de volgende aanteekeningen, die ik mededeel, omdat men bij Le Jeune niets over deze post vindt, terwijl Wagenaar en Scheltema er slechts terloops gewag van maken: „25 November 1656. Burgemeesteren hebben doen leesen de acte van (accoort, gemaeckt tusschen Burgemeesteren en) eenige cooplieden, te weeten: (Hendrick) Riael, (Jan) Rombouts en Warnaers, van continueerlijck eenige gailljoets of welbesylt clyn vaertuich in zee te doen gaen naer Poortegael en weerom, bij maniere van een veer, om gestaedich de brieven en paketten over en weer te brengen, mits genietend van een ordenares brief 15 stuyver, en andere naer advenant." (Resol. Raad I, 2. p. 413, aangevuld uit Civ. en Mil. Reg. I p. 311—312. In margine staat nog: „Leest de willekeur, gepubliceert den 21sten Januarij 1657". Deze keur komt niet voor in Noordkerk's Handvesten. Wel vindt men aldaar, p. 1075 en 1076, de keuren van 29 Januari 1643 en 13 Januari 1652, betreffende het „collecteren ende bestellen" van de brieven, die dagelijks door de schippers uit Portugal werden medegebracht; maar een post op Portugal werd door deze keuren niet ingesteld.) — In Resol. Raad I, 2. p. 482 (30 Juli 1657) wordt herinnerd aan het op 25 November 1656 verleende consent, „ende alsoo (de voorseyde cooplieden) hetselfde comen te misbruycken en tot andere eynde te employeeren, seer naedeelich voor de negotie, soo hebben een groot aental cooplieden getyckent een request en aen Burgemeesteren overgelevert, versouckende 't selfde wederom mach vernieticht warden; welck request is gestelt in handen van Tulp, Spiegel, van Hoorn, Hooft, van Loon en Geelvinck, om te examineeren ende den raet te dienen van bericht". — 4 December 1657. „Commissarissen, partijen gehoort ende alle middelen van accomodatie tot onderlinge handelinge der cooplieden voorgewent hebbende, soo duncken commissaressen, dat de cooplieden, die de oncosten gedaen hebben van bequaem vaertuich te laeten maecken, ende nu door tenietdoeninge van de gesyde keure groote schaede sullen comen te lijden, dat haer soude van stadts woegen connen toegelyt warden vier duysent guldens, waerbij schijnt dat contentement in sullen neemen. Waerop gedelibereert sijnde, sijn commissarissen bedanckt, ende is de keure en resolutie ingetrocken, ende (goetgevonden) dat sal betaelt warden vier duysent guldens. Hasselaer, in de compagny der galjoets wesende, heeft den raet wegens sijn medestan-

18. Sleutels der previlegiën en andere brieven.

De sleutels van het verwulft vertrek in de Oude kerck [1]), daer de origineele stucken der hantvesten en previlegiën en andere brieven berusten, leggen ter tresorie in een klyn kistgen bij 't groote zegel, van 't welcke één sleutel bij den presideerende Burgemeester, de tweede in de lade van Burgemeesteren ende de darde ter tresorie bewaert werden [2]).

Den 17den en 20sten October 1654 is een inventaris door Burgemeesteren daervan gemaeckt, en de copijen eenige Heeren ter handen gestelt, sijnde getituleert: „Inventares van de originele stucken der hantvesten ende previlegiën, nevens andere brieven der stadt Amsterdam." De Heer Burgemeester Tulp heeft de curieushyt gehad 't selfde t' sijner E.E. presentie te laten doen, waervan ick een originele heb [3]).

---

ders bedanckt, ende gesyt 't selfde een eer te weesen en tot naedeel van diegeen, die in volle maeltijt heeft gesyt deselfde resolutie bij subre(p)tive en obre(p)tive middelen verkregen te weesen, waerop Blaeuw antwoorde of sulx waer soude connen gemaeckt warden." (Resol. Raad I, 2. p. 533 en 534.)

1) Lees de beschrijving van de ijzeren kapel in de voorrede van Scheltema's „Archief der ijzeren kapel in de Oude of St. Nikolaas kerk te Amsterdam."

2) Dit verschilt eenigszins van wat Scheltema ibid. p. 12 meedeelt.

3) Ik heb dit stuk niet aangetroffen onder de papieren van Bontemantel. In den derden bundel van Schaep's aanteekeningen vindt men een „Inventaris van de originele stucken der handvesten, privilegiën ende andere brieven ende bescheiden der stadt Aemstelredam, voor desen berust hebbende in de Oude Kerck aldaer, als oock de stucken van de Tresorye der voorseyder stede, aldaer bijgebracht ult° Januari 1635." Achter de woorden „voor deesen berust hebbende in de Oude Kerck aldaer" heeft Schaep later toegevoegd „ende a°. 1654 noch". Hij was ook tegenwoordig bij het bezichtigen van de stukken in 1654, blijkens deze aanteekening: „In October 1654 hebb' ic present geweest, als gemelte privilegiën in de Oude Kerck wederom besien wierden, present d'Heer Niclaes Tulp, als Burgemeester, ende d'Heer Poll als Tresorier, ende waren in dit secreet ... rijen, yder van ... laden meer en min, samen in alles 45 laden."

19. Burgemeesteren sijn gewoonelijck Raeden.

(p. 173b.) Burgemeesteren sijn gewoonelijck Raeden, tensij door de naemaechschap, volgens de previlegiën, in de vroetschap niet connen getrocken werden, als Cornelis Bicker, Heer van Swieten, Jan Bicker Gerritssoon [1]), Andries de Graef, die Raet is gemaeckt naedat sijn broeder Cornelis was gestorven, en Jan Munter [2]). Soodat gestorven sijnde, op de begraffenisse vier Raden gaen neffens het lijck, als te sien, daer van den raet werd gehandelt [3]). Geen Raet sijnde, gaen meede vier Heeren [4]) neffens het lijck, als den 15den Mey 1653 Burgemeester Jan Bicker Gerritssoon begraven werdende in de Westerkerck, gingen neffens de kist de Heeren Albert Pater, Cornelis Jacobssoon Wayer, Jan van de Pol en Bernardt Schellinger, Raeden.

20. Circulaire brieven van recommandatie door Burgemeesteren.

(p. 174.) Burgemeesteren, als eenige diensten ofte offitiën comen vacant te werden, die door haere Eedelen Grootmogende begeven werden, en in de pointen van beschrijvinge gebracht sijn, waerover op den darden dach van de vergaederinge werd geresolveert, soo brengen die pointen in de vroetschap, om articulatim op geresolveert te werden. Die speculatiën op de offitiën heeft, voecht sich bij Burgemeesteren met recommandatie, die (door) haer E. E. (in) con-

---

1) Cornelis en Jan Bicker konden geen lid van de vroedschap worden, omdat hun broeder Andries Bicker er zitting in had.

2) Jan Munter kon geen lid van de vroedschap worden, omdat hij getrouwd was met Margriet Geelvinck, een zuster van Cornelis Geelvinck, die in 1652 in de vroedschap werd gekozen. (Herald. Bibliotheek 1873 p. 223. In het Patriciaat van Amsterdam wordt op fol. 39a ten onrechte gezegd, dat Jan Munter ook „raed" was.)

3) Nl. op p. 471—473 van het HS.

4) Nl. ook vier leden van de vroedschap. Dit geschiedt — zegt Bontemantel in Resol. Raad I, 1. p. 51 — omdat de Burgemeesteren „hoofden van den raede sijn".

sideratie opgenomen sijnde, (werden) de Heeren, gaende ter dachvaert van Hollant, geauthoriseert daerin te gaen nae haeren last, en ter vergaederinge t'selfde uyt te wercken, of te spreecken met de leeden, soo geen apparentie sien den een of ander toe te vallen, met toesegginge van 't selfde op andere tijden voor geobligeert te houden. Soo Burgemeesteren haer laeten geleegen weesen aen den een of ander Heer, soo laeten, of eygener authorityt, ofte (op) resolutie van den raedt, afgaen aen de magistraeten der steeden, stem hebbende in de vergaederinge, brieven van recommandatie, ende soo daer meer aen geleegen laeten weesen, secondeeren de missives door eenige gedeputeerdes, waervan eenige exempelen volgen.

Den Heer Pieter Hooft, Drost van Muyden ende Ballieuw van Goylant, den 21sten Mey 1647 overleden sijnde, heeft den raet, op het 23ste point van de beschrijvinge der Gecommitteerde Raeden, den 15den Julij omstandelijck geresolveert Albertus Coenradus Burg, Out-Burgemeester, Raet ende Gecommitteerde ter Admiralityt, van stats weegen (p. **174a.**) daertoe te vorderen, alsoo eenige andere Heeren van consideratie voor haer soonen debvoiren daertoe aenwenden [1]). Op welcke resolutie den 16den derselver maend Burgemeesteren circulaire brieven aen alle de leeden van Hollant hebben laeten afgaen, gestelt in serieuse termen, en is den 22sten daeraenvolgenden op 't geproponeerde, of de gedeputeerden ymant anders soude(n) moge(n) voorstellen, naerder geresolveert nimant van stadts wegen voor te dragen dan sijn E.E. alleen en nimant anders. Niettegenstaende heeft de Out-Burgemeester Andries Bicker, gecommitteerde ter Generalityt, weten de saecke te verschuyven en uyt te wercken, dat sijn soon Gerrit Bicker Drost van Muyden is geworden.

---

1) Nu volgen in den tekst deze regels, die later doorgehaald zijn: „den Heer Andries Bicker, om Burg daervan af te lyden, bracht in consideratie of, soo een Heer van de regeeringe daertoe mocht werden gecooren, niet soude moeten afstaen van de scharges, die als Magistraet is bedienende, als Out-Burgemeester, Raet en diergelijcke bedieningen, waerop nae omvrage is verstaen, dat het gemoveerde op sijn beloop gelaten sal worden."

Den 15den Februarij 1663 is, op advys van Burgemeesteren, bij de vroetschap Hendrick Cloeck, soon van den Heer Pieter Cloeck, Raed en advocaet, verstaen tot raetsheer in 't Hof van Hollant van stadts wegen te recommanderen in de plaets van den overleeden raetsheer De Raet, en sulx niet connende uytgewerckt werden, den advocaetfiscael van Strijen voor te stellen; waerop heeft becomen van Burgemeesteren voorschrijven aen de Eedelen en steeden, en om het starck voort te setten, hebben de Heeren Out-Scheepen Jan Hulft en advocaet Cornelis Hop, swagers van den gemelde Pieter Cloeck, op bewilleging van Burgemeesteren, de brieven vergeselschapt met de personeele recommandatie; doch 't versoek nam geen effect, en alhoewel het was gedaen op eygen costen, hebben Burgemeesteren verstaen sulcke versoeken niet meer toe te staen. Den 21sten April 1667 weder bij den raet geresolveert sijnde den gesyde Cloeck van stadts wegen voor te dragen, is daerop, en op recommandatie van den gemelde Hop, die doen pensionares was, raetsheer geworden.

(p. 174b.) Door het sterven van Gerret Bicker, daer hiervoore van is gesprooken, het drostschap van Muyden comende te vaceeren, hebben Gerrit Hasselaer, Out-Burgemeester, Raet en Gecommitteerde der Gecommitteerde Raeden van Hollant, en Nicolaes van Vlooswijck, soon van den Heer president van Burgemeesteren, speculatie daerop gemaeckt en haer geaddresseert aen Burgemeesteren, yder versoeckende haere Achtbaere gunst, om 't selfde in den raedt te willen begunstigen. Den gesyde Heer president heeft te wege gebracht, dat Burgemeesteren den raet, par beslooten messives, in date 15 October 1666, (hebben) beschreven tegens den 22sten daeraenvolgend, om daerover te delibereeren. Waerop de Heeren Vlooswijck, Tulp en Valckenier, Andries Graef absent sijnde, den raet hebben gecommuniceert, dat, alsoo (van) aensienelijcke Heeren, soo Eedelen als andere, solicitatiën staen te wachten, en die de eerste comt veelmaele voordeel heeft, te raede waren geweest, op 't versoeck haerder collega, brieven te laten afgaen van serieuse recommandatie aen de ridderschap en steeden, in faveur van Nicolaes van Vlooswijck, commissares van klyne saecken, versoekende dat den raedt

't selfde haer wel geliefde te laeten gevallen. Waerop omvrage sijnde gedaen, is met eenparige stemmen geresolveert den gemelde Vlooswijck daertoe van stadts wegen voor te stellen [1]). Hasselaer was mede in den raedt, maer liet het vaeren, alsoo door het afsenden der voorschreeven brieven klaer sach, waer het heen soude gaen.

De voornaemste circulaire brieven sijn geweest in den jaere 1670, als wanneer door 't afsterven van den Heer d'Eedel, president van 't Hof van Hollant, al sijnde in den jaere 1665 overleeden, en die plaets door den Heer van Maesdam, als ouste raetsheer, bij provisie was bekleet totdat Ballieuw van Rijnland was geworden, als wanneer bij Hollant wiert verstaen de twee ampten niet compatibel te sijn, ende eenige leeden verstonden dat tegelijck soude connen bedienen, daer dese stadt en Rotterdam haer hart tegen stelden, alsoo Valkenier Hendrick Hudde wilde avanceeren, en is bij den raet den 17den Maert en 3den (p. 174c.) Juni verstaen Hendrick Hudde, raetsheer in den Hoogen Raet, daertoe van stadts wegen voor te dragen. Burgemeesteren, en voornaementlijck Valkenier, vatten dese saecke hooch op, soodat circulaire messives afgingen, in date 4 Juni, gevolcht door gedeputeerdens uyt derselver last, te weten Geelvink, President-Scheepen en Raet, Jannes Hudde, Scheepen en Raet, en pensionares Hop, als te sien in de volgende missive en credentiael. Volgens derselver credentiael, date 30 Juni, lyden die commissie op stadtscosten aensienelijk af; den 17den Julij deden de gedeputeerden ter dachvaert in twee huerkoetsen de visite

---

1) Nicolaas van Vlooswijk, heer van Papekop, kreeg het ambt, en bekleedde het tot zijn dood, op 11 Augustus 1674, toen hij in den oorlog tegen de Franschen sneuvelde. Over de solicitatie naar het nu opengevallen drostambt van Muiden in 1674, zie de briefwisseling van Jacob en Pieter de Graef, uitgegeven door Prof. Fruin in de Bijdragen voor Vaderl. Geschied. 1885 p. 349 sqq., brief XV, XVI en XIX. Het drostambt van Muiden wordt daar gezegd „niet altijd *a*) bij, maar boven geheugenis van menschen, bekleet geweest te sijn, niet alleen bij Burgemeesterssoonen van dese stad, maer noch altijd wel van de voornaemste van Burgemeesterssoonen."

a) Zoo staat er, maar het zal wel moeten zijn: „alleen".

aen alle de leeden, en nae de recommandatie bequamen beleefde antwoorden sonder conclusie; de caert was verset en liep op Bennebroek. De Burgemeester Vlooswijck lyde in deliberatie, alsoo de ordre lach op Hudde, ende ter vergaederinge singelier sullen weesen, of de ordre sullen volgen, en was neffens Geelvinck van opinie te persisteeren; Maerseveen, Jannes Hudde, Bontemantel en Corver meende(n) best te sijn met de vloot te sylen [1]). Den 18den Julij 1670 is Adriaen Pauw, Heer van Bennebroek, met eenparige stemmen tot president van 't Hof van Hollant gecooren. In dese voorsyde saecken vielen veel speculatiën, waerdich (hoewel buyten propoost) te verhaelen [2]). Men syt geen exempelen te sijn, dat den ousten raetsheer is voorbijgegaen; Mirop was de ouste, en wierde van sijn E.E. niet gesprooken; tot salvinge bequam sijn soon den 8sten November desselven jaers een capitynschap van de guardes. Den raetpensionares De Wit werckte op den raetsheer Fannius, dat stiet uyt jalousie, en waren de gesyde gedeputeerdes van Burgemeesteren voornoemt gelast in de steeden de magistraten ofte Burgemeesteren specialijck voor te dragen, dat geliefden toe te sien en te considereeren, of voor den staet dienstich is, dat den raetpensionares te veel gesach in de Hoven van justitie heeft. De twee heevige solicitatiën waren oorsaeck, dat den derden in 't spel quam en met de bocht doorging; want den raet-
(p. 174d.) pensionares, siende met Fannius niet door te comen ende dat Amsterdam door Valckenier hem tegenging, viel aen de syde van Bennebroek, gebruykende tot een argument, het onbetamelijk soude sijn een raetsheer uyt den Hogen Raet te neemen en tot president in 't Hof te brengen, en soo men daertoe soude connen verstaen, dat Rijxse ouder raetsheer aldaer is dan Hudde, die daer wel speculatie op heeft gehadt, maer uyt discretie die gedachten heeft laten vaeren, alsoo het geen gratie soude geven. De Heeren ter dachvaert sijn door den Heer raetsheer Hudde aensienelijck getracteert, in vergeldinge der

---

1) Met de vloot zeilen = meegaan met de meerderheid.

2) Bontemantel handelt over deze zaak zeer uitvoerig in zijne Aant. Statenverg. Holland 1670.

gedane solicitatiën, en bedanckt, waerop de Heer Geelvinck met een statich aensicht antwoorde op de maeltijt, dat door de moeyelijckeyt dien tijt niet had connen slaepen, te meer Amsterdams respect daeraen geleegen was, waerover een heer smuyster lachte, alsoo in parteculiere discoursen anders had getoondt.
De voorsyde missives waeren als volcht:

„Aen de Heeren van de Ridderschap en stemmende steden.

Welgeboren, Edele gestrenge Heeren Edelen, Erntfeste etc. Heeren.

(p. 174e.) Alsoo de Heeren van de vroetschap van dese stadt, considereerende hoe nodich het sij, dat het vacerende presidentsampt in den Hove Provinciael hoe eer hoe liever met een bequaem persoon werde versien, hare gedachten daeromtrent gestadich hebben laten gaen en, na een rijp en gedesinteresseert overleg, van gevoelen sijn het gemene oochwit te hebben aengetroffen in den Heere Mr. Hendrick Hudde, jegenwoordich Raet in den Hogen Rade, denwelcken sij hebben goetgevonden, dat daertoe van harent wegen soude werden voorgedragen en met allerley goede offitiën oock gevordert, soo hebben wij mits deesen niet connen naelaten van { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } daerover bij desen gedienstich te begroeten. Wij laten ons voorstaen, dat wij in de presente voorval soo verre geluckich sijn, dat wij niet en behoeven te laboreeren in dat point, 't welck in alle recommandatie wel van de meeste swaricheyt en consideratie is, in 't beschrijven en bewijsen van nodige en aensienelijke qualityten, naedemael welgemelten Heer Hudde in sijn veeljarige bedieninge van soo swaer een charge gegeven heeft soo publique preuven en ontwijfelbare bewijsen van sijne beleefthyt, naerstichyt, trouwe en rechtskundichyt, dat { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele. . . . . } en al de wereld daerin genomen sullen hebben en alsnoch nemen volkomen contentement. In voegen dat ons alleenlijck overblijft bij { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } en bij d'andere

leeden van hare Ed. Grootmogende soo veel gunst voor desen Heer te verwerven, als wij aen hem, uyt insicht van 't gemene best, vrijwillich en gaerne hebben toegevoecht. Om welcke oorsaecke wij dan gansch vrind- en niet min ernstelijck versoeken, dat { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . }, soo wanneer dese saecke ter vergaederinge sal voorcomen, ons met hare gunstige stemmen gelieven { voor te gaen / te secondeeren }, ten fine meergemelde Heer Hudde tot het voorseyde president-
(p. 174f.) schap mach werden geavanceert. Indien wij soo gunstige neiginge des gemoets bij { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele. . . . . } t'onswaert aentreffen, als wij voor deesen meermalen hebben gedaen, soo en vreesen wij niet, dat onse serieuse aensoeckinge sonder vrucht, en { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } alleenlick tot een last sal sijn, te meer alsoo { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } in een en deselve persoon ons ten hoogsten konnen verobligeeren en tegelijck haren plicht aen den staet volkomentlijk voldoen.
{ Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele. . . . . } sullen niet alleenlijk bij den voorseyden Heer Hudde, maer oock bij de ..... behoorlijcke danckbaerhyt in dusdanige en andere occasiën [1]).....

Waermede wij desen sullen afkorten en { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele. . . . . } beveelen in de heylige protextie Godes, blijvende,

Welgeboren, Edele gestrenge Heeren Edelen,
Erntfeste etc. Heeren,

Uwer etc."

Den 4den Juni 1670.

---

1) In de laatste zinsnede zijn een paar woorden uitgevallen. Er heeft waarschijnlijk gestaan: „maer oock bij dese stadt behoorlijcke danckbaerhyt in dusdanige en andere occasiën aentreffen".

„Edele, Erntfeste etc. Heeren.

(p. 175.) Op den 4den Juni hebben wij, in voldoeninge van de resolutie van de XXXVI Raden deser stede, met alle ernst aen Uw Ed. geschreven en gedienstelijk versocht, dat derselver goede geliefte mochte sijn, met en beneffens dese stadt den Heer Mr. Hendrick Hudde, jegenwoordich raetsheer in den Hogen Raet, te helpen voordragen en sooveel doenelijk promoveeren tot het vaceerende presidentschap van den Hove Provinciael, welck ons versoeck wij willen hoopen dat om de redenen, in de voorseyde onse missive vervat, bij UEd. in gunstige agtinge sal opgenomen sijn. En alhoewel het mitsdien onnodich schijnt te wesen UEd. hierover meer lastich te vallen, soo hebben wij echter niet connen nalaten te betoonen, hoeseer ons ter harten gaet het wel bestellen van de justitie, tot dienst van 't gemeen, (en) expresselijck aen UEd. af te senden de Heeren Cornelis Geelvinck, Heer van Castricum, presideerent Schepen en Raet deser stede, en Johannes Hudde, mede Schepen en Raet, mitsgaders Mr. Cornelis Hop, onsen raedpensionares, ten eynde om bij UEd. ons versoeck mondelijck te vernieuwen, mitsgaders te suppleeren 't gene aen de expressie van onse missive soude mogen ontbreeken, UEd. mitsdien gansch vrindelijk en naebuerlijk versoekende, dat sij aen de gemelde Heeren onse gecommitteerdens gunstich gehoor gelieven te verlenen en volcomen geloof te geven in alle hetgene sij desen aengaende in onsen name sullen comen voor te dragen. Twelck van UEd. gewoonelijke beleefthyt tegemoet siende, sullen wij hiermede afbreeken en volharden te blijven,

Edele etc."

30 Juni 1670.

21. Out-Burgemeesteren.

(p. 176.) Die eens en meermaelen Burgemeesteren sijn geweest, werden genaemt Out-Burgemeesteren [1]). Sijn achter-

1) Oud-Burgemeester is in engeren zin de titel van den Burgemeester, die door de nieuwe Burgemeesteren uit de aftredende wordt gekozen,

raeden van de Heeren, die in functie sijn, werdende daertoe gebruyckt in saecken van gewichte, naer ouder gewoonte, ende daer die op stoel sitten niet gaeren souden sien, dat in de volgende jaeren veranderingen werden gemaeckt sonder haer medekennisse. Derselver resolutiën werden getituleert: Resolutiën van Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren [1]). Hebben gesaementlijcke overeencomsten,

---

om met hen aan te blijven. Zie: Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam, III p. 366 en 367, V p. 296, VI p. 409 en 410. Ook in de „Memoriën en Adviezen" van Corn. Pietersz. Hooft (Werken van het Historisch Genootschap, Nieuwe Serie N°. 16) komt „oud-burgemeester" in deze beteekenis voor, o. a. op p. 70, N°. 165; insgelijks in de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. Bij Bontemantel komt het woord ook een enkele maal in dien zin voor, b. v. in de bijlage N°. 1 „Magistraatsverkiezingen" enz., op 22 Januari 1672, waar van burgemeester van de Poll gezegd wordt, dat hij „staet out-burgemeester te blijven". De gewone beteekenis van het woord is echter die van: „gewezen burgemeester." Ook oud-burgemeesteren werden gewoonlijk met den titel burgemeester aangesproken.

1) De vergadering van burgemeesteren en oud-burgemeesteren wordt somtijds oud-raad genoemd, bv. bij Ter Gouw, Amsterdam, VI p. 84. Bontemantel echter verstaat onder oud-raad: „de electeurs van burgemeesteren" (zie bv. hierna, p. 166), dat zijn: burgemeesteren, schepenen, oud-burgemeesteren en oud-schepenen. De resolutiën van den eerstgenoemden oud-raad, dien van burgemeesteren en oud-burgemeesteren, werden aanvankelijk opgeteekend in het groot-memoriaal, later in de resolutiën van de vroedschap. Het eerste deel van de vroedschaps-resolutiën begint met 16 Januari 1536; men vindt daar niet alleen opgeteekend de besluiten, genomen in de vergadering van burgemeesteren en de 36 raden, maar ook die, genomen in de vergadering van „Mijne Heeren van den Gerechte (schout, burgemeesteren en schepenen) mit de XXXVI Raiden", van „Burgermeesteren, oude Burgermeesteren ende Scepenen" en van „Burgermeesteren mitten ouden Burgermeesteren." De vergadering van burgemeesteren en oud-burgemeesteren wordt het eerst „oud-raad" genoemd in Vroedsch. Resol. I fol. 31, op 13 November 1546.

In geen enkele stedebeschrijving of geschiedenis van Amsterdam, ook niet in die van Ter Gouw, wordt voldoende opgehelderd sinds wanneer oud-burgemeesteren „achterraeden" van burgemeesteren waren, en in welke aangelegenheden hun raad aanvankelijk werd ingewonnen. Vermoedelijk is de gewoonte van lieverleede ontstaan. In 1565 hooren wij reeds klachten over de te groote autoriteit van „de oude burgemeesteren, die gemeenlijck XII in getaele sijn, die we lautoriteyt nemen sonder advys

waerin den andren verobligeert sijn te kennen. Derselver resolutiën hebben geen kracht van wetten, noch executiën, tensij op authorityt van de Heeren van den Gerechte, ende, nae de natuere van saecken, op resolutiën

---

van de XXXVI Raiden eenige saicken vuyt te rechten, twelck te min behoort getollereert te worden, overmits dat de burgermeesteren alleene 't onderwint ende beleyt van alle der stede affairen hebben, soewel in administracie van politie ende geven van officie etc." De klacht wordt geuit in een geschrift, getiteld „Andere en breeder feyten, reedenen ende middelen, die veele ende diverssche burgheren der stede van Aemstelredam, supplianten ende doleanten, overgeven" enz. (Gemeentearchief Amsterdam, lade R 2 N°. 12), het tweede request, door een aantal burgers, die ontevreden waren over de regeering, ingeleverd aan den Prins van Oranje. (Vgl. hierover Ter Gouw, Amsterdam, VI p. 53).

De op het Amsterdamsche gemeente-archief aanwezige resolutieboeken van burgemeesteren en oud-burgemeesteren vangen aan met het jaar 1603. De meeste daar opgeteekende besluiten betreffen weinig belangrijke aangelegenheden: het beroepen van predikanten, het verleenen van een beurs aan een theol. student, het afbreken van huizen, het verhoogen van de jaarwedden van stedelijke ambtenaren, het toekennen van pensioenen of van een vereering, het begeven van stedelijke ambten, de rangorde van de stedelijke magistraten enz. Slechts een enkele maal wordt er gesproken over „saecken van gewichte." Ook hierbij echter zullen wij goed doen ons te herinneren, dat in dergelijke vergaderingen meer voorviel, dan men uit de officiëele notulen kan opmaken. Wagenaar, Amsterdam, III p. 296 zegt, dat „de presideerende Burgemeester doorgaands voor 't einde van zijn quartaal eene vergadering van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren belegt." Deze mededeeling wordt, ook voor de zeventiende eeuw, bevestigd door het resolutieboek; slechts enkele malen is de tijd, die tusschen twee opeenvolgende vergaderingen verloopt, korter dan drie maanden. In het resolutieboek van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren, II 1648—1698, vond ik echter op fol. 101 de volgende resolutie opgeteekend:

„Nae gehouden communicatie met Schepenen is geresolveert: o. a. dat de Heer Schout ende de Heeren Schepenen, coomende in de camer van de Heeren Burgemeesteren, voortaen sullen haer sitplaets neemen op de voet en manier, gelijck hetselfde d a e g e l i j x bij Oud-Burgemeesteren werdt gepractiseert." Daaruit blijkt dus, dat er elken dag, of althans zeer dikwijls, oud-burgemeesteren in burgemeesterenkamer kwamen, die waarschijnlijk met hen spraken over de loopende zaken, zonder dat van hunne tegenwoordigheid in de resolutiën gewag wordt gemaakt.

van de vroetschap. De gesyde overeencomsten sijn meede van tamelijcke kracht, en dueren soolang als die de meeste in authorityt is, sich daeraen laet geleegen sijn. In den jaere 1660 hadden haere E. E. vastgestelt, dat Burgemeesteren geen offitiën sullen vermogen te resigneeren ofte overdoen, noch survivance verleenen, tenwaere om merckelijcke oorsaecke en met eenparige stemmen, ende soo yemant eenige offitiën comt af te staen, die van Burgemeesteren heeft becomen, sullen deselve niet mogen begeeven dan ses weecken nae de afstant [1]). In den jaere 1666 den secretares Jan Corver den 28sten Januarij Raet sijnde gemaeckt, en dat offitie hebbende afgelyt, als breeder te leesen daer wert gesyt dat pensionaressen noch (p. 177.) secretaressen geen Raeden moogen weesen [2]), is tusschen Burgemeesteren geschil ontstaen, wie in de plaets souden stellen. Burgemeester Spiegel sprack voor sijn soon Hendrick Spiegel, Burgemeester Valckenier behulp sich met het voorseyde geresolveerde, doch alsoo de Heeren Courtenhoef en Hasselaer, Burgemeesteren, Spiegel toevielen, hebben met Out-Burgemeesteren daerover geen vergaederinge gehouden, en Valckenier overstempt hebbende, op het uytterste, als wanneer gereet stonden om den eersten Februarij desselven jaers op de electie van Burgemeesteren te gaen, hebben den gemelde Spiegel tot secretares gecooren [3]).

De Out-Burgemeesteren werden gebruyckt in de aensienelijxste bedieningen van de stadt, als ter vergaederinge van de Staeten Generael, Raet van Staeten, Gecommitteerde Raeden, Reeckencamers [4]), Raeden ter Admiralityt

---

1) Zie hiervóór, p. 134, noot 1.

2) Zie p. 448, 449 en 450 van het HS.

3) Hierdoor wordt verklaard, waarom het vroegere besluit aangaande „officiën, die worden nedergelegd of gequiteerd," den 12den Maart 1666 door Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren werd ingetrokken. Vooral de toelichting van deze resolutie wordt nu duidelijk! Zie hiervóór, p. 134, noot 1.

4) De benoeming van Oud-Burgemeesteren tot deze waardigheden was vaak een middel om hen te weren uit de stedelijke aangelegenheden, en werd dan ook dikwijls als een soort van straf beschouwd. Tal van voorbeelden daarvan vindt men in mijne eerste bijlage: „Magi-

in 't college hier ter steede, waertoe door de vroetschap werden gecommitteert; Burgemeesteren plaetsen deselve op tresory-ordenares, weescamer en wisselbanck.

Volgens de previlegiën werd den Out-Burgemeester, die twee jaeren aen den andere gedient heeft, verschoont van alle officiën deser stadt, doch dit werd soo precies niet geobserveert als wel in de afgaende presidenten van Schepenen [1]). Den geweesene tweejaerige Burgemeester werd neffens de twee Schepenen, die de voorsittende geweest sijn, seedert veel jaren gebruyckt tot adjunctie van den Burgemeester die ter dachvaert van de Staeten van Hollant gaet, soo Raeden ofte Vroetschappen sijn.

Den Outraet ofte electeurs van Burgemeesteren hebben voor alle tijden niet als een wet ofte octroy, maer voor een observantie gehadt, van het getal van Burgemeesteren (p. 178.) en Out-Burgemeesteren niet hooger te laeten gaen dan tot twaelf [2]). Den 27sten April 1669 Burgemeester Gerret Hasselaer in den raet tot Schout gecooren sijnde, wierde in omvraech gebracht, of niet behoorde van de qualityt van Out-Burgemeester af te staen; doch,

---

straatsverkiezingen enz." — Ook ten tijde van Cornelis Pietersz. Hooft paste men de straf van zulk een eervolle verbanning reeds toe. In „Memoriën en Advizen" p. 70, N°. 162 zegt hij: (sinds eenige jaren) „werden in 't collegie van den Gecommitteerden Raden in Den Hage Oudt-Burgermeesteren gebruyckt, dye men schijnt hyer liefst te willen missen, ende werden met dye bedieninge tenminsten twee ofte drye jaren uyt het Burgemeesterampt uytgesloten, werdende geduyrende dyen tijdt van denzelven dienst verschoont degene, die men hyer lieftste bij der handt houdt."

1) Zie hiervóór, p. 102, noot 1.

2) Hoezeer de keuze hierdoor beperkt werd, springt in het oog, vooral als men er hierbij in aanmerking neemt, dat altijd eenige Oud-Burgemeesteren een ambt buiten de stad bekleedden, terwijl sommige heeren niet tegelijk Burgemeester mochten zijn, omdat zij te na verwant waren. Cornelis Pietersz. Hooft deelt ons mede (Memoriën en Adviezen. p. 70, N°. 164) dat er — omstreeks 1616 — eigenlijk maar zeven personen waren, „ende daeronder twee swagers", die tot Burgemeester gekozen konden worden, zoodat zij „te zamen effen 't getal uytbrachten, daermede zij van jaer tot jaer het Burgermeesterampt zouden konnen besetten, ende zouden mijn heeren alsoo de moeyten wel mogen sparen van de jaerlijksche electie van Burgemeesteren, alsoo dye haer zelven dan wel zoude wijsen."

als hiervoore te leesen, daer van den Schout werd gesproocken [1]), is verstaen dat te laeten als van outs, maer een ander Schout werdende gemaeckt, die regeerende of Out-Burgemeester is, gedurende de dienst die qualityt niet sal mogen excerceeren.

De rang der Out-Burgemeesteren, dat pleegen te sustineeren en starck te drijven van boven Schepenen te gaen, soo in de stadt en jurisdictie van dien, sal naeder van gehandelt werden, daer de questie van dien met Schepenen is neergelyt, daer Schepenen de hoogerhant is verstaen toe te coomen [2]), doch ter dachvaert hebben weeten Schepenen te verdringen, als breeder, daer van de Raeden, gaende ter dachvaert van Hollant, sal gesyt werden [3]). Volgens gewoonte gaen boven de Out-Schepenen en vroetschappen.

Dit collegie, eenparich sijnde, heeft groote authorityt in de regeeringe, waeruyt in oude tijden een spreeckwoort was ontstaen:

Twaelf alle,
Twaelf malle,
Twaelf nimentalle,

te kennen gevende, dat alles nae haere E.E. advysen in den raet bestieren, en meest weeten daer de saecken nae te beleggen [4]).

(p. 179.) Niettegenstaende dit collegie bestaet uyt vier Burgemeesteren en acht Out-Burgemeesteren, tenwaere eenige sijn gestorven, dat wel is voorgevallen, en maer neegen, tien of elf sijn geweest, en van niet boven de

---

1) Zie hiervóór, p. 6 sqq.

2) Zie p. 250 en 254—259 van het HS.

3) Zie p. 418 van het HS.

4) Dit spreekwoord, door Bontemantel niet zeer duidelijk uitgelegd, vindt een vollediger verklaring in de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz., waar men leest: „Men is tot Aemsterdam voor een gemein seggen wel gewent te seggen van de 36 raden, dat er van deselve sijn 12 alle, 12 malle, 12 niet-met-alle, cuius dicterii et scommatis potius quam honesti proverbii sensus est et anima, dat er van dat getal van 36 raden maer 12 sijn, die de regieringe bestieren; alhoewel ick dan ooc noch wel gesien hebb dat een vrij minder getal 't meeste gesagh heeft gehadt, gelijc ick niet twijffele of 't selfde sal in voorgaende jaren ooc soo geschiet sijn geweest."

twaelf te gaen een oude gerecipieerde gewoonte is, soo heeft den Heer Gilles Valckenier, Burgemeester en Raet, speculatiën gehadt om te laeten bij een resolutie uytsterven tot op negen en geen thiende te maeken, voor sooveel in haer is, dan bij eenparichyt, ende daertoe te verobligeeren door een acte, bij alle respectivelijck te ondertyckenen en dan daer niet van te mogen afstaen ofte renuncieeren; dat de buyten-commissiën van dry jaeren, soo Out-Burgemeesteren daer niet toe geneegen sijn, door bestier in den raet daertoe werden belyt, dat andere raetspersoonen daertoe werden gecommitteert. Den 17den Januarij 1667 op de maeltijt der tresoriers-extreordenares [1]) over de camer wandelende, had den Heer Valckenier diergelijcke discoursen met Bontemantel, die daerop syde, dat de electeurs van Burgemeesteren soo wel boven de twaelf als daeronder connen blijven.

Den Heer Valckenier heeft met deese speculatiën niet stil connen staen, ten opsicht sijner conditie, en heeft op 't pampier gebracht vijftien artyckelen, noemende 't selve een concept van eenichyt, rust en confidentie, ten beste van de stadt, regeeringe en gemeente, behelsende, boven het voorseyde, dat nae de onderteeckeninge van alle, sonder welcke het geen volcomenthyt soude hebben, de saecke daer heene (soude werden) gedirigeert, om in ordre en vervolgende alle jaeren Burgemeesteren te maeken, beginnende van de ouste in eede; ende heeft het soo veer (p. 180.) weten uyt te wercken, dat in den jaere 1676 de voorseyde verbindtenisse is onderteeckent door Outshoorn, hem Valckenier, Munter en Maerseveen, Burgemeesteren, en Pancras, Hudde en Trip, Out-Burgemeesteren, van Beuningen sijnde in Engelant. Saterdach voor Pinxsteren, sijnde den 25sten Mey, de Out-Burgemeesteren vergaedert sijnde, is de voorseyde saeke door Outshoorn als presideerende voorgedraegen, werdende door Valckenier met een lange aenspraeck gesecundeert, en eyndelijk de acte, alsoo onderteeckent, vertoont, daerbij voegende, dat niet waeren twijffelende aen van Beuningen,

---

1) „Op Taxateurs-maeltijt". (Resol. Raad II, 2. p. 715.)

en dat de Heeren Vlooswijck, Hooft en Geelvinck ten gemeenen eenichyt meede sullen resolveeren te tyckenen; dewelcke haer becommert vindende, en de laeste syde het hem rauwelijck voor te comen, soo is geresolveert de copyen ter hande te stellen, met versoeck haer E. E. tegenbericht te willen formeeren in geschrifte, dewelcke eenige daegen daernae sijn behandicht, met naeder versoeck van den 16den Juni 't selfde beliefde te doen. De Heeren Vlooswijck en Hooft hebben een wel geraisonneerde deductie van redenen tegen het concept van eenichyt opgestelt en haere Ed. Groot Achtbaerheeden toegebracht en daerbij gepersisteert, waerbij de saecke is gebleeven [1]).

1) Over de geschiedenis van het „Concept van Eenichyt" vgl. het artikel van prof. Fruin, „Bijdrage tot de geschiedenis van het Burgemeesterschap van Amsterdam", in Bijdragen. Derde Reeks, V p. 211 sqq., en mijne bijlage, getiteld „Magistraatsverkiezingen", op het jaar 1676, waar ik de belangrijkste stukken betreffende dit „concept van eenichyt" heb verzameld.

III. DE DOELENS.

(p. 182. [1]) Welcke doelens sijn de Cleveniers, Hantbooch en Voetbooch, alsoo genaemt nae de waepenen, die in yder gebruyckt wierden in 't schieten op de schijf. De overluyden [2]) bestaen op yeder doelen in vieren, en soo

---

1) In het HS. is één bladzijde blanco tusschen p. 180 en 182.

2) Op het gemeente-archief van Amsterdam wordt een handschrift bewaard, getiteld: „Oudheden van Amstelredamme, met aanteekeningen opgehelderd, meerendeels door Abraham Rademaker getekent, benevens een korte beschrijvinge van de oude Schuttersdoelens derzelver stad. Uit liefhebberij vergaderd en beschreven door Christoffel Beudeker." Het dagteekent uit het laatst der 17de of het begin der 18de eeuw — volgens opgave van Mr. Veder, archivaris van Amsterdam, overleed Beudeker in 1723 — en is vooral belangrijk door de vele teekeningen van oude gebouwen, afbeeldingen van schuttersstukken, wapens enz. Bij Beudeker vond ik de volgende mededeeling omtrent de overlieden der doelens: „Tot ider doelen waren oudstijds vier overluiden of doelheeren gesteld, die ider in de zijnen het oppergezag hadden, die alles bestierden en reekening hielden van ontfang en uitgave. Van ouds gingen alle jaren twee van die heeren af, wanneer het gerecht weder twe nieuwe in deszelfs plaats aanstelden, dog naderhand is die gewoonte veranderd, blijvende de overluiden, die daertoe eens verkooren waren, dat ampt voor hun leven behouden." Deze aanteekening is waarschijnlijk ontleend aan: Domselaer, Boek IV p. 213. Zij stemt niet geheel overeen met wat Schaep, in den derden bundel van zijne aanteekeningen, zegt omtrent de overlieden van den Voetboogsdoelen: „De oudste memorie van de overluyden in dese doelen is van den jare 1551, ut ipse vidi; waren 4, plachten alle jare bij de scutters in den somer 2 nieuwe gecoren (te werden) in de plaets van de 2 afgaende." — In zijne lijst van overlieden van den Voetboogsdoelen, die ik beneden afdruk, deelt hij mede, dat van 1593 tot 1609 „geen nieuwe electie in de afgesturven plaets is gedaen, (en dat) daerna den 16den Junij 1609 bij Burgemeesteren gecoren zijn" enz. Bij Beudeker vindt

één comt door afsterven ofte verplaetsen te manqueren,

---

men een lijst van overlieden van den Handboogsdoelen in de jaren 1460—1659. In Bontemantel's Aanteekeningen van verschillende zaken I p. 672 vond ik een dergelijke lijst, in hoofdzaak overeenkomende met die van Beudeker. Daar de namen der overlieden ons van elders niet bekend zijn, laat ik de lijst van Bontemantel (hoewel onvolledig, evenals die van Beudeker) hier afdrukken, met opgave van de afwijkingen, die men bij Beudeker vindt. De laatste vermeldt niet de qualiteit van de overlieden in de stedelijke regeering, voegt dus niet achter de namen: Schepen, enz. In de manuscripten van Schaep vond ik slechts enkele namen van overlieden van den Handboogsdoelen, die ik in de aanteekeningen bij deze noot mededeel.

Hantboochdoelen. Overlieden.	
Bontemantel.	Beudeker.
1460 Jan Harmensz., Doedes Claesz., Joost Buyck, Gerbrant Albersz. *a*).	1460 Als bij Bontemantel.
1477 Feckke Pietersz., Jacob de Waal (vroetschap en schepen *b*)), Dirck Hendriksz. Kannemaecker, Jan Wybransz. *c*).	1477 Als bij Bontemantel.
1525 Jonge Jan Banning, Jan Michielsz. Loef, Jan Pietersz. Quintijn, Dirck Jacobsz. Schaap.	1525 De namen zijn gelijk, behalve den derde, die hier luidt: Jan Dirksz. Quinting.
1536 Jan Pietersz. van Campen, Meeuw(is) Adamsz., Pieter Claszen, chirusijn, Frans Riael.	1536 Frans Saal, in plaats van Frans Riael; overigens gelijk.
1546 Frans Walichsz., Harmen Otz, Willem Albe(rt)sz. van Diemen, Adriaen Ryersz.	1546 Als bij Bontemantel.

---

a) Voor deze vier namen staat geen jaartal, ook bij Beudeker niet; daar de laatste echter zegt, dat hij de namen vermeldt van de overlieden van 1460—1659, heb ik er het jaartal 1460 vóór gezet.

b) Wagenaar, Amsterdam. III p. 480 vermeldt alleen, dat hij in 1478 Schepen werd, en noemt hem niet als lid van de vroedschap. Ten onrechte. Toen op 1 Februari 1477 het aantal leden der vroedschap werd uitgebreid van 24 tot 36, behoorde Jakob de Wael Jansz. tot de nieuw benoemde leden. Zie: Ter Gouw, (bij wien men in 't register te vergeefs dezen naam zoekt) Amsterdam. III p. 397.

c) Schaep noemt als overlieden van den Handboogsdoelen „circa 1505" de volgende heeren: „Claes Bie Jacobsz., Walich Jacobsz. ende Claes Gerritsz."

soo stellen de dry overige een tripel getal op, daer Bur-

1549 Bouwen Jacobsz., Jan Oom Jansz., Albert Marcus, Hendrick Egbers.	1549 Als bij Bontemantel.
1550 Lourens Harmen, Pieter Gijsbersz.	1550 De eerste naam is hier: Lourens Harmensz.; overigens gelijk.
1552 Harmen T. Coninck, Mijnd. Luyez, Jacob d. Roosecrans.	1552 Mijndert Luytsz., Harmen Koning, Jacob Dirksz. Rosekrans.
1559 Jacob Cornelisz., Jan Siversz., Hendrick Symons Hoppesack, Rynier Symensz. van Neck.	1559 De derde naam is hier: Hendrik Harmens Hoppesak; overigens gelijk.
1560 Gerbrant Egges, Pieter Corver.	1560 Als bij Bontemantel.
1598 Tijs Pietersz., Barthout Steenhuys, Claes C. Cruys, Egbert Cornelisz.	1598 Thijs Pietersz., Barth. Steenhuisen, Klaas Klaesz. Kruis, Elbert Cornelisz.
1603 Isaac Ouwerooch.	1603 Isaac Ouwerog.
1607 Jacob de Graef, Pieter de Vlaming.	1607 Als bij Bontemantel.
1615 Jan Witse, Jan Jacobse de Vries, Adriaen Pietersz. Raep, Raet.	1615 De tweede naam is hier: Jan Gijsberts de Vries; overigens gelijk.
1616 Ernst Roeters, schepen *a*).	1616 Als bij Bontemantel.
1626 Hendrick Rynst, schepen *b*).	1626 Als bij Bontemantel.
1628 Pieter Hasselaer, schepen. Doen genaemt die Carremelckxdoele *c*).	1628 Als bij Bontemantel.
1636 Door Bontemantel niet vermeld.	1636 Hendrik Reynst *d*).

a) Wagenaar, Amsterdam. III p. 488 laat hem eerst in 1625 schepen en raad worden. In den tekst bij Bontemantel staat 1516, wat natuurlijk een schrijffout is voor 1616.

b) Wagenaar, Amsterdam. III p. 488 laat hem in 1626 raad, en in 1627 schepen worden.

c) Deze woorden, die Beudeker niet heeft, worden verklaard op p. 187 van het HS. en de daarbij behoorende noot.

d) Schaep heeft: „Anno 1637 in April Hendric Reynst in de plaets van Witsen." Jan Witsen noemt hij als overman in de jaren 1635 en 1636; „obiit 19 October" (1636.) Ook noemt hij als overlieden van den Handboogsdoelen, zonder jaartal, „Jan Gijsberts en Pieter de Vlaming." Waarschijnlijk moet bij deze namen het jaartal 1633 gezet worden, want zij staan naast de overlieden van den Voetboogsdoelen in dat jaar.

gemeesteren één uyt kiesen; welcke overluyden bij menschen-gedencken altijd sijn geweest Heeren van de regee-

---

1648 *a*) Frans Benning Cock, schepen. Jan van de Pol, schepen. Albert Paeter, schepen. — 1648 Beudeker noemt alleen Frans Banning Kok en Jan van de Poll.

1651 Jan Blaeuw, schepen. — 1651 Albert Pater en Joan Blauw *b*).

1655 Jannes Uytdenbogert, ontfanger. — 1655 Als bij Bontemantel.

1659 Cornelis Geelvinck, schepen. — 1659 Als bij Bontemantel.

In Dapper's stedebeschrijving worden op p. 447 en 448 de namen genoemd van de heeren, die in 1663 overlieden van de drie doelens waren.

In Ter Gouw's Geschiedenis van Amsterdam vond ik slechts de volgende namen van overlieden van den Handboogsdoelen genoemd:

Joost Buyck Sijbrantszoon was in 1538 en 1539 overman.
Simon Cops Klaaszoon „ „ 1539 „ 1540 „
Sybrant Occo „ „ 1540 „ 1541 „
Albert Dirkszoon Marcus werd „ 1549 „
} Ter Gouw, Amsterdam V p. 397.

Harman Roodenburg, Yf Gerritszoon, Jan Beth Jakobszoon Hooft en Simon Hendrikszoon Jonkhein waren in 1558 overlieden. } ibid. VII p. 391.

Met uitzondering van Albert Marcus en Joost Buyck zijn dit toevallig namen, die niet op de lijst van Bontemantel voorkomen.

In den derden bundel van Schaep's manuscripten vond ik de volgende lijsten van overlieden van den Voetboogs- en Kloveniersdoelen.

Overluyden van de Voetboogsdoelen.

Anno	1551.	Hendric Cornelisz., Ernst Roetersz., oude, Claes Dirxz., Claes Reiniersz., jonge *c*).
„	1552.	Claes Dirxz., Claes Reiniersz., Geurt Woutersz., Dirck Claes Ripsz.
„	1553.	Geurt Woutersz., Dirk Claes Ripz., Sijmon Baucke, Scout Arent.
„	1554.	De 2 oude, Jacob Jansz. Scipper, Claes Loen Cornelisz.
„	1555.	De 2 laetst voorgaende, Crijn Hooft, Hendric Haeke.
„	1556.	De 2 oude, Gerrit Jacobsz. Haring, Hendric Elbertz. Bijbel.
„	1557.	De 2 oude, Sijbrant Sijmonsz. Appelman, Tijman Meynertsz.

---

a) De tekst heeft abusievelijk 1658.

b) Beudeker teekent bij de overlieden van 1648 en 1651 aan, dat hunne wapens voor den schoorsteen in den Handboogsdoelen staan geschilderd.

c) „Oude" zijn de overlieden, die voor het tweede jaar zitting hadden; „jonge" de nieuwgekozenen. Vgl. de plaats uit Schaep's aanteekeningen, die ik meedeelde in noot 2 van p. 170.

ringe, daer seer selden is buyten gegaen. De opstellinge, soo men syde, mosten wesen of geweest hebben Capi-

---

Anno	1558.	De 2 oude, Pieter Jansz. Pau, Arent in Coesvelt.
„	1559.	De 2 oude, Frans Otsz. Reiniersz., Jan Dirck Marcusz.
„	1560.	De 2 oude, Gerrit Jansz., Cornelis Florisz. van Teylingen.
„	1561.	De 2 oude, Pieter Fransz., Albert Florisz.
„	1562.	De 2 oude, Antonis Vos Hendrixz., Hendric Jacobsz.
„	1563.	De 2 oude, Marten Jacobsz., Claes Hendrixz.
„	1564.	De 2 oude, Lucas van Teylingen, Dirck van Deyman.
„	1565.	De 2 oude, Jacob Roelofsz., Cornelis Barentsz.
„	1566.	De 2 voorgaende, Jan Sijmonsz., Cornelis Claesz.
„	1567, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77:	onbewust, mogelijck de voorgaende.
„	1578.	Jan Sijmonsz., Bayer Gerritsz., oude, Claes Jansz. in 't Hart, Jan Claesz. Sampson.
„	1579.	Bayer Gerritsz., Claes Jansz. in 't Hart, Willem Meynertsz., Pieter Boom.
23 Augustus	1580.	De 2 laetst voorgaende, Matijs Coenraetsz., Vrederic Vogel.
4 Julij	1581.	De 2 voorgaende, Hendric Pietersz. Hooft, Gerrit Jaep Witsz.
Anno	1582.	De 2 voorgaende, Jan Claes Reiniersz., Bartel Adriaensz.
„	1583.	De 2 voorgaende, Jacob Boelisz., Reynier Pau.
„	1584, 85, 86, 87, 88, 89:	mogelijc de voorgaende; daerna gevonden: Jan Sijmonsz., Claes Henricxz.
„	1590, 22 October, 1591, 92.	Jacob Boelisz, Reynier Pau, oude, Dirck Jacobsz. Rosecrans, Jan Pottey.
„	1593, 9 December.	De 2 laetste voorgaende, Jillis Jansz. Valckenier, Siewert Meyndertsz.
		Van dit jaer tot 1609 is geen niewe electie in de afgesturven plaets gedaen, daerna den
16 Junij	1609	bij Burgemeesteren gecoren: Jillis Jansz. Valckenier, Marten Claesz. Kalf, Arent ten Grootenhuys, Abram Boom, en gebleven
Anno	1610, 11, 12, 13.	Ut supra.
„	1614.	Jacob Poppe.
„	1615.	Jan ten Grootenhuys in sijn broeders plaets.
„	1616.	Ut supra.
„	1617.	Geurt Dirxz. in plaets van Marten Claesz. Kalf.
„	1618, 19, 20.	Als anno voorgaende.
„	1621.	Jacob Pietersz. Hoogkamer, in de plaets van Grootenhuys, die Schout geworden was.
„	1622, 23, 24.	Dr. Albertus Coenradi in de plaets van Poppe.

tynen [1]); doch in April 1669 wierd Burgemeester Outshoorn overman van de Hantboogdoelen, die noyt den krijgsraet had bekleet dan in qualityt van Burgemeester, dat genoch was. In de laeste jaren waren bijnae alle (overluyden) Burgemeesteren ofte stonden het te werden [2]). Het moet

---

Anno 1625, 26, 27. Abram Boom, Geurt Dirxz., Jacob Pietersz. Hoogkamer, Dr. Albertus Coenradi.
„ 1628. Jacob Reael in de plaets van Albertus Coenradi, die overging ende overman werde van de Cloveniersdoelen.
„ 1629. Ut supra.
„ 1630. Abram Boom, Geurt Dirxz., Jacob Pietersz. Hoogkamer, Reinier Reael, in plaets van sijn broeder Jacob, die bancquerout speelde.
„ 1631. Deselve.
„ 1632. Deselve.
„ 1633, 34. Dr. Raephorst in Geurt Dirxz. plaets.
„ 1635. Deselve.
„ 1636, 37. Abram Boom, Hendric Hoogkamer, speelde banquerout anno 1638, Reynier Reael, Dr. Matijs Willemsz. Raephorst. ob. 2 Februarij anno 1638.
„ 1637, 38. Ut supra.
„ 1639. Den 29sten Januarij gekoren 2 dienende Schepens, als: Dr. Allert Clouck ende Dr. Cornelis Jan Witsz., doch dese was doenmaels niet van de chrijgsraet.
„ 1653. Hendric Dirxz. Spiegel, Jan Huydekooper, Franc van der Meer. ob. 1653.

Overluyden van de Cloveniersdoelen.

Dr. Volckert Overlander, ob. 1630.

Anno 1635. . . . . .
„ 1636. Pieter Reael, Dr. Albertus Conradi van anno 28, Jan Claesz. Vlooswijck, Jacob Wilkes in Overlanders plaets.
„ 1652. Jan Claesz. Vlooswijck, Cornelis Witsen, Gerrit Reynst, Roelof Bicker.
„ 1653. Mr. Cornelis Witsen, Cos. elect., Roelof Bicker, Gerrit Reynst, Mr. Symon van Hoorn.

1) De bedoeling is: op de opstelling (voordracht) mochten alleen kapiteins of gewezen kapiteins van de schutterij voorkomen.

2) Op 24 April 1654 was in den oud-raad besloten, dat Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren in het vervolg geen overlieden van de doelens meer mochten zijn. Reeds den 19den November van hetzelfde jaar werd dat besluit weer ingetrokken. (Resolutieboek van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren II fol. 63 en 70.) In het artikel van

geen onaengename bedieninge geweest hebben, want in den jare 1654 waren bedenckingen, of niet dienstich soude wesen jaerlijx eenige te laten afgaen, opdat andere mede een beurt souden connen gekrijgen; 't welck Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren geraeden vonden, terwijl men syde, dat in lang geleden tijden de practijcq alsoo plach te wesen [1]). Doch den Burgemeester van Purmerlant, die de voornaemste aenlyder daervan was, in 't begin van den jare 1655 comende te sterven, is die veranderinge achtergebleven.

De Doelens (gelijck in alle Hollandse steden) sijn in voortijden opgerecht, niet om den rysende man te logeeren, (p. 183.) maer tot vermaeck der inwoonderen; sijnde beplant met bomen tot wandelinge, aen wedersijde van de schietplaetsen tot aen de schijf, daer om de prijsen op geschoten wierde, die (nl. de schietplaetsen) soo lang waren, als bequamelijck de bus en pijlen conden toerycken, de Hant- en Voetbooch haer ingang hebbende in de Calverstraet, tot de huysinge, uytcomende op de Singel. De Kleveniers-erf liep tot bijnae het klooster, dat nu het gasthuys werd genaemt; de brete was soodanich, dat een papegaey van hout, op een hoge mast gestelt, door de omstanders conde afgeschoten werden, op welck treffen mede prijsen waren gestelt.

Die haer verbonden om jaerlijx in die waepenen te oeffenen, wierden genaemt gildebroeders en schutters, die oock gebruyckt wierden ten dienste van de stadt en staet, als sich op de handelinge van de wapenen verstaende [2]);

Dr. Johs. Dyserinck, getiteld: „De vier overlieden van den St. Sebastiaandoelen", (een andere naam voor den Handboogsdoelen) verschenen in Oud-Holland XI, p. 190 sqq., is de resolutie van 24 April 1654 in haar geheel afgedrukt. Ten onrechte spreekt hij van een besluit van de vroedschap, in plaats van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren.

1) Zie: p. 170, noot 2.

2) „De gildebroeders, schutters genaemt, waren verplicht de magistraten in haer authorityt voor te staen, de stadt te beschermen en, des noot, (hen) ten dienste van 't lant van Hollant te laeten gebruycken, des van Burgemeesteren indertijt daertoe vermaend sullende werden, en sonderlinge als een Burgemeester of anderen uyt den Gerechte medevaeren sullen; hetwelcke aen den Heylighen lijfelijck, met opgerechten vingeren, gestaefs eede beswooren." (Civ. en Judic. Aant. IV.)

ende om die aen te moedigen en te verobligeeren, sijn de schutters eenige benefitiën en voordeelen door de Graven en Heren van den Gerechte vergunt, waerdoor den dranck tot minder prijs in de doelens dan op andere plaetsen conden crijgen; ende terwijl bij aenwas der inwoonderen het getal soo groot wiert, dat de Heren van den Gerechte oordeelden het genoch geklommen te wesen, (te meer eenige begonden, onder decksel van de ordenares, eenige buyten-ordenares excercitiën te doen) soo is bij ordre beraemt, dat eenige comende te sterven ofte andersins uyt te vallen, geen andere souden mogen in de plaetse comen dan door den Gerechte ende bij de overmans van den gilde, welcke nieuw incomende poorters souden moeten wesen; en dat geen buyten-ordre oeffe-
(p. 184.) ningen souden mogen werden gedaen dan op eygen costen.

Het incomen bestont uyt de verpachtinge der Guldewateren, dat sijn de wateren, gelegen binnen de stadt ende daer buyten, in den jaere 1389 door Aelbrecht aen de stadt, en den 5den September 1394 door Schout, Schepenen en Raden aen de Hant- en Voetbooch-doelens vergunt, mits doende de diensten, als in de briven staen uytgedruckt [1]). En omdat deselfde wel souden gelden, waeren de pachters vrij van heerwaerden, dat sijn tochten en wachten. Vorders bestont het incomen van op eenige tijden in 't jaar alleen wijn te mogen tappen, die oock mochten verpachten [2]), en renten eeniger outeygens, nu en dan door de gildebroeders aen de doelens bij gifte en testamente gemaeckt [3]). Doch de voornaemste incomsten

---

1) De mededeeling van Bontemantel in den tekst is onjuist. Eerst op 24 April 1480 werd de visscherij van 't Gouwenwater binnen en buiten aan de twee jongere schutterijen (d. z. de jonge schutterij van den voetboog, en de handboogschutterij) tezamen gegeven. De oudste schutterij (nl. de oude schutterij van den voetboog) had reeds 5 September 1394 de visscherij van de stadsgrachten gekregen. Zie: Noordkerk's Handvesten I p. 140 — en Ter Gouw II p. 193 en 194, III p. 288.

2) Zie over de visscherij en het recht van den wijntap: Ter Gouw II, p. 194.

3) Oudeigen was de naam van een kleine erfpacht of rente, welke

bestonden in de inteyckeninge tot het maecken der prijsen en ongelden, daertoe nodich, en verval der maeltijden, waervan de reeckeninge soo wierde gemaeckt, dat jaerlijx een goede stuyver overschoot tot reparatie en vercieringe der huysen en plantagie; te cort comende, deden de gildebroeders haer milde hant open. Door de vergravinge der wateren de pachten der visserijen afnemende, is questie tusschen de doelens ontstaen, die door de volgende resolutie van Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren is afgedaen:

Extract uyt de registers van de resolutiën van de Heeren

---

bij het uitgeven van den grond om te bebouwen, door den grondeigenaar op het gebouw, of op een deel daarvan, ten behoeve van een derde werd gelegd. Het kon aan een ander dan den huiseigenaar vervreemd worden en gold, in den beginne van dit rechtsinstituut, voor onaflosbaar. Daaruit ontstonden vaak moeielijkheden. Bij een keur van 10 November 1497 (Keurboek B, p. 33) werd door mijne Heeren van den Gerechte bepaald, dat voortaan, ook al was dit niet bedongen in den vestigingsbrief, „eene eeuwige jaerlijcke pacht ende renthe, dat men noemt oudeygen", wanneer het „vercoft, vervreemt ofte in andere handen getransporteert" werd, door den huiseigenaar steeds zou kunnen afgelost worden door betaling van het 20-voud van dezelfde munt, waarmede de jaarlijksche rente werd betaald, en dat de debiteur daarmee kon volstaan, zelfs al had de houder er bij koop meer voor gegeven. Toen nu in later tijd de oude muntsoorten door nieuwe verdrongen werden, steeds zeldzamer voorkwamen en in evenredigheid daarvan in waarde stegen, en bovendien het juiste begrip van de waarde der oude munten aan het volk begon te ontschieten, gaf de genoemde keur aanleiding tot tal van processen, waarin Schepenen dikwijls eerst uitspraak konden doen, nadat deskundigen de waarde van de munt hadden vastgesteld. Ook werden vele processen eerst in hooger beroep door het Hof van Holland beslecht. Een enkele maal gaven partijen de voorkeur aan een minnelijke schikking: een voorbeeld daarvan vindt men in Groot Memoriaal VI fol. 321 (27 April 1679). In het midden der 17de eeuw waren de meeste oudeigens in het bezit van kerken of liefdadige instellingen, zoodat een oudeigen dan ook den naam kreeg van emphyteusis ecclesiastica. Na het placcaat van de Staten van Holland van 27 September 1658 (Groot Placaet Boeck II p. 2526) is het oudeigen — al wordt de naam daarvan in het plakkaat niet uitdrukkelijk genoemd — als een aflosbare rente te beschouwen. Over de oudeigens zie ook: Commelin, Beschrijvinge van Amsterdam. I p. 528.

Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren [1]) der stad Amsterdam, den 3den Junij 1594.

„Alsoo dickwils tusschen den overluyden van de doelens van de Hantbooch en Voetbooch tegens die van de Cleveniers questie valt om die vischerie, die de twee eersten (p. 185.) sustineren, dat henlieden, bij extentie deser stadt, vermindert werd, is goetgevonden henlieden gesamentlijck te accorderen, dat sij haer doelens aen eerelijcke luyden tot een redelijcken prijs sullen mogen verhuren, mits dat Burgemeesteren ende die van den Gerechte altijt vóór anderen in maeltijden en bancketten sullen werden geprefereert, ende de knechts van de doelens met aenspreecken van de schutters ofte andere lasten, ter dischretie van de overluyden, sullen blijven beswaert; met welck incomen sij hare geledene schade rijckelijck sullen comen te beteren, ende de doelens ende woningen onderhouden".

Welcke visserije naederhant bij de stadt is aengenomen [2]), en yder doelen daervoor toegevoecht dry-hondert guldens jaerlijx, ten lasten der tresory. Uyt welcke resolutie en anders merckelijck is te beoogen, hoe schaers de incomsten sijn geweest, die door den Spaensen oorlooch noch

---

1) Zooals is meegedeeld in noot 1 bij p. 163, vangt het oudste resolutieboek van Burgemeesteren en Oud-burgemeesteren aan met het jaar 1603. Het door Bontemantel meegedeelde „extract uyt de registers van de resolutiën" van den oudraad heeft tot datum 3 Juni 1594. Welk register hier bedoeld wordt, is mij onbekend. Daar de resolutiën van den oudraad in de 16de eeuw opgeteekend werden, eerst in het Groot-Memoriaal, later in de vroedschaps-notulen, heb ik den archivaris van Amsterdam verzocht te willen nagaan, of de resolutie van 3 Juni 1594 wellicht in één van beide was opgeteekend: zijn antwoord luidde ontkennend.

2) In het rapiamus (van 1663) worden dan ook onder de inkomsten van de stad genoemd: „de visscherijen, die bij de overluyden van de Hantbooghdoelen overgedaen sijn aen de stad," nl. „de visscherije, genaemt het buytenwater, streckende van de Papenbrugge tot aen het halve Ye, tot Montelbaenstooren toe aen de oostsijde, en tot de Haerlemmerdijck, daer de beer lyt, aen de westsijde"; verder „de visscherije, genaemt het Guldewater, streckende van de Langebrugge tot aen den Amstelbrugge en wederomme." Uit de laatste woorden blijkt, tot hoever het Guldenwater of Gouwenwater zich uitstrekte, waarover Wagenaar nog in het onzekere was. (Amsterdam. I p. 129.)

meer sijn afgenomen, alsoo, die wapenen in ongebruyck gecomen, oock de gildebroeders verswackten ende in den jaere 1580 onder den krijgsraet waren getrocken, en op de instructie, date 8 September desselven jaers, beëdicht, ende alsoo één corpus geworden [1]), soodat uyt

---

1) Civ. en Judic. Aant. IV heeft het uitvoeriger aldus: „De gemelde visserijen sijn eenige jaren geleeden bij de stadt overgenomen, en yder doelen daervoor toegelyt dry-hondert guldens 's jaers, ten lasten der tresory. Uyt welke en andere resolutiën af te nemen is, hoe smal de incomsten waren, die door de Spaensche troebelen en binnelandsche oneenicheeden meer en meer sijn comen af te nemen, terwijl, die wapenen in ongebruyk gecomen (sijnde), die excercitie allengs is teniet geloopen. Door de vervolginge der herstelde godtsdiensten, daer veele van onder de schutterijen waren, en eenige haer te ijverich hadden ingelaten in 't voortsetten der predicatiën buyten en in de stadt, herbergen der leeraers, bijeencomsten der Heer van Brederode, in 't stormen der beelden en ciraden der kercken en kloosters, tegen haere overicheeden misgrepen hebbende, sijn veele uyt de stadt gevlucht; te meer de tirannye van Duc d'Alba alle, die wat op haer hoornen hadden, in benauthyt bracht, daer de listichyt van Don Johan op volchde. Somtijts is, door de oproeren der gereformeerden, de magistraten eenige overeenkomste, om bloetstortinge te mijden, afgedrongen, daer de schutterijen haer de meeste meede bemoiden, die dus en soo, naer de tijtsgelegenthyt, wierden naegecomen. De doelens-excercitiën sijn gedurende die tijden in confusie gebleeven tot den jare 1576, als wanneer de pacificatie den 8sten November was gemaeckt; daer de satisfactie, aen dese stadt geaccordeert door sijn Princelijcke Excellentie, als stedehouder van sijn coninclijcke Magistyt als Grave van Hollant, en de Staeten derselver provintie, den 8sten Februari 1578 op is gevolcht, waerbij yder bij sijn geloof wierde toegestaen te blijven, de gevluchten, gebannen en verdreevenen wederom te mogen incomen en de schutterijen der doelens weder opgerecht te werden, als in de gemelde satisfactie breeder te lesen. De vertrockene inwoonders alsoo wederom in 't lant en de stadt gecomen sijnde, en de schutterijen met desselfs officianten herstelt, is evenwel geen vertrouwen tusschen partijen geweest. De gereformeerden, door aendringen eeniger groote ende voornaemste der inwoonders, oordeelende het werck machtich te weesen, hebben het hooft gehangen nae veranderinge, daertoe (hem) omtrent en in de stadt onthielden twee commissarissen van wegen de Staten van Hollant, die de gemelde satisfactie hadden besorcht en onder eede gebracht. De saecke dus staende en dat de kans gewaecht most werden, sijn veel hatelijcke klachten, soo bij monde als geschrifte, tegen de regeeringe uytgestroit, den 26sten Mey 1578 fytelijk bij 't hooft gevat, van het raedhuys en uyt de huysen gehaelt, te scheepe gebracht, neffens eenige geestelijcken, en ter

den hoofde als doelschutters geen tochten, wachten noch andere 's lants- en stadts-crijsdiensten meer schuldich waren te doen, en bijgevolch de benefitiën, aen de doelens vergunt voor de doelschutters daerdoor sijn comen op te houden; en in de artyckelen, date 5 Augusti [1]) 1594, gestelt bij Schout, Burgemeesteren en Schepenen, bij forme van artyckelbrief, wert geen onderschyt tusschen de schutters en wijcken meer gemaeckt, als, daer van den krijgsraet werd gehandelt, is te lesen.

(p. **186.**) Het schieten op de schijf alsoo van jaer tot jaer afnemende, is eyndelijck bij onse tijden t' eenemael achtergelaten, de plantagiën tot erven gemaeckt en nae royinge tot straten vercoft [2]), en eenige ten dienste der Luyterse kerck overgedaen; soodat eindelijck niet anders is overgebleven dan de overluyden, die bij afsterven van den hospes een ander daermede begunstichden voor een

---

stede uytgevoert met groote smaethyt. Daegs nae de opstandinge deporteerden de dry schutterijen de uytgesette magistraten van hunnen eet, ende dachten niet op die sij over de meer gesyde satisfactie hadden gedaen. Voors wierd uyt elck rot door de schutters tot een getal van XXXVI gecooren, die op het stadhuys maeckten den Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raden, veel de verkiesinge soo bestellende, dat selfs in de plaetse wierden gestelt. Den Heer Barnevelt, Heer van Rodenrijs, advocaet van Hollant, werd in seecker libel, in den jare 1618 uytgegeven *a*), beschuldicht, in 't elfde artykel, dat hij de Heeren van Amsterdam heeft derven verwijten, dat sij hare Heeren in den jare 1578 ter stadt uytgeset hadden. De nieuwe aengestelde Heeren, door de satisfactie haer besoedelt vindende, sijn te rade geworden accoort met de Staeten van Hollant aen te gaen, 't welck den 20sten December 1581 is getroffen, genaemt den afstand van de satisfactie ende alle andere misverstanden, waerbij van deselfde satisfactie werd gerenuncieert, alsoock van den eet, daerop gedaen, ende en wert in deselfde afstant van geen doelens noch schutterijen gesproocken, alsoo neffens de andere inwoonders, die in compaigniën ende wijken waeren verdeelt, onder één eet sijn getrocken, volgens de krijsordonnantie, gepubliceert den 8sten September 1580" *b*).

1) 3 Augustus volgens Noordkerk's Handvesten I p. 146.

2) Vgl. Dapper p. 443.

---

a) Practijcke van den Spaenschen Raedt, p. 49. Vgl. Verhooren van Oldenbarnevelt, (Berichten van het Histor. Gezelschap te Utrecht, Tweede deel, Tweede stuk, 1849.) p. 163, N°. 283.

b) Noordkerk's Handvesten I p. 142 sqq.

seer geringe, ja geen huer, ende 't geen boven de reparatie (die meest door de stadtsmeesters sedert veel jaren wierde gedaen) quam over te blijven, verteerden ofte oplyden, nae de conditie der overmannen.

Als de overluyden hadden aengetroffen een bequaem man ofte vrouw tot de neringe, waerdoor de aenwas der maeltijden en dagelijxse comparitiën soo vermeerderde, dat niet camers genoch hadden de luyden te setten, soo sijn de doelens door aenbouw vergroot, tot costen van de stadt. Ingevalle men soude comen tot afreeckeninge, soo is meer costen aen de doelens gedaen dan die waert sijn.

[Dit onderste is alleen tot memorie.

..... Bartel, wiens vrouw swaerlijvich en reputatieus was, bequam soo groote neringe, dat de groote sael daer wierde aengebout; nae haer overlijden, wierde die bewoont bij ..... Nachtglas, wiens dochters selfs naer haer vaeders doot seer bequaem daertoe waren; dewelcke haer afschyt genomen hebbende, wierde die vergunt aen ..... Groenendijck, die daer noch op woont [1]). De Hantbooch is waergenomen bij een bedaerde dochter, genaemt Trijntje, met slappe neeringe; eenige brave baesen hadden daer een camer, genaemt de wiecamer. Daernae quam eenen genaemt Kyser, die daer geen goede wijs op stelde. Doch de weduwe van der (H)elst had groote neringe, en wierde bij haer tijde de Sijdelpoort tot sitplaetse, en een achterhuys gebout. Op de Voetboochdoelen [2]) is bij gedencken

---

1) Nl. op den Kloveniersdoelen.

2) Op den Voetboogs- of St. Joris-doelen is het kasteleinschap — tot 1632 — waargenomen door Maarten Ray, den schoonzoon van den admiraal Swartenhondt. Zie: J. G. Frederiks, In den Swarten Hondt. (Amsterd. Jaarboekje, 1888, p. 56—80.) Ik herinner aan wat de heer Frederiks t. a. p. meedeelt, dat deze admiraal Swartenhondt en zijne vrouw eigenaars geweest zijn van de deftige herberg „de Prins" in de Nes. Weinigen, die Rembrandt's portret vande weduwe van den admiraal Swartenhondt in het Rijksmuseum bewonderen, zullen vermoeden, dat deze statige matrone eigenares van een herberg geweest is. — In Scheltema, Aemstel's Oudheid. I p. 183 wordt uit Groot-Memoriaal V fol. 126 de volgende aanteekening meegedeeld: „Burgemeesters ende regeerders der stadt Amsterdam hebben tot casteleyn

de grootste neringe niet geweest, hoewel mede eenige aenbouw is gedaen, en is laest bewoent bij eenen Stoffel Pook [1]) genaemt, tot in den jare 1674, als wanneer Tresorieren die hebben verhuert aen de nieuw geoctroyeerde West-Indische Compaignie.]

Bij dese tijden is gesien, dat yder doelen een tijt heeft gehad van groote neringe, waertegen twee als stil saeten [2]).

---

van de Handboochdoelen in plaetse van Jan Adriaense Keyser, die overleden is, aengenomen Jacob van der Helst, mits dat hij, alvoren possessie daervan te nemen, aen d'aelmoeseniers-regenten 't recht, daertoe staende, voldoet. Actum 31 January 1664." Deze Jacob van der Helst was een broer van den schilder Bartholomeus van der Helst. Het kasteleinschap in de doelens was in zijn soort een voorname betrekking. (Scheltema, t. a. p. p. 165 en 166 — en De Roever, Uit onze oude Amstelstad. I p. 107.) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken I vond ik over de weduwe van der (H)elst — die klaarblijkelijk na den dood van haar man de affaire voortzette — nog deze mededeeling: „In December 1677 heeft de weduwe van der (H)elst op de Handboochdoelen (mij gesyt), dat jaerlijx uytkeert aen de weduwe van Kyser ses-hondert guldens, omdat hij Kyser, die de doelen was vergunt, en onbequaem, haer de plaets vergunde. De weduwe van der (H)elst syde voors, dat haer (man) de plaets had verkreegen, mits betalende een recognitie jaerlijx, doch dat het haer aenging."

1) De kastelein Christoffel Poock is afgebeeld op een paar doelenstukken van van der Helst, o. a. op den Schuttersmaaltijd, waar hij met de schenkkan rondgaat. Zie over hem ook: De Roever, Uit onze oude Amstelstad. I p. 107, de noot.

2) De overlieden van de doelens deden hun best om de voordeelige regeeringsmaaltijden op hun eigen doelen te krijgen. Zoo vertelt Bontemantel: „In deese tijt" (September 1659) „was Valckenier seer heevich tegen Geelvinck, seggende dat hij een cuyper was, alsoo, overman van de (Hantbooch)doelen sijnde, socht de saecke te beleggen van Schepenmael op sijn doelen soude werden gelyt, daer Valckenier tegen was; of 't waer was ofte niet, can ick niet seggen." (Resol. Raad II, 1. p. 351.) De groote regeeringsmaaltijd, het „Heerenmael", op Vrouwen-Lichtmis werd sinds 1636 op de doelens gehouden, blijkens de volgende mededeeling, die ik vond in het derde deel van de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz.: „Dit mael plachte op het stadtshuys in Schepenkamer gehouden te worden, ende moste ydereen ende ooc alle gereetschap vóór 9 uren vertrocken en opgeschickt wesen, alsoo aldaer de burgers mosten vergaderen ende in deselve camer de hooftwacht gehouden werden; maer door den aenwas der collegiën" (nl. de regeeringscollege's) „de plaets te cleyn wordende, ende dat de oncosten door

(p. 187.) Het Heeren-logement heeft oock een groote krack aen de doelens gegeven. De Hantboochdoelen had incomen omtrent ses-hondert guldens en was genaemt de Karremelckxdoelen [1]), doch door het inruymen eeniger erven aen de Luyterse kerck, wierd het gebracht tot bij de twaelf-hondert guldens; de Voetbooch omtrent seven-hondert-vijftich guldens, en de Cleveniersdoelen bij de elf-hondert-vijftich guldens [2]), soodat den Heer Burgemeester van Beuningen in den jaere 1669, in Maert, op seeker maeltijt syde: „de overluyden van de doelens sijn Heeren, die yder dry-hondert guldens connen verteeren jaerlijx, tot costen van de doelens [3])."

Den gemelden Heer van Beuningen inclineerde en deed sijn best om de overluyden te bedancken en het incomen te brengen ten voordeel van de stadt; men socht sijn E. E. door het maecken van overman daervan af te lyden, maer (hij) volhardde tot den jare 1672, als wanneer door de Francen en Engelsen oorlooch stadts-casse soo gefnuyckt wierde, dat alle middelen sijn bijgebracht om de finantie gaende te houden. En die occasie waernemende, als wan-
(p. 188.) neer binnenstijts wederom Burgemeester door sijn Hoocheyt was gemaeckt, ende dat door den Burgemeester Hooft wierde gevolcht (die mede al te soberen Heer was) heeft sooveel teweechgebracht, dat den 4den

---

't ongeschickt rekenen van den conchierge soo hoogh beliepen, soo hebben Burgemeesteren geresolveert deselve maeltijden op een van stadts-doelens te leggen ende 't selve aen te besteden, gelijck voor d' eerste mael A° 1636 op de Cloveniers-doelen geschiet is."

1) „De Handboochdoelen (was) genaemdt de Karremelckx-doelen, alsoo de overluyden Adriaen Pieterse Raep, Ernst Roeters, Hendrick Rynst en Pieter Hasselaer in haer tijt wynich en soober tracteerden." (Uit het stuk over de doelens in Civ. en Judic. Aant. IV.)

2) Bontemantel schrijft in Resol. Raad III, 2. p. 384: „Den apoteecker Danckers maeckte de gemeente wijs, dat de doelen, genaemt....., tachentich-duysent guldens 's jaers incoomen had; deese was een der voornaemste roervincken in September 1672 op de doelen."

3) In Resol. Raad III, 1. p. 124 wordt dit aldus gezegd: „Omtrent deese tijt" (Maart 1669) „syde Burgemeester van Beuningen, discoureerende van de overlieden der doelens, en maeckte een definitie daervan: de overmans van de doelens sijn Burgemeesteren of andre Heeren, die moogen verteeren yder omtrent vier-hondert guldens, op stadtscosten."

October desselven jaers bij den raet is geresolveert, de Heeren overluyden te bedancken en hetselve te mortificeeren, en dat alle de chartes, ornamenten en effecten gebracht sullen werden ter tresory, om aldaer ten voordeele van stadts-finantie gebruyckt te werden, ende de doelens bij afsterven [1]) te verhuren. Men meende dat, soo den Heer van Beuningen was comen te sterven, gelijck den Heer van Purmerlant, daer hiervoren [2]) is van gesproocken, dat het effect van die resolutie soude verschoven sijn geworden; maar alsoo niet heeft gerust, is deselfde resolutie naegecomen moeten werden [3]).

---

1) „Nae afsterven der bewoonders." (Uit het stuk in Civ. en Judic. Aant. IV.)

2) Zie p. 176.

3) De in den tekst genoemde resolutie omtrent het mortificeeren van het overmanschap der doelens is in haar geheel afgedrukt in het reeds door mij geciteerde artikel van Dr. Dyserinck. (Oud-Holland XI, p. 196 en 197.) Ten onrechte noemt Dr. Dyserinck dit besluit een resolutie van den Oud-Raad; het was een vroedschapsresolutie, zooals blijkt uit den inhoud. Een andere bezuiniging, in 1672 ingevoerd, was de afschaffing of beperking van de talrijke officieele maaltijden, waarover door de vroedschap de volgende resolutie genomen werd:

„Den 11den November 1672 is, op voorstel van Burgemeesteren, bij den raet geresolveert ende vastgestelt het afschaffen der maeltijden, die bij de Heeren van de regeeringe ofte eenige collegiën, tot costen van het publiq, soo op 't stadtshuys als elders werden gehouden, daeronder oock gereeckent de jaerlijxse maeltijden met de Raeden ter Admiralityt ende met de Heeren predicanten en alle andere, hoedanich die oock genaemt souden moogen wesen, geene uytgesondert; en voors t'allen tijden blijven afgeschaft. En dat oock (tot) geene maeltijden van collegiën, tot welcke de Heeren Burgemeesteren of anderen souden mogen werden geroepen, niets uyt des stadts casse sal mogen werden gecontribueert, maer dat, in plaets van alle costen, tot de voorsyde maeltijden voorheenen gedraegen, in afcortinge van de subsidiën, die jaerlijx aen de Aelmosseniers bij de stadt werden verstreckt, sal uytgetelt werden een somme van vier-duysent guldens, onder den naem van maeltijtgelt. Ende werden de Heeren Burgemeesteren wijders geauthoriseert omme de maeltijden, dewelcken uyt den hoofde van de sandpaden met eenige naebueren wedersijds werden gehouden, en tot gemeene costen, insgelijck te morteficeeren, en de saecke soo te reguleeren, dat op alle bijeencomsten op de voorsyde santpaden de meeste mesnage mach werden betracht. Dat wijders, nae het exempel van de regeeringe, de regenten van de respective godtshuysen sal werden

De schilderijen van voor den jaere 1580 [1]) bestaen uyt de gildebroeders, met rocken van sodanige kleur en silver teecken daerop genayt, dat die op eenige tochten van

---

aenbevoolen, haere maaltijden te modereeren en daervoor jaerlijx wel minder, maer niet meerder tot laste van yder godtshuys in reeckening te brengen als hondert guldens eens. Ende voor sooveel de gilden belangt, verstaen Burgemeesteren en den raet, dat de respective overlieden voor alle verteeringe, hoe die souden genaemt sijn, niet meer sullen mogen brengen in reeckening tot laste (der) gildecasse, tot haer respective administratie staende, als thien gulden voor yder overman gedurende het jaer van sijne bedieninge. Sullende van alle 't voorsyde bij copye deeser resolutie bekent gemaeckt werden, om haer daernae promtelijck te reguleeren". (Resol. Raad III, 2. p. 381—382.) Bontemantel teekent hier in margine bij aan: „In den jaeren 1674 en 1675 hebben wederom eenige maeltijden begonnen".

1) „De schilderijen op de doelens hebben haer begin genomen in den jaere 1520." (Civ. en Judic. Aant. IV.) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken I vond ik nog de volgende opgave van schuttersstukken uit den Handboogsdoelen:

„Schilderijen op de Hantboochdoelen."

1533 *a*) 1562	Dirck Jansz. Graef, Burgemeester 1578 *b*).
zonder jaartal.	..... Boelesz., Capityn. Thomes Jansz. Schellingwouw, Luytenant.
id.	Adriaen Pietersz. Raep, Capityn. Dirck Heems (?) Luytenant.
id.	Egbert Vinck, Capityn. Pieter Willemsz. Vrint.
id.	Claes Claesz. Cruys, Capityn. Fredrick de Vries.
id.	Hend. Oetgens van Waveren, Vaendrager. Rijck Hendricksz. Staets.
id.	Jan Jansz Carel, Capityn. Thijs Pietersz. Schrijver, Luytenant. Lambert Jansz., Vaendrager.
id.	Pieter van Neck, Capityn. Jacob Luyesz., Luytenant. Outger Pietersz. Spiegel, Vaendrager.
1529	Pieter Gent. Willem Albersz. Blauw.

---

a) Dit jaartal zal wel moeten wegvallen.

b) Er staat abusievelijk 1678.

de schutters der andere steden, soo nae Jerusalem als andere quartieren tegen den Turck gesonden, conden onderschyden werden, en staen met Jerusalemsveeren [1]), andere met bogen, pijlen en sulck geweer, als op yders doelen wierd gebruyckt, ende met peeckelh[a]ringen, cannen, glasen en spijsen, daerbij men gewoon is sich vrolijck (p. 189.) te maecken; wiens namen soo in 't vergeet sijn geraeckt, dat daer geen kennisse van te becomen is, en de namen der schilders bijnae niet te vinden noch te lesen sijn. Nae den jare 1580, als wanneer de gildebroeders onder de ordonnantie en eet getrocken sijn (als hiervoren gesyt) sijn de compaigniën geschildert op andere wijse, te weten met vaendels, musquetten, hellebaerden en piecken, en staen wynich bekent, dan alleen eenige officieren. Doch van voor eenige tijden, als de oude schilderijen wierden verschoven [2]), en door het becomen van meerder camers, die meede met schutters-

---

1531 { Rynier Symensz. van Neck.
Pieter Nieus (Mieus? Meeus is een bekende Amsterdamsche naam.)
Harmen Myndersz.

1535 { Braeseman.
Egbert Mend.
..... Bicker.

1585 { Ryer Pietersz., Capityn.
Claes Claes Cruys, Vaendrager.

1595 { Darck Tijmensz., Capityn.
Rijckert Ouwerol (?) Luytenant. (Ouweroch is een bekende Amsterdamsche naam.).
Pieter Bas, Vaendrager.

Uit het bovenstaande kan men de lijst van schilderijen op den Handboogsdoelen, die voorkomt in de aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz., en door Dr. Scheltema werd meegedeeld in Aemstel's Oudheid. VII p. 127—131, aanvullen.

1) Tot het dragen van de Jeruzalemsveer waren de Jeruzalemsheeren gerechtigd, die „'t heylighe graf ghevisiteert hadden en in de kerk der Opstanding met het zwaard van Godfried van Bouillon tot ridder der orde van het Heilige Graf waren geslagen." „Die ridderlijcke broederscap van den Heylighen Lande" — in de wandeling Jeruzalemsheeren genoemd — was het aanzienlijkste van de Amsterdamsche devote gilden. (Zie: Ter Gouw, Amsterdam, III p. 282 — en Mr. S. Muller Fz., De schilderijen van Jan van Scorel. p. 9—19.)

2) „In de gangen en camertjens" volgt hierop in Civ. en Judic. Aant. IV.

schilderijen wierden behangen, is ordentelijcker daermede gehandelt, en de camers en salen soo bekleet met schilderijen, van de voornaemste meesters gemaeckt, dat die waerdich sijn bij de inwoonders en vremdelingen met opmerckinge bespeculeert te werden; waervan de voornaemste sijn op de salen van de Kleveniers- en Voetboochsdoelen. De overluyden van de Hantboochdoelen hebben, doen van de Pol, Purmerlant en . . . . . [1]) overlieden waren, alle de schilderijen doen tyckenen in een boeck, met de naemen der schutters, haer qualityt en waepens, sooveel als hebben met naerstichyt connen uytvinden, welck boeck noch op die doelen is berustende [2]). De overluyden hebben eenige tijt geleeden, soo voor de schoorsteenen als anders, mede enige haerder conterfytsels geplaetst. De compaigniën sijn geschildert uyt de (p. **190**.) beurs van de schutters, en de overluyden apparent uyt de gemene cas. Waer deselve voors sullen vervaeren, als de doelens sullen verhuert werden tot herbergen, logementen, verblijf eeniger compaigniën, tot packhuysen ofte anders, sal den tijt leeren, alsoo op den krijgscamer die alle niet souden connen geplaets werden [3]).

---

1) Op de door Bontemantel opengelaten plaats moeten de namen ingevuld worden van de overlieden Albert Pater en Jan Blauw, blijkens een aanteekening van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. Zie: Scheltema, Aemstel's Oudheid. VII p. 129 en 131.

2) Volgens een mededeeling van Dr. P. Scheltema in Aemstel's Oudheid VII p. 126 zijn deze registers niet meer aanwezig. Het door Bontemantel in den tekst verhaalde bevestigt de aanteekening van Schaep, meegedeeld in Aemstel's Oudheid. VII p. 131.

3) „1683 in Junij sijn eenige schilderijen uyt de Hantboochdoelen gebracht op 't stadhuys; de compaignie van Witsen ende Maerseveen, geschildert door van der (H)elst en Flinck, en Capityn Jacob Roch, en meer anderen." (Civ. en Judic. Aant. IV.) Bontemantel bedoelt natuurlijk de compagnie van Witsen, geschilderd door van der Helst, en de compagnie van Huydecooper, Heer van Maarseveen, geschilderd door Flinck. De eerste schilderij is meer bekend onder den naam „Schuttersmaaltijd". In zijn artikel „De Nachtwacht van Rembrandt" (Gids November 1890, p. 243 en 244) deelt Dr. Dyserinck een resolutie mee (van wie? dit blijkt niet; waarschijnlijk is het een resolutie van Thesauriers-Ordinaris) van 11 Maart 1683, luidende: „Is goetgevonden dat Jan Rost sal gelast ende geauthoriseert werden, in gevolge van de

resolutie van de vroedschap van den 5den December A° 1682, om de schilderijen van het West-Indisch huis" (den vroegeren Voetboogsdoelen) „mitsgaders twee oft drie van den Kleveniersdoelen, die hem nader geordonneert sullen werden, over te brengen op een van de bovenkamers van het stadhuis" enz. Hij meent verder, dat deze resolutie eerst in 1699 is ten uitvoer gebracht, en niet in 1683, omdat het in de krijgsraadskamer — waarheen de schilderijen gebracht moesten worden — zeer inregende, vanwege den slechten toestand van de kap van den achtergevel, „weshalve werd goedgevonden ende verstaen de Heeren Burgemeesteren te versoeken ende te authoriseren de voorseyde kappen en verder dak — provisionelijk met roode pannen ongestreken gedekt geweest zijnde — door het herdecken met coper ofte loot op de bequaemste wijse van het inlecken te preserveren, om alle verrottingh te prevenieren." Voor dit „herdecken" zullen toch wel geen 16 jaar noodig geweest zijn! zooals Dr. Dyserinck schijnt te meenen. „In 't voorbijgaan" merkt Dr. Dyserinck op, „dat Jan Wagenaar in zijne beschrijving van de bovenzalen van het stadhuis ten onrechte, met een beroep op de resolutie van 1682, schrijft: al deze schilderijen zijn in 't begin van 1683 uit de Cloveniers- en Handboog-doelens op het stadhuis overgebracht". Dat echter — zooals Wagenaar (Amsterdam II p. 27) bericht, al beroept hij zich dan ten onrechte op de vroedschapsresolutie van 5 December 1682 — in 1683 schilderijen uit den Handboogsdoelen zijn overgebracht naar het stadhuis, wordt bevestigd door Bontemantels mededeeling in het begin van deze noot, waar enkele van de overgebrachte schilderijen zelfs met name genoemd worden. Volgens Bontemantel — en ik zie geen reden zijn bericht in twijfel te trekken — was de Schuttersmaaltijd daaronder. Deze schilderij hing in 1653 (volgens de lijst van Schaep in Aemstel's Oudheid VII p. 131) in den Voetboogsdoelen. Om het bericht van Bontemantel te verklaren, moet men dus aannemen, dat het stuk reeds vóór 1683 van den Voetboogs- naar den Handboogsdoelen is overgebracht (wat b. v. geschied kan zijn, toen in 1674 de Voetboogsdoelen aan de West-Indische Compagnie verhuurd werd) en vandaar in 1683 naar het stadhuis. Wil men veronderstellen, dat Bontemantel „Hantboochdoelen" in plaats van „Voetboogsdoelen geschreven heeft, dan blijft van zijn bericht toch nog dit over, dat de Schuttersmaaltijd in 1683 over is gebracht naar het stadhuis. Op p. 394 van zijn artikel „De Schuttersmaaltijd van Bartholomeus van der Helst" (Gids Juni 1891) zegt Dr. Dyserinck, dat hem „de oplossing van het vrij samengesteld vraagstuk der afsnijding van den Schuttersmaaltijd zeer moeielijk gebleken is; samengesteld, omdat men de schilderij tot driemalen onder handen heeft gehad en wél het einde, maar — voor zoover mijne nasporingen reiken — niet het begin geboekstaafd werd." Of nu de eerste vermink̃ing kan plaats gehad hebben bij de overbrenging van de groote „negen ramen breede" bovenzaal van den Voetboogsdoelen naar een misschien kleinere zaal van den Handboogsdoelen, dan wel bij het transport naar het stadhuis in 1683, waag ik niet te beslissen. Geheel onmogelijk is

het niet, daar Dr. Dyserinck het wel waarschijnlijk gemaakt, maar niet bewezen heeft, dat de schilderij in het begin dezer eeuw nog onverminkt was.

Eindelijk wil ik er nog op wijzen, dat Dr. Dyserinck zelf een bewijs heeft aangebracht voor het feit, dat in elk geval vóór 1699 reeds schilderijen uit den Handboogsdoelen naar het stadhuis zijn gebracht. In zijn artikel „De Nachtwacht van Rembrandt", p. 245 deelt hij een extract mede uit de resolutiën van Thesaurieren-ordinaris in het jaar 1688, luidende: „geaccordeert met Marcus Corsen, dat hem, eens voor al, voor 't uythalen van de schilderijen op de doelen van van der (H)elst zal betaalt worden de somme van veertienhondert guldens, zonder dat hij dieswegen eenigh actie of pretentie meerder zal hebben te maken". Achter „de doelen van van der (H)elst" schrijft Dr. Dyserinck „d. i. de Voetboogsdoelen", maar vergist zich hierin, want de doelen van van der Helst was de Handboogsdoelen. Zie hiervóór, p. 182, noot 2.

IV. BURGERKRIJGSRAEDT EN SCHUTTERS.

(p. 198. [1])) Den krijgsraed bestaet uyt de regerende Burgemeesteren, twee collonellen, capitynen en luytenants, 't welck genaemt werd den grooten krijgsraed. De ordenares, (bestaende) uyt de Burgemeesteren, collonellen en capitynen, in alle de gevallen werd getituleert: den edele manhaften krijgsraed.

Burgemeesteren, als oppercollonellen, des goet vindende, compareeren ten allen tijden, en doen de vergaederinge beroepen. De collonellen communiceeren met Burgemeesteren, en Burgemeesteren, de saecke van gewicht sijnde, (des te raede werdende) met de vroetschap; en soo comen de saecken door Burgemeesteren selfs, ofte door collonellen (p. 199.) in den krijgsraet, bij forme van deliberatiën, oock wel tot notificatie. In sware defentie, onrusten, veranderinge te maecken in oude gepractiseerde saecken, den krijgsraet eenichsins aengaende, hebben desselfs consideratiën en advys vooraf somwijle versocht, als bij tijden, volgens de resolutie der vroetschap, date 5 Augusti 1672 genomen, naedat Burgemeesteren hadden gerapporteert het advys van den krijgsraet wegens het bewaren van de sleutels der stadtspoorten en boomen. Al wat gebracht werd in deliberatie wert op geconcludeert en geresolveert bij de eenparichyt ofte meerderhyt der stemmen, gelijck mede wert gedaen in 't aenstellen der vacante collonellen en hooftofficieren, tot sergeanten, brantmeesters en pro-

---

1) De paginatuur in het HS. springt van 190 over op 198.

voosten incluis, welcke dry laeste werden gemaeckt in absentie van Burgemeesteren.

Men heeft bij gedencken bijnae noyt gesien, of den voorstel van Burgemeesteren en collonellen is altijt gevolcht. Op de electie der capitynen is den 19den Augusti 1661, present de Heeren Polsbroeck, van de Pol en Courtenhoef, Burgemeesteren, Riael en Jores Backer, collonellen, (en verder) capitynen ende luytenants, eens contrary voorgevallen. Capityn Roetert Ernst sijnde verhuyst van de Cingel op de Cleveniersburchwal, hebben de capitynen Jan Helmont en Jan [1]) Geelvinck gaeding gemaeckt [2]) in die wijck, alsoo de hare wat verder aflyde, en dese in 't beste van de stadt, en door de goede conduite de cirelijxste was; doch Helmont heeft geprevaleert bij Burgemeesteren. Gedurende de bijeencomste van de vergaederinge soliciteerden Gilles Valckenier en Hooft in stillichyt voor den advocaet Cor-
(p. 200.) nelis Hop, die luytenant van de compaignie was, oordeelende onbillick te wesen dat soude voorbijgegaen werden, alsoo de andere alreede capitynen waeren. Geseeten sijnde, liepen de stemmen eenparich op Helmont, tot het quam op Valckenier, die Hop voorstelde, die de meeste stemmen bequam [3]), en heeft het capitynschap

---

1) Resol. Raad II, 1. p. 513 heeft „Cornelis Geelvinck," en deze naam is de juiste. Immers uit Jochems, Amsterdams Oude Burgervendels. p. 54 en 73, blijkt, dat Cornelis Geelvinck reeds in 1650 kapitein was geworden, terwijl Jan Geelvinck het eerst in 1670 werd. De vergadering nu, waarvan Bontemantel in den tekst spreekt, werd in 1661 gehouden.

2) „Gaeding maecken in die wijck" = die wijk trachten te krijgen.

3) Bontemantel deelt hierover in Resol. Raad II, 1. p. 514 en 515 nog het volgende mede: „Hop, uyt vrees dat de minste stemmen mocht hebben, stemde niet Helmont, maer Geelvinck, soodat Burgemeesteren en collonellen overstemt wierden, dat mijn docht seer disreputatieus tegen Burgemeesteren te weesen, in soo een vergaederinge, daer veelderly soorten van humeuren sijn, soo overstemt te warden, alsoo 't selfde een groote verbrydinge door de stadt maeckt, en oversulx de authorityt verklynt, daer men nochtans behoort altijt op de authorityt van Burgemeesteren te letten, alsoo de macht der stadt daerdoor bestaet. Ick ben van gevoelen dat, ingevalle Helmont present waer geweest, de saecke geen last soude

bedient totdat door bestier van Valckenier, doen Burgemeester, den 29sten April 1666 pensionares [1]) bij den raet is .gemaeckt, en is Roeters, wederom in sijn huys woonende, den 21sten Julij daeraen tot capityn gecooren en geplaest, volgens de resolutie van den 28sten Junij 1659, op sijn oude rang.

Deese krijgsraet heeft van alle oude tijden bestaen uyt de stadtsregeeringe en de apparenste om daertoe beroepen te werden. De registers wijsen aen, dat voor menschen gedencken bijnae geen magistraetspersoonen sijn geweest, of hebben deesen raedt in d'een of andre qualityt bekleet. In en seedert den jaere 1580 sijn de collonellen veele Burgemeesteren geweest, of sijn het geworden, tot in den jaere 1650, den 25sten Augusti, als wanneer is geresolveert, dat de collonellen, Burgemeesteren werdende, die qualityt mosten afstaen en het sijdtgeweer afleggen, dat gehouden sijn te draegen. De Heeren Andries Bicker en Frans Benning Cock, den eersten Out-Burgemeester en Raedt, en de tweede Burgemeester en Raedt, hebben daerop van die scharge afgestaen, ende sijn Jan van de Pol en Cornelis Witsen, Schepenen en Raeden, in de plaetsen tot collonellen gemaeckt. De collonellen, Schout werdende, moeten, uyt cracht van 't eerste artyckel haerder instructie, mede daervan afstaen, als in den jaere 1646 in Januarij is te sien, als wanneer Burgemeester Pieter Hasselaer (p. **201.**) Schout is geworden, ende den gemelde Cock in de plaets collonel gemaekt. Albert Paeter, Hendrick Dirckssoon Spiegel, Symen van Hoorn, Nicolaes Pancras, Frans Riael en Jan van Waveren hebben 't selfde, doen Burgemeesteren sijn geworden, gedaen. Joores Jooressen

---

geleeden hebben, te meer regeerende Scheepen is, ende dan Valckenier en Hasselaer, die meede regeerende sijn, dat respect aen hem wel souden beweesen hebben; maer sijn absentie, ende de presentie van Hop heeft de saecke soo een uytslach doen hebben, als verhaelt is."

1) „Bij welckers instructie van tocht en wachten en bijten werd geëxcuseert." (Civ. en Jud. Aant. IV.) Zie de bijlage: „Instructie van den pensionaris Mr. Cornelis Hop," in fine.

Backer, den 17den Februarij 1659 collonel geworden sijnde, stierf den 24sten October 1666. Cornelis Geelvinck en Roetert Ernst sijn 1672 collonellen geweest; den eersten heeft het bedient totdat Burgemeester is geworden, den eersten Februarij 1673, en den tweeden totdat door Sijn Hoochyt, volgens derselver missive 15 September desselve jaers [1]), bij elucidatie, op 't versoeck van Burgemeesteren en Raeden den 13den en 14den derselver maend gedaen [2]), (is) geëxcuseert, en is Cornelis Backer bij de groote krijgsraet (waerdoor alle gemaekt werden) in de plaets gecooren. Geelvinck Burgemeester werdende, is Jan Corver den 15den Februarij 1673 collonel gemaeckt.

De capitynen en luytenants sijn meede van voor alle oude tijden uyt de regeeringe gecooren, ofte (uyt) de apparenste daertoe, als in de ordonnantiën van de krijgsraet 1580, 1587 (ten tijde van den Graef van Licester), den artyckelbrief van den 5den Augusty 1594, de ordonnantie van de brant 27 September 1616, onraet-ordonnantie 21 Februarij 1617 en 28 Januarij 1652 is te leesen [3]). Den 20sten Mey 1642, op de inhaelinge van de Coninginne van

---

1) Dit moet zijn: 1672.

2) Toen in 1672 verschillende Amsterdamsche regenten door Willem III waren ontslagen, lieten de aanblijvende Burgemeesteren en Raden aan Zijne Hoogheid vragen, of de verlaten heeren uit alle ambten ontzet waren, of zij niet meer commissaris van een of ander regeeringscollege, kolonel of kapitein van de burgerij mochten zijn enz. Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 646. Daarop volgde de „elucidatie" van Zijne Hoogheid, dat de afgezette heeren uit alle ambten en bedieningen, hun van stadswegen opgedragen, waren ontslagen.

3) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken I vond ik de volgende lijsten van officieren der schutterij in 1580, 1616, 1617 en 1649. Die van 1580 komt ook voor bij: J. A. Jochems, Amsterdams Oude Burgervendels. 1580—1795, p. 23; toch laat ik ze hier nog afdrukken, omdat Bontemantel tevens vermeldt, welke qualiteit sommige officieren in de stedelijke regeering hadden. Voor de jaren 1616, 1617 en 1649 geeft het werk van den heer Jochems geen staten van officieren op; men kan ze daaruit wel samenstellen, maar eerst na heel wat zoeken. Ook verschillen de opgaven van Bontemantel hier en daar van die van den heer Jochems, welke meestal ontleend zijn — althans

Engelant, Marie, Princesse van Engelant, Sijn Hoochyt Prins Hendrick, Prins Willem van Nassouw en groot ge-

---

voor de genoemde jaren — aan de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz.

1580. 8 September.

Collonel-Generael ende Superintendent: Mr. Willem Bardesius, Out-Burgemeester en Raet *a*).

Luytenant-Collonel: Claes Lansmeer.

Collonel over 5 vaendelen aen de Oude Sijde: Cornelis Florisz. van Tylingen, Out-Burgemeester.

Collonel over 5 vaendelen aen de Nieuwe Sijde: Jan Jacobsz. Huydecooper, Raet.

Capitynen.	Luytenants.
Pieter Jacobsz. Vries.	Lourens Volckersz.
Claes Albersz *b*).	Walich Pietersz. Proost.
Jan Benninck Cadt.	Lourens Jacobsz.
Symon Hendricksz., Raet.	Goosen Hooft.
Jan Betsen Roodenburch.	Frans Volckersz. Coorenhart, President-Schepen *c*).
Cornelis Elbersz.	Wybrant Appelman.
Claes Pietersz. Calf.	Jan de Bitter.
Frans Benninck, Out-Schepen.	Jan Potij.
Jan Claes Boelesz., Out-Schepen.	Jan Verhee.
Claes Overlander.	Hendrick Haelcken.
Claes Boelesz., Schepen.	Jan IJsbransz. Blaeuhulck.

1617. 21 February. (Uyt de ordonnantie, gestatueert bij de achttien

---

a) Bij Wagenaar, Amsterdam. III p. 481 wordt niet vermeld, dat Mr. Willem Bardesius lid van de vroedschap geweest is. Toch was hij — en terecht — op p. 357 reeds genoemd bij de in 1578 nieuw gekozen XXXVIen.

b) Bij Jochems t. a p. p. 23 heet hij Claes Aertsz. in de Salm.

c) Hij was vice-president, daar hij op de lijst van Schepenen in dat jaar als tweede in rang staat. Bontemantel noemt echter president en vice-president van de Schepenbank beiden „presidenten."

vollich, waeren collonellen en capitynen als te leesen in de resolutie van de krijgsraet tot de receptie, den 8sten Mey genomen; sullende Dirck Tholing, Schepen, Raet en capityn, waernemen een compagnie ruyters uyt den rijckdom, om de Coninginne in 't gemoet te rijden, sullende (p. 202.) sijn compagnie burgers door sijn luytenant Pieter Raep, Tresorier-extreordenares, opgevoert werden; gelijck de luytenants van de Heeren Schepenen mede

---

vaendels schutterijen, in tijt van onraet, brant, clock-, trommel- of beckengeslach.)

Capitynen.

Hilbrant Schellinger, Out-Schepen en Raet.
Pieter Riael, commissaris van assurantie *a*).
Jacob Jacobsz. Hinloopen, Schepen en Raet.
Jacob Symensz. de Vries.
Rynier Riael, commissaris *b*).
Jacob Backer, Raet *c*).
Jacob Pietersz. Hoochcamer, 1618 Raet, 1619 Schepen.
Cornelis van Dronckelaer, 1649 Raet.
Volckert Overlander, Raet.
Mathijs Raephorst, Raet 1626.
Jacob Bicker Gerretsz.
Albert Coenraetsz. Burch, 1618 Raet.
Abel Mathijsz.
Cornelis Jacobsz. Wayer, Raet 1639.
Jan Witsen.
Jacob Riael.
Pieter Egbersz. Vinck, 1618 Raet.

In dezen staat van 1617 ontbreekt de 18de kapitein. Een staat van 3 September 1616 komt geheel overeen met dien van 21 Februarij 1617, behalve dat op den eersten Allert Cloeck en Jan Claesen Vlooswijck ook als kapitein voorkomen, en Volckert Overlander en Jacob Jacobsz. Hinloopen nog niet. Ook in 1616 worden maar 17 kapiteinen genoemd. Vergelijkt men Bontemantels opgaven met die van Jochems t. a. p. p. 10, dan zal men nog al verschil bespeuren.

---

a) Hij was ook Oud-Schepen. Zie: Wagenaar, Amsterdam III p. 340.

b) In de regeeringslijsten van 1617 bij Wagenaar wordt hij niet als commissaris genoemd.

c) Volgens de lijst van raden bij Wagenaar, Amsterdam. III p. 357 en 358 is hij nooit raad geweest.

geordonneert waren met haer compagniën de rende-vous waer te neemen, alsoo Burgemeesteren en Schepenen de verwellecom souden doen en corps.

De collonellen en capitynen waeren:

Andries Bicker, Out-Burgemeester, Raet en collonel.
Pieter Hasselaer, Burgemeester, Raet en collonel.

Capitynen:

Jan van Vlooswijck, Raet.
Cornelis Witsen, Out-Schepen.
Cornelis van Dronckelaer, commissares, 1649 Raet gemaeckt en Schepen.
Cornelis de Vrij, Reeckenmeester, 1646 Raet.
Cornelis de Graef, Raet en Out-Schepen.
Ernst Roeters, Raet en Out-Schepen.
Albert Bas, Schepen en Raet.
Hendrick Dircksz. Spiegel, Raet en Out-Schepen.
Roelof Bicker, Raet en Out-Schepen.
Rynier Riael, Out-Schepen.
Dirck van Beuningen, commissares.
Albert Cloeck, Schepen en Raet.
Wouter Valckenier, Schepen en Raet.
Cornelis Wayer, Raet.
Hendrick Rynst, Raet en Out-Schepen.
Jacob Roch; is in den jaere 1647 commissares gemaeckt.
Cornelis Bicker, Schepen.
Jacob Bicker, commissaris.
Dirck Tholing, Schepen en Raet.
Frans Banning Cock, Schepen en Raet,
van dewelcke naederhant seven Burgemeester sijn geworden.

(p. 202a.) In den jaere 1649 waeren collonellen en capitynen:

Andries Bicker, Burgemeester, Raet en collonel.
Frans Banning Cock, Schepen, Raet en collonel.

Capitynen:

Jan Huydecooper.	Jacob Jacobsz. Hinloopen [1]).
Gerret van Helmont.	Cornelis van Dronckelaer.
Hendrick Bicker.	Franco van der Meer.
Jan van Vlooswijck.	Cornelis Jacobsz. Wayer.
Nicolaes Pancras.	Gilles Valckenier.
Joores Jooresz. Backer.	Hendrick Dircksz. Spiegel.
Jan van de Pol.	Cornelis Witsen.
Dirck de Lange.	Frans Riael.
Jacob Jacobsz. Roch.	Albert Paeter.
Coenraet Burch.	Pieter Raep,

sijnde alle Heeren van de regeeringe, uytgenomen Dirck de Lange, en naederhant thien het Burgemeesterschap hebben bekleet. (Staen niet nae de ordre in eeden, maer nae de lootinge der rendevous-plaetsen, in gevalle van brant en alarm.)

(p. **203.**) Soodat de Heeren van de regeeringe ende de krijgsraedt bestaen in een en deselfde persoonen, uytgenomen soo wynige, dat geen getal connen uytmaecken. Men weet niet noch bij octroyen, noch previlegiën, noch andere crachthebbende documenten aen te wijsen, daerbij de regeerders uyt den krijgsraet werden geslooten, alhoe-

---

1) In Aanteekeningen van verschillende zaken I heet hij Jacob Fransz. Hinloopen, en dat deze naam de juiste is, blijkt uit Jochems p. 35. Ook wordt in Aant. van versch. zaken I de volgende lijst van luitenants in 1649 meegedeeld:

„Luytenants:

Frans van Waveren.	Hendrick Riael.
Rombout Kemp.	Willem Six.
Flores Kieft.	Jannes Uytdenbogert.
Cornelis Geelvinck.	Loef Fredricksz.
Jochem Jansz. Scheepmaecker.	Jacob van Bronckhorst.
Johan Bicker.	Jacob Servaes.
Gijsbert van de Pol.	Jan van Waveren.
Pieter Hulft.	Rynier Schaap.
Antoni de Lange.	Willem van Erpecum.
Pilgrom ten Groetenhuyse.	Gerret Rynst."

Deze namen, die in volgorde van de wijken staan, stemmen overeen met die, welke men kan verzamelen uit Jochems p. 29—40. Alleen wordt daar in de 12de wijk Willem Six niet als luitenant genoemd.

wel de oproermaekers op de Cleveniersdoelen [1]), den 7den September 1672, volgens haer voorstel aldaer in haer request, het derde artyckel en vorder, wilden hebben, dat geen magistraetspersoonen, tot secretaressen incluys, sullen mogen sijn leden van den krijgsraet.

Omtrent den jaere 1618 was de regeeringe gewoon (niet als een wet, maer de moode sijnde) te gaen met mantels, gevoert met bont. Burgemeesteren en Raeden geresolveert hebbende eenige veranderinge te maeken in 't waeken der burgerij, ten opsicht der vervolginge teegens eenige godsdienst, met muyterije vermengt tegens haer overicheit en deselve godsdienst, gereet staende in Schepenencamer, (daer doen de vroetschap gewoon was te vergaederen) om nae de krijgsraedt te gaen, en de resolutie tot naecominge bekent te maeken, begon het stijf te reegenen, daerop den Heer Volkert Overlander, Heer van Purmerlant en Ilpendam, Raet, Out-Schepen en Gecommitteerde ter Admiralityt, en in den jaere 1628 Burgemeester, syde: „wat is het noodich door de reegen te gaen en onse bonte mantels nat te maeken, alsoo de meeste capitynen in de camer sijn [2])?"

De vaendragers werden door den grooten krijgsraet gemaeckt, naedat de luytenants sijn gecooren uyt de jeucht; dewelcke comende te trouwen ofte veer uyt de wijck te woonen, daervan werden geëxcuseert.

(p. **203a.**) De wijcken pleegen verdeelt te sijn in elf compaigniën, die door vergrootinge en aenwas der gemeente

---

1) Over deze vergadering zie: bijlage N° 1, op het jaar 1672.

2) Dit verhaal schijnt hier heel zonderling te pas gebracht. Doch Bontemantel bedoelt er dit mede: Volkert Overlander zei: „Waarom zullen wij door den regen loopen? Wij behoeven niet naar de vergaderzaal van den krijgsraad" (die op het Prinsenhof was: zie p. 203c van het HS.) „te gaan. De meeste kapiteinen zijn al hier" (in Schepenkamer op het stadhuis, waar toen de vroedschap vergaderde) „aanwezig, in hunne qualiteit van burgemeester of vroedschap, en het is daarom onnoodig, dat wij de bekendmaking nog eens aan den krijgsraad gaan doen". Het geheele verhaal dient dus slechts ter illustratie van wat Bontemantel even te voren in den tekst meedeelt: „De Heeren van de regeeringe ende de krijgsraedt bestaen in één en deselfde persoonen, uytgenomen soo wynige, dat geen getal connen uytmaecken."

sijn vermeerdert tot twintich [1]). Nae de blockeeringe door sijn Hoochyt den Heere prince van Orange, sijn den 29sten October 1650 de compaigniën vermeerdert tot vier en vijftich, en den 22sten November geresolveert de sergeanten en corporaels te vermeerderen van twee tot dry in yder compaignie; welcke sergeanten in de krijgsraet den 13den Januarij 1651 sijn gemaeckt. Op naerder speculatie hebben de collonellen Geelvinck en Roeters, volgens commissiën van den raet van 4 en 6 April 1672, den 3den Mey daeraenvolgende rapport gedaen en vertoont een afteeckekeninge om de wijken te verminderen tot ses-en-veertich, dat den raet haer wel heeft laeten gevallen, en commissaressen bedanckt. Maer door den inval der France en Munstersche volckeren te lande, en de Engelse vloot ter zee, is den 13den Juni geresolveert bij den raet de intreckinge der compagniën te staeken, en uyt de nieuwe betimmerde uytlegginge der stadt de 54 compaigniën te verstercken met dry compaigniën; welcke resolutie den 14den derselver maent door de Burgemeesteren Outshoorn, Hooft en Rynst in den krijgsraet aen Roeters, collonel, (en aen) capitynen en luytenants door lecture van den secretares Valckenier is gecommuniceert, ende geresolveert de daertoe (noodige) officieren aen te stellen, en de vacante plaetsen der verdere compaigniën (te besetten). En sijn tot de dry nieuwe wijcken gecooren tot capitynen Jan Six, Schepen, Pieter Schaep, Raet en Out-Schepen, en Jan de Vries, Schepen. Alsoo de dry nieuwe compaigniën te sterck van volck waeren bevonden, is verstaen die te verdeelen en noch dry van te maecken; waertoe den 2den Julij 1672 tot capitynen sijn gecooren Dirck van Outshoorn [2]), Jan Corver, Raet en Out-Schepen, en Pieter de

---

1) Volgens een aanteekening van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. (waarop ook Wagenaar, Amsterdam. III p. 173 zich beroept) waren er in 1622 acht en twintig burgervendelen. De heer Jochems heeft echter aangetoond (Amsterdams Oude Burgervendels, p. 1 en 2, en bijlage N° III.) dat het aantal compagniëen in 1620 op twintig is gebracht, en dat het daarop gebleven is tot October 1650, zoodat de mededeeling in den tekst van Bontemantel door hem wordt bevestigd.

2) Dirk de Vlaming van Oudshoorn werd eerst in 1673 commissaris en in 1681 Schepen.

Graef, Out-Schepen; maeckende in alles tesamen tsestich compaigniën.

(p. **203b.**) De vier-en-vijftich compaigniën sijn verdeelt in vijf regimenten:

Blauwe vaendels	11	compaigniën.
Orange vaendels	11	„
Witte vaendels	11	„
Geele vaendels	11	„
Groene vaendels	10	„
	54	compaigniën.
	6	„
	60	compaigniën [1]).

Welcke tsestich compaigniën, volgens de missive van Burgemeesteren aen sijn Hoochyt den Heere prince van Orange, in date 8 Julij 1672, souden uytmaeken thien duysent mannen.

(p. **203c.**) De camer, daer den krijgsraet vergaedert pleech te wesen op 't Princehof, alsoo genaemt omdat de Stadhouders, Ambassadeurs en andere grooten aldaer wierden gelogeert, wordende verder gebruyckt bij de Raeden ter Admiralityt, was aen de Zuyt-sijde van de plaes, neffens de galderij in te gaen. Burgemeesteren, volgens authorisatie van den raedt in date den 20sten December 1655, hebben bij coop, ruylinge en afreeckeninge, het hof aen de Admiralityt opgedraegen, en is (de krijgsraetscamer) bij vertimmeringe in den jaere 1660 wechgeraeckt, naedat seedert het afbranden van 't stadthuys de Weesmeesteren eenige jaeren haer residentie aldaer hadden gehouden. Seedert het vermeerderen der burgercompaigniën de camer te klyn vallende, is de vergaederinge gehouden (p. **204.**) in het nieuwe vertreck van Burgemeesteren, op 't nieuwe stadthuys, tot den 13den April 1672, als wanneer

1) Volgens Wagenaar, Amsterdam. III p. 174 werden deze 60 compagnieën in 1672 verdeeld over 6 regimenten. De 5 eerste behielden de oude namen (naar de kleuren der vaandels) van het blauwe, orange, witte, gele en groene regiment; het zesde, het purperen regiment, werd in 1681 opgeheven, zoodat de 5 regimenten nu elk uit 12 compagnieën bestonden.

de eerste sessie in de krijgscamer is genomen, (sijnde de uytsteck van het achterste gedeelte, boven Schepenencamer,) ter presentie van Pol en Rynst, Burgemeesteren, Geelvinck en Roeters, collonellen, en de capitynen. [1])

De Heeren Burgemeesteren en collonellen sitten in de nieuwe krijgscamer aen de tafel, en de vorder presenten op bancken, twee hooch; den secretares sit over de collonellen, dewelcke, ofte een der provoosten, leest de capitynen in ordre bij de naem, en yder luytenant volcht sijn capityn, als mede geroepen sijn, alsoo in 't opleesen gesyt wert: Capityn N. N. en sijn luytenant; somtijts werden haer namen mede geleesen. Dit is, als gesyt, den groote krijgsraet, die in goede tijden eens sjaers ofte meermaele vergaedert, als de open sijnde plaetsen werden begeven, en oock wel in periculeuse tijden; anders bestaet de bijeencomste sonder de luytenants, die echter, als mede sijn geroepen, gemenelijck de stemmen en advysen van haer capitynen volgen. De vaendragers sijn in den jare 1672 en 1673 eenige maelen meede geroepen, om van de notificatie, door Burgemeesteren te doen, kennisse te mogen hebben, wegens het uyttrecken, en niet om haer advysen te hooren. Sitten niet, maer staen in troepen, (p. 205.) alsoo geen plaetsen voor deselve sijn.De capitynen sijn geplaest nae de ouderdom, dat gecoren sijn [2]), sonder aensien eeniger qualityten nochte maechschap. Vader en soon sijn tegelijck capitynen geweest, als Nicolaes van Loon en sijn soon Willem, Jan en Willem Blaeu. Bontemantel, Schepen en Raet, heeft gewaeckt en opgetrocken als luytenant onder capityn Jan Hulft, die commissares was. Jan Witsen [3]), Schepen sijnde,

---

1) Nu volgen in het HS. eenige regels die doorgehaald zijn, waarschijnlijk omdat hetzelfde wordt medegedeeld op p. 213 van het HS., waar het beter in het verhaal past dan hier.

2) „En die tegelijck aencoomen, den ouste van jaeren de eerste". (Civ. en Judic. Aant. IV.)

3) „Cornelis Witsen" (Civ. en Judic. Aant. IV.) Volgens Wagenaar kan „Jan Witsen" niet de juiste naam zijn, want in het register (Amsterdam III p. 490) komt slechts één Jan Witsen voor, en die is nooit Schepen geweest. Dat Bontemantel zich vergist, is hieruit te verklaren, dat de Witsen, dien hij hier moet bedoelen, Cornelis Jan heette.

heeft opgetrocken in qualityt als sergeant, dat, doen de compaigniën in twintigen bestonden, een aensienlijcke charge was.

Die den schutter-eet niet hebben gedaen, doen die voor Burgemeesteren, als haer en de luytenants en vaendragers werd aengesyt, dat daertoe sijn beroepen. Den eet werd afgenomen van de nieu aengetykende inwoonders door collonellen ofte een van dien, en (door) de capitynen, wiens volck daertoe gedachvaert sijn door de provoosten [1]). In den jare 1672, het onmogelijck sijnde die maniere van beëedigen waer te nemen, is bij Burgemeesteren en Vroetschappen den 15den Junij geresolveert de capitynen te laeten doen naerder omschrijvinge, en alle in de wacht te trecken, die bequaem waren eygen waepenen te hebben, tot het getal van hondert-tachentich in yder wijck, en (sijn de capitynen) vorder geauthoriseert (hun) den eet af te nemen, die geen middelen hebben mede te beëedigen en, nae vermaninge van getrouwichyt volgens den eet, aen te seggen, dat desnoot haer stadtswaepenen sullen toegevoecht werden. Twelck den 19den dito door de collonellen Geelvinck en Roeters aen de capitynen in de

---

1) In plaats van de twee voorgaande zinnen heeft Civ. en Judic. Aant. IV het volgende:

„De capitynen, luytenants en vaendragers werd door Burgemeesteren bekent gemaeckt, dat tot die last sijn beroepen, en die geen schuttersеet hebben gedaen, werd deselve afgenomen. De sergeanten, (die door collonellen, capitynen en luytenants werden gecooren) werd een billjet, door den collonel geteeckent, aen hun huys gesonden, om in die qualityt de compaignie waer te neemen, en den hellebaert te dragen. De omschrijvinge, die gewoonelijck eens 's jaers nae Mey werd gedaen, om de oude schutters op te teeckenen, en de noyt in de wacht geweest hebbende te beëedigen, en onder de corporaelsschappen te verdeelen, werd gedaen bij de capitynen en verdere officieren, tot corporaels incluys, doch de adelborsten, als te grooten getal maeckende, werden veel geëxcuseert, tenwaer schrijvers ende ontfangers sijn. Volgens de ordonnantie van den krijgsraedt vermach geen capityn ymand in de wacht te trecken, voordat den eet in den krijgsraedt heeft gedaen, waartoe de collonellen veelmalen mosten boven comen, om ten overstaen van de capitynen, wiens volck door den provoost op seeckere boeten (was) ontbooden, den eed af te neemen."

krijgsraed is genotificeert [1]). De substantie van-den eet staet hierna te volgen. (Vide fol. 212.)

(p. **206.**) Den krijgsraet heeft geen judicature dan alleen in 't civiel, mitsgaders de excecutiën tot personele apprehentie ende irrogatie van peene, te bier ende te broot voor seeckeren tijt, blijvende vorder alle crimineele straffen, volgens de ordonnantiën, tot dispositie ende excecutie van mijne Heeren van den Gerechte, die alleen de authorityt hebben de ordonnantie te maeken, verminderen, vermeerderen en te vernietigen, nae desselfs welgevallen, ten dienste, verseeckeringe, ruste, vrede en preservatie der burgeren ende ingeseetenen; daertoe gebruykende, de saecke van gewichte sijnde, de resolutiën der vroetschap en advys van de collonellen ende krijgsraet.

Het incomen van den krijgsraet [2]) bestaet uyt de contributie der oude en jonge, beneden de tsestich en boven de achtien jaeren, onbequaeme, weduwen en dochters [3]), jooden en andere gesintheden van godtsdienst, die in gemoede oordeelen niet geoorlooft te sijn wapenen te dragen, en die door Burgemeesteren ende collonellen notoirlijck werden geëxcuseert. Het te cort werd gevonden uyt den 80^{en} penninck der vercofte vaste goederen, dese stadt bij octroy vergunt den 11^{den} Julij 1645, tot verval der wederopbouwinge van de afgebrande Nieuwe kerck. De oncosten verswarende, is den eersten April 1662 bij de vroetschap geresolveert [4]), door de bierdragers te laeten ontfangen vier penningen meer voor 't inbrengen

---

1) Civ. en Judic. Aant. IV laat hierop nog volgen: „en vorders door de schildwachten ordre te stellen van nimand bij 't canon, op de wallen staende, te laten coomen, dan die daertoe geordonneert sijn."

2) Vgl. hierbij: Wagenaar, Amsterdam. III p. 178.

3) Civ. en Judic. Aant. IV heeft: „uyt de contributiën der oude boven de tsestich jaeren, de jonge onbequame boven de 18 jaren, weduwen en ongetrouwde dochters" enz.

4) In plaats van het nu volgende leest men in Resol. Raad II, 1. p. 488 (1 April 1662): „dat de bierdraegers, die nu hebben seven oortjes, souden ontfangen twee stuyvers van het indraegen der bieren, dat is een oortje meer op 't half vat, en hetselve souden brengen op tresorie, om aen de collonellen behandicht te warden, maeckende calculatie 't selfde wel ses-duysent guldens sal opbrengen."

(p. **207.**) van yder half vat bier, en 't selfde te brengen op tresory, tot verval van de oncosten, dat in den jaere 1667 heeft opgebracht 6434 guldens, en in 1668 6975 guldens. Den 8sten Augusty 1672 is noch geresolveert bij de vroetschap, alle het poortgelt, dat van de te laet comende menschen door de poortiers werd ontfangen, te brengen ter comptoire der collonellen, daer den mayoir en andere hooft-offecieren van de militie haer gedeelte in hadden, welcke resolutie den 25sten derselver maend de krijgsraet is genotificeert, waervan de capitynen en luytenants met haer geselschap van werden geëxcuseert, en geen poortgelt hebben te betaelen [1]).

In den jaere 1652 waeren het incoomen en oncosten:

Ontfang.		Uytgifte.	
De contributiën		Raetelwachten	*f* 16000—0
Oude Sijde	*f* 11028—12	Capitynen van deselve	„ 500—0
Contributiën Nieuwe Sijde	„ 9404— 8	162 tambours	„ 6480—0
Poortgelt	„ 1900— 0	Vaendels, trommels etc.	„ 1200—0
	f 22333— 0	Schrijvers aen de poorten	„ 420—0
		Twee ontfangers	„ 1400—0
		Lantarens-dragers	„ 1000—0
			f 27000—0 [2])

De contributiën werden gestelt door de collonellen, nae het opgeven der ontfangers, die bij het jaerlijx omschrijven ten dien eynde present sijn. Den 16den April 1672 is bij den krijgsraet, present de Heeren Geelvinck en Roeters, collonellen, en capitynen, verstaen, tot verval der

1) „Het verder te cort comende werd uyt stadts-cas ter tresory betaelt." (Civ. en Judic. Aant. IV.)

2) In Civ. en Mil. Reg. I p. 118 komt deze rekening ook voor, maar in plaats van de post „Capitynen van deselve *f* 500.—", leest men daar: „Capityn Calf 's jaers 500.—". Ook wordt daar gezegd, dat de uitgaven van 1 Mei 1652 tot 1 Mei 1653 *f* 34446—1 bedroegen.

extreordenares costen, de joodsche natiën te doen betalen extreordenares wachtgelt of contributiën, alsoock andre, die de collonellen sullen oordeelen dat behooren verhoocht (te werden), ende mede te contribueeren schuldich sijn.

Als de Hooft-Offeciers werden beroepen tot Schout, Burgemeesteren en collonellen, comen die plaetsen, als gesyt, vacant te werden, oock als veer gaen wonen uyt haer wijcken, en de vaendragers als comen te trouwen. Andere gewichtige reedenen en ouderdom, indispositie etc. geven oorsaeke, op versoeck aen Burgemeesteren, van geëxcuseert te werden.

(p. **208.**) De capitynen, comende in andere wijken wederom capitynen te werden, behouden haer sitplaets, daer eerst geseeten hebben, volgens de resolutie van deesen raet [1]) in date 28 Juni 1659. Oock behouden (sij), hoewel buyten dienst, de sessie in de kerckengestoelte der krijgsraet, neffens de luytenants, die seedert het vermeerderen der compaigniën, waerdoor alle geen magistraetspersoonen conden sijn, de gestoelte hebben becoomen, en oock de vaendrickx, ten opsicht der swaere costen, die te draegen hebben; en werden mede geëxcuseert van alle tochten en wachten, alsmede van de contributiën. Maer in den jaere 1672, volgens resolutie van den 16^{den} April door collonellen en capitynen genomen, is verstaen, dat de twee Hooft-offecieren, hoewel buyten dienst sijnde, mede sullen contribueeren tot verval der uyttreckende capitynen en luytenants. Men heeft wynich gesien, dat de capitynen versocht hebben geëxcuseert te werden, dan alleen in den jaere 1672, als: Nicolaes van Loon, Everard Schott, Willem van Borselen en den ontfanger Uytdenbogaert wegens ouderdom; Jan Duyts (wegens) indispositie; Pieter Six, Dirck Duysent en Louwies Trip syden de krijch niet te connen volgen. Den laesten Heer, naederhant Schepen, Raet, Burgemeester en Bewinthebber der Oost-Indische Compaignie werdende, oordeelde deselfde verdraechlijcker tochten te weesen.

---

1) Met „deesen raet" wordt de krijgsraad bedoeld. In Civ. en Judic. Aant. IV wordt deze krijgsraadsresolutie gesteld op 28 Januarij 1659.

(p. **209.**) Op wat maniere eenige capitynen uyt den krijgsraet sijn geset, is hiervoore te leesen, daer van den collonel Roeters is gesprooken [1]), dewelcke sijn geweest:

Jan Hulft, Raet en Out-Schepen.
Nicolaes van Waveren, Out-Schepen.
Jan Blaeuw, Raet en Out-schepen.
Hans Bontemantel, President-Schepen en Raet.
Willem Backer, Raet en Out-Schepen.
Willem Blaeuw, Schepen.
Pieter de Graef, Out-Schepen.
Jacob de Graef, Schepen.
Pieter Schaep, Raet en Out-Schepen.

Welcke geëxcuseerde capitynen seer aengenaem waren bij haer schutters, soodat die van de Heeren Willem Blaeuw en Jacob de Graef requesten aen Sijn Hoochyt, sijnde tot Boodegrave, hebben overgelevert, versoekende, ten opsicht haerder getrouwe diensten, aen 't lant en stadt gedaen, en de goede ordre en discipline, over haer gehouden, dat mochten gecontinueert werden; geen appostil becomende, versochten ter audientie gehoort te werden, doch wierden gewygert, soodat, nae eenich verblijf, sijn vertrocken, alsoo den requestmeester syde het vertoeven onnut te sijn, en met beleefde woorden de requesten wygerde weerom te geven. De andere schutters ijverden om 't selve mede te doen, doch den slechten uytslach siende, is het daerbij gebleven. De capitynen hebben geen kennisse van de versoeken willen draegen, en sijn eenige persoonelijk bij haer luytenants en offeciers geweest, en (hebben hen) versocht stil te sitten. De schutters van capityn Bontemantel den 14^{den} September de wacht sullende hebben aen de Utrechtsche poort, hebben twee sergeanten, de darde buyten de stadt sijnde, en eenige adelborsten (hem) versocht de compaignie te willen oplyden, en, soo swarichyt mochte maeken, (hem) met de compaignie te sullen ophaelen, doch (Bontemantel) dacht best geraeden tot de vaendrich te gaen, alsoo de gemelde elucidatie noch niet was gecomen, en wierde als geper-

1) Zie p. 194.

(p. **210.**) suadeert te trecken van over de Noorderkerck over den Dam, dicht voorbij het stadthuys. Wynich daegen daernae de meer gemelde elucidatie van Sijn Hoochyt gecomen sijnde, heeft deselfde en de verdere haer stil gehouden, en is het woort of de leuse aen de geëxcuseerde Heeren capitynen, als de wacht hadden, gesonden tot in 't laeste van September, toen de luytenants bequamen een billjet als volcht:

„Den Heer luytenant N. N. werd versocht in 't omslaen van de wacht bij provisie den tamboer te doen roepen: alle de schutters, die beschyden sijn onder de compaignie van den geweesen capityn N. N. etc. etc.

XXI September 1672. was geteeckent
C. Geelvinck."

Den 6den October sijn in de plaetse van de afgegaene capitynen bij den grooten krijgsraet wederom aengestelt:

Pieter Cloeck.
Paulus van Libergen.
Coenraet Clinck [1]), Raet.
Jan Commelijn, Raet.
David de Willem, Schepen.
Jan Rynst.
Everd Verloo.
Nicolaes van Loon [2]).
Jacob Elias [3]).

---

1) Bij Jochems, Amsterdams Oude Burgervendels. p. 13, heet hij Coenraad van Kleuck.

2) „Nicolaes van Loon Willemsen". (Civ. en Mil. Reg. II p. 678 — en Jochems, t. a. p.)

3) In Civ. en Mil. Reg. II p. 678 en 679 wordt bij de nieuw benoemde kapiteinen ook vermeld „Pieter Gilles van den Bos, in de plaes van Jannes Hudde, die door Sijne Hoochyt Burgemeester is gemaeckt." Dat deze van den Bos in 1672 kapitein werd, wordt bevestigd door Jochems ibid. p. 13 en 62. Op de aangehaalde plaats in Civ. en Mil. Reg. II deelt Bontemantel nog het volgende mede: „In de plaets van eenige luytenants, die capityn sijn geworden, sijn den 6den October tot luytenant gecooren: Flores Cloeck, Jan Nuyts, Willem Backer Willemsen, Nicolaes Valckenburch, Hendrick Bontemantel, Hendrick van Gent, Bonavonteur van Dortmont, Cornelis Calkoen, Isaac Jan Nijts; sijn gecooren tot vaendragers: Jan Hulft, Jan Noret, Marten Fontijn, Jan Berch."

Als de capitynen gestorven sijn, werd geen ander gemaeckt, soolang boven de aerd staen. Den 20sten Julij 1665 sijn de openstaende wijcken wederom met officieren versien, uytgenomen de plaets van Jan van Helmont, die gestorven was den 17den derselver maendt, alsoo noch niet begraven was; en is den 20sten November daeraenvolgende gegeven aen Dirck van Outshoorn, Heer van Westerdijxhoorn.

(p. 211.) Als de hooftofficieren begraven werden, gaet de heele compaignie mee ter begraffenisse, met het sijdgeweer. Den 14den Mey 1653 is ter kercke gebracht Burgemeester Jan Bicker, en alsoo het capitynschap niet was vergeven, ging de compaignie ter begraffenisse met het sijdgeweer en lange mantels, die doen noch waren geoorloft te dragen. De sergeanten (die door collonellen, capitynen en luytenants werden gemaeckt [1])) begraven werdende, gaet het corporaelschap mede, daeronder waren sorterende.

Den krijgsraet werd bedient door twee ontfangers, die de contributie alle vierendeeljaers ontfangen, op axcenatie [2]) van Reeckenmeesteren, en werden betaelt door collonellen. Dry drilmeesteren, die de schutters op 't schermschool in de wapenen oeffenen, genieten uyt yder corporaelschap negen guldens 's jaers; welcke ontfangers en drilmeesteren werden nu gemaeckt door Burgemeesteren. In Julij 1654 hebben Wijnant en Fontyn, wegens het drilmeesterschap, in de krijgsraet verhoging van tractement versocht, maer werd afgeslagen. En (vorders werd den krijgsraet bedient door) vijf provoosten, die aengestelt werden bij Burgemeesteren, collonellen en capitynen; alsoo sijn Lourentius in den jare 1643, Cruysbergen den 5den Februarij 1651 en Blom den 20sten Augusty 1663 gecooren, en trecken soodanige boeten als in de ordonnantie staet uytgedruckt, sijnde $^1/_5$ part, daer den

1) Dit veranderde in Mei 1673. Van toen af werden de sergeanten gekozen door de kolonellen uit een drietal, opgemaakt door de kapiteinen. (Wagenaar, Amsterdam. III p. 178.)

2) Wat Bontemantel met dit woord bedoelt, is mij niet duidelijk.

Schout, volgens het 24ste artyckel sijner instructie, geen gedeelte noch seggen op heeft.

(p. **212**.) De inwoonders, verdeelt in de wijcken onder haer capitynen, sijn verplicht, achtervolgende de ordonnantie van de schutterijen en den eet daerop gedaen, de bevelen van de hooge overichhyt en de regeeringe des lants van Hollant, deser goede stede, de magistraten ende regeerders derselve, onder hare capitynen gehouw ende getrouw te sijn, als vorders in het formelier te leesen is. In wat maniere en hoe beëedicht werden, is hiervoor van gesyt. Soodat dese manschappen niet alleen gebruyckt werden tot besettinge, bescherminge ende ruste der staet, maar oock bij tijden van noot tot besettinge der frontieren van Hollant, als in de oorloogen tegen de coningen van Spaigny is gesien. Ende alsoo sulckx oorsaecke was, dat veel ingeseetenen tot desbauchie vervielen, sijn in de laeste tijden stadtssoldaten ofte waertgelders daertoe gebruyckt. Maer in den jaere 1672 het geheele land in roere, ende yder stadt soo tegen den inval der Francen en Munsterschen te lande en vijants vlooten ter zee in becommeringe sijnde, ende geen volck meer te becomen sijnde, is bij resolutie van de Staten van Hollant van (p. **213**.) 8 April 1672 verstaen, 5325 manschappen nae de Hollantse frontieren te senden tot thien stuyvers daechs, boven 14000 waertgelders, die geworven wierden [1]); maeckende een verdeelinge voor dese stadt van 1000 coppen, sonder 't selve te trecken in consequentie, alsoo de tijt sulx was veryschende. Welcke resolutie den 13den derselver maend Burgemeesteren door de collonellen aen de capitynen hebben bekent gemaekt, en sijn aenstont de collonellen bijgevoecht de capitynen Nicolaes van Loon, Jannes Blaeuw, Aernout Helmers Hooft en Cornelis Roch, om een besoigne te maecken, hoe dese tocht best behoorde uytge-

1) Bontemantel deelt den inhoud van Resol. Holl. 8 April 1672 niet geheel juist mee: niet 14000 waartgelders werden geworven, maar 10000; verder werd besloten dat de steden „de helft" van 5325 man, „uit de schutterijen en burgerijen door de magistraaten te affecteeren", gereed zouden houden, om „des nood zijnde" naar de frontieren te zenden.

werckt te werden. Die den 14den haer advys hebben in den krijgsraet gebracht, present sijnde Rynst, Burgemeester, de collonellen Geelvinck en Roeters, en de capitynen: dat de 1000 man verdeelt souden connen werden in seven compaigniën; dat de hooft-offecieren en sergeanten bij lootinge of vrijwillige presentatiën daertoe sullen uytgevonden werden; doch die door swackeyt ofte andre oorsaeke de lootinge niet gelieven onderworpen te sijn, eens sooveel sullen gehouden wesen te contribueeren tot onderhout der uyttreckende, en dat de vordere schutters meede sullen moeten gevonden werden bij vrijwillige presentatie ofte lootinge uyt de compaigniën [1]). Twelck den (p. 214.) krijgsraed haer wel hebbende laeten gevallen, heeft yder sijn intentie aen den Burgemeester en collonellen in stilte geuyttet, doch seer wynich sijnde gevonden de lootinge te willen uytstaen, sijn deliberatiën gevallen op vrijwillige, maer yder hiel sich stil. Alleen de President van Schepenen Bontemantel presenteerde het land en stad ten dienst uyt te trecken, doch wierde bedanckt, als niet conde uyt Schepenenbanck gemist werden [2]). Nae verdere aenmaninge hebben Dirck Tulp, Out-Schepen, Dirck van Outshoorn, Heer van Westerdijckxhoorn, Isaac Oyens, Jan Geelvinck en Jacob de Graef, Schepen, haer dienst gepresenteert; ende terwijle de collonellen syden, (dat) een der absente capitynen, deschifrerende Jacob van de Wyde, daertoe sijn dienst had aangebooden, en dan noch één te cort quam, hebben Barwouts, als de jongste capityn sijnde, daertoe bewillicht [3]). Den 16den April sijn de capi-

1) Het besluit van den krijgsraad vindt men in zijn geheel bij Commelin, Amsterdam. II p. 822.

2) In Civ. en Mil. Reg. II p. 311 wordt dit aldus gezegd: „waerop omvraege wordende gedaen, hebben de voorsittende geen smaeck daerin gehadt, totdat het quam aen Bontemantel, die syde tot 's lants en stadts dienst gereet te weesen, 't sij bij willige lootinge, ofte lootinge van alle de capitynen, ofte gecommitteert werdende bij de meerderhyt van stemmen, ofte (bij) soodanige maniere, als den crijsraet te raede werden sal, seggende vorders, dat het nu geen tijt van bravaede op de parade was, dat nu de tijt was gecomen om voet bij stick te setten, en met geen uitvluchten (die laeche sijn) het lant can beschermpt werden."

3) Bij Commelin, ibid. p. 823 vindt men de namen van alle kapiteinen, luitenants en vaandrigs, die aanboden uit te trekken.

tynen bij den krijgsraet daechs toegevoecht 10 gl., luytenants 6, vaendraegers 5, sergeanten 3, adelborsten, corporaels en lanspesaten $2^1/_4$ en assistenten en schutters $1^1/_2$ gl., daeronder begreepen 't geen van 't lant sullen trecken.

Den 21sten Mey sijn Tulp en van der Weyde met haer onderhebbende volck naer Geertruydenberg, en Oyens en Graef nae Heusden getrocken [1]). De vordere capitynen waeren gereet om op ordre te marcheeren, doch hebben die niet becomen.

(p. 215.) De schutters, op resolutie van Burgemeesteren, pleegen twee maele 's jaers cierelijk in de waepenen te comen en op te trecken, te weeten: in den soomer alle Sondagen, en in de kermis [2]) alle daegen een compaignie, die doen twintich sterk waren; maer nae de belegeringe van den jaere 1650 en het vermeerderen der compaigniën is daer veranderinge in gebracht, en opgetrocken bij halve ofte heele regimenten op de kermisse. [Die pleech te wesen in September, den eersten Sondach nae Sinte Lambert, en den 16den April 1655, bij resolutie van de Vroetschappen, gelyt op de eerste Sondach van Augusti, en bij willekeure den 17 ditto gepubliceert, tot gedachtenisse van de verlossinge der beleegeringe; en alsoo 't selfde 't huys van Nassouw aenstoot gaf, is die, volgens resolutie van den raet, den 6den Julij 1660 geresolveert en den 7den daeraenvolgende bij willekeure gepubliceert, weder gehouden op den ouden tijd. Men syde, dat den griffier van Sijn

---

1) Volgens Commelin t. a. p. trokken de compagnieën van de Graaf en Oyens eerst den 11den Juni uit, en kwamen reeds den 26sten Juni, tegelijk met de compagnieën van Tulp en van der Weyde, (van der Waayen heet hij bij Commelin) in Amsterdam terug. Ook in 1673 zijn eenige malen Amsterdamsche schutters uitgetrokken, naar Weesp en naar Gouda; zie: Commelin p. 824. — De in den tekst genoemde Jacob de Graaf nam in 1673, met eenige andere aanzienlijke Amsterdammers, als vrijwilliger dienst onder den Prins van Oranje; zie het art. van Prof. Fruin in Bijdragen, III, 2. p. 349 sqq.

2) Het optrekken der schutterij behoorde destijds bij de kermisvreugde. Zie daarover: Prof. Fruin's uitgave van Coenraet Droste, Overblijfsels van geheugchenis, de aant. bij vs. 4290 en 5148 (p. 448.)

Hoochyt den Heer Prince van Orange, Busseroy, getrout met de suster van Burgemeester Outshoorn, sulx heeft uytgewerckt door den gemelde sijnen swager [1]).]

Dese manschappen sijn ten tijde van de swaere oorloogen met Engelant en Vranckrijck soo geoeffent geworden in de wapenen en vorder excercitiën, dat geen lantmilitie hadden te wijken.

(p. **216**.) De boetens, uyt cracht van de ordonnantie verbeurt, daer den Schout volgens sijne instructie geen seggen noch gedeelte in heeft, als gesyt [2]), werden afgedaen, op den eysch van de provoosten, door den capityn, luytenants, vaendragers en verdere officianten; doch staet den capityn vrij daerbij te roepen, boven den luytenant en vaendrich, die daerbij gelieft te ontbieden; en werd yedere corporaelschap separaet afgedaen. De condemnatiegelden werden geinnet door de corporaels, beursdrager en schrijvers, daervan geevende aen den provoost sijn vijfde gedeelte en 't geen de drilmeester toecomt; de onwillige werden bij parate excecutie door den provoost, met assistentie eeniger offecieren, geëxcecuteert. De rest der boetens wert gebruyckt tot uytdeelinge aen de waeckers in silvere leepels, messen of yts anders, werdende reeckeninge gemaeckt dat een vroolijke maeltijt connen hebben [3]).

---

1) Laurens Buysero, Ridder, Heer van Dussen, Muylkercken, Geenhoven, Heeraetsheyningen, Hulshout en Rame, „Raed-ordinaris en Reekenmeester, mitsgaders Griffier en Secretaris van Zijne Hoogheit den Heere Prince van Oranje," was getrouwd met Elizabeth de Vlamingh van Outshoorn, de zuster van Burgemeester Cornelis van Outshoorn. Zie: Prof. J. A. Alberdingk Thijm, Het Patriciaat van Amsterdam. fol. 37 — en het artikel van Dr. J. A. Worp, getiteld: Dirk Buysero, in Oud-Holland IX p. 7 en 8.

2) Zie hiervóór, p. 82, artikel 24 van de instructie, en p. 210.

3) Over deze schutters-lepels zie: p. 195 van de „Alphabetische naamlijst met eenige aanvullingen en verbeteringen," behoorende bij J. A. Jochems, Amsterdams Oude Burgervendels. Daar leest men o. a.: „in 1672 is uit naam van Burgemeesteren aan den krijgsraad aangezegd en verzocht, dat de boeten voortaan niet aan tractementen of lepels besteed, maar onder alle schutters, hoofd voor hoofd, zouden worden verdeeld, waarop door den krijgsraad een resolutie in dien zin is uitgevaardigd."

Daer sijn somtijts ontwerpingen geweest van de wijn tot die maeltijden te mogen inleggen sonder accijs of ten minste op burgersimpost, meenende dat de capitynen en luytenants, die voor eens wert uyt het incomen van den krijgsraet, volgens oude costume, gegeven tot een scharpe ofte sluyer 23 guldens 10 stuyvers, [seedert den jaere 1677 ofte 1678 is verstaen geen gelt tot sluyers of scharpen te geven] meede yts behoorde toegevoecht te werden, (p. 217.) doch heeft geen speculatie bij de regeeringe gehadt. In veel steden werden de schutters, als sullen optrecken, eenige lonten en boscruyt gegeven, maer dat heeft in deese stadt bij gedencken noyt in gebruyk geweest.

V. STADTSMILITIE.

(p. 218.) Burgemeesteren stellen den wachtmeester ofte majoir, capitynen en verdere officiers over vierhondert soldaten (volgens den accoorde met de Staeten van Hollant op den afstandt van de satisfactie gemaekt den 20sten December in den jaere 1581 en den 19den Maert 1588 [1])) tot lasten van den lande, sonder dat die uyt de stadt sullen werden getoogen; ende indien Burgemeesteren meer soldaten verstaen in dienst te houden, sullen 't selve tot costen der stadt doen, volgens den accoorde, als ter secretary in 't Groot Memoriael fol. 257 te leesen, en in 't Register van diverse sententiën fol. 95. Siet: Nieuwe hantvesten van 1663, fol. 146, 149 [2]). Over welke stadtscompaigniën Burgemeesteren mede aenstellen de hooftofficieren, die [3]) in dienst sijn boven de gesyde vierhondert coppen, dewelke [4]), als werdende uyt stadtsfinantiën betaelt, mede niet mogen uyt de stadt getogen werden, dan op resolutie van den raedt. De laeste compaigniën werden vermeerdert en vermindert nae tijtsgelegenthyt, als hiernae sal gesyt werden.

Tot wervinge, monsteringe en betalinge stellen Burgemeesteren commissaressen, die vier sijn. Volgens resolutie van Haere Edele Groot Mogende, date 12 Juni 1578 [5]), geeft den ousten Burgemeester of presideerende de leuse ofte het wachtwoort aen den majoir, om ter handen ge-

---

1) Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 388 en 403, III p. 186.

2) In Noordkerk's Handvesten I p. 47 en 50.

3) en 4) „Die" en „dewelke" hebben beide betrekking op „stadtscompaigniën."

5) Ook te vinden in Keurboek C, fol. 90 — en Noordkerk's Handvesten I p. 50.

stelt te werden daer 't behoort. In den jaere 1653 had de stadt in dienst, boven de 400 lantsoldaten, noch dry compaigniën, yder sterk 160 coppen. De lantsmilitie is altijt verdeelt geweest in twee compaigniën, waervan de capitynen burgers deser stadt moeten wesen, volgens de afstant van de satisfactie, artyckel twee, (vide: Nieuwe hantvesten, fol. 148 [1])) en voeren in haer vaendels het wapen van Hollant. In den gesyde jaere van 1653 waren capitynen als volcht, die jaerlijx quamen te costen als (p. 219.) daerneffens gestelt:

Lants-compaigniën	200 capityn en majoir Jacob Bicker	*f*	22745—12
	200 capityn van Heusden .	„	21869— 0
	160 capityn Jan Soop . . .	„	17955— 4
	160 capityn Marten Day . .	„	18011— 3
	160 capityn Hendrik Rusius.	„	18722—14
	880 coppen costen	*f*	99303—13
Payadoor [2])	Augustijn Uytdenbogert.	„	300— 0
Bicker voor het mayoirschap . . .		„	900— 0
Geweldige provoost Lourentius. . .		„	450— 0
Auditeur		„	110— 0
Gerechsboode		„	200— 0
Clynicheeden		„	88— 0
	Costen 's jaers in alles. . .	*f*	101351—13

Tractementen der offeciers.

Den mayoir vrij huyshuer en . . .		*f*	900— 0
Capityn en jongen		„	1100— 0
Luytenant en jongen		„	500— 0
Vaendrager en jongen		„	450— 0
Sergeant		„	200— 0

Als gesyt, werd de militie van de stadt of vermeerdert of vermindert. Den 24sten April 1654, ten opsicht dat aen de vreede met den protecteur C(r)omwel niet wierd

1) Noordkerk's Handvesten I p. 47.
2) Payadoor of pagadoor = betaalmeester.

getwijffelt, is bij den raet verstaen de dry stadtscompaigniën te reduceeren van 160 op 120 mannen [1]). Op de swaare geruchten van dat Graef Willem van Frieslant yts mocht voorhebben tot nadeel van deese stadt [2]), [die niet was te betrouwen, als te leesen in Aytsma, Herstelde Leeuw, van den jaere 1650 en 1651] alsoo gesyt wierd (dat hij) eenich volk werfde voor den Cheurvorst van (p. **220.**) Brandenburg, en de uyt Bresiel gecomen soldaten in dienst nam, is bij den raet verstaen, den 22sten Augusty 1654, de dry compaigniën van de stadt te verstercken yder tot 200 man, en eenige uytleggers te bequamen om in t'Y en den Amstel te gebruycken; en de Heeren van Waveren, Polsbroek, van Hoorn en Vlooswijk sijn versocht een besoigne te willen maeken tot afweeringe van alle ongevallen en schielijke aenslaegen. Welk gerucht wierd verswaert door de verklaringe, den 23sten Augusty desselven jaers gedaen, op het versoek van Burgemeesteren, ten overstaen van den Out-Burgemeester Jan van de Pol, (door) den ingenieur Coeck, Mansvelt, geweesen capityn in Bresiel, de waerdin op Stadtsherberg en een schipper op Haerlem, behelsende in substantie: dat Graef Willem van Frieslant dikmale quam aen Stadtsherberg, bij nacht, en aan de Zoutkeetsboom in- en uytvarende; dat den 21sten derselver maend Augustus savons van dese stadt was gereeden den Hogendijk op, nae Haerlem, met eenige wijnich dienaers; dat 'snachs ten twaelf euren daer de poort deed openen, gevende een ducaton en aen de wagens vijf guldens, seggende: „drinkt op de gesonthyt van de jonge prins, die ick gae nae Duytslant brengen." Waerop den 31sten derselver maend wierd verstaen scharper te doen waeken, en is verder den burgerkrijgsraet genotificeert de loopplaetsen der militie, te weeten in tijt van alarm:

---

1) Juister in Civ. en Mil. Reg. I p. 157 (24 April 1654): „is geresolveert Burgemeesteren te authoriseeren, naedat de vreede in volcomen effect sal sijn, de cassatie in die maniere te doen."

2) Vgl. bij het volgende: Wagenaar, Vaderl. Historie. XII p. 362 en 363 — Wagenaar, Amsterdam. I p. 589 en 590 — en de Wicquefort, Histoire des Provinces Unies. (ed. Chais van Buren) II p. 314 en 315.

Mayoir Jacob Bicker	—	den Dam;
Capityn van Heusden	—	voor 't Princenhof, daer doen Burgemeesteren- en Schepenencamers waren, door 't afbranden van het stadthuys;
Capityn Soop	—	aen het Oost-Indisch huys;
Capityn Rusius	—	aen de Haerlemer poort;
Capityn Day	—	bij de Doelens en arsenael op de cingel.

(p. 221.) De gesyde geruchten wierden swaer gewickt door het gepasseerde van den jaere 1650 voor dese stadt, en in Juni 1653 in Den Haech voor het logement van de Gedeputeerdes deser stadt ter dachvaert, de groote oproer tot Enkhuysen in denselve jaere, Alckmaer en Hoorn [1]). Ook speelde de Heeren in gedachte de missive, door Burgemeester van de Pol in den raet geleesen den 28sten Juni 1653, waerin Burgemeesteren gewaerschout wierden dat eenige complotterijen waren gemaekt om den 29sten ditto, Sondaechs, als de gemeente ten avontmael soude sijn, eenige huysen te plunderen. Twelck den 2den Julij daeraenvolgende in de raet is geconfirmeert geworden door den presideerende Burgemeester, van Purmerlant, die het gesyde voornemen was bekent gemaekt door dominé Junius, ter presentie van den Heer van Polsbroek; daer bequame ordre tegen wierde gestelt. — Den 14den April 1656 is in den raet verstaen de twee lantscompaigniën te laeten op 200 man yder compaignie, en de extreordenares dry stadtscompaigniën te reduceeren tot 160 man, sullende (bij) de overige 120 man noch bijgedaen werden 40 man, maekende alsoo noch een compaignie, waertegen de ruyterwacht, die op 't stadthuys waekte, sal gecasseert werden, tensij onder de nieuwe compaignie wilden gesteeken wesen. — Den 28sten Januarius 1664 sijn in den raet voorslaegen gedaen van de stadtscompaigniën te reduceeren op 100 man, ende de geredu-

1) Zie daarover: Aitzema, Saken van staet en oorlogh. (fol°) III p. 825—828 — Wagenaar, Vaderl. Historie. XII. p. 281 sqq. — Wagenaar, Amsterdam. I p. 587 en 588 — en de Wicquefort, Histoire des Provinces Unies (ed. Chais van Buren.) II p. 215—217.

waertgelders aen te neemen, alsoo de France in de Betuwe waeren doorgebrooken. De commissaressen van de monsteringe tot 2000 man geworven hebbende, is den 16den derselver maend geresolveert verder stil te staen, tot in de plaets van den commandant van Beveren een ander sullen becoomen hebben, welcken commandant nae veel solicitatiën door haere Eedele Groot Moogende dese stadt was toegevoecht, en den 19den Juni den eet in handen van Burgemeesteren had gedaen, en den 20sten daeraenvolgende 't selfde door Burgemeesteren den burgerkrijgsraet genotificeert, met last deselfde in die qualityt te erkennen; ende, alsoo was gouverneur van Geertruidenberg, bequam patent derwaers te moeten gaen. In deesen tijt was meede in stadtsdienst een compaignie vrijwillige borsten, onder het commando van capityn Pieter Lankeur, luytenant Gerret van Santen en vaendrager Joores Backer, die volgens haer authorisatie en commissiën, in date den 20sten Juni deses jaers 1672 van Burgemeesteren becomen, alle exercitiën, tochten en wachten, als en neffens de soldaten, waernaemen. Sijn geweest omtrent tachentich stark; doch alsoo meest jonge luyden waeren, en wierde gemerkt dat eenige aen de debauchie sloegen, hebben Burgemeesteren de compaignie van haer willege dienst nae eenige tijt geëxcuseert.

(p. 223.) Dese stadts- en lantsmilitie werd gebruykt tot gerusthyt van de ingeseetenen, authorityt der overichyt en ook ten dienste der omleggende steeden en 't gemeene landt. Tot gerusthyt der ingeseetenen, als in onrustige tijden somwijle is gesien. Tot beschermínge van stadtsgerechtichyt, als: in den jaere 1654 de Nes aen de Buykslooterdijk te wijt sijnde gespoelt, en de punt te veel afnemende, is bij resolutiën van de vroedschap den 4den December 1653 en 6den Januarius 1654 geresolveert, om hetselfde nadeel van de schueringe verder voor te comen, daer ordre tegen te stellen en, om alle fytelijckeyt af te weeren, den capityn Rusius met eenige soldaten, neffens de werkluyden, te senden om de Waterlanders vandaer te houden. — Van gelijcken is gedaen volgens resolutie van den 2den Julij 1665, als wanneer de Heeren van Haerlem de Noortdammerbruch fytelijk hadden verspardt, niet-

lutie van haere Eedele Groot Mogende, van 's lants compaigniën te verstercken met 30 man, is den 12den January 1665 bij den raet verstaen, niettegenstaende het aenschrijven der Gecommitteerde Raeden, (dat dit) in de twee 's lants compagniën alhier geen plaets conde hebben, alsoo die nieuwe vermeerderinge staet gebruykt te werden op de vloot, op commando van den Staet, en de twee gesyde compaigniën alleen staen ter dispositie en ordre van deese stadtsregeeringe. — Den 13den November 1666 capityn Gnits gestorven sijnde, is geresolveert bij den raet sijn compaignie onder de andere stadtscompaigniën te steecken, sullende alsdan sijn yeder compagnie 200 man, en de verdere offecieren, als luytenant en vaendrager, te geven bij provisie haer tractement, tot naerder employ. — Op rapport van Cornelis Backer, Grootenhuysen en Ranst, commissaressen van de monsteringe, is den 8sten Maert 1670 bij Burgemeesteren en Raeden verstaen, 400 man, sijnde 2 com- (p. 222a.) paigniën van stadtsmilitie, af te dancken, alsoo 600 soldaten wierden geoordeelt genoch te sijn de wachten te besetten, en in tijden van swarichyt in corten tijt genoch volck te becomen is. — In den jaere 1672, de tijden door de oorloch der France, Engelsche en Munstersche volkeren (swaer sijnde), is geresolveert, den 11den Juni, de gecasseerde 400 soldaten wederom te werven, en Burgemeesteren gerecommandeert nae bequame offeciers te sien, die mede kennisse hebben van de fortificatiën; ende den 13den ditto is verder verstaen een merkelijck meerder getal

---

kennisse van den oorlooch hebben; dat de stadtsfinantie soo is belast, dat het geen last meer lijden can. Naer welcke advysen Burgemeesteren van advys waeren de militie te laeten als die is, en de ordre en verdeelinge der wachten te laeten aen de advysen der commissarissen, ende aen te neemen de bewaerders en lantarendragers van 't stadthuys tot 30 à 40 man, waermeede den raet haer heeft geconformeert. Staet te noteeren: dat Burgemeester Spiegel een neef heeft, genaemt Bitter, die gaeren had geavanceert gesien met een compaignie van de Staeten, daer veel debvoiren om had gedaen de laeste vergaederinge van de Staeten van Hollant; ende Burgemeester van Outshoorn heeft een neef, genaemt Haringcaspel, die eenige maenden als adelborst onder een compaignie heeft geleegen; ende dat Hasselaer, commissaris van de monstering, gaeren sach dat Jan Hop capityn wiert, soodat alles heeft sijn consideratie gehad op particuliere speculatie".

waertgelders aen te neemen, alsoo de France in de Betuwe waeren doorgebrooken. De commissaressen van de monsteringe tot 2000 man geworven hebbende, is den 16den derselver maend geresolveert verder stil te staen, tot in de plaets van den commandant van Beveren een ander sullen becoomen hebben, welcken commandant nae veel solicitatiën door haere Eedele Groot Moogende dese stadt was toegevoecht, en den 19den Juni den eet in handen van Burgemeesteren had gedaen, en den 20sten daeraenvolgende 't selfde door Burgemeesteren den burgerkrijgsraet genotificeert, met last deselfde in die qualityt te erkennen; ende, alsoo was gouverneur van Geertruidenberg, bequam patent derwaers te moeten gaen. In deesen tijt was meede in stadtsdienst een compaignie vrijwillige borsten, onder het commando van capityn Pieter Lankeur, luytenant Gerret van Santen en vaendrager Joores Backer, die volgens haer authorisatie en commissiën, in date den 20sten Juni deses jaers 1672 van Burgemeesteren becomen, alle exercitiën, tochten en wachten, als en neffens de soldaten, waernaemen. Sijn geweest omtrent tachentich stark; doch alsoo meest jonge luyden waeren, en wierde gemerkt dat eenige aen de debauchie sloegen, hebben Burgemeesteren de compaignie van haer willege dienst nae eenige tijt geëxcuseert.

(p. 223.) Dese stadts- en lantsmilitie werd gebruykt tot gerusthyt van de ingeseetenen, authorityt der overichyt en ook ten dienste der omleggende steeden en 't gemeene landt. Tot gerusthyt der ingeseetenen, als in onrustige tijden somwijle is gesien. Tot beschermingе van stadtsgerechtichyt, als: in den jaere 1654 de Nes aen de Buykslooterdijk te wijt sijnde gespoelt, en de punt te veel afnemende, is bij resolutiën van de vroedschap den 4den December 1653 en 6den Januarius 1654 geresolveert, om hetselfde nadeel van de schueringe verder voor te comen, daer ordre tegen te stellen en, om alle fytelijckeyt af te weeren, den capityn Rusius met eenige soldaten, neffens de werkluyden, te senden om de Waterlanders vandaer te houden. — Van gelijcken is gedaen volgens resolutie van den 2den Julij 1665, als wanneer de Heeren van Haerlem de Noortdammerbruch fytelijk hadden verspardt, niet-

tegenstaende deselfde is geleegen onder de jurisdictie van Amsterveen, daer de Heeren deser stadt Ambachtsheeren van sijn; (is geresolveert): de versparringe wech te nemen, en de wijte en diepte te stellen, als het goet recht meede brengt; de werkluyden, daertoe gelast, te versorgen met een goet aental soldaten, om d'aenstaende nacht het werk uyt te voeren. — In den jaere 1666 de Heeren van Haerlem den Slaeperdijck, tegens accoort van den jaere 1659, alreede sestien duymen hooger hebbende gemaekt dan het behoort, is den 10den November verstaen den pensionares Hop derwaers te senden, met een lichter soldaten te doen volgen, en den Schout of Ballieu tot Sparrendam te versoeken interdictie te willen doen, en, bij wygeringe, de soldaten te doen uytspringen om het werk te beletten, totdat bij den rechter daerop sal wesen naerder gedisponeert.

Het gebruyk tot de poletique beveelen der omleggende (p. 224.) steeden en dienste van 't lant stelle (ick) volgens de tijden, nae den anderen voorgevallen, sedert den jaere 1653. Den 18den Mey 1653 de directeurs deser stadts scheepen benodicht sijnde om soldaten, die wegens 's lants-ordre stonden langsaem af te comen, is toegestaen hondertvijftich coppen musquettiers te senden en wederom anderen in de plaets te werven. — Den 22sten Juni desselven jaers, alsoo men beducht was dat de Engelsen op Tessel souden landen, sijn op ernst aenschrijven der Raet van Staeten en Gecommitteerde Raeden van 't Noorderquartier en de Gedeputeerdens van stadts wege ter dachvaert, nae Tessel gesonden tweehondert mannen, en den Heer Burgemeester Witsen gedeputeert nae den Helder om neffens de gedeputeerdes van het Noorderquartier op alles te helpen ordre stellen, en den ingenieur Coeck meede te nemen om, was 't noot, eenige fortificatiën op te werpen. — Den 25sten Mey 1659, op Sondach, sijn in stilte gesonden tweehondert soldaten, onder 't commando van de capitynen Gnits en Witsen, tot weringe van verder plunderinge, alreede aen 't huys van een der impostmeesters gedaen tot Naerden [1]). — Sijn in den raet geleesen, den 8sten Julij

1) In Resol. Raad II, 1. p. 292 vindt men daarover nog: „'savons in stilheyt hier uytgetrocken en 'smorgens daeraen, in 't opgaen van de

1660, een missive der Staeten van Utrecht, date 25 Junij stilo loci, geschreeven aen Haere Eedele Groot Mogende, versoekende eenige militie te paert en te voet, die dicht bij de hant sijn, ofte uyt de guardes der Staeten van Hollant, om neffens de militie, op haer repartitie staende, en mede dicht bij de hant sijnde, te connen afkeeren alle timulte en oproer, daermeede gedrycht werden van de gemeente, opgeweckt door den kerckenraedt tegens haer wettige overichyt, wegens de sessie der commissaressen-poletiq in de kerckenraet [1]); noch een missive van

---

poort, haer meester daervan gemaeckt. Burgemeesteren hebben die sonder kennisse van den raet laeten uyttrecken. 31 Mey sijn wederomgecomen, alsoo in de stadt Naerden twee compagniën van de guarde van de Staeten van Hollant waren ingecoemen." — Vgl. hierbij: Wagenaar, Amsterdam. I p. 598—599.

1) Ter toelichting hiervan strekke althans het volgende. Reeds spoedig na de stichting der Utrechtsche Hoogeschool ontstond een verwoede strijd over het gebruik der kanonikale prebenden. „Het punt van verschil kwam vooral hierop neer: mochten, nadat de kanunniken hun geestelijk en wereldlijk gezag hadden verloren, de inkomsten hunner rijke bezittingen ook nog ten goede komen aan particulieren, kapittelheeren bv. die tot de Hervormden waren overgegaan of Gereformeerden die in de rechten van kapittelheeren waren getreden, of moesten die inkomsten geheel en uitsluitend worden gebezigd ad pios usus ten bate van predikanten en scholen." (Prof. P. de Jong, De strijd voor de vrijheid der academie, gedurende de eerste vijftig jaren van haar bestaan door de stedelijke regeering tegen de kerk gevoerd. Jaerboek Utrechtsche Universiteit 1880—1881, p. 123—124.) Vooral Voetius weerde zich heftig in het verdedigen der laatste meening, en de meerderheid der Utrechtsche predikanten viel hem bij. Op den kansel beschuldigden zij de tegenpartij, waartoe ook de stadsregeering behoorde, van dieverij en kerkroof. Ds. Abraham van den Velden en Ds. Johannes Teeling maakten het zoo erg, dat Voetius zelf, „siende dat het sijn discipulen en socii wat te heet mengden, en de maximes, die hij haer geleert hadde, ontijdich te stijf dreven en dat de voerluy, die hij anders selve de sweep in handen hadt gegeven, wat getempt dienden, eer de wagen aen 't hollen en sij omver raeckten", hen tot meerder „zedicheydt" moest vermanen. (de Jong, ibid. p. 124—125.) „Soo door het licentieus predicken van sommige predicanten als anders" besloot de vroedschap van Utrecht op 29 Maart 1660 gebruik te maken van het recht, haar verleend in art. 37 van de kerkorde, door de Synode van Dordrecht beraamd en door de Staten van Utrecht goedgevonden en gearresteerd, en committeerde twee heeren uit haar mid-

de Staeten van Hollant aen Burgemeesteren ende Regeerders, met derselver resolutie, date 7 Julij ter vergadering (p. 225.) genomen, relateerende dat, op 't versoeck der Staeten van Utrecht en tot haer Eedele Mogende dienst en commando, waeren afgeveerdicht eenige compaigniën derwaers te paert en te voet, en dat haere Eedele Groot Moogende verder waren versoekende meede eenige compaigniën derwaers te senden; dat ten dien eynde oversonden de daerneffens gaende patenten met open namen. Noch wiert geleesen een missive deser stadts gedeputeerdens ter dachvaert, geteekent bij Joores Backer en den pensionares De Groot, seggende dat, op aanschrijven der Heeren van Utrecht, met eenparige advysen in Hollant was geresolveert eenige compaigniën te voet en te paert nae die stadt te senden, en de Heeren van Amsterdam te versoeken mede, des noot sijnde, dry à vier compaigniën te laten afgaen. Waerop Burgemeesteren sijn geauthoriseert dry compaigniën, yder van honderttwintich man, onder soodanige capitynen als te raede sullen werden, gereet te houden en de Staeten van Utrecht aen te schrijven die op haere Eedele Mogende ordre te sullen

---

den als commissarissen-politiek in den kerkeraad. Herhaaldelijk trachtte dit college de vroedschap tot intrekking dezer resolutie te bewegen, maar tevergeefs. Toen de kerkeraad zijne vergaderingen staakte, besloot de vroedschap op 24 April 1660 „den president serieuselick aan te manen, dat gecontinueerd worde in de weeckelicxe kerckenraedtsvergaderinge, als voor desen, in conformité van de kerckenordeninge." De kerkeraad moest toegeven, maar de predikanten brachten de gemeente in opschudding door hun heftige taal op den kansel. Eindelijk besloot de regeering door te tasten, maar nam de voorzorg, eerst haar krijgsmacht te versterken. (Zie den tekst hierboven.) Den 19den Juli 1660 werd in de Staten van Utrecht voorgesteld, dat „Ds. van de Velde ende Teelinck uit de provincie Utrecht souden vertrecken", en nog dienzelfden middag gelastte de vroedschap, dat beide predikanten „huyden voor ses uyren na noen" de stad zouden verlaten, „sonder daer weder in te comen, op pene van bannissement." (Uit de vroedschapsnotulen van Utrecht, Maart—Juli 1660.) Een heele reeks van pamfletten verscheen naar aanleiding van dit geval. Over de consternatie, door het uitzetten der predikanten in Utrecht verwekt, en de wijze, waarop de gemeente hun uitgeleide deed, leze men vooral: Tiele N°. 4869.

doen marcheeren nae sulke plaetsen, als haer Eedele Moogende sullen gelieven te ordonneeren [1]). — Burgemeesteren Vlooswijk, Polsbroek en van de Pol hebben den 8sten Februarij 1661 den raet per lecture gecommuniceert een missive der Gecommitteerde Raeden, date den 7den ditto, seggende in substantie: dat verstaen hebben den (p. **226.**) kerckenraet tot Meedenbliq arbyt om den predicant van de Velde, onlangs tot Utrecht uytgeset, te beroepen [2]); waerop haere Eedele Moogende een brief aen de magistraeten aldaer hadden laeten afgaen, om met de beroepinge stil te staen, doch dat tot antwoort hadden becomen, dat het werk tegens de gemeente niet machtich waeren en oversulx de saeke daerheen te willen dirigeeren, dat eenige militie van Amsterdam, als naest geleegen, haer E. E. mochte toegesonden werden in alle spoedige secretesse; daerop haere Edele Moogende waeren versoekende, dat dry compaigniën mochten derwaers gesonden werden, onder 't commande van de beschydenste [3]) capitynen [4]); dat soo haest sullen verstaen hebben deselfde binnen de stadt Medenbliq syn gecomen, eenige compaigniën van de guardes derwaers sullen senden, om dese stadtssoldaten af te lossen; dat ten selven eynde geliefden een missive te laeten afgaen, neffens die bijlage van haere Eedele Moogende, om op de receptie ordre te stellen. Den raet daerop gediscoureert hebbende, is verstaen het versoeck der Gecommitteerde Raeden te effectueeren, en vielen verder speculatiën of de missivens souden voorafsenden of door de militie laeten brengen; waerop wierd verstaen die aen de magistraet te behandigen als ver- (p. **227.**) seekert sullen in de stadt gecomen sijn, want

---

1) Resol. Raad II, 1. p. 423—424 (8 Juli 1660) heeft nog: „Alleen Tulp was van gevoelen, dat men de Staeten van Utrecht niet behoorde te presenteeren; maer als deselfde militie uyt dese stadt versoucken, dat alsdan den raet soude connen op 't selide resolveeren, als alsdan te raede soude gevonden warden."

2) Zie bij het volgende: Wagenaar, Amsterdam. I p. 603.

3) „bequaemste ende discreeste". (Resol. Raad II, 1. p. 470. — 8 Februari 1661.)

4) „'s avons, opdat 's morgens aldaer mochten weesen," volgt hierop, ter boven aangehaalde plaats.

soo de Heeren (die oneens in 't werk sijn) van de comst der soldaeten kennisse hebben sullen, de quaetgesinde sullen soeken sulx te beletten en de gemeente daertoe opruyen [1]). — In Februarij 1664 is capityn Lambert Witsen 's nachts uytgetrocken en in de morgenstont gecomen binnen Weesp, waerop eenige Raetsheeren van 't Hof sijn gevolcht, wegens onlusten tusschen den Drost Bicker en de magistraeten [2]). — Den 29sten September 1665 hebben Burgemeesteren den raet gecommuniceert, dat de gecommitteerden van de stad Swol, ten opsicht het naederen der Munstersche troepen, versoeken twee compaigniën soldaten tot soolang militie van den Staet sullen becomen hebben; waerop is verstaen 't selfde te excuseeren, te meer den Raet van Staeten mede heeft versocht

---

1) In plaats van de laatste regels leest men in Resol. Raad II, 1. p. 470—471: „Waerop gedelibereert wesende, is met eenparige stemmen verstaen de versochte dry compagniën derwaers te senden, uytgenoomen Tulp adviseerde dat, op 't presuppoost dat de Staeten van Hollant de stadt Utrecht hadden geassisteert, waerop den gesyde Ds. van de Velde was uytgeset, voor sijn advys 't versouck toestont; ende Riael adviseerde swaricheyt te maecken de militie van deese stadt te gebruycken in deese provintie, tot saecke daer alle de blaeme alleen op deese stadt comt, aengesien in Hollant militie genoch is om derwaers te senden. Voors vielen consideratiën of de militie soude gesonden warden en, in de stadt wesende, den brief der Gecommitteerde Raeden aen de Regeerders soude overleeveren, dan of den brief vooraf soude gesonden warden, waerop Bontemantel ende Hooft en Cornelis Backer van advys waeren den brief ofte aenschrijven der Gecommitteerde Raeden te volgen, dat is haer missive vooraf senden, opdat ordre op haer receptie connen stellen; doch alsoo Burgemeesteren en de andere Raeden van advys waeren den brief te bestellen, als de militie binnen de stadt sijn, soo is dat alsoo geresolveert".

2) Resol. Raad II, 2. p. 15 heeft: „In 't eerste van Februarij 1664 is den capityn Witsen met sijn compaignie soldaeten snachs getrocken naer Weesp, en daerop gevollicht eenige Raetsheeren uyt Den Haech, over een questie tusschen den Drost van Muyden en eenige der magistraeten van Weesp, soodat een Burgemeester met gevolch eeniger gemeente den gesyden Drost Bicker fytelijck vervolchde, die de vlucht nam op de hofstede van den Heer Gerret Hasselaer, genaemt Lantscroon, geleegen tusschen Muyden en Weesp, welcke hofstede sij met gewelt opsmeeten, en den Drost gevanckelijck naer Muyden brachten; in den maend Augusti of September sijn eenige bij het Hof gestraft".

eenige soldaten nae de frontieren te senden, dat ongeraeden was geoordeelt [1]). — Den 6den October 1665 is den raet door de Heeren Hasselaer, Valckenier en Courtenhoef, Burgemeesteren, bij lecture van twee missives van de Gecommitteerde Raeden en stadts-gedeputeerdes ter dachvaert, bekent gemaekt, dat door aenschrijven en Gecommitteerdens van Stadt en Lande haere Hooch Mogende was voorgedraegen, dat de Munsterse Bisschoppelijke troepen waeren gemarcheert over de Boertangerveenen aen een klooster, genaemt Appel, sterk omtrent sevenhondert man, doch vermeerdert tot ses duysent, en bij-
(p. 228.) gevolch een beleegeringe in 't gemoet saegen;

---

1) Uit Resol. Raad II, 2. p. 509—510 (29 September 1665) blijkt dat Zwolle ook 500 musketten en Harderwijk 8 ijzeren stukken en 500 musketten te leen verzocht. Burgemeesteren deelden aan den raad mede, dat in stadsmagazijnen 3000 nieuwe musketten met toebehooren, 2300 snaphanen met toebehooren, „en pieken, lancehouwers, deegens en waepenen om 8000 man te waepenen sijn", behalve nog een goed aantal wapenen op de Waag en de Doelens, en dat de stad nog 148 kanonnen, schietende 8 ℔ ijzer, had. Het verzoek van Harderwijk werd toegestaan, dat van Zwolle alleen wat de musketten betreft. „Bontemantel, Cornelis Backer, Riael en eenige meer waeren van advys, dat (de stadt) geen waepenen behoorde noch oock geschut uyt te leenen, aengesien dat noch bij het lant genoch te becoomen is en oock te coop is; dat soo meer ongeluck volchde, deese stadt sorg soude moeten draegen voor Naerden, Muyden en Weesp, ende waepenen voor 8000 man in deese stadt niet genoch is, ten opsicht van de groote forteficatie ende de humeuren van binnen". — Resol. Raad II, 2. p. 513 en 514 (1 en 2 October 1665): Amsterdam leent aan Deventer 6 stukken, schietende 18 ℔ ijzer, en aan Kampen 4 stukken, schietende 8 ℔ ijzer. — Resol. Raad II, 2. p. 521 (8 October 1665): Amsterdam leent aan Zwolle nog 200 musketten, maar het herhaald verzoek om stads-soldaten wordt opnieuw geweigerd. — Resol. Raad II, 2. p. 525 en 526 (14 October 1665): Amsterdam zendt levensmiddelen en geschut naar Hasselt, maar weigert het verzoek van de „gedeputeerden der provintie van Overijsel, hebbende deesen morgen versocht aen Burgemeesteren bijnae alle behouften van oorlooch, om te gebruycken tot afkeeringe der Munsterste volckeren". — Uit het meegedeelde blijkt — indien dit nog noodig was — in welke verlegenheid de oostelijke provinciën geraakten door den Munsterschen inval. (Vgl. F. der Kinderen Fz., De Nederlandsche Republiek en Munster gedurende de jaren 1650—1666. p. 323 sqq.)

dat alsoo wynich garnisoens in hebben, en de burgerij maer passelijk (is), dat haer mochten toegesonden werden eenige compaigniën; dat de twee compaigniën van 't Land, tot Amsterdam garnisoen houdende, als naest bij haer geleegen, mochten geordonneert werden haer bij te springen; dat de Gecommitteerden Raeden neffens haer missive waeren toesendende de patenten; waerop gediscoureert sijnde is verstaen, ten opsicht de noot sulcx veryst en te merckelijck aen die stadtsconservatie is geleegen, dat men niet behoorde stil te staen; doch alsoo geen meer volk uyt de stadt can werden gemist, dat de Gecommitteerde Raeden en stadtsgedeputeerden sulx sal aengeschreeven werden, met aenbiedinge dat capityn Tak, die met een der stadtscompaigniën, sterk tweehondert coppen, lyt op 't ylant Tessel, daertoe soude connen gebruykt werden, en tot dien eynde de patenten terug gesonden werden. — Den 14den October desselven jaers is, op versoek der Raeden ter Admiralityt, die een watconvoyer [1]), gemonteert met twaelf stucken, stonden af te senden nae het Swartewater, toegestaen dartich soldaten, gewaepent met vierroers, om den vijant uyt Mastenbroek te keeren. De Heeren Valkenier en Vlooswijk, Burgemeesteren, hebben in de vroetschap gebracht, den 26sten Maert 1666, dat op 't versoek van prins Mauritius, ter Generalityt gedaen, van capityn Lambert Witsen met sijn compaignie te ge-
(p. 228a.) bruyken tot sijn lijfguarde, de aenschrijvinge van haere Hooch Moogende aen de Gecommitteerde Raeden, en van de Gecommitteerde Raeden aen Burgemeesteren en Regeerders, neffens het patent, becomen hebben. Twelck in deliberatie sijnde gelyt, is verstaen daerin te bewillegen. — Burgemeester Tulp, alleen present sijnde, heeft den raet den 18den Juni 1666 gecommuniceert een missive van stadts-gedeputeerden ter vergaederinge van de Staeten van Hollant, verhaelende dat op de victory, door 't belyt van den admirael De Ruyter op de Engelsche vloot bevochten den 11den, 12den ende 13den deser, ter Generalityt was geresolveert seven scheepen

---

1) Een watconvoyer = convooischip, dat dienst deed in de Wadden?

van den Coninck van Denemarken, in Tessel leggende, tot 's lants dienst te gebruyken, en de ingevallen scheepen weder op het spoedichste te bequamen en soo haest doenelijk nae de Wielingen te senden bij de vloot; ten welken eynde haere Hooch Moogende derwaers hadden gecommitteert de Heeren Amerongen, De Witt van Dort, en Witsen van Amsterdam, om de expeditie te besorgen, ende alsoo daertoe soldaten noodich sijn, dat den Heer De Witt de rys over dese stadt sal neemen, om sooveel soldaten te besorgen als dienstich sal sijn en gemist connen werden. Voors relateerde Tulp, dat op de comst van den gemelden Heer met de capitynen had gesprooken, die oordeelden dat boven het getal, dat op de vloot is, noch 260 man souden connen gemist werden; waerop Burgemeesteren sijn geauthoriseert sooveel militie af te senden, als te raede (p. 229.) sullen werden. — Date 14 Augusti desselven jaers is, op rapport, ter vergaederinge in den Haech gedaen door een visser, in zee geweest hebbende op (het schip van) capityn Heemskerk, uyt 's lants dienst bij de Engelsen overgeloopen, dat de intentie was een goet gedeelte haerder vloot te senden om, is 't doenelijk, de comende Oost-Indische scheepen te neemen en met de rest haerder vloot Tessel in te loopen, geresolveert de Heeren van Amsterdam te versoeken, 200 musquettiers uyt haer garnisoen derwaers te willen senden. Den raet, ten regarde de becommeringe swaer wierde, heeft daerin geconsenteert. Ende alsoo de voorgemelde Gedeputeerden op Den Helder en Tessel haer handen vol werkx hebben wegens de expeditie der ingevallen en Deensche scheepen, daer dese becommeringe bijcomt, soo heeft den raet verder goetgedacht den 22sten derselven maend Burgemeesteren te authoriseeren een vigelant Heer naer Tessel af te vaerdigen, opdat promte advysen vandaer mogen becomen, en den Heer Witsen met raedt en daet bij te springen; en hebben daertoe gelieven te committeeren den Heer Geelvinck; 't welk maer tamelijk bij den Heer Witsen wierd opgenomen, alsoo sijn E. E. was gecommitteert derwaers door de Staeten Generael. — In de Engelsche, France en Munstersche oorloogen is de militie, nae de nootsaekelijckyt der tijden meedebracht, gebruykt; ende de stadtscom-

(p. 229a.) paigniën ten dienste van 't lant gebruykt werdende, sijn voor die tijt den Staet in reeckeninge gebracht.

De capitynen hebben in den jaere 1656 bij request versocht, als dienstich oordeelende, dat baracquen of soldatenlogementen aen de wallen mochten gemaekt werden, om in tijden van noot spoediche dienst van te connen trecken. Welk request den 12den September bij den raet is gestelt ter exame van de commissaressen der fortificatie, met adjunctie van de Heeren van Hoorn en Hasselaer. De Heeren Joores Backer, Burg, Riael en Hasselaer den 12den Januari 1664 bij den raet versocht sijnde de gelegenthyt der cortegardes te examineeren, hebben den 18den daeraenvolgende in haer rapport doen influeeren dienstich te sijn eenige soldatenlogementen aen de wallen te laeten maeken; doch daer is niet opgevolcht.

Ten opsicht de soldaten somtijts haer casacken [1]) en wapenen voor schulden en biergelaegen ten pande versetten, en daerdoor op de parade en monsteringe niet ordentelijk connen weesen, soo is bij willekeure daertegen versien en (verstaen) geen leeninge daerop te mogen doen, 't sij uyt saecke van costgelt of slaepgelt ofte andersints, in hoedanige maniere en tot wat somme het soude mogen sijn, op pene dat de contraventeurs soodanige beleende wapenen, casacquen ende toerustinge terstont en metterdaet sullen afgenomen werden, en versteeken blijven van de penningen en intresten; 't welck is gepubliceert den 21sten October 1656 [2]).

Den 29sten Januarij 1665 is bij ordonnantie geordonneert de capitynen, verder offeciers en soldaten, hoe haer in tochten en wachten sullen hebben te draegen, en in 't 25ste artyckel geëxpresseert waerin den krijgsraet bestaet, daerin de commessaressen van de monsteringe of een derselve de preséance ofte presidentsplaetse heeft. — Den ..... (p. 230.) Julij 1672 sijn vier France soldaten gecondemneert gehangen te werden; hebben den scherprechter tot

---

1) Kasack = wijde overrok, opperkleed, wapenrok. (Oudemans, Middel- en Oudnederl. Woordenboek.)

2) Noordkerk's Handvesten II p. 838.

de excecutie van Haerlem ontbooden, en in de kercken voor de patienten laeten bidden. Burgemeesteren, sulx verstaende, hebben de excecutie opgehouden, van verstand sijnde sulcke capitale straffe sonder haeres E. E. kennisse niet can gedaen werden, te meer (omdat) wynich capitynen, neffens den capityn en mayoir Jacob Bicker, over de saeken hadden geseeten, daeronder eenige van de waertgelders ofte stadtscompaigniën; en sijn te raede geworden te schrijven aen de Gedeputeerdens ter dachvaert ter vergaederinge te brengen, waerin den krijgsraedt behoorde te bestaen. Op rapport der Gedeputeerde van haere Eedele Groot Mogende is verstaen den krijgsraedt der militie, garnisoen in dese stadt houdende, te bestaen als hieronder te leesen. Welke resolutie de Gedeputeerdens ter dachvaert hebben overgeschreeven; dat den 5^{den} Augusti desselven jaers in den raet is geleesen. Op de voorsyde condemnatie naerder krijsraedt sijnde gespannen, sijn deselve gewipt en een brandtmerck op de wang gegeven; één siek sijnde, is moderaet daermeede gehandelt en sacht opgehaelt en aenstonts nedergelaeten. De saeke heeft sich omstandelijk toegedragen in volgende manieren: eenige juffrouwen, gelogeert tot den geweldige-provoost Lourentius, die sijn woonplaets heeft in de Jan Rompoortsthooren, sijnde sijn vrouwssuster en andere, verstaende de condemnatiën ter galge, sijn begeerich geworden deselfde te sien. Boven comende, bevonden de gecondemneerdens seer swaermoedich sitten, haer beclagende nimant te hebben om voor haer te spreeken. De juffrouwen, wederom beneden comende bij 't geselschap, verhaelden de bedroefthyt der patienten, waerdoor alle met groote medogenthyt wierden ingenomen, en resolveerden te gaen tot den Burgemeester Outshoorn, als naest daeraen wonende; (p. 231.) verstaende dat nae 't stadthuys was gegaen, namen verder resolutie haer derwaers te begeven, alwaer alle de Burgemeesteren bevonden boven te sijn. Naer versochte audiëntie binnengetreeden sijnde, hebben met ootmoediche versoeken versocht pardon voor de gecondemneerdens, die alle Francen waren, sijnde brave mannen, klagende geen kennisse in 't lant te hebben om haer saeken voor te spreecken, soodat, met innerlijke bewee-

ginge, gedienstich 't selfde sijn versoekende. Den Heer Outshoorn syde of de juffrouwen, of eenige derselve, souden genegen wesen daermede te trouwen, alsoo bij discourse verder wierde gesyt, dat in oude tijden, die den verwesen ter doot wilde trouwen, beyde vrije persoonen sijnde, van die excecutie wierde gepardonneert; waerop antwoorden alle getrout te sijn. Verder syden Burgemeesteren op de saeke te sullen letten, waermeede de vijf juffrouwen, nae behoorelijke reverentie, sijn vertrocken. Burgemeesteren hebben den gemelden Lourentius ontbooden, en nae de saeke verstaen hebbende hoe die was toegedragen, hebben geordonneert de excecutie bij provisie op te houden, niettegenstaende in de kerck voor de patienten was gebeeden, de galg bij de Lytse poort op 't bolwerck opgerecht en den scherprechter paraet was. Sijn vorders te raede geworden te schrijven aen de Gedeputeerdens ter dachvaert om, ter vergaederinge de saeke voorgedragen sijnde, het advys van haere Edele Groot Moogende daerop in te nemen, gelijck den 23sten Julij deses jaers is gedaen; waerop is verstaen 't selfde te laeten examineeren door de Heeren van de Ridderschap en andere haere Edele Groot Mogende Gecommitteerden tot de militaire saeken; waerop den 2den Augusti is uytgebracht het volgende rapport en resolutie:

(p. **232**.) Extract uyt de resolutiën van de Staeten van Hollant ende Westfrieslant, in haere Eedle Groot Mogende vergaederinge, gehouden den 2den Augusti 1672. [1])

„Bij resumptie gedelibereert sijnde op 't gunt de Heeren Gedeputeerden der stadt Amsterdam ter vergaederinge bekent gemaekt hebben, dat namentlijk binnen deselve stadt bij een geconvoceerde krijsraet vier soldaten, aldaer ingecomen, over seeker delict waren gecondemneert gehangen te werden, en een vijfde tot minder straffe; ende

---

1) Het volgende extract is op sommige plaatsen naar de Resol. Holl. 2 Augustus 1672 verbeterd.

dat de rechters waren geweest Jacob Bicker, capityn in 's lants dienst, Thomas Pijl, onlangs tot capityn in stadtsdienst aengestelt, Goduart Caasenbroot, capityn in Statendienst, doch opgemelte Burgemeesteren onbekent of hij aldaer patent was hebbende of niet, Jan van de Waert, capityn-luytenant van den oversten Stockheym, ende wijders noch vijf capitynen van de waertgelders, als: Willem van Eden, Andries van Heusden, Jan Holberent, Symon van der Stel ende Jan Siseau, dewelke geen commissie van de Staet sijn hebbende, maer bij den dach afgedanckt connen werden, sonder verder eenige kennisse of communicatie aen de meergemelde Heeren Burgemeesteren gegeven te hebben; ende dat deselve Heeren Burgemeesteren daerover becommert sijnde, haer selven beswaert hadden gevonden om soodanige excecutie, aen welckers wettichyt sij twijfelden, binnen de stadt te gedoogen, en derhalve raetsaem hadden geoordeelt de voorseyde excecutie voor den tijt van acht dagen te surcheeren, ende haere Gedeputeerden te lasten hetgeen voorseyt is ter vergaederinge van hare Edele Groot Mogende voor te dragen ende te onderstaen, of soodanige opgeraepte officieren een wettige krijsraet in een stadt, stem hebbende in staet, connen formeeren, ende of Burgemeesteren, in cas van ja, niet verstaen souden moeten hebben te com-
(p. **233**.) peteeren het recht van preadvys, haer Edele Achtbaerheden in capitale saeken, binnen de stadt Amsterdam berecht werdende, competerende en in de voorgaende notulen, onder date den 23sten der voorledene maendt, breder gementioneert: Is goetgevonden ende verstaen, dat, onvermindert ende sonder prejuditie van 't besoigne, ten selven dage bij haere Edele Groot Mogende op 't gunt voorschreven is gedecerneert, Jacob Bicker, capityn ten dienste deser landen ende mayoir der stadt Amsterdam, sal werden geauthoriseert, gelijk deselve geauthoriseert werd bij desen, omme noch ses andere offecieren van den Staet, die van deselve behoorlijke commissiën hebben, te convoceeren, met deselve krijsraet te formeeren, mitsgaders naeder te examineeren ende sententieeren soodanige soldaten als binnen Amsterdam over militaire delicten al beryts geapprehendeert ende bij een

ander krijsraet gecondemneert sijn, ofte degene, die over militaire delicten hier naemaels noch verder aldaer geapprehendeert souden mogen werden."

Dese resolutie is door Burgemeesteren den mayoir Jacob Bicker ter hande gestelt, waerop, ingevolge van dien, naerder krijsraet is gespannen, en sijn de vier France soldaten gecondemneert ende geëxecuteert als hiervoore gesyt.

VI. SCHEPENEN.

(p. **240.** [1])) Schepenen werden gemaekt ofte gekooren uyt de XIII[en] door Burgemeesteren, uyt cracht der previlegie [2]) van de Staeten van Hollant ende Westfrieslant, verleent den 22sten December 1650, welke veertienen werden genomineert in volgende maniere. Den raet werd door Burgemeesteren gedaecht tegen den 28sten Januarij, als in de electie der Vroetschappen werd gesyt. Soo een of meer Raden gemaekt werden ofte soo geen vacant sijn, werd getreeden tot deselfde nominatie, nae het leesen der previlegiën daerop slaende, waernae den Schout, soo geen Vroetschap is, werd versocht binnen te coomen om den raet te beëedigen. Soo Raet is, staet op en, staende bij den Secretares, werd hem behandicht het boek, daer den eet in staet, die door sijn E. E. werd geleesen, luydende aldus:

„Dat sweert ghij, dat ghij, achtervolgende 't previlegie [3]), deser stede van Amsterdam gegunt ende verleent in de maent Maert in den jaere 1476 bij mijne genaedige Vrouwe van Oostenrijk ende Borgoingne, ende graefinne van Hollant, ende naevolgende de ordonnantie [4]), bij de Coninklijke Magisteyt den 24[sten] Januarij 1559 gestatueert tot expeditie van de justitie, kiesen sult veertien persoonen van de rijxste, eerbaerste ende notabelste, reckelijxste ende vreedsaemste poorteren deser stede, sonder yemant daeruyt te versteecken om haet noch uyt eenigerhande saeken,

---

1) Tusschen p. 233 en 240 van het HS. zijn eenige bladzijden blanco.
2) 3) en 4) Zie: Noordkerk's Handvesten. I p. 105, 108 en 109.

omme uyt deselve XIIII[en] bij den Heeren Burgemeesteren der voorschreven stede, in conformité van 't octroy ende previlegie, haere Achtbaerhyt daertoe verleent bij de Eedele Grootmogende Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant den 22sten December 1650, voors gecooren, ge- (p. 241.) stelt ende geëet te werden, op Vrouwendach te Lichtmisse naestcomende, seven Schepenen, die dat toecomende jaer Schepenen deser stede wesen ende blijven sullen, als dat nae uytwijsinge der oude previlegiën van deser stede schuldich ende ook gewoonelijk is te geschieden.

Soo waerlijk etc. etc."

Den raet alsoo beëedicht sijnde, geeft den Schout het boek weder aen den Secretares en vertrekt uyt de camer, of soo Raet is, neemt sijn plaets. Door absentie van den Schout werd den eet afgenomen door den outsten Burgemeester, dat is: die dan presideert. Soo geen nieuwe Raet ofte Raeden gemaekt sijn, pleech den eet niet gedaen te werden, maer op den ouden eet genomineert, doch is seedert veel jaeren anders geobserveert. Den ousten Raet, soo geen Vroetschap ofte Vroetschappen gemaekt sijn, werd versocht door den voorsittende Burgemeester sijn stem te uytten, die hetselfde gedaen (hebbende) en omvraech gevolcht sijnde, wart den tweede en vervolgens door den veertienden Heer [1]) versocht en omvraech op gedaen. Doch soo een of meer Raeden gemaekt sijn, stemdt den eersten nae die den laesten Raet opgeworpen heeft [2]), als bij exempel: soo seven Raeden gemaekt sijn,

---

1) „En vervolgens door den veertienden Heer" enz. beteekent: en zoo gaat het verder door, tot eindelijk de veertiende Raad (de veertiende nl. in rangorde van de jaren van zitting) wordt verzocht iemand voor te stellen voor de lijst van veertienen, en daarop omvraag gedaan wordt.

2) D. w. z. wanneer aan de benoeming der veertienen vooraf is gegaan de verkiezing van een of meer leden van de vroedschap, dan wordt niet het lid van de vroedschap, dat het langst zitting heeft, verzocht den eersten naam voor de lijst van veertienen „op te werpen", maar het lid, dat in rangorde van jaren van zitting volgt op het lid, dat bij de verkiezing van vroedschapsleden het laatste nieuwe lid heeft

als in den jaere 1653, soo stemt den achsten Raet de eerste der veertienen. Burgemeesteren stemmen de laeste van onderen op de eerste omvraech, en voors tot aen den Raet, die 't laeste opgeset heeft [1]). Den Secretares versaemelt de stemmen, en syt yder mael die genomineert is, en daernae alle; stelt die op een billjet en geeft se aen Burgemeesteren om de Schepenen daeruyt te maeken, als breeder daer van Burgemeesteren wert geschreven, en hiervoore in den eet der vroetschap om de XIIII[en] te nomineeren, te sien is. De stemmen steekende, werd wederom omvrage gedaen, ook soo daer questie over valt.

(p 242.) Den 28[sten] Januarij 1655 liepen twee broeders Pelgrom en Jan ten Grootenhuyse tegen den andren [2]). Den Secretares Nicolaes Nicolay syde Jan de meeste stemmen te hebben, daerop wierd gesyt Pelgrom de meeste hadt; Burgemeester Tulp bracht in deliberatie van wederom omvraech te doen, dat alsoo wierd verstaen, en quamen Cornelis van Vlooswijk, Outschepen, en byde de Grootenhuysens op 't tapijt, doch Pelgrom had de meeste. Burgemeester Paeter, wiens dochter aen Jan getrout was, syde de meeninge der tweede omvraech alleen te weesen wie der twee broeders de meeste stemmen had, en (dat) geen derde conde opgeset werden; maer wierd verstaen op nieuwe omstemminge yder sijn libertyt te hebben.

Schepenen, door Burgemeesteren gecooren als gesyt den 28[sten] Januarij, en Burgemeesteren, den eersten Februarij (gecooren sijnde), te nae met den anderen bemaechschapt

---

„opgeworpen". „Opwerpen", ook wel „opsmijten" beteekent bij Bontemantel en in de stadhuistaal van zijn tijd: voorstellen tot. Het in den tekst volgende „exempel" heldert Bontemantel's bedoeling met het voorgaande op.

1) Wanneer dus de omvraag begint bij den oudsten Raad, stemmen Burgemeesteren (die alleen aan de stemming deel mogen nemen als zij tevens Raad zijn, wat gewoonlijk het geval was) het laatst. Wanneer de omvraag begint bij den tweeden Raad in volgorde van jaren van zitting, stemmen daarna de op hem in rangorde volgende Raden, dan Burgemeesteren, het laatst de oudste Raad, enz.

2) Tegen elkander loopen = tegen elkander in stemming komen.

sijnde [1]), moet den Schepen wijcken en wert door de nieuwe Burgemeesteren uit de resterende XIIII[en] één ofte meer anderen in de plaets gecooren, die door den Schout werden beëedicht. 28 Januarij .... [2]) is op 't nomineeren der XIIII[en] verstaen, dat Cornelis van Vlooswijk en Symen van Hoorn tegelijk daer niet op connen staen, als te nae maechschap sijnde, alsoo de huysvrouw van Vlooswijck moeye was van Van Hoorn.

Den Hooftofficier, den brief in presentie der Burgemeesteren geopent hebbende, becomt uyt last van deselve ordre om die tegen morgen, sijnde den 2[den] Februarij, te ontbieden door den conscharge of een der roedragende booden, om als Schepen den eet te doen. Doet deselve tot dien eynde bijeencomen in de vertreckcamer van Schepenen, en de afgaende comen in Schepenencamer om van den eet gedelibereert te werden. Smorgens comen Burgemeesteren en de dry afgegaene in het vertreck van Burgemeesteren; de eerste sitten aen de tafel, de afgaende Heeren op stoelen, aen de rechterhant langs de camer.

(p. **243.**) Met den andren gesprooken hebbende over het aenstellen der twee presidenten uyt de afgaende Schepenen, doen door den camerbewaerder, sijnde een der gerechsbooden, versoeken, dat de twee ouste in eede [3]) der seven gecooren Schepenen gelieven bij haere E. E. te comen; alwaer, nae geseeten sijnde, haer werd door Burgemeesteren gecommuniceert derselver inclinatie tot presidenten, waervan rapport doen aen de andere Heeren Schepenen; soo een welgevallen daerin hebben, doen daervan bericht, of anders werd over en weer gegaen om, is 't doenelijck, overeen te comen, en niet eens werdende, werd met de meeste stemmen geconcludeert als bij den

---

1) Zie hiervóór, p. 100 en 101.

2) Het in den tekst niet ingevulde jaartal moet zijn 1656, blijkens de aanteekening bij de verkiezing op 28 Januari 1656, in de bijlage N°. 1: „Magistraats-verkiezingen". Bovendien staat in den tekst abusievelijk 28 Februari in plaats van 28 Januari.

3) Nl. de oudsten in eede als Schepenen. Onder de nieuw gekozenen waren altijd eenige, die reeds één of meermalen in Schepenbank hadden gezeten.

andren sijn. Tot dien eynde werd den Schout versocht de Heeren Schepenen op te haelen en bij haere E. E. te brengen.

Vertreck van Burgemeesteren.

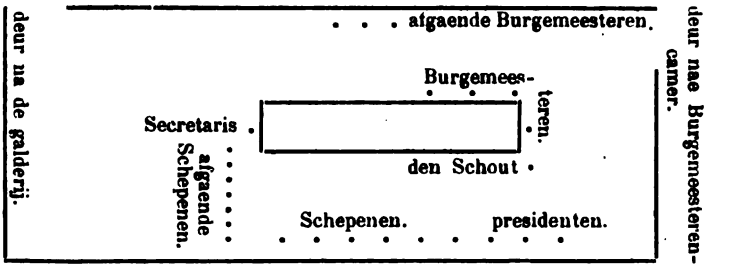

Binnengecomen sijnde ende geplaest op stoelen, staende langs de glasen [1]), syt, dat de Heeren Burgemeesteren sijn E. E. hebben ter handen gestelt de missive [2]) der afgegaene Burgemeesteren, met de bijlaege, daerin staen de seven Schepenen, bij haere Achtbaerheeden gecooren volgens de previlegiën en octroyen in date 22 December 1650 daervan sijnde, met last om de Heeren te beëedigen, ten welcken insicht heeft versocht alhier te willen comen; vraegende daerneffens of gereet sijn sulx te doen, waerop geantwoort sijnde daertoe beryt te sijn, geeft den Secretares het boek aen den Officier, en opstaende leest (den Officier) de volgende eet:

„Dat sweert ghij, dat ghij goede Schepenen sult weesen, mijnen genaedigen Heere [3]) houw ende getrouw wesen sult, ende mijnen genaedigen Heere in sijn saeke sult stijven ende stercken naer uwer vermoogen, ende een recht vonnisse wijsen sult tusschen den Heer ende den huysman, tusschen den huysman ende Heere, ende tus-

---

1) In Civ. en Mil. Reg. I p. 25 staat: „dan werden de seven Heeren door den Schout opgehaelt en gelyt bij Burgemeesteren, blijvende staen. Den Schout geseeten sijnde, syt in substantie enz."

2) Lees den inhoud dezer missive hiervóór, p. 99 en 100.

3) Zie hierbij: Wagenaar, Amsterdam. III p. 310, noot 1.

schen twee luyden dingtalen, ende dat niet te laten om genegerhande saeke.

Soo waerlijk etc."

(p. 244.) Schepenen overende staende den eet hebbende gehoort, seggen den Schout nae, steekende de twee voorste vingeren op: „Dat Godt ons alsoo helpe."

Welken eet gestaeft sijnde, gaet den Schout uyt de camer [1]) en werd getreeden tot het maeken der twee presidenten. Burgemeesteren stemmen eerst, dan de dry afgegaene en daernae de seven Schepenen [2]). Dan werd den Schout versocht binnen te comen, en aengesyt wie presidenten sijn geworden, en dat sijn E. E. gelieffe sij deselve binnen te brengen, dewelke gecomen sijnde, werden gecontinueert op den eet, voorleeden jaere gedaen. Voors werden door de boode de afgaende Schepenen binnen versocht [3]); die daer sijnde, syt den Schout, dat den tijt haerder bedieninge uyt is volgens de previle-

---

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 25 heeft: „Den eet alsoo met blooten hoofden, met opsteecken der twee voorste vingeren gestaeft sijnde, gaet den Schout uyt de camer, waernae de Schepenen gaen sitten".

2) Civ. en Mil. Reg. I p. 26 heeft: „Het gebet gedaen en de previlegiën, daertoe specteerende, door den secretares geleesen sijnde, stemmen de Burgemeesteren in orde eerst, dan de afgaende Burgemeesteren van onderen op, alsoo de jongste het laeste vierendeel jaers gepresideert heeft, en dan stemmen de beëedichde Schepenen; en word alsoo tweemael de omvraege gedaen." Dat de twee presidenten van Schepenen gekozen zouden worden door de vier regeerende Burgemeesteren, de drie aftredende Burgemeesteren en de zeven nieuwe Schepenen was bepaald in het privilegie van 3 Januari 1581. (Noordkerk's Handvesten I p. 110.) Toch vond ik in den derden bundel van Schaep's aanteekeningen: „Het gebruyck" (nl. dat de 3 Oud-Burgemeesteren aan deze stemming deelnemen) „is niet out, en maer ontrent den jare 1630 eerst opgecomen, omdat de 4 niewe Burgemeesteren van Schepenen niet en souden overstempt worden". Daar Schaep in 1638 voor het eerst in Schepenbank kwam, dus niet lang na 1630, verdient zijn bericht wel eenig geloof.

3) Volgens Civ. en Mil. Reg. I p. 26 gaat de Schout zelf naar Schepenkamer, waar de aftredende Schepenen zitten, maakt hun bekend wie tot presidenten zijn gekozen, en verzoekt hen in de kamer van Burgemeesteren te komen.

giën, haere E. E. bedankende uyt den name van den Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant voor den dienst aen de justitie gedaen, en voors ontslaet (hen) van den eet, als Schepenen gedaen. Daerop wenschen de afgaende Heeren de Schepenen geluck en patientie, in ordre overgevende de reep [1]), (dat sijn, daer de silvre cruyssen op genayt (sijn), gebruyckt werdende op de rocken, genaemt bloetrocken, alsoo niet anders werden gebruykt dan in capitale, dat sijn dootstraffen, als hier voore (is gesyt), daer van de crimineele justitie en executie word gesprooken) en vertrecken soo uyt de camer; daernae staet den Schout, Burgemeesteren en de afgaende Burgemeesteren op, en wenschen Schepenen meede geluk in den dienst, 't welck Schepenen ook doen aen Burgemeesteren, waermeede de dry afgaende Heeren vertrecken, en werd aenstonts de klok geluyt en ter puye afgecondicht de volgende willekeur (alsoo alle willekeuren maer één jaer cracht hebben, volgens het previlegie en verklaringe (p. **245.**) van de costumen, geobserveert in civiele saeken, in Januarij 1570 [2])):

„Alsoo op huyden mijne Heeren de Schepenen deser steede sijn geëet en in haer offitie van Schependom getreeden sijn, begeerende mijne Heeren van den Gerechte, dat de ordonnantiën, willekeuren ende statuten deser steede, in voortijden gemaekt, achtervolcht en de goede gemeente in goede vreede, politie ende gerechtichyt gehouden sal werden, soo is 't dat deselve mijne Heeren de voorschreven willekeuren en statuten vernieuwende ende continueerende, beveelen en gebieden die onderhouden te werden tot 's gerechts proeven."

Waermeede de Heeren yders haers weechs gaen.

---

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 26 heeft: „yder overleeverende de reep met de cruyssen aen die in sijn plaets comt te sitten, waer de afgaende presidenten de sleutels der casse (aan) hebben gehecht, en gaen alsoo ordentelijk uyt de camer." Ordentelijk = in rangorde. Over deze reep zie hiervóór, p. 66.

2) Noordkerk's Handvesten II p. 447.

Schepen-camer in het oude stadthuys [1]).

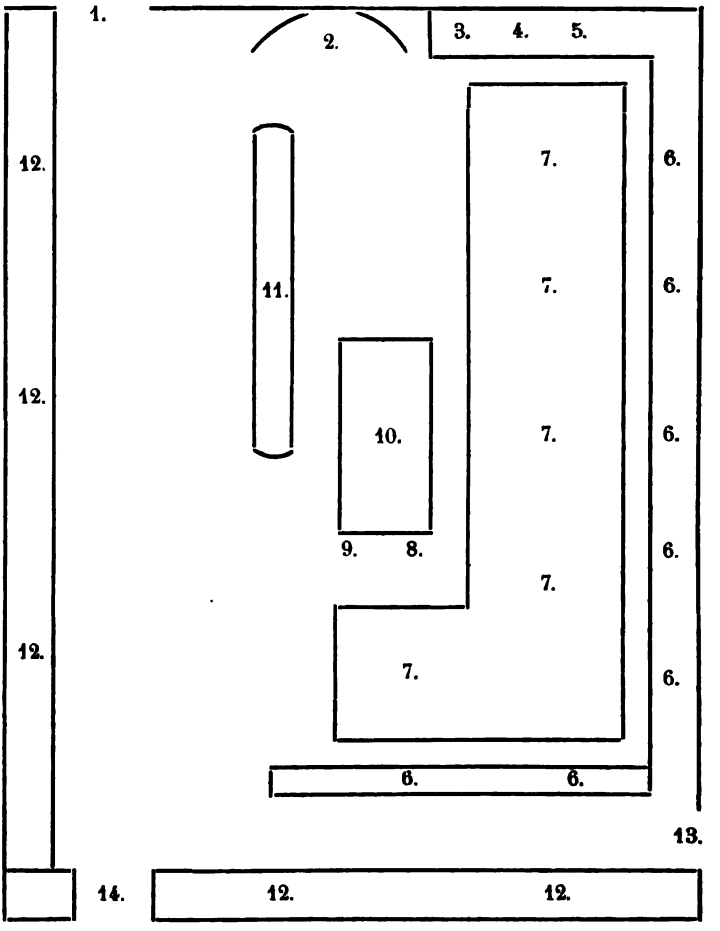

1. Deur nae de pijncamer.
2. Schoorsteen.
3. De plaets van den Schout.
4. President van Schepenen.
5. Vies-president.
6. Schepenen.
7. De tafel.
8. Pensionares.
9. Secretares.
10. Secretaris-tafel.
11. De baly.
12. Sitbancken.
13. Deur nae de schildercamer of (camer van) clyne saecken.
14. Deur van Schepen-camer, van den Dam in te gaan, over de groote sael of gasthuys.

1) Deze teekening staat niet in het HS., maar werd door mij ge-

De afgaende Schepenen, smorgens in haer camer sijnde, behouden, soolang van den eet niet sijn ontslagen, haer gesach, en soo iets voorvalt, connen daer noch over disponeeren; eer de presidenten nae binnen versocht werden door Burgemeesteren en door den Schout opgehaelt, gaen in 't ronde staen en bedanken den andren in vrindelijcke discourse voor de goede confraternité, dat jaer gehouden. De presidenten werden gewoonelijk gecooren uyt de ouste in eede der afgaende Schepenen, soo de maechschap der nieuwe gemaekte Heeren die daer niet uyt en sluyten, naer de previlegiën en rechten; doch van de ouste te neemen is geen wet, maer, als gesyt, een gewoonte. In den jaere 1659 had Bontemantel behooren tweede president te weesen, doch wierde voorbijgegaen, en Hooft daertoe gecooren. Anno 1671 quam van de Capelle toe de tweede plaets, doch Schaep wiert het; tenwaer Maerseveen in den jaere 1666 president waer geweest, die daernae voor geen tweede presidenten werden gebruykt, soo soude hem die plaets toegecomen hebben. Men syt dat er exempelen sijn van dat presidenten naederhant voor tweede presidenten gedient hebben; alsoo het geen wet is, soo werd het genomen voor een dischretie, terwijl het niet soude connen gewygert werden [1]).

(p. 246.) De presidenten werd groot respect toegedraegen, en soo de voorvallende saeken eenichsins indifferent sijn, werd gehelt nae haer inclinatie. Hebben het bestier en, met communicatie, stellen en houden de Bank en rollen in ordre. Op de eerste sessie, nae een bequame aenspraek, brengen voor de saeken, die volgens gewoonte werden geobserveert, te weeten dat het gebet, voordat partij werd gegeven, door den voorsittende Heer moet werden gedaen, op de peene van de pos [2]); en in gevalle

---

vonden onder losse stukken van Bontemantel. Ik plaats haar tegenover p. 246 van het HS., omdat daar de beschrijving van Schepenbank een aanvang neemt.

1) De nu volgende p. 245 a, b, c en d laat ik weg, omdat hetzelfde wordt medegedeeld op p. 246—249 van het HS. Enkele verschillen vermeld ik in de noten.

2) Wat „de pos" is, wordt verklaard op p. 247 en 252 van het HS.

de rol niet en dient, en in de boeijen werd gebesoigneert, soo werd het gebet aldaer gedaen, op deselfde boete; ende opdat het niet soude versuymen, werd het gebet smorgens gelyt op de tafel voor den president. Het collegie werd gedeelt, opdat yder can weeten wat sijn werck is, in dry esquaders, te weeten: den president, den onderste en vierde, van onderen op te reekenen; de tweede esquadre bestaet uyt de tweede voorsittende, den tweede van onderen en van boven de vijfde; de darde verdeelinge sijn den darde van bovenen, darde van onderen en vierde van bovenen. De dry Heeren, welkers week het is, staen Sondaech boven te comen, of ten minste twee van deselve, om te trouwen; coomen smorgens een half eur vroeger om de requesten te leesen, en, van geringe materie sijnde, disponeeren daerop, of anders met het meerdergetal van Schepenen. Sitten ter vierschaer, soo die in haer week dient; nemen waer de extreordenares-(rol), Schoutensessie, impost- en cleyne rol, als ook het buyten- en extreordenares voorvallende werk, als de boeijen, oock ter secretary de kennissen, borgtochten en anders. Op het trouwen (p. **247.**) en dagelijxse rol is den ondersittende Heer verplicht de geltbacken op de tafel te setten en wederom wech te sluyten, ook Sondaechs de armenbossen; vermogen geen gelt op de taefel te laeten, noch de sleutel in de cas te laeten steeken, op verbeurte van de pos, dat is: een maeltijt aen het collegie en den Schout. Twee van de dry nemen de kleine loospanden waer [1]). De groote loospanden werden gedaen als de eygenpanden, doch door twee Schepenen neffens den Offecier. De eygenpanden werden gedaen door het volle collegie, niet (één Schepen) buyten de stadt of siek sijnde, ofte dat om wettige oorsaeke met kennisse van de president absenteert, als wanneer voor het slaen van de stadthuysklok ten een euren naemiddach op Maendach op den Dam moeten sijn, binnen de ketens [2]),

---

1) „'s Maendachs voor de vierschaer, smorgens op soodanigen eur, als het den Heer Schout en Schepenen tesamen goetvinden." Deze aanteekening ontleen ik aan het weggelaten gedeelte.

2) Over de „ketenen aan den Dam", zie: Ter Gouw, Amstelodamiana. II p. 294 en 295.

en de dry volgende dagen vóór negen euren des smorgens, op peene der groote pos, dat is: een maeltijt aen Schout en Burgemeesteren en Schepenen. Mey-avont vierschaer [1]) werd bij alle de Heeren waergenomen, ten welken eynde smorgens ten ses euren moeten op den Dam sijn, op gelijcke peene. Schepenen mogen geen kennisse nemen van eenige brieven, die ymant wil passeeren uyt crachte van een procuratie, gepasseert bij ymant, wonende buyten de jurisdictie, voordat alhier ter secretarye is geregistreert. De eerste Schepen, die eenige Schepenenkennisse, opdracht- en termijnbrieven bij een weduwe ofte vrijster, wonende in de jurisdictie deser steede, gepresenteert werd, en vermach deselve niet te tykenen noch te zeegelen, voor en aleer hem door een boode van de stadt bekent is gemaekt, dat de Heeren Burgemeesteren daerin consenteeren, en sij haer voochden en virendeelen bij haer hebben. Alle de Heeren, uytgenomen den president, een Schepenenkennisse tykenende, moeten soo tykenen, dat altoos een voorsittende vóór haer tykenen (p. **248.**) can, en die de laeste tykent, vermach deselve ten eersten niet anders te tykenen als op de plique van 't blat, vollende den dach, de maent en jaer, ende latende dan ter secretarye registreeren; dat gedaen sijnde, vermach dan deselve te tykenen debito loco, lettende dat hij vóór geen voorsittende en tykent, maer achter of onder deselve, op de verbeurte van de pos. Den lesten tykenende vermach dat niet te doen, soo die ses-duysent guldens of daerover bedraecht, dan nae communicatie van het collegie van Schepenen. Voordat men eenige Schepenenkennise tykent, termyn- of opdrachtbrieven zeegelt, dat de persoonen, daerinne gemelt, present sijn, dient op gelet te werden, byde op peene van de pos. Termijn- of opdracht- of custingbrieven mogen niet gezeegelt werden naedat sij ses weeken gedateert sijn, maer moet den datum voor het zeegelen verandert werden. Vermoogen ook geen quytscheldingen nochte opdrachtbrieven te zeegelen, tensij dat op den brief door den hant van den secretares blijke,

1) Zie daarover: Wagenaar, Amsterdam. III p. 322.

dat den 40^{en} en 80^{en} ende den 8^{en} pennink [1]) betaelt, en op de brieven getykent sijn; ook van gelijken den 5^{en} pennink van de landen en thuynen buiten de fortificatie in de jurisdictie geleegen, op gelijcke verbeurt. De jongste Schepen, in de quytscheldinge en termijnbrieven genoemt, moet altijt aen de laechste staert zeegelen, op de verbeurte van de pos. Ook vermogen Schepenen geen schatbrieven, voordat den Heer Offecier eerst gezeegelt heeft, zeegelen; ook niet dan naer collatie van de sommen, namen, jaer en dach, vermelt in de schatbrief, tegen de acte van (p. **249.**) condemnatie, pandinge, Schepenenkennisse ofte Weesmeesterskennisse, daeruyt de excecutiën gedaen worden, die altijt met den anderen moeten accordeeren, en moet de jongste altijt aen de achterste staert zeegelen, op de voorsyde boete. Den voorsittende Schepen sal yder op sijn toer moeten sijn advys vraegen voor het uytten van de sententiën, en den Heer Officier, soo hij daer present is, ofte anders den presideerende sal het vonnisse vermaenen, en den tweede het uytspreecken of door den secretares laeten leesen, op gelijke pos-verbeurte. De Heeren, die getrout hebben, en haer naemen in 't boek vergeeten te tykenen, hebben deselfde peene verbeurt. Den ousten Heer neemt de cautie af, soo ter secretary als anders; soo den tweede het doet, verbeurt de pos.

De Heeren Schepenen en sullen in rang Out-Burgemeesteren niet wijken of cedeeren, noch op publique maeltijden, begraeffenisse, op straet of elders, uitgesondert in maechschap naestbestaende [2]). Alleen in commissiën van den Raedt sal de préséance hebben de ouste in den raedt sittende, 't sij dat een regeerende Schepen ofte een Out-Burgemeester is, achtervolgende het accoort, gemaekt met Burgemeesteren, Schepenen en Out-Burgemeesteren, den 4^{den} September 1660, en in Schepenen-minuutregister geregistreert; soo den voorsittende Schepen dit vergeet voor te draegen [3]), en door den Secretaris te laten stellen in 't gesyde minuutregister, dat hetselfde bekent gemaekt

---

1) „Van de huysen en erven". (uit de weggelaten bladz.)
2) „Op de verbeurte van de pos". (ut supra.)
3) Nl. „aen de nieuwe aencomende Schepenen". (ut supra)

heeft, verbeurt daerover de pos, gelijk meede doen die het niet preciselijk observeeren; en alsoo deese questie (p. **250**.) lange jaren heeft geduert, soo sal best sijn die te stellen, als in de minute staet.

Extract.

„Op den 14den November 1659 is bij het collegie van Schepenen eenparichlijk geresolveert, dat haer E. E. gesaementlijk en yder in 't bijsonder sullen mainteneeren de rang en préséance, haer E. E. boven d'Heeren Out-Burgemeesteren competeerende, soo in commissie van den raedt, op publique besoignes, alsmeede op publique maeltijden en andere rencontres; ende hebben d'Heeren Schepenen die tegens dese resolutie souden coomen te doen, sich onderworpen de correctie van 't collegie."

„Den 4den September 1660 gedelibereert sijnde bij de Heeren regeerende ende Out-Burgemeesteren op seekeren voorslach, bij d'Heeren Schepenen schriftelijk geëxhibeert, tot voorcoominge van verwijdering tusschen regeerende Schepenen en Out-Burgemeesteren, wegens het point van de préséance, is geresolveert ende vastgestelt, dat in alle commissiën, door de vroetschap deser stede gedecerneert, in d'welke regeerende Schepenen ofte yemant van dien, Raedt sijnde, sullen comen te concurreeren met een ofte meer Out-Burgemeesteren, mede Raeden wesende, omtrent de préséance maer alleen sal regard genomen worden op de rang, die yder in den raedt heeft, soodat d' ouste in den raedt altijt vóór de jongste sal voorsitten, sonder consideratie van eenige andere qualiteit, hetsij regeerende Schepen, Out-Burgemeester ofte eenige andere scharges, die ymant in dese stadt soude moogen bekleeden; sullende verder in alle andere concurrentie binnen deser steede d'Out-Burgemeesteren sonder eenich dispuut cederen en laten de préséance aen de regeerende Schepenen en yder van deselve."

Den 8sten September 1660 d' bovenstaende resolutie van (p. **251**.) d' Heeren regeerende Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren bij d' Heeren Schepenen sijnde geleesen,

overwoogen en geëxamineert, is in allen deelen en pointen geapprobeert, en hebben haer E. E. eenparich en yder in 't bijsonder aengenomen den inhoude van dien nae te coomen en te observeeren, op peene (dat) die tegens dese resolutie soude coomen te doen, sich sal onderwerpen d'preuve en correctie van 't collegie van d' Heeren Schepenen. En hebben d' Heeren Schepenen van den jaere 1661 haer (hier-)meede in allen deelen geconfirmeert, 1662 ut supra, 1663, 1664, 1665, 1666, 1667, 1668, 1669, 1670, 1671, 1672, alle ut supra.

Leest voors van den rang een bladt of twee hiernae.

Buyten de stadt en jurisdictie van dien siet men, dat Out-Burgemeesteren voorsitten. In Den Haech, ter dachvaert, hebben mede de voorrang van Schepenen, volgens de resolutie van den raedt, den 21sten October 1653 genomen, soo Schepenen vroetschappen sijn, want anders coomen sij daer niet [1]).

Den eersten president ofte sijn plaets-representeerende de voorschreven observantiën alsoo voorgedragen hebbende, doet omvraech of de Heeren geneegen sijn de voorschreeven peenen en correctie haer te onderwerpen, daer geen swarichyt in maeken met obligatie haer daernaer te reguleeren. Daerop maekt den president vorder de Bank bekent, dat bij absentie van den Schout, hetsij buyten de stadt, siek ofte andersints niet vaceert, den voorsittende Schepen in alle sijn E. E. saeken die plaets waerneemt, hetsij in pandinge, publicatie en andersints, alsoo sijn E. E. dan als stedehouder den Heer Schout sijn plaets bekleet en representeert.

(p. **252**.) De pos verbeurt sijnde, werd op gelegene tijt aen 't collegie betaelt, sijnde een maeltijt, daer den Heer Schout bij werd versocht en den pensionares en secretaris, die de Banck bedienen. Selden roept den gecondemneerde ymant daerbij, die buyten het collegie is, dan met communicatie; op de groote pos sijn Burgemeesteren meede; ende alhoewel de pos wert verbeurt, soo senden Schepenen, op laste van het sackje, den verbeurder een

---

1) Vgl. hiervoor, p. 166.

schoone soode vis thuys en werden vorders onthaelt nae de merite en gesach van de Heeren gasten; die de peene eens heeft voldaen, werd daernae beleefdelijk verschoent, soo verschoent wil sijn.

Den eersten Sondach en den laesten van 't jaer trout den president, en verders alle Sondaegen wiens weeck het sal sijn de buyten-saeken waer te neemen; op Dynsdach, ook wel op andere daegen, des versocht sijnde aen den president, wert toegestaen dat mede mogen getrout werden, hetwelck geschiet door twee Schepenen. [Van den Heer Schepen Cornelis Dronkelaer is veelmaele hooren verhaelen, dat op een tijt Sondachs boven quam, sijn week sijnde om te trouwen, vond geen sijner confraters, noch daer quam nimant; en den Schout noch geen der Burgemeesteren connende becomen, vond sich beswaert alleen te trouwen en syde teegens de bruydegoms en bruyden: „gaet stillekens nae huys, alsof ghij gepaert waert, ende comt Dynsdach smorgens alle weder, dan sult ghij getrout werden."] De te trouwen binnen in Schepenencamer gecomen sijnde, werden haer naemen tegen het trouwboek gecollationeert ende opentlijk geleesen. Daerop den voorsittende Schepen syt: „trekt u hantschoenen uit en geeft malkander de rechterhandt"; voortvarende spreekt yder (p. **253.**) bij de naem aen en syt: „N. N., ghij hebt aengenomen en neemt aen tot u wettige huysvrouw N. N.?" en tot de bruyt: „N. N., ghij hebt aengenomen en neemt aen tot u wettige man, huysheer ende voocht N. N.?" Daerop antwoorden „ja"; ende syt voors in 't algemeen: „ende belooft malkanderen aen wedersijden getrouw te sijn ende in goeder eendracht als geëchte man en wijf, eerlijk ende godtsalichlijk, nae des Heeren instellinge, te leeven tot u de doot schyden sal? Belooft ghij dat malkandren?" en daerop geantwoort hebbende van „ja", wenscht haer allen den zeegen en gedachten tot den armen, ten welken eynde de goodshuys-bossen op de baeli voor haer gestelt sijn.

(p. **254.** [1])) Hiervoore, nae de observantie in Schepenen-

1) Bontemantel komt nu weer terug op de quaestie over de préséance

banck gebruykelijk, verhaelt sijnde de overeencomste der questiën van de rang der Schepenen en Out-Burgemeesteren, die lang geduert hadden, en op een der predicantenmaeltijden hooch begon te gaen, was die gesyde saeke als afgedaen. Op de maeltijt der predicanten [1]) van den jaere 1658 plaesten de Heeren van Maerseveen en Tulp, Out-Burgemeesteren en Tresoriers, aen tafel haer naest den president van Schepenen, Frans Riael [2]), dat qualijk wierd opgenomen, doch om commotie te schuwen ging dat soo heen. Wynich daegen daernae den huysvrouw van Burgemeester van de Pol begraven wordende, waeren geen der dry andere Burgemeesteren ter lijkstatie, soodat Tulp uytging en plaeste sich neffens den Schout Rynst: Schepenen, op straet comende, drongen Tulp van die plaets en deden sijn E. E. achter haer gaen. Waerover in de Banck daechs daeraen gediscoureert sijnde, sijn te raede geworden en corps te gaen bij Burgemeesteren, en hebben verhaelt die twee voorvallen ende dat haere E. E. buyten alle dispuut de voorgang toecomt, en dat die noyt sullen afstaen; waerop den Heer Tulp bij Burgemeesteren gecomen sijnde, en eenige discoursen gewisselt, sijn misnoecht geschyden. Den 12den November 1659 Schepenen compleet sijnde, uytgenomen Nicolaes van Loon [3]), heeft den president Valkenier de Heeren voorgehouden, hoe dat den voorleeden jaere Schepenen waren genoodicht, volgens gewoonte, op de maeltijt van de predicanten; dat Burgemeesteren en den president Riael (Burg absent) geseeten sijnde, de Heeren Out-Burgemeesteren Maerseveen

---

tusschen Schepenen en Oud-Burgemeesteren, waarvan hij op p. 250 en 251 van het HS. heeft verhaald, hoe zij in 1660 werd opgelost. Hij gaat thans eenige gevallen meedeelen, waarbij die quaestie vroeger was gerezen. Eigenlijk behoorde p. 254—257 dus vóór p. 250 van het HS te staan. Eerst op p. 257 van het HS. verhaalt hij een geschil over den rang, dat voorviel na 1660.

1) „Omtrent midden December 1658, op de maeltijt, daer predicanten van Burgemeesteren getracteert warden" heeft Resol. Raad II, 1. p. 229. — Over den predikanten-maaltijd zie hiervoor, p. 142.

2) „En boven de Schepenen". (Resol. Raad II, 1. p. 229.)

3) Resol. Raad II, 1. p. 362 heeft achter den naam van Loon nog: „die hem daechs daeraen heeft geconformeert".

(p. 255.) en Tulp, Tresoriers, haer hadden geplaest naest Riael; verhaelde meede 't geen op de gemelde begraffenis was voorgevallen; dat den 29sten Augusti laestleeden, doen het Huys van Nassouw in dese stadt sijnde [1]) en in Schepenencamer wierde getracteert, wat vóór de maeltijt den Heer Burgemeester Maerseveen had gesyt tegen Schepenen, dat met voordacht Out-Burgemeesteren niet waren versocht, om alle jalousie voor te coomen, 't welk te kennen geeft alsof de préséance in questie wierd gehouden. Ende alsoo Schepenen nu wederom sijn versocht ter maeltijt van de dominees, soo staet te considereeren, soo sulcke saeke wederom voor mochte coomen, wat tot behoudenis van 't respect van Schepenenbanck sal staen te doen. Waerop gedelibereert sijnde, is verstaen de Heeren Burgemeesteren te bedanken voor de noodinge, ende verders niet te versoeken, maer te injongeeren, dat daer, en op andere gelegentheeden, noyt sullen gedoogen dat Out-Burgemeesteren boven Schepenen sullen sitten, alsoo in dese stadt geen magistraten dan Burgemeesteren en Schepenen bekent sijn, en soo aen den andren verknocht, dat geen schydinge can toegelaeten werden dan tot groot naedeel van byde de collegiën, bij wien het hoochste gesach, den een in de policie, d'ander in de administratie der justitie, en te gader, neffens den Heer Schout, de Heeren van den Gerechte (uytmaeckende), bestaet. Tot aflegginge van het compliment, de injongatie en de reedenen tot inductie, sijn versocht de Heeren presidenten Valckenier en (p. 256.) Pancras, dewelke aenstonts die commissie hebben afgelyt, en gerapporteert, dat gevonden hadden de Burgemeesteren van Hoorn ende Spiegel ter audiëntie, en haere E. E. beleefdelijk voor de noodinge ter gemelde maeltijt bedankt en (gesyt) dat het collegie sal plaets vatten nae haere Eedele Achtbaerheeden; dat daerbij hadden gevoecht de reedenen, tot die materie dienende. Waerop den Heer van Hoorn wynich had geantwoort van substantie, doch dat Spiegel wilde eenige distinctie maeken van: collegialiter in besoigne, ofte andere bijeen-

---

1) Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 599.

comste te weesen, differentie te sijn. Dat daerop hadden geantwoort niet gecoomen te sijn om te distingeeren, maer om de resolutie van de Heeren Schepenen haere Achtbaerheeden aen te seggen. Nae welck rapport de Heeren sijn bedankt. Wynich euren daernae Burgemeesteren sijnde vergaedert met Out-Burgemeesteren over het beroep en approbatie of disprobatie van dominé Lourentius, is de voorschreeve saeke op 't tapijt gebracht, en geoordeelt Schepenen gefondeert te sijn. Schepen Hooft, den 13den derselver maend November bij Burgemeesteren sijnde, en daerover discoursen sijnde gevallen, heeft in de Bank verhaelt dat syde(n) noyt van ander verstant te sijn geweest.

Schepenen, om eenmaele gerust te sijn teegen alle stribbeling, sijn te raede geworden onder haer te neemen de resolutie van den 14den November 1659, ende tot meerder observantie die van den 4den September 1660, met Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren, als hiervoore [1]) staet geëxtraheert; welk laeste met Schepenen der voorleeden jaere sijnde gecommuniceert, hebben daer behaegen in genoomen.

Eenige jaeren sijn sonder twijffel, met nu en dan eenich misnoegen, doorgeloopen tot den laesten Juni 1669, als (p. 257.) wanneer sijn Excelentie Willem Tempel van Shene [2]), ambassadeur in Den Haege wegens sijn Coninck-lijcke Magistyt van Groot-Britaniën, met sijn vrouw en aensienelijcke statie van dames en edelen in dese stadt sijnde, als wanneer getracteert wierde in het Heere-logement. De Burgemeesteren en Schepenen quamen bij den andren tot den Heer van Vlooswijk om gesamentlijk ter gesyde maeltijt te gaen, ende alsoo sijn E. E. wooninge achter in 't gasthuys een uytgang had, namen de wech daer door, en den Heer Tulp, Out-Burgemeester en Tresorier, volchde Burgemeesteren cort nae; doch den president Bontemantel schoot tusschenbyde en wierde gevolcht door Roeters en Geelvinck, Schepenen; waarover (Tulp) seer misnoecht was, seggende: dat nu alle als genoodichde

1) Zie p. 243.
2) Aldus voor: Sheen, een bezitting van Temple.

quamen en niet in qualityt van het collegie; klaechde daerover op de sael aen Burgemeesteren en verstont in dat geval boven Schepenen te werden geplaest. Schepenen voorschreven deeden meede haer beklach, haer beroepende op de oude rechtmaetige possessie en overeencomste van den jaere 1660, hiervooren gestelt; waerop Burgemeesteren voorstelden of niet best soude sijn Schepenen te rangeeren aen de rechterhant van haere Achtbaerheeden, en de Heeren Out-Burgemeesteren aen den slinkersijde van de tafel, 't welk om verder questie, ten opsicht der presentie der aensienelijcke gasten, (te voorcoomen,) soo wierde ter needer gestelt. Den 2den Julij Schepenen bij den andren sijnde op de rol, dempto Cloek, heeft den president 't selfde gerapporteert; waerop met eenparich advys is verstaen, collegialiter te gaen bij Burgemeesteren en te recommandeeren te willen helpen maintineeren het meergemelde accoort van den jaere 1660, ende de Heeren Tulp en Graef te willen bekent maeken, dat Schepenen 't selfde sullen met alle middelen ten uyttersten maintineeren, en noyt gedoogen dat haer gesach sal werden gekrenckt. (p. **258**.) Ende is verder verstaen dat, soo eenich Out-Burgemeester sich stelt tegen het out recht ende de neergestelde acte, die vol van goede ordre is, en werdende tot Burgemeester gerecommandeert ofte voorgestelt, sal gehouden werden, voor soo veel in haer is, (voor) gerefuseert; ende dat hetselve, bij maniere van uytleckinge, ruchtbaer sal gemaekt werden daer 't behoort. Waerop het collegie is opgestaen en bij Burgemeesteren gegaen, naedat kennisse daervan was door den Secretares Schaep gegeven. Schepenen hebben in substantie het gepasseerde, bij forme van misnoegen, voorgestelt en het ter needer gestelde van den jaere 1660 geleesen. Waerop eenige discoursen sijnde gewisselt, heeft den tweeden voorsittende, Jan Corver, naer een wynich silentie gesyt, dat in toecomende sulke Out-Burgemeesteren tegen de electie wel sullen in gedachten gehouden werden, niettegenstaende eenige recommandatie mochte werden gedaen. Den president [1]) merckende dat Burgemeesteren, die in com-

1) nl. Bontemantel.

pleeten getale waeren, over sulck seggen de hoofden tesamen voechden, stutte door interval de 't samenspraek met eenige sachte discoursen, en sijn, nae onderlinge onderhoudinge van alle respect, geschyden. Ten selven dage (nae best onthout) is begraven de laeste weduwe van wijlen den Heer Wouter Valkenier, Burgemeester en Raedt. Op 't leesen van (de namen van) de Heeren Schout, Burgemeesteren, Schepenen etc. etc., gingen Pol, Tulp en Outshoorn, Out-Burgemeesteren, aenstonts uyt. Graeflant, siende dat geen Schepenen meer in huys waeren, tradt meede op straet en voechde sich voor de dry ge- (p. **259**.) melde Heeren, die syden: „wij sijn eerst geleesen", en lieten Graeflant alleen staen; onderwijlen quam Cloek ende Willem Blauw, die haer voechden bij den Heer Graeflant, en gingen alsoo de dry Heeren Schepenen voor, gevolcht van de dry Out-Burgemeesteren, de laeste verstaende haer niet te mengen met de dry eerste om paeren te maeken, gelijk gewoonelijk op begraeffenisse werd gegaen. Den 3^{den} Julij heeft den meergemelden Heer Schepen Graeflant in Schepenenbanck, die compleet was, omstantelijk alles verhaelt; waervoor sijn E. E. is bedankt en verder onderling verstaen den rang vigoureuselijck te maintineeren en bij gelegenthyt te verneemen en onderstaen, of Burgemeesteren de voorsyde notificatie aen de Out-Burgemeesteren Tulp en Graef hadden gedaen.

Tusschen Out-Schepenen, die Raeden sijn, ende Raeden, die noyt Schepenen geweest sijn, is meede altijt questie geweest van de préséance, doch de eerste sijn in possessie. De laeste sijn bij deese tijden wynich in getaelen geweest, als: Cornelis Jacobsz. Wayer, Pieter Cloek, Jacob van Nek, Jacob Teunesen van Straelen, Jan Bicker Andriessen en Willem Schrijver, die Raeden, doch noyt Schepenen sijn geweest. In Schepenenbank en alle subalterne collegiën is in practijcq, dat den ousten Schepen de voorsittinge heeft, sonder onderschyt of Raed is ofte niet. De eerste sessie in 't nieuwe stadthuys gedaen den 29sten Julius 1655, om die questie voor te comen wierd Jacob Fransen Hinloopen, Out-Schepen en geen Raed, versocht buyten (p. **260**.) de stadt te gaen. Het (versoeck) volgende, stelt (Hinloopen) die questie ter sijde. De commissarissen

van houwelijke saeken pleegen, geen Out-Schepenen of Raeden sijnde, te sitten nae de outhyt in eeden, die in dat ofte andere banken hadden gedaen; maar de ouste in dat collegie sat de eerste, als in derselver instructieboek staet genotuleert den 19den Mey 1629; 't welck over de questie tusschen Dr. Arnout Tholing en Jan ten Grootenhuyse (den eersten seggende de ouste in dat collegie te sijn, en den tweede ouder commissares te weesen) den 22sten September 1658 is bij Burgemeesteren geconfirmeert. Doch den 4den Februarij 1659 is bij den Heeren van den Gerechte verstaen, dat „de commissaressen, sijnde de ouste in magistrature, in alle de respective subalterne collegiën de préséance sullen hebben, sonder onderschyt in wat banken geseeten hebben; behoudelijk dat de Heeren Out-Schepenen ende Raeden in de voorschreven collegiën sullen voorsitten, volgens de gewoonte. Geregistreert ter secretarye in het register van verschyden officianten." Out-Schepenen, als van den eet van Schepen sijn ontslagen, behouden geen functie dan alleen in de electie van Burgemeesteren, soo door te nae bemaechschap daer niet uyt werden gehouden. Werden gewoonelijk gebruykt in de subalterne bancken.

In den beginne der regeeringe, sijnde den 4den Februarij, stellen Burgemeesteren en Schepenen de commissaressen der subalterne Banken van judicature, als:

Houwelijxse saeken,
Assurantie-camer,
Clyne bank,
Zeesaeken,
Desolate boedels,
Inspectores medici,

't welck toegaet in deeser maniere. Burgemeesteren doen versoeken, dat Schepenen gelieven boven te comen om (p. **261.**) de commissaressen aen te stellen. Burgemeesteren en Schepenen yder in haer camer sijnde, versoeken de eerste, dat de presidenten gelieven bij haere E. E. te comen, die werden gecommuniceert de lijste, sooals meenen dat bequamelijk de bancken sullen connen bedient werden, welk concept met Schepenen sijnde bespeculeert en eens geworden ofte 't selfde hebbende geapprobeert, comen

Burgemeesteren in Schepenencamer, dewelcke door 't opschuyven plaets gemaekt hebbende, haer de eerste setten. Nae een bequame aenspraek, door den voorsittende Burgemeester gedaen, werd getreeden tot het stemmen der commissaressen in de ordre der ouste Bancken. Op yder voorstel werd omvraech gedaen; den tweeden voorstel werd gedaen door den tweeden Burgemeester en soo vervolgens, soodat, daer seven commissaressen werden gemaekt, als in de Banck van clyne saecken, hebben de presente Burgemeesteren en voors de ouste Schepenen yder één op te setten.

Commissaressen gemaekt sijnde, werden door de roedragende boodens versocht te comen in 't vertrek van Schepenen, en werden de Bancken collegialiter bij name binnengeroepen; die gecontinueert werden dienen op denselven eet, en de nieuwe werdt den eet, tot yder Banck specteerend, afgenomen, en alle gevraecht of ook eenige misnoegen van diensten over haer suppoosten hebben in te brengen, opdat bequame ordre daertegen connen stellen. Soo eenige absent sijn, werden daerna door Burgemeesteren haeren dienst aengesyt, waertoe werden specialijk geauthoriseert, ook (om hen) te beëedigen.

De procureurs, wesende dartien in getal, werden daernae binnen geroepen en beëedicht, in comformité van de ordonnantie van procedeeren, het 3de capittel, art. 7.

(p. 262.) De secretarissen, die 4 Februarij 1668 waeren: van de Camer van assurantie Wiltschut, van Desolate boedels Bruyning, en Zeesaeken Strijker, den een nae den andren versocht hebbende binnen te moogen staen, versoeken continuatie van haeren dienst, gelijk meede doen de clerck van de Desolate camer, de costers van de Oude- en Nieuwe kerck, als booden sijnde van de Camer der huwelijxse saeken, en de boode van de Camer van assurantie. Alle welcke, geen klachten door de Heeren overgecomen sijnde, werden, nae omvraech, yder separaet gecontinueert in haeren dienst. Naederhant sijn eenige der gemelde secretarissen en andere van dat jaerlijx versoek geëxcuseert, waervan Strijker de eerste is geweest, ten respect een ridder was van de Signorie van Venetië.

De Heeren commissarissen respective dienen op instruc-

tie, gemaekt door de Heeren van den Gerechte en noch te maeken, waervan eenige sijn geoctroyeert bij de Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant, als de Camer van klyne saeken en van Assurantie en van Desolate boedels. De verkiesinge van alle de magistraten gedaen sijnde, werden jaerlijx gestelt ende door stadts-drucker in een billjet gedruckt, en naderhant door parteculieren, met aenwijsinge haerder woonplaetse, tot naerichtinge der gemeente. In den jaere 1664 heeft den Heer Symen van Hoorn, president van Burgemeesteren, den drucker te kennen gegeven, (ten opsicht dat met Piso, een braef experte docter medecine, groote conversatie had) dat (hij) de Heeren Inspectores medici soude drucken in de gemelde lijste nae de excijsmeesters, haer tituleerende: commissarissen [1]). Twelck bij Schepenen wierde qualijk opgenomen, en den drucker Ravestyn gelast die billjetten in te trecken, en te drucken volgens gewoonte; bij ge-
(p. 263.) legenthyt Burgemeesteren en Schepenen bij den anderen sijnde, sijn daer discoursen over gevallen, en wierd verschoont, dat wel praet daervan met den drucker hadt gehadt, maer niet specialijk belast.

In gelijke en bijnae deselfde maniere werden gemaekt op Goede Vrijdach, volgens de previlegiën en willekeuren, de

Superintendenten van de laekenhal [2]),
Waerdijns ofte Staelmeesters,
Taermeesters [3]),

---

1) „Van 't medecijns-collegie". (Resol. Raad II, 2. p. 15.)

2) Resol. Raad II, 1. p. 400 (27 Februarij 1660) „Is op rapport geresolveert, dat de commissarissen van de laeckenhal sullen bestaen in twee uyt de magistrature, twee uyt de laeckenneeringe en twee uyt de laeckenmaeckers, en dat die haer laeckens sullen willen beleenen, intrest sullen betaelen tot 3½ %, en dat de electie sal gedaen warden op Goede Vrijdach. Die van de neeringe sullen een dobbelt getal opgeven, gelijck oock doen sullen de drappiers". Door dit besluit werd een kleine wijziging gebracht in de ordonnantie voor de lakenventhal van 30 Januari 1660 (Noordkerk's Handvesten II p. 1136 en 1137), waarin bij art. X bepaald was: „De superintendentie van de hal sal bestaen uyt één persoon, uyt de magistrature daertoe te committeren, mitsgaders twee persoonen uyt de lakenneringe ende twee uyt de drappiers, bij de Heeren van den Gerechte te kiesen".

3) Tarramеesters.

Gouverneurs der drapperijen,
Commissaressen van 't touwerk,
Keurmeesters van 't touw,
Keurmeesters van de masten.

Hebben alle haer ordonnantiën, die nae tijtsgeleegenthyt der neeringe werden of vermeerdert ofte verandert, op het te kennen geeven der hoofden, gelijk ook werd gedaen door de overluyden van de gildens, welcken haer versoek te kennen geven bij requesten aen Burgemeesteren, ook wel aen Schepenen, en werden gestelt ter examen van twee Heeren.

Tegen het afgaen van den president van Burgemeesteren, dat is om de dry maenden, comen den Schout, Burgemeesteren en Schepenen bij den anderen, op 't afdoen der requesten en andere voorvallende saeken. En om op alles gereet te sijn, werd eenige daegen van te vooren kennisse daervan gegeven, opdat de Heeren die de requesten in handen hebben, daerop connen hooren die daer aen geleegen is, en terdeech informeeren bij degeenen, die pro en contra het aen soude moogen gaen.

(p. **264**.) Op den bestemden tijt comen Burgemeesteren in Schepenencamer en nemen plaets aen het laege endt ofte ellebooch van de tafel. Den Heer Schout versoekt de Heeren, die de requesten in handen hebben, van haer ondervindinge rapport te willen doen; welck rapport ende derselver consideratie gehoort sijnde, vraecht den Schout aen den voorsittende Burgemeester sijn E. E. gevoelen, die daerop afvordert het advys van den Schout; ende soo den Burgemeester wat te voorbarich is sijn advys te uytten, eer dat van den Offecier heeft gehoort, soo is den Schout somtijt gewoon sijn E. E. gevoelen te seggen sonder die ceremonie te gebruyken, alsoo het eerste seggen (hem) toecomt in 't maecken van alle willekeuren en de veranderinge van dien. Vervolgens werden op die wijse de rapporten gehoort, de rapporteurs advysen afgevraecht, omstemminge gedaen en de resolutiën door den secretares opgenomen; daernae geëxtendeert, geresumeert en die gepubliceert moeten werden ter puye afgecundicht, nae 't luyden van de klock, en dan heeft de willekeur eerst sijn cracht, alsoo wettich gemaekt, gedruckt ende

geaffigeert sijnde. Den 19den Mey 1668 is bij de Heeren Vlooswijk, Outshoorn en Valckenier, Burgemeesteren, (Rynst absent sijnde) en (bij de) Raeden, op rapport van Blauw, Hooft, van de Cappelle en Hudde, geresolveert het groot en klyn poorterschap te vernietigen (als breeder daer van het poorterschap werd gehandelt [1])) en Schepenen te versoeken daer een keur van te maeken en te publiceeren, als breeder te leesen daer van poorters sal werden gesprooken. Valkenier, als de meeste aensetter van die resolutie, gaf last aen den secretares Slicher de willekeur (p. **265.**) te ontwerpen, en is alleen met kennisse van de Heeren, die over de resolutie in den raet hadden gestaen, ter puye afgecondicht den 25sten daeraenvolgende, den Schout Witsen en d'andere Schepenen buyten de stadt, ter oorsaeke van de Pinxtervacantie, sijnde, soodat de vies-president van de Capelle als stedehouder van den Officier, Vlooswijk als Burgemeester, en Hulft en Corver, Schepenen, over de afcondinge hebben gestaen. Den 5den Juni de vacantie uyt sijnde en Schepenen boven comende, heeft den president Jan van Waveren, door ingevinge van Bontemantel, de Heeren in bedencken gegeven of dry Heeren geauthoriseert sijn, sonder kennisse van den Schout en behoorelijke vergaederinge der Heeren van den Gerechte, willekeuren te arresteeren en te publiceeren ende te vernietigen; dat Schepenen, die Raeden sijn, twee aensichten hebben en in den raed adviseeren als poletique, en de saeke daer bij meerderhyt ofte eenparige stemmen gearresteert, deselfde, op 't maeken van keuren, van ander verstandt connen weesen; ook dat alle Schepenen doen geen Raeden waren, als Ranst en Pieter de Graef, en oversulx of den Heer Schout geen reeden heeft van misnoegen, en Schepenenbanck in haer authorityt niet te merkelijk werd vercort. De dry Heeren voelden aenstonts dat, doch sonder achterdocht, misslagen hadden begaen. De saeke in deliberatie gelyt sijnde, wierden de presidenten van Schepenen, van Waveren en van de Capelle, gecommitteert bij Burgemeesteren te gaen, die alle present

1) Zie hierna, p. 484 en 485 van het HS.

waren, en hebben, volgens commissie, haere E. E. genotificeert die keur onwettelijck en van geen cracht te weesen, en geen recht op connen noch en sullen doen. Waerop Burgemeesteren syden van 't selfde verstant te (p. 266.) weesen, en is verder met onderling concert den secretares Slicher, binnengecoomen sijnde, gelast in 't willekeurboek te stellen: „aldus gearresteert bij den Schout, Burgemeesteren en Schepenen, demptis van Beuningen en Hudde"; t' welck, met kennisse van den Schout Witsen, alsoo heeft gedaen. Ook stont te considereeren, dat in deese willekeure was vergeeten te stellen: „met advys van de ses en dartich Raeden", gelijk in 't neemen van de keure den 31sten Januarij 1652 was gedaen. Over de bekende begaene foute sijn de dry gemelde Heeren gelast yder de pos te betalen, dat is een maeltijt te geven; presentibus: den Schout, van Waveren, van de Capelle, Bontemantel, Hulft, Corver, Ranst en Pieter de Graef, Schepenen [1]).

Op soodanige bijeencomste van de Heeren van den Gerechte, eenige procureursplaetsen vacant sijnde en notarissen, werden andre in desselfs plaetsen gemaekt ende verdere saeken afgedaen, die van nature aen 't selfde collegie dependeeren.

De commissaressen hebben gewoonelijk tot haer presidenten Out-Schepenen en Raeden, als hiervoore gesyt. In de Desolate-boedels-instructie is specialijk gestelt, dat

---

1) 6 April 1663 was er quaestie gerezen over de vraag, of de raad het recht had aan de heeren van den gerechte te gelasten willekeuren te maken, blijkens de volgende aanteekening: „Burgemeesteren hebben den raet gecommuniceert, dat de Heeren van den Gerechte van meeninge waeren de keure der carossen, alsoo die te veel inbreecken, te vernieuwen. Waerop omvraege sijnde gedaen, is bij forme van advys door Courtenhoef en Polsbroek geadviseert, 't best soude weesen die saecke te laeten als die is, en eerst te laeten examineeren, als oock (door) Schellinger; doch de rest was van advys best te weesen de keure te vernieuwen, ende wierden Polsbroeck en Valckenier wat hevich tegen den anderen. Den eersten sustineerden, dat den raet, bij resolutie, keuren door de Heeren van den Gerechte mag doen maecken, en den laesten ter contrarie syde, dat de keuren alleen bij de Heeren van den Gerechte worden gemaeckt; maer door 't opstaen bleef alles daer". — (Resol. Raad II, 1. p. 613.)

twee Out-Schepenen moeten wesen. Volgens resolutie van Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren, genomen in Mey 1668, werden alle de commissaressen, ex offitio bij Burgemeesteren comende, stoelen geset en versocht te sitten.

(p. **267**.) Over de decreeten van Weesmeesteren sitten Schepenen, en werden verleent op volgender wijse. De Weesmeesteren, aengesocht sijnde door de voochden of administrateurs der goederen, ter Weescamer staende, te mogen vercoopen tot redding, schydinge ofte andere oorsaeke der onmondige dienst, leggen alle deselve bij den andere, of werden aengeteekent tegen den tijt dat men gewoon is de vaste goederen te vercoopen, dat (is) van Corstijt tot Vrouwendach, genaemt: de twaelf nachten. Weesmeesteren, van alles wel onderrecht sijnde, stellen den tijt vast om met Burgemeesteren kennisse, ofte een derselver, voor Schepenen te gaen, ten welcken eynde den Schout en Schepenen specialijck daertoe door den voorsittende werden versocht boven te comen. De versoekers stellen haer saeke voor. Den Heer Officier vraecht aen Weesmeesteren of het dienstich oordeelen, en of Burgemeesteren van stadts wegen daer yts tegen hebben. Daerop sijnde geantwoort het dienstich te weesen, en dat (p. **268**.) van stadts wegen consent draegen, soo vordert den Schout het advys af van Schepenen, die gewoonelijk den eysch toestaen ofte decreteeren, mits dat Weesmeesteren over den vercoop staen. Den Heer Burgemeester en Weesmeesteren staen gedurende de besoignes binnen de advocaten-baly, t' welck alsoo gepractiseert is tot nae den jaere 1659, om reeden dat twee Schepenen gecommitteert uyt de Banck of versocht sijnde bij Burgemeesteren, haere E. E. geen stoelen waren geset, of door versuym ofte clynachtinge toegecomen; en daerom in deese gelegenthyt den Burgemeester en Weesmeesteren laeten staen. Doch naederhant hebben den andren in 't respect ten wedersijde beeter correspondentie gehouden, ende is de eerbewijsinge verder soo wijt gegaen, dat in Mey 1668 bij Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren is verstaen, de commissaressen der subalterne collegiën, wegens haer Banken gecommitteert, stoelen sullen werden geset en

versocht te sitten, als voore is gesyt, als ook de predicanten en ouderlingen, wegens den kerckenraet gecommitteert sijnde [1]).

(p. **279**.[2])) Hiervoore is gesyt hoe sorgvuldich Schepenen sijn haer gesach te mainteneeren ten opsicht van Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren; niet minder wert gelet en sorg gedraegen, dat (bij) de Hoven van justitie, door mandementen van appel, provisie en andre ordonnantiën, de Bank van Schepenen in haer gesach (niet) werd vercort, en buyten derselver instructie en resolutie van den 19den Maert 1622, genomen, op de klacht van dese stadt, bij haere Eedele Groot Moogende, tot naedeel werd gedaen; en sijn Schepenen wel gewoon, nae de saeken sijn gedisponeert, de mandementen en provisiën in te trecken en, van gewicht sijnde, of door missive of door den pensionares de reedenen daervan bekent te maeken. In April 1668 de testamentaire voochden van eenen Dousy becomen hebbende appointement op de extraordenares-rol door twee Schepenen om den administrateur inventares, reeckeninge en reliqua te doen, heeft daerover becomen mandement van appèl. Den deurwaerder aen Schepenen versoekende 't selve te mogen exploiteeren, is daer swarichyt in gemaekt, en 't mandement verstaen in te trecken, en door den secretares aen 't Hof te schrijven, dat het appointement van Schepenen was gedaen bij 't mindergetal, en soo den geordonneerde sich beswaert vond, conde comen in reauditie, en het Hof niet gevoecht is op soo een versoek appointement van appèl te verleenen. Het Hof heeft misnoegen daerover getoont aen den pensionares Hop, seggende dat Schepenen hadden bij missive connen versoeken, dat het Hof het mandement wilde intrecken (p. **280**.) en door den deurwaerder te laeten wederbrengen; daer den pensionares had op gesyt: dat dan de procedueren hadden connen voortgaen tot nadeel der partijen, hoewel tegen de instructie van denselven Hove. Het Hof

1) Vgl. p. 142, noot 2.

2) De paginatuur in het HS. springt over van p. 268 op p. 279.

had noch geklaecht, dat Schepenen hadden verleent surséance van excecutie over een vonnisse, bij haere Edelheeden geweesen op een boedel, die aen de Bank van de camer der desolate boedel was; twelk Schepenen hadden gedaen ter oorsaeke dat $^3/_4$ parten der crediteuren accoort hadden gemaekt, soodat de reste, volgens de instructie van de camer, moeten volgen, en daerom was de excecutie verschoeven tot naerder informatie. De exempelen sijn meenichfuldich en vallen dagelijx voor, alsoo ten Hove, door het qualijk en abusief te kennen geeven, de Raetsheeren werden mislyt, en om sulx, sooveel mogelijk is, voor te comen, op de rolle meenichmael de procureurs werd gelast, haer te wachten van ongefundeerde en buyten-stijle-van-rechten-versoeken te doen.

(p. **281**.) In 't crimineel sijn Schepenen meede seer sorchfuldich om haer vonnissen, sonder becroon van ymant, ter excecutie door den Offecier te doen leggen, volgens de resolutie van haere Eedele Groot Moogende in date 10den September 1591, daerbij die van de Hooge en Provinciale Raeden werden gelast, geen provisie te verleenen (op het versoek van eenige persoonen [1])), tegen denwelcken crimineelijk, extreordenares en op haer comfessie sal wesen geprocedeert, maer (sullen) de vonnissen werden geëxcecuteerd, sonder dat eenige appellatie, reformatie ofte provocatie daertegen sal werden toegelaeten. En alhoewel het Hof-Provinciael sustineert, dat (het), op 't versoek van den procureur-generael, in 't crimineel geauthoriseert is mandement van appèl te verleenen, en ook aen den Officier, op wiens klachte het vonnisse is geweesen, (daer den procureur sich dan bijvoecht), sonder onderschyt in wat maniere soodanige vonnissen sijn geweesen, bij extreordenares- of wel bij ordenaresfiguere van proces, alsoo de resolutie syt van geen provisie te verleenen op het versoek van eenige persoonen, en dat den Officier en procureur-generael niet genoemt werden, soo hebben Schepenen de resolutie alsoo niet verstaen,

1) Deze aanvulling ontleen ik aan Resol. Holl. 10 Sept. 1591.

maer altijt geobserveert, met toestemminge van Burgemeesteren, dat alle vonnissen, op extreordenares-proces en comfessie geweesen, geen appèl, reformatie ofte provocatie, noch aen Offecier of procureur-generael ofte eenige persoonen, daeronder alles begreepen werd, onder- (p. 282.) worpen te sijn. Het voornaemste voorbeelt is geweest in Februarij 1662 over het volgende crimineel vonnisse, geweesen ten lasten (van) Isaac Coymans, den 24sten Januarij, en den 25sten daeraenvolgende nae klockegeslach ter puye afgeleesen ter presentie van den gecondemneerde, die volgens gewoonte achter den Schout en secretaris stont. Den 13den Februarij heeft den deurwaerder Jan Braekman aen Schepenen versocht te mogen exploiteeren seeker mandement, bij den procureur-generael van het Hof van Hollant geobtineert tegens den voorschreve gecondemneerde, aen welke provisie Schepenen, nae rijpe deliberatie [1]), niet hebben connen defereeren, maer het voorschreven mandement onder haer gehouden, ende den 14den derselver maend daerover aen den Hove geschreven. Ende alsoo dit vonnisse, op de confessie in extreordenares-proces geweesen, veel om te doen is geweest, soo is best, hetselfde vonnisse, ('t welk door Dirk Jansz. tot Rotterdam, wonende op de Vismart, is gedrukt [2]) met veele advysen der voornaemste advocaeten van alle quartieren en Hoven van justitie en omstandige deductiën) hierbij te laeten volgen neffens de missives, soo van den Hove als van Burgemeesteren en Schepenen over het gesyde appel heen en weder geschreven, en een conceptmissive, in gevalle van naerder vervolch van den Hove, die niet is afgesonden, alsoo de saeke in stilte was geraekt; alles waerdich met opmerkinge te bespeculeeren, en ten dien eynde sijn deselve brieven geregistreert in Schepenen-minuut-register, gebonden in root leer, fol. 131, meest geconcipieert en ontworpen door den president Valckenier; en soo ijvrich als is geweest in deese saek, (p. 283.) is naederhant heel faeciel geweest in het rappèl

1) In plaats van „nae rijpe deliberatie" staat op p. 288a van het HS., in de weggelaten regels: „met communicatie van Burgemeesteren".

2) Pamflet Tiele N°. 4995.

van ban. Ende alsoo het gansche werck schijnt te steunen op de resolutie van den jaere 1591, bij hare Eedele Groot Mogende de Heeren Staten van Hollant en Westfrieslant, op het 7de point van beschrijvinge, den 10den September genomen, op het aenhouden van de Heeren deser stadt, tegens welcke resolutie de Hoven van justitie (haer) veelmaele canten, niettegenstaende haere Eedele is gelast deselve resolutie punctueelijk nae te comen, soo hebben de Heeren Gedeputeerdens, uyt last haerder Heeren principaelen, ter occasie eeniger questiën van het inlaeten der waeteren door Amstellant in Rhijnlant, den 19den April 1670 [1]), ter vergaderinge van Hollant voorgestelt, of de meergemelde resolutie noch werd gehouden in observantie, als de Hoven van justitie nu en dan daeraen twijffelen; twelck de Staeten opgenomen hebben voor een denunciatie.

(p. 284. [2])) „Alsoo Isaack Coeymans van Amsterdam, coopman en burger derselver stadt, out, soo hij seyt, ontrent 42 jaeren, jegenwoordigh gevangen, sich soo verre heeft verloopen, dat hij, afgaende de pligt ende trouwe, daeraen hij als onderdaen van de Edelen Groot Mogende Heeren Staten van Hollandt was verbonden, tot nadeel van de Geoctroyeerde Westindische Compaignie deser landen (aen welckers prosperiteyt soo merckelijck is gelegen) ende sulcx mede bij gevolge tegens de welstant van dese Staet ende de gemeené bontgenooten, heymelijck correspondentie heeft gehouden met eenen Joost Cramer, aen wien hij gevangen hier te lande, conform sijne confessie, kennisse hadde gemaect, sijnde deselve Cramer Directeur op de custe van Guinea, ten dienste van de Deensche Africaense Compaignie [3]), residerende op Cabo-Cors, alles

---

1) In Resol. Holl. 19 April 1670 vind ik niets daarover.

2) De nu volgende sententie van Cooimans is ook gedrukt: Pamfletten Tiele N°. 4994 en 4995.

3) Over de te Amsterdam opgerichte Deensche Africaansche Compagnie, een onderneming, die gedreven werd met Hollandsch geld, Hollandsche schepen en Hollandsche bemanning, en door middel waarvan Amsterdamsche kooplieden de West-Indische Compagnie op onge-

niettegenstaende hij gevangen eenige jaeren langh in actuele dienst van de voorseyde Westindische Compaignie in Guinea was geweest, ende van desselfs wegen aldaer merckelijke vorderinge ende weldaden genoten hadde, als sijnde, volgens sijn bekentenisse, in den jaere 1638 eerst voor adsistent in dienst als boven aengenomen, en van hier na Guinea gevaren, ende in deselve qualiteyt A°. 1640 thuysgecomen wesende, corts daeraen voor ondercoopman weder derwaerts getrocken, ende na verloop van seer corten tijdt, te weten een jaer of anderhalf, aldaer tot

---

oorloofde wijze concurrentie aandeden, zie het belangrijke artikel van Mr. de Roever, getiteld: „Twee concurrenten van de eerste West-Indische Compagnie" (Oud-Holland VII p. 195—222), een bijdrage tot de kennis van „den geest, die een deel van den Amsterdamschen handelsstand bezielde, en van de misbruiken, waartoe de octrooien, aan de Compagniën verleend, aanleiding moesten geven in een land, waar men den handel vrij begeerde". Uit dat artikel blijkt niet alleen, dat een Amsterdamsch magistraat, Nicolaas Pancras, in dezen verkapten smokkelhandel was betrokken, maar ook dat men zich heel wat moeite gaf hem „buiten het gedrang te houden." — Verder vergelijke men de „Schriftelicke doleantie, wegens de Bewindhebberen van de West-Indische Compagnie" (den 31sten Januari 1664 ingeleverd) „aen de Heeren Staten-Generael, aengaende de geweldadige verrichtinge van de genaemde Deensche Africaensche Compagnie". (Petit N°. 3342, ook bij Aitzema, Saken van Staet en Oorlogh. V p. 221—232) — en Aitzema, ibid. IV p. 951, 1063—1064, V p. 210—217, 220, 234, 235, 895 en 896. — In de „Tsamenspraeck tusschen een Hollantsch ende Brabantsch koopman omtrent de negotie van desen tijdt", (Knuttel N°. 8646) wordt, naar aanleiding van het vonnis van Cooimans, geklaagd over de oneerlijke praktijken van de Amsterdamsche kooplieden: „Godt can 't niet veelen; sij sondigen in 't verkrijgen van 't groote goet, ende sij sondigen in 't gebruyck van 't selvige, gelijck Coymans dochter, onder een deel van de gequalificeerste dames sijnde, en 't vuyr niet ghenoegh opflickerende, eenen seer kostelicken tour-halsdoeck van den hals nam, weerdich over d' houdert guldens, ende die in 't vuyr wierp, opdat het beter branden soude". Van Cooimans wordt daar beweerd, dat hij ook al in den slavenhandel betrokken was, „want hij lest noch veel duysent rijcxdaelders telde voor Antwerpsche coopluyden (tot) uytreedinge van een schip, om Mooren te gaan opkoopen." Het over hem gevelde vonnis wordt daar „heel gracelick" genoemd; hij had de doodstraf verdiend, maar: „'t gelt kan machtich veel te wege brengen; dat d' een aen de koorde kan knoopen, kan d' ander door gelt doen afkoopen; de kleyne dieſjes hanght men, de groote laet men loopen, ... die niet en wilt hangen, komt in Hollant en laet hem vangen" enz.

boeckhouder ende voorts mede tot oppercoopman geavanceert; welcke twee aensienlijcke chargen en qualiteytèn hem alsoo tesamen in Guinea sijn vergunt, ende bij hem oock tegelijck aldaer bedient ende becleedt tot May A°. 1649 toe, 't sedert welcke tijt hij vandaer is geschey- (p. **285.**) den, en in September daeraen wederom in sijn vaderland gearriveert;

dat voorts hij gevangen aen den voornoemden Cramer geaddresseert ende vervolgens toegesonden heeft twee distincte missives, daervan de eerste, die hij gevangen voor de sijne heeft gerecognosceert, is gedateert den 25sten Martij A°. 1660, ende volgens sijn bekentenis bij hem selfs ingestelt, ondergeteeckent, mitsgaders door sijn ordre geschreven; weesende de andere gedateert den 13den Julij A°. 1660, welcke hij gevangen insgelijcx heeft geagnosceert ende bij sijn eygen hand soowel geschreven als ondergeteeckent te sijn bekent, beyde geregistreert in 't Informatieboeck deser steede [1]), in welcke missiven onder anderen bevonden worden te resideren de navolgende delicten:

als namentlijck in de eerste van den 25sten Martij A°. 1660, dat hij gevangen den voornoemden Cramer seditieuselijck heeft aengeschreven: dat de roep ging, dat de Compaignie ordre hadt gegeven om hem Cramer gewapender hand te veroveren;

schrijvende vorders: dat hij Cramer hadde te considereren, dat sijn genadigste Coninck (denoterende sijn Majesteyt van Denemarcken) niet in postuur was om desen Staet te offenseren; maer soo hij eenighe schade quam te lijden, dat hij hem aldaer door wegen van swarten most soecken te revengieren, ende haer alle commercie (daermede hij gevangen bij sijn confessie geseyt heeft generalijck te meenen alle die op Cabo-Cors handelen) sien te weren, dat hem gevangen docht niet te konnen ontstaen [2]), dewijle (p. **286.**) de Compaignie geen superioriteyt aldaer en hadde;

---

1) Deze missives zijn gedrukt in pamflet Tiele N°. 4995.
2) Ontstaen = uitblijven.

dat wijders hij gevangen in sijn tweede brieff, van date den 13den Julij A°. 1660, insgelijcx den voorseyden Cramer heeft aengeschreven ende bekent gemaekt, dat hem voor twee daghen in secreet was gecommuniceert, dat de Compaignie op middelen dacht om Jan Claessen (daermede aenwijsende seker neger, alsoo genaemt, tweede persoon off hooft wegens de swarten in 't landschap Fetu in Guinea) vergift te doen suypen off wel anders den hals te laten breecken, soo door wederkeren van den Heer Joan Valckenburgh [1]) in 't werck gestelt soude worden;

voegende naderhand daerbij in deselve missive dese woorden: tgeen hiervoren in 't regard van Jan Claessen hebbe aengeroert, moocht hem wel versekeren dat geen praetgens en sijn, en hem nae rechten can om een voordeel aff te sien, gelijck ook hij gevangen in de bovengemelte sijn tweede brieff, bij forme van onderrechtinge ende raedgevinge, den geseyde Cramer aengeschreven ende ingegeven heeft: dat over het minste quaet, dat de Compaignie hem soude doen, hij dapper aen den Coningh van Denemarcken moste clagen, ende bij wegen der swarten revengie daerover soecken, ende soo (die van) de Compaignie eenighe hostiliteyt deden, dat alsdan Jan Claessen het Fort Nassou (twelck hij gevangen, soo hij mede bij sijne gedane confessie bekent heeft, wel wiste beset te sijn met volck off soldaten, onder eedt en dienst van de Compaignie ende vervolgende van haer Hoog Mogende de Heeren Staten (p. 287.) Generael staende) moste blocqueren, dat door de swarten seer bequaem te doen was, ende die van Sabou en Fetuy inprenten, soo sij hem niet behoorlijck mainteneerden, sij met verloop van tijd verlooren gaen souden.

Hoewel hij gevangen seyt en bij sijne confessie voorgeeft, dit alles aen den voornoemden Cramer geschreven

---

1) Joan Valckenburgh was Directeur-Generaal op de kust van Guinea. Zie: Jhr. Mr. J. K J. de Jonge, De oorsprong van Neerland's bezittingen op de kust van Guinea. p. 17 en 51.

te hebben, eerst opdat hij sich voor schade ten regarde van de West-Indische Compaignie, dewelke de Deensche schepen, soo hij alhier wel hadde hooren seggen, soude trachten te nemen ende haer daervan meester te maecken, soude hoeden; oock omdat hij goede kennis hadde aen Jan Claessen, ende dat Cramer dan oock in geen lijden en soude comen, dewijle hij vertrouwde dat, in cas van uytvoeringe der desseynen van de Compaignie, de swarten een groote massacre souden hebben aengerecht; ende mede omdat Cramer hierdoor aen de corste rust soude comen, ende de Compaignie hem niet met schieten uyt hare schepen op de Deense logie soude plagen; hebbende hij gevangen oock bij sijne confessie geseyt te verstaen, dat de Compaignie noch eygendom noch superioriteyt in dat landt hadde, maer alleen een vergunninge van negotie, die haer van de inwoonders wierdt toegelaten:

allen twelcke saecken sijnde van seer quade consequentie, ende die in een stadt van rechten niet behoorden te werden getolereert, maer anderen ten exemple gestraft,

(p. 288.) soo is 't dat mijne Heeren van den Gerechte, gehoort den eysch ende conclusie van mijn Heere den Schout, gesien de voorseyde missiven ende alles wat ter materie dienende was, alsmede gehoort de confessie van den voorseyden gevanghen, denselven geconfineert hebben, als sij hem confineeren bij desen, de tijt van ses jaren in beslooten hechtenisse, in soodanighe versekerde plaetse als bij hare E. E. sal werden geordonneert, ende ter expiratie van deselve ses jaren hem bannende ten eeuwigen daghen, niet alleen uyt dese stadt, de jurisdictie van dien ende een mijl in 't rondt, maer oock, vermogens den octroije bij haer Hoog Mogende aen de Westindische Compaignie verleent, uyt de respective provinciën, landen, steden ende plaetsen, onder de gehoorsaemheyt ende 't gebiedt van gemelte hare Hoog Mogende resorterende, midsgaders uyt de landen ende plaetsen, die de voorseyde Westindische Compaignie alreede besit ende hierna noch sal comen te besitten, sonder oyt weder daerin te mogen comen, op pene van swaerder straffe, soo hij sijn bannissement quame te infringeren. Condemneren vorders hare E. E. de gemelte gevangen daerenboven

in een amende off mulcte van twintigh-duysent Carolus guldens, ten proffijte als na rechten, alsmede in de costen sijner gevanckenisse ende misen van de justitie, midts blijvende soo lange in beslooten hechtenis, daer hij tot noch toe gehouden is geweest, tot dat hij de voorseyde amende off mulcte, costen ende misen voldaen ende betaelt sal hebben [1]).

Aldus gearresteert den 24sten Januarij A° 1662, presentibus allen den Heeren Schepenen, dempto Joan Hinlopen, ende van de puye deser stede in presentie van den ge-

---

1) In margine teekent Bontemantel hierbij aan: „Dit vonnisse is gelijck dat van den Hogen Raet, gepronuncieert den laesten Julij 1647 ten lasten Jasper Dias Farea." Op mijn verzoek werd mij vanwege den Algemeenen Rijksarchivaris medegedeeld, dat in het register der dictums van den Hoogen Raad over 1647 een vonnis tegen Gaspar Dias Ferreira voorkomt. Uit deze sententie van 30 Juli 1647 blijkt, dat de Procureur-Generaal had geappelleerd van eene crimineele sententie, door het Hof van Holland den 18den Mei 1646 tegen Ferreira gewezen, en waarbij hij tot bannissement uit de provinciën van Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht, en eene boete van twaalf duizend carolus guldens werd veroordeeld — Ferreira had vroeger gewoond in de stad Pernambuco in Brazilië, en later brieven van naturalisatie van de Staten Generaal verkregen; hier te lande wonende, had hij correspondentie gehouden met de ministers in Spanje en Portugal, en zeker discours overgeleverd aan Jan Baptista de Caldera, dat aan den koning van Portugal overhandigd moest worden, en waarbij aangeraden werd verscheidene middelen bij de hand te nemen, waardoor de West-Indische Compagnie zoude kunnen worden verzwakt en geruineerd, welk doel o. a. te bereiken zou zijn, indien zij werd genoodzaakt met den koning in onderhandeling te komen aangaande de restitutie van Brazilië voor een zekere som. — De Hooge Raad, te niet doende het vonnis van den Hove Provinciaal, ordonneerde, dat de brieven van naturalisatie, van de Staten Generaal verkregen, zouden worden gecasseerd, dat zijne papieren en geschriften, ten nadeele van den Staat en de West-Indische Compagnie geschreven, zouden worden verscheurd, dat hij verder zou worden geconfineerd voor den tijd van zeven jaren in een daartoe door den Raad aan te wijzen besloten plaats, en daarna verbannen uit de provinciën van Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht en, vermogens authorisatie van de Staten Generaal, uit de verdere Geunieerde provinciën, uit de landen onder hare gehoorzaamheid ressorteerende en hare koloniën. Bovendien veroordeelde hij hem in eene boete van dertig duizend ponden van veertig grooten. — Het vonnis is dus niet geheel gelijk aan dat van Cooimans.

vanghen gepubliceert den 25sten daeraenvolgende, presen- (p. 288a.) tibus den Heer Schout, Cornelis van Vlooswijck, Heer van Vlooswijck, Burgemeester, en allen den Schepenen, dempto Joan Hinlopen [1]).

Den 31sten Januarij 1662 is het confinement geordonneert in het secreet-tuchthuys [2]). 25 Mey 1662 is op sijn request toegestaen het confinement te sijn op Jan Roompoorts-thooren, mits stellende borg van een groote somme gelts, te weeten: twintich duysent guldens [3]). 1666 hebben Schepenen de rest der ses jaeren toegestaen te moogen verblijven in sijn huys. In 't selve jaer heeft aen de Staeten van Hollant versocht rappèl van ban, dat in Februarij [4]) is toegestaen, nae advys van Sche-

---

1) Over dit vonnis leest men nog in Resol. Raad II, 2. p. 734: „Isaac Coymans, gecondemneert door Schepenen-vonnisse, en dat door meerderheyt van stemmen, alsoo het wynich scheelde of sou ter doot gecondemneert sijn geweest". — Resol. Raad II, 1. p. 580 (tusschen 17 en 29 November 1662) vermeldt het volgende: „Den Schout Lambert Rynst heeft niet connen verstaen van twintich duysent guldens (volgens condemnatie van Schepenen, tegens Isaac Coymans geweesen, daerin staet te distribueeren naer rechten) aen de West-Indische Compaignie yts daervan te geeven, alsoo de Compaignie verstont twee darde parte (haer) te competeeren, en heeft den Heer Schepen Spiegel en Pergens, als Bewinthebbers, daerover sprekende, gesyt verklikkers te weesen of in diergelijcke woorden; waerover Burgemeesteren den gesyde Schout hebben ontbooden en door den presideerende, te weeten Hooft, daerover een reprimande gegeeven, alle twelck den Burgemeester Witsen ter vergaederinge der West-Indische Compaignie den 13den November heeft gerapporteert. Naederhant is een accoort met den Schout gemaeckt ten overstaen van ....." — In een marginale aanteekening bij p. 288 van het HS. staat nog: „Van de twintich duysent guldens heeft de West-Indische Compaignie, als aenbrenger, bij accoort een goet gedeelte getrocken."

2) Ook bij dit besluit van Schepenen was Jan Hinloopen absent; zijne afwezigheid wordt in Resol. Raad II, 2. p. 734 verklaard „als weesende eenichsints maechschap." — Uit de aanteekening op 27 Januari 1662 in de bijlage, getiteld: „Magistraatsverkiezingen", blijkt, wie zich moeite gaf „in faveure" van Cooimans.

3) „Vijftich duysent guldens." (Resol. Raad II, 2. p. 735.)

4) Nl. in Februari 1667, zooals Bontemantel zelf een paar regels verder zegt.

penen [1]). De Ridderschap en Eedelen waeren seer te onvreeden en syden, dat Schepenen niet gevoecht sijn sententiën te mitigeeren of versachten, maer dat dat de Staeten toecomt. 17 Februarij 1667 heeft Hollant toegestaen rappèl van ban ende dispensatie van sijn confinement, onder cautie [2]).

(p. **362.**) Schepenen hebben veelmaelen gebesoigneert en gelaboreert om een vaste voet en seekere maniere van procedeeren te beraemen, en de rollen dan dus en soo geordonneert, tot expeditie van de justitie. Het recueil van den secretares Gerard Rooseboom, dat lange jaeren bij geschrift onder de regeeringe heeft gewandelt en naederhant door den druk is gemeen gemaekt, en met eenige vermeerringe in den jaere 1656 herdruckt, ende het concept van de beraemde pointen op 't stuck van de justitie ofte maniere van procedeeren in civile saken binnen der steede van Amsterdam, door eenige voornaemen practisijns, en in den jaere 1635 gedruckt, en gestelt in de Handvesten van den jaere 1639, fol. 339 [3]), 't welck meede in groote extime is, ook de ordre op de rollen tot expeditie, gewillekeurt, met communicatie van Burgemeesteren en den raet, den eersten October 1644 en gepubliceert in Schepenen-camer [4]), hebben niet connen uytwerken soodanige gedurige en permanente ordre van pro-

---

1) „En soo gaen de saecken van de werelt: die de heevichste waeren geweest in de condemnatie, waeren nu de facielste," laat Resol. Raad II, 2. p. 735 op deze mededeeling volgen.

2) Nu volgen eenige regels, die doorgehaald zijn, waarschijnlijk omdat de inhoud er van reeds is meegedeeld op p. 282 van het HS.; daarop volgen de missiven en de concept-missive, waarover ter zelfde plaatse door Bontemantel is gesproken, de missives nl. gewisseld tusschen het Hof van Holland en Burgemeesteren en Schepenen van Amsterdam, over de vraag of de procureur-generaal bij genoemd Hof het recht had appèl aan te teekenen van het vonnis, door het gerecht van Amsterdam over Isaac Cooimans uitgesproken. Daar deze missiven een vrij groote plaats beslaan (p. 289—362 van het HS.), heb ik beter geacht ze niet af te drukken in den tekst, maar als bijlage.

3) In Noordkerk's Handvesten II p. 589—610.

4) In Noordkerk's Handvesten II p. 586—588.

cedeeren, als wel noodich was ten opsicht van het verloop der meenichfuldige partijen op de rollen, daervan eenige een groot getal maenden ten achteren stonden; daertoe veel oorsaek gaf, dat Burgemeesteren eenige Heeren uyt de Bank, dat Raeden waren, meede nae Den Haech op den dachvaert naemen. Endelijck is de saeke door de noodsaekelijchyt in den jaere 1654 sooveer gebracht, dat een ordre is beraemt en gearresteert, 't welck is toegegaen in volgende maniere [1]):

(p. **363.**) In den beginne van den gesyde jaere sijn, met communicatie van Burgemeesteren, uyt Schepenenbank gecommitteert: de presidenten Symen van Hoorn en Frans Riael, uyt de advocaten: Veneman, Hop en Lansman, uit de procureurs: Meerhout en Vinkeboom, om een begin te maeken, die oordeelden, tot meerder voortsettinge, dienstich te sijn eenige uyt den vroetschap te assumeeren, en sijn Gilles Valckenier en Hendrick Hudde daertoe versocht. Welke Heeren weekelijk op seekeren dach, daertoe beraempt, daertoe compareerden, gebruykende de advysen van den Heer advocaet Pieter Cloeck, Raedt, en den pensionares Vogelesanck; en is de saeke sooveer gebracht, dat het concept is den 25sten November in den raet geleesen door den secretares Nicolaes Nicolay. Doch alsoo het lankwijlich was, en, soo ééns gehoort sijnde, klyn begrip daeruyt te vatten was, ende dat het door Burgemeesteren en Schepenen rijpelijk was geëxamineert, soo is verstaen

---

1) In Civ. en Mil. Reg. I p. 194 motiveeren Burgemeesteren aldus de wenschelijkheid van het maken van een vaste ordonnantie van procedeeren: „Burgemeesteren hebben den raet voorgedragen, dat, alsoo den tryn van justitie in deese stadt door de meenichfuldige saecken soo is verloopen, dat bijnae geen redres daerin te maecken is, tensij een concept vastgestelt werd bij forme van instructie, gelijck bijnae alle Hoven van Justitie hebben, waernae den rechter en practisijns haer hebben te reguleeren; te meer alsoo de ouste advocaten en procureurs de practijcq weeten te drayen nae haer fantasye, al soo lang geen vaste regel hebben; oock dat Schepenen, af- en aengaende, geen kennisse van den tryn ende practijcq connen becoomen, tensij dat veel maelen in dienst sijn geweest, waerdoor de gemeente groote naedeel comt te lijden en altijt in onseekerhyt blijft, wanneer een eynde van de saecken connen in 't gemoet sien....."

de gecommitteerdens te bedanken voor de genomen moite en is verder het ontwerp vastgestelt, ende (verstaen) de Heeren van den Gerechte te versoeken 't selfde te willekeuren ende voor 't veranderen van de regeeringe te publiceeren en in practijcq te brengen, soodat het den 24sten December is gepubliceert en getituleert: Ordonnantie ende maniere van procedeeren voor den Gerechte der stadt Amsterdam.

(p. 364.) De practijcq van deselve ordonnantie heeft geleert, dat die noch niet volcomen was, soodat in den jaere 1656 in de maend April eenige veranderinge is gemaekt en den 8sten September 1667 gerenoveert en met eenige artyckelen geamplieert, gelijk meede eenige artykelen sijn geëxtendeert den 22sten Mey 1658 en 31sten Januarius 1658, eer de laeste renovatie was gedaen. Op dese ordonnantie van procedeeren heeft den advocaet Nicolaes Duysentdaelder in Julij 1659 eenige notae in druck uytgegeven, tot elucidatie, met aenwijsinge der practijkwetten, ende in 1662: „Leges, statuta, consuetudinesque Amstelaedamenses", gedruckt bij Isaac de la Tombe.

De maniere van procedeeren en straffe in 't crimineel is eenichsins van gesprooken, daer van den Heer Hooft-Offecier is geschreeven; waerin Schepenen gewoonelijk gaen bij trappen, als:

De saeke te houden in reatu of advys.
Capittilum ofte bestraffinge.
Verbod van herbergen en hoerhuysen.
Te waeter en te broot.
De stadt ontsyt.
Gebannen, of binnenscamers, of publiq.
Binnenscamers gegeesselt.
Opsluyten in de tuchthuysen.
Op de kaek.
Op 't schavot te pronk.
Gegeesselt.
Gebrandmerkt.
Onder de galch staen, met de strop om den hals.
Gehangen.
Geworcht, gesmoort etc. etc.

't Swaert over 't hooft.
Onthalst etc. [1]).

(p. **365**.) Daer vallen speculatiën of den rechter can ofte behoorde te staen over crimineele vonnissen en de excecutie van deselve, bij andere rechters geweesen. Twee exempelen wijsen, dat Schepenen 't selve verschuyven. Den 24sten Juni 1653 heeft het Hof van Hollant par contumacie Francoys Geesdorp (als hebbende een dochter, met haer bespreck en wil, fytelijk uyt het spinhuys tot Haerlem gehaelt nae Den Haech, en verder vervoert ofte gebracht, met hulp van een smit en andere, om 't gewelt in 't huis te helpen doen) gebannen ten eeuwigen daegen uyt Hollant, Zeelant, Vrieslant en Utrecht, sonder daer weder in te comen, op peene van de doot, etc. etc. Den gemelden Geesdorp, wat te lichtvaerdich comende in dese stadt, en beroemende over soo groot een fyt, is, nae communicatie van Schepenen, door den substituyt Engelbrecht gebracht in hechtenisse, en eenigen tijd geseeten hebbende, en dat het Hof sich stil hielt, hebben Schepenen gedelibereert wat met den gevangen stonden te doen; en is het gevoelen van den pensionares Vogelsank gehoort en met advys van den Schout ende Burgemeesteren verstaen te schrijven aen den pensionares van Beuningen, van sich te adresseeren aen den president van 't Hof en Raeden, en par discours bekent maeken, dat de Heeren van den Gerechte deselfde Geesdorp in hechtenisse hebben, en niet werd getwijffelt of souden den gevangen afgehaelt hebben, ten waere de vacantie sulx had verhindert; ende (p. **366**.) alsoo Schepenen haer niet derven onderwinden de sententie van 't Hof ter excecutie te stellen, als bij een hoger rechter gevonnist, soo schijnen de regeerders geïnclineert te wesen, den geapprehendeerde aen 't Hof

---

1) Civ. en Judic. Aant. II p. 127 geeft het laatste gedeelte aldus:

Op 't schavot { gegeeselt, gebrandmerckt, onder de galch } dieven. { swaert over 't hoofd, onthooft etc. } dootslaegers.

te senden, ende ingevalle mochte comen te verstaen, in plaetse van haer vonnisse ter excecutie te leggen, (hem) te setten ofte te houden in gevankenisse, dat het tuchthuys, op versoek, daertoe sullen laeten gebruyken; en is den gemelden pensionares bij postcriptum gelast, de missive, geleesen hebbende, aen nimant te vertoonen, maer te scheuren, opdat geen consequentie bij den een ofte ander bij speculatie daerop gemaekt can werden. Op welke missive van den eersten September 1654 den tweede derselver maendt den pensionares heeft geantwoort, dat den president van 't Hof had gesprooken, en dat het voorschreven had gecommuniceert met vijf sijner confraters, die van gevoelen waeren, soo sijn Eedelhyt syde, en ongeraeden vonden, den gevangen Geesdorp te ontfangen, en dat Schepenen, nae de importantie van het delict, sullen connen recht doen; dat niettegenstaende de sententie bij haere Eedele Mogenden is geweesen, deselfde souden vermoogen te mitigeeren of anders te disponeeren, nae de comfessie en informatie, daerop te nemen, alsoo aldaer in hechtenisse hebben, en haere Eedele Mogende sententie par contumacie is gestreeken; ende alsoo sijn vaeder en naeste vrinden in Den Haech woonen en suppoosten van 't Hof sijn, den gevangen aldaer werdende geëxecuteert, groote alteratie soude verwecken; om welcke (p. **367**.) ende meer reedenen, het Hof daertoe moeveerende, niet sullen connen den misdadige ontfangen ofte overneemen, te meer daer geen exempelen van sijn, en de sententie wel bij 't Hof is geweesen, maer het faict tot Haerlem is begaen, en de infractie van 't bannissement in dese stadt. Voors vermelde de missive dat, wegens de presentatie van 't tuchthuys, den Heer president had gesyt bij sijn gegeven antwoort te persisteeren. Welken antwoort den 3^{den} sijnde geleesen, is nae de middach een expresse vergaederinge daerover belyt, en geresolveert, op 't versoek van den Schout Outshoorn, (die oordeelde 't selve sijn debvoir te weesen) den geapprehendeerde den 10^{den} daeraenvolgende voor te stellen, en 't selfde aen Burgemeesteren bekent te maeken. Den gesyde Geesdorp alsoo voorgebracht sijnde, ende sijn antwoort op 21 artykelen den 14^{den} Augusti gedaen voor twee Schepenen,

te weten Blauw ende Dronckelaer, hem voorgehouden, en den capitalen eysch van den Schout hebbende gehoort, en weder uyt de pijncamer gebracht, en den Offecier buyten staende, is, naedat Burgemeesteren het advys van den pensionares Vogelesank hadden gehoort en haer E.E. advys van stadts weegen gegeeven, bij Schepenen verstaen, dat in de sententie, bij 't Hof geweesen, als een hooger rechter, niet conde getreeden werden bij een laegen rechter, en dat de vonnisse crimineel staen ter excecutie gelyt te werden, daer die sijn geweesen; soodat den gevangen sal in hechtenisse gehouden werden en in 't tucht-
(p. **368.**) huys opgeslooten, ter tijt en wijle het Hof daerover sal gelieven te disponeeren. Presentibus den Schout, alle de Burgemeesteren, dempto Cornelis Bicker, Heer van Swieten, en alle de Schepenen, behalve Gerret Rynst. [Deesen Geesdorp is naederhant het gemelde huys ontsnapt.]

Het volgende crimineel vonnis is geweesen bij een laegen rechter. Op het ylant Urck, geleegen in de Zuyderzee, is gelant een vrouw, vergeselschapt met eenige soldaeten, die afgedanckt waeren ofte gecasseert, en met gewelt nae haer genomen eenige meubelen, die door vonnisse op haer bannissement waeren verbeurt, alsoo haer kint volgens beschuldinge had omgebracht, en was naederhant getrout in Overijssel. Den Schout tot Enckhuysen, tot hulp versocht sijnde, alle gevangen genomen hebbende, heeft het Gerechte van Urck de soldaten gebannen en de vrouw en man eeuwichlijk de eylanden van Urck en Emmeloort ontsyt, de man vijf jaeren in 't tuchthuys alhier en daernae vijf en twintich jaeren gebannen, de vrouw gecondemneert op het schavot voor het stadthuys alhier gegeesselt te werden, en thien jaeren in 't spinhuys en nog vijftich jaeren uyt de stadt gebannen. Den Schout sent de twee gecondemneerdens en de vonnisse herwaers, met versoeck aen Schout ende Schepenen om die alhier ter excecutie te leggen. Den Offecier Witsen, 't selfde met Burgemeesteren en Schepenen overlyt hebbende, is verstaen, alsoo Emmeloort en Urck is een leen van deese
(p. **369.**) stadt, gecoft in den jaere 1660, de man en vrouw op te sluyten in de tuchthuysen, alsoo die connen

gebruykt werden tot confinementen ofte gevangenhuysen van andere rechters, met kennisse van Burgemeesteren; ende aengaende de schavotteeringe is verstaen, dat Schepenen niet connen ter excecutie leggen de crimineele vonnissen van andere rechters, den 24sten October 1668.

Alsoo gesprooken is van de confinementen ofte opsluytinge der jeucht en andere misdaedegers, tot tuchtinge en weeringe van meerder quaet, in de mannen- en vrouwentuchthuysen, oock in het werckhuys tot weeringe van beedelarijen, soo sal (ic) in 't corte seggen op welke wijse daerin connen werden gebracht. De ouders, naeste bemaechden, voochden ofte anderen, opsicht hebbende over de jeucht, bemerckende die te los in de bocht springen en haer comen te verloopen met onbehoorelijcke debauchiën, oock bejaerde, die haer in den dranck te buyten (gaen) en andere fouten begaen, addresseeren haer bij requeste aen de Heeren Schepenen, met versoek deselfde te mogen doen opsluyten in 't secreet spin- ofte tuchthuys, mits betaelende de costen naer discreetie van de Heeren regenten derselver huysen; twelck geconsenteert sijnde, soo werden die, uyt cracht van den apostille, 't sij op d' een of ander bequame middel of door de starcke hant aldaer gebracht en in afgesonderde plaetsen gelogeert, tot soo lang of op versoek, of om andere reeden, werden wederom vrijgelaeten. Nimandt werd vergunt deselfde te besoeken dan om goede reedenen of met kennisse der regenten. Deese werden gesyt te sitten in 't willege (hoewel genoch tegen haeren wil) ofte secreete tuchthuys.

Door Schepenenvonnisse werden de misdadige geset in de tuchthuysen, om te arbyden ter discretie der Heeren (p. **370**.) regenten, den tijt van jaeren als in de vonnissen staen geëxpresseert, en werden gelast te werken nae de swaere delicten, die begaen en geconfesseert hebben, 't sij dagelijx te raspen, of met zaegen te breeken een swaerte van harde houten, weeven, ofte ander werk; en de vrouwen te laeten spinnen, naaijen, breijen ofte daer bequaem toe sijn, om te connen opbrengen de costen, die de huysen daervan hebben, voor sooveel het can toeryken,

alles volgens discretie der regenten. Deese connen soo in het mannen- als vrouwentuchthuys van yder besien en gesprooken werden in 't gemeen, mits betaelende een geringe penninck in de bos, ten voordeele van het huys. Bij Schepenenvonnissen werden die middelen hebben geconfineert in de gemelde huysen en geplaest in bysondere camers, en in de sententie de clausule: „te wercken ter discretie van de Heeren regenten" uytgelaeten, ofte werden simpelijck geconfineert een getal van jaeren, en naederhant geordonneert in de gesyde ofte andere plaetsen, als: in den jaere 1662, den 24sten Januarij en den 31sten ditto, is de plaets verordonneert van den persoon, hiervoore van gesprooken (Isaac Coymans fol. 284—294), in 't secreete tuchthuys, doch den 25sten Mey daeraenvolgende geplaest op Jan Roompoors-thooren, mits stellende borg van twintich duysent guldens. Den 27sten Julij 1668 is Adriaen Koerbach, rechtsgeleerde en geneesmeester, over het maeken van een seer profaen en godtloos boek, genaemt: „Een bloemhof van allerley liefelijckeyt sonder verdriet," gedruckt in den jaere 1668, en een boek: „Licht schijnende in de duystere plaetsen," niet minder afgrijsselijk, 't welk niet ten vollen is gedrukt, gecondemneert, neffens verdere straffe, thien jaeren te sitten in beslooten hechtenisse; den 19den September daeraenvolgende is bij Schepenen geordonneert het confinement te voldoen in het willege rasphuys, alwaer in October 1669 is gestorven [1]).

---

1) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken II N°. 9 vindt men het verhoor en vonnis van Adriaan Koerbagh. De tekst daarvan komt in hoofdzaak overeen met dien, medegedeeld in J. J. Dodt van Flensburg, Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen. II p. 359 sqq. en (daaruit overgenomen) in Dr. A. de Jager, Archief voor Nederlandsche Taalkunde. IV p. 81—102. Dodt van Flensburg heeft het verhoor en vonnis afgedrukt naar geschreven aanteekeningen van Bontemantel, in eigendom toebehoorende aan Jhr. Beeldsnijder van Voshol te Utrecht. (Zie daarover mijne Inleiding.) De tekst bij Dodt van Flensburg is zeer slordig afgedrukt en verschilt op sommige plaatsen van dien in Bontemantel's Aanteekeningen van verschillende zaken N°. 9; de verschilpunten zijn door mij genoteerd, maar worden hier niet meegedeeld, omdat ik ze heb afgestaan aan iemand,

(p. **371.**) Schout en Schepenen gaen, tegen het eyndigen der regeeringe, in de gemelde tuchthuysen, en

---

die zich bezig houdt met een uitvoerige studie over Koerbagh en zijne omgeving.

De volledige titel van den Bloemhof is: „Een bloemhof van allerley lieflijkheyd sonder verdriet, geplant door Vrederijk Waarmond, ondersoeker der waarheyd, tot nut en dienst van al diegeen, die der nut en dienst uyt trekken wil, of een vertaaling en uytlegging van al de Hebreusche, Grieksche, Latijnse, Franse en andere vreemde bastaartwoorden en wijsen van spreeken, die ('t welk te beklaagen is) soo in de Godsgeleertheyd, regtsgeleertheyd, geneeskonst, als in andere konsten en weetenschappen, en ook in het dagelijks gebruyk van spreeken, in de Nederduytse taal gebruykt worden, gedaen door Mr. Adriaen Koerbagh, regtsgeleerde en geneesmeester t' Amsterdam. Gedrukt voor den Schrijver. In 't jaar 1668." (672 blz. kl. 8°). Sommige exemplaren hebben op den titel: Leiden, en missen den naam des schrijvers; andere hebben beide titelbladen. Koerbagh's Bloemhof is een Algemeen Woordenboek van bastaardwoorden, maar onderscheidt zich van alle andere hierin, dat de auteur, overal waar de gelegenheid zich aanbood, zijne theologische en wijsgeerige meeningen heeft verkondigd. Dat deze meeningen veel aanstoot moesten geven — Bontemantel, die bij de behandeling van Koerbagh's zaak in Schepenbank voor de minst zware straf stemde, noemt ze „afgrijsselijk" — moge blijken uit het volgende citaat uit den Bloemhof: „Religie ..... Elk volk, dat een andere Godsdienst heeft als andere volkeren, meynt en gelooft, dat sijn wijse van Godsdienst de beste is en Gode aangenaamst, ja het meynt en gelooft het niet alleenlijk, maar salt ook beweeren en staande houden, niet met reden en waarheyd, die uyt God zijn, maar met geweld van vuyr en swaard, galg en rad. En elk vloekt en scheld den ander om 't seerst voor ongeloovig en godloos, omdat er soo effen op een stipken geen overeenkoming is in de godsdienst of in eenig gevoelen, de godsdienst raakende. Een groot bewijs voorwaar, dat de regte redelijke godsdienst niet in de waereld is: want die had niet van noode door gewelt staande gehouden te worden. Ik kan ook niet bevroeden, uyt ondersoeking der geschiedenisboeken, datser immer geweest is. En 't staat te duchten, datser in eeuwigheid niet ligt komen sal....." Iemand, die zulke meeningen uitte, mocht nog van geluk spreken, dat hij in de Nederlanden woonde en slechts tot 10 jaar tuchthuisstraf veroordeeld werd! — Een opgave van wat over Koerbach gepubliceerd is, vindt men in van der Aa's Biographisch Woordenboek i. v. Daaraan kan nog toegevoegd worden: de Jager's Archief voor Nederl. Taalkunde. IV p. 81—102 — en de Navorscher. 1877 p. 489 en 537. — In de Jagers's Archief II p. 210—216 zijn enkele van de „afgrijselijkste" plaatsen uit Koerbagh's Bloemhof afgedrukt.

hooren door de regenten de comportementen der tuchtelingen; die diensten aen de justitie hebben gedaen en haer leeven stichtelijker aenstellen, becoomen afslach eeniger jaeren, naer de geleegenthyt der saeken, en op klachten van den Schout werden de moetwillege haer confinement verswaert, en ook wel door geesselinge op de plaetsen gecastijt. De uytbreekers werden somtijts swaer gestraft, als den 10den Maert 1672 sijn eenige der voornaemste misdadegers gegeeselt en gebrantmerckt, en eenige gegeeselt op de plaets. De secreete opgeslootenen, genaemt wittebrootskindren, hadden het den 24sten Julij 1668 soo swaer niet, alsoo twee der voornaemste wierden gecondemneert twee maenden in de kelder te waeter en te broot, en twee, den een een maend en den anderen dry weeken in haer camers te moeten blijven, over het te willen uytbreeken, daertoe al een balck aen stucken hadden gesaecht en slooten opgevijlt.

Het werkhuys tot weringe der bedelarijen en verdere straetloopers, die, volgens instructie door den Schout, van de allemosseniers en de provoosten daerin werden gebracht, is opgerecht in den jaere 1653, volgens resolutie van den vroetschap date 24 Februarij en 16 December 1654 [1]), en de willekeure 13 Augusti daeraenvolgende gemaekt [2]), en is het opsicht daerover door Burgemeesteren gestelt aen de regenten van het spinhuys of vrouwen-
(p. 372.) tuchthuys, en haer getal ten dien eynde met dry vermeerdert. Die geen ambachten connen, werden het aldaer geleert met spinnen en weeven der canefassen of andere licht te leeren hantwerken.

De door ordre van Schepenen in de gesyde tuchthuysen opgeslooten ofte geconfineerde moeten haer gestelde tijt voldoen, tensij bij haere Achtbaerheeden anders, als gesyt,

---

1) Dit moet zijn: 24 Februari 1653 en 16 Januari 1654, blijkens de aanteekening van Bontemantel omtrent de vroedschapsresolutiën van die dagen.

2) De willekeur van 13 Augustus 1654 vindt men in Noordkerk's Handvesten II p. 458 en 459.

daerin werd geordonneert, en op aensienelijke versoeken toegestaen [1]). In Juni 1659, den resident Douning van Engelant in dese stadt sijnde, is den 18den derselver maend getracteert door Burgemeesteren in 't Heerenlogement, daerbij waeren genodicht eenige Heeren Schepenen. Mari Pieters, geconfineert vijftien jaeren in 't spinhuys, naedat in Maert 1656 had gestaen met de strop om den hals onder de gallich [2]), heeft sooveel te weech gebracht door haer bueren, dat den gesyde resident op de maeltijt aen Burgemeesteren heeft versocht, dat van het confinement mocht geëxcuseert ende uytgelaeten werden. De Heeren Maersseveen en Spiegel hebben daerover gesprooken met Valkenier en Pancras, presidenten van Schepenen, die daer swarichyt in hebben gemaekt sonder communicatie van Schepenenbank yts te doen, doch door hard aendringen der twee gemelde Burgemeesteren hebben verder gesyt 't selfde versoek, soo het willen doen, favorabel te sullen voorstellen. Waerop den gemelden Heer Spiegel wat ijverich werdende, syde: „als wij willen, connen alle de gevankenissen openstellen en de opgeslooten laten loopen"; en hebben Burgemeesteren de binnevaeder van (p. 373.) 't huys geordonneert de vrouw te laeten uytgaen. Burgemeesteren eenige daegen daernae van ter sijde kennisse becomende, dat Schepenen die saeke hooch opnaemen, en ongaeren souden sien, dat (Schepenen) condemneerden en Burgemeesteren uyt eygener authorityt die souden laeten loopen, en alsoo een disrespect, disordre en confusie in de crimineele justitie veroorsaeken, hebben ge-

---

1) In Ter Gouw's Amstelodamiana I p. 349—359 vindt men een voorbeeld, dat een voorloopig gedetineerde — er moest nog uitspraak gedaan worden in zijne zaak — „op de hooge recommandatie van hare Majesteyt de Coninginne-moeder van Vranckrijck", Maria de Medicis, „ten tijde van hare Majesteyts blijde incomste alhier" (September 1638), op vrije voeten gesteld werd. Zooals ook de voorbeelden, door Boutemantel in den tekst medegedeeld, aantoonen, lieten hooge personages gaarne op dergelijke wijze van hun invloed blijken.

2) „Omdat met haer man Israel Hendricksz. silvere gelden had afgevijlt, en het vijlsel aen de silversmits vercoft". (Resol. Raad II, 1. p. 300.)

voelt die saeke niet gehandelt te sijn als wel behoorde. Burgemeester van Hoorn ondertusschen in de stadt gecomen sijnde, is versocht hetselfde bij Schepenen te willen verschoonen: dat het toegecomen was onder het glaesje; dat den Heer Spiegel het seggen van Valckenier had opgenomen, alsof daer scheen niet tegen te hebben, en dat het niet sal werden getrocken in consequentie [1]). De saeke den 24sten Juni in Schepenenbanck weder op 't tapijt comende, is alles sacht voortgebracht [2]); en alsoo de Heeren, die gesprooken waeren, het laech lieten sacken, daer van te vooren het seer hooch hadden opgenoomen, als Hooft en Geelvinck en de presidenten, soo is verder daer niet op gevolcht.

In Augusti desselven jaers het Huys van Nassouw, te weeten: de Princesse douarière, (de) Cheurvorstin van Brandenburg, Prins Willem van Frieslant en gemalin, en den vorst van Aenhalt en de vorstin, neffens eenich verder gevolch (in de stadt wesende) [3]), heeft de Vrouwe Douarière den Burgemeesteren versocht eenige diergelijke (p. 374.) saeken, doch daer is niet op gevolcht; maer vertrocken sijnde, heeft Constantin Huygens, Heer van Zuylichem, uyt den naem van de Vrouwe Princesse instantelijck aengehouden bij Burgemeesteren om eenen, die loot uyt de gooten had gesneeden en daerover gevangen (was), mocht werden uyt de detentie gelaeten. Schepenen, de saeke doorsiende, hebben bevonden, dat den delinquant bij provisie was gebracht in 't tuchthuys, ter tijt dat het schavot soude werden opgerecht, om

---

1) „Ende in toecoemende de vremde ministers niet dan met groote omsichticheyt in diergelijcke plaetsen sullen lyden, om alle occasie te mijden." (Resol. Raad II, 1. p. 301.)

2) Blijkens Resol. Raad II, 1. p. 301 bracht Bontemantel de zaak daar ter sprake.

3) „Graef Mouritius" wordt in Resol. Raad II 1. p. 346 en 347 ook genoemd als lid van het gezelschap, dat bijeen was gekomen om te „celebreeren de bijlager ofte bruyloft tusschen den Vorst van Anhalt ende de Princesse van Orange", nl. Henriette Katharina, een dochter van Frederik Hendrik. — Zie over dit bezoek: Dapper p. 253—255 — Aitzema IV p. 471.

alsdan naerder op de klachte van den Schout te disponeeren, welken eysch sal moeten afgewacht werden. — De Heeren Prins Mouritius, Wurts, Rijngraef, den Graef van Hoorn en den Heer van Rijnswoude getracteert werdende van Burgemeesteren, vier Heeren uyt Schepenenbanck en Tresoriers daerbij genodicht sijnde, hebben aen Burgemeesteren en de presente Schepenen versocht, dat een vrouw, in 't spinhuys geconfineert, mocht vrij en uytgelaeten werden; daer van de Capelle, Corver en Hudde op syden sulx niet te connen doen, maer het gevoechelijck sullen in de Banck voortbrengen; 't welk den 7den Maert 1668 is gedaen en daerin geconsenteert. — Gelijk versoek is gedaen door den Spaenschen Resident, door ordre van den Spaensen Ambassadeur De Gamarra, aen den Schout Witsen, dat een Brabander, gebracht in 't werkhuys, mochte los gelaeten werden, sullende sorg gedragen (werden) dat nae Brussel, daer vandaen is, sal gevoert (p. **375**.) werden bij sijn vrinden, om met sorch opgevoet te werden, daer Schepenen den 3den Julij 1668 in hebben bewillicht.

Schepenen bannen bij vonnissen, soo binnenscamer als publicq, volgens de previlegiën, uyt de stadt, de vrijhyt van dien en een mijle in 't ronde; bannen oock uyt Hollant en Westfrieslant, uyt cracht der placcaten en die van den jaere 1614. Noch bannen Schepenen uyt Hollant, Zeelant en Westfrieslant (vide fol. 62), mede uyt Hollant, Zeelant en Utrecht (secreet comfessieboeck, 17 Januarij 1647), oock uyt de districten der Oost- en West-Indische compaigniën, alle voor een getal van jaeren, oock voor eeuwich. Van de eersten sijn de registers meenichfuldich, als oock de tweede; het darde (is te sien) in 't vonnisse, date 18 Januarij 1651 [1]); het vierde is te sien in het secreet justitieboeck, date 17 Januarij 1647; wegens de Oost- en West-Indische compaigniën in 't vonnisse van den 24sten Januarij 1662 [2]).

---

1) Zie hiervoor, p. 51.

2) Nl. het vonnis van Cooimans, hiervoor, p. 269.

Rappèl van ban werd niet verleent dan door de Staeten van Hollant, nae ingenomen advys der Heeren Schepenen, als den 17den Februarij 1667 is verleent op 't bannissement van den 24sten Januarij (1662) gemelt; van alle welke bannissementen nu en dan is gehandelt. Op de bannissementen can noch mach eenich appèl gegeven werden, noch bij de Hooge Overichyt ofte bij sijn princelijcke Excellentie ofte yemant anders, ofte van wat macht, authorityt ende qualityt hij sij, soo het previlegie van den jaere 1387 syt, die geregistreert staet in 't Previlegieboek fol. 11, en te leesen in het Recueil van Roseboom cap. 14, art. 4. Of bannissementen, door (het) mindergetal van Schepenen geweesen, reauditiën (aen 't meerdergetal) subject sijn, als den gecondemneerde sich daerop beroept, is, daer van 't crimineel werd gehandelt, op gediscoureert [1]).

(p. **376**.) Schepenen, als gesyt, gecooren en beëedicht sijnde, (in) dat toecomende jaer Schepenen deser steede wesen en blijven sullen, als dat nae uytwijsinge der oude previlegiën van deser stede schuldich ende ook gewoonelijk is te geschieden, als hiervoore [2]) te lesen, daer van 't maeken of nomineeren der XIIIIen, en den eet, daertoe gedaen, is gehandelt. Doch om gewichtige, merckelijcke, dienstige, en, soo men het noemt, nootsaekelijke oorsaeken, connen de Schepenen binnentijts werden van den eet ontslagen. Dr. Pieter Schaep is in September 1602, Schepen sijnde, gecommitteert door den raet ter Admiralityt in Zeelant, en is geen in de plaes gemaekt. — Den 12den Julij 1666 is Schepen Nicolaes Opmeer bij den raet gecommitteert in 't collegie ter Admiralityt in 't Noorderquartier, en den 13den derselver maent is Jan ten Grootenhuys door Burgemeesteren uyt de veertienen in de plaets Schepen geworden. Anno 1672 is den gemelde Heer Opmeer op de ordenares tijt der electie Schepen gemaekt, om daerdoor uyt 't selfde collegie te trecken, en den 3den

1) Hiervoor, p. 58.
2) Zie p. 236.

Februarij is Dirck Spiegel, Out-Schepen, bij de vroet-
(p. **376a**.) schap in de plaets gecommitteert [1]). Alsoo den gemelde Heer Spiegel, uyt crachte der elucidatie van Sijn Hoochyt, niet alleen van het outschepenschap, maer oock van de functie der Admiralityt was geëxcuseert, soodat den eenen tijt Schepenen, gecommitteert werdende in de gesyde collegiën, die functiën moeten afstaen, en op andere gelegentheeden Schepenen gemaeckt sijnde, die gemelde commissiën moeten verlaeten en 't huys comen. In de plaetse van den Heer Opmeer, alhoewel het laet in 't jaer was, is Jan Corver door Sijn Hoochyt, als Stedehouder, Schepen geworden in 't laest van December 1672. Burgemeesteren lyden in deliberatie, of de reste der veertienen, den 28sten Januarij genomineert, aen den Prins van Orange souden senden, of dat Aernout Helmers Hooft ende Nicolaes van de Capelle souden daer af, als van 't outschepenschap geëxcuseert sijnde, laeten; en wierd verstaen die twee Heeren op de lijste niet te stellen, uyt becommering dat Sijn Hoochyt, als beeter onderrecht sijnde van de gestaltenisse der geëxcuseerde Heeren, één derselve soude mogen kiesen, als in 't regard van Geerard Bors van Waveren had gedaen, dewelcke, geëxcuseert sijnde van 't outschepenamp, nae onderrechting, Raet wierde gemaekt, en daerdoor in de functie van Outschepen is gebleven.

Schepenen, eenige parmanante bedieninge becomende, werden mede tacité, of door bedanckinge, van den eet gedelibereert, als oock Out-Schepenen, en tyknen een acte, als hiernae breeder.

(p. **377**.) Door welck een middel Schepenen binnenstijt van den eet connen werden ontslagen, door extreordenarees

---

1) Nu volgen in den tekst deze regels, die zijn doorgehaald: „dat doen soo wierde belyt door de partij, die bovendreef, alsoo Opmeer die sijde was afgegaen, en Spiegel had gepersisteert. De andere partij door belyt van den Heer Valckenier, op 't veranderen der regeeringe, bij sijn Hoochyt gedaen, weder de baas speelend, waerbij den meer gemelden Heer Opmeer Schepen en Raet was gemaekt, is (Opmeer) wederom getrocken uyt Schepenenbanck en gecommitteert in 't voorschreven collegie."

onverwachte incidenten niet geturbeert kan werden, soo heb ick mijn schuldigen plicht geacht mijne demissie aen de Heeren Burgemeesteren te versoeken, ende is mijn dienstige beede, dat UEd. Achtb. daerinne ook gelieven te consenteeren ende tegelijk de goethyt te hebben van te excuseeren 't ongelijk, dat ik buyten mijn schult, door mijn afweesen, heb gedaen aen UEd. Achtb., die ick wenschte met alle meest ootmoedige gedienstichyt te kunnen betuygen, hoeseer ick ben van alle mijn hert,

Edele Achtbare Heeren,

U Edele Achtbaere ootmoedige dinaer

en was geteekent

Parijs den 27sten April 1668.

C. v. Beuningen."

(p. **379**.) Schepenen hebben beleefdelijk op den brief geantwoort ende geëxcuseert het versoek, daerin vermelt, alsoo swarichyt waren maekende de demissie te favoriseeren. Burgemeesteren hebben naederhant oock becomen een missive, in date 27 Julij, behelsende in substantie, dat de questiën tusschen Vranckrijk en Spaigne staen verder gestelt te werden in neutraele handen tot decisie, soodat gesien was dat jaer niet te sullen t'huys comen, versoekende, tot dienst der justitie, van den eet, als Schepen gedaen, te mogen werden ontslaegen; welcke missive Burgemeesteren, compleet sijnde, den 9den Augusti hebben gebracht in de raedt, waerover verschyden van gevoelen waeren. Den Burgemeester Rynst bracht veel reeden bij, dat het niet bestaen conde, alsoo tot alle tijden, en voornaementlijk in oproerige gelegentheden, Burgemeesteren wel yts nootsaekelijk souden connen uytvinden en practiseeren, om alsoo den een ofte anderen den schop te geven, en anderen der cabalen in de plaets te setten, ofte tot andere gelegentheeden te laeten dienen, als men nu schijnt voor te hebben; soodat van advys was, dat Burgemeesteren in soodanigen casus, propria authori-

en Rynst, in 't gemoet siende dat de toelech was van Valckenier om van Beuningen Burgemeester te maeken het aenstaende jaer, dachten (dat) door het maken van Schepen in twee jaeren daertoe niet conde beroepen werden, doch niettegenstaende de gemelde twee Heeren tegen het volgende worstelden, soo wierd het anders bestreecken en uytgevoert [1]).

De Heer van Beuningen alsoo vertrocken sijnde, heeft (p. **378a.**) (aen Schepenen) afgesonden de volgende missive, den 27sten April:

(Copye nae het principael)

„Edele Achtbare Heeren,

Naedat ick de eer heb gehadt van geplaest te sijn onder UEd. Achtb., ende tegelijk mij benootsaekt heb bevonden om die post te verlaten, om degeene, die mij aen dit Hof opgelecht is, waer te nemen, soo heeft het mij met reeden ontrust door mijn afwesen mijn plicht nevens UEd. Achtb. in 't administreeren van de justitie niet te hebben waergenomen, en haer occupatiën daeromtrent te hebben verswaert. UEd. Achtb. hadden daeruyt oorsaek connen nemen om bij de Heeren Burgemeesteren te weegh te brengen de surrogatie van een ander in mijn plaetse, opdat het getal van haere collegie, dat in de veelhyt van rechtsaeken in een soo groote ende opereuse stadt wel compleet eyscht te sijn, niet defectueux wiert gelaten. Ende is haer indulgentie 't mijwaers, dat sulx alsnoch niet is geschiet; maer het past mij niet die te misbruyken, ende dewijl ick nu diep in de darde maent absent ben ende noch niet can weeten wanneer ick sal connen terugh keeren, dewijl het groote werk van de vreede, mijns oordeels, voor mijn vertreck niet alleen geratificeert maer oock soo verre geëxcecuteert dient, dat het door

---

1) Van Beuningen werd namelijk in 1669 burgemeester. Zie over deze kuiperij: bijlage N°. 1, op de jaren 1668 en 1669.

onverwachte incidenten niet geturbeert kan werden, soo heb ick mijn schuldigen plicht geacht mijne demissie aen de Heeren Burgemeesteren te versoeken, ende is mijn dienstige beede, dat UEd. Achtb. daerinne ook gelieven te consenteeren ende tegelijk de goethyt te hebben van te excuseeren 't ongelijk, dat ik buyten mijn schult, door mijn afweesen, heb gedaen aen UEd. Achtb., die ick wenschte met alle meest ootmoedige gedienstichyt te kunnen betuygen, hoeseer ick ben van alle mijn hert,

Edele Achtbare Heeren,

U Edele Achtbaere ootmoedige dinaer

en was geteekent

Parijs den 27sten April 1668.

C. v. Beuningen."

(p. **379**.) Schepenen hebben beleefdelijk op den brief geantwoort ende geëxcuseert het versoek, daerin vermelt, alsoo swarichyt waren maekende de demissie te favoriseeren. Burgemeesteren hebben naederhant oock becomen een missive, in date 27 Julij, behelsende in substantie, dat de questiën tusschen Vranckrijk en Spaigne staen verder gestelt te werden in neutraele handen tot decisie, soodat gesien was dat jaer niet te sullen t'huys comen, versoekende, tot dienst der justitie, van den eet, als Schepen gedaen, te mogen werden ontslaegen; welcke missive Burgemeesteren, compleet sijnde, den 9den Augusti hebben gebracht in de raedt, waerover verschyden van gevoelen waeren. Den Burgemeester Rynst bracht veel reeden bij, dat het niet bestaen conde, alsoo tot alle tijden, en voornaementlijk in oproerige gelegentheden, Burgemeesteren wel yts nootsaekelijk souden connen uytvinden en practiseeren, om alsoo den een ofte anderen den schop te geven, en anderen der cabalen in de plaets te setten, ofte tot andere gelegentheeden te laeten dienen, als men nu schijnt voor te hebben; soodat van advys was, dat Burgemeesteren in soodanigen casus, propria authori-

tate, binnenstijt, om nootsaekelijcke oorsaeken een Schepen van sijn eet te ontslaen, en een ander uyt de veertienen te beëedigen en in de plaets te stellen, niet sijn gemachticht, en gedaen can noch behoorde gepractiseert te werden. Van de Capelle, die alleen van ses Schepenen, dat Raeden waeren, in de vroetschap was, syde, dat Schepenen het werck wel afconden, en van eersten af haer daernaer (p. 380.) hadden geset; dat Schepenen diergelijcken missive, in date 27 April, hadden ontfangen, die in goede termen was beantwoort, ende alsoo den raet maer twaelf of veertien sterck is, en (hij) alleen uyt Schepenenbanck (tegenwoordig was), versocht dat de saecke mocht uytgestelt werden, om nae meerder kennisse daer naeder op te delibereeren en resolveeren. Waerop Burgemeester Valckenier met een heevich en haestich gemoet uytborst en syde: dat is de vraech niet. Ende sijnde naeder daerover gediscoureert, is 't selve gestelt ter examen van de Heeren Tulp, Witsen, Pancras en Roeters. De gemelden Commissaressen hebben den 11den Augusti in den raedt gerapporteert en in geschrift overgelevert haer consideratiën en advys, present alle de Burgemeesteren, als: de Heeren van Outshoorn, Valckenier, Rynst en Vlooswijck, en was als volcht:

„Commissaressen, op den 9den deser 1668 gecommitteert om te examineeren, eerstelijk of de Heeren Burgemeesteren niet souden vermogen propria authoritate, binnenstijts, om nootwendicheeden, een Schepen te dimitteeren en een ander wederom in sijn plaets te stellen; ende ten tweeden, of men het versoek van den Heer van Beuningen om voor dit loopende jaer van 't Schepenampt gedemitteert te werden, behoort in te willegen ofte niet, hebben huyden gerapporteert: ingevolge en tot voldoeninge van desselve commissie naegesien en geleesen hebbende het privilegie van Vrouwe Maria van Borgondie van den jaere 1476, mitsgaeders het octroy van de Staeten van Holland van den jaere 1650, bij 't welcke aen de Heeren Burgemeesteren indertijt d'electie van Schepenen werd geconfereert, wel hebben geremarqueert, dat buyten de ordenaree dach van verkiesinge aldaer maer één extreordenaree casus werdt (p. 381.) aengeteeckent, te weeten: van dat de electeurs

van Schepenen, een Schepen binnenstijts comende te sterven, desselfs plaetse wederom met een ander uyt de gecooren veertienen sullen suppleeren. Maer alsoo haere E. E. meenen, dat men in alle wetten vooral behoorde te letten op de intentie van de wetgever, als sijnde de siele van deselve wetten, doordien men even nootwendiche casusen veeltijts niet alle can voorsien, en daerom deselve alle ook niet connen uytgedruckt werden, ende haere E.E. niet anders connen sien, of de intentie in desen van de Hoochgedachte Vrouwe Maria ende haere Eedele Groot Mogende is geweest, dat het getal der Schepenen altoos soude compleet blijven, ten eynde opdat, door de verminderinge van deselve, de administratie van de justitie niet mochte comen verhindert ofte geincommodeert te werden, soo kunnen haer E.E. (onder verbeeteringe) niet anders oordeelen en concludeeren, als dat de intentie van meer Hoochstgedachte Mevrouwe ende haer Eedele Groot Moogende sij geweest, aen de electeurs van Schepenen ook d'authorityt te geven, om bij andere voorvallen, als wanneer een Schepen om nootwendige oorsaeken soude bevonden werden geen dienst als Schepen meer te connen doen, denselfde van 't Schepenampt te mogen ontslaen, ende een ander uyt de gecooren veertienen te mogen in desselfs plaetse eligeeren ende stellen, alsoo bij nonprestatie van dienst de justitie even sooveel nadeel comt te lijden, als door 't overlijden van eenich Schepen; welck nadeel niet soude connen gebeetert werden, indien de (p. 382.) electeurs voorschreven buyten de uitgedruckte casus niet vermochten een Schepen, om nootwendige oorsaeken geen dienst connende doen, binnenstijts te dimitteeren en desselfs plaetse wederom te suppleeren; ja soude, indien men alleen aen de woorden van 't previlegie soude blijven hangen, de geheele Schepensbank binnenstijt connen comen te vervallen, doordien veel Schepenen, door verschyden toevallen aen lichaem ofte geest, buyten sterven, tot den dienst connen comen onbequaem te werden. Tegens welke voorvallen de wetgever buyten alle twijffel ook heeft willen voorsien, en mitsdien moet gepresumeert werden in gelijke oorsaeken gelijk recht gegeven te hebben aen diegene, die bij hem sijn geauthoriseert. Ende souden

commissaressen mitsdien (onder correctie) van advys wesen, dat de Heeren Burgemeesteren propria authoritate souden vermoogen binnenstijts een Schepen, om nootwendige oorsaeke, van sijn ampt te dimitteeren, en een ander uyt de gecooren veertienen in desselfs plaets te eligeeren en stellen. Ende voor sooveel het versoek van den Heer van Beuningen aengaet: naedemael haere E.E., considereerende de ordenaris lankwijlichyt van de besoignes tusschen soo hooge partijen, mitsdien poseren ende willen gelooven, dat den gemelden Heer nae waerschijnelikheyt noch dit lopende jaer niet sal connen repatrieeren, en daerom als Scheepen geen dienst sal connen doen, soo souden haere E.E. van advys wesen, dat de Heeren Burgemeesteren behoorden, op sijn ernstich versoeck, (hem) van sijn Schepenampt en eet te ontslaen, en een ander in sijn plaets, in maniere voorschreeven, te stellen; te meer (daer) door het vergrooten van de stadt en het vermeer-
(p. **383**.) deren van haere ingeseetenen de processen en andere voorvallen insgelijk vermeerderen, en daerom het getal der Schepenen in actueelen dienst vooral behoort compleet gehouden te werden, en oock voor te comen dat, ten opsicht van een even getal der Schepenen, (door) het steeken der stemmen tegens den anderen geen naedeel aen de litigeerende partijen mag toegebracht werden [1])."

Twelk gelyt sijnde in deliberatie, hebben Burgemeesteren en de volgende Raeden (haer) bij het rapport gevoecht, tot het quam aen Hasselaer, die van advys was, dat Burgemeesteren authorityt daerdoor te hooch soude klimmen, ende altijt wel een noodige oorsaeke soude connen uytgevonden werden om een Schepen te ontslaen, daer een afgunst op hebben ofte souden mogen gekrijgen,

---

1) Resol. Raad III, 1. p. 51 (11 Augustus 1668) heeft in margine naast het rapport dezer commissie: „staet te noteeren dat den Schout uyt authorityt van den Staet Schepenen beëedicht en wederom van den eet ontslaet, en nu is als commissaris van den raet van advys, dat Burgemeesteren het moogen doen." (Schout Witsen zat nl., zooals op p. 290 gezegd is, in de commissie van rapporteurs.) — Zie echter p. 293.

soodat Burgemeesteren geen Schepen behoorden te connen van dien eet te delibereeren, dan met advys van den raet, die de veertienen maekt. Burgemeester Valckenier, vallende in de reede van Hasselaer, oordeelde die expressie daerbij behoorde gevoecht te werden. Andries de Graef, mede Out-Burgemeester, was van advys en syde, dat, soo de eerste mael in den raet was geweest, geoordeelt soude hebben, dat die saeke niet had behooren in den raet gebracht te werden, ende dat geen authorityt hebben een Schepen van den eet te ontslaen. De saeke in naerder deliberatie gelyt sijnde, en de Heeren Commissaressen voor haer genomen moeite bedankt, is goetgevonden ende verstaen: dat de Heeren Burgemeesteren, met advys van den raet, wel vermogen binnenstijts, bij extreordenares-voorvallen, buyten de uytgedruckte casus van sterven, een Schepen om gewichtige reedenen van sijn Schepenampt te dimitteeren (p. **384**.) ende van sijn eet te ontslaen; alsmeede dat men bij de jegenwoordige extreordenares-voorval den Heer van Beuningen, op sijn ernstich versoek, sijne demissie van 't Schepenampt in maniere voorschreven sal toestaen.

Burgemeesteren uyt den raet in haer camer sijnde, hebben den Heer van Beuningen van den eet als Schepen ontslagen, ende Jacob van Neck Jacobsen Schepen uyt de veertienen gemaekt in de plaets. Volgens de kennisse van eenige waeren de bagasiën van den meergemelden extreordenares ambassadeur al gepakt voor het nemen van de resolutie; en is in 't begin van October wederom in 't lant gecomen, den 28sten Januarij 1669 gebracht op de veertienen, en den eersten Februarij Burgemeester geworden. Den Schout Witsen was qualijk tevreede, seggende dat Burgemeesteren niet geauthoriseert sijn Schepenen van den eet te ontslaen, als (de Schout) in de stadt is, noch ook een nieu gecooren te beëedigen.

Het jaer ten eynde sijnde, werden de Heeren Schepenen door den Heer Schout bedanckt voor den dienst, aen de justitie gedaen, en ontslaet deselve van haeren eet, als

breeder daervan hiervoore [1]) is gehandelt. Behouden den tytel en qualityt van Out-Schepen, uyt cracht van dewelke hebben stemmen in 't maeken van Burgemeesteren, volgens de previlegiën, en werden geplaest in de subalterne Bancken, uytgenomen de gewesene presidenten, als hiernae breeder. Doch als becomen eenige parmanante diensten buyten de stadt, vervallen van die comparitie, volgens de resolutie van den raet, date 26 Januarij 1641 [2]), en van alle magistrature, daervan een acte ondertykenen, als in 't Groot Memoriael, berustende ter secretary, fol. 188 en 188 verso, is te leesen [3]). D' Heer Andries Graef, Outschepen, Reeckenmeester geworden sijnde van de Graeffelijxse domaynen, heeft den 16den December 1652 deselfde acte ondertykent, en meer anderen. — Den Heer (p. **385**.) Out-Schepen Jan van Waveren heeft in den jaere 1654 deselfde acte getykent, als wanneer soliciteerde nae het gesyde reeckenmeesterschap, hoewel het niet is geworden. Den 8sten November 1659 is bij den raet verstaen, dat den Out-Schepen Jacob Fransen Hinloopen, alsoo was geworden Ballieuw en Castelyn van Purmerent, geen functie als Out-Schepen sal mogen excerceeren. Den 12den Maert 1666 is meede bij den vroetschap verstaen, dat den Heer Coenraet Burg, geworden sijnde Tresorier van den Raedt van Staeten, van het magistraetschap moet afstaen, als breeder daer van den raedt sal gehandelt werden [4]); alsoo wierde verstaen (dat hij), wederom in de stadt comende woonen, nae het afstaen van 't gemelde ampt sessie soude hebben als Out-Schepen in deselfde rang, daeruyt gegaen was. Of de meergemelde resolutie ende

1) Zie p. 241.

2) 26 Juni 1641, volgens Civ. en Mil. Reg. I p. 327; 26 Juli 1641, volgens p. 392 van het HS. Op mijn verzoek aan den gemeente-archivaris van Amsterdam om te onderzoeken welke datum de juiste is, ontving ik ten antwoord, dat nòch op 26 Januari, nòch op 26 Juni, nòch op 26 Juli 1641 in de vroedschaps-notulen een resolutie staat opgeteekend, als door Bontemantel in den tekst wordt medegedeeld.

3) In Groot Memoriaal III (loopende van 29 Januari 1624 tot 17 October 1652) heb ik deze acte niet gevonden, evenmin in Groot Mem. I V.

4) Zie hierna, p. 392 en 393 van het HS.

tyckeninge der acte plaets soude hebben in een Out-Burgemeester, schijnt uyt de resolutie van den raedt, 15 Julij 1647, getwijffelt te werden, want den Heer Dr. Albert Burg, Out-Burgemeester en Raet, gaeding hebbende, als wanneer den Heer Pieter Hooft was overleeden, in het drostschap en balluagie van Muyden ende Goylant, en gedelibereert werdende op het 23ste point van beschrijvinge in den raet, is gemoveert of yemant, comende 't gesyde ampt te consequeeren, ook soude vermoogen te behouden ofte te bekleeden eenige offitie en dignityten in de regeeringe van deese stadt, 't sij van Out-Burgemeester, Raedt of diergelijken; is daerop gediscoureert en nae gedaene omvraech verstaen, dat men 't gemoeveerde (p. **386**.) op sijn beloop laeten sal [1]).

(p. **387**.) Schepenen werden bedient door de pensionaressen, uyt cracht haerder commissie; tot welken eynde sij sullen compareeren in Schepenencamer, ende deselve in alle saeken, soo civiel als crimineel, aldaer voorvallende, van advys dienen. Alsoo meest gebruykt werden ter dachvaert en verdere poletique saeken, comen selden te compareeren in Schepenenbank, soodat de stoel, geplaest aen de rechterhant van den secretares, meest leedich staet. Leest hiernae, daer van de pensionaresen geschreven sal werden [2]). Werden meede gedient door den secretares, uit secretary daertoe gecommitteert, en de buytenrollen door de vorder secretaressen, bij ordre. De roedragende boodens neemen bij schickinge de rollen waer; diens beurt het is de groote rollen op te passen, heeft een adjoinct, om Schepenen ten dienste te staen.

De Heeren Schout, Burgemeesteren, Schepenen [3]) en

---

1) Vgl. hierbij p. 174 en 174a van het HS. De nu in den tekst volgende p. 386 — die trouwens is doorgehaald — laat ik weg, omdat de inhoud daarvan op de zooeven genoemde plaats reeds is medegedeeld.

2) Op p. 474 sqq. van het HS.

3) Vroeger hadden Schepenen presentiegeld, blijkens een aanteekening

eenige commissaressen werden yder jaerlijx thuysgesonden eenige stucken steur, Burgemeesteren toegesonden van Campen; ende omtrent Sinte Marten een der leevendige stats-swaenen, volgens van voor menschen-kennisse gewoonte. Hoe het regalie der swaenen is afgedaen, (p. **388.**) staet, daer van de pensionares wert gesprooken [1]), te leesen.

Of 't gebeurde dat één ofte byde de presidenten van Schepenen binnen dat jaer coomen te overleeven, soo mogen de Heeren kiesers, die over de electie der afgestorvenen hebben geseeten, uyt de overgebleven seven afgegaene Schepenen de plaes ofte plaetsen vervullen. Ende soo binnensjaers eeniche van de seven Schepenen aflijvich werd, soo kiesen de Heeren Burgemeesteren uyt de verdere veertienen andre in de plaetse, volgens de previlegiën [2]). Hoe en om wat reedenen van dien dienst

---

in Resol. Raad III, 1. p. 238—239, waar men leest: „Den 6den Januarij 1670 op het predicantsmael, alwaer seedert eenige jaeren door Burgemeesteren warden getracteert eens s'jaers. Den Schout sat bovenaen, dan Burgemeesteren, dan verder de predicanten en dan Schepenen door den anderen, neffens Tresoorieren en Commissarissen, poletiq gestelt. Op welcke maeltijt Burgemeester Tulp mijn verhaelden, dat Schepenen pleegen *a*) te hebben presentiegelt, dat is dat den jongsten Schepen, die hiel het bouck, en die present waeren creech ijder voor en nae de middach twee schreeven op sijn reeckening, soodat die wel op paste duysent of twaelf hondert gulden s'jaers conde verdienen; dat in den jaere 1622, doen hij Tulp de eerste mael Schepen was, absenteerde een Heer veel maenden, en, boven comende, nam het bouck en schreef op sijn reeckening een groot getal schreeven, welck alsoo gedaen sijnde, soo was hij Tulp verwondert, en keecken malkander aen, en rolde het bouck toe ende gaf het aen den president van Schepenen Geurt Dircksz. (van Beuningen), die hetselfde gesien hebbende, rolde het wederom toe en smeet het aen hem Tulp wederom toe; alle 't welcke aen Burgemeesteren onder de hant is bekent gemaeckt, en is daerop gevollicht, gelijck nu noch is, dat Schepenen en alle collegiën een jaerlijx tractement is toegevoecht."

1) Hierna, p. 481 van het HS.

2) In Resol. Raad II, 1 p. 453 deelt Bontemantel echter mede: „Schepen Pelgrom (ten Grootenhuyse) den 18den November 1660 be-

---

a) pleegen is bij Bontemantel vaak = plachten.

connen werden verschoont en van den eet, als Schepen gedaen, binnensjaers ontslagen, is hiervoore van gehandelt [1]).

De Heeren kiesers, soo van de binnenstijts opencomende plaetsen der gecontinueerde, als seven aengecomen Schepenen gebruyken gewoonelijk, doch niet altijt, die wijse voorsichtichyt, dat uyt de seven afgegaene Heeren, noch uyt de overige veertienen, eenige tot de vacante plaets of plaetsen beroepen, die boven ofte voor de op ordenares gemaekte verkiesinge souden comen te sitten, als: in den iaere 1656 Jacob Bas gestorven sijnde, is Jochem Rendorp uyt de XIIIIen in de plaets gecooren; 1665, in de plaets van Jan van Helmont is Gerard Bors van Waveren (gecooren); 1666, Nicolaes Opmeer sijnde gecommitteert in de Admiralityt in 't Noorderquartier, is Jan ten Grootenhuyse, en in de plaetse van van Beuningen, naedat van den eet was ontslagen in den jaere 1668, is Jacob van Neck Jacobssen in de stede gecooren, sijnde alle nieuwe Schepenen, uytgenomen Bors, die 1663 Schepen was geweest, doch de jongste in eede, doen 1665 binnenstijt wederom daertoe wierd vercooren. Ten selve tijde hadden de presidenten Pancras en Blauw speculatie op Bontemantel, doch Burgemeesteren gaven van ter sijde te kennen, dat, alsoo naest de presidenten soude moeten werden geplaest, als de ouste sijnde in eede, 't selfde geen gratie in de Banck soude geeven en wellicht eenige van het presidentschap connen versteecken werden op de aenstaende electie.

---

graeven wesende, sijn de presidenten van Schepenen, als bij haer collegie daertoe versocht, den 19den ditto gegaen bij Burgemeesteren, en (hebben) versocht, dat haere Ed. geliefden, uyt cracht van de previlegie, date 22 December 1650, een Schepen uyt de veertienen, laest genomineert, haer toe te voegen, opdat haer getal mocht vol weesen, om de stuytinge der stemmen niet subject te weesen; maer daer is niet op gevollicht. Was gestorven den 12den November." — Waarschijnlijk is de plaats toen onvervuld gelaten, omdat het al zoo ver in 't jaar was, en de verkiezing van nieuwe Schepenen reeds na ruim twee maanden moest geschieden.

1) Zie p. 285 sqq.

Doen Schepen Jacob Bas stierf in den jaere 1656, wierd gedacht dat sedert den jaere 1625, als wanneer Schepen Adriaen Cromhout was gestorven, geene was overleeden in de een en dartich jaeren; sedert is Pelgrom ten Grootenhuyse den 12den November [1]) 1660, Schepen sijnde, gestorven, en 1665, 17 Julij, Jan van Helmont.

---

1) 18 November, volgens de lijst in de bijlage „Magistraatsverkiezingen." Op p. 296, noot 2, wordt 12 November genoemd.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Pag.				
6	reg.	10	v. o.	2) *lees* 1)
20	»	1	v. o.	de(r) *lees* de
21	»	1		Staten Reeckencamer *lees* Staten, Reeckencamer
46	»	11		1) *lees* 2)
79	»	20		(p. 120) *lees* (p. 115)
82	»	19	v. o.	keuren deser stede sijner dienste vallende *lees* keuren deser stede, ten tijde sijner dienste vallende, *hoewel het eerste in het Hs. staat. De verbetering is ontleend aan Muniment-Register Vroedschap No. 12 fol. 136.*
97	»	12		Ouden raede *lees* ouden Raeden
102				*Voeg achter noot 1):* Vgl. Tweede deel, p. 24, noot 1.
129	»	2		31sten December *lees* 13den December
130	»	19	v. o.	armengelt der granen *lees* armengelt der bieren
134				*Voeg achter noot 1):* Vgl. hierna, p. 165, noot 3.
136	»	17 en 16	v. o.	door Burgemeester . . . . . in Den Haech gecoft van den Heer genaemt (Johan van de Werve?) *lees* door Burgemeester van Bueren in Den Haech gecoft van den Heer, genaemt (Johan van de Werve). *Ik ontleen de aanvulling aan Overlev. Thes. Ordin. 1660 fol. 15 v°. Dat het vraagteeken kan wegvallen, blijkt uit Wagenaar, Amsterdam I p. 600.*
137				*Vgl. bij noot 1) de Inleiding, p. CXXV, noot 2).*
157				*Plaats bij reg. 19, als noot:* Vgl. Bijlage No. VI.
179				*Vgl. bij noot 1):* Inleiding, p. CXXX, noot 1.
209				*Lees in plaats van noot 2):* axcenatie = foutieve spelling van assignatie.

Pag.

235 reg. 3 XIIIen *lees* XIIIIen

270 *Voeg achter noot 1):* Het vonnis van den Hoogen Raad tegen Ferreira is gedrukt in pamflet Tiele No. 4995, p. 72; de sententie van het Hof, waarvan geappelleerd werd, vindt men aldaar p. 70.

296 » 21 Commissarissen, poletiq *lees* Commissarissen-poletiq

INHOUD.

INLEIDING.

Bladz.

HOOFDSTUK I. Het leven van Hans Bontemantel III

HOOFDSTUK II. De gedenkschriften van Hans Bontemantel LXXXVI

HOOFDSTUK III. Verklaring van het plan dezer uitgave CLXX

DE REGEERINGE VAN AMSTERDAM,

SOO IN 'T CIVIEL ALS CRIMINEEL EN MILITAIRE.

I. Den Hoofd-Offecier 1

II. Burgemeesteren 91

1 Tresoriers. 109
2 Weesmeesters 118
3 Tresoriers Extre-ordenares. 121
4 Reekenmeesteren 124
5 Wisselbank 128
6 Bank van leeninge ofte lombaert 129
7 Commissaressen van de stadtsaxcijs 130
8 Recht van uyt de stad te setten 132
9 Kerckmeesters en suppoosten 133
10 Overluyden der gilden 133
11 Officiën. 133
12 Ambachsheerlijkheeden 134
13 Predicanten 136
14 Bewinthebberen der Oost- en West-Indische Compaignie 142

Bladz.

15 Concharge 148
16 Sleutels der stadtspoorten en boomen 150
17 Postmeesters 152
18 Sleutels der previlegiën en andere brieven. 154
19 Burgemeesteren sijn gewoonelijck Raeden 155
20 Circulaire brieven van recommandatie door Burgemeesteren 155
21 Out-Burgemeesteren 162

III. De Doelens 170
IV. Burgerkrijgsraedt en Schutters 191
V. Stadsmilitie 215
VI. Schepenen 235
Addenda et Corrigenda 299

WERKEN DOOR HET HISTORISCH GENOOTSCHAP UITGEGEVEN.

KRONIJK.

2e jaargang.(*)	ƒ (5.—) 1.50.	4e jaargang.	ƒ (3.70) 2.50.
3e jaargang.	- (2.70) 1.50.	5e jaargang.	- (6.—) 2.50.

(*) De eerste jaargang is niet in druk verschenen.

KRONIJK.

	2e *serie*		
6e jaargang .	ƒ (6.—) 2.—.	19e jaargang .	ƒ (7.40) 2.—.
7e jaargang .	- (6.40) 3.—.	20e jaargang .	- (7.20) 2.—.
8e jaargang .	- (6.80) 3.—.		5e *serie*
9e jaargang .	- (6.80) 3.—.	21e jaargang .	- (7.60) 2.—.
10e jaargang .	- (6.80) 3.—.	22e jaargang .	- (7.20) 2.—.
	3e *serie*	23e jaargang .	- (9.20) 2.50.
11e jaargang .	- (3.20) 1.—.	24e jaargang .	- (9.40) 2.50.
12e jaargang .	- (3.60) 1.—.	25e jaargang .	-(10.70) 3.—.
13e jaargang .	- (4.80) 1.50.		6e *serie*
14e jaargang .	- (5.10) 1.50.	26e jaargang .	- (8.00) 2.50.
15e jaargang .	- (4.60) 1.50.	27e jaargang .	- (8.20) 2.50.
	4e *serie*	28e jaargang .	- (6.20) 2.50.
16e jaargang .	- (5.40) 1.50.	29e jaargang .	- (8.30) 2.50.
17e jaargang .	- (5.80) 1.50.	30e jaargang .	-(10.30) 3.—.
18e jaargang .	- (6.60) 1.50.	31e jaargang .	- (8.40) 2.50.

BERIGTEN.

1e deel. 1e stuk.	ƒ (3.40) 1.50.	4e deel. 1e stuk.	- (3.—) 2.—.
1e deel. 2e stuk.	- (2.20) 1.50.	4e deel. 2e stuk.	- (2.50) 1.50.
2e deel. 1e stuk.	- (2.20) 1.50.	5e deel. 1e stuk.	- (3.20) 1.50.
2e deel. 2e stuk. (Verhooren van Johan v. Oldenbarnevelt.)	-(3.80) 3.80.	5e deel. 2e stuk.	- (2.50) 1.—.
		6e deel. 1e stuk.	- (2.50) 1.—.
		6e deel. 2e stuk.	- (2.10) 1.—.
3e deel. 1e stuk.	- (3.—) 1.50.	7e deel. 1e stuk.	- (5.50) 1.50.
3e deel. 2e stuk.	- (3.—) 1.50.	7e deel. 2e stuk.	- (6.50) 2.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. - (5.20) 5.20.

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd.	ƒ (3.75) 2.50.	3e deel. 2e afd.	- (3.40) 1.50.
1e deel. 2e afd.	- (3.10) 2.50.	4e deel. 1e afd.	- (3.10) 1.50.
2e deel. 1e afd.	- (6.20) 3.50.	4e deel. 2e afd.	- (5.20) 1.50
2e deel. 2e afd.	- (3.20) 2.—.	5e deel . . .	-(12.00) 4.—.
3e deel. 1e afd.	- (6.50) 2.—.	6e deel . . .	- (1.20) 1.—.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berichten en den Codex diplomaticus . . . . . *f* (1.80) 1.50.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

I^e^ Deel	*f* (5.60)	2.50.	Xe Deel	*f*	5.80.
IIe Deel	- (5.20)	2.50.	XIe Deel	-	6.60.
IIIe Deel	- (5.20)	2.50.	XIIe Deel	-	4.10.
IVe Deel	- (8.80)	4.00.	XIIIe Deel	-	5.00.
Ve Deel	- (5.40)	3.00.	XIVe Deel	-	3.80.
VIe Deel	*f*	6.00.	XVe Deel	-	4.90.
VIIe Deel	-	5.00.	XVIe Deel	-	4.75.
VIIIe Deel	-	3.60.	XVIIe Deel	-	4.—.
IXe Deel	-	6.10.			

NIEUWE SERIE.

1. Annales Egmundani . . . . . *f* (1.20) 1.—.
2. Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685 . . . . . - (1.80) 1.—.
3. Memoriën van Roger Williams. Uitgeg. door J. T. Bodel Nyenhuis. . . . . - (2.10) 1.—.
4. Kronijken van Emo en Menko. Uitgeg. door Feith en Acker Stratingh . . . . . - (3.70) 1.50.
5. Hortensius, over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgeg. door Peerlkamp en A. Perk . . . . . - (4.50) 1.50.
6. Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke. (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). - (2.30) 1.—.
7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594. Uitg. door H. O. Feith. . - (2.40) 1.—.
8. De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. Uitg. door E. Verwijs . - (9.80) 2.50.
9. Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kreits en den koning van Zweden. 1625 . . . . - (2.30) 1.—.
10. Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. - (1.90) 1.—.
11. Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Eerste deel.* 1584—1618 . . . - (4.00) 1.50.
12. Hetz. *Tweede deel, eerste afd.* 1618—1621. - (2.80) 1.—.

13.	Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje. By Mrs. Davies . . .	*f* (4.00)	1.50.
14.	Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot. Uitg. door R. Fruin	- (4.80)	2.—.
15.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Tweede deel, tweede afdeeling.* 1621—1626	- (5.50)	2.—.
16.	Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft.	- (4.90)	2.—.
17.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, eerste afdeeling.* 1626, 1627	- (6.50)	2.—.
18.	Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Uitg. door J. van Vloten.	- (3.40)	1.50.
19.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, tweede afdeeling.* 1628, 1629.	- (8.20)	2.50.
20.	Hetz. *Derde deel, derde afdeeling.* 1630 .	- (6.10)	2.—.
21.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Eerste deel.* . . .	- (5.80)	2.50.
22.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, vierde afdeeling* 1631—1644.	- (4.50)	1.50.
23.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696. *Eerste deel.*	- (6.70)	6.70.
24.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Tweede deel* . .	- (7.20)	2.50.
25.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon. *Tweede deel*	- (7.90)	7.90.
26.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Derde deel.*	- (6.20)	2.50.
27.	Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitg. door W. H. de Beaufort	- (10.80)	3.—.
27*b*.	Brieven van en aan denz. Uitg. door J. A. Sillem. (Aanhangsel van de Brieven uitg. door Mr. W. H. de Beaufort.) Met twee registers.	- (1.40)	1.—.
28.	Henricus Bomelius, Bellum Trajectinum .	- (1.40)	1.—.

29.	De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Eerste deel.* . .	*f* (6.80)	3.—.
30.	Hetz. *Tweede deel.*	- (5.80)	3.—.
31.	Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door S. Muller Fz. . .	- (1.40)	1.—.
32.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . .	- (3.50)	3.50.
33.	Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur-extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la Bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par J. A. Wijnne. Tome premier.	- (8.00)	2.50.
34.	Hetz. Tome deuxième.	- (5.40)	2.—.
35.	Hetz. Tome troisième, première partie .	- (5.60)	2.—.
36.	Hetz. Tome troisième, deuxième partie .	- (3.90)	1.50.
37.	Brieven van Lionello en Suriano uit den Haag aan Doge en Senaat van Venetië in de jaren 1616, 1617 en 1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620	- (6.10)	3.50.
38.	Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Eerste deel*	- (6.60)	3.50.
39.	Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Eerste deel.* (1652—1655)	- (7.80)	7.80.
40.	Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door W. G. Brill. *Eerste deel.*	- (5.00)	2.50.
41.	De geschillen over de afdanking van 't krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650 en de handelingen van Prins Willem II. Toegelicht door J. A. Wijnne	- (5.40)	2.50.
42.	Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door W. G. Brill. *Tweede deel*	- (4.80)	2.50.
43.	Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Tweede deel.*	- (4.60)	1.50.
44.	Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam		

	enz. Uitg. door J. B. J. N. Ridder De van der Schueren. *Eerste deel.*	*f* (6.60)	3.—.
45.	Memorien van M:. Diderik van Bleyswijk, vrijheer van Eethe:. en Meeuwen, heer van Babylonienbroek, raad in de Vroedschap, burgemeester van Gorinchem enz. enz. 1734—1755. Uitg. met inleiding en aanteekeningen door Theod. Jorissen . . .	- (4.50)	3.—.
46.	Journalen van Constantijn Huygens den zoon. *Derde deel*	- (2.20)	2.20.
47.	Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door P. J. Blok . .	- (2.90)	2.90.
48.	De kroniek van Sicke Benninge 1e en 2e deel (kroniek van van Lemego). Uitg. en met kritische aanteekeningen voorzien door J. A. Feith; met eene inleiding van P. J. Blok.	- (2.40)	2.40.
49.	Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajectensibus. Uitg. door C. Pijnacker Hordijk	- (2.10)	2.10.
50.	Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam enz. Uitg. door J. B. J. N. Ridder de van der Schueren. *Tweede deel*. . . .	- (7.80)	2.50.
51.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. *Tome I.* (1576—1578).	-	6.80.
52.	Resolutiën, genomen bij de Vroedschap van Utrecht betreffende de Illustre school en de Akademie in hare stad. Uitgegeven door J. A. Wijnne. 1e stuk. (1632—1699.). .	-	2.00.
53.	De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. *Eerste deel*	-	7.30.
54.	De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. *Tweede deel*	-	8.—.
55.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick *Tome II.* (Troubles des Malcontents et des Gantois. Septembre 1578 — Février 1579.)	-	6.25.
56.	Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Derde deel.*	-	3.—.

57. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick *Tome III.* (Février 1579 — Janvier 1581.) *f* 8.90.

58. Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Tweede deel.* (1656—1658) . . . . . - 8.—.

59. Hetz. *Derde deel.* (1659—1662) . . . . - 8.—.

DERDE SERIE.

1. Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales 1566—1616. Uitgegeven door R. Fruin . - 7.50.

2. De oudste stadsrekeningen van Dordrecht, 1284—1424. Uitgegeven door C. M. Dozy. - 2.40.

3. Het oudste cartularium van het sticht Utrecht. Uitgegeven door S. Muller Fz. . . . . - 4.60.

4. Brieven van prins Willem V aan baron van Lijnden van Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. de Bas . . . . . - 3.50.

5. Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort, 1668—1674. Publiées par F. J. L. Krämer . . . . . - 5.25.

6. Rekeningen van de gilden van Dordrecht, 1438—1600. Uitgegeven door J. C. Overvoorde . . . . . - 2.80.

9. Rekeningen der stad Groningen uit de 16e eeuw. Uitgegeven door P. J. Blok. - 4.—.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het genootschap op 1 April 1895 . . . . . *f* 0.60.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait établissement de cet estat par la paix de Munster. 4 tom. . - 26.—.

BULLARIUM TRAJECTENSE. Romanorum Pontificum diplomata usque ad Urbanum Papam VI in veterem episcopatum Trajectensem destinata, edidit GISB. BROM. 2 tom. . . . . - 24.—.

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Een woord in het belang van het Nederl. archiefwezen. 1846. ƒ 0.20.

BEPALINGEN over de uitgave van handschriften. . - 0.25.

BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis . - 0.20.

CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. 3e uitgave. 1872 . . . . . - I.60.

1e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap. . . . . - 1.10.

2e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap. . . . . - 2.10.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, voor de leden **tegen de helft van den prijs** te bekomen. Men wende zich daarvoor direct tot den uitgever MARTINUS NIJHOFF te 's Gravenhage.